

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

«МИРАС» УНИВЕРСИТЕТІ

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2021»

атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының

МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции

«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2021»

III ТОМ

ШЫМКЕНТ – 2021

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

«МИРАС» УНИВЕРСИТЕТІ

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2021»

*атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ*

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции

«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2021»

III ТОМ

ШЫМКЕНТ – 2021

УДК 378:001
ББК 74.58
Ж68

Редакция алқасы (*редакционная коллегия*): М.Б. Мырзалиев, Е.Ю. Ан, А.Б-П. Даниярова, И.Ю.Хан, З.А. Есеркепова, А.В.Роговой, М.Ж.Кошкинбаева, Г.П.Коптаева, Д.Б.Ешенкулова, М.Т.Сулейменова, Ж.А. Жуматаева, Г.Н. Ташманова, Ж.Б. Садықбай, Т.С. Митрошенко.

«Жоғары мектептердің ғылымы 2021» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. - Шымкент: «Әлем» баспаханасы, 2021. - Т.3. -421б.

«Наука высших школ 2021» - Материалы международной научно-практической конференции. - Шымкент: типография «Әлем», 2021. – Т. 3.–421 с.

ISBN 978-9965-19-342-2

«Жоғары мектептердің ғылымы 2021» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдарында бизнес және басқару, туризм және қонақжайлылықты басқару, ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелер, қоғамдық (әлеуметтік) ғылымдары, педагогика және психология, филология, дизайн және көркем еңбек, дене шынықтыру және спорт, жаратылыстану ғылымдары бағыттарының дамуы бойынша ғылыми еңбектер жарияланды.

В материалах международной научно-практической конференции «Наука высших школ 2021» опубликованы научные труды по развитию следующих направлений: бизнес и управление, туризм и управление гостеприимством, информационные и телекоммуникационные системы, общественные (социальные) науки, педагогика и психология, филология, дизайн и художественный труд, физическая культура и спорт, естественные науки.

УДК 378:001
ББК 74.58

ISBN 978-9965-19-342-2

© Университет «Мирас», 2021

ӘОК 811.111

ЖАЗУДЫҢ НЕГІЗГІ СТИЛЬДЕРІ: РЕСМИ ЖӘНЕ АУЫЗЕКІ ФРАНЦУЗ ТІЛІ

Абдуллина Ж.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Языковой стандарт - это модель общения. У каждого языка есть целая система стандартов, которые составляют основу стилистического анализа. Действующая система французских стандартов включает: языковой стандарт, литературный стандарт, внутренний стандарт функционального стиля, нейтральный стандарт, коммуникативный стандарт. Языковая норма - это тип регулярной речи языкового типа, регулирующий языковую деятельность в целом или в ее коммуникативных разновидностях. Поскольку язык постоянно развивается, языковые стандарты не всегда одинаковы для всех этапов этого развития.

A locale is a communication model. Each language has a whole system of standards that form the basis of stylistic analysis. The current system of French standards includes: locale, literary standard, internal functional style standard, neutral standard, communicative standard. A linguistic norm is a type of regular speech of a linguistic type that regulates linguistic activity in general or in its communicative varieties. As a language is constantly evolving, language standards are not always the same for all stages of this development.

Тілдік стандарт - бұл қарым-қатынас моделі. Әр тілде стилистикалық талдаудың негізін құрайтын стандарттардың тұтас жүйесі бар. Француз стандарттарының қазіргі жүйесіне мыналар жатады: тілдік стандарт, әдеби стандарт, функционалды стильдің ішкі стандарты, бейтарап стандарт, коммуникативті стандарт.

Тілдік норма дегеніміз - тұтастай немесе оның коммуникативті сорттарындағы тілдік белсенділікті басқаратын, лингвистикалық үлгідегі тұрақты сөйлеу түрі. Тіл үнемі дамып келе жатқандықтан, тілдік стандарт осы эволюцияның барлық кезеңдері үшін бірдей бола бермейді.

Әдеби стандарт тілдің қызмет етуіне тілдік стандартқа қарағанда көптеген шектеулер әкеледі. Бұл әдеби тіл, ұлттық тілдің ең жақсы моделі. Әдеби норма біржолата орнатылмаған.

Жазбаша немесе ауызша қарым-қатынаста болсын, тілдің кез-келген функционалды әртүрлілігі осы сөйлеу тәсілінің сипаттамаларын жинақтайтын және оны басқа тілдік стильдерден ерекшелейтін ішкі стандарттың болуын білдіреді. Бұл стандарт тілдік стандартқа, тіпті әдеби стандартқа қарағанда, сөйлеу құралдарын таңдауға және қолдануға көбірек шектеулер қояды.

Осылайша барлық жазылған стильдер (әкімшілік стиль, ғылыми стиль, бұқаралық ақпарат құралдарының стилі, әдеби шығармалар стилі) олардың ортақ қасиетін құрайтын әдеби стандартқа сәйкес келеді. Баспасөз стилінде әр

түрлі жанрдағы мақалалар, редакторлық материалдар, пресс-релиздер, саяси түсініктемелер, жаңалықтар, брошюралар бар. ішінара қабаттаса отырып, біріктірілмейтін барлық ішкі стандарттарды ұсынады [1].

Ауызша қарым-қатынаста ішкі стандарттар ең алдымен әдеби стандартқа сәйкес келмеуі немесе сәйкес келмеуі бойынша сараланады. Егер таныс стиль әдеби нормадан ауытқып кетпесе, онда жалпыға бірдей танымал тіл және жаргон осы норма шегінен шығып, оған қарсы болады.

Ішкі стандарттарды қосу, алып тастау, кроссовер арасындағы қатынастардың әр түрлі түрлері әдеби стандартпен қамтамасыз етілген ұлттық тілдің стилистикалық байлығын сақтайды және дамытады.

Бейтарап стандарт бейтарап сөйлеу режимімен ұсынылған, ол тілдік практикада кез-келген стилистикалық мәннен айырылған элементтер түрінде кездеседі. Бейтарап стандарт - ең тар. Бұл сонымен қатар ғылыми абстракцияға ең қарапайым және жақын. Бұл стандарт стилистикалық таңбаланған білдіру құралдарын анықтауға және зерделеудің бастапқы нүктесі ретінде қызмет етеді.

Коммуникативті стандарт ең кең: ол сөйлесушілерге қол жетімді өрнек түрінде ұсынылған. Бұл қарым-қатынастағы дискурсты адекватты қабылдау, бұл жерде нормативтіліктің өлшемі ретінде қызмет етеді. Кез келген лингвистикалық элемент, сөйлеудің кез-келген түрі коммуникативті стандартқа сәйкес болады, егер оларды алушы сөйлейтін пәннің ниетіне сәйкес түсіндірсе. Коммуникативті стандарттың реттеуші функциясы зияткерлікті қамтамасыз етуден тұрады және сөйлеу өндірісіне сөйлеу өндірісіне ешқандай грамматикалық, лексикалық немесе стилистикалық шектеулер қоймайды.

Тілдің нормасы оның бүкіл жүйесін, оның барлық функционалды сорттарын қамтиды, тілдің барлық әрекетін басқаратын реттеуші функцияның екі көрінісін білдіреді.

Функционалды стильдер

Стилистика объектілерінің бірі, сонымен қатар өзгермейтін жүйені құрмайтын стильдерді таңдандыру мәселесі болып табылады. Кейде бұл жүйе жаңа стильдермен байытылады; қолданыстағы стильдер жаңа белгілерге ие болады, әртүрлі стильдер арасындағы байланыстар мен алмасулар артып келеді.

Мемлекеттік тілдің әр стилі өрнек фактілерін таңдаудан туындайтын жүйені ұсынады. Таңдау еркіндігі сөйлеу тақырыбымен шектеледі. Сөйлейтін адамдар жағдайға және мәлімдеменің мақсатына сәйкес таңдау стандарттарына бағынады. Хаттың алынғанын растайтын осы екі сөйлемді салыстыру керек.

1. Бүгін таңертең, құрметті және кедей қария, мен сіздің көптен күткен және жақсы көретін Flaubert хатын алдым.

2. Сіздің 15-ші хатыңызды алғаныңызды құрметтейміз [2].

Бірінші сөйлем Густав Флауберттің жеке хат-хабарларынан, екіншісі іскери хаттан алынды.

Біз бірінші хатта коммерциялық хаттың ресми үніне қайшы келетін сөздер мен сөз тіркестерін таңдау еркіндігін атап өтеміз. Осылайша стильдер лингвистикалық және әлеуметтік тәртіптің құбылыстары болып табылады, өйткені сөйлеу құралдарын таңдау тілдің әртүрлі стильдеріне тән стандарттар

бар екендігі туралы хабардар болуға ғана емес, сонымен бірге хабардарлыққа да сәйкес келеді. мәлімдеме алушыда бірдей стандарттар.

Тіл стильдерін екі жолмен қолдануға болады: сөздермен және жазбаша. Кітаптың, мақаланың, оқу құралының, ресми стильдің және журналистер мен публицистердің ғылыми стилі жүзеге асырылатындығы бәрінен бұрын жазылады; сөзбен, сөйлесу арқылы. Сонымен бірге конференция немесе ғылыми тақырыптағы ауызша баяндама да ғылыми стильде жазылады. Екінші жағынан, біз жеке жазбалар, күнделік және т.б. сияқты жазбаларда сөйлеу тілін табамыз. Бірақ стильге қарым-қатынас, ауызша немесе жазбаша әсер етеді. Ауызша баяндама стилі, қаншалықты қисынды болмасын, жазбаша есепке қарағанда аз жазаланатын болады. Хатта стиль таныс болса да, біз өз ойымызды риясыз таныс сөйлесуден гөрі дәлірек және айқын түрде білдіреміз [3].

Функционалды стильдер нақты коммуникативті салаларда жұмыс істейтін мемлекеттік тілдегі нақты экспрессивтік фактілер жүйесін білдіреді деп айтуға болады. Бұл жүйелер тілдің эволюциясы кезінде қалыптасады және дамиды. Әр стиль өзінің стандартымен басқарылады. Бұл стильдердің жіктелуі екі өлшемге негізделеді: экстралингвистикалық және лингвистикалық. Функционалдық стильге тән тілдік құралдар олар өте сирек кездесетін басқа стильдерде қолданылмайды. Стильдер құрамының ерекшелігімен де ерекшеленеді. Стиль - тілдің коммуникативті аспектісімен байланысты функционалдық категория. Біз стильді қарым-қатынас бір жағынан, екінші жағынан таза лингвистикалық факторлармен анықталатын қарым-қатынас түрі ретінде зерттейміз. Бұл функционалды стильдер арасындағы айырмашылықтың негізінде тұрған критерийлердің екі түрі: экстралингвистикалық критерийлер мен тілдік сипаттамалар.

Экстралингвистикалық өлшемдер:

1. Байланыс саласы. Дәл осы тіл қолданылатын адам әрекетінің кез-келген саласы. Коммуникативтік сала ұғымы өте кең, өйткені біздің университетте немесе дүкенде, жанұяда немесе зауытта, балабақшада немесе театрда біздің тіл бірдей емес. Бұл ең типтік салаларды құру туралы мәселе, олардың әрқайсысы арнайы лингвистикалық құралдарды қажет етеді. Бір қарағанда бұл салаларды екі негізгі топқа бөлуге болады: кәсіби қызмет саласы және күнделікті өмір саласы. Неғұрлым егжей-тегжейлі жіктеуде құқық, ғылым, ақпарат, өнер сияқты адам қызметінің әр саласында психиканың нақты түрі ескеріледі [4].

2. Коммуникаторлардың әлеуметтік-мәдени түрі. Бұл түрді Чарльз Балли мұқият зерттеді, ғалым әлеуметтік немесе кәсіптік ортаның ерлердің тіліне әсерін көрсетті, сонымен қатар оны білім беру саласында жұмыс істейтіндерді, айналысатын кәсіпті, өмір сүру деңгейін сипаттайды.

3. Коммуникативті актінің жағдайлары немесе коммуникативті актінің ситуациялық ерекшелігі. Бұл фактор белгілі бір жиынтықта көрінеді:

а) типтік атмосфера - сөйлеу актісі болатын атмосфера. Бір-біріне түбегейлі қарама-қарсы екі типтік атмосфера бар: іскерлік немесе салтанатты байланыспен байланысты стихиялы байланыс пен ресми атмосфера;

б) сөйлеу актісінің тұлғааралық аспектісі, сөйлеу құралдарын таңдау байланыстырушылар арасындағы қатынастарға, сөйлеу кезіндегі психологиялық жағдайына байланысты. Біз өз бастығымызбен немесе достарымызбен тыныштықта немесе қозғалғанда басқаша сөйлесеміз. Сөйлесу тілін бір-бірімен қолданатын отбасы мүшелері кедергі болған жағдайда ресми стильге ауыса алады;

с) коммуникативті актінің материалдық ортасы, коммуникативті актінің материалдық ортасы ауызша сөйлеудегі сөйлеу тілінің формасына тікелей әсер етеді. Осылайша, сөйлеу объектісінің болуы сөйлемдерді жазбаша қарым-қатынаста белгілеген формаларды алып тастау арқылы қысқартуға мүмкіндік береді. Тілдік эллипс негізінен осы ситуациялық анықталады;

г) дискурстың түрлерін едәуір ажырататын тікелей, жанама немесе делдал бола алатын байланыс жасау. Байланыс тікелей және тікелей болатын коммуникаторлар арасындағы әңгіме техникалық арна, ауызша байланыс, телефон, диалог, радио, теледидар, кино немесе жазбаша байланыс сияқты белгілі бір бұқаралық ақпарат құралдарымен жүргізілетін ауызша байланысқа ұқсамайды;

е) байланыс операторларының саны және олардың нақты рөлдері. Бұл ереже екі адамның әңгімесін бұқаралық аудиторияның алдында қоғамдық араласуға қарсы болуға мүмкіндік береді. Осы екі полюстің арасында байланыс түрлері бар, мысалы, бірнеше адамға арналған достық чат, дөңгелек үстел, кәсіби кездесу және т.б.

Барлық осы жағдайларда қатысушылардың саны ғана емес, сонымен қатар олардың рөлдері де өзгереді. Екі адамның ауызша әңгімесінде екі қатысушы да белсенді, қарым-қатынас екі жақты сипатқа ие. Қоғамдық араласуда ол белсенді рөлге ие және көпшіліктің рөлі бар баяндамашы болып табылады, ол оның сұрақтарына, жауаптарына белгілі бір белсенді көріністерді жоққа шығармайды. Радио мен теледидар аралық байланыста болған жағдайда спикердің белсенді рөлі едәуір артады, өйткені ол көрермендердің реакциясын тікелей қадағалай алмайды және оны алдын-ала білуі керек [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Земская Е.А., Китайгородская М.В., Ширяев Е.Н. Русская разговорная речь: Общие вопросы словообразования Синтаксис. М.: Наука, 2011. –276 с.
2. Yaguello M: Alice au pays du langage. Pour comprendre la linguistique. Seuil, 2015 – 240 p.
3. Қалиев Б. Ауызекі сөйлеу тілінің ерекшеліктері // жинақ: Сөз өнері. Алматы, 2015. –25-42 бб.
4. Р.Әміров, Ауызекі сөйлеу тілінің синтаксистік ерекшеліктері, Алматы: «Мектеп» баспасы, 2017.
5. Moliné G.: Le français moderne. Presse Universitaire de France, Paris ISBN: 2-13-043927-6-2011- 240 p.

НАУЧНОЕ НАСЛЕДИЕ А.БАЙТУРСЫНОВА

Абилхайров Н.З.

Университет “Мирас” г.Шымкент, Қазақстан

*Бұл мақалада А.Байтұрсыновтың зерттеу жұмыстары баяндалады.
This article describes the research work of A.Baitursynov.*

На данном этапе социально-экономического развития Республики Казахстан достойно вступившей в XXI в состав мирового сообщества, вполне закономерным является интерес народа о своих истоках, обращения к своему богатому историко–культурному прошлому. Только тот народ может достичь своего светлого и радостного будущего, который бережно сохранил свое научное наследие. Ибо историческая память делает народ духовно сильным и формирует национальную гордость, поддерживает стремление к осознанной свободе. Казахский народ имеет богатое историческое прошлое. Страницы его истории неразрывно связаны с историей Центральной Азии, регион которой по праву считается одним из древнейших центров мировой цивилизации.

За годы независимости, благодаря усилиям исследователей истории Казахстана, были заново открыты и восстановлены многие прежде утраченные и искаженные страницы национальной истории. Вместе с тем, еще сохранилось немало «белых пятен и пробелов» в истории казахского народа, требующих современного переосмысления и концептуальной переоценки с точки зрения современной методологии и новых данных.

Среди этих проблем особую актуальность имеют изучение места и роли национальной интеллигенции в жизни Туркестанского края после его завоевания царской Россией и первых лет существования советской власти.

В историческую летопись Туркестанского края достойно вписались имена казахов Х.Досмухамедова, Ж. Досмухамедова, Т.Рыскулова, М.Дулатова, Ж.Аймаутова, М.Шокаева и многих других выдающихся сынов казахского народа. К ним относится и А.Байтұрсынов – выдающийся государственный и общественный деятель ТУРКАССР, поэт, писатель, историк, этнограф, фольклорист, автор ряда трудов по казахскому языку, репрессированный в годы сталинского режима.

Как известно в Ташкенте был открыт первый Казахский институт народного просвещения (Казинпрос), который сыграл значительную роль в формировании национальных кадров. У истоков ее становления стоял выдающийся государственный и общественный деятель Туркестанской АССР, автор ряда трудов по истории и географии Туркестана И.Тохтыбаев, репрессированный в годы сталинского режима.

С 1921г А.Байтұрсынов является членом Казахской научной комиссии. Казахская научная комиссия была организована в начале 1921 г при Наркомпросе. Главной обязанностью ее было создание научной, художественной и в особенности учебной литературы на казахском языке с

этой целью она устраивала собрание учителей и лиц, способных заниматься литературной работой, где определялись какие учебники, необходимые для перевода, рассматривалась научная терминология, отдельным лицам давались те или иные поручения. Председателем казахской научной комиссии был избран доктор Х.Досмухамедов. В его состав вошли М.Дулатов, И.Тохтыбаев, К.Джаленов, М.О. Ауезов, М.Б.Жумабаев, А.Байтурсунов и др.

В течение 1921-1922г.г. член казахской научной комиссии А.Байтурсунов подготовил и сдал в издательство следующие труды: «Киргизская азбука», «Грамматика киргизского языка», часть I и II, «методические записки по родному языку», «Разрезная киргизская азбука», кроме того, им были подготовлены и сданы в издательство семь сборников стихотворений А.Кунанбаева [1].

Весьма значительный интерес с точки зрения этнографии представляет для нас статья А.Байтурсунова «Еще о голоде в Киргизии», опубликованной в газете «Жизнь национальностей». В ней он на наш взгляд, справедливо отметил роль скотоводства в жизни кочевых казахов. «В скотоводческих районах Киргизского края, где земля непригодна для хлебопашества, скот является единственным средством к существованию. Оно доставляет для семьи киргиза пищу, продукты утая животных, питье кумыс, кислое молоко, платье и обувь, кожа и шерсть, жилы ватлочные кибитки, топливо кизяк, освещение сала посуду саба турсук. Оно же служит и предметом заработка извозный промысел, предметом меновой торговли средством для передвижения» [2].

Иными словами, он, верно, осветил роль и значение скотоводства как вида хозяйственной деятельности и его продуктов в жизнеобеспечении казахов.

Далее он отмечает: «Киргизский народ, благодаря своему много вековому опыту и жизни в степи, выработал в высшей степени цельные самобытные формы скотоводческой техники, позволившей ему не использовать природные условия полупустынных степей и соленых пустынь Средней Азии, по большей части, еще совершенно недоступных орошению и какой-либо иной не только земледельческой эксплуатации обладая подвижным легко переносимым жилищем, в котором он проводит всю и зиму и лето киргиз-кочевник имеет возможность передвигаться со своими стадами из одних частей степи в другие, следуя за состоянием трав, уходя на зиму за сотни верст в южные малоснежные области, летом продвигаясь на север или в альпийский пояс гор, избегая, таким образом, засух и жаров. Он выработал долгим отбором стойкие породы скота, лошадей и овец, которые легко переносят жару и стужу, оставаясь, круглый год на подножном корму под открытым небом, благодаря чему кочевник приобрел возможность доводить свои стада до таких размеров, которые были бы едва ли возможны, если бы скот требовал зимних помещений и запасов сена» [3].

В 1923 г член казахской научной комиссии А.Байтурсунов подготовил и сдал в издательство следующие учебники «Букварь» тираж, которого составил 4000 экземпляров, «Баянчи», тираж которого составил 1000 экземпляров» [4].

Весьма значительный вклад в формирование казахской национальной этнографической школы внесла Общество изучения Киргизского края, которая

занималась сбором и систематизацией этнографических материалов по казахам проживающих на всей территории Центральной Азии.

В 1923 году в третьем выпуске журнала Общества изучения Киргизского края была помещена интересная и содержательная статья известного казахского исследователя Е.Омарова «Ученая деятельность А.Байтурсынова», в котором автор дал объективную оценку научной и педагогической деятельности А.Байтурсынова. В том же номере был опубликован «биографический очерк А.Байтурсынова», автором которого является известный казахский поэт, писатель, историк, фольклорист М.Дулатов [5].

Этнографический отдел общества изучения Киргизского края был одной из кузниц формирования кадров казахской этнографической науки. Его членами в 1924 году были И.Алдунгаров, С.Сейфуллин, С.Кадырбаев и другие, в том числе А.Байтурсынов [6].

Значительное место в развитии национальной этнографической науке Казахстана во второй половине 1920-х годов XX века заняла борьба различных течений интеллигенции за реформу национального алфавита. Можно выделить несколько основных направлений:

- а) сохранение неизменного старого арабского алфавита
- б) введение реформированного (с известным ученым А.Байтурсыновым) нового арабского алфавита, больше учитывавшего особенности казахского языка.
- в) за переход к латинской графике [7].

Таким образом, важность данного вопроса заключается в том, что язык выступает в качестве важного элемента национальной культуры народа. И немаловажное значение имеет то, каким именно алфавитом пользуется язык. Так, переход к исламу в свое время сопровождался сменой старых доисламских алфавитов арабским.

Иными словами, следует отметить, что отдельные стороны жизни и деятельности А.Байтурсынова и его вклад в науку, будут еще в дальнейшем исследоваться, а его результаты найдут достойное отражение на страницах периодической печати.

Список использованной литературы

1. ЦГАРУз Ф-34. Опись 1. Дело 1188. Л.121.
2. Байтурсынов А. Еще о голоде в Киргизии // Жизнь национальностей № 23. Москва, 1921. С.3.
3. Там же. С. 4.
4. ЦГАРУз Ф-34. Опись 1. Дело 1194. Л.226.
5. Труды Общества изучения Киргизского края // Выпуск 3. Том 5. Оренбург, 1925. С.3.
6. Там же. С.4.
7. Тогжанов Г. История движения и победы нового алфавита среди казахов // Большевик Казахстана № 6. Алма-Ата, 1933. С.121-122.

ЛАТЫН ӘЛІПБИІНЕ КӨШУДІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Абралиева Б.Қ.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

В статье рассматриваются важность и действенные способы перехода на латинский алфавит.

The article discusses the importance and effective ways of switching to the Latin alphabet.

Жазу-тілді жаңғыртудың, жаңартудың, дамытудың және бекітудің ең негізгі басты құралы. Себебі, жазу бұл ауызша айтылған сөзді тек қана таңбалап қоймайды, сонымен қатар адамның тіл туралы түсінігін, танымын кеңейтіп, тереңдетіп, дамытады. Жазудың көмегінің арқасында қағаз бетіне түскен жинақы, кейде тіпті шашыраңқы ойларымызды жүйелеуге, нақтылауға болады. Жазудағы таңбалар, әрбір стандарттық құрылымдар, сөз, сөз тіркесі, сөйлем, сөйлем мүшелерінің нақтылы орын тәртібі тысқа шыққан адамның ойына өзгеше бір келбет береді. Жазу қарым-қатынастың негізгі құралы болмаса да, жазу арқылы адам өз ойын шебер жеткізе алады. Алғаш рет 1926 жылы 26 ақпан мен 5 наурыз аралығында Баку қаласында өткен барша түркітанушылардың съезінен кейін 6 наурызда қазақ жазуын латын графикасына көшіруді қолға алу тапсырылған болатын. XX ғасырдың бірінші жартысында Орта Азияда мекендейтін халықтардың арасында латын әліпбиіне көшу жоғарғы қарқында үдей түседі. Латын графикасының қазақ қоғамында орын алуы тек саяси идеологиялық жайтқа негізделді деп те пікір айтушылар бар. «Дала уәлаяты», «Айқап», «Қазақ» газеттері беттеріне әліпбиге, емлеге және оны реформалауға қатысты қазақ зиялы қауымының пікірлері жарық көре бастады. 1920 жылдан бастап «Еңбекші қазақ», «Жаршы», «Жаңа мектеп» газеттерінде де оы тәріздес түрлі пікірлер мен ой-тұжырымдар жарияланып, газеттердің оқырмандары көбейе бастады. Осы сынды тарихи деректерге сүйенетін болсақ латын әліпбиіне көшу туралы сөз 1920 жылдан бастап пайда болған сыңайлы. Н.Төреқұлов «Бізге қандай әліппе керек», Ә.Байдилдиннің «Жаңа әліппе тарихынан», Б.Байтоғайұлы, Қ.Басымов, М.Дулатов, Т.Шонанұлының «Бізге жаңа әліппе не үшін керек», О.Жандосұлы, М.Жолдыбаев, Қ.Жұбанов, Е.Омаров, Қ.Кемеңгеров, Н.Қаймекеұлы, Ж.Аймауытовтың, М.Мұхтарұлы «Дыбыс белгілерін негізінен өзгерту керек» деген мақалалары осы тақырыпты арқау еткен болатын. Деректердің парағын ақтаратын болсақ, архивтегі материалдарды көтеретін болсақ Шығыс елдеріне жақын орналасқан әсіресе, дамымаған мемлекеттердің алғашқы жазу графикасы ретінде латын әліпбиінің енуі 1924-32 жылдар аралығын қамтиды. Осындай дәлелдерге қарап, сол кездің өзінде-ақ латын графикасына дүние жүзі болып өту, оны қабылдау, негізгі графика ету белгілеу сияқты жаһандық, әлемдік проблеманы шешу жолдарын қарастыру көзделген болуы керек. Осы іспеттес саяси идеологияның негізінде көптеген елдерде латын графикасы қабылданып, қызмет етті. Нәзір Төреқұлов латын графикасы негізінде әліпби

жүйесін түзгендердің бірі болатын. Ол 1924 жылы Мәскеу қаласында «Жаңа әліпби туралы» атты кітабында өзінің жобасын көрсетіп, құсыныс білдіреді. Бұл жобада барлығы 28 дыбысқа 28 әріп арналып жасалған болатын. Дауысты дыбыстардың жіңішке варианттарын автор дәйекше арқылы айыруға болатындығын нақтылап, белгілеп көрсетіп шығады. Мысалы, «fylosofya» (философия), «semruon» (чемпион) деген сияқты [1,4 б.]. Әбілқасымов Б. 1940 жылдары қазақ жазуының латын графикасынан қайтадан орыс графикасына көшуінің бірнеше себебі болды деп көрсетеді: 1) өзге идеология мен саясат ұстанған Түркия мемлекеті мен Кеңестер Одағындағы түркі халықтарының араласуына кедергі жасау; 2) араб және латын графикасына негізделген қазақ жазуының негізін қалаған қайраткерлердің «халық жауы» болып шығуы; 3) бір мемлекет (ССРО), ортақ астана (Мәскеу) астындағы халықтардың ортақ мемлекеттік жазуы болуы керектігі (орыс тілі мен жазуы); 4) термин сөздердің орыс тілі арқылы игерілуі; 5) жазу емлесіндегі ала-құлалық т.б. [2,47 б.]. Сол 1940 жылдан бастап осы күнге дейін біз сол орыс графикасын негізгі жазуымыз ретінде қолданып келе жатырмыз. 2025 жылдан бастап қазақ тілін латын графикасына көшіру жобаланып жатын. Уақыт талабына байланысты сол латын әліпбиіне өту Н.Ә.Назарбаевтің бастамасымен қайта қолға алынды. Н.Ә.Назарбаевтың үндеуінің арқасында 2017 жылдың қыркүйек айында латын жазуының негізіндегі қазақ әліпбиінің құрастырылып, жасалып дайындалған нұсқасы Парламент мәжілісінде талқылауға ұсынылған болатын, одан кейін ол туралы халық та өз пікірін ашық білдірген еді. Жаңадан жасалып, дайындалып жатқан әліпбидің әріптерінің саны 25 болуы мүмкін деген ақпарат та бар. Бірақ қайта-қайта өзгертілуі тиісті болды да, бір ай уақыттан соң 2017 жылдың 26 қазанында Елбасы Н.Ә.Назарбаев латын әліпбиінің өзгертілген әліпбиінде 32 әріп немесе таңба, 9 апострофпен белгіленетін әріптер тобы, 9 дауысты дыбыстар болған болатын. Ал екінші мәрте қайта толықтырулар мен түзетулер енгізіліп, өзгертіліп ұсынылған латын әліпбиінде кеткен қателіктерді, олқылықтарды жойып, түзетіп, дұрыстап, жаңартып 2018 жылы 20 ақпанда қайта жаңа нұсқасы қабылданған болатын. Яғни мұнда барлығы 32 әріп, 6 апострофпен жазылатын әріп бар. Дауысты дыбыстар саны 9, дауыссыз дыбыстар саны 23.

Қазақ оқымыстылары мен тіл жанашырлары, тарихшылар мен әдебиетшілер Латын әліпбиіне көшудің де өз тиімділігі бар деп есептейді. Олардың пікірінше латын әліппиіне өтудің тиімділігін төмендегіше бөліп көрсетуге болады: біріншіден, тіл тазалығын сақтау мәселесі. Тіл-халықтың тарихы, болашағы мен ертеңі, халықтың айнасы іспеттес. Сондықтан ең бастысы тіл тазалығын сақтау керек. Тілімізге жат түсініктерден аулық болып, олқы дыбыстарды таңбалап көрсететін әріптердің санын қысқартып тастап, сол арқылы қазақ тілінің табиғи тұнық таза, анық қалпын сақтауға мүмкіндік береміз; екіншіден, қазақ тілін оқыту барысында тіл үйретудегі уақытта басы артық таңбаларға қатысты емле, ережелердің, қағидалардың қысқаратыны, алынып тасталатыны жалпы мектептен бастап барлық орта және жоғарғы оқу орындарында оқыту үрдісін тиімді түрде жеңілдетеді; үшіншіден, латын

әліпбиіне көшу-бұл қазақ тілінің халықаралық дәрежеге шығуына жол ашады. Қазақ тіліне оындалатын түрлі компьютерлік жаңа технологиялар арқылы халықаралық деңгейдегі ақпараттардың ортасында еркін түрде кіруге тиімді, әрі пайдалы жолдар ашылады; төртіншіден, түбі бір түркі тектес халықтардың дүниесі мен әлемі, мәдениеті мен салт-дәстiрi, тұрмыс-тiршiлiгi, дүниетанымы тұрғысынан қарайтын болсақ, латынды қолданатындығын анық көруімізге болады. Сол халықтармен қоғамдық, рухани, мәдени, ғылыми, экономикалық, саяси, философиялық, психологиялық қарым-қатынасты, тығыз байланысты одан әрі қарай кең дамытып, көркейтіп, күшейтуіміздің өзі осыны талап етеді.

Жалпы латын әліпбиін қолдану мен пайдалану, сонымен қатар мемлекеттіліктің іс жүзінде барлық дерлік бағыттары мен бағдарларын қозғап отыратын, саралап көрсететін, нақтылайтын маңызды қажеттіліктің бірі болып саналады. Негізінен қазақ жазуының қалыптасуы мен даму бағытындағы ерекшеліктері аса күрделі және өте көп сан түрлі процесс болып табылады[3, 36.].

Тарихи және саяси оқиғалар мен құбылыстардың лингвистикалық және тілдік ортаға олардың жазбаша ойларының жолдарын қалыптастыруына, нақтылап көрсетуіне аса зор әсер етері даусыз. Қаншама ғасырлар бойы қазақ халқы қалыптасқаннан бері әліпби графикасын өзгертудің бір маңызды басты себебі табылмай келді және де осы уақытта қазақтың өзіне ғана тән дыбыстық ерекшеліктерінің кейбір элементтерінің айтуы мен жазылу жолдарының ерекшеліктері байланысты белгілі бір әліпбиді таңдауды, қолдануды қиындата түсері анық мәселелердің бірі. Қаншама қайраткерлеріміз, тілшілеріміз бен тарихшыларымыз қаншама уақыт арабтың, латынның немесе славянның графикаларын пайдалана отырып және қолдану барысындағы айтқан пікірлерін жинақтап қарайтын болсақ (уақыт талабына байланысты, сондай-ақ ағылшын тілінде біршама пәндерді оқыту мен қолдану кезінде), өсіп келе жатқан жас ұрпақ үшін көп тілді ортаны дамытуға, пайдалануға байланысты латын әліпбиін таңдау, қолдануға шешім қабылдау туралы жалпы қорытындыны дұрыс шешім деп қабылдағанымыз жөн. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың бастамасымен латын әліпбиіне көшу саясатын барлық қазақстандықтар қолдайтыны даусыз. Себебі, біріншіден, латын әліпбиіне көшудің өз тиімдігі бар, ол-тіл ауыспай, тек қана таңбаның ауысатындығында. Яғни біз латын әліпбиіне көшкенде ол таңсық емес дүние болады. Біздің қоғамымызға еркін түрде еніп, тез хабылданады. Оны барлық кез келген сауатты қазақстандық белгілі дәрежеде біледі деп айтуға болады. Біз өз тіліміз арқылы халқымыздың дүниетанымы, тұрмыс-тіршілігі, салт-дәстүрі мен ұстанымдары, мәдениеті мен әдебиеті, шаруашылығы, қонақжайлылығы, саясаты мен экономикасы, философиясы туралы толықтай қажетті ақпараттар бере аламыз, әлемге таныстыра аламыз[4, 5 б.]. Осыған орай, тілімізді сақтап, құрметтеп, тазалығына нұсқан келтірмей, шұбарландырмауымыз керек. Бұл-ұлт келешегі үшін маңызды, бүгін мен ертеңнің арасын қосатын көпір. Біз тіл арқылы өзімізді әлемдік деңгейге көтере аламыз, өзіміздің қандай халық екендігімізді таныта, таныстыра аламыз. Бұл-біз

үшін үлкен мүмкіндік болар. Осының бәрін іске асыру үшін бізге міндетті латын әліпбиіне көшкеніміз дұрыс шығар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бизақов С. Емлені ескеруіміз керек// «Ана тілі» газеті, 2013. № 7. 14-20 ақпан, 4- б.
2. Әбілқасымов Б. Алғашқы қазақ газеттерінің тілі. Алматы, 2012 – 170 б.
3. «Егемен Қазақстан» газеті, 18 қаңтар 2019жыл № 11 (29490) санында «Жаңа әліпби негізіндегі қазақ тілі емлесінің ережелері»
4. Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың 2017 жылы 12 сәуірде жазылған «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласы.

УДК 378 (075.8):811.161.1.

ВЫБОРОЧНЫЙ ДИКТАНТ НА ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Айдарбекова А.С.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Мақалада практикалық сабақтарда университетте де, мектепте де таңдау диктантының ерекшеліктері қарастырылған.

The article discusses the features of conducting selective dictation both at the university, in practical classes, and at school.

В вузе, как и в школе, особое место при обучении русскому языку занимают диктанты. Они развивают внимание обучающихся, способствуют выработке навыков самоконтроля и грамотного письма. Чаще всего на практических занятиях проводятся выборочные диктанты. Они развивают внимание обучающихся, способствуют выработке навыков самоконтроля, грамотного письма. Чаще всего на практических занятиях проводятся выборочные диктанты. Например, при изучении темы «Объектные распространители сказуемого» студенты выполняют следующие виды заданий:

1. Из текста, прочитанного преподавателем, выписать варианты употребления дополнений при переходном глаголе с отрицанием (не купить костюма - не купить костюм).
2. Из диктуемого текста выбрать варианты употребления родительного и винительного падежей.
3. В прослушанном тексте найти предложения с прямой речью перед словами автора и заменить их так, чтобы слова автора предшествовали прямой речи.
4. Затем студенты отвечают на такие вопросы: Как можно назвать данную работу – списыванием или диктантом? Как называется такой вид диктанта? Когда и где вы можете применить выборочный диктант? С чего бы вы его начали? Что бы вы учли при выборе заданий и проведении диктанта? Какими по объему могут быть выборочные диктанты? Сможете ли вы по образцу составить задание к диктанту и применять его на занятии?

Студенты правильно называют сделанную работу диктантом. С помощью преподавателя и по словарю определяют, что это диктант выборочный. (Для разъяснения лингвистических и методических терминов привлекаются различные словари). Затем студенты говорят, что такой вид работы может пригодиться в школе. Однако они уже забыли, с чего начал диктант преподаватель, и не смогли определить, что нужно учитывать при подборе и проведении диктанта. Остаются без ответа и последние два вопроса – смогут ли студенты по образцу составить задание к диктанту и применить его на занятии и какими по объему могут быть выборочные диктанты.

Далее работа направляется на определение учебной задачи, учебного действия и действия самоконтроля, т.е. на формирование учебной деятельности. Поскольку указанной системой вопросов студенты поставлены в ситуацию, когда необходимо решать практическую задачу, они с помощью преподавателя осознают, что должны научиться методике проведения диктанта, а для этого уметь отличать один вид диктанта от другого [1, с.121]. Организуя учебные действия, преподаватель задает вопросы, которые студенты могут решать самостоятельно: Для чего нужен диктант? В каком классе и при изучении какой темы он применим? Что нужно уметь, чтобы проводить диктанты? Вопросы такого типа способствуют формированию у студентов навыков самоконтроля и взаимоконтроля. Для этого им очень важно установить связь между учебными действиями и особенностями методического материала, чему помогают вопросы преподавателя: Что нового вы узнали о диктантах? Как вам это удалось узнать?

Перечислив самые важные из выделенных студентами признаков диктанта и приведя их в систему, преподаватель предлагает подобрать название данному виду. Выслушав все предложения и уточнив их, педагог вводит методический термин. Таким образом, выделяется новое понятие, найденное студентами в ходе учебных действий. Вопросы преподавателя: Каким элементом методики нужно было овладеть? Как проходила работа? Как осуществлялся контроль? Как мы называли диктант, над которым сегодня работали? – заставляют студентов восстановить все этапы учебной работы. Они делают вывод, что на занятии работали над выявлением признаков понятия «выборочный диктант», условием его применения. На занятиях студенты оформляют методическую карточку, выполняющую роль дополнительного методического пособия. В карточке четко показаны основные особенности выборочного диктанта, компоненты учебной деятельности. Все карточки постепенно выстраиваются в систему, пополняются, и в результате формируется карточка – методический конверт. Он облегчает работу методиста: на лекциях по методике преподавания русского языка в казахской школе вместо повторного описания того или иного вида работы можно адресовать студентов к картотеке [2, с.76].

На практических занятиях при повторении пройденного преподаватель просит рассказать, что знает студент о выборочном диктанте, требованиях к нему, составить задание к диктанту по школьной программе, определить

способы его подготовки и проведения, указать, как проверить свою работу. Чтобы студенты лучше усвоили наиболее сложные методические определения и термины, их удобнее включать в предложения, над которыми идет работа на занятии. Например, к предложению *Принцип наглядности необходим при сознательном усвоении учебного материала* преподаватель дает такие задания: произвести синтаксический разбор; пользуясь словарем С.И.Ожегова, выяснить значение слова *принцип*; составить предложения со словом *принцип* в каждом его значении.

Описанные виды заданий на занятиях русского языка позволяют реализовать большие познавательные возможности студентов. Этот вид работы способствует формированию интенсификации учебного материала.

Список использованной литературы

1. Давыдов С.И. и др. Русский язык. Учебное пособие для техникумов. – М.: Высшая школа, 1973. – С.121-122.
2. Хазанова А.С., Цвайг Л.В. Русский язык: Практическое руководство. В 5 частях. Часть I. – Минск, 1992.

ӘОК 81 – 139

ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЛИНГВОМӘДЕНИ АСПЕКТІСІ

Алаудин О.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

В данной статье рассмотрен лингвокультурный аспект иноязычного образования. Рассмотрены подходы к обучению иностранному языку, в том числе – культурный подход к обучению иностранному языку. Кроме того, были затронуты вопросы изучения языка вместе с культурой этого народа. В ходе статьи было раскрыто соотношение понятий «метод» и «подход», дано объяснение на понятии монолингвизм, билингвизм, мультилингвизм, лингвокультурный подход и лингвокультура. Ещё в статье были отмечены достоинства и недостатки лингвокультурного подхода в обучении иностранному языку.

This article examines the linguistic and cultural aspect of foreign language education. Approaches to teaching a foreign language, including a cultural approach to teaching a foreign language, are considered. In addition, the issues of learning the language together with the culture of this people were discussed. In the course of the article, the relationship between the concepts of "method" and "approach" was revealed, the concept of monolingualism, bilingualism, multilingualism, linguocultural approach and linguoculture was explained. The article also noted the advantages and disadvantages of the linguocultural approach in teaching a foreign language.

Қазіргі кездегі актуальды мәселелердің бірі еліміздегі көптілділік, халқымыздың алды на қойылып отырған мақсат – тілдің үш тұғырлығын сақтау, қазіргі жаһандану заманы талабына айналған ортақ тілдің қажеттігі болып отыр. Сонымен қоса мемлекетіміздің алдыңғы қатарлы елдердің қатарында болуына септігін тигізетін мәселелердің бірі бәсекеге қабілетті бірнеше тілдерді меңгерген маман иелерін даярлап шығару.

Қостілді немесе көптілді жағдайы – ұлтаралық қарым-қатынас арқылы туындайтын құбылыс. Зерттеулер бойынша әлемде қостілділер немесе

көптілдер бір тілділерден көбірек екен. Бірнеше тілді меңгеру бұл қазіргі кездегі Еуропа мен Азияның көптеген елдерінде мемлекеттік білім беру саясаты болып отыр. Тіл мамандары тілді жетік меңгерудің бірнеше түрін анықтайды:

- **монолингвизм** – біртілділік, яғни тек өзіңнің ана тілініңмен ғана шектелу, бір ғана тілде сөйлеу;

- **билингвизм** – қостілділік, тілдің бастапқы даму кезеңінен бастап, екі тілде сөйлеу. Бұл орайда айта кететін жәйт, қазіргі кезде көптеген қазақстандықтар билингвист болып табылады.

- **мультилингвизм** – көптілділік, яғни ана тілінен бөлек бірнеше тілде сөйлеу.

Екінші тілде сөйлеу өзінің ана тілімен қоса – бұл меңгеру үдерісі ана тілінің толық немесе жартылай дамығанынан кейін басталады. Ал шет ел тілдерін меңгеру дағдылары – әртүрлі үйрену жағдайларында, үйреніп жатқан тілдің табиғи ортасында немесе одан тысқары болады. Осы орайда айта кететін жәйт, кез-келген тілдік ортада өзге тілді жетік меңгеру - сол тілдің тамырына бойлау, салт-санасын ұғыну, мәдениетіне қызығушылық танытып оны игеру де өз деңгейінде әсерін тигізеді. Осы тұста Ю.Е. Прохоров: «Ел мәдениетін – оқушылардың байланыс құралдарының құрамдас бөлшегі, сөздік ретінде қосымша лингвистикалық негізі және ондағы интенциясының іске асуы ретінде қарастыруға болады» - деген пікір білдіреді.

Көптілділік – зерттеу объектісі ретінде лингвистикалық, әлеуметтік, педагогикалық, психологиялық аспектілерді қамтиды. Сонымен қоса қазіргі кезде оқыту жүйесінде көптеген жаңа аспектілер де бар, солардың бірі – ол тілді оқытудағы лингвомәдени аспектісі.

Лингвомәдени аспект дегеніміз - білім алушының тілдік және мәдени бірліктерді контексте орынды қолдануы, мәдени- тарихи және ерекше ұлттық ақпараттарды тілдік қарым-қатынаста пайдалануы, лингвоелтанушылық білімдер жүйесін меңгеруі, ұлт тарихы, дәстүрі, мәдениеті туралы білімін сөйлеуде ұтымды пайдалануы, сөйлеу мәдениетін игеруі. Бұл орайда мақаланың алға қойылған мақсаты – лингвомәдени аспекті түсінігінің мән-мағынасын аша келе, ол аспектінің шет тілін оқытуда қандай орын алатынын көрсету.

Қазіргі таңда шет тілін оқыту методикасында көптеген әдіс-тәсілдер бар. Бұл тәсілдер арқылы өзге тілді игерудің оңай әрі тиімді жолдарын үйренуге болады. Сонымен қатар бұл тәсілдер арқылы біршама жаңа нәрселерді де білуге болады. Бірақ көп жағдайларда адамдар «әдіс» пен «тәсіл» түсініктерін бір мағынада қабылдап, олардың айырмашылықтарын, ерекшеліктерін ажырата алмайды.

Сондықтан ең алдымен «әдіс» және «тәсіл» терминдерінің ара-жігін ажыратып алуымыз керек. Ғалым Соловова Е.Н. бұл екі феномен туралы мынадай пікір білдіреді:

«**Тәсіл** – бұл көбіне ортақ, шет тілін оқыту барысындағы стратегиялық жағдай» - десе «**Әдістің** тәсілден айырмашылығы - ол нақты қандай қадамдар

жасау қажіттігін, басқа қағидалар бар-жоғын қарастыру, нақты амадардың іске асырылуын қарастыруында» [1].

«Оқыту тәсілі – бұл басты, басым ойға ие, белгілі бір арнайы стратегиялық қандайда бір әдістерге негізделген практикалық оқыту» - дейді ғалым И.Л. Колесникова мен ғалым О.А. Долгина [2].

Ғалымдардың бұл екі түсінік жайлы ойларын саралай келе мынадай қорытынды жасауға болады. Тәсіл әдіске қарағанда бәрін жалпылама түрде қарастырса, ал әдіс – нақты шаралар түрінде көрінеді. Оқыту тәсілі қандай да бір нақты идея басында жасалған әрекеттер жиыны болса, ал әдіс – сол тәсілдің құрамы болып табылады.

Тәсіл мен әдіс терминдеріне көптеген анықтамалар берілгенімен, кейбір шешілмеген мәселелерде жоқ емес. Мәселен, белгілі бір тәсіл нақты сол пәннің оқыту тәсілі болып табылады ма деген сауалдарда туындайды. Сол себептен де бүгінгі таңда шет тілін оқытуда нақты классификациялық бірегей тәсіл бар деп айта алмаймыз. Мәселен шет тілін оқытуда мынадай тәсілдер бар: бихевиоеристік тәсіл, индуктивті- саналы тәсіл, танымдық (когнитивтік), біріктірілген тәсіл, сөйлеу (коммуникация тәсілі), мәдени оқыту тәсілі, т.б.

Шет тілін оқыту тәсілдерінің бірі, ол – мәдени оқыту тәсілі. Бұл тәсіл тілді мәдени тұрғыда меңгертуді көздейді. Бұл тәсілді зерттеушілер Е.М. Верещагин, Р.К. Миньяр-Белоручев, О.Г. Оберемкоидр, т.б., **лингвомәдени тәсілді зерттеушілер: И.И. Халеева, М.А. Суворова. Ғалым Т.И. Бекарович «Тілді меңгертудегі бұл тәсілде мәдениет тілді оқыту объектісі ретінде қызмет атқарады. Тілді оқытуда сол елдің мәдениетімен қатар оқытылады» - дейді [3].**

Тілді оқытудағы лингвомәдени тәсіл

Шет тілін оқытудағы лингвомәдени тәсіл арқылы тілді оқытуда бірінші кезекте қандай негізге сүйене отырып оқытатынынды түсініп алу керек. Бұл тәсіл мәдениеттану ғылымының негізінде, 20-шы ғасырдың 90-жылдары мына ғалымдардың арнайы ғылыми еңбек жұмыстары негізінде пайда болды: В. Гумбольд, А.А. Потебня, Э. Сепираид, т.б. ал кейінірек жеке ғылым саласы ретінде бөлініп шықты.

Кейінірек бірнеше салаға бөлінген ғылым мен мәдениеттің байланысы А. Гумбольдтың мына сөзінен бастау алды: «тіл ұлттың – рухы, ол халықтың тұрмысы. Мәдениет бірінші кезекте тіл арқылы көрінеді» - дейді ғалым. Расында да кез-келген халықтың мәдениетін танып-білу үшін ең алдымен ол елдің тілін білу, меңгеру керек. Және сол елдің кейбір салттарын білу арқылы тілді де тереңірек меңгеруге деген құлшыныс арта түседі. Енді лингвомәдениет туралы ғалымдар пікіріне тоқталсақ. Ғалым А.В. Маслова лингвомәдениет туралы мынадай пікір білдіреді:

«Лингвомәдениет - лингвистика мен мәдениеттану салаларынан келіп шыққан ғылым. Ол халықтар мәдениетінің тілде көрініс беруін қарастырады «...» бұл лингвистика мен мәдениеттанудың уақытша сабақтастығы емес, ол – ғылымның интердисциплинарлық өсіндісі, оның өзінің алдына қойған мақсаттары, міндеттері, объектті зерттеу әдістері бар» - дейді ғалым [4].

Ал ғалым В.В.Воробьев болса лингвомәдениет жайлы мынадай пікірге сүйенеді:

«**Лингвомәдениет** – ол ғылыми жалпылама пән. Ол - тіл мен мәдениет арасындағы байланысты, тіл мен мәдениет арасындағы қозғалысты, оның қызметін және тілдік және тілдік емес(мәдени) структураларды бір бүтін ретінде қарастырады. Сонымен қоса бұларды атқару барысында жүйелі әдістер мен қазіргі құндылықтар мен мәдениетке негізделеді [5].

Оқытудағы лингвомәдени тәсіл шет тілін оқыту теориясы саласында жақында пайда болған екпіннің өзгеруін көрсетеді, ол білімнің қалыптасуына, шет тілдерін шебер меңгеруге, кино арқылы сол елдің мәдениетімен таныстыру, жаңа әлеуметтік-мәдени мазмұнды игеру ретінде назар аударудан тұрады. Осылайша, шет тілін практикалық меңгерудің қазіргі заманғы түсіндірмесі, ең алдымен, басқа мәдениетке және оның өкілдерімен нақты арақатынастың болуымен байланысты. Сонымен қоса бұл тәсіл арқылы студенттер тек қана шет тілінің тілдік құрылымдарын ғана емес, сонымен бірге ол елдің мәдениеті жайлы біліп, көз алдына сол елдің толыққанды бейнесін келтіре алады. Ғалымдардың пікірлерін ескере келе, шет тілдерін оқытудағы лингвомәдени тәсіл жайлы мынадай қорытынды жасай аламыз. Лингвомәдени тәсіл – жалпы кез-келген тілді үйрену барысында тиімді тәсілдердің бірі болып табылады. Енді бұл тәсілдің артықшылықтары мен кемшіліктеріне тоқтала кетсек.

Артықшылықтары:

1) Шет тілдерін оқытуда лингвомәдени тәсілді қолдану арқылы білім алушыға тек сөйлемдірдің құрылу ережелерін, тілдік құрылымдарды ғана игеріп қоймай сол елдің мәдениетіменде танысады;

2) Бұл тәсіл арқылы шет тілін игеруде студенттер жаңа білімдерге ие болады.

3) Лингвомәдени тәсіл арқылы тілді игеру барысында мәдениеттану пәнін қатар игеруге мүмкіндік алады және егер студент болашақта шет елге шығар жағдай туындағанда өзге елде қандай сөздерді айтып, қандай сөздерді айту жөн еместігін де түсінеді.

Кемшіліктері:

1) Грамматикалық тапсырмаларға уақыттың тапшылығы;

2) Кейбір студенттер өзге елдің мәдениетін тым қызықсыз, әрі бос уақыт өлтіру деп түсінуі мүмкін.

Қорыта айтар болсақ, лингвомәдени тәсіл лингвомәдени аспектінің негізі болып табылады. Лингвомәдени тәсіл студенттердің сабаққа деген қызығушылын арттырып, оларға қосымша білім де береді. Бұл тәсіл өзге елдің мәдениеті мен өз елінің мәдениетін салыстыру, ол елдегі жаңалықтар, ол елдің кино өнерімен, тарихымен таныса алады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Соловова Е.Н. Шет тілдерін оқыту әдістемесі: негізгі дәрістер курсы: педагогикалық жоғары оқу орындарының студенттері мен мұғалімдеріне арналған нұсқаулық // Е. Н. Соловова. – 3-ші басылым. – М.: Білім, 2015. – 239 б.

2. Колесникова И.Л., Долгина О. А. Шет тілдерін оқыту әдістемесі бойынша ағылшын-орыс терминологиялық анықтамалығы. – СПб. : Блицтен, Cambridge University Press, 2017. – 224 б.
3. Бекаревич Т.И. Бастауыш және орта мектепте шет тілдерін оқыту әдістемесі бойынша теориялық зерттеулердегі "тәсіл" ұғымы // Қазіргі әлемдегі білім беру теориясы мен практикасы : халықаралық материалдар. ғылыми. конф. (Санкт-Петербург қ., ақпан 2019ж.). – СПб. : 59 Реноме, 2012. – Б.314-316.
4. Маслова В.А. Лингвомәдениеттану: Жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған оқу құралы. – М.: "Академия" баспа орталығы, 2015. – 208 б.
5. Воробьев В.В. Лингвомәдениеттану (теория және әдістер). – М.: РУДН баспасы, 2017. - 331 б.

УДК 413.232 (82=943.42): 412.2

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНЫХ СРЕДСТВ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Алиева Г.А.

Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

Мақалада орыс тілі сабағында ақпараттық-коммуникациялық құралдарды қолдану туралы айтылады

The article discusses the use of information and communication means in the lessons of the Russian language

Закон Республики Казахстан «Об образовании» гласит, что «основной задачей системы образования является создание необходимых условий для обучения, направленных на формирование и профессиональное развитие личности на основе национальных и общечеловеческих ценностей, достижений науки и практики; внедрение инновационных технологий обучения, информатизация образования, доступ к международным глобальным информационным системам» [1]. В свою очередь сказанное ставит новые задачи перед работниками образования: использовать в своей работе последние достижения науки и техники, осваивать новые методики и технологии, приобретать новый опыт на местах и строить отношения по-новому между учащимися и учителями.

Сегодня сложно представить образовательный процесс без информационно-коммуникационных средств. В условиях пандемии компьютеры и телефоны стали основными средствами обучения учащихся. Возможности компьютера оказались самыми разнообразными и безграничными. Особенно оно стало незаменимым во время проведения тематических лекций. Они стали разнообразными, содержательными, интересными в демонстрации учебного материала. Преподаватели знают, что наглядно представленный материал лучше усваивается, запоминается и воспроизводится. Презентации, схемы, таблицы, рисунки, диаграммы, фильмы, демонстрация доски и даже собственное видео преподавателя и студента имели место быть. Электронное обучение, основанное на компьютерном управлении, осуществляло передачу больших объемов информации. Основная цель внедрения электронного обучения в образовании – обеспечить доступ к

лучшим образовательным ресурсам и технологиям для всех компонентов образовательного процесса.

Перед лингвистами сегодня стоит очень непростая задача: с одной стороны, повысить уровень обязательных знаний, навыков и умений, а с другой – развить потенциальные творческие способности и навыки мышления у студентов и поднять их на более высокий уровень. Использование информационных технологий в аудитории рассматривается не как цель обучения, а как способ повышения интеллектуального уровня обучающегося. Выполнение на компьютере различных заданий и упражнений, подготовка презентаций, различного рода сообщений пробуждает интерес к предмету, к процессу обучения в целом. Вместе с тем у учащихся развиваются навыки самостоятельной работы, что на сегодняшний день является одним из самых важных навыков в образовании.

Использование компьютерных технологий развивает познавательную активность учащихся, так как поиск необходимого материала стал доступным, возможным и более облегченным. Дети с удовольствием готовят презентации, облегчающие процесс подачи материала. Несомненно, легче стало работать и преподавателям. В первую очередь информационные технологии облегчили и ускорили процесс подготовки к занятиям. Использование компьютера освобождает учителя от повседневной рутинной работы. Он используется на всех этапах урока с большей продуктивностью, так как учебный материал постоянно под рукой и легко воспроизводится при необходимости.

Перед каждым учителем стоит задача, как повысить интерес учащихся к своему предмету, как улучшить качество обучения. В определенном смысле ответ в том, что нужно осваивать новые средства обучения, новые технологии, новые методы и применять их в работе. Компьютеры, телефоны, интерактивные доски, методы их использования на уроках русского языка сделали большой прорыв в реализации поставленных задач.

В первую очередь компьютер сделал студента свободным во всех отношениях. Для него в образовательной базе размещен весь необходимый материал. Обучающийся имеет доступ к учебному материалу в любое время суток. Учебный материал включает силлабус, который состоит из теоретического, практического материала и самостоятельной работы. Студент самостоятельно изучает материал, записывает возникшие вопросы и приходит с ними на занятия, где вместе с группой и преподавателем находит на них ответы.

Интерактивная доска имеет свои преимущества и возможности в процессе обучения. Учащиеся с удовольствием проводят на них презентации, редактируют различные тексты, рисуют таблицы, схемы, выполняют тренировочные упражнения с расстановкой знаков препинания, с вставлением необходимых букв в словах и другие. Преподаватель быстро осуществляет подготовку к промежуточному и рубежному контролю знаний студентов с помощью тестов.

Использование интерактивной доски на занятиях, несомненно, повышает качество занятия. Наглядно представленный материал, работа большего

количества учащихся, использование интерактивных методов обучения стали сегодня повседневной формой работы.

Интерактивные методы развивают в ребёнке исследовательские и творческие способности. В результате сформированности данных способностей учащийся становится более уверенным в себе, мобильным и самостоятельным, более точно и конкретно выражает свои мысли.

Работая интерактивным методом, все студенты могут быть задействованы в обучении и главное, они смогут проявить себя, т.к. у каждого появляется возможность задать вопрос, ответить на него, высказать свое мнение и т.д. У учащегося формируются навыки выступления перед сверстниками, навыки ведения общения, они учатся находить общий язык.

Чтобы учащиеся учились с желанием и чаще высказывали своё мнение и отношение к предмету обучения, преподаватель должен постоянно поддерживать его словами-стимулами, подбадривать и в том случае не говорить, что его ответ неверный.

Компьютеризация обучения русскому языку в вузах меняет методы работы и, что самое главное, дает результаты. Во-первых, поскольку компьютер может хранить в своей памяти большой объем информации, то это помогает как преподавателю так и обучающемуся быстро ориентироваться в большом потоке информации и находить нужный материал, обрабатывать, сравнивать и восстанавливать его. Во-вторых, с помощью компьютера преподаватель может связываться с каждым студентом в отдельности, то есть вести индивидуальную работу. Он может опросить, задать вопросы по теме, проверить письменные работы и различного рода задания, вплоть до презентации, то есть с помощью компьютера осуществляется обратная связь, компьютер может быть «коммуникатором», отвечает за работу каждого ученика, оценивает их ответы и т.д. В-третьих, использование компьютера расширяет объем учебной информации и формы ее представления. Это могут быть тексты, графика, анимация, фильмы, звук, вся современная видеоаппаратура. В-четвертых, работа с компьютером повышает интерес ученика к предмету. Учащийся может проработать большой и разнообразный материал за небольшое количество времени, коротко и компактно его записать, тут же отредактировать, избавляясь от нудной писанины, вместе с тем компьютер снимает психологическое напряжение и рассеивает страх дать неправильный ответ [2, с.116].

Сегодня компании SMART Technologies по всему миру радикально изменили отношение людей к работе и обучению, предложив инновационные инструменты. Результаты работы этой компании определяют заказчики: учителя, студенты и бизнесмены, которые говорят, что устройства SMART помогли внедрить новые подходы к обучению, изобрести новые способы совместной работы и генерировать новые идеи. Самыми популярными из устройств SMART являются интерактивные доски, которые были представлены в 1991 году. Устройства SMART востребованы в системе образования, высшего образования, бизнеса, администрации и вооруженных сил. Продукты SMART

широко используются в 175 странах мира. В дополнение к наиболее популярным интерактивным доскам устройств SMART теперь есть интерактивные панели, интерактивные центры, столы, интерактивные экраны, системы реагирования учащихся, беспроводные «грифельные» доски, аудиосистемы с усилителем, документ-камеры и многое другое. Основная идея SMART education - улучшить все аспекты жизни человека за счет использования технологий, услуг и Интернета [2, с.117]. Такая стратегия стала эталоном для США, Кореи, Японии и Европы. А учитывая, что Корея активно развивает инновационные образовательные технологии с 1996 года, такого рода инновации в нашем образовании показывают, что они замедляются.

Список использованной литературы

1. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года №319 -III «Об образовании».
2. Ергигитова А.К. Использование информационно-коммуникативных технологий на уроках русского языка и литературы//Научные достижения и открытия современной молодежи. Пенза, 2020 – 160 с.

УДК 372.881.111.1

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НАВЫКОВ И УМЕНИЙ УСТНОЙ ИНОЯЗЫЧНОЙ РЕЧИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Алимжанова Ф.Б.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада шет тілін оқытудың тиімділігін жетілдіру мәселелері қарастырылған, олардың маңыздылығы қазіргі уақытта қоғамның шет тілін білу қажет болатын мамандарға деген қажеттілігінің артуына байланысты артып келеді, өйткені әр түрлі қызмет салаларында шетелдік серіктестермен іскерлік байланыстардың сәттілігі көбінесе осы құзіреттілікке байланысты болады.

The article deals with the issues of improving the effectiveness of teaching a foreign language, the importance of which increases due to the fact that at present the need of society for specialists for whom knowledge of a foreign language is necessary has increased, since the success of business contacts with foreign partners in various fields of activity often depends on this competence

Сегодня в мире все больше осознается необходимость сосуществования разных культур и обществ с различными национальными традициями в сфере коммуникации. Поэтому изучение и учет этих особенностей становятся приоритетным направлением. Самым популярным иностранным языком, на котором говорит большая часть населения планеты, считается английский. Он, как учебная дисциплина очень отличается от других предметов школьной дисциплины, и тем самым, очевидно, у учеников появляются некоторые трудности при изучении и совершенствовании навыков и умений при изучении этого предмета. Следует отметить, что для достижения определенного успеха в обучении, необходимо также уточнить уровень, установить планируемый результат, который может быть достигнут в школе при изучении иностранного языка. Новые подходы в процессе обучения позволяют усваивать не отдельные

познания из разных областей, а овладевать ими в комплексе. Это способствует дальнейшему развитию навыков говорения и более быстрому овладению иноязычной речью на продвинутом этапе, а также делает ее более естественной. В этом плане английский язык является средством общения, познания, получения и накопления информации, которые и предопределили необходимость владения всеми видами речевой деятельности: лексикой, фонетикой, грамматикой.

Для того чтобы построить высказывание, выражающее некоторую мысль, недостаточно выбрать соответствующие слова и произнести их одно за другим. Выбранные слова, а точнее, слова, подбираемые говорящим по мере разворачивания речи, должны быть соединены друг с другом в определенном порядке и оформлены в виде единого комплекса, целенаправленно включенного в ситуацию общения. Лексические навыки включают в себя: умение выбрать правильные лексические единицы и сочетать их друг с другом в соответствии с замыслом высказывания. К числу лексических трудностей нужно, прежде всего, отнести наличие омофонов. Большое затруднение вызывают также слова, близкие по звучанию например: отвечать — спрашивать; брать — класть; запад — восток; слова, имеющие одинаковую сочетаемость. При преодолении этих трудностей следует использовать иллюстративный материал, наглядность, картинки, чтобы в сознании учащихся закреплялся зрительный образ.

Фонетические навыки включают в себя умение оформить высказывание в соответствии с фонетическими нормами языка. Фонетические ошибки отражают нарушения в произношении отдельных звуков, слов, словосочетаний, предложений. Они особенно заметны при чтении вслух. Но и при чтении про себя эти ошибки тоже могут иметь место. Причем, иногда они связываются со смысловыми нарушениями. Однако большей частью зрительный образ является более сильным, чем произносительный и нарушений смыслового содержания не наблюдается. Так, учащийся читает фразу *The pen is on the table*. Неправильная артикуляция звука [p] в слове *pen* не вызывает неправильного понимания конкретного содержания этой фразы, так как зрительный образ слова *pen* у учащегося прочно связан со значением. Даже при чтении вслух это играет роль только для воспринимающего данную фразу на слух, а не для чтеца. Точно так же неправильное интонирование фраз *Is this a big dog?* при чтении вслух или про себя не вызывает непонимания значения вопросительности, поскольку графически она обозначена знаком вопроса, воспринимаемым учащимися зрительно. Грамматические навыки включают в себя умение правильно употреблять части высказывания в соответствии с грамматической нормой. В области грамматики наибольшее затруднение вызывает расхождение в синтаксическом рисунке фразы — непривычный порядок слов, удаленность друг от друга связанных по смыслу элементов, например отнесение предлога в английском предложении на конец предложения. В составные глаголы типа *put on*, *put away*, *put up*, *put down* входят послелоги, совпадающие по форме с предлогом. Эти послелоги могут

отделяться от основного глагола одним или несколькими словами, например to put smth. unpleasant away, и тогда особенно трудно уловить связь между частями составного глагола. Слушающий часто воспринимает его первую часть как самостоятельный глагол, что искажает смысл предложения, так как, выступая как часть составного глагола, слово приобретает новое значение. На преодоление этих трудностей рекомендуется использовать игру-тренажер на составление предложений [1].

Одним из важных видов речевой деятельности при этом исконно считается говорение. Приступая к изучению иностранного языка, учащиеся, прежде всего, хотят научиться говорить на этом языке» [2]. Во время обучения устной речи обучающиеся приобретают логические навыки и последовательно, в связи с ситуацией общения, используя элементы описания, повествования и рассуждения, выражают свое аргументированное отношение к теме. В практическом обучении это осуществляется через принцип коммуникативности. Это возможно только в том случае, если у школьников будут сформированы все компоненты иноязычной коммуникативной компетенции:

1.языковая 2.речевая 3.социокультурная 4.компенсаторная 5.учебная.

Поэтому задача обучения на старшем этапе, включая все эти коммуникативные компетенции, заключается в дальнейшем совершенствовании умений устного общения и в расширении сферы общения учащихся путём включения новых тем. На этом этапе обучения учащиеся закрепляют знания, навыки и умения, приобретенные ими за предыдущий период [3].

На завершающем этапе обучения происходит совершенствование умений учащихся пользоваться различными приемами обогащения их словарного запаса, расширение их потенциального словаря и лингвистических знаний. При этом на первый план выступает самостоятельное использование иностранного языка как средства получения учащимися новой информации.

Уровень адекватности владения тем или иным видом речевой деятельности проверяется непосредственно в практике иноязычного общения, при чтении аутентичной литературы по специальности, при обмене письменной информации в виде статей, книг, аннотаций к ним, тезисов для конференций, деловых бумаг и т.д. Очень важную роль при восприятии речи на иностранном языке играет темп речи, обращенность или необращенность речи к слушающему, привычность данного голоса для воспринимающего, наличие или отсутствие зрительной опоры. Все эти факторы важны на любом языке. Задача учителя в реализации принципов, которые способствовали бы общению учащихся. Для этого учитель должен учитывать специфические признаки данного вида речевой деятельности, такие как: мотивированность, целенаправленность, активность, связь с личностью и мыслительной деятельностью человека, самостоятельность, темп и ситуативность. Если есть цели и мотивы общения, учтены характерные особенности участников общения, их возраст, уровень развития, то акт общения в рамках какой-либо

речевой ситуации состоится безусловно. Для реализации данных принципов в процессе обучения иностранному языку следует использовать приемы активизации, которые учитывают все выше перечисленные признаки устного речевого вида деятельности. Преимущества этих приемов в том, что учащиеся, активно участвуя в процессе обучения, начинают обдумывать, вспоминать, использовать изученный языковой материал.

Есть много задач, которые необходимо решить, чтобы совершенствовать навыки устного общения на иностранном языке. Для разговорных навыков нужно использовать конкретные методы обучения. Необходимо принять меры по совершенствованию речевых навыков, в которых учащиеся участвуют и которые активизируют для участия в дискуссиях с помощью носителей языка. Учителя должны повышать мотивацию учащихся в обучении иностранному языку, развивать их творческую и речевую активность, использовать разнообразные приемы стимулирования учащихся, помогать им изучать и познавать новое и неизведанное. Искусственное окружение иностранным языком должно быть создано на формирование у школьников глубокого личностного мотива хорошо говорить на нем. Для этого приходится использовать упражнения на речемыслительную деятельность: разыгрывать ситуации по ролям, выполнять деформированные тексты, в пересказах текстов использовать возможность представить содержание от разных лиц. Устные навыки общения необходимы для многих профессий, которые задействуют в своей работе артикуляцию. Даже при поступлении на работу необходимо пройти собеседование, где претенденты должны произвести хорошее впечатление на работодателя навыками своего устного общения. В сфере бизнеса это является одним из преимуществ. Ниже рассматриваются проблемы, с которыми сталкиваются учащиеся при приобретении устных навыков. Прежде всего, не все учащиеся добровольно изъявляют желание говорить, и делать это многих заставляет учитель. Когда учащийся видит говорящего, наблюдает за его артикуляцией, его собственные органы речи как бы сами собой укладываются аналогичным образом, ему легче воспроизвести во внутренней речи и узнать слышимые звуки, слова, выражения. Учитель помогает ему в управлении процессом формирования мотивационной сферы (потребностей, целей и, конечно, интересов), Это помогает учителю и родителям объединять свои усилия в создании условий для формирования у ребёнка тех качеств и свойств, которые ему необходимы для совершенствования навыков и умений в изучении языка, а также формирования мотивационной сферы.

Одним из основных факторов не усвоения иностранного языка, является отсутствие постоянного контакта с иностранным языком, т.е. учащиеся перестают использовать его, как только выходят из класса. Вне школы учащиеся говорят на своем родном языке, что является необходимостью в их внешней жизни. В результате страдают и не продвигаются их разговорные навыки на иностранном языке. Начальный уровень обучения иностранному языку очень простой. Он охватывает такие устные темы, как рассказ о себе,

своей семье, школе или университете, библиотеке и так далее. По мере роста уровня обучаемый приобретает минимально необходимый объем словарного запаса. Проблема, которая возникает здесь, заключается в том, что способность хранить этот минимальный словарный запас недостаточна для каждого учащегося. Многие из них сталкиваются со случаями, когда становится трудно запомнить конкретное слово в определенный момент общения, когда оно больше всего необходимо для описания их точки зрения на обсуждаемую тему. Это происходит даже на родном языке. Основная причина трудностей при обучении устной речи заключается в том, что языковой материал, которым человек должен овладеть, выступает совершенно в новом аспекте - им нужно владеть активно как средством общения, а не просто для узнавания и опознавания, что является задачей при рецептивном восприятии языка.

Восприятие языка имеет свои специфические особенности, которые должны быть учтены в учебном процессе по иностранному языку. Так, высказывания, реализуемые в монологической форме, как правило, заранее планируются говорящим, в то время как диалогической речью управляют оба партнера по общению. По этой причине порождаемые монологи отличаются логичностью построения, смысловой завершенностью, в то время как диалогам свойственны характерны краткие структуры, контекстная обусловленность смысла фраз, подвижность и динамика мысли. Как указывает Е.И.Пассов, монологическая речь представляет собой одну из форм общения, которая реализуется не только в устной, но и в письменной форме. Если целью монологического высказывания является передача слушателю определенной информации, то в основе диалога лежит взаимный обмен репликами, в ходе этого обмена (реплицирования) происходит обмен мнениями, суждениями, точками зрения и др.

Действительно, прежде чем начать произносить монолог в реальной жизни, человек хорошо понимает, зачем он это делает, и произносит его только в том случае, если действительно хочет выговориться или считает это необходимым. Цель монолога определяется речевой ситуацией, которая, в свою очередь, определена местом, временем, аудиторией и конкретной речевой задачей [4].

При диалоге одновременно происходят несколько сложных процессов: восприятие речи, внутреннее проговаривание слышимого и внутреннее планирование ответа. Это означает, что у участников общения должны быть хорошо развиты как механизмы слушания, так и механизмы говорения. Использование аутентичных аудио текстов в целях развития коммуникативной компетенции учащихся позволяет имитировать естественность высказываний учащихся в процессе овладения иностранным языком. На уроке целесообразно использовать примеры, взятые из наблюдений за аутентичным общением носителей языка. Коммуникативное обучение предполагает учёт всех этих характеристик учащихся ибо только таким путём могут быть созданы условия общения, обеспечена целенаправленность обучения. В процессе говорения человек решает различные коммуникативные задачи: расспросить, сообщить,

узнать новое, проинформировать и т.д., для успешного решения которых учащиеся должны овладеть базовыми коммуникативными умениями. Необходимо варьировать и усложнять коммуникативные задания с тем, чтобы одновременно с закреплением лексических связей формировать способность к речи. Обучать говорению, не обучая общению, не создавая на уроках условий речевого общения нельзя. Надо интенсифицировать деятельность учащихся, что достигается при использовании таких режимов работы, как:

- работа хором;
- работа группы в целом;
- работа в малых группах;
- коллективная работа [5].

Следует отметить, что недостаточно сформировать группы и дать им соответствующее задание. Суть как раз и состоит в том, чтобы учащийся сам захотел приобретать знания. Поэтому проблема мотивации самостоятельной учебной деятельности учащихся не менее важна, чем способ организации, условия и методика работы над заданием. Необходимо развивать у учащихся умение быть автономными. Для того, чтобы ученик был автономным, нужно сформировать у него свой индивидуальный стиль. Существуют различные методические приемы формирования у учащихся устных-речевых умений-ролевые и коммуникативные игры, дискуссии, дебаты и полемика, драматизация, описание изображения, комментирование и выражение собственного мнения и др. Все эти приемы можно отнести к единому ключевому приему обучения устной речи-речевой ситуации.

Например, при работе над темой «Экология» можно выделить различные подтемы: загрязнение окружающей среды, парниковый эффект, защита окружающей среды. Группы из 4-6 человек получают учебный материал, который разделен на фрагменты. Студенты, изучающие один и тот же вопрос, но работающие в разных группах встречаются и обмениваются информацией как эксперты по данному вопросу. Затем ребята возвращаются в свои группы и обучают всему новому, что узнали, товарищей в своей группе. Учащиеся заинтересованы в том, чтобы представители их группы добросовестно выполнили свою задачу, это может отразиться на общей итоговой оценке.

Общение между участниками речевого взаимодействия активизируется, если неожиданно обнаруживаются сенсационные сведения, сталкиваются противоположные взгляды.

На заключительном этапе, который проводится фронтально, учитель может попросить любого учащегося команды ответить на вопрос по данной теме. Вопросы может задавать не только учитель, но и члены других групп. Взаимодействие на уроках иностранного языка - это согласованная деятельность по достижению совместных целей и результатов, по решению участниками значимой для них проблемы или задачи. Взаимодействие является одним из основных способов активизации саморазвития учащегося, а также

совершенствования навыков и умений устной речи в процессе изучения иностранного языка.

Список использованной литературы

1. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс: пособие для студентов пед. вузов и учителей. - М.: АСТ, 2018.
2. Пассов Е.И. Современные направления в методике обучения иностранным языкам. – Воронеж, 2015. №22.
3. Щерба О.В. Обучение иностранному языку в начальной школе. –М., 2016. –С.60-85.
4. Колкер Я.М., Устинова Е.С. Как достигается сотрудничество преподавателя и обучаемого? // ИЯШ. - 2018г. - №1 - С.28-33.
5. Рогова Г.В., Рабинович Ф.М., Сахарова Т.Е. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. - М.: Просвещение, 2016г. - С. 40-53.

УДК 811.111

АФФИКСАЦИЯ КАК ОСНОВНОЙ СПОСОБ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Әлиакбар Б.И.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Мақалада қазіргі әдістемелік ғылымның дәстүрлі мәселелерінің бірі — Аффиксия — сөз қалыптастырудың кең таралған әдістерінің бірі туралы жаңа шешім ұсынылған. Бұл аффикстер (жұрнақтар мен префикстер) көмегімен қолданыстағы сөздердің негіздерінен жаңа сөздердің пайда болуын білдіреді. Жұрнақтар мен префикстердің мағыналарын білу, олардың көмегімен қалыптасқан таныс емес сөздердің мағынасын анықтауға көмектеседі

The article offers a new solution to one of the rather traditional problems of modern methodological science — Affixation — one of the most common ways of word formation. It is the formation of new words from the bases of existing words using affixes (suffixes and prefixes). Knowing the meanings of suffixes and prefixes helps you determine the meaning of unfamiliar words formed with their help from familiar ones

Аффикс (от лат. *affixus* — прикрепленный), часть слова, имеющая грамматическое значение и вносящая некоторое изменение в значение корня. Аффиксы подразделяются на словообразовательные, образующие новые слова, и словоизменительные, выражающие отношение слова к другим словам или к говорящему лицу. По положению относительно корня словообразовательные аффиксы подразделяются на стоящие перед корнем — префиксы, после корня — суффиксы и внутри корня — инфиксы [1].

Аффикс — это морфема, которая присуща целому классу слов. Присоединяясь к основе, она изменяет ее значение.

Аффиксам присущи следующие характерные признаки:

- Присоединяясь к производящей основе, аффикс должен выражать определенное значение.
- Аффикс должен легко выделяться как словообразующий элемент и в сознании говорящего отчетливо осознаваться как часть слова, а производящая основа при отделении должна обладать способностью употребляться в языке без аффикса или производить новые слова при помощи других аффиксов.

- Аффикс должен употребляться для образования новых слов не только от основ того происхождения, с которым он впервые появился в языке, но и от основ иного происхождения.

- Аффикс должен обладать определенной частотой употребления. Чем больше новых образований он дает, тем он продуктивнее.

- Префиксы присоединяются к корню слова в начале, а суффиксы – в конце. Слова, образованные с помощью префиксов или суффиксов, в отличие от простых слов, называются производными (derived words), то есть производное слово является результатом словообразовательного процесса. Суффиксы и префиксы могут внести в производное слово новый лексический оттенок.

Префиксы изменяют значение слов, но не часть речи. Префиксы, как и суффиксы, могут присоединяться к различным частям речи, изменяя при этом значение основы слова: happy (счастливый) – unhappy (несчастный), happiness (счастье) – happily (счастливо); help (помощь) – helper (помощник) – helpful (полезный) – helpless (беспомощный) [2].

Имя существительное в английском языке в словообразовательном отношении – самая богатая часть речи. Широко представлена суффиксация, позволяющая производить существительные от основ различных частей речи. Английские существительные имеют гораздо больше суффиксов, чем любая другая часть речи.

Прибавление суффикса обычно не меняет смысловое содержание слова, но при этом слова часто переходят из одной части речи в другую и в словаре приводятся отдельной статьей. Или же в одной словарной статье указывается, с каким суффиксом может использоваться данное слово, и что получается в результате прибавления к нему этого суффикса.

Для того чтобы систематизировать аффиксы английского языка нами был произведен анализ заданий по словообразованию, представленных в учебных пособиях. Это позволило нам составить полный список аффиксов с примерами, переводом и классификацией их по значению и частям речи.

Основная задача словообразования заключается в изучении формальных, семантических, генетических и других закономерностей и особенностей образования новых лексических единиц, возникающих в процессе развития языка, который является своеобразным барометром общественного развития, чутко реагирующим на малейшие изменения в научной, политической и другой жизни общества. Современный английский язык располагает многими способами образования новых слов, к числу которых относятся словопроизводство, словосложение, конверсия, сокращения, адъективизация, субстантивизация, обратное словообразование, лексико-семантический способ, чередование звуков и перенос ударения в слове (фонологический способ) и т.д. Однако не все перечисленные способы используются в одинаковой степени, и удельный вес каждого из них в словообразовательном процессе неодинаков. Такие способы, как словопроизводство и словосложение, дают основное количество новообразований.

Материалы данного исследования позволят учащимся не только качественно подготовиться к Обязательному Государственному Экзамену и Единому Государственному Экзамену в разделе «Лексика и грамматика» за счет разработанных автором работы таблиц по словообразованию и подобранных в Интернете тестов on-line, но и сэкономят их время на поиск слов, образованных с помощью аффиксов, в англо-русском словаре за счет использования предлагаемого словообразовательного словаря.

Таким образом, положенный в основу изучения словообразования системный подход и сформированные навыки сознательного образования слов различных частей речи путем выполнения упражнений обеспечат более качественное усвоение темы «Аффиксация в английском языке».

Глагольные основы практически беспредельно активны в образовании существительных - именах деятеля give ('давать, дарить') - giver даритель, take ('получать')- taker ('получатель') и действия establish ('основывать')- establishment ('основание, учреждение'), create ('создавать')- creation ('создание'), а также отглагольных прилагательных sleep ('спать')- sleepy ('сонный'), trouble ('тревожить')- troublesome ('тревожный'), frighten ('пугать')- frightened ('испуганный'). Вместе с тем активность основ не зависит от их потенций. Она определяется степенью их участия в образовании новых слов, возникающих в языке в силу потребности общения. Активность является характерным признаком основы, в то время как продуктивность - это основной показатель аффиксов и словообразовательных моделей [3].

Под префиксом мы понимаем ту часть слова (морфему), которая в своем развитии приобрела соответствующее абстрактное значение и которая ставится перед словообразующей основой, изменяя ее значение. Префиксы как словообразовательные форманты обычно более самостоятельны в фонетическом, морфологическом и семантическом отношениях по сравнению с суффиксами. Это объясняется рядом причин. Во-первых, предшествуя производящей основе, префикс не сливается в единый фонетико-морфологический комплекс с формообразующими суффиксами (флексиями), тогда как словообразующие суффиксы вступают в тесное взаимодействие с формообразующими суффиксами. Во-вторых, префиксы возникают, как правило, из самостоятельных слов (чаще всего из служебных частей речи), поэтому значение производящей основы, с которой сочетается префикс, обычно в некоторой степени сохраняется, т.е. не сливается со значением самого префикса в целом, как это имеет место при суффиксации. Весьма существенным фактором, сближающим префиксацию с суффиксацией, является сходство отношений производности между префиксальными и суффиксальными производными и соответствующими производящими основами. При этом наблюдается также и аналогия словообразовательных значений префиксов и суффиксов, что также сближает их как разновидности аффиксального словопроизводства.

Продуктивность, как известно, является одной из главных характеристик самых различных языковых единиц. Особое значение приобретает

продуктивность, в частности, при характеристике словообразовательной модели, являющейся центральным механизмом в создании новых слов. Так как в словообразовании понятие продуктивности, кроме моделей, распространяется и на аффиксы, основы, т.е. словообразовательные элементы, а так же на способы словообразования, семантика самого слова “продуктивность” очень широка. Возможно, именно этот факт и стал причиной того, что по отдельным аспектам этого понятия и даже по его основным характеристикам единого мнения среди исследователей не существует [4].

Важно отметить, что в теории словообразования “продуктивность” имеет синонимический термин - “словообразовательная активность”, под которой подразумевается способность того или иного образования, например словообразовательного элемента, образовывать новые слова. Модель, аффикс, основа могут быть активны в создании новых слов и, наоборот, могут быть пассивны, т.е. с их помощью образуется незначительное количество слов или не образуется совсем.

Среди суффиксов, относящихся к группе продуктивных, можно выделить следующие суффиксы: -ist - живой и продуктивный суффикс современного английского языка, обозначающий деятеля, н.р. automobile (‘автомобиль’) - automobilist (‘автомобилист’). О его продуктивности свидетельствуют такие новообразования, как manicurist (‘маникюрша’), behaviorist (‘бихевиорист’), columnist (‘обозреватель; фельетонист’) и др.; -ism - в современном английском языке -ism приобрел широкое распространение в качестве словообразующего суффикса абстрактных имен существительных, обозначающих различные учения, теории, общественно-политические и научные взгляды и направления [5]. Например: Leninism (ленинизм), idealism (идеализм). В современном английском языке содержится много слов, образованных с помощью элемента -man. Например: hammerman (‘молотобоец’), horseman (‘всадник’), iceman (‘альпинист, мороженщик’), Chinaman (‘китаец’). В рассматриваемых образованиях -man обладает всеми признаками, присущими живым аффиксам, и почти ничем не отличается от суффикса -er, который можно рассматривать как синоним суффикса -man.

Список использованной литературы

- 1.Ваулина Ю. Е. «Английский язык. Тренировочные упражнения в формате ГИА. 6 класс: пособие для учащихся общеобразовательных организаций» – 2-е изд. – М.: Просвещение, 2014.
2. Ваулина Ю. Е. «Английский язык. Тренировочные упражнения в формате ГИА. 8 класс: пособие для учащихся общеобразовательных организаций» – 2-е изд. – М.: Просвещение, 2015.
3. Веселова Ю. С.. «Тематический тренажер по английскому языку. Словообразование. (Готовимся к ЕГЭ)» – 2-е изд., испр. – Москва: Интеллект-Центр, 2013.
- 4.Фоменко Е. А., Долгопольская И. Б., Черникова Н. В. «Английский язык. ОГЭ-2016. 9 класс. Тренинг: все типы заданий: учебно-методическое пособие - Ростов н/Д: Легион, 2015.
- 5.Фоменко Е. А., Юрин А. С. «Английский язык. 7-8 классы. Лексика и чтение. Тесты и упражнения. Тренировочная тетрадь: учебно-методическое пособие - Ростов н/Д: Легион, 2013.

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ РЕСМИ ІС-ҚАҒАЗДАРЫ СТИЛІНІҢ ЛЕКСИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІГІ

Жакипова А. С.

Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы Қазақ, орыс және латын тілдері
кафедрасының аға оқытушысы, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье речь идет о сферах лексики, а также о специфике стиля официальных бумаг, видах формах официальных бумаг.

This article are described the sphere of vocabulary and the style official papers, types and form of official letters.

Ауызекі сөйлеу стилінен басқа, функционалдық стильдердің «Қазақ тілінің стилистикасы» атты оқулықта «кітаби жазба стильдер» деп атаған стильдің түрлері бар. Олар әр саладағы атқаратын қызметіне қарай іс-қағаздар мен ресми стиль, публицистикалық стиль, ғылыми және көркем сөз стиліне бөлініп жіктеледі. Бұл тұста, күнделікті сөйлеу мен кітаби-жазба стильдерінің бір-бірінен ерекшеліктері айқындала түседі. Кітаби-жазба стильдер жалпы халықтық тілдің жазбаша формасының негізінде қалыптасады да, кітаби сипатта болады. Іс қағаздары мен ресми документтер тілінің ерекшелігі онда факті дәл көрсетіліп, біп ізбен жүйелі жазуға айрықша мән беріледі. Өйткені іс қағаздары да, ресми документтер де ерекше қатынас құралы болып саналады. Іс қағаздары стиліне әр түрлі мекемелерде жүргізілетін жазу үлгілері жатады. Іс қағаздары белгілі бір форма бойынша жазылады. Ол форманың түрлі үлгілері болады. Кеңес іс қағаздарының үлгілеріне өтініш, сенім хат, қол хат, анықтама, мінездеме, шақыру билеті, хабарландыру, протокол, қатынас қағазы, акт, рапорт т.б. Іс қағаздарының әрқайсысының бұрыннан белгілі бірыңғай сөздері мен сөйлем үлгілері болады. Іс қағаздары көбінесе, сол үлгі бойынша жазылады. Ресми стильдің көлем, мазмұн және жазылу формасы жағынан іс қағаздарынан біраз ерекшелігі бар. Ресми қағаз белгілі қалыпқа (штампқа) түсіп отырады, онда сөз қолданысы ерекше болады [1,41 б]. Ресми стильге жататын мемлекеттік документтер жанр және мазмұн жағынан әр түрлі болып келгенмен, олардың барлығына ортақ жалпы сипаты болады.

1. Белгілі бір қалыптасқан үлгіде, баяндау тәсілімен жазылады.
2. Лексика-фразеологияның құрамы (саяси-публицистикалық сипатта, әкімшілік терминдер мен күрделі терминдер, қысқарған сөздер) өзгеше болып келеді.
3. Ойдың логикалық жүйелілігін сақтау мақсатымен сөйлем күрделі құрылады. Сонымен қатар, экспрессивті, бояулы тілдік құралдар қолданылатын кейбір мәтіндер де бар. Мәселен, халықаралық ұйымдарды, даңқты қалаларды және жеке мекемелер мен белгілі қоғам қайраткерінің мүшелі тойына арналған

құттықтаулар болады. Әлемдік лингвистикада сөйлеу стилі, іс қағаздары стилі мен ресми стиль, публистикалық стиль, ғылыми стиль және көркем әдебиет стилі деген тармақтар (термин-атаулар ықшамдылық үшін «Қазақ тілінің стилистикасынан» алынып отыр) қалыптасқандығы мәлім. «Қазақ тілінің стилистикасында» «іс қағаздары мен ресми стиль» деген атау берілген. Ал әдеби тілдің тарихы бойынша еңбектерінде «ресми іс қағаздарының тілі», «ресми іс қағаздары не документтер тілі», «ресми стиль», «ресми –іскери тіл» деген атаулар пайдаланылып жүр. Біздің байқауымызша, біріншіден, зерттеулердің негізінде ресми –іскери бағытта, хабарлау функциясы үшін тілдік құралдар шоғырланатын белгілі бір стильдік тармақтардың бар екендігі анық. «Іс қағаздары белгілі бір форма бойынша жазылады. Ол форманың түрлі үлгілері болады. Кеңсе іс қағаздарының үлгілеріне өтініш, сенімхат, қолхат, анықтама, мінездеме, акт, рапорт, шарт, міндеттеме, бұйрық, есеп т.б. жатады» [2,180 б.]. Бұл еңбекте тек кеңсе түрлері ғана аталады. Зерттеуші Б.Әбілқасымов «ресми-іскери стиліне нені жатқызып, нені жатқызбау керек деген мәселеде әр түрлі пікірлер» бар екендігін айтып, өз тарапынан « XIX ғасырдың екінші жартысында баспа бетінде жарияланып, көпшілікке тараған» құжаттардың тілін зерттейді, яғни осы аталғандарды ресми іс қағаздары үлгілерінің аясында қарайды [3,222 б.].

Ғалымдар ресми-іскери тілді мәтіндік жағынан қарастыра келіп, жанрлық тұрғыдан төмендегідей тармақтарға ажыратуды ұсынады: әкімшілік –кеңсе іс қағаздары құжаттары, әскери құжаттар., коммерциялық хат-хабарлар, дипломатиялық және заңнамалық құжаттар. Ал М. Кожина ресми-іскери стильдің заң подстилі, кеңсе іс қағаздары подстилі және дипломатиялық подстилі бар екендігін білдіреді. М.Н.Кожинаның пікірі бойынша: «Официально-деловой (законотворительный) стиль распадается на собственно законодательный и канцелярские подстили, иногда выделяют еще и третий-дипломатический. Они включают ряд жанровых разновидностей: кодекс, устав, инструкция, договор, приказ, акт, заявление и т.д. внутренняя функциональная дифференциация в этом отношении в речи ярче и определённее. Далее, стилевые различия мотивируются тематикой содержания документа и узкой сферой бытования. Так, например, стиль «Устава автомобильного транспорта РФ» «Устава ДПР» (имеются в виду различия не в содержании, а в языке –и не только лексические). То же самое можно сказать о стиле международного договора и трудового соглашения. Силевые различия обнаруживаются и в зависимости от структурно –композиционного расчленения текста» [4,31 б.] Бүгінгі таңдағы қазақ әдеби тілінің функционалдық стильдерінің бір тармағы-іс қағаздар стилі екендігі бәрімізге мәлім. Іс қағаздары стилі қалыптасу кезеңдері жағынан алып қарағанда ең жас стильдердің бірі болып саналады.

Публистика (латынша: publikus –көпшілік, әлеумет) –қоғам өмірі үшін маңызды мәселелерді талқылау деген ұғымда жұмсалады. Публистикалық стиль қоғамдық талапқа сай жазылған шығармалардың негізінде қалыптасады. Белгілі бір тілде публистиканың өз алдына бөлек стиль болып қалыптасуы қоғамдық сананың өскенін, артқанын байқатады. Белгілі бір стильге тән деп

саналатын стилистикалық әдістер мен фигуралар, тілдік қолданыстар мен синтаксистік құрылымдар бірнеше стильде бірдей кездесе беретін кездері кездеседі. Оның үстіне, әдеби тіл жоғары дәрежеде дамыған кезде оның функционалдық стильдері бір –біріне әсерін тигізеді. Бір стильге тән тілдік ерекшеліктер екінші стильге ауысып, өнімді қолданыла береді. Бұл құбылыс **сатиралық диффузия** деп аталады. Сатиралық диффузия қазақ тілінде бар және кездеседі. Мысалы, көркем әдебиет тілінің стильдік белгілерінің толығы, айқындала түсуінің бір белгісі ретінде ғалым Р.Сыздықова қазіргі қазақ көркем прозасындағы **публицизм** көрінісін көрсетеді. Әрбір функционалдық стильге тән **лексикалық қабат, фразеологиялық тіркес, синтаксистік құрылым** болады. Бұл -табиғи құбылыс. Сондықтан бір функционалдық стильді анықтауда лексикалық және грамматикалық белгілері аз болған жағдайда, сол функционалдық стильге тән құрылымдық ерекшеліктерді текст құру ерекшеліктерін басшылыққа алу тәжірибесі қолданылып жүр. Мұны текст жасауға семантикалық-құрылымдық принцип деп атайды [5,79 б.]. Әдеби тілдің үш функционалдық стилінің семантикалық-құрылымдық ерекшеліктері М.Н.Кожинаның еңбектерінде көрініс тапқан. Мысалы, көркем текстте-бейнелік, ғылыми текстте-абстарктылық, ресми текстте-қатаң ресмилік пен дәлдік болып келуі-жоғарыдағы стильдерге тән негізгі ерекшеліктер болып есептеледі. Ал публицистикалық стильдің тілдік ерекшеліктеріне тоқталған кезде, оны бір ғана негізгі белгі арқылы анықтау, сипаттау мүмкін емес. Бұл публицистика тілін зерттеуді қиындатады, әрі күрделендіреді. Публицистикалық шығармалар тілінің негізгі ерекшеліктері мыналар:

1) берілген материалдың деректілігі және ресми деректермен сәйкестігі

2) берілген материалдың қалың көпшілікке түсініктілігі;

3) берілген материалдың оқырманға әсерлігі.

Публицистикалық стиль тіліміздегі сөздік құрамның белгілі бір бөлігін үнемі пайдаланады. Яғни мерзімді баспасөз беттерінде әдеби тілдің лексикалық қабатының бір деңгейі болып табылады. Мерзімді баспасөзде жүйелі қолданып, «газетизмдер» деген атауға ие болып жүрген сөздердің бағалауыш лексикасы және бағалауыш емес лексикасы болып бөлінуі де публицистикалық стильдің осы ерекшелігіне қарай айтылған. Публицистикалық стильде **тілдің эмоциональды элементтері және сөзді образды қолдану** сияқты әдеби стильге тән құбылыстар да кездеседі. Бұл оның әдеби стильге жақындығын көрсетеді. Ал оның **фактіні толық және логикалық жүйелі баяндау тәсілі** жағынан ғылыми стильге жақын екені көрсетіледі. Публицистиканың жанры әр алуан болады. Сол жанрлардың түріне, өзгешелігіне қарай оның тіл ерекшелігі бар (бас мақала, информациялық хабар, очерк, халықаралық шолу, памфлет, радио мен телевизордан берілетін хабарлар т.б.) Публицистикалық стильдің **ауызша түрі** – шешендік сөз деп аталады.. Публицистиканың бұл түрі өте ерте дамығанын білеміз. Қазіргі кезде шешендік өнерінің өрісі кеңейе түсіп, оның мазмұны да өзгеруде. Саяси қайраткерлер мен ғалым, жазушылар, барлық идеология қызметкерлерінің армиясы сөз өнерін дамытып, жалпы тіл

мәдениетін арттыруға өздерінің үлестерін қосуда. Мәселен, біз күнделікті өмірде өзіміз тыңдап, естіп жүрген насихатшылар мен үгітшілердің, лекторлар мен баяндамашылардың және митингіде, жиналыстарда сөйлеуші адамдардан ішінен сөз өнеріне айрыша мән беретін, шешен сөйлейтіндерді жиі кездестіріп жүрміз. Публицистикалық стильдің ең маңызды жан серігі шешендік сөзбен өркениеттің жемісі саналатын газеттер.

Ғылыми стиль-жазба стилінің бір түрі. Бұған қазақ тілінде әр салада жазылған ғылыми шығармалар жатады. Ғылыми стильдің зерттеу объектісі болатын –зат не құбылыс ғылыми негізде сипатталып, дәлелдеуді қажет етеді. Ғылыми шығармалармен жалпы халықтық стильде логиканың маңызы ерекше. Ғылыми шығармалар жалпы халықтық әдеби тілде жазылады. Бірақ тілдік тәсілдерді пайдалануда, оның өзінің ерекшелігі кездеседі. Ғылым ылғи алға басып дамып, отырады. Ғылымның дамуымен бірге жаңа ұғымдар жасалады. Оны белгілейтін жаңа сөз—неологизмдер –деп аталады. Ғылыми стильдің дерексіздігі, жалпылауыштығы мен өзіне тән сөйлеу жүйелілігі ғылыми стильде осы шақтағы етістік формасы өткен шақ аясында болумен ұштастырылады. Бұл көркем әдебиетте қолданылады [6 ,20 б.]. Ғылыми сөйлеу міндетті түрде экспрессивті емес, эмоциясыз бейнесіз болу керек. Осыған байланысты экспрессивтілік көркемдікті күшейту ретінде ғылыми сөйлеуді құраудың коммуникативті тиімділігімен байланысты болады. Ал қазақ тіліндегі ғылыми сөйлеудің экспрессивтілігі осыған ұқсас өзге қарым-қатынас қасиетінен ерекшеленеді, мысалы, көркем әдебиет стилінде өзге құралдар мен тәсілдер арқылы қол жеткізіледі. Ғылыми сөйлеудің көркемдігі бәрінен бұрын сөздерді қолданудың тиімділігі және айтылымның логикалығымен байланысты. Ғылыми сөйлеуде, олардың міндетті емес және салыстырмалы қолданудан өзге, сөз бейнелілігін пайдалану осындай құралдарды көркем әдебиетте жұмсалғанынан ерекшеленеді.

1) бейнелі құралдар, негізінен метафоралар да ғылыми сөйлеуде, ереже бойынша тек жоспарлы, сипатта болады;

2) ғылыми сөйлеудегі метафоралар қысқа мәтіндік мағынаға ие және көркем сөйлеудегі жүйелі сипатты қасиетке ие болмайды;

3) ғылыми және көркем сөйлеудегі бейнелі құралдардың қызметі бір-бірінен ерекшеленеді. Көркем шығармадағы метафора-ортақ тақырып пен идеяға органикалық жақтан біріктірілген бейнелеу жүйесіндегі ең негізгі элементтерінің бәрі, ғылыми сөйлеуде бейнелеу құралдары көркемшілік рөлде қолданылады, ортақ айтылу жүйемен байланысы жоқ нұсқау болып табылады. Мәтіндік деңгейде ғылыми функционалды стиль пікірлесу мен сипаттаманың кеңінен қолданылуы арқылы сипатталып, оның хабарлануының біркелкілігі еместігінен де көрініп тұрады. Композициялы біртектілік, бірақ та түрлі нұсқаулы болып келеді. Мәтінде кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды деп бөлумен қатар, ғылыми шығарма композициясына таным процесінің заңдылығы мен білім қалыптастыруды бейнелеу болды. Сонымен, мәтіннің мағыналық құрылымы әдетте танымның кезең динамикасын білдіреді, соңғының ескі

білімнен жаңаға қарай ауысудағы білім сабақтастығы, ойдың (шығармалы) дамуынан көрінеді [7,60 б.].

Ғылыми мәтін сонымен қатар түйсікті шешімдерді де көрсете алады.

Көркем әдебиет стилі немесе көркем сөз-ойды және сезімді образ арқылы бейнелейтін айрықша өнер. Тіл көркем шығармада ерекше эстетикалық қызмет атқарады. Тіл адам баласының іс-әрекеттерінің барлық жақтарын тегіс қамтиды. «Тілдің қимыл өрісі шексіз» Адам өз ойын жеткізу үшін ғана сөйлесіп қоймайды, көңіл-күйін, эмоциясын білдіру арқылы басқа адамдардың да сана-сезіміне әсерін тигізеді. Ол әсер тілімізде айтушының өз түсінігі бойынша, өз ойын тіл құралы арқылы жеткізе білуінен болса, көркем шығармалар-жазушының өмір тануына, дүние сезінуіне, көзқарасына сол шығармалар-жазушының өмір тануына, сдүние сезінуіне, көзқарасына сол өмір фактісін жинақтап, қорытып бейнелі тілмен жазу мәнеріне байланысты болады. Шығарманың көркемдік қасиеті онда қайталаусыз жасалған әр алуан образдар мен өмір құбылыстарының картиналары бейнелеулер арқылы көрінеді. Мысалы:

Азуы –алмас , тілі-к,
Арам көңіл, ала ту,
Кең жемсаулы, кең қарын,
Найзадай түйреп қолдарын

Қорқау қасқыр –«жан» жүрді. С.Мұханов осы бір шумақта бұқара халықты рахымсыз езіп, жаншып өктемдігін жүргізген қиянатшыл заманның мейрімсіз өкілдерінің жиренішті кескін-кейпін ұтымды теңеу, эпитеттер арқылы оқушының көз алдына елестетеді. Көркем шығарма тілі-проблемалық мәселе. Көркем шығарманы жасайтын-жазушы. Шығармадан жазушының өзіндік ерекшелігі, шеберлігі, стилі байқалып тұрады. Шеберлік мәселесі тілге тікелей қатысты болады. Сондықтан да жазушының шеберлігі жайында сөз еткенде, ең алдымен оның тілінен бастағанмыз дұрыс [8,9 б.]. Шеберлік дегеніміз өзі- тар шеңберде алғанда, адам бейнесі, табиғат көрінісі, қимыл, іс-әрекет сияқты әдебиеттік түрлі образдарды жасау үшін қажетті сөздерді талғап, ұқыптылықпен қолдана білу болып есептеледі. Образды ой дегеніміз-суреттелетін зат, құбылыстың формасын сөз арқылы шебер бейнелеу. Көркем шығарма тілін зерттеуде кездесетін бір қиындық –оның проза, драма, поэзия сияқты жанрларды қамтып, көп жанрлы болып келуіне байланысты. Әр түрлі жанрлардың әрқайсысының өзіне тән тіл ерекшеліктерін зерттеу әдістері жөнінде белгілі бір нұсқау беру қиын. Шығарманың жанрлық ерекшелігіне қарай, тіл өзгешелігі болатындығын әдебиет теориясының оқулықтарында және кейбір лингвистикалық еңбектерде тиіп-қашты айтылып жүр. Тіліміздегі басқа стильдерге қарағанда, көркем сөз стилінің аясы өте кең деп есептейміз. Мұнда барлық стильдердің элементтері кездеседі. Тілдік тәсілдер көркемдік мақсатта жұмсалады. Көркем әдебиет сөз өнері ретінде ғана танылмай өмір шындығын біліп тануымызға ықпал жасайтын, біздің өміріміздің эстетикалық жағын қамтитын қоғамдық құбылыс болып танылады. Сондықтан акад. В.В Виноградовтың: «Көркем шығарманың тілін зерттеу мәселесі тіл білімін де,

әдебиет танудан да өз алдына айырмашылығы бар филология ғылымдарының айрықша бір бөлек саласы болуы тиіс», - деген пікірі әбден дұрыс [9, 92 б.]. Сөздің метафоралық мағынасы шешендік сарындағы өсиет өлеңдерін, мақал-мәтелдерін, айтыс жырларынан, қиссалардан, жұмбақ пен жаңылтпаштардан, ауыз әдебиетінің өзге де үлгілерінен кездестіреміз. Бірақ осылардың ішінде өте-мөте көркем әдебиет стилінде жиі және әр тарап түрде келіп отырады. Әдетте қандай бір зат не құбылысты дәл өз атауымен атамау, яғни оны басқа белгісімен, не бір бөлшегімен атау дағдысы күнделікті сөйлеу тілі аясында, сондай-ақ түрлі жазба еңбектерде, әсіресе көркем шығарма стилінде көруге болады. Бірақ бір атауы осылай синедохалық мағынада жұмсауда коммуникативтік функциядан гөрі, стильдік мақсаты басым болады. Синекдоха тәсілі арқылы жасалатын стильдік рең қазіргі көркем шығарманың қай-қайысының тілінен табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. М. РУсс. Яз., 1989. ст. 41
2. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. М., 1974. ст. 180.
3. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. М., 1991. ст. 222.
4. Радлов В.В. Опыт словаря тюркских наречий. Иркутск, 1929. ст. 31
5. Құлмағанбетова Б. Ү класта қазақ тілі сабақтарында тіл дамыту жұмыстарын ұйымдастыру. Алматы: Мектеп, 1965. 79 б.
6. Ысқақов А. Әдеби тіліміздің стильдерінің дамуы жайында // Қазақстан мектебі, 1967, 20 б.
7. Потанин Г.Н. Очерки северо-западной Монголии. СПб., 1883. ст. 60
8. Байтоғаев Б. Балалардың сөйлеу тілін байыту жұмысын жүргізу методы // Халық мұғалім, 1939. №10. 9 б.
9. Балақаев М. Тіл мәдениеті және қазақ тілін оқыту. А: Мектеп, 1989. 92 б.

УДК 378 (075.8):711.158.1.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ПРАКТИКЕ СОВРЕМЕННОГО ПРЕПОДАВАТЕЛЯ

Кемелова Г.М.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Оқытудың инновациялық әдістерін мұғалімнің күнделікті тәжірибесінде қолдану мүмкіншілігі кеңінен пайда болды, себебі бұл қоғамның талаптарына сай және оқытудың жаңа мақсаттарына жетуге мүмкіншілік береді.

The use of innovation methods have become possible in everyday practice of a modern teacher because they fit all the demands of society

Инновационную педагогическую деятельность преподавателя можно рассматривать как комплексный, целенаправленный процесс создания, распространения и использования педагогического новшества, целью которого является удовлетворение интереса людей к новым средствам, что ведет к определенным качественным изменениям системы организации учебного

процесса и способов обеспечения ее эффективности, стабильности и жизнеспособности. Подчеркнем, что инновации вводятся в образовательный процесс не ради самих инноваций, а ради характерного, реального качественного изменения.

Современное обучение - это всегда вопросы и поиск ответов, динамичное развитие обучающегося и радость новых открытий, его эволюция в жизненном пути [1, с.4]. Для чего нужны инновационные методы обучения?

- Чтобы сделать занятие живым, интересным и полезным, чтобы студент каждодневно узнавал что-то новое и полезное

- Чтобы студент и преподаватель получали удовлетворение от взаимодействия и обучения

- Чтобы студент соответствовал современным реалиям времени, был готов решать новые профессиональные задачи

Современное время – время динамичных инноваций, новшеств и нововведений. Каждый день мы сталкиваемся с новым товаром и продуктом, новыми идеями. Этому должны соответствовать и процесс, и методы обучения.

Инновационное обучение готовит к действиям в новых неизвестных ситуациях будущего и помогает ориентироваться в бурном потоке современной информации [2, с.1]. Оно позволяет формировать опыт творческой и инновационной деятельности, ведь творчество – это деятельность, порождающее качественно новое, отличающееся неповторимостью, оригинальностью, уникальностью.

Необходимо отметить, что нетрадиционные формы проведения занятий ранее попадали в разряд вспомогательных и внеплановых. Однако

проектирование инновационных форм обучения стало возможным в каждодневной практике современного учителя, поскольку удовлетворяет новым требованиям общества (новизна, динамичность и разнообразие учебного процесса), позволяет достигать новых целей образования – раскрытие творческого потенциала личности, развитие его личностных и профессиональных качеств, формирует личностное отношение к познавательной деятельности, миру, другим людям и самому себе.

Особенностями инновационного обучения являются:

- работа на опережение, предвосхищение развития
- открытость к будущему
- постоянная неуспокоенность или, иными словами, равнодушие к происходящему

- направленность на личность, ее развитие

- обязательное присутствие элементов творчества

- партнерский тип взаимоотношений: сотрудничество, сотворчество, взаимопомощь [3, с.2].

Увеличение интереса к учебной деятельности, максимальная активность студентов в восприятии материала, вовлечение обучаемого в такие виды деятельности, которые ему ближе, приятнее и предпочтительнее – такие цели преследуют педагоги, разрабатывая и внедряя нетрадиционные формы

обучения [4,с.3]. Это семинары-викторины, конференции, тренинги, конкурсы, деловые игры, ток-шоу и др.

Предлагаем вам обзор инновационных методов обучения, которые могут использоваться на занятиях.

Метод «Передача»

Группе в двух подгруппах предлагается написать сценарий какой-либо передачи на актуальную тему, для решения какой-либо проблемы по этой теме и идеям по ее решению.

1. Название передачи, можно выбрать и рекламы в ходе этой передачи.
2. История вопроса, хроника.
3. Ваше мнение по этой проблеме, интервью у заинтересованных лиц.
4. Резюме

Метод «635»

Студенты по 6 человек предлагают 3 идеи в течение 5 минут. Идеи представляют в письменной форме (могут быть представлены в виде схем и рисунков)

Метод «Послания»

Студенты должны написать послания от имени неодушевленных предметов, присваивая им ощущения и переживания живых людей. Вот одно из писем:

Салем цветам в вазе от всех растущих в кабинете русского языка цветов! Что –то вы запылились на полке. Ой-ой-ой! Да у вас лепесточки вырвали! Господи, какие варвары эти студенты! Мало того что общипывают нас, так и до нас добрались. Мне сейчас тоже не по себе. Кому-то приспичило переставить меня с подоконника на шкаф. Теперь я свисаю под тяжестью длинных лепестков вниз, и всякий раз дверцы шкафа прищемляют меня, даже не думая о том, что мне больно.

Метод «Дебаты»

Группа делится на 2 команды, которые должны защитить утверждающий и опровергающий кейс на проблему, которую выдвигает преподаватель.

В каждой команде по 3 спикера. 1 спикер приветствует судей, представляет игроков, знакомит с резолюцией и критерием, приводит дефиниции, обращаясь к словарям. Затем он проводит аргументы в пользу своей резолюции.

После выступления 1-го спикера производится перекрестный допрос. Задача его оппонентов – поставить под сомнение критерий кейса утверждающей команды, вызвать спор и оперировать ответами команды - противника в дальнейшей дискуссии.

Затем выступают 2 спикеры команды противника, которые выражают несогласие с резолюцией утверждающей команды и выдвигает свою. Его задача – пополнить кейс новыми фактами в защиту своей позиции.

3 спикеры команд должны сделать полный анализ хода игры, выделить сильные и слабые стороны соперников.

Метод «Займите позицию»

Цель- обсуждение спорного вопроса в аудитории. Можно использовать для демонстрации различных подходов к обсуждаемой проблеме и ее решению, позволяет студентам высказываться, ясно формулировать свою точку зрения, уметь выдвигать и определять аргументы, общаться. Может быть использован в конце занятия для закрепления материала или для оценки усвоения материала.

Вывесить в противоположных углах аудитории два плаката «Согласен» и « Не согласен». Плакаты должны выражать полярные точки зрения по какой-либо проблеме, вопросу. Например: «Нет» цензуре в средствах массовой информации!» или «Цензуру в СМИ!»; «Нет»- оплачиваемому детскому труду в школе» или «Да» - повсеместному внедрению детского труда в средней школе!».

Предложите участникам встать около того плаката, который соответствует его точке зрения.

Попросите участников (каждому отдельно) обосновать свою точку зрения. Можно либо переходить от одной группы к другой и охватить всех участников, либо дать высказываться каждому в одной группе, записав их аргументы на доске, и предложить каждому во второй группе поочередно высказать свои контраргументы, а также предложить участникам самим резюмировать их высказывания.

После обсуждения спросите, есть ли среди участников те, кто изменил свое мнение и хочет перейти из одной группы в другую.

Почему?

Предложите участникам противоположных сторон назвать наиболее убедительный довод другой стороны.

Метод «Изобретатели»

Студенты делятся на группы по 3-4 человека. Им предлагается создать новый продукт (новое слово, новый предмет, продукт питания, технологию, профессию и т.п.), которого раньше не существовало. Продукт можно нарисовать.

Студентам необходимо обосновать нужность этого изобретения, описать, как он выглядит, для чего и как будет использоваться.

Каждая группа презентует изобретение. Студенты задают друг-другу вопросы. Группа аргументирует, доказывает его необходимость.

Список использованной литературы

1. Инновационные методы обучения, или Как интересно преподавать: Учебное пособие. – 4-е изд., доп. – Алматы, 2010.-344с.
2. Русский язык и литература в казахской школе. Учебно-методический журнал министерства образования и науки Республики Казахстан. №4, 2018г.

3. Трайнев В.А. Деловые игры в учебном процессе: методология разработки и практика проведения. – М.: МАН ИПТ, 2002. -360с.
4. Новые направления в социологической теории. М.: Прогресс, 1978.

УДК 378 (075 8):811.161.

ОБУЧЕНИЕ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Кистаубаева Д.М.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Мәдениеттің ең жарқын компоненттерінің бірі - тіл болып табылады. Тіл аралық байланыстар процесінде күнделікті өмірде де, сананың деңгейінде де, бейбітшілікті ұғыну деңгейінде де орыналатын мәдениәралуандықтың өмірсалтының, материалдық және рухани құндылықтарының аса өткір қақтығысы байқалады. Ежелгі заманнан бері екітілділік әртүрлі халықтардың, түрлі лингвомәдени қоғамдастықтардың өзара байланысының өнімі болып табылатыны белгілі. Әртүрлі тарихи себептерге байланысты екітілді (және көптілді) әлемнің көптеген елдеріндекеңінен таралған.

One of the most striking components of culture is language. In the process of interethnic contacts, the most acute clash of lifestyles, material and spiritual values of cultural diversity is expressed, which occurs both in everyday life, and at the level of consciousness and understanding of the world. It is known that bilingualism has been a product of interaction and mutual communication between representatives of different peoples and different linguistic and cultural communities since ancient times. For various historical reasons, bilingualism (and multilingualism) has become widespread in many countries around the world.

В Казахстане созданы благоприятные условия для успешного развития казахско-русского двуязычия: русский язык как предмет изучается во всех школах, колледжах, институтах и университетах. Роль русского языка возросла в том смысле, что он является важнейшим фактором в освоении специальности. В жизни большинства народов республики русский язык используется не только как язык межнационального общения, но и как один из основных языков просвещения, освоения социальной и глобальной культуры, а также служит языком для обмена достижениями общественно-политической, научной и культурной жизни казахстанского общества в целом и в масштабе всего пространства Таможенного союза бывших стран СНГ. В то же время русский язык является средством повышения профессиональных навыков, поскольку «подготовка специалистов с высшим образованием только на национальных языках, в частности в их профессиональной сфере, ограничивает возможности их использования и не рекомендуется в более широком территориальном масштабе» [1, с.2] .

В связи с тем, что русский язык успешно отвечает как внутренним, так и внешним коммуникативным потребностям нашей страны, расширяется объем его социальных функций. Качественное развитие русско-казахского и казахско-русского двуязычия возможно лишь при условии создания реальных условий для изучения языков. Проблема обучения языкам тесно связана с

изучением языковой ситуации. Социологическое анкетирование, проведенное в ряде коллективов, показало, насколько животрепещущи вопросы национально-языковых отношений. Люди разных национальностей (казахи, русские, узбеки, украинцы, немцы, корейцы, татары, греки, азербайджанцы, белорусы), принимавшие участие в опросе, единодушны в том, что всем языкам должны быть гарантированы реальные предпосылки для их свободного развития [2, с.3]. Уважительное отношение к языковым и культурным традициям других народов должно воспитываться в человеке на протяжении всей его жизни.

Как показали данные опроса, межнациональные контакты, осуществляются, главным образом, на основе русского языка, которым владеют почти все респонденты. Русский язык стал родным языком для многих людей (например, украинцев, белорусов, немцев, корейцев). Одной из причин этого, следует думать, является отсутствие реальных возможностей для изучения языка своего собственного народа: нет ни школ, ни учебной литературы, ни языковой среды и т.д. Можно отметить естественное стремление этих людей познать материнский язык, приобщиться к родной культуре.

Владение языком современная лингводидактика относит к способности учащихся воспринимать связанные речевые сегменты и создавать на их основе самостоятельные высказывания (в контексте конкретной ситуации общения). Но многие аспекты формирования и развития связной русской речи учащихся национальной школы на сегодняшний день остаются малоизученными. Правда, в программах и учебниках для казахских школ заметное внимание уделяется прививанию детям речевых навыков на изучаемом языке.

Недостаточной остается эффективность этой работы: необходимые категории и концепции формирования и развития речи не установлены, подчеркнуты содержание, методы и приемы, пути и средства ее развития. Критерии оценки речевого развития школьников не совсем понятны. Часто развитие речи подразумевает выполнение упражнений для построения словосочетаний и предложений, ответов на вопросы, составления диалогов и т.п., которые по большей части направляют учащихся к содержательной части речи, а законы и правила объединения предложений, как части связного высказывания (микротекста). Дело в том, что долгое время предложение считалось основной коммуникативной единицей, а развитие речи ограничивалось уровнем предложения. Текст и его составная часть - микротекст (или сложное синтаксическое целое) недостаточно изучены.

Методика преподавания русского языка как иностранного представляет собой самостоятельную педагогическую дисциплину о законах и правилах обучения языку и способах овладения языком, а также об особенностях обучения и воспитания с помощью языка. Как А.А.Леонтьев писал: «Предметом методологии преподавания русского языка как иностранного является оптимальная система управления учебным процессом, то есть система,

направленная на наиболее эффективное овладение русским языком студентами»[3, с.12].

Развитие и совершенствование навыков и умений во всех видах речевой деятельности осуществляется при изучении языка: чтение, аудирование, разговорная речь, письмо. Однако практическая работа преподавателя русского языка в национальных группах позволяет обратить внимание на некоторые недостатки. Сразу отметим, что в преподавании один из важнейших принципов методики преподавания русского языка как не родного языка слабо отражен - принцип учета родного языка учащихся. Между тем, этот принцип учитывается и реализуется в программах на русском языке для казахских школ; следовательно, для обеспечения непрерывности образования (а образование в колледже и вузе является «продвинутым» по отношению к школе), необходимо использовать материал, отражающий контрастивное соотношение двух языков в процессе обучения.

Фонология имеет в настоящее время большое значение в процессе обучения второму языку. «Тем временем» В.К.Журавлев считает, что «фонология как особая научная дисциплина возникла в недрах русского языкознания и, прежде всего, на материале русского языка» [4, с.35]. Соглашаясь с Г.Глисоном, В.К.Журавлев еще раз напоминает о своей позиции, согласно которой «активное знание языка требует почти 100-процентного знания фонологии, не менее 70% грамматики и 1% (или даже меньше!) Словаря»[4, с.20]. Межъязыковая интерференция на фонологическом уровне является объективной причиной акцента. Наряду с этой объективной причиной представляется возможным выделить одну из субъективных причин, а именно недостаточный уровень обучения произношению. В связи с этим необходимо поставить вопрос о «предотвращении» акцента на начальном этапе обучения, поскольку ошибки, связанные с произношением, по-прежнему являются существенным недостатком русской речи. Многие из них особенно устойчивы и их трудно исправить взрослой аудитории.

Общепринято, что правильное произношение и способность воспринимать речь на слух является основой практического владения языком. Фонетические и орфоэпические навыки в максимальной степени связаны с выполнением практических упражнений, а теоретическая информация по фонетике русского языка мало поможет. «Самое главное, что без автоматизации навыков правильного произношения фонологическая система изучаемого языка не может быть изучена и понята, и наоборот, орфоэпические нормы языка вытекают из самой структуры фонологического уровня языка. Осведомленность о фонологической системе и автоматизация навыков правильного произношения являются двумя сторонами одного и того же явления и не существуют друг без друга »[4, с.41].

Практический аспект обучения, по нашему мнению, выиграл бы от того факта, что если бы в процессе обучения была бы определена соотнесена орфоэпическая информация с грамматическим и лексическим. Так, например, вы можете говорить об интонации при прохождении через такие темы, как

«Типы предложений». По нашим наблюдениям, ученики с трудом «осваивают» интонацию вопросительного предложения, поскольку она отличается от русской интонации. Поэтому было бы совершенно правильно учить использованию вопросительных частиц, таких как, возможно, и т.д., именно при изучении этой темы. Следует также подчеркнуть, что русские учащиеся с трудом изучают феномены русского языка (интонационные контуры и ударения, совершенные и несовершенные глаголы), которые, тем не менее, не изучаются достаточно долго, чтобы их могли понять учащиеся национальных групп. Представляется целесообразным рассмотреть некоторые вопросы стилистического анализа текста, поскольку уроки по стилистике дают возможность не только повысить грамотность учащихся, но и привить им «чувство языка».

Практикующим преподавателям было бы желательно рассмотреть некоторые вопросы лингвострановедения. Уже разрабатывается направление исследований, ориентирующее учителя на преподавание межкультурной коммуникации и отражающее интерес учащихся к культуре и образу жизни носителей языка. Учитель стремится сформировать идею языка среди учащихся как отражение социокультурной реальности, национальной и универсальной. Этот тип знакомства с фактами культуры развивается в рамках лингвострановедения [5, с.23].

Основными объектами рассмотрения в этом случае являются: безэквивалентная лексика, фоновые знания, присущие носителям языка и отсутствующие или иным образом интерпретируемые в культуре иностранного языка, невербальные средства общения, отражающие особенности национального менталитета носителей языка, тактики речевого поведения в различных ситуациях межкультурного общения, отражение культурных традиций в художественной литературе. В то же время культуроведческая информация извлекается из единиц самого языка, а предметом рассмотрения в классе становятся особенности отражения в языке культуры его носителей. Такой подход к изучению языка в контексте культуры впервые был обоснован в книге В.Г.Костомарова и Е.М.Верещагина «Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного» и продолжен во многих публикациях. Очевидно, что преподавание русского языка с лингвистической и региональной точек зрения повысило бы интерес взрослых студентов к изучаемому языку и русской культуре [5, с.24].

Первое место сегодня среди методов преподавания русского языка как иностранного принадлежит коммуникативному методу (название было предложено Е.И.Пассовым). Его цель - развить у студентов навыки решения коммуникативных задач на иностранном языке и свободно общаться с носителями языка. Таким образом, язык приобретается при естественном общении, организатором и участником которого является учитель. В этом случае студент выполняет роль субъекта этого общения и должен постоянно действовать [6, с.143].

Обучение устному общению - одна из наиболее актуальных и сложных проблем современных методов. Общение в психологической литературе является совокупностью социальных связей, средством динамического взаимодействия общества и личности, непосредственно переживаемой реальностью. Большинство авторов определяют общение через концепцию «взаимодействия» двух или более людей, характеризующуюся как обмен между ними информацией познавательного или аффективно-оценочного характера, т.е. рассматривает, прежде всего, интеракционную форму. Научить младших школьников общаться на неродном языке в контексте образовательного процесса - довольно сложная задача. Ведь естественная речь стимулируется не необходимостью, а потребностью реального общения.

Список использованной литературы

1. Конституция Республики Казахстан. - Принята на референдуме 30 августа 1995 года. Вступила в силу 5 сентября 1995 года. Внесены изменения и дополнения 7 октября 1998 года, 21 мая 2007 года, 2 февраля 2011 года, 10 марта 2017 года, 23 марта 2019 года.
2. Закон об образовании. Закон Республики Казахстан с изменениями. - 04.07.2018 г., №171-VI.
3. Леонтьев А.А. Речевая деятельность.- В кн.: Основы теории речевой деятельности. - М.: Наука, переизд. 2009.
4. Журавлев В. Фонология и методика преподавания русского языка в национальной школе. В кн.: «Лингвистические основы преподавания языка». - М., 2001.
5. Костомаров В.Г., Верещагин Е.М., Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. - М., переизд., 2007.
6. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. - М., Просвещение, переизд., 2012, 223 с.

УДК 811.111

ПОЛИЯЗЫЧИЕ, КАК ОСНОВА УСПЕВАЕМОСТИ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Костин В.И.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Бұл мақалада көптілділіктің маңыздылығы, оның сапалы және табысты білім алудағы әсері, оқушының тәрбиесі мен тұлғаның қалыптасуына әсері туралы айтылған.

In this article it is devoted the importance of multilingualism, its influence on getting of qualitative and successful education, its influence on learner's upbringing and personality formation.

Известно, что государство сможет успешно развиваться и гармонично вписаться в ряд ведущих стран мира, если сможет создать своим гражданам достойные условия для получения качественного и современного образования. Президент страны Н.А. Назарбаев установил высокую планку современного образования. Оно должно стать конкурентоспособным, качественным, чтобы выпускники казахстанской школы могли спокойно продолжить обучение в зарубежных вузах.

Важнейшая стратегическая задача образования - это, с одной стороны, сохранение лучших казахстанских образовательных традиций, с другой - обеспечение выпускников школ международной квалификации, развитие их языкового сознания, основанного на овладении. государственного, родного и иностранных языков [1].

Казахстан, оставаясь многонациональным и многоконфессиональным государством, сегодня переживает сложный и противоречивый период своего культурного и языкового развития, о чем свидетельствует сложившаяся языковая ситуация, характеристики которой приведены в Концепции языковой политики Республики Казахстан. Следует отметить, что практически во всех документах в области языковой политики стержневой идеей является необходимость владения несколькими языками.

Выступая на Съезде учителей, Президент нашей страны Н.А. Назарбаев отметил, что «Обучение казахскому языку всегда будет приоритетом. Потребность в английском - глобальная тенденция и очевидная потребность. А отличное владение русским языком - это наше богатство, терять которое крайне неразумно. Для нас будет большим преимуществом, если мы будем свободно владеть казахским, русским и английским языками. "

Основные положения Концепции говорят о необходимости качественного владения иностранным языком выпускником современной школы - это насущная жизненная необходимость, поскольку интенсивные темпы и уровень развития науки и технологий в мире требуют свободное владение иностранными языками для лучшего и более полного приобретения необходимых теоретических и практических знаний, способностей и навыков. Эти положения уже успешно реализуются в школах, где обучение ведется на казахском, русском и английском языках. Это способствует развитию коммуникативных навыков студентов. Кроме того, обучение на трех языках и, как следствие, почти идеальное владение ими будет способствовать ознакомлению учащихся с культурой и традициями разных народов.

Полиязычие - основа формирования поликультурной личности. Полиязычным человеком можно назвать человека, который говорит, понимает и умеет использовать иностранные языки в различных ситуациях общения. Изучение иностранного языка еще не означает получение образования. О многоязычном образовании можно говорить в тех случаях, когда на изучаемом иностранном языке преподаются другие учебные дисциплины, например, литература изучаемого языка, краеведение и др. Под многоязычным образованием доктор педагогических наук, профессор Жетписбаева Б.А. понимает целенаправленно организованный процесс формирования полиязычной личности на основе параллельного владения тремя и более языками [2].

Развитие поликультурной и всесторонне гармоничной личности - одна из основных целей образования в Республике Казахстан. Современная образовательная ситуация в Казахстане требует не только принципиально новых моделей описания культуры, но и внедрения инновационных парадигм в

практику образования. В связи с этим проблема поликультурного образования сегодня становится более чем актуальной.

По словам Президента Н. Назарбаева: «Казахстан уникален и силен своей многонациональностью. На его земле сформировалось уникальное мультикультурное пространство, в котором лидируют два ручья. Один отражает возрождение казахской культуры и ее составных элементов - языка. Есть объективный процесс восстановления утраченного. Другой поток - это русскоязычная культура, в основе которой лежат исконные традиции русского народа и все, что они впитали в ходе многовекового развития.

Интерес к поликультурному образованию обусловлен расширением международного сотрудничества, усилением борьбы этнических и расовых меньшинств за свои права в сообществах с полиэтническим составом. Поликультурное образование является важной частью современного образования, способствуя усвоению учащимися знаний о других культурах, традициях, образе жизни, духовных ценностях народов; воспитание молодых людей в духе уважения к чужим культурным системам и может способствовать повышению этнической идентичности будущего поколения.

Полиязычие и полиязычное образование - это веление времени, ведь весь мир полиэтичен, многоязычный. Разумное, грамотное и правильное внедрение полиязычия позволит выпускникам наших школ коммуникативно адаптироваться в любой среде. Гитихмаева Л. М. пишет, что «поликультурное образование - это не просто диалог культур, установление связей между сообществами людей, но и общение, погружение в специфику другой культуры. Умение адекватно реагировать на проявления другой культуры и при этом развивать собственную личную культуру, обогащать свой духовный мир. Условия в современном Казахстане идеальны для воспитания поликультурной личности, цель которой - повышение уровня собственной культуры в целом: культуры общения, культуры речи, культуры умственного труда» [3].

Критериями отражения принципов поликультурного образования в учебном материале являются:

- отражение гуманистических идей;
- характеристика отличительных черт и общих элементов культур народов мира и этносов Казахстана;
- раскрытие процесса глобализации, укрепление взаимосвязанности стран и народов в современных условиях;
- выделение разнообразных форм взаимодействия и взаимовлияния культур.

Стремительное вхождение Казахстана в мировое сообщество: инновационная индустриальная экономика, информатизация общества, гармонизация образовательного пространства и внедрение международных стандартов в корне меняют сознание и поведение человека. Социально-историческая перестройка общества, общественная форма сознания и ориентация на ценности общечеловеческой культуры актуализировали президентский проект «Триединство языков, как социально – историческая необходимость, как конкурентоспособность нации, как культурный императив

времени, и утвердили приоритет трех языков в Республике Казахстан»: казахский - русский - английский. Наряду с казахским языком, имеющим статус государственного, и русским, языком межнационального общения, иностранный язык является важным средством общения.

Несомненно, в основе формирования поликультурной личности лежит полиязычие. Полиязычие рассматривается как эффективный инструмент для обучения молодого поколения во взаимосвязанном и взаимозависимом мире. В связи с этим понимание роли языков в современном мире поднимает вопрос об обучении языкам и повышении уровня языковой подготовки. Система принципов обучения в многоязычной системе: казахский язык - русский язык - английский язык. Согласно законодательству Республики Казахстан об образовании 2007 года, все образовательные организации, независимо от формы собственности, должны обеспечивать учащимся знание казахского языка как государственного, а также изучение русского и одного из иностранных языков в соответствии с государственным общеобязательным стандартом соответствующего уровня образования [4].

Изучение языков как средства общения определяет создание таких условий в образовательном процессе, при которых в максимальной степени реализовывались следующие коммуникативные функции: контактная, информационная, побудительная, эмоциональная, координационная, установление отношений, влияние, понимание. Мир стремительно меняется. Целью и логикой развития цивилизации является глобализация, движение к ВТО и постиндустриальному обществу: переход от чисто технических навыков к качеству интеллектуальных и информационных технологий. В работе по формированию личности в полиязычном пространстве учителя сталкиваются с существенными трудностями, связанными с недостаточной проработкой методики и методики поликультурного образования, отсутствием учебных пособий и учебных материалов, отражающих местные региональные особенности, а также идеи разнообразия окружающего мира.

Каждый педагог старается ответственно подойти к подготовке урока, развить его интересно, познавательно и занимательно. А сколько возможностей сейчас открылось, чтобы разнообразить, украсить, творчески подойти к этому: здесь и Интернет, и различные презентации, и творчество, как коллективное, так и заимствованное у других, и ваше собственное, вам в этом поможет. Новаторский подход к обучению позволяет организовать учебный процесс таким образом, что на каждом уроке, как сказал Цицерон, «глаза слушателя загораются глазами говорящего». Определение «новаторство» как педагогический критерий встречается часто и сводится, как правило, к понятию «новизна».

Актуальность инновационного обучения заключается в следующем:

- соответствие концепции гуманизации образования;
- преодоление формализма, авторитарного стиля в системе обучения;
- использование обучения, ориентированного на студента;
- поиск условий для раскрытия творческого потенциала студента;

- самостоятельная творческая деятельность.

Инновационное обучение основано на следующих технологиях:

- развивающее обучение;
- проблемное обучение;
- развитие критического мышления;
- дифференцированный подход к обучению;
- создание ситуации успеха в классе.

Основными принципами инновационного обучения являются:

- творчество (ориентация на творчество);
- усвоение знаний в системе;
- нетрадиционные формы занятий;
- использование ясности.

При использовании инновационных технологий в обучении английскому языку успешно применяются следующие методики:

- ассоциативный ряд;
- вспомогательный синопсис;
- INSERT (интерактивная система записи для эффективного чтения и размышления);
- мозговая атака;
- групповая дискуссия;
- кластеры;
- синквейн;
- ключевые термины;
- дидактическая игра;
- работа с тестами;
- нетрадиционные формы домашнего задания.

Для повышения качества образования необходимо внедрение в учебный процесс прогрессивных педагогических технологий. Эффективность использования информационных и коммуникационных технологий во многом зависит от компетентности учителя. Чтобы спланировать хороший урок, необходимо придерживаться определенных критериев. Полиязычие - это не только высокая цель, поставленная нашим Президентом, и к которой должен стремиться каждый. Понятие «полиязычие» для учителя также наполнено некоторыми аспектами профессионального плана. А именно:

- реализация междисциплинарных связей на занятиях, интеграция;
- расширение кругозора студентов и культурное взаимообогащение за счет овладения тремя языками,
- воспитание толерантности и интернационализма.

В результате работы над темой исследования можно сделать следующие выводы:

- 1) Качество письменных аудиторных, домашних заданий и тестов по всем изучаемым языкам улучшилось.
- 2) Большинство студентов при написании письменных работ быстро и правильно определяют тип орфографии.

3) Студенты стали активнее работать на уроках.

4) С большим интересом и желанием выполняют различные языковые задания. На уроках развивается эмоционально-волевая сфера студентов, они развивают веру в себя и высокую самооценку, стремясь к постоянному росту.

По результатам исследования были сделаны следующие выводы.

1) установлено, что полиязычное образование - это целенаправленно организованный процесс формирования полиязычной личности на основе параллельного владения тремя и более языками;

2) научно-методическое обеспечение полиязычного образования как педагогической инновации включает его кадровое и дидактическое обеспечение, а также педагогический мониторинг;

3) качество процесса развития личности повышается при использовании комплекса педагогических условий, включающих развитие эмпатии и толерантности, практико-ориентированное наполнение содержания, методологическую интеграцию.

Эти условия способствуют созданию предпосылок для открытого признания и принятия культуры другого. Знание казахского, русского и иностранных языков становится в современном обществе неотъемлемой составляющей личной и профессиональной деятельности человека. Все это в целом вызывает потребность в большом количестве граждан, которые практически и профессионально владеют несколькими языками и тем самым получают реальные шансы занять более престижное положение в обществе как в социальном, так и в профессиональном плане [5].

Использование учителями инновационных методов, методов формирования интереса к обучению (познавательные игры, обучающие дискуссии, создание проблемных ситуаций и др.), методов формирования долга и ответственности в обучении (поощрение, одобрение, порицание и др.); внедрение преподавателями и учащимися новых технологий в учебный процесс (презентации учебных материалов, электронных пособий, аудио- и видеоматериалов и т. д.) - все это призвано активизировать процесс изучения языка и способствовать эффективности усвоения языка.

Владение казахским, русским и иностранными языками становится в современном обществе неотъемлемой составляющей личной и профессиональной деятельности человечества. Все это в целом вызывает потребность в большом количестве граждан, которые практически и профессионально владеют несколькими языками и в связи с этим получают реальные шансы занять более престижное положение в обществе как в социальном, так и в профессиональном плане.

Список использованной литературы

1. Конституция Республики Казахстан
2. Б. А. Жетписбаева. Полиязычное образование: теория и методология. — Алматы: Білім, 2018.
3. Л. М. Гитихмаева, Чан Динь Лам. Полиязычное образование – важнейшая стратегия развития Казахстана // Успехи современного естествознания. – 2015. – № 7.

4. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года №319-III ЗРК.
5. Закон Республики Казахстан от 11 июля 1997 года № 151-І «О языках в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.07.2013 г.).

ӘОЖ 821.512.122

Д. АМАНТАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Курбанов А.Г.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

*Своеобразные особенности творчества Д. Амантая
The peculiar features of art D Amantay's.*

Д. Амантай қазіргі қазақ прозасында постмодернистік шығармаларымен дараланып жүрген жазушы. Сондықтан оның шығармаларына қарама-қайшы келетін екі түрлі көзқарас қалыптасқан: біріншісі – оның тілі жұтаң, көркемдігі төмен, мағынасы түсінуге ауыр деп жатса, екінші топ – туындылары астарлы, терең философиялы, ойы күрделі деп бағалап жатады.

Осы тұста автор «Мен ұстанған ұстын біреу-ақ, ол – ықшамдылық. Қысқа әрі нұсқа жазу. Қимыл-қозғалысты бір сөзбен бейнелеу. Айтар ойыңды суреттемей, кейіпкердің іс-әрекеті арқылы жеткізу. Шығарманың түйіні, кейіпкердің мінез-құлқы сомдалып жатқан бейненің іс-әрекетінен көрініс табуы керек. Айқын деталь прозасы. Бірақ, сөйлем көркемдік қасиетінен айырылып, қарадүрсін соқпаққа түспес үшін, тақырыпқа ақындық метафора дәрежесіндегі сөздерді қолданып қалам тартқан жөн. Бұндай жазу мәнерін жетілдіру үшін көп еңбек ету қажет. Кітапты көп оқығанның осындай жерде пайдасы тиеді. Бұл – бір.

Екіншіден, мен кез келген шығарманы желісін алдын ала жоспарлап жазғанды, кейіпкерлерін санап, есеп жүргізгенді, жанталасып қаһармандарын жаман-жақсы, жағымды-жағымсыз топқа жіктеп, әрбіреуіне әртүрлі мінездеме бергенді, көмескі композициялық фабула орнына жаттанды, басын оқысаңыз, соңын біліп отыратын, сан мәрте қайталанған, қым-қуыт, шытырман сюжет жасағанды ұнатпаймын» дейді [1, 12 б.].

Қазақ прозасындағы постмодернизмді зерттеуші Л. Сафронова жазушы болмысының сан қырлы екенін, оның модернистік идеологияны ағартушы, суреткер- реалист, сонымен қатар суреткер - романтик, эстет позицияларын қатар ұстанатынын атап өтеді [2, 75 б.].

Мысалы, Дидар Амантайдың «Гүлдер мен кітаптар» шығармасы. Жазушы үшін гүл мен кітап рухани құндылық болып саналады. Сыншы Ә. Бөпежанова «Гүлдер мен кітаптар» сынды шығарманы мен қазақ әдебиетінде бұрын-соңды алғаш оқуым» деп ішкі таңданысын жасырмаған. Жазушының айтуынша «әдебиет – сағынышқа құрылған мөлдір әңгімелер». Романдағы Әлішердің өз-өзіне қол жұмсап өлуі бұл нені білдіреді? Тіпті өмірмен қоштасар сәтінде шығарма қолжазбасын да өртейді. Өртенген қолжазба тек Марфуғаға ғана

қажет. «Марфуға тысқа шығып, өртке жақындағанда, қолжазбаның аман қалған бір бөлігі желмен ұшып оның аяғының астына келді. Ол парақтарды жерден көтеріп, кеудесіне басты да, жүрек түкпірінен тұншығып келген ащы өксікті тежей алмай, қыстығып ақырын жылай берді» [3, 67 б.].

Қаламгер Д. Исабеков бұл шығарманың толыққанды «роман еместігін» тіке айтып, көркемдігі жетімсіз, ойға ғана құрылған, емеуріні тым көп шығарма ретінде бағалайды. Жазушы Г. Бельгер әдеби сында жалпы Д. Амантай шығармашылығына түрлі көзқарастардың қалыптасқанын, тұтастай алғанда, «Гүлдер мен кітаптар» романының «астар мен толғаныс, үзілген сөз, мозаикалық баяндауға, бір-бірімен қиысуы қиын әркелкі эпизодтарға» құрылғанын айтады [4, 34 б.]. Әрине, бұл бір жағынан шығармаға құрылымдық өзгерістер енгізуге ұмтылатын жазушы жаңашылдығымен, ізденістерімен де ұштасып жатыр.

Д. Амантай шығармасын зерттеушілер модернистік және постмодернистік эстетикамен ұштастырады. Ғалым Б. Майтанов: «Автор баяндау барысын кілт үзіп, кенет күтпеген философиялық пайымдау сарынына түсе салады да, одан тағы оп-оңай шығып кетеді, әдеттегі өмір көріністерін үзілмелі кескінде бейнелеуге көшеді... Д. Амантай шығармаларында аллюзия, интертекст, реминисценция және «сана ағымының» автор еркіндігімен сабақтас түрі елеулі философиялық, тұрмыстық, эзотериялық мәселелерді постмодернистік поэтика ауқымында қарастыруда зор стильтүзушілік роль атқарады» – дейді [5, 65б.]. Д. Амантай шығармаларының көбіне көлемі шағындау болып келеді. Дәстүрлі сюжетке құрылмайды. Қаһарман бүкіл әлемде өзін жалғыз сезінгенде, өмірден баз кешкенде, оның басты серігі, көңіліне медет тұтары – кітаптары мен гүлдері.

Жалпы «Гүлдер» тарауы көлемі жағынан шағын болғанымен, мұнда эссеистикалық, публицистикалық толғамдар, гүлді күтуге байланысты натуралистік ақыл-кеңестер де араласып кеткен. Сонымен қатар «Кітаптар» тарауында автор әлем әдебиетінде танымал жүз шақты кітаптардың тізімін санамалайды. «Қаламгер» тарауында да жазушыларды атап шығады. Шығарманың екінші бөлімінде түркілердің ежелгі тарихы, олардың пайда болуы туралы жиырма бес жыр кірістірілген. Бір жыр – ойлары үтірлермен бөлінген бір сөйлемнен тұрады» [6, 29 б.] дейді автор. Әрине, бұны постмодернистік танымнан тамыр тартқан автордың рухани тәжірибесі деп бағалауға болады. Жалпы жазушы дәстүрлі стильден кейде саналы түрде бас тартып, әдеби эксперименттерге барады.

Романның бас кейікері Әлішердің бойынан жазушының жеке тұлғасы бой көрсетеді. Авторлық көзқарас айқын сезіледі. Д.Амантай қоғам мен жеке тұлғаның тұрмысында модернизм мен постмодернизм құбылысының тереңдеп енуінің салдары туралы «Таңбалардың ойыны» мақаласында: «Қазір өзін фэлсафашы, ойшыл, жай ғана адам санаған тұлға постмодернистік нигилизм сырқатына ем іздеудің үстінде. Оны табамыз ба, жоқ па, белгісіз. Бірақ ізденістің нәтижесі қайткен күнде де адамзаттың тағдырына тікелей әсер ететіні сөзсіз» дейді.

Д. Амантай шығармада мәні мәңгілік мәселелерді сауалдар формасына көмкеріп, оған жауап іздей шарқ ұрады, қаһарманымен бірге сергелдеңге түседі. Сонымен қатар өзінің рухани ізденістері мен философиялық толғамдарына оқырмандарын да тартып, ортақтастырады. Өлішер өмірдің мәні, тұлғаның кемелденуі, жетілуі, моральдық принциптер мен болмыстың мәңгілік заңдылықтары турасында сергелдең ойға беріледі.

Өлішер бір жағынан әлеммен үйлесім іздейді, екінші жағынан ол «постмодернистік» дәуірдегі адамның рухани құлдырауына, азғындауына алаңдайды. Содан келіп қаһарманның жалғызсырауы туады. Зерттеуші Ө. Бөпежанова Өлішердің мінез ерекшелігі турасында: «Ол – адам санасының тұтастығы жойылған, «әлемнің кіндігі – адам» қағидасы белгілі бір деңгейде мағынасынан айырыла бастаған, бұқаралық мәдениеттің «жеңіп», адамның, қоғамның өмірсалты, тіпті дүниетанымы озық технологиялар аясында қалыптасып отырған кезеңнің кейіпкері деуге болады; белгілі философ-мәдениеттанушы А. Наурызбаева «постгуманистік кезең» деп анықтама беретін кезеңнің кейіпкері; алайда рухани болмысы мықты, бойына өз заманының да рухани-мәдени мұрат-идеалдарын жинақтаған кейіпкер» деп сипаттама береді.

Қорыта келе, Д. Амантай «Гүлдер мен кітаптар», «Мен Сізді сағыным жүрмін», «Тоты құс түсті көбелек» т.б. прозалық туындыларымен әдебиетке тың тақырыптар мен жаңа идеяларды, жазудың соны тәсілдерін алып келген жазушы. Қаламгер шығармаларында психологиялық тереңдікпен қатар сергелдең сезімдер трагедиялық сарындардың, мазасыз ойлардың жарыса жүргенін көреміз. Әдебиеттегі адамның болмысы мен жаратылыстың тылсым сырлары сынды бұрыннан келе жатқан мәңгілік мәселелерге жазушы енді жаңа қырынан келіп, адам мен әлемнің қарым-қатынасына постмодернистік таным тұрғысынан философиялық терең мән жүктейді. Адамның ішкі жан дүниесі мен сыртқы болмысындағы қайшылықтардың себептерін, ұңғыл-шұңғылын зейінмен зерттеуге тырысады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бөпежанова Ө. «Гүлдер мен кітаптар» – мәдениет құбылысы немесе Дидар Амантайдың жаңа романы туралы // Қазақ әдебиеті. – 2005. – № 36
2. Амантай Д. Гүлдер мен кітаптар. Роман. – Алматы: Арман-3, 2003. – 107 б.
3. Майтанов Б.Қ. Қазіргі қазақ прозасындағы жаңашыл баяндау үрдістері // Евразия. – 2005. – № 2.
4. Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің көркемдік даму арналары. Астана, 2001.
5. Бөпежанова Ө. Дүние – имани құбылыс. Алматы, 2001.
6. Қайырбеков Ө. Саға. Астана, 2003.

УДК 3989 42/48

ШЕТ ТІЛІ САБАҒЫНДА ҚАРЫМ- ҚАТЫНАСТЫҢ ИНТЕРАКТИВТІ ФОРМАСЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАН МҰҒАЛІМІ

Сейтқазиева С.Е., Тағашбаева Л.А.

М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Одной из основных целей, стоящих сегодня перед независимым государством, является вхождение в мировой мир знаний. Всем нам известно, что в этой сфере предпосылкой реализации реформы образования является поворот содержания образования в новое русло, обновление структурной системы, внесение изменений. Следовательно, проблема подготовки будущих учителей к профессиональной деятельности является неотложным актуальным требованием общества.

The main goals of the independent state today are to enter the world of education. We all know that in this area it is necessary to reorient the content of education, to modernize the structural system, to make changes - to carry out educational reform. Therefore, the issue of professional training of future teachers is an urgent need of society.

Бүгінгі таңда тәуелсіз мемлекет алдында тұрған негізгі мақсаттардың бірі дүниежүзілік білім әлеміне ену болып отыр. Бұл салада білім беру ісінің мазмұнын жаңа бағытқа бұру, құрылымдық жүйесін жаңарту, өзгерістер енгізу-білім реформасын жүзеге асыру алғышарты тұрғаны баршамызға аян. Демек, болашақ мұғалім мамандарын кәсіби қызметке даярлау мәселесі кезек күттірмейтін өзекті қоғам талабы. Дүниежүзілік өркениеттілікке жету мақсатында білім беру жүйесін оңтайландыру қажет. Онда азаматтық міндеттерді жүзеге асыру үшін білім беру мен тәрбие мәселесін нағыз гуманистік дәрежеге көтеру, бүкіл ғаламдық мәдени құндылықтарға қол жеткізу керек. Мұны атқаратын, сөз жоқ, мұғалім.

Осыған орай, егемен еліміздің білім беру ісінде реформалар жасалуда. «Ғасырдың мектебі мен мұғалімі қандай болу керек?» деген негізгі сұраққа жауап ізделуде. Мұғалімді даярлау барлық кезеңдерде мәнін жоймайтын мәселелер қатарына жатады, себебі қоғамның әлеуметтік –экономикалық міндеттері өзгеріске ұшырап отырады, ал мұның бәрі педагог кадрларын мамандық даярлау жүйесіндегі көзқарастарды байыта қарауға жетелейді. Білім берудің ұлттық моделіне көшкен қазіргі мектепке ойшыл, зерттеуші, өз ісінде қасандылық пен жаттандылықтан аулақ, практикалық үйлестірулерді шебер меңгерген, психолог- педагогтық диагностика қоя білетін іскер мұғалім қажет. Ғалымдардың зерттеуі бойынша, мұғалімге өз қызметінде екі жүздей жұмыс түрін атқаруға тура келеді екен. Ол мектептің барлық шараларына қатысады, көптеген адамдармен қарым-қатынас жасайды. Түрлі педагогикалық құбылыстарды шамасына, біліктілігіне қарай шешеді. Жас өскелен ұрпақты тәрбиелеу мен білім беру жүйесіне де заманның талабына сай өзгерістер енгізіп, жалпы әлемдік жүйеде өзіндік орнын алуына алғы шарттардың жасалуы керек. Бұл мәселенің оң шешімі – оқыту жүйесінде инновациялық тәсілдерді қолдануда жатыр. Тәжірибеде көрсетілгендей, инновациялық прогресс процедуралар мен құралдардың жиынтығын көрсетеді. Олардың көмегі арқылы ғылыми жаңалық пен жаңа идея білім берудегі жаңа енгізілімге айналады. Сол себептен де инновациялық әдістерді пайдалана отырып, барлық ғылымның өркендеуіне жағдай жасалынуы тиіс.

Инновациялар қолданылуына байланысты білім беру мазмұнындағы, оқыту технологиясындағы, білім беру жүйесінің тәрбиелеу функциясы саласындағы, педагогикалық құралдар жүйесіндегі инновациялар болып бөлінеді. Әр бөлімнің ортақ мақсаты – білімгерді бәсекеге қабілетті біліммен,

тәрбиемен қаруландырып, білім беру жүйесін жаңа бағытта жетілдіру болып табылады. Жаңашылдықтың құралдары – жаңа әдістеме, технология, бағдарлама, ал инновация – осы құралдарды меңгеру үрдісі. Инновациялық үрдіс дегеніміз жаңалықты жасау, меңгеру, пайдалану, тарату бойынша жүргізілетін кешенді іс-әрекет. Мұндай оқыту технологиясы мұғалімдердің эмпирикалық инновацияларын ескере отырып, оқыту үрдісін дұрыс, ұтымды басқаруды қарастырады. Оған бір-бірімен тығыз байланысты екі үрдіс енеді: білім алушының іс-әрекетін ұйымдастыру мен оның тұлғасын дамытудағы жоғары нәтижелерге қол жетізуге бағытталған іс-әрекетті бақылау. Келесі тоқталатын жағдай осы екінші үрдіске байланысты болмақ [1]. Білім алушы тұлғасын дамытудағы жоғары нәтижелерге қол жеткізуге бағытталған іс-әрекетті психологиялық тұрғыдан бақылау оқытушының көрегендігін көрсетіп отырады. Практикалық ағылшын тілі сабақтарында білімгердің тілдік қабілеттерін дамыту үшін оқытушы жаңа интерактивтік әдістерді қолданады, ал бұл өз кезегінде психологиялық жағынан алып қарағанда білімгерлер арасында тұлғааралық қатынастар жүйесін қалыптастырады. Ал психологиялық тұлғааралық қатынастар жүйесін қалыптастыру үшін қарым-қатынастың интерактивтік формасын дамытамыз. Қарым-қатынастың интерактивтік формасын дамыту жолдары оқытушының оқу үрдісін дұрыс ұйымдастыруына байланысты бірнешеу болып келеді. Олар: іскерлік ойыны, рөлдік ойын, дебат, әңгіме-сұхбат, диалог.

Адамдар ойын барысында қарым-қатынасқа түскенде, ережелер тағы өзгереді. Ойын қатысушылар позициясының жағдайлылығын анықтайды, сондықтан да ойын ережелерін бұлжытпай орындау қажеттігі туады. Ойын барысында қатаң түрде әңгімелесу орынсыз, керісінше әзіл сезімі, қиялдың ұшқырлығы, табандылық, тапқырлық қажет.

Ағылшын тілі сабақтарында белгілі қолданысқа ие «Танысу клубы» (The club of Acquaintances) атты ойында біз сондай мақсаттарды ұстана отырып, қарым-қатынастың интерактивті формасын дамытудың жолын жетілдіреміз. Бұл ойынның мақсаты: топта эмоционалдық еркіндіктің, ашықтықтың, бір-біріне сенімділіктің және жылы шырайлы атмосфераны құру; қатысушыларға бір-бірін жақсы тануға көмектесу, қарым-қатынаста қашықтықты қысқарту; адамның екінші жартысын немесе досын анықтау, шынайы жағдайда қатысушылардың досты немесе екінші жартысын таңдауда талғамын білу; студенттердің ойлау қиялын дамыту. Топ көлемі шексіз болуы мүмкін. Ойынның ресурстары әр түрлі адамдардың (халықтар нәсілдерінің) фото суреттері және соған қоса әр адамға сипаттама берілген карточкалар қолданылады. Ойын уақыты 15 минутқа бағдарланған. Мұндағы оқытушының ролі бақылаушы ретінде көрінеді. Ойын студенттерді жеке-жеке партаға отырғызудан басталады. Оларға әр түрлі халықтар нәсілдерінің фото суреттері, оған қоса сипаттама берілген карточкалар бір-бірлеп таратылып, қолдарындағы суреттерді бір-біріне көрсетпеу қажеттігі айтылады. Студенттер қолдарында бар материалды қолдана отырып, 1-ші жақтан өздеріне тартымды хабарлама жасайды. Ендігі кезекте хабарлама даярлау үшін уақыт беріледі. Дайын болған

хабарламамен аудитория бойымен қозғала отырып, өзінің жартысын немесе ары қарай байланысқа түсу үшін досын іздейді. Ең соңында ойыншылардың барлығы өз жартыларын анықтағаннан кейін, қолдарындағы фото суреттерді көрсете бастайды. Жаттығудың нәтижесі қарым-қатынасқа түскенде студенттердің сөйлеу сенімділігі арта түскендігін, талғамдары және қасиеттері ортақ достарын немесе өз жартыларын таба алғандығын, қатысушылардың логикалық ойлауының дамығандығын, фото суреттерді көрсеткеннен кейін таң қалу эмоциялық процесінің жүргендігін көрсетті. Топ қатысушылары қарым-қатынас барысында қандай психологиялық ойындарға тартылатыны жайлы және онда қандай манипуляциялық әрекет түрлерін қолдануға болатындығы туралы танып білуге дағдыланады [2].

Ағылшын тілі сабақтарында интерактивті қарым-қатынас формасын дамытудың келесі бір жолы «Шынжыр» (Chain) ойыны. Оның мақсаты топта эмоционалдық еркіндіктің, ашықтықтың, бір-біріне сенімділіктің және жылы шырайлы атмосфераны құру; студенттердің логикалық ойлауын және ойлау шеңберін дамыту; бірлескен жұмысқа жұмылдыру, жағдайды тез арада ары қарай жалғастыруға үйрету; мәселенің шешімін талдау. Топ көлемі шексіз (ол студенттер контингентіне байланысты). Ойынға қажетті материалдарды – шынжыр бойынша берілетін етістіктер жазылған карточкалар пайдаланылады. Ойын уақыты 10 минутқа жоспарланған. Мұндағы оқытушының ролі қатысушы-кеңес беруші ретінде көрінеді. Оқытушы «Шынжыр» деп аталатын әңгіме құрастыру ойынын бастамас бұрын, «Жұмыс күні» (Student's day) тақырыбына қатысты етістіктер тізімін қолдану ретімен береді: (get up, wash, dress on, etc.). осыдан соң ойынның ережесімен таныстырады. Оқытушы «Шынжыр» ойынын «Mary usually gets up at 7 o'clock in the morning», яғни «Мэри әдетте таңғы сағат 7-де тұрады» деп бастайды. Ары қарай «wash» деген етістік жазылған карточкасы бар білімгер етістікті қолдана отырып әңгімені өрбітеді

Ағылшын тілі сабақтарында танымдық процесті дамытуда бірлескен диалогтық іс-әрекеттер негізіндегі диалогтық ойынның маңызы өте зор. Мәселен, оқытушы студенттерге «Саяхат» (Travel) тақырыбында диалог құрастырындар деген тапсырма береді. Оқытушы бүкіл диалогтық ойын барысында бақылаушы ролін атқарады. Студенттер өз қалауы бойынша диалогқа қатысушыларды, яғни достарын тандап алады. Диалог екі немесе одан да көп қатысушылардың көмегімен жүреді. Дайындалуға уақыт беріледі. Ағылшын тілі сабағында дайындыққа берілетін уақыт өлшемі ұзағырақ болуы тиіс (топ студенттерінің ағылшын тілінде жетік сөйлеп, түсінуіне қарай). Диалогтың барысы студенттердің өздері таңдаған және ойлап шығарған ролдерді бар эмоциясымен, өздеріне тән мінез-құлық ерекшеліктерімен және темпераментімен орындауынан көрінеді. Саяхат тақырыбының бірегейлігі диалог барысында студенттердің қандай қалаларға, елдерге саяхат жасау тілектері мен жігерлері айқын болады. Ойынның қай түрі болмасын, қатысушылар ойын барысында ерік-жігерлері, тілектері мен ниеттері жағынан ұқсас өздерінің достарын табады.

«Саяхат» тақырыбына байланысты оқытушы рөлдік ойынды ұйымдастыруға да болады. Мұнда оқытушы білімгерге алдын-ала дайындалған рөлдері бар карточкаларды береді. Мәселен, «туристер тобы», «тур саяхаттарды ұйымдастырушылар тобы» және «гидтер» рөлдерін береді.

Теориялық білімдерді, яғни сөздік, грамматикалық единицаларды әсерлі түрде жадыда сақтайтын және білімгер бойында оқып отырған пәннің мазмұнына деген шығармашылық қатынасын қалыптастыратын, практика жүзінде проблемаларды шешуге қабілетін қалыптастыратын технологиялардың бірі – дебат технологиясы. «City» (Қала) тақырыбына байланысты барлық жаңа сөздерді бекітуге бағытталған «Living in the city» (Қалада тұрудың жағымды немесе жағымсыз жақтары) тақырыбының мазмұнын ашу үшін білімгерлерді екі топқа: жақтаушылар мен даттаушылар тобы болып бөлінеді. Әр топтың мүшесі тақырыпқа қатысты өздерінің ойын, пікірін, қатынасын білдіреді

Сол сияқты «Kazakhstan» (Қазақстан) тақырыбына байланысты «Accession to the WTO» (Әлемдік сауда ұйымына кіру) деген Қазақстанның экономикалық жағдайына қатысты білімгерлердің ойын білу үшін дебат ұйымдастыруға да болады.

Келесі ойынның түрі «Auction» (Аукцион) деп аталады. Бұл өте күрделі ойын. Бұл ойынның мақсаты сын есімдерді қалай дұрыс қолдануға білімгерлерді машықтандыру. Ол үшін оқытушы білімгерлерге келесі сабақта істен шыққан, қажетсіз ескі затты (мусор) әкелуді тапсырады. Мәселен, «мүжілген қарындаш» немесе «екі жағынан жыртылған целофан». Білімгер заттарды сабаққа әкелгеннен кейін, оқытушы оларға жарнама құрастыруын ұйғарады. Неғұрлым жарқын жарнама шықса, солғұрлым заттың аукционда сатылып кетуіне мүмкіндігі көп болады. Немесе тура осындай тәсілдегі тапсырма орындауға да болады, бірақ мұнда білімгер қажетсіз зат әкелудің орнына, үйде ерекше заттың суретін салып оған жарқын жарнама дайындайды. Білімгерлердің қиялына мотивация жасау үшін оқытушы бірнеше жарнамалар мен суреттерді алдын-ала көрсетіп талдау жүргізеді. Бұл ойынның әсерлілігі жоғары, себебі мұнда білімгер қиялын, логикалық ойылауын дамыта отырып, шығармашылық тұрғыда жұмыс істейді.

Сабақтарда осындай іс-әрекеттерді орындау білімгерді жеке тұлға ретінде қалыптастыруға, оның белгілі бір салада мамандануына, профессионалды дағдылардың қалыптасуына ықпалын тигізеді. Сабақты ұйымдастыруда оқытушы тарапынан білімгерлердің білімін әділетті бағалау талап етіледі.

Жоғары оқу орындарының оқытудың жаңа, яғни шет елдің кредиттік жүйесіне ауысуына байланысты қазіргі кезеңде басты мәселе болып отыр. Себебі кешегі дәстүрлі жүйе бойынша мектепте баға алған білімгер, ЖОО-на түскеннен кейін біршама қиындықтармен кездеседі. Бұл қиындықтардың бастысы ЖОО-ның білімді бағалау саясатымен байланысты. Кез-келген ағза өзінің өмір сүріп отырған қоршаған ортасына қарай бейімделеді, бірақ қандайда нәтиже алу үшін белгілі бір уақыт қажет. Білімгерлер алдында мұндай қиындықтарды болдырмас үшін, кредиттік оқыту технологиясы бойынша бағалау саясатын мектептен бастап-ақ түпкілікті енгіздіру қажет-ақ.

Жаңа технологияларды, әдістерді оқыту формаларын қолдану тек ғана нәтиженің құндылығын көтеру ғана емес, сонымен бірге білім берушілік іс-әрекет процесінде көтеруге мүмкіндік береді. Ол үшін қазіргі технологиялық құралдарды қолдануда ең алдымен мұғалім кәсіби компетенттілігін көтеруі қажет. Ол компетенцияның дамуына бағдарланған дараландырылған оқыту бағдарламасын басқара білуі тиіс [3]. Егер білімгердің жоғары дәрежеде компетенциясы дамысын десе, онда оларды білімгер үшін неғұрлым қызықты іс-әрекеттерді жүзеге асыру процесінде қолдануын қамтамасыз етуі қажет. Сондықтан педагог өз білімгерінің бейімділігін, қызығушылығы мен компетенциясын айқындай білуі қажет және олардың тәжірибе жинақтау процесіндегі өзгерістерін байқап отыруы тиіс. Интерактивті ойын жаттығуларын өткізген сайын, білімгерлердің сезімін, ойын ортаға салып отырамыз. Интерактивті ойындардың әсері бар. Ол білімгерлердің ойына қозғау салады, тәуелсіз, өз бетінше ойлауға жетелейді, интеллектуалдық батылдықты жетілдіреді, көппен бірге жұмыс істеуге дағдыландырады, топтағы жолдастарының пікірімен санасуға, қатесін мойындауға үйренеді. Оқытушы бұл ретте бағыттаушы, жетекші, бағалаушы. Бүгінгі өскелең заман мен жоғары технологияға негізделген, мың сан ақпараттық мәліметтердің ағыны күшейген уақытта өмірдің барлық саласына дендеп енген жаңалықтарды толық игергенде ғана біз заман талабына жауап бере аламыз. Басқаша сөзбен айтсақ, жаңа технологияны игергенде ғана оқытушы оны өз қалауынша пайдаланып, дiттеген мақсатына жете алады. Сондықтан жаңа технология – электронды оқу құралдары, түрлі компьютерлік бағдарлама- мағлұматтар, Интернет, мультимедиялық технология жұмыс істеудің ең тиімді жолы болуымен қатар, шет тілін өз бетінше үйренуге тілек білдірушілер үшін де мол мүмкіндіктер ашады [4]. Интерактивті ойын жаттығуларын өткізген сайын, білімгерлердің сезімін, ойын ортаға салып отырамыз. Интерактивті ойындардың әсері бар. Ол білімгерлердің ойына қозғау салады, тәуелсіз, өз бетінше ойлауға жетелейді, интеллектуалдық батылдықты жетілдіреді, көппен бірге жұмыс істеуге дағдыландырады, топтағы жолдастарының пікірімен санасуға, қатесін мойындауға үйренеді.

Оқытушы бұл ретте бағыттаушы, жетекші, бағалаушы. Бүгінгі өскелең заман мен жоғары технологияға негізделген, мың сан ақпараттық мәліметтердің ағыны күшейген уақытта өмірдің барлық саласына дендеп енген жаңалықтарды толық игергенде ғана біз заман талабына жауап бере аламыз. Басқаша сөзбен айтсақ, жаңа технологияны игергенде ғана оқытушы оны өз қалауынша пайдаланып, дiттеген мақсатына жете алады. Сондықтан жаңа технология – электронды оқу құралдары, түрлі компьютерлік бағдарлама- мағлұматтар, Интернет, мультимедиялық технология жұмыс істеудің ең тиімді жолы болуымен қатар, шет тілін өз бетінше үйренуге тілек білдірушілер үшін де мол мүмкіндіктер ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Камалов А.А. «Білім берудің жаңа технологиялары және білім сапасын арттыру».
2. Полат Е:С. «Компьютер на уроках английского языка». Ин.яз. в школе. 2004.г.

3. Ефременко В.А. «Применение информационных технологий на уроках иностранного языка». Ин. Яз. в школе. 2004г.
4. Носенко Э.Л. «ЭВМ в обучении иностранным языкам в вузе». Москва. 1998г.

УДК 378 (075.8):811.161.1.

РУССКИЙ ЯЗЫК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Тажибаева Ж.Ш.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Мақалада орыс тілінің қазіргі заманауи қолданысы мен орны туралы негізгі мәселелер қарастырылған.

The article deals with the main questions about the modern use and place of the Russian language in modern times.

Как и любой другой, в современном мире русский язык фиксирует концептуальное содержание, строгую систему имеющихся у него признаков, характерную для слов орфографию и произношение. Русский язык является наиболее распространенным представителем восточнославянской группы, причем не только по числу стран, где он используется для повседневного общения. Языки можно разделить на: национальный язык русского народа; государственный язык Российской Федерации .

В современном мире русский язык - явление впечатляющее. Его насчитывают более 130 миллионов матерей, живущих на территории России. Большинство из этих 50 миллионов людей являются носителями языка, используя его в качестве первого или второго языка ежедневного общения. После китайского и английского, русский язык в разной степени используется у полмиллиарда человек [1, с.91]. Любой язык работает на протяжении всей истории общества. Каковы функции русского языка? Функция языка-это отражение ее сущности, т.е. к слову прилагаются два его значения. Первая цель – место языка в мире. Вторая - роль и назначение языковых единиц. В современном мире функции русского языка широки. Некоторые ученые считают, что есть основные ведущие особенности: коммуникативная, познавательная, кумулятивная.

Из этого следует, что в современном мире русский язык - это общение между людьми, и это одна из его главных функций. Коммуникация - это общение, получение информации. Только с помощью языка, мы можем передавать и получать информацию, распространять и накапливать опыт поколений. В связи с этим важную роль играет речевая компетенция, т.е. умение выбирать язык, необходимый для конкретной ситуации, подразумевает стиль общения, способ выражения своих мыслей.

Познавательная функция предполагает использование языка как универсального способа познания мира. Каждая лексика опирается на определенную концепцию значения слова, поэтому в ней закреплено понимание мира слов. С этой точки зрения современный русский язык, как и

другие, тесно связан с человеческим мышлением. Кумулятивная функция- это способность передавать языковую информацию, собирать, хранить. Эта функция является репозиторием только человеческого опыта, опыта поколений.

В современном мире существует три основные функции русского языка, а также множество других социальных функций в виде помощи и экспресс идей. Язык помогает влиять на людей. Язык и общество тесно взаимосвязаны – это быстрорастущее общество, богатый язык появлением новых средств производства, культурных отраслей, новых слов, новых путей общения. Язык участвует в развитии науки, производства, образования, образования и всех других сфер жизни. Необходимо помнить, что в коммуникативном, когнитивном и кумулятивном языке нет четкой границы разделения функций мышления, так как эти отношения связаны между собой.

Сейчас страны мира переживают эпоху глобализации. Мы тоже стремимся встать на путь мирового развития, принимая на себя современные достижения мировой цивилизации. Но даже в эпоху глобализации мы должны ценить национальные духовные ценности. Особенно важным вопросом сегодняшнего дня является повышение статуса казахского языка, который является одним из важнейших и должен консолидировать казахстанское общество как государственный язык суверенной страны. Язык - это отражение национального бытия, мера национального самосознания. Поэтому связь между национальным языком и менталитетом очень сложна. Познание, правильное понимание, изучение тонкостей этой связи требует кропотливого труда и глубокого поиска. Поскольку язык - основа всех духовных ценностей, он не может оставаться вне развития мировой культуры и цивилизации. Развитие той или иной нации ставит свой национальный язык в эпоху современной глобализации [2, с.201]. А путь развития любого языка, составляя культурно-историческое содержание, отличает каждую национальную ментальность от других. Поскольку любая культура в мировой цивилизации представляет собой ценность, созданную руками человека, она не может быть признана чисто естественным процессом. Культура любой нации формируется и процветает на основе многовекового общественно-социального развития этой страны. Поэтому невозможно отделить язык от нации, от национального языка, от общественно-социальной среды, в которой живет языковая нация, от общественных отношений. Образ-картина мира создается человеческим восприятием мира, его познанием и маркируется языком. Языковая картина мира, хотя и относится непосредственно к лингвистике, но выходит за ее рамки и изучается и в рамках других наук. Вопросы, связанные с языком, - это, следовательно, явление широкомасштабное, многогранное. Одна из его проблем – общественно-социальная.

Социолингвистика укоренена в таких областях лингвистики, как историческая лингвистика, этнолингвистика, лингвокультурология, экстралингвистика, коммуникативный синтаксис и др. Если учитывать, что язык и менталитет, язык и культура, язык и общество тесно связаны друг с другом, то особое значение в определении национального мира в языковой

картине мира, а тем самым в осмыслении национальной ментальности придадут такие науки, как литературоведение, социология, культурология, познание национального мира и др.

Язык-это, прежде всего, общественно-социальное явление. Социальное языкознание-отрасль русского языкознания, изучающий функции современного общественно-социального направления. В условиях Казахстана, где проживают представители многих национальностей, основными исследованиями социолингвистики являются такие вопросы, как связь казахско - русского языка, а также русского языка с другими языками страны, их влияние друг на друга[2, с.238].

Социальное языкознание, как мы уже отмечали, является междотраслевой дисциплиной, в основном рассматривает общественно-социальную деятельность языка как язык и общество, язык говорящих в соответствии с определенной ситуацией (общественной, служебной и т.д.). Следовательно, он изучает использование определенного национального языка в различных социальных группах в процессе общественного общения. Придавая им особое значение, они обосновывают их с научной точки зрения. Общество нашей страны, состоящее наравне с казахами из диаспор нескольких национальностей, претерпело значительные изменения под влиянием политико-экономических процессов последних лет. Она требует пристального внимания к национально-социальному составу общества. Соотношение языковых потребителей в нашем обществе многообразно. В то время как большинство казахоязычных проживают в сельской местности, подавляющее большинство тех, кто может говорить только на русском языке и одинаково на казахском и русском языках, живут в городе или близлежащих населенных пунктах. Реальность жизни показывает, что формирование двуязычия бывает разным. При этом особое место в нас занимает сложившаяся форма двуязычия в зависимости от конкретной коммуникативной ситуации (служебная, профессиональная, потребностная, вынужденная, языковая среда и др.). Двуязычные граждане нашей страны в силу различных условий и целей общественно-социального взаимодействия, без каких-либо затруднений, подготовки свободно переходят с одного языка на другой и одинаково используют оба языка. Эта особенность характерна в основном для казахов. Конечно, это имеет свое преимущество в том, что «двойной язык – двойное крыло». По словам Елбасы: «Массовое двуязычие казахов - это удивительное явление, открывающее им поток современной информации» (Назарбаев Н.А. От тоталитарности к политической стабильности и демократическому Казахстану. Газета «Егемен Қазақстан», 14 декабря 1997 года).

Есть еще одна негативная сторона двуязычия. Подавляющее большинство из них, в большинстве случаев, переводят игру с одного языка на другой. Обращаем ваше внимание на то, что казахское телерадио и газетно-журнальный язык не соответствует литературной норме нашего языка, говорят и пишут те, кто одинаково владеет двумя языками или знает один из них на среднем уровне [3, с.123]. Это потому, что они ошибаются, думая, что язык,

который они знают, находится рядом с одним языком (часто русским), переводит эту игру на другой и передает ее в устной или письменной форме. Это приводит к постепенному нарушению естественного положения языка. Изменения в языке и новости не просто появляются. Его порождают различные потребности языковых потребителей. Их использование языка в различных видах общественной деятельности - свидетельствует об истинном характере изменений в языковой системе. В основном, казахское общество двуязычно, то есть казахи наряду со своим родным языком владеют русским языком. В связи с тем, что казахи в совершенстве владеют русским языком, как бы ни было больше (60%) представителей других национальностей в стране, в настоящее время в ряде сфер общественных отношений в стране в основном доминирует русский язык.

Итак основные факторы обучения русскому языку в казахских школах— это обогащение словарного запаса учащихся, обучение правильной русской устной речи, грамотному письму, обучение общению друг с другом, краткому изложению прочитанного, увиденного, услышанного; информирование учащихся о быте, культуре, языке русского народа через изучение русского языка как предмета; способствовать воспитанию учащихся в гражданском, нравственном духе через знакомство с русским языком [4, с.544]. Изучая русский язык, учащиеся могут понимать русскую устную речь, понимать то, что они видят на русском языке, произносить и писать его. Урок-основная форма учебно-воспитательной работы в школе. Только умело организовав его, можно добиться успеха. Наряду с глубокими знаниями в учениках, формирование высоких нравственных качеств — задача учителя. Каждый учитель с целью повышения интереса учащихся должен приложить все свои знания и опыт.

Список использованной литературы

1. Леонов С.А. Развитие устной речи учащихся на уроках литературы. Москва, 2008., с-91
2. Качурин М.Г. Организация исследовательской деятельности учащихся на уроках литературы. Москва, 2002., с -201-248
3. Мұхамбетжанова С.Т., Жартынова Ж.Ә. Методы и приемы работы с интерактивным оборудованием. Алмата, 2008., с- 123
4. Введенская Л.А., Павлова Л.Г., Кашаева Е.Ю. Русский язык и культура речи: Учебное пособие для вузов. Ростов н/Д: изд-во «Феникс», 2001. — 544 с.

ӘОЖ004

КӨМЕКШІ ЕТІСТІКТЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ, ТІЛДЕГІ ОРНЫ ЗЕРТТЕЛУІ

Усербаева М.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

В данной статье рассматриваются выводы исследования разрядов спомогательных глаголов и его роль в языке.

The article considers the, results of the study of the auxilatyverds categories and its role in the languages

Етістік сан-салалы, ауқымы кең категория және ол – лексика – семантикалық өрісі жағынан өте кең, лексика – грамматикалық тұлғаға бай сөз табы. Етістік – тек қазақ тіл білімінде ғана емес, жалпы түркі тіл білімінде де сөз таптарының ішіндегі ең күрделісі әрі көлемдісі екені белгілі. Етістіктің көлемділігі мен күрделілігі оның лексика – грамматикалық категорияларының молдығымен, лексика – семантикалық өрісінің кеңдігімен және синтаксистік қызметінің жан – жақтылығымен де өлшене алады. Іс - әрекетті білдіретін сөз табы болғандықтан да, етістіктің жасалуы мен қалыптасуы халықтың дүниетанымымен тікелей астасып жатады.

Тілде етістіктің атқаратын қызметі ұшан-теңіз. Етістік қарым-қатынас жасаудың, сөйлемнің ұйытқысы болғандықтан грамматикалық категорияға да өте бай. Сөз таптарының ішіндегі ең күрделісі болып табылатын бұл грамматикалық категорияның өзі іштей тағы да бірнеше категорияларға бөлінеді. Мәселен, сабақтылық-салттылық, болымдылық-болымсыздық, есімше, көсемше, етіс, шақ, рай, қимылдың өту сипаты т.б. Бұл категориялардың мағыналары, сондай-ақ синтаксистік қызметтері оның өзге формаларымен, кейде басқа сөз таптарына тән сөздермен қарым-қатынасқа түсіп, сөйлем ішіндегі немесе сөз тіркесінің аясында байқалады. Тілге тиек болып отырған көмекші етістіктер морфология аясында біршама зерттелді. Бір ғана морфологиялық аспектінің өзі көмекші етістіктерді түрлі бағыттарда жүйелеп қарастырады. Атап айтсақ, олардың мағынасы (лексикалық, грамматикалық) және тұлғалық ерекшелігі өз алдына, сондай-ақ вид (көрініс, кейде сипат) категориясының көрсеткіші ретінде, ал кейде күрделі етістіктің екінші сыңары ретінде және аналитикалық формалармен байланысты зерттеледі. Осы тұста кейбір даулы пікірлер де туындап қалады. Көмекші етістіктерге қатысты барлық мәселе түгел шешілді дей алмаймыз, бұл тақырып ғалымдар тарапынан әр қырынан, түрлі бағытта зерттелу үстінде.

Көмекші етістіктер белгілі бір грамматикалық қосымша жалғана келіп, оның мағынасына қалыптық, шақтық мән үстеп нақтылайды. Сөйтіп көмекші етістік өзінің қимыл-әрекетті тікелей білдіретін лексика-грамматикалық мағынасынан ауытқып, дерексіз грамматикалық мағынасында қолданылады; жетекші етістікке тіркесіп, сөйлемнің бір мүшесі қызметін атқарады; жетекші етістік білдіретін қимыл-әрекетті нақтылайды; алуан түрлі нәзік грамматикалық мән үстейді.

Көмекші етістік функционалді көмекшілер тобына жатады. Бірде толық мағыналы етістік қызметінде қолданылса, бірде көмекші сөз қызметінде жұмсалатын мұндай етістіктер жалпы етістік жүйесінде үлкен орын алады. Мысалы, мен орындыққа *отырдым* деген мысалдағы етістік *отырдым* не істедім? деген сұраққа жауап беріп, сөйлемнің дербес мүшесі қызметін атқарып толық мағыналы сөз ретінде қолданылып тұрса, мен үйге (тауға) қарай жүріп отырдым деген сөйлемдегі *отырдым* етістігінде бірінші сөйлемдегідей отыру қимылы жоқ, мұндағы негізгі қимыл *жүр* етістігінде. Отыр етістігі көсемше тұлғалы *жүр* етістігінің жетегінде келіп, *жүру* қимылының созылыңқылығын білдіретіндей мән жамап

тұр. Демек, көмекші етістіктер алдымен өзінің лексикалық мағынасынан айырылған, одан соң негізгі етістікпен тіркесіп бір мәнде, жеке сөз ретінде қолданылған, сөйтіп өзі тіркескен негізгі етістікке қосымша реңк мәнін үстеп, оның грамматикалық сипатын айқындап тұр. Сонымен көмекші етістік деп өзінің лексикалық мағынасынан кейде жартылай, кейде бүтіндей айырылып, өзі тіркескен негізгі етістікке әр түрлі грамматикалық мағына үстеп, негізгі етістікпен қосылып оның грамматикалық сипатын, атап айтқанда, мәнін, нәзік мағыналық реңкін, қызметін, түрленуін білдіретін етістікті айтамыз деген анықтамалар көптеген зерттеуші ғалымдар еңбегінде айтылады.

Көмекші сөз туралы әңгіме бола қалса, бірден оның не мағына жағынан олқылығы, не форма жағынан жетімсіздігі, не қызмет жағынан шалағайлығы бар екендігі туралы немесе осылардың бәрі бірдей оның басынан түгел табылатындай түсінік ойға келеді. Шындығында, көмекші етістіктердің саны аз болғанымен, тілімізде атқаратын қызметі орасан зор. Олардың көмегі арқасында, мағыналары қаншалықты олқы бола тұрса да, мағынасы толық дербес сөз арқылы білдіре алмайтын неше алуан, өте нәзік семантикалық, грамматикалық абстракты мағыналар жасалып я беріліп отырады. Мысалы, *шаршап кеттім және шаршап қалдым, итеріп жіберді және итеріп тастады, айта салдым және айта қойдым, жығылып кете жаздадым және жығылып қала жаздады* деген етістіктердің бір-бірінен ерекшеленетін нәзік реңк мәндерін тек көмекші етістіктердің жетекші етістіктерге үстейтін мағыналарынан ғана ажырата аламыз.

Көмекші етістіктер сонау көне түркі жазба ескерткіштерінен мәлім. Ғ.Айдаров, Ә.Құрышжанов, М.Томанов сынды ғалымдар бірлігінде жазылған «Көне түркі жазба ескерткіштерінің тілі» деп аталатын еңбек аталмыш ескерткіштердің тарихы мен тіліне байланысты барынша мол мәліметтер беретін бірден бір бағалы дүние. Орхон-Енисей жазу ескерткіштерінде *е, бер, бол* көмекші етістіктерінің қатысуымен жасалған *атлығ ерті (атты еді), есідү берті(ести берді), йоқ болты (жоқ болды)* сияқты біршама күрделі етістіктер жайлы пікір айтады [1].

Кеңестік дәуірде көмекші етістіктерді көбіне көп күрделі етістіктер жүйесінде қарастыру елуінші жылдарға дейін созылды. Бұл кезеңдегі зерттеулерде күрделі етістік пен құранды етістікті бір бірінен ажырата алмау, аналитикалық формалы етістіктерді күрделі етістік деп қарастыру орын алды. 1963 жылы өткен түркологиялық конференция барысында аналитикалық формалы етістік пен күрделі етістік туралы біршама толымды пікірлер айтылып, бұл екеуінің ара-жігі біршама айқындалды. Түркітанушы ғалымдар арасында көмекші етістіктерді аналитикалық форманттар құрамында алғаш рет кең көлемде зерттеген ғалым А.А.Юлдашев болатын. Алғашында ол етістіктердің сөзжасам тәсіліне көбірек тоқталса, «Аналитические формы глагола в тюркских языках» деген монографиясында ғалым аналитикалық формаларға қатысты көмекші етістіктердің мағынасы мен қолдану ерекшеліктеріне талдау жасайды [2].

Көмекші етістіктердің қолданыла бастауы нақты қай дәуірде бастау алғаны анық емес. Көмекші тістіктердің қазақ тіл білімінде көп жылдар бойы зерттеліп келуіне қазақ ғалымдарының да үлесі аз болған жоқ. Мәселен, А.Байтұрсынов, Қ.Жұбанов, Н.Сауранбаев, М.Балақаев, С.Кеңесбаев, И.Маманов, А.Ысқақов, А.Әбілқасов, И.Ұйқыбаев, Н.Оралбаева, М.Оразов, Р.Әмір, Т.Сайрамбаев, Б.Қасымов, Б.Кеншімбаева сынды ғалымдар өз үлестерін қосты.

Көмекші етістіктерді алғаш сөз еткен А.Байтұрсынұлы көмекші етістіктерді *құр көмекші, күй көмекші, е көмекші* деп бөліп түсіндірді. Мысалы, *құр көмекші* (бармақ, алмақ т.б.), *күй көмекші* (жүрмек, тұрмақ т.б.) Ғалым құр көмекші етістіктерге мынадай анықтама береді: лексикалық мағынасы бар көсемшелі негізгі етістікпен тіркескен, алғашқы мағынасынан ажырап, көмекшілік қызметке ауысқан *бармақ, алмақ, бермек, кетпек, көрмек, тастамақ, қоймақ* етістіктер, - дейді де күй көмекші етістігіне амалдың қалып күйін көрсетеді деп *жүрмек, тұрмақ, отырмақ, жатпақ* етістіктерін, е көмекші етістігіне *е* көмекшісін атап түсіндіреді [3, 44 б.].

Профессор Құдайберген Жұбанов 1936 жылы жарық көрген «Заметки о вспомогательных и сложных глаголах» деген еңбегінде қазақ тілінде бірде жетекшілік бірде көмекшілік мағына беретін, бірде негізгі ұғымда жұмсалатын етістіктерді ажырату қиындығын анықтау мақсатында ғылымға жүйелі ой тастайды. Қазақ тіліндегі күрделі етістіктер мәселесін шешу үшін ғалым сол күрделі етістік құрауға негіз болатын көмекші етістіктерді бірінші кезекте талдайды. Қ. Жұбанов «түркі тілдерінде, оның ішінде қазақ тілінде қимылдың жасалуы өте дәл суреттеледі, ол орыс тілінің вид категориясына ұқсайтын сияқты болып көрінеді, бірақ ол вид емес» деп жазған болатын [4, 76 б.]. Ғалым сол кездің өзінде – ақ оның көрініс категориясы емес екенін дұрыс байқаған, бірақ оның қай категория екенін дәл айтқан жоқ болатын.

Жұбановтың көмекші етістіктердің қимылдың басталуынан аяқталуына дейінгі аралықтағы іс - әрекеттің түрлі динамикалық ерекшелігі болатынын тап басып айтқан пікірі түркітануда жарты ширек ғасыр уақыттан кейін соң, ғалымдардың ұзақ кереғарлы пікірталасынан кейін ғана орнықты. Көп жылғы зерттеулер Қ. Жұбанов ескертіп кеткен орыс тіліндегі «вид» категориясымен шатастырмауға арналады. Ғалым атап көрсеткен іс - әрекет, қимыл барысындағы көмекші етістіктер үстейтін түрлі мағыналық ерекшелігі қазақ тіл білімінде қимылдың өту сипаты категориясы болып қалыптасты.

Көмекші етістіктердің грамматикалық сипатын, қолданылу аясы мен жетекші етістікке қосатын семантикалық үлесін және аналитикалық етістік құрамындағы қызметін саралап түсіндірген ғалым А.Ысқақовтың жоғары оқу орнына арналған морфология оқулығынан аналитикалық етістік, аналитикалық форма, аналитикалық формант, көмекші етістік пен аналитикалық формант, көмекші етістіктің түрлері және олардың аналитикалық етістік жасаудағы орны жайлы толық мағлұмат алуға болады [5, 240-265 б.].

Ғалым аталған еңбегінде көмекші етістіктердің табиғатын, жан-жақты қызметін талдай отырып, бұл грамматиканың әрі қызық, әрі қиын мәселесінің

бірі екендігін, әсіресе аналитикалық форманттарға байланысты түйткілді мәселелер кездесетінін айтқан болатын. Автор көмекші етістіктерді қызметіне қарай толымды, толымсыз деп екіге бөліп, көмекші етістіктермен жасалған он сегіз түрлі аналитикалық форманттардың сан түрлі мағыналық реңкін ашып көрсетеді [5, 240-259 б.].

Етістікке байланысты зерттеулерде көмекші етістіктің рай,шақ және аналитикалық формалар құрамында қолданылатыны және күрделі етістік түрлерінде жұмсалатыны айтылады. Қазақ тілінде кез келген көмекші етістік негізгі етістікпен тіркесіп айтыла бермейді, сондай-ақ толық мағыналы етістіктердің де кез келгені көмекші етістік қызметін атқара алмайды. Аналитикалық форма жасайтын көмекші сөз — сөз болып саналады. Оларды жетекші етістікке байланыстыратын форма қажет. Соңғы жағдай аналитикалық форма мен көмекші етістіктерге бірдей болады. Аналитикалық етістік, аналитикалық формант мәселесін өткен ғасырдың екінші жартысында Н.Оралбаева өз зерттеулеріне арқау етті. Оның екі бірдей еңбегі осы тақырыпқа, аналитикалық формалы етістікке арналған. Сондай-ақ ғалым қазақ тілінде есім сөздердің де аналитикалық формасы бар екенін, оның әлі зерттелмей жатқанын айтады [6, 8 б.].

Етістік қимылдың қалай өткенін, оның жасалуына байланысты суреттерді, қимылдың басталуынан аяқталуына дейінгі даму сатыларын дәлме — дәл көрсетілу ерекшелігін зерттеуші жығылып қала жаздап барып қалды деген мысалдағы қимылдың әрбір даму сатысының анық көрінетіндігі, егер оны жығылмады деген етістікпен ауыстырғанды тек қимылдың нәтижесі ғана белгілі екендігі айта келе, қимылдың өту сипаты категориясында қолданылған етістіктің аналитикалық формантары іс - әрекеттің жасалу тәсілі және дамудың сатысын көрсетеді — дейді.

Қазақ тіл білімінде етістік семантикасын алғаш зерттеген ғалым М.Оразов көмекші сөздерге, соның ішінде көмекші етістіктерге арнайы тоқталып, көмекші етістікті мағынасына қарай: 1)амалдың өту сипатын білдіретін; 2) рай категориясымен байланысты қолданылатын; 3)модаль мағынасын білдіретін көмекші етістіктер деп үш топқа бөліп, және етістіктерді морфологиялық түрлену үлгісіне қарай толымды көмекші және толымсыз көмекші етістік деп қарастырады [7, 48-49 б.].

Көмекші етістіктер етістік сөздерден жасалған, оның көбі тілде өзінің дыбыстық құрамын толық сақтаған. Қазір тілде ол толық мағыналы сөздер де, олардан дамыған көмекші етістіктер де өз бетімен, әрқайсысы өз қызметінде қолданылады. Көмекші етістіктердің қазіргі білдіретін грамматикалық мағыналары да етістікке қатысты грамматикалық мағыналар. Көмекші етістіктер етістіктерше түрленеді. Профессор Н.К.Дмитриев көрсеткен көмекші сөздерге жататын көмекші етістіктің шыққан сөз табын сақтап қалуы оның шығу тегіне де, қазіргі мағынасына да, түрленуі мен қолданылу аясына да байланысты екенін көреміз [8, 228 б.] .

Түрлі тілдерде көмекші етістіктер қызметінде жүрген етістіктердің алғашқы барлық дербес мағыналы етістіктеріне ортақ нәрсе — олардың бәрі де —

жалпы мағыналы етістіктер. Бұдан көмекшілік қызметке жалпы мағыналы етістіктердің ауысқаны байқалады.

Түркі туыстас тілдерде көмекші етістіктердің көбі өзі жасалған толық мағыналы сөзімен омоним дәрежесіне жеткен. Олар тұлға бірлігін сақтағанымен, мағынасын, тілде атқаратын қызметін өзгерткен, тілдің қазіргі даму сатысында бірінен-бірі әбден ажыраған, олардың тілде біреуі – лексикалық единица қызметін, екіншісі грамматикалық көрсеткіш қызметін атқарады.

Көмекші етістіктердің бәрі де шыққан толық мағыналы сөзінің дыбыстық құрамын сақтап қалған деуге болмайды. Бір топ көмекші етістіктер дыбыстық құрамын сақтамаған. Қазір олардың көбінің алғашқы толық мағыналы сөзін көрсету мүмкін емес. Сондықтан олардың тілде толық мағыналы етістіктер ішінде омонимі жоқ деп саналады. Оларға – *едік, екен, ет, емес, де, жазда* етістіктері жатады. Осы белгісіне қарап, көмекші етістіктерді 2 топқа бөліп қарауға болады: омонимі жоқ көмекші етістіктер: *ет, еді, екен, емес, де, жазда*. Омонимі бар көмекші етістіктер: *ал, бер, бел, бар, бақ, баста, бол, біл, біт, қал, қыл, қара, қой, көр, кел, кет, отыр, тұр, жат, таста, сал, түс, өт, шық, жібер, жөнел* [8, 231 б.]

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Айдаров Ғ, Құрышжанов Ә, Томанов М, Түркі жазба ескерткіштерінің тілі. – Алматы. Мектеп, 1971. -98 бет.
2. Юлдашев А.А. Аналитические формы глагола в тюркских языках . – Москва, 1965. -275 бет.
3. Байтұрсынов А. Тіл-құрал. Қазақ тілінің грамматикасы. – Гос.изд.КазССР 1927. -73 бет.
4. Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер.-Алматы. 1966
5. Ысқақов А. Қазіргі қазақ тілі. Морфология. – Алматы: Ана тілі, 1991 -348 бет.
6. Оралбаева Н. Қазіргі қазақ тіліндегі етістіктің аналитикалық форманттары - Алматы. 1975.-136 бет
7. Оразов М. Көмекші сөздер. 2-кітап. – Ташкент. 1997.-168 бет
8. Қасым Б. Түркі тілдерінің салыстырмалы грамматикасы. – Алматы, 2013

ӘОЖ 82

ШӘКӘРІМ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚАҒИДАЛАРЫ

Үсенбаева С.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

В статье анализируется главная тема философствования Шакарима – человек, для которого анализируются духовные искания и размышления мыслителя. Философ ищет пути духовного бытия человека, эта цель определяется главным содержанием существования человека, определяет существование личности во Вселенной через истину, которая развивается в соответствии с заложенными в ней духовными законами.

Философско-этические размышления Шакарима Кудайбердиева заключаются в признании идеи Творца и бессмертия души. Отмечается, что философия современного казахского философа О. А. Сегизбаева, Ш. Кудайбердиева полностью направлена на богословское обоснование необходимости гуманизации человека.

Сам Ш. Кудайбердиев в своей работе» три ясных " рассказывает об идее Творца и бессмертия души. Особый стиль философского сознания проявляется в стремлении

Шакарима Кудайбердиева познать различные учения и мировоззрения, обосновать нравственность и духовность в поисках науки, философии, религии, истины как высших законов человеческого бытия.

In the article, the main theme of Shakarim's philosophizing is man, for which the spiritual search and reflections of The Thinker are analyzed. The philosopher is looking for a way for a person to become Spiritual, this goal is determined by the main content of human existence, determines the existence of an individual in the universe through truth, which develops according to the spiritual laws introduced into it.

Shakarim Kudaiberdiev's philosophical and ethical considerations include the recognition of the idea of the creator and the immortality of the soul. It is noted that the philosophy of the modern Kazakh philosopher O. A. Segizbayev, Sh.Kudaiberdiev, is completely focused on the theological justification of the need for humanization of a person.

Sh. Kudaiberdiev himself in his work "three clear " tells about the idea of the creator and the immortality of the soul. Shakarim Kudaiberdiev's desire to recognize various teachings and worldviews, to justify morality and spirituality in the search for science, philosophy, religion, truth as the highest laws of human existence, and a special style of philosophical consciousness is manifested.

Қазақ философиясы дәстүрлі түрде адамның өмір сүру мәселелеріне бағытталуы, адам өмірінің мағыналы негіздерін рухани іздеуі. Бұл тенденция қазақ ақындарының шығармашылығында айқын көрінеді. Шәкәрімді философиялаудың басты тақырыбы – адам, ол үшін ойшылдың рухани ізденістері мен толғаныстары. Философ адамның рухани болудың жолын іздейді, бұл мақсат ол адамның өмір сүруінің негізгі мазмұнымен анықталады, ғаламдағы жеке тұлғаның өмір сүруін оған енгізілген рухани заңдарға сәйкес дамиды ақиқат арқылы анықтайды.

Шәкәрім Құдайбердиевтің философиялық-этикалық толғауларында Жаратушының идеясын және жанның өлместігін тану жатыр. Қазіргі қазақ философы О.А. Сегізбаев, Ш.Құдайбердиевтің философиясы теологиялық гуманизм болып табылады, өйткені ол «толығымен адамды ізгілендіру қажеттілігін теологиялық негіздеуге бағытталған» [1, 386 б.].

Шындықты білу біліммен ғана шектелмейді, өйткені мұнда ғылыми білімнен басқа адамгершілік қағидатын ендіру, ізгілік туралы білім қажет. Шындықты білу, философтың ойынша, «ғылымдар мен түрлі діндер туралы білімді», ақыл-ой мен бейтараптықты босатуды болжайды, бұл кез-келген ғылыми тұжырымдама мен діни оқуды ақыл-оймен және сыни бағалау арқылы беріледі.

Ш.Құдайбердиевтің философиясы толеранттылықпен, кез-келген ұғымды қабылдаумен, дүниетанымның әр формасын сыни тұрғыдан түсіну арқылы шындықты іздеумен, өз ойлау түріне сәйкес келетін ойлау түрін таңдаумен сипатталатын осындай ойлау әдісін ұсынады. Сенім, жоғары идеалға негізделген жеке құндылық коды.

Ш.Құдайбердиевтің өзі «Үш анық» атты еңбегінде Жаратушының идеясы мен жанның өлместігі туралы айтылады. Шәкәрім Құдайбердиевтің әртүрлі ілімдер мен дүниетанымдарды танып білуге, ғылымды, философияны, дінді, шындықты іздеу жолындағы адамгершілік пен руханилықты адам болмысының

жоғарғы заңдылықтары ретінде негіздеу тілегі, философиялық сананың ерекше стилі көрінеді.

Ш.Құдайбердиевтің философиясында адам мен болмыс мәселесін біртұтас қарастырумен сипатталатын дүниетаным, өзіне тән жан-жақтылығы мен тереңдігімен ерекше оқыту бар. Ш.Құдайбердиев ақиқатты сезім ғана білмейді, олардың өзгермелі және алдамшы екендігіне сенімді. Тек ақыл ғана дұрыс білім береді, өйткені «адам ақиқатты тек көзімен емес, өз ақылымен көреді және қабылдайды» [2, 25 б.]. Моральдық ерік-жігермен бірлікте болу ақыл-ойы мен адамгершілігімен мінез-құлқымен ерекшеленетін адамға береді. Философ ізгілік туралы білім адамның іс-әрекетімен сәйкес келуі керек деп сенеді, ол даналық, өйткені «біз парасаттылықтың даналығы мен зеректігін, күштінің күшін, шебердің шеберлігін олардың істеріне қарап бағалаймыз» [2, 27 б.].

Жаратушының идеясы мен жанның өлместігі туралы және оған қарсы барлық дәйектерді қарастыра отырып, Ш.Құдайбердиев жеке адамның және жалпы адамзаттың тағдыры осы мәселенің шешілуіне байланысты деп санайды, өйткені ол негізінен адам табиғатындағы адамгершілік принципінің басымдылығын тану мәселесі болады.

Жаратушы идеясы мен жанның өлместігі туралы мәселені шешу адамды Ш.Құдайбердиевтің пікірі бойынша, өзінің іс-әрекетінде жақсылықты Жаратушы үшін емес, жақсылық үшін бағыттауға бағыттайды. Ол адамның өзі жасаған әлемі.

Сонымен бірге, шындықты іздеу үшін ойшыл материалистік дүниетанымның пайдасына сенімді дәлелдер келтіріп, материалистік тұжырымдама жасайды. Ойшыл «Үш шындықта» Пифагор, Эпикур мен Демокриттің ежелгі мұраларынан алынған дәлелдерді, сондай-ақ физика сияқты ғылымның соңғы жаңалықтарын келтіре отырып, атомистік доктринаны ашады. Материалистік тұжырымдаманы қарастыра отырып, философ Әлемнің циклдік даму заңы, дарвиндік теория сияқты мықты дәлелдер келтіреді, оған сәйкес табиғатта заң бар, соған сәйкес «таңдау жасалады, жақсысы таңдалады, өсуге, дамуға және жетілуге ұмтылуға қабілетті» [2, 27 б.].

Ойшыл материализмнің артықшылықтары туралы дәлелдерді келтіре отырып, сонымен қатар биологиялық организмдердің туыстық тұжырымдамасын келтіреді, оған сәйкес Жердегі тіршіліктің алуан түрлілігі теңізден туады; тірі және материалдық денелердің әртүрлілігі эволюциялық даму және қоршаған ортаға бейімделу нәтижесінде пайда болады. Сезімдік қабылдау – адам танымының қайнар көзі.

Алайда, Ш.Құдайбердиев өзінің материалистік тұжырымдаманы қолдайтын дәлелдерінің барлық нанымдылығына қарамастан, зайырлы ғылым адамның рухани саласына аз көңіл бөледі, ал жанның өзі мидың қызметімен байланысты деп санайды. Философ материалистік тұжырымдаманың басты кемшілігін адамның өз денесін оның жеке басы ретінде қабылдауы деп санайды, демек оның өзін-өзі қамтамасыз етуі мен қанағаттанушылығы, өзінің

болмысын тәндік және материалды ретінде сезінуі, осыдан азғындық пен руханияттың жетіспеушілігі өседі.

Ш.Құдайбердиевтің айтуы бойынша, адамнан рухани-адамгершілік құндылықтарға деген қажеттіліктен арылтатын құлағы естімейтін технократиялық ойлаудың арқасында ғылым адамның бойында жақсы бастауды дамыта алмады.

Ш.Құдайбердиев сонымен бірге атеистік материалистік дүниетанымға ар-ұят категориясын көрсете отырып, оның тұжырымдамасына қарсы тұрады. - ар-ождан, философтың пікірінше сонымен бірге ар-ұят этикалық ұғым ретінде емес, философиялық категория ретінде көрінеді. Адамның болмысы, ғылымы мен философиясы мәселелерін шешуге, сондай-ақ адам бойындағы руханилықты жандандыруға қабілетті.

Ш.Құдайбердиев ар-ожданды «адамның қарапайымдылығы, әділеттілігі мен мейірімділігінің бірлігі» деп анықтайды [2, 28 б.]. Ар-ұждан адамға адамгершілік пен жеке адамгершілік абыройды сақтауға мүмкіндік береді. Нәтижесінде философ ар-ождан – бұл жанның ең жоғарғы қалауы мен қажеттілігі деген тұжырымға келеді, өйткені «жан ешқашан жоғалып кетпейтін, бүлінуге мойынсұнбайтын және бәрі жетілдірілген сайын биікке көтерілетін болмыс. Себебі, оның көтерілуін тездететін себептерді өзі үшін міндеттейді» [2, 28 б.]. Жанның көтерілуіне әкелетін себеп, Ш.Құдайбердиевтің пікірінше, адамның адамгершілік тазалығы, оның ойлары мен істері. Мұны ар-ұждан қамтамасыз ете алады - моральдық жоғары сезім, азғындықтарға кедергі және ізгілікке ұмтылудың басталуы.

Ар-ұждан сонымен қатар адамның адамгершілік өлшемі болып табылады, өйткені оның жалпы адами көріністі жасау үшін немесе ар-ұжданның мүлдем болмауы адамды жақсылық пен жамандықты, ізгілік пен арамдықты ажыратуға қабілетсіз етеді.

Ар-ожданға жоғары адамгершілік заңы ретінде және жанның тіршілігіне сену өзара байланысты. Ал егер адам жанның бар екендігіне сенбесе және ол ар-ұждан тек сыртқы келбетке жарамды деп санаса, онда өмірге деген сүйіспеншілік рухани принциптен басым болады, өйткені «ар-ожданға сенбейтін адамның жүрегі және жаны - ғылымды, өнерді, жол мен заңды тазарту үшін қажет тірек» [2, 27 б.].

Жан мен ар-ожданның бар екендігі оның басты қажеттілігі мен тілегі адам кез-келген өмірлік жағдай мен сынақтарда адамгершіліктен ажырамау және рухсыз болмайтындығына сенімділігі айтылады.

Демек, Ш.Құдайбердиев адамның жанның өлмейтіндігіне деген сенімін және онымен байланысты адамгершілік ар-ождан сезімін оның рухани биіктеуіне берік тірек ретінде анықтайды.

Ар-ожданға үндеуде Ш.Құдайбердиев «қазіргі қазақ қоғамының адамгершілік және дүниетанымдық нұсқауларын жоғалту жағдайында адамның моральдық қайта өрлеу құралын» көреді. Ар-ожданның адамгершілік сезімі, Ш.Құдайбердиевтің философиясы бойынша, өлмейтін жанға деген сеніммен, онымен бірге Жаратушының идеясымен тығыз байланысты. Мұнсыз ар-ождан

адамның қажетті адамгершілік қасиеті ретінде өзінің мағынасын жоғалтады, мүмкін, өзін рухани растайтын мағынасын жоғалтады.

Екі шындық, философың ойынша, Құдай мен рухтың бар екендігін мойындайтын идеялар бар, олар адамның моральдық тазаруына көмектесе алмайды. Құдайды бар болмыстың жаратушысы жанды өлмес және тәнсіз субстанция деп санаумен және ар-ожданды оның қажеттіліктері мен тілектері ретінде танумен байланысты шындық қана. С.Құдайбердиевтің терең сенімі бойынша, моральдық тұрғыдан тірілуге қабілетті адам.

Біздің ойымызша, ойшыл Шәкәрім Құдайбердиевтің философиялық шығармашылығында Жаратушы идеясын жан мен ар-ожданды өзінің рухани мағыналарының әмбебап сипатына байланысты адамдық мәні бар әмбебап деп анықтау, қазақ философиясын зерттеудегі жаңалық болып табылады. Атап айтқанда, «15 - 19 ғасырдың басындағы қазақ философиясы» еңбегінде О.А. Сегізбаева, мұнда философияны жан-жақты және егжей-тегжейлі зерттеген.

Шәкәрім, «философ Жаратушының бар екендігіне және жанның өлмейтіндігіне деген сенімнің болмауы адамдарға зиянды әсер етеді және оларды азғындыққа, зұлымдыққа, жақсылыққа айналдырмайды деп санайды» [1, 374 б.]. Сондай-ақ, бұл жұмыста Жаратушының бар екендігі туралы сұрақтың жауабын «Шәкәрім Құдайбердиевтің пікірінше, адамды Жаратушыға емес, адамның өзі жаратылған әлемге жақсылық пен ізгі іс-әрекетке бағыттайтын болу керек» деп көрсетілген.»[1, 373 б.].

Жанның субстанциялық негізін және оның алғашқы қажеттілігін құрайтын қазақ философының іліміндегі ар-ождан туралы айтатын болсақ, ойшыл О.А. Сегізбаевтың философиялық көзқарастар жүйесінде оны адамгершілік ластықтан тазартып, оны әділ өмір жолы ақиқат ретінде ұсынатынын анықтайды.

Қазіргі философың Шәкәрімнің өзі үшін Жаратушы мен жан туралы мәселе «принципиалды маңызға ие болды, өйткені ол жеке адамның да, жалпы адамзаттың да тағдыры оның шешіміне байланысты деп санады» [1, 373 б.].

Адамның рухани күйінің мәңгілік субстанциясы және қажетті атрибуты ретінде ар-ұждан туралы хабардар болу оның тұлғаның материалдық-дене аспектісінің басымдығынан босату нәтижесінде оның табиғатын жақсартуға және жоғарылауға ықпал етеді. Ар-ұждан рухани идеалдың бір түрі ретінде, Шәкәрімнің ілімі бойынша, оны жеке тұлғаның санасы мен мінез-құлық әрекеттеріне сыйғызбай, оны парасатты, адамгершілікті және жауапкершілікті болмыс ретінде өтті деп айтуға болмайтындығын білдіреді.

Осы позициялардан, біздің ойымызша, ар-ождан туралы жалпыға бірдей маңызды деп айтуға болады, өйткені оның әмбебаптығы, рухани сезімі, өйткені ар-ұят, адамға гуманистік қатынас сияқты адами маңызды қасиеттер сыйлайды. Өзгелерге қатысты, адал еңбек, адам қылықтарының қадір-қасиетін қорлайтындардан аулақ болу және т.б., оның сыртында адам өзінің сыртқы келбетін жоғалтады.

Шәкәрім егер адам өлгенде дене материя ретінде жоғалып кетпей, басқа күйге өтіп кетсе, онда жан із-түзсіз жоғалып кетпеуі керек деп тұжырымдайды.

Жан, Шәкәрімнің ойынша, мәңгілік психогенез процесінде немесе ол жазғандай, «циклдің әрбір келесі процесінде жан жаңа сапалы өрлеу жолына шығады» [2, 69 б.].

Философтың өзі атап өткендей, бұған сенетіндер аз болғандықтан, ол өлмес, мәңгілік дамып келе жатқан жан туралы өз ұстанымын дәлелдеу үшін басқа, этикалық емес гипостазға өткен ар-ұят санатын атайды. Оның философиялық маңыздылығын әр түрлі мағынада түсіндіруге болады. Сонымен, О.А. Сегізбаев Шәкәрім іліміндегі ар-ұят категориясын «өмірдің, ғылымның және философияның көптеген күрделі мәселелерін шешуге мүмкіндік беретін және адамды рухани болмыс жолына жетелейтін жалпы философиялық категория» ретінде сипаттайды [1, 384 б.].

Ар-ұят категориясы туралы өзіндік түсінік бермес бұрын, біздің ойымызша, бұл категорияны қазақ философының өзінің тікелей түсінігінде қарастырған жөн. Шәкәрім оған келесідей анықтама береді: «Мен адамның қарапайымдылығын, әділеттілігін, мейірімділігін олардың бірлігінде мұсылманның ұждан сөзімен, орыс сөзімен - ар-ұждан деп атаймын» [2, 69 б.].

Автордың бұл интерпретациясы сөзсіз этикалық болып табылады, әсіресе ол «ар-ұждан» сөзіне «адамгершілік» ұғымын таңдайды. Бірақ бұл жағдайда категория философтар К.К.Бегалинов пен У.К.Алжанова ашқан метафизикалық мазмұнға ие болмас еді. Олардың Шәкәрімнің ар-ождан туралы іліміне берген ерекшелігі оның «жан қалауы, қажеттілігі» ретінде анықтағандығынан мүмкін. Себебі жан - ешқашан жоғалып кетпейтін, сыбайластыққа бой алдырмайтын және бәрі жақсартылған сайын биікке көтерілетін осындай болмыс. Себебі, оның көтерілуін тездететін себептерді өзі үшін міндеттейді» [2, 96 б.].

Сонымен, Шәкәрімнің ілімі бойынша ар-ұят - жанның өзіндік субстанциялық негізі, оның өрлеу мен дамудың жалпыға бірдей заңы. Біздің ойымызша, Шәкәрім ар-ождан туралы ілімнің мәні - бұл жан бүкіл психогенез процесінде оны сүйемелдейтін белгілі бір ақпараттық кодты қамтитын матрица екендігінде. Бұл код метафизикалық, ғарыштық мәнге ие, өйткені адамның жеке басынан бұрын, жан мен тәннің бірігуі нәтижесінде алынған, ар-ұждан оның өзін-өзі дамытуға және көтерілуге деген мәңгілік қажеттілігін алдын-ала анықтайды. Бұл тұжырым Шәкәрімнің ғаламда саналы түрде жоғары мақсатқа қол жеткізуге ұмтылысы бар деп сенуінен туындайды. Демек, оның «Үш шындық» очеркінің басты міндеті - Жаратушының, жан мен ар-ождан идеяларын жеке тұлғаның табиғатын ізгілендіретін адами мәнді мағыналарды қамтитын ұғымдар ретінде ұтымды негіздеу.

Ойшылдың әлеуметтік-философиялық көзқарастарында оның адам мен қоғамды ізгілендіру процестерінің өзара байланысы мен түсінігін байқауға болады. Сонымен, ол адамның жаман қылықтарын жоюдың қажетті шарты қоғамды ізгілендіру деп санайды, ол сонымен бірге оған тұтастай алғанда қоғамның рухани-адамгершілік келбеті жеке адамның рухани денсаулығына байланысты екенін түсінуге кедергі болмайды. Егер шыншыл және парасатты адам басқа адамдарға зиянын тигізбесе, Шәкәрім бір мезгілде осындай сапаның бұқаралық деңгейде болуы, адамдар мен тұтастай қоғам өркендеуін білдіреді.

Шәкәрім Құдайбердиевтің адам бойындағы жаман қасиеттерді жою және оны рухани болмысқа айналдыру әдістерінің әлеуметтік табиғаты, оның жоғары адамгершілік қасиеттері бар адамдарды сайлау және лауазымға тағайындау арқылы саяси билікті реттеуге көмектесетін (оның пікірі бойынша) әлеуметтік шараларды ұсынуынан көрінеді, сонымен қатар заң шығарушылық қызметке гуманистік бағыт беру.

Шәкәрім ұсынған тұлға және қоғамға рухани айналу жолының әлеуметтік-философиялық табиғаты, сонымен қатар, ол ар-ұждан туралы ғылым деп атайтын тұжырымдамалық және ғылыми негізделген жаңа оқу пәнін енгізу туралы ұсынысында жатыр. Оның басты міндеті мен мақсаты – ойшылдың жоспары бойынша жас ұрпаққа рухани тәрбие беру, оның ішінде олардағы адами қасиеттерді тәрбиелеу және ондағы адамның жаман қасиеттеріне өшпенділік сезімін қалыптастыру.

Біздің ойымызша, Шәкәрім Құдайбердиевтің көзқарастарының әлеуметтік бағыты, Буддизм мен Брахманизмнің философиялық тұжырымдамаларының сөзсіз әсеріне қарамастан, адамға айнарудың жолдары мен тәсілдерін философиялық анықтауда олардың ішкі және индивидуалистік тенденцияларынан аулақ болуға мүмкіндік береді.

Шәкәрімнің философиялық көзқарастары бойынша барлық әлеуметтік нәрсенің мазмұндық негізі адамдардың бір нәрсе жасаудағы ұжымдық күш-жігерге бағытталған бірлескен қызметі ғана емес, рухани бағытталған қызмет болып табылады.

Шәкәрімнің пікірінше, қоғам үшін бұл өмірлік жағдайдан тыс, адамдардың күш-жігерін және олардың қызметін үйлестіру мен бірлескен қызметке бағыттау мүмкіндігі жоғалады, өйткені бұл үшін қоғамды құрайтын адамдар арасындағы келісім, ынтымақтастық және өзара түсіністік қажет. Демек, қазақ философының ойынша руханилық адамдардың әлеуметтік өмірінің негізі болып табылады, өйткені оның сыртында олардың жемісті бірлескен қызметі мен өмір сүру мүмкіндігі жоғалады.

Шәкәрімнің қоғам өміріндегі және адамдар арасындағы әлеуметтік қатынастар мен қарым-қатынастардағы руханияттың маңыздылығын түсінетіндігін көрсете отырып, оның сөздерін қайталау заңды: «Адамның жақсы өмір сүруінің негізі адал еңбек, ар-ождан болуы керек. Ақыл, шын жүректен ... Оларсыз адам өмірде бейбітшілік пен келісім таба алмайды».

Шәкәрім Құдайбердиевтің философиялық көзқарастарын қарастыру руханилықты ол адамның әлеуметтілігін жүзеге асырудың шарты және сол уақытта оны ізгілендіру құралы ретінде анықтайды деп айтуға мүмкіндік береді.

Адамның рухы қоғамдық қатынастарда, оның іс-әрекетінде және оның нәтижелерінде болуды тоқтатады, бұл оларды адамгершіліктен шығарады және мағынасыз етеді, өйткені олардың басты міндеті және түпкі нәтижесі - адамның өзін болмыс ретінде өндіру, өзінің бойында кейбір мағыналарды біріктіру оған генетикалық жолмен берілмейтін, тек әлеуметтік өмір арқылы қалыптасатын рухани, ізгілендірілген көрініс береді.

Демек, әлеуметтік құрылымның, әлеуметтік байланыстар мен институттардың артында жасырылған қоғамның маңызды міндеті - адамды парасатты, адамгершілік және рухани болмыс ретінде қалыптастыру. Бұл мәселені шешу қоғамның қасиеттерін сақтауға, оның тұтастығы мен тұрақтылығын қамтамасыз етуге ықпал етеді.

Халықтың маргиналдануы мен кедейленуі әдеттегі әлеуметтік тәртіптің бұзылуының салдары болды және қоғамның бөлінуіне әкелді. Олар адам бойындағы жаман қасиеттердің гүлденуіне әлеуметтік негіз болды. Қазақ ойшылы бұқараның кедейлігінен адам мен қоғамның рухани болмауының қайнар көзін көрді. Өсіп келе жатқан рухани жетіспеушілік өз кезегінде әлеуметтік мәселелерді шиеленістіріп, оларды шешудің тарихи перспективасын едәуір кейінге қалдырды.

Қазақ ойшылы бұл жағдайдан шығудың жолын адамның өз күшіне деген сенімін қайтаратын, көпшіліктің әлеуметтік енжарлығы мен үмітсіздігін жоятын, жеке және қоғамдық сананы рухани құндылықтарға, ал адамды өзінің шығармашылық белсенділігіне бағыттайтын руханилықтан көрді. жеке және қоғамдық пайда. Қазақ философы бұқараны мәдениетке шақыру мен тәрбиелеуде адам мен қоғамның өмірі мен қызметінде үстемдік ететін руханилықтың қалыптасу жолын көрді, ол өз кезегінде жеке тұлғаның санасы мен сұранысына жағдай жасайды.

Сонымен, руханилық – Шәкәрім Құдайбердиев философиясының басты мәселесі. Руханилық ол адамды ізгілендіретін негіз, ал қоғамдық дамуға ізгілендірілген бағдар беретін шарт ретінде анықталады. Қазақ ойшылы тұлға мен қоғамға айналу жолдарын ағарту, тәрбиелеу және мәдениеттің күшінен рухани деп санады, оның жарығы жеке тұлғаның санасын гуманистік құндылықтармен шабыттандырады, әлеуметтік жеке адамды моральдық жағынан сауықтырады, әлеуметтік прогреске ықпал етеді. ол көбіне қоғам мүшелерінің санасының даму деңгейімен, жалпы адам факторымен анықталады.

Ойлаудың әр түрлі тұжырымдамалары мен бағыттарын зерттеу негізінде философ адамның бойында ар-ождан сияқты адамгершілік сезімнің тамырлануы арқылы адамның рухани жаңғыруы идеясына сүйене отырып, өзіндік ілімін жасайды. Ар-ұждан, Ш.Құдайбердиевтің ойынша, адамның бойында Жаратушы идеясына және жанның өлмейтіндігіне деген сенімнің дамуы арқылы пайда болады. Шәкәрім Құдайбердиев өзінің рухани ұстазы және тәлімгері Абай Құнанбаевтың ізімен исламды діни оқыту, ағартушылық және шығармашылықпен жұмыс істеуге деген ұмтылыс адамның моральдық қайта өрлеу құралы деп санайды.

Руханият категориясы Шәкәрім Құдайбердиевтің философиясында өзінің әмбебаптық маңыздылығы арқасында әмбебаптық пен әмбебаптық сипатын алады. Руханилық ол адам бойындағы адамзат пен мәдениеттің жалпы өлшемі ретінде анықталады. Оның жеке тұлғаның ішкі өлшемінде болмауын қазақ ойшылы адамгершілікке жатпайтындық пен критерий ретінде анықтайды

және адамның мәдениетінің жетіспеушілігі, бұл, негізінен, оны әмбебаптық сезімдерде қамтылған жалпыадамзаттық-маңызды сипаттан айырады.

Жалпы, Шәкәрім Құдайбердиевтің философиясының теологиялық және мистикалық сипатына қарамастан, оның руханилық тұжырымдамасында абстрактілі гуманизм жоқ, бірақ әлеуметтік шындыққа және антропологиялық мәселелерге жақын нақтылы ерекшеліктер, атап айтқанда, болмыс пен өмір мәнінің мәселелері тұлға. Қазақ философы мен ғалымының теологиялық гуманизмінен айырмашылығы, оның идеологиялық нанымнан туындаған ойшылдың руханият тақырыбындағы философиялық рефлексиясы адам болмысының гуманистік контурын, аксиологиялық өлшемін анықтауға тырысатын қазіргі заманғы философиялық парадигмалармен үндес.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сегизбаев О.А. Казахская философия XV – начала XX вв. – Алматы: Ғылым, 1996.
2. Құдайбердіұлы III. Үш анық. – Алма-Ата: Қазақстан, 1991.

ӘОЖ 821.512.122

ХӘКІМ АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ДІН МӘСЕЛЕСІ

Худайбергенов Е.Ж.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

В этой статье анализируются достижения и особенности великого мыслителя, исследователя религиозного мировоззрения, также рассматриваются вопросы отношения мудрого Абая к восточной философии и поэзии.

This article analyzes the achievements and features of the great thinker, researcher of the religious worldview, and also examines the relationship of the wise Abai to Eastern philosophy and poetry.

Ұлтымыздың ұлы ақыны – Абай. Абайдың абырой-беделі көзі тірісінде-ақ біраз жерге жеткен. Өзі дүниеден өткеннен кейін күн санап ақын даңқы кеңейе түсті. XX ғасырдың басынан бүгінге дейін ұлы Абай есімі, оның әдеби мұрасы назардан тыс қалып көрген емес. Бұл күнде Абай биігі оқшауланып тұр. Бүгінде Абайтану жеке ілім болып қалыптасты. Күн артынан күн өткен сайын Абай жаңа қырларынан танылып, Абай шыңы одан әрі биіктеуде. Қазақ әдебиетінің тарихында ең көп зерттелген сала – Абайтану жүйесі. Дегенмен, шын алмастың алуан қырынан асылданатыны секілді, ұлы ақын мұрасы да мұратқа сай адамдардың дүниетанымының кеңейіп, жаңа көзқарастардың қалыптасуына орай әр кезде де сан қырынан жарқырап ашылудан бір танған емес.

Біз бұл еңбегімізде ұлы ойшыл, дара туған дана Абайдың діни көзқарасын зерттеушілер және олардың пікірлерінің жетістігі мен ерекшелігін атап өтпекпіз. Абайдың өлеңдері мен қара сөздеріндегі жазылған шығыстық ой-пікірлерді, мағлұматтарды жан-жақты, шама-шарқымызша талдап, бұлардың Ислам дінімен қаншалықты сабақтасатынын көрсетіп беру. Ол үшін Абайдың Шығысқа қатысын көбірек қарастырамыз. Өйткені, М.Әуезов: «Абайға

Шығыстан кірген бұйымдардың басы – Исламдіні»– деп көрсеткенде бұл пікірдің түп-төркінінде үлкен тарихи шындық жатқанын ескеріп барып айтқан [1,236б.].

Қазақ әдебиетінің тарихында мол зерттелген сала Абай мұрасы болғанмен, оның да әлі нақтылы ғылыми зерттеу нысанысына алынбаған, әлі күнге «басы ашылмаған» немесе атүсті, біржақты ғана баяндалған тұстары аз емес. Абай мұрасының рухани бұлағының бірі–Шығыс әдебиеті осылардың қатарынан орын алады.

Біздер бұл зерттеу нысанамызды әуелі ақынның Шығысқа қатысының толық зерттелмеуінің бірнеше себептерінен бастамақпыз. Абайтанудағы жаңа сұрлеу, тың тақырыптық талдаулар, әсіресе ақынның шығыс әдебиетінен алған тағылымының орны мен мәні, діни көзқарастарының зерттелуі бүгінгі тәуелсіздігіміздің үлкен бір олжасы іспеттес. Бұл кезге дейін ғылыми тұрғыдан батыл түрде зерттелмеуінің бірнеше себептері бар.

Осы себептердің біріншісі – Абайдың шығысқа қатысы жайындағы деректердің аз болуы. Мәдениеті ерте дамыған халықтардың қай-қайсысын алсақ та, олардан шыққан атақты ақын-жазушылардың, ойшылдардың оқыған кітаптары мен қолжазбалары, күнделіктері мен хаттары, т.б деректерінің түгелге жуық сақталып, зерттеушілеріне үлкен жеңілдіктер тудырып отырады. Мұндай мүмкіндіктен Абай мұрасын зерттеушілердің құр алақан қалғанын М.Әуезов сөзімен бейнелеп айтсақ: «Әлдеқашан бел асып кеткен көштің айдаладағы жұртына кешігіп жеткен жүргіншінің сөніп қалған от орнынан болмашы жылтыраған бір қызғылт шоқ тауып ап, оны демімен үрлеп тұтатпақ болғанымен бірдей сияқты».

Ал екінші себеп-тұрпайы социологиялық, компаративистік танымдағы ой-пікірлерге ұрынғандар мен саясат шылауына шатасқандардың абайтану бағытында жүргізілген жұмыстарға саналы түрде кедергі жасаулары. Ал мұның өзі ақын шығармашылығын қызу ат салыса зерттеуге ұмтылған ғалымдардың бет алысын тежеді. Сөйтіп, бұл игілікті, тарихи маңызы зор істі бірнеше жылға кешеуілдетті.

Үшінші себеп – зерттеушілердің Абайдың ақындық кітапханасында қамтыған дерек-мағлұматтарды анықтап, нақтылай оқып білуге араб, парсы, шағатай тілдерін жете білмеуі. Және бұған қосымша, қазақ жазуы аз жылдар аралығында үш рет алмасып кетті. Осыған байланысты жас ұрпақ ертеде араб жазуымен басылым көрген деректер көзін оқып тану мүмкіндігінен айырылды.

Абайдың Шығысқа, оның ішінде Исламға қатысының зерттелмеуіне ең басты кедергі болған нәрсе СОКП ОК-нің Ұлы Отан соғысынан кейін қабылдаған қаулыларының ішінде 1949 жылы алынған космополитизм туралы арнайы саяси-идеологиялық мақсатпен қабылданған қаулысы қалың оқырман қауымға беймағлұм кедергілер тудырды. Осы қаулының әсерінен ақын дүниетанымының қалыптасу жолындағы рухани қайнарлары жайында пікір айтқан тарихшылар, философтар мен әдебиетшілер орыс, Европа мәдениетінің Абай мұрасына әсерін жөнсіз асыра көпіртіп көрсетіп, Абайдың шығыс

мәдениетіне қатысы жөнінде мүлдем сөз қозғамады. Бірақ осындай саяси-идеологиялық қыспақтың қауіп-қатеріне қарамай, бұл салада өнімді пікір айтқан, тиіп-қашып болса да зерттеумен айналысқан данагөй ағаларымыздың болуының өзі зор мақтаныш.

Тіпті, осы күнге дейін Абайдың өзі шығармаларында атап көрсеткен шығыс деректері де орынсыз назардан тыс қалып келді. Бұл мәселенің қыры мен сырын тереңірек ашу үшін Абайдың ақындық кітапханасының көлемі мен жайы деген арнайы түрде зерттеуді уақыт талабы алға шығарып отыр. Өйткені Абайдың өзі:

Ғылымды іздеп,
Дүниені көздеп,
Екі жаққа үңілдім

– деп босқа айтпаған. Бұл сөзден Абайдың шығысқа қатысы туралы мәселеге ақынның өзі де елеулі мән беріп, соны меңзеп отырғанында талас жоқ.

Ұлы ақынның шығысқа қатысы туралы сөз ету, зерттеу ұлт тәуелсіздігінің үлкен бір жеңісі іспеттес. Абайдың шығысқа қатысы толық тану үшін ақындық кітапханасының көлемі мен жайын зерттеуді алға тартпақпыз. Оның өзі жүйелі түрде жан-жақты зерттеудің қажеті туып отыр.

Абай шығыс мәдениетін тереңдеп оқып үйренуде, әрі оны шығармашылық жолмен меңгеруде шығыстың әртүрлі тілдерге қаншалықты дендей білді. Бұл сұраққа М.Әуезов: «Абай жақсы ұғынатын шағатай, түркі кітаптарымен қатар тілін қиналып түсінетін араб, парсы... тіліндегі кітаптар»– деп жіктеп көрсетеді [2, 217 б.].

Абайдың шығысқа қатысы белгілі ғалым Р.Бердібаев былай дейді: «Түркі тілінде дүниеге келген көптеген кітаптар мен қолжазбалар, аудармалар ұлы ақынның ең көп танысқан мәнбелері деп қарауға болады. Абай есімдерін зор құрметпен атап, медет тілеген шығыстың бір топ шайырлары парсы және түрік тілінде жазатындар».

Абайдың осы аталған шығыс поэзиясының классиктерімен алғаш танысуы медреседе басталады. Абайдың 1858 жылы медреседе алғашқы тәжірибесіне, ортасына байланысты жазған өлеңінде шығыстың, түркі тілінің әсерін көреміз.

Араб-Иран мәдениетінің тарихын тереңдеп зерттеген Абай Рашид-ад Дин, Мұхаммед Хайдар, Бабыр, Әбілғазы Баһадүр Хандай арғы-бергі тарихшылар еңбегін де жақсы білген. Бұған дәлел ретінде Абайдың «Бірің сөз қазақтың түбі қайдан шыққаны туралы» деген тарихи мақаласына сүйене отырып, Шыңғысхан жөніндегі деректерді Рашид-ад Диннен, қазақ хандары жайлы мәліметтерді Бабыр мен Әбілғазыдан алғанын білеміз.

Абай араб тілімен әдебиетін Науаи, Низами, Физули дәрежесінде білмеген болуы мүмкін. Сондықтан араб ақындарының шығармаларын оқи алмаған болар. Сондай-ақ араб философтарыда сол тілде оған бейтаныс, белгісіз болып қала берсін делік. Ал ол араб тілінде Исламның қағидалық әдебиетін оқи білді. Бірақ Ислам ерекше араб діні емес, ол әлемдік дін.

Абай қазақ халқының рухани болмысында елеулі орын алған, шығыс тарапынан ауысып-түйісіп келген әдеби шығармаларға, өзіндік жанрлық сипат алған қисса-дастандарға мейлінше мол назар аударған[3,243б.]. Абайдағы ақындық өнер жолының өсу, қалыптасу жолында шығыстың қисса-дастандарының маңызы үлкен болған. Олардың қазақ даласына келудегі бастау алар түп-төркіні жағынан қарастырғанда, олардың үш ошағы, яғни, рухани қайнар көздері барлығы байқалады. Оларды жеке-жеке даралап болсақ, арғы жағы үнді-арабтан, орта тұсы парсыдан, бергі жағы түркі тілді туысқан халықтардың рухани әлемінен ауысқаны байқалады. Осы дүниелер Абайдың ақындық кітапханасынан да белгілі дәрежеде орын алған. Бұл жөнінде М.Әуезов «Абай жолы» эпопеясында: «Абай парсы тілінен, бұрынғы білген тілдерін қайта құрастырып алды... Ғабитхан кітаптарының ішінен көп-көп асыл бұйымдар тапты. Мұнда Фирдауси, Низами, Физули, Науаи, Бабырлар бар. «Жәмшид», «Сәйдбаттал ғази», «Мың бір түн», «Табари жазған тарих», «Жүсіп-Злиха», «Ләйлі-Мәжнүн», «Көрұғлы» сияқты хикаядастандар бар»—деп 25 жасқа дейінгі Абай танымының шығыстық түп төркіндерін көрсетеді. М.Әуезов атап отырған осы қисса-дастандардың өзіне ғана ой жіберсекте «Мың бір түн», «Жүсіп-Злихалардың» арғы төркіні араб әлемінде жатыр. Ал, шығыс поэзиясының ұлы классиктері мен «Ләйлә-Мәжнүндер» парсымен түркі тілдес халықтардың рухани қазыналарына қарай тартса, «Көрұғлы» ортаазиялық дүниелігінде жатқаны көпшілікке танымал деректер [4, 126 б.].

Енді біз зерттеуіміздің негізгі түйіні, яғни, «Абайға шығыстан кірген бұйымдардың басы-Ислам діні» екендігін, оның дүниетанымында алатын орнын көбірек сөз етеміз.

Бұл күнге дейін ұлы Абай дүние танымы зерттелмеді емес, керісінше, молынан зерттеліп, кең тұрғыдан сөз болып келеді. Философ ғалымдар аянып жатқан жоқ, жыл өткен сайын зерттеу еңбектерін молықтырып келеді. Бірақ оларды адастырып, қырын жолға түсіріп жіберген кеңестік тоталитарлық идеологияның евроцентристік танымы (КПСС ОК 1949 жылғы космополитизм туралы қаулысы) болатын. Осы талап тұрғысынан кеңестік замандағы Абай мұрасының рухани нәр алған қазына көздердің бір арнасы болып табылатын, әрі абайтануда үшінші орында тұратын орыс және еуропалық рухани қазына көздеріне шешуші мән беріліп, жасанды түрде бірінші орынға көтерілді. Осы себепті абайтану жолындағы ғылыми-зерттеу еңбектердің басты нысанасына, негізінен осы сала қарқын ала дами бастады. Қорғалған кандидаттық, докторлық диссертациялар мен мақала, монографиялық зерттеулердің бәріде осы иірімдерге үйіріле тартылды. Бұл құбылыс Абай туралы библиографиялық көрсеткіштерге назар салсақ, анық көрініп тұр.

Абай дүниетанымын танып-білуде екінші орында тұратын Шығыстың рухани қазына көздеріне баруға, зерттеу еңбектерін жүгізуге тиым салынды. Яғни Абай мұрасының Шығысқа қатысы, шын мәнінде қорғаусыз, зерттеусіз, ескерусіз қала берді.

Абай мұрасының Шығысқа қатысы терең танып зерттелмейінше Абай дүниетанымын толық мәнінде дәлелдеп, шеше алмайтымызды ғалымдар толық сезінуі себепті, бүгінгі абайтану саласындағы ғылыми-зерттеу жұмыстары осы

бағытқа ауа бастағанын, көш басы дұрыс бағдар алғанын жұртшылық іштей сезініп мақұлдап отырды. Бұл құбылысабайтану тарихының М.Әуезовтен кейінгі дәуірі деп аталатын кезеңге тұс келіп тұр. 1963 жылдан бастап Абай шығармаларында шығыстық термин сөздер мен антропонимдер ғылыми айналымға түсе бастауы, әрі оныңкүн өткен сайын молығып келе жатқаны бүгіндері Абай мұрасы жөнінде жиі жарияланып, басылым көріп жатқан ғылыми мақалалар. Монографиялық еңбектер мен қорғалған кандидаттық, докторлық диссертациялардан толық аңғара аламыз.

Тұңғыш рет Абай мұрасын танып білудегі Алаш азаматтары бастаған табиғи-тарихи жол, яғни, Абай мұрасындағы ой-қабаттарын дәстүрлі жолмен жалғастырып, ұлттық мұрат ретінде танып-білу, жұртшылыққа таныту міндеті алға қойылды. Бірақ Қазақстанның қоғамдық ойында 1923 жыл мен 1937 жыл аралығында Абай мұрасын жау идеология ретінде танып, оны атамұра ретінде мүлде терістеу, тіпті аластауды мақсат еткен тұрпайы социологиялық таным мен компоративистік көзқарас үстем түсіп жатты. Бірақ осы зиянды тұрпайы социологиялық танымның топан суша қаптаған ботана тасқынынан бөлек, мөлдір сулы бұлақтың көзіне айналған М.Әуезов, Қ.Жұбанов, Қ.Жұмалиев, және шетелде жарияланған Е.Тұрсынның «Абай – Түркістанның бас ақыны» деп аталатын ғылыми-зерттеу мақалалары абайтанудың дұрыс жолдағы бағыт-бағдарын көрсетті,яғни, абайтанудың келешек көшін даңғыл жолға түсуіне ықпал етті.

Одан бертінде ұлы ақын дүниетанымын әр саққа бұрмалаушықтар болды. С.Мұқанов, І.Қабылов, Б.Мустамбаев, І.Жансүгіров, Ә.Мәметова, Х.Ақназаров, Д.Мергеншин т.б зерттеушілер Абай дүниетанымын , Шығысқа қатысын бағалауда ақиқаттан алшақтап кетті.

Абайтану тарихының М.Әуезов дәуірінен кейінгі кезеңде, әсіресе, тәуелсіздігімізбен қайта қауышқан тұсымызда ақын дүние танымы, оның шығысқа қатысы сөз бола бастады, әрі, өнікті еңбектерде жарық көре бастады. Бұл ретте А.Машановтың «Әл – Фараби және Абай», Ғ.Есімовтың «Хакім Абай», М.Орынбековтың «Абайдың философиялық көзқарасы», М.Мырзахметовтың «Абайдың адамгершілік мұраттары», «Абай және Шығыс», «Мұхтар Әуезов және абайтану проблемалары» т.б. бірқанша еңбектерді атап өтуге болады.

Бүгінгі абайтанудың даму жолындағы басты ерекшелік кеңестік биліктің кезінде-ақ ақын мұрасына таза таптық таным тұрғысынан қойылатын партиялық талаптың шеңберінен шыға бастағаны байқалады. Ал еліміз тәуелсіздік алысымен-ақ абайтану саласында, әсіресе, ол мұра туралы жазылған монографиялық зерттеулер мен мақалаларда еркін ойлылық, мәселені ашық қою, жаңа танымдағы ой-пікірлерді, сонғы дерек мағлұматтарды,тіпті, Абай мұрасының Исламиятқа қатысы бүкпесізайтыла бастады.

Бұл арада бір ескерте кетеріміз және үнемі назарда бекем ұстанарымыз - жоғарыда атап өткеніміздей Абайдың ақындық кітапханасын мейлінше толық әрі дәйекті түрде зерделеуіміз қажеттігі боп тұр. Абай мұрасының рухани нәр алған қазына көздерінің қай саласы болса да ақын кітапханасының көлемі мен жайына айрықша мән беріп отырмаса, зерттеуші атаулының бәрі де теріс бағыт-

бағдарға ұрынып қалуы қиын емес. Мысалы, Абай дүниетанымын бүгіндері дүниежүзіне таралып отырған кришналық дүниетаным негіздеріміне байланыстыра қарауға ұмтылған Досым Омаровтың «Ұлылар үндестігі немесе Абайға жаңаша көзқарас» деп аталатын монографиясындағы әрекеті дініміз бен ұлттық рухымызды айдаладағы кришна дініне теңеудің өзі рухани болмысымызға кері әсер етері хақ. Бұл еңбектегі басты қателік – Абайдық ақындық кітапханасының көлемі мен жайы туралы мәселеге мән бермей, Абайдың тікелей кришналық діни іліммен ұштастыра қарауында жатыр. Егер автор Абайдың ақындық кітапханасының көлемінде кришнаға тырнақ ілігер нақтылы дерек көзін тауып барып, зерттеу ісін қолға алса, әрине, негізі бар нәрсе болып шығар еді. Негізі болмағандықтан автордың ой танымдары бұлдыр сағымға айналып кеткен. Немесе, кезінде тұрпайы тотолитар таным әсерімен Абайдың Шығысқа қатысы, оның ішінде дүниетанымы мен дінге қатысы атеистік көзқараспен орынсыз дәлелденбек болғаны да көпшілікке мәлім. Ондай науқаншылдық ұлт тәуелсіздігін алғаннан соң да бой көрсетіп отырғаны, яғни, біржақты зерделеп жүргені аянышты. Абайдың 150 жылдық мерейтойы қарсаңында бірқанша еңбектер жарық көрді. Жоғарыда аты аталған зерттеуші-ғалымдардың еңбектері болмаса, кейбір ізденушілер біресе – Будда, біресе – кришна діни нанымына орынсыз байланыстыру абырой әпермейді.

Қорыта келгенде, М.Мырзахметов атап көрсеткендей: «Абай дүниетанымының қалыптасу негізінің бірі – ақын мұрасының рухани нәр алған қазына көздерінде, онда да оның Шығыстық жағалауында жатыр. Әсіресе, Абайдың адамшылық идеалы болған «толық адам» туралы ілімінің дерек көздерін сопылық-классикалық поэзия мен ғылыми-теориялық еңбектерден көре аламыз. Өйткені, Абайдың дүниетанымындағы асу бермес биік белестей көсіліп жатқан адамшылық жолдағы асыл мұраттары – Ислам әлеміндегі сопылық ілімімен тікелей байланыста жатқан рухани құбылыс екенін мойындауға тура келеді. Шығыстың классик ақындарының бәрі де сопылық поэзияның ірі өкілдері екенінен қашсақта құтыла алмаймыз. Олардың сопылық поэзиядағы дүниетаным мен рухани бірлікте жатқанын ұмытуға болмас» – деп бар шындықты дөп басып, көрсетіп еді [5].

Бүгінгі зерттеуші-көпшілікке Абайдың дүниетанымы туралы күрделі проблемаларды Шығыстан ажыратпай, қазақтың ұлттық философиясы негізінде қарастыру арқылы абайтану саласында жаңа бағыт-бағдарды ұсынып отыр. Бұл ұлттық дәстүр келешекте жаңа буын жас ұрпақтар тарапынан жалғастық таба беретініне сенеміз. Мұны абайтанудан соңғы жылдары жазылған қоғамдық ғалымдардың барлық саласында жазылған зерттеу еңбектердің бағыт-бағдары мен мазмұны айғақтап отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әуезов М. Абай Құнанбаев, Мақалалар мен зерттеулер. А - «Жазушы», 1979ж
2. Әуезов М. Абай Құнанбаев, Мақалалар мен зерттеулер. А - «Жазушы», 1979ж
3. Әуезов М. Абай Құнанбаев, Мақалалар мен зерттеулер. А - «Жазушы», 1979ж
4. Әуезов М. «Абай жолы» I том, Алматы қаласы, 2008ж.
5. М.Мырзахмет, «Абай және Шығыс» // «Қазақ әдебиеті» 2005ж. 19 тамыз, №34

АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ОРЫС ТІЛДЕРІНДЕ АЛҒЫС БІЛДІРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Шойманова М.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассмотрено основные способы выражения благодарности в русском и английском языках. Также рассмотрены особенности принятия благодарности.

This article discusses the main ways of expressing gratitude in Russian and English. The features of accepting gratitude are also considered.

Сыпайылық білдірудің негізгі тәсілдерінің бірі - алғыс білдіру. «Алғыс айту» сөзін екі сөзден тұратын «жақсылық жасау» компонент ретінде қарастыруға болады. «Жақсылық жасау» қабілеті адамның білім деңгейі мен рухани дамуын көрсетеді, оның интеллект деңгейі мен ішкі әлемнің ерекшеліктерін сипаттайды. Көптеген заманауи адамдар (көбінесе жасөспірімдер мен жастар) ешкімге алғыс білдіруді білмейді. Мұндай жағдайдың жалғасуы қоғамның моральдық тозуына әкелуі мүмкін және қоғамның мәдениеті мен рухани даму деңгейін едәуір төмендетеді.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, орыс және ағылшын тілдерінде алғыс білдіру ерекшеліктерін зерттеу өте өзекті болып табылады.

Орыс және ағылшын тілдерінде алғыс білдірудің көптеген жолдары бар. Алғыс білдірудің белгілі бір түрін қолдану ерекшеліктері әңгімелесушілер арасындағы жағдайға, алғыс білдіру актісіне қатысатын адамдардың әлеуметтік рөлдеріне байланысты [1].

Ең алдымен, адамға жасаған сыйы, жұмысы немесе қызметі үшін, тілегі, мақтауы, сыйлығы үшін алғыс айту әдетке айналған. Жалпы алғанда, бір адам екінші адамға өзіне қатысты қандай-да бір жақсылық, жақсы нәрсе үшін алғыс айтады.

Алғыс білдірудің ең танымал сөзі-**спасибо**. Ағылшын тіліне аударылған **спасибо** *thank you* болып табылады. Осы сөздің қатысуымен алғыс айту шкаласы келесі түрге ие:

— Спасибо. Thanks you. Thanks.

— Большое спасибо. Thank you so/very much. Thanks a lot.

— Огромное спасибо. Thanks a million.

— Спасибо за все. Thank you for everything.

Жоғарыда келтірілген сөйлемдер бейтарап сипатқа ие.

Сіз келесі тіркестердің көмегімен күшейтілген алғыс білдіре аласыз:

— Thanks awfully. Thanks a lot. Many thanks. Большое спасибо!

— Thank you so much for... Большое спасибо тебе (вам) за...

— My most heartfelt thanks to you for.../ Thank you from the bottom of my heart for... От всей души (сердечно) благодарю вас за...

«Благодарен» деген сын есімнің қысқаша формасы да қолданылады:

— I'm grateful to you. Я благодарен вам (тебе)...

— I'm grateful/ obliged/ indebted you for (sth./doing smth..)... Я благодарен вам (тебе) за то, что...

Эмоционалды-экспрессивті сипаты бар алғыс білдіру:

— I don't know how to thank you. I can never thank you enough. Я так благодарен тебе, что нет слов (что нет слов высказать это, что не могу высказать)! Я до такой степени благодарен тебе, что мне трудно находить слова.

— My gratitude cannot be expressed in words. Words cannot tell you how grateful I am/feel. У меня нет слов, чтобы выразить тебе мою благодарность!

— I'm sure it's hard/ impossible for you to imagine how grateful I am! Ты не можете себе представить, как я тебе благодарен!

— If you only knew how grateful I am! Если бы ты знал, как я тебе благодарен!

— A thousand thanks! Тысяча благодарностей!

Кейбір формалдылық пен стилистикалық көтеріңкілікті «признателен» деген қысқа сын есімді қамтитын орамдар береді:

— I'm very/most grateful to you/ so (very) grateful to you/ most grateful/ much obliged/deeply indebted to you/ extremely/exceedingly/ ever so grateful to you! Я очень (глубоко, крайне, чрезвычайно) тебе признателен!

— I'm so grateful/much obliged/ deeply indebted to you. I can never thank you enough. Как я тебе признателен!

— Thank you. Much obliged. Я тебе крайне признателен [2].

Ресмилілікті келесі мәлімдемелер білдіреді:

— I would like to thank you. Разрешите вас поблагодарить.

— I would like to express my gratitude/appreciation Позвольте выразить вам благодарность.

— I would like to thank sb. for... Я приношу свою благодарность кому-либо за...

— I would like to express my gratitude/ appreciation to sb. for...Я выражаю свою благодарность кому либо за

— I wish/would like to express my gratitude (to you) for... Я хочу поблагодарить тебя за...

Міндеттілік сезімі және қандай-да бір парыз келесі тіркестер арқылы жеткізіледі:

— I (really) must thank you for...Я должен поблагодарить тебя за...

— I (really) must say how grateful I am for.../express my gratitude for... Я должен выразить тебе благодарность за...

— Thank you for your kind wishes. Спасибо за добрые пожелания!

Сыпайылықты білдірудегі маңызды рөл алғыс айтуға дұрыс жауап беру қабілеттілігі болып табылады. Орыс тілінде алғыс сөздеріне көбінесе «пожалуйста» деп жауап береді. Ағылшын тілінде орыс тіліндегі «пожалуйста» деген сөзге сәйкес келетін сөз жоқ. Алғысқа жауап беретін реплика жағдайға

байланысты. Мысалы: Спасибо тебе за интересную книгу. - Thanks for the interesting book. Пожалуйста. - I'm glad you liked it [3].

Алғысқа жауап берудің келесідей нұсқалары жиі кездеседі:

— Don't mention it. Не стоит.

— It's nothing. Think nothing of it. Не за что.

— That's really nothing! Don't mention it. Не стоит благодарности!

— It was no trouble at all/ whatever! Мне было нетрудно это сделать.

— It was no bother. It was a pleasure. Мне это не составило труда.

— It was a real pleasure for me to do it. Мне было приятно это сделать.

Адамдар бір-біріне қарсы қызмет көрсететін жағдайлар жиі кездеседі. Осындай өзара қызмет көрсету кезінде, айтпақшы, сыпайылық сөздері болады:

— Thank you! И тебе также спасибо!

— The pleasure is entirely mine. Это я должен благодарить тебя!

— Thank you for (the pleasure of) your company. Благодарю за компанию!

— It is I who should thank you. И вас тоже.

Үй иелеріне сый-сыяпат үшін алғыс білдірген кезде, жауап ретінде сіз келесі фразаны ести аласыз:

— I'm glad you enjoyed it. You're welcome! На здоровье!

Алғыс білдірудің бірқатар вербальды емес тәсілдері де бар. Алғыс білдіру үшін, өздерінің сөздеріне эмоционалды реңк беру үшін адамдар мимика мен қимылдарды кеңінен қолданады. Қимылдар мен мимика әңгімелесушілердің бір-бірімен шынымен қалай байланыстылығын көруге мүмкіндік береді, адамның өзін және эмоцияларын қалай басқаруға болатындығын көрсетеді.

Ағылшын тілі белгілі бір ым-ишараны білдіретін тұрақты тіркестерге бай. Мимика мен ым-ишараның жеке элементтері фразеологиялық бірліктің өзіндік түріне айналды, оларды бәрі сөзсіз де түсінеді.

Алғыс білдіру ыммен жүруі мүмкін. Көбінесе бұл қол алысу.

Ымды сөзбен сипаттайтын және көбінесе олармен бірге жүретін бірқатар нақты алғыс сөздер бар. Көбінесе бұл белгілі бір жақсы іс-әрекет үшін стилистикалық тұрғыдан жоғарылаған ризашылық сезімін білдіру:

— I want to shake your hand. May I shake your hand? Я хочу (Разрешите, позвольте) пожать вашу руку.

— Let me shake your hand! Дай пожать твою руку!

— Let me shake your noble/honest hand. Дай пожать твою руку, ты честный человек [4].

Ресейде де, Англияда да этикет жүйесінде алғыс білдіру қабілеті маңызды рөл атқарады. Ыңғайсыз жағдайға тап болмас үшін, ағылшын тілін жетік білмейтін адам алғысты білдірудің тұрақты бірліктерімен жұмыс істей алуы керек. Алғысты орынды және уақытында айту өте маңызды. Көбінесе ағылшын тілінде алғысты білдіру белгілі бір клишелердің көмегімен жүзеге асырылады.

Адам мәдениетінің деңгейі тек алғыс білдіру қабілетін ғана емес, сонымен қатар алғысқа жауап беру қабілетін де көрсетеді. Орыс тілінде алғыс білдіру үшін «пожалуйста» деген сөзді жиі қолданады. Ағылшын тілінде бұл

сөздің нақты бір аналогы жоқ, аударманың бірнеше нұсқалары қолданылады. Нұсқаны таңдау сөздің мағынасы мен жағдайға байланысты.

Қорытындылай келе, сыпайы қарым-қатынастың құрамдас бөліктерінің бірі алғыс айту деп айтуға болады. Орыс және ағылшын тілдерінде алғыс айтудың көптеген жолдары бар. Осы немесе басқа сөз тіркесін қолдану орын мен жағдайға байланысты. Алғыс айту және алғыс қабылдау қабілеті адамдарға көптеген жағымсыз жағдайлардан шығуға көмектеседі. Алғыс білдіру барлық қызмет салалары мен бағыттарының маңызды элементі болып табылады. Бұл жерде Бастысы алғыс сөздер орынды және шынайы болуы маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Гудакова Е.В., Никулина Н.Ю. Вежливость и лексические средства ее выражения в английском языке // Science Time. 2017. №12 (12)., с. 78-81.
2. Катаева Н.А. Образно-перцептивная составляющая выражения благодарности в Калмыцкой, Английской и Русской лингвокультурах // Известия ВГПУ. 2018. №2., с. 46-49
3. Краева С. С. Прагматические особенности коммуникативных ситуаций благодарности// Перевод и сопоставительная лингвистика. 2016. №10, с. 221-224.
4. Пименова Т.С. Проблемы изучения речевому этикету в курсе иностранного языка: взаимосвязанного обучения языку и культуре // Вестник ТГГПУ. 2015. №1, с. 292-295

УДК 87

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ

Юланова Д. Э.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Осы мақалада мектепке дейінгі жастағы балаларды шет тіліне оқытудың және оқытуды бастаудың неғұрлым қолайлы жасы туралы айтылады

In this article it is told about actuality of teaching preschool children foreign language and what age is more propitious for the beginning of studying

Актуальность раннего обучения иностранному языку определяется потребностями общества. В последнее время число людей, изучающих английский язык, очень возросло. То, что в современном мире не обойтись без изучения иностранного языка, стало очевидным почти для всех людей. В связи с этим изменился возраст учащихся. Если до сих пор дети начинали изучать иностранный язык только в школе, то сейчас данную дисциплину внедряют и в детские сады.

Целью обучения дошкольников иностранному языку является:

- развитие психических функций ребенка через процесс овладения иностранным языком;
- удовлетворение познавательных потребностей ребенка;
- создание мотивации у ребенка к дальнейшему овладению иностранным языком;
- воспитание гражданина не только своей страны, но и мира;
- повышение результативности овладения языком.

«В обучении иностранному языку огромную роль играет грамотное и разумное начало. Хорошее начало может быть залогом дальнейшего успеха, плохое – принести неисправимый вред. От искаженного произношения, неправильной, невнятной речи так же трудно избавиться в дальнейшем, как от любой плохой привычки» Профессор Н.А. Бонк.

Положительной стороной обучения детей английскому языку в дошкольном возрасте является то, что мозг ребенка с рождения очень пластичен и способен «впечатывать» в память целые языковые блоки. Именно так происходит обучение своему родному языку. Эта способность к импринтингу (Импринтинг – в этологии и психологии специфическая форма обучения; закрепление в памяти признаков объектов при формировании или коррекции врождённых поведенческих актов) сохраняется у детей приблизительно до 9–10 лет. Именно в этом возрасте ребенок усваивает большую информацию и использует в своей речи большинство наиболее часто используемых конструкций языка. Аналогичная ситуация складывается при изучении иностранного языка. А разница заключается в том, что родную речь ребенок слышит постоянно, а иностранную от случая к случаю [1].

Дети дошкольного возраста воспринимают иностранный язык как новое открытие. Они только начинают познавать окружающий мир, и если грамотно подойти к знакомству малыша с иностранным языком, то можно достичь удивительных результатов. В таком случае, иностранный язык станет почти родным для малыша, органично войдя в его систему знаний о мире. В связи этим в настоящее время ведется много разговоров о раннем обучении иностранным языкам, обсуждается, хорошо это или плохо.

Наиболее благоприятным возрастом для изучения иностранного языка является дошкольный возраст. Каринэ Нещерет, директор школы «Интеллект» педагог-практик уверена, что «самое лучшее – разговаривать с ребенком на иностранных языках со дня его рождения. Это развивает слух, дает понятие о звуковом разнообразии мира».

Как отечественные (Л.С. Выготский, С.И. Рубинштен), так и зарубежные психологи (Б. Уайт, ДЖ. Брунер, В. Пенфильд, Р. Робертс, Т. Элиот) утверждают, что ребенок овладевает иностранным языком легче, чем взрослый. Длительность сенситивного периода характеризуется авторами у каждого по-своему: Пенфильд и Робертс определяют его с 4 до 8 лет, Элиот – с 1,5 до 7 лет.

Физиологи считают, что «существуют биологические часы мозга, так же как существуют во времени этапы развития желез внутренней секреции ребенка. Ребенок до девяти лет – это специалист в овладении речью. После этого периода мозговые механизмы речи становятся менее гибкими и не могут так легко приспосабливаться к новым условиям. После 10-летнего возраста приходится преодолевать множество препятствий. Мозг ребенка имеет специализированную способность к иностранному языку, но она уменьшается с возрастом»[2].

Большинство исследователей сходятся во мнении, что специальные занятия иностранным языком можно проводить с детьми 3–10 лет. Они

считают, что до 3 лет бессмысленно обучать детей иностранному языку, а после 10 уже бесполезно надеяться на положительный результат, который возможен лишь для незначительной части учеников, тех, кто обладает коммуникативными и лингвистическими особенностями выше среднего уровня.

Наиболее благоприятным периодом для изучения иностранного языка считается период от 5 до 8 лет. В этом возрасте ребенок уже достаточно хорошо усвоил родной язык и активно им пользуется. А к новому языку он относится сознательно. Именно в этом возрасте еще мало штампов речевого поведения, легко по-новому «кодировать» свои мысли, нет больших трудностей при вступлении в контакт на иностранном языке. Если методическая система построена достаточно грамотно с лингводидактической и психолингвистической точки зрения, то успех в овладении предлагаемым ограниченным языковым материалом и создание необходимых предпосылок для дальнейшего усвоения любого иностранного языка обеспечен практически всем детям [3].

Овладение иностранным языком детей дошкольного языка становится успешнее еще и потому, что детей этого периода отличают более гибкое и быстрое запоминание языкового материала, наличие глобально действующей модели и естественность мотивов общения. Также этот возраст отличается тем, что отсутствует так называемый языковой барьер, т.е. страх торможения, мешающий вступить в общение на иностранном языке даже при наличии необходимых навыков, сравнительно небольшой опыт в речевом общении на родном языке и др. Кроме того, игра, являясь главным видом деятельности дошкольника, позволяет сделать коммуникативно ценными практически любые языковые единицы [4].

Все это дает возможность в раннем возрасте оптимально сочетать коммуникативные потребности и возможности их выражения на иностранном языке детьми данного возраста и тем самым избежать одного существенного противоречия, которое постоянно возникает при более позднем начале обучения этому предмету между коммуникативными потребностями обучаемого (желание узнать и сказать много) и ограниченным языковым и речевым опытом (незнание, как это можно выразить малым количеством лексики).

Основным условием, при котором можно добиться успеха в обучении, является регулярность в занятиях. Необходимо заниматься с детьми каждый день, но не утомлять их, особенно на первом этапе обучения. Большую пользу принесут ежедневные занятия по 30 минут, чем два три раза в неделю по 1 часу.

Таким образом, можно сделать вывод, что способности к языку, как и всякие другие, развиваются только в соответствующей деятельности и потому «любой нормальный ребенок может и должен овладеть иностранным языком и свободно пользоваться им в общении» (Леонтьев А.А.), но произойдет это или нет – во многом зависит от организации его деятельности педагогом [5].

Список использованной литературы

1. Андреева И.А., Мачульская А.В. Нетрадиционные формы уроков в обучении иностранным языкам. Современные проблемы науки и образования. 2016. № 1. С. 29-30.
2. Бирюкова С.А. Проблемы мотивации при изучении иностранного языка. <http://www.niipsycho.ru/docs/doc4.html>
3. Карпиченкова Е.П. Роль музыки и песни в изучении английского языка /Е.П. Карпиченкова// Иностранный язык в школе. 2015. - №5. - С.45 - 48.
4. Кульневич С.В., Лакоценина Т.П. Не совсем обычный урок. Воронеж, 2016.
5. Соколова Л.Н. Нестандартный урок в старших классах: сущность, признаки, типология, функции. Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. 2018.- №11.- С.109-112.

UDC 373.1.

METHODS OF TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS

¹Abdullina D., ²Yefremova N.

¹Miras University, Shymkent, Kazakhstan, ²School Arofat, Shymkent, Kazakhstan

Тұрақты тіркестер немесе фразеологизмдер-біртұтас тұтас мағынасы бар және бір синтаксистік функцияны орындайтын сөздердің экспрессивті тіркесімі.

Устойчивые словосочетания или фразеологизмы представляют собой экспрессивные сочетания слов, обладающие единым целостным значением и выполняющие одну синтаксическую функцию.

As for the translation of phraseological units, a lot of attention is paid to them in theoretical works. Related problems are considered in different ways, different translation methods are recommended, and there are different opinions. And this is understandable: there can be no unambiguous, standard solution here.

To talk about methods of translating phraseological units, it is necessary to classify the entire phraseology of a given language into groups within which there would be both a predominant one or another method, and one or another approach to the transfer of phraseological units to the translating language [1].

The same classification is very convenient for the theory and practice of translation, but he takes from it only unity and fusion, considering that in relation to these two groups of phraseological units, different translation techniques should be used.

The ability to achieve a full-fledged dictionary translation of a phraseological unit depends on the relationship between the units of the PhL and the FL:

1. A phraseological unit has an exact, context-independent, full-fledged correspondence (meaning + connotations) in the NL, i.e. the phraseology of the NL equal to the phraseology of the NJ is translated by an equivalent.

2. Phraseological unit can be transferred to FL a particular line, usually with some deviations from the full translation, i.e. a phraseological unit EL, approximately equal to NL idiom, translated version (analog).

3. The phraseological unit has no equivalents or analogs in the NL, the untranslatable in the dictionary order, i.e. the phraseology of the FL, unequal to the phraseology of the NL, is transmitted by other, non-phraseological means.

Simplifying the scheme, we can say that phraseological units translate either by phraseology – phraseological translation, or by other means – non-phraseological translation.

From a translation point of view, English phraseological units are divided into two groups:

- phraseological units that have equivalents in the Russian language;
- non-equivalent phraseological units

Phraseological equivalents can be of two types:

I. Constant equivalent correspondence, which is the only possible translation and does not depend on the context. This type of translation is called "equivalent". Since every equivalent compliance is equivalent to the kind of translation appropriate to call monoactivity. These correspondences may occur as the result of a literal translation of English phraseological units, for example:

time is money – «время-деньги»,

to dance to somebody's tune - «танцевать под чью-либо дудку»,

tired as a dog - «устал как собака»,

On the other hand, it is possible to have two or more equivalents of the English phraseological unit in the Russian language, from which the best or any of them is chosen for the translation of this text, if they are both or are equal. Such equivalents are called selective.

For example: Rus. «рукой подать»

1. spatial value-close;

2. time value-close (before the start of the games at hand);

We note that the selection takes into account all the indicators of the original phraseological unit, as well as its style and color. Sometimes it is a stylistic discrepancy or the presence of color that does not allow the translation to be the most suitable unit.

II. Partial equivalents – this does not mean any incompleteness in the transmission of meaning, but only contains lexical, grammatical, or lexico-grammatical discrepancies if the same meaning of the same stylistic orientation is present. Therefore, the partial equivalent in terms of translation adequacy should be considered equivalent to the full equivalent.

Partial equivalents in turn are divided into the following groups:

- partial lexical equivalent.

Scientists divide them into two subgroups:

1. Russian equivalents of English phraseological units that coincide in meaning, stylistic orientation, and similar in imagery, but differ somewhat in lexical composition. An example is the following turns:

- light as a feather – «легкий как перышко»;

- put by for rainy day – «отложить на черный день»;

- a dog in the manger – «собака на сене».

and also some proverbs:

- hawks will not pick hawks' eyes out – «ворон ворону глаз не выклюет»;
- don't count your chicken before they are hatched – «цыплят по осени считают».

2. Russian equivalents of English phraseological units that coincide with them in meaning, in stylistic orientation, but different in imagery. Scientists call this phenomenon an analog. An example is the following turns:

- to be born with a silver spoon in one's mouth – «родиться в сорочке»;
- when pigs fly – «как рак на горе свиснет», «после дождика в четверг»;
- he that sleeps with dogs must rise up with fleas - «с кем поведешься, от того и наберешься»;
- put the cat near the goldfish bowl - «пусти козла в огород»;
- all is fish that comes to his net - «доброму вору все впору»;
partial grammatical equivalent.

This group includes Russian equivalents of English phraseological units that coincide with them in meaning, stylistic coloring, and imagery, but differ in the number in which the noun stands, or the order of words:

Discrepancy in number

- fish in troubled waters – «ловить рыбу в мутной воде »;
- play in somebody's hands – «играть на руку»;

Discrepancy in word order

- all Is well that ends well – «все хорошо, что хорошо кончается»;
- a hungry fox dreams about chicken – «голодной лисе все куры снятся»;

III. Calculus or literal translation of phraseological units if there is a full or partial equivalent.

Despite the presence of a full or partial equivalent, stable combinations of words sometimes have to be translated verbatim [2]. This translation is especially important when the image contained in the phraseology is not indifferent to the understanding of the text, and replacing it with another image does not give sufficient effect. For example: the lion's share – «львиная доля»;

- love me – love my dog - «любишь меня – люби и мою собачку» (т.е. все, что со мной связано);
- crawl along like a turtle - «ползти как черепаха».

Word-for-word translation is often used when there is an extended metaphor, phraseological synonyms, wordplay, and puns.

Turn over *care killed a cat* переводится «заботы до добра не доводят»; «не работа старит, а забота».

We agree that the prerequisite for calculating is sufficient motivation of the meaning of a phraseological unit by the values of its components. That is, calculus is possible only when a literal translation can bring to the reader the true content of the entire phraseology (and not the meaning of its constituent parts). In true idioms-phraseological splices-the figurative basis is almost not perceived, and tracing papers from them seem meaningless, for example:

-let the cat out of the bag – «разболтать секрет»;
-enough to make a cat laugh - «курам на смех».

Secondly, a number of proverbs that do not have a subtext are subjected to calculus: *extremes meet*.

Third, you can use tracing paper to convey some stable comparisons, but only after making sure that the bearer of the NL will perceive them correctly: the hare soul, for example, will be understandable for those peoples who have a hare-a symbol of cowardice; but the Indians this animal symbolizes wisdom, so that in India the translation of tracing paper will be incomprehensible to the reader.

IV. Literalism. Calculus differs fundamentally from literalism in that calculus is a justified literal translation, while literalism is a literal translation that distorts the meaning of the translated utterance. For example:

-in a bee line – «напрямик»;

-dog my cats! - «черт возьми!»;

-seetheelephant - «приобрести жизненный опыт»;

If you translate these phraseological units verbatim, you will get nonsense, since literalism violates the language form, i.e. it tends to linear line-by-line mechanical replacement of elements of the source text.

V. "Overtonal" translation is a kind of occasional equivalent used to translate phraseology only in this context. I. Ya. Retsker calls this a "contextual" replacement. It should be borne in mind that the occasionality of this equivalent is determined solely by the peculiarities of the context, and in another context, the translation may not be "over tonal", but a full or partial equivalent [3].

A descriptive translation of a phraseological unit is essentially a translation not of the phraseology itself, but of its interpretation, as is often the case with units that do not have equivalents in the NL. This type of translation is applicable to proverbs and sayings. In various versions of the descriptive translation, the author's creative approach to the proposed material is most fully reflected.

Phraseology uses various methods of research, for example, component analysis of meaning, representing the word-component of phraseology at the level of semantic "multipliers" or highlighting the word as an element of the structure, and the meaning of the word — as a motivating element of the meaning of phraseology. On the basis of existing research methods in linguistics, phraseological methods of analysis and description are developed: identification method-establishing identities and differences of words and syntactic constructions that form phraseological units with their free analogues, application method, which is a type of identification method, method of restrictions in the choice of variables, establishing the difference between the structural and semantic organization of phraseological units from combinations formed in accordance with regular patterns of choice and combination, and so on.

References

- 1.Водяха А.А. Эмотивный потенциал фразеологических единиц // Взаимодействие языковых уровней в сфере фразеологии; доклад – Волгоград, перемена, 2016г. – С.30-32
- 2.Вокуров В.Н., Основы стилистики фразеологических единиц, - М., Наука, 2018г. – С. 1-70
- 3.Вострякова Н.А., Оценочность как компонент номинативной структуры слова и фразеологизма //Взаимодействие языковых уровней в сфере фразеологии: доклад, - Волгоград, Перемена, 2017г. – С. 28-30

PERSONAL-ORIENTED TECHNOLOGIES IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Abduraimova I.Z.

«Miras» University, Kazakhstan, Shymkent

Мақалада шет тілін оқытудағы тұлғаға бағытталған тәсілдің мәселелері және жаңа білім беру технологиялары: ынтымақтастық технологиясы, модульдік оқыту, оқу және жазу арқылы сыни ойлауды дамыту, жобалар мен мастер-класстар қарастырылады.

В статье рассматриваются проблемы личносно-ориентированного подхода в обучении иностранному языку и новые образовательные технологии: технология обучения в сотрудничестве, модульное обучение, развитие критического мышления через чтение и письмо, проекты и мастер-классы.

In the modern period, the formation of a positive strategy of education and upbringing becomes relevant. The change in the role functions of the teacher and students is associated with a change in the content of the subject and its construction.

The solution of these problems is connected with the real implementation of the ideas of humanization and humanitarization of education, i.e. with the use of these ideas to overcome the alienation of the content of education from the living human personality, its needs and interests.

The modern system of education in the field of foreign languages is built within the framework of a personality-oriented paradigm. How and any complex system, it demonstrates a multiplicity of ways of its development, implementing personality-oriented, activity-based, communicative-cognitive, intercultural and competence-based approaches [1]. It is characterized by such categories as intellectual, creative and moral development of students. Priority of the personality-oriented paradigm of the system language education puts at the center of learning not an activity teaching, and teaching, i.e. the cognitive activity of the student, taking into account and developing his individual abilities, creative and reflexive abilities. The main task of the teacher is to organize the productive educational activity of students, as a certain type of independent creative educational and cognitive activity of students.

This activity provides him with the realization of his personal cognitive and creative potential, gives him the opportunity to master the strategies of educational activities, as well as to acquire effective independent experience in learning and using a foreign language in different situations and conditions of self-realization and self-development. This requires the inclusion of the process of learning a foreign language in an authentic productive (project, research) activity in a foreign language, associated with the development of the student's real socio-cultural space.

The main thing is the process of learning / learning (and not the process of teaching), which is interpreted as an individualized and autonomous process that requires a high degree of independence and activity from the student, as well as the ability to work competently with information. A special role should be played by new

learning technologies that are increasingly being introduced into the language education system. New non-traditional educational technologies are those technologies that:

- 1) involve each student in an active cognitive and information and communication process, including before in total, with the help of modern information technologies;
- 2) allow you to create conditions for each student to apply the acquired knowledge;
- 3) help students to understand where, how and for what purposes the acquired knowledge can be applied [2].

The need to put the student at the center of the educational process, to make him the subject of the teaching activity, to organize his interaction with other students, to give the educational process the real practical orientation makes us give preference to such learning technologies as "learning in collaboration" and "project method". With a personality-oriented approach and the use of appropriate teaching technologies, special relationships are created between students and the teacher, between the students themselves, and diverse learning and educational environments are formed, often going beyond the lesson. Personality-oriented technologies, provided they are specially organized, can ensure the formation of foreign-language communicative competence and the development of such qualities as students' personalities as "the culture of communication, the ability to work in cooperation..., the ability and readiness for independent study of a foreign language, for further self-education with its help in various fields of knowledge.

Learning technologies in collaboration (E. S. Polat, F. Uvarov, Yu. etc.), modular training (P. A. Juceviciene, M. A. Choshanov, etc.) development of critical thinking reading and writing (I. O. Zagashv, S. I. Zair-Bek, etc.), projects (I. A. Winter, E. S. Polat, I. Sakharov, etc.) and workshops (I. A. Mukhin, A. A. Okunev, etc.) in its conceptual framework, substantive and procedural parts [8] adequate personality-oriented paradigm. The conceptual basis of these technologies is characterized by the fact that their central figure is the personality of the student as an active subject of educational activities and interactions with other participants in the educational process, whose versatile, free and creative development is the goal of these technologies. The subject content, which is to be assimilated with the help of personality-oriented technologies, acquires a personal meaning for students, therefore, it acts as the content and environment for the formation of their individual experience and personal development.

The teacher and the student are considered as psychologically equal and equally active participants in the educational process, whose interaction has the character of cooperation.

The "educational dialogue" between teachers and students, as well as between students, becomes the main organizational form of the educational process. In this dialogue, a special place is given to the educational cooperation of students, their collective educational activities, the participants of which are united by the goals, content and value orientations of this activity for the assignment of social experience

and their individual, subjective and personal development [3]. In the world practice, there are various ways to solve the problem of personality-oriented learning.

The main ideology of the technology of learning in cooperation (Cooperative Learning) was developed by American teachers (D. Johnson, R. Johnson, R. Slavin, etc.) and is aimed at creating conditions for educational interaction of a certain number of students (3-6 people) for the purpose of joint assimilation of educational material. Participants perceive the task as a single one, feel personal responsibility and the need for high-quality performance of their part, they help each other, possess the necessary skills and constantly improve the effectiveness of interaction.

The first group of techniques "Mastery Learning" was developed by S. Kagan for the primary assimilation of new material. The second group of techniques is aimed at full mastery of new material by students.

This technology increases the communicative contacts of students, includes them not only in active educational and cognitive activities, but also in value-oriented and transformative ones.

Modular technology is leading to the development of the student as an active subject of educational activity. Its task is to how to use modular programs, designed by a teacher to organize independent work of students in mastering the educational material, which requires awareness of its goals, making learning objectives and give it personal meaning, self-organization in the distribution of educational actions in time, quality implementation, implementation of current and final control.

The technology of developing critical thinking through reading and writing makes a great contribution to the development of such personal qualities of students that are in demand in modern society. This the ability to work with information, the ability to think critically, to see difficulties and look for ways to overcome them, to use the acquired knowledge and generate new ideas [4]. The development of these skills takes place in the course of working with texts of a problematic nature, where students are involved in an active thought process in its three phases. The challenge phase encourages students to recall what they already know about a given problem, organize this information, and formulate questions that need to be answered in their further study. In the comprehension phase, students begin to work with the texts, with to get new information about the problem. The reflection phase is designed to correlate the information received with the previously known information, with one's own experience. Here, students take part in the discussion of the results obtained, in the development of a common solution, and check the accuracy of their understanding of the problem. To ensure such an active mental activity of students in foreign language lessons, a high level of proficiency in foreign language speech activity is required, so this technology is most appropriate at the stages of developing skills and learning to communicate [5].

The project technology creates optimal conditions for the functioning of foreign language communication. The use of the project methodology contributes particularly to the implementation of the personality-oriented approach. The project methodology has a large practical focus on creating a real speech and non-speech/material product; allows you to combine independent individual work with

group and collective work; provides the output of speech activity in other activities. The project method activates all aspects of the student's personality: his intellectual sphere, his typological features and character traits: purposefulness, perseverance, curiosity, hard work, tolerance, his communication skills, feelings and emotions. Participants in the technology workshops are the master teacher and students as independent, creative, socially responsible and constructively armed individuals. They interact in a problem situation that stimulates students' mental activity. This process involves a special state of co-creation of the workshop participants, when everyone believes in the possibility of discovery, hopes for success and thus ensures the mandatory receipt of the desired result.

The technology of workshops is basically adequate for communication and therefore creates optimal conditions for mastering it. At the same time, it requires a high quality of skills and abilities, so that a foreign language can serve as a means of serving the creative activity of students.

References

1. Князева, Е. Н. Основания синергетики. Человек, конструирующий себя и свое будущее / Е. Н. Князева. – М. : Ком.книга, 2017.
2. Бим, И. Л. Иностранный язык в системе школьного филологического образования / И. Л. Бим // Иностранные языки в школе. – 2019. – № 1. – С. 4–8.
3. Коряковцева, Н. Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык – М., 2018. – С. 12.
4. Гальскова, Н. Д. Новые технологии обучения в контексте современной концепции образования в области иностранных языков / Н. Д. Гальскова // Иностранные языки в школе. – 2019. – № 7. – С. 9.
5. Полат, Е. С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие для студентов высших учебных заведений / Е. С. Полат. – М. : Издательский центр «Академия», 2016.

UDC 373.1

THE APPLICATION OF DIFFERENTIATED INSTRUCTION AND STUDENT-CENTERED APPROACH IN THE ENGLISH LANGUAGE TEACHING AT PRIMARY SCHOOL

Abduzhabbarov N.K.

«Miras» University, Kazakhstan, Shymkent

Мақалада бастауыш мектепте шет тілін оқытудағы сараланған тәсіл тақырыбы қарастырылады. Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері талданады. Бастауыш мектепте шет тілі сабағын ұйымдастыру кезінде ескерілуі керек саралау түрлері анықталады. Ойын бастауыш мектепте ағылшын тілі сабағында сараланған оқытуды ұйымдастырудың бір мысалы ретінде сипатталады.

В статье рассматривается тема дифференцированного подхода в обучении иностранному языку в начальной школе. Анализируются психолого-педагогические особенности учащихся начальной школы. Определяются виды дифференциации, которые необходимо учитывать при организации урока иностранного языка в начальной школе. Описывается игра как один из примеров организации дифференцированного обучения на уроке английского языка в начальной школе.

The article is devoted to the study of a differentiated approach to teaching foreign languages in primary school. In the current socio-economic conditions of our society, the main task of education is to train and educate a competitive person and citizen who is able to think creatively and find non-standard solutions to various tasks. The modern lesson has always been the subject of professional controversy. Carefully observing the students, the teacher sees that some have unstable attention, it is difficult for them to focus on the educational material, others tend to memorize the rules mechanically, and others are slow in their work. As a rule, children have differently developed memory; some - visual, others - auditory, and others - hand-motor. The above dictates the need to create such psychological and pedagogical conditions in a foreign language lesson that will allow the teacher to work with each student in a single class (group) team, taking into account the level of his language training, individual cognitive abilities, needs and interests, and at the same time allowing him to maximize his emotional, communicative and intellectual potential. Of course, this requires additional time and intellectual costs from the teacher, since he must first of all carefully monitor the progress of students in mastering their foreign language communicative competence and developing their personal qualities. In addition, the teacher should be able to adapt the content of the used teaching materials in a foreign language to the real educational conditions and opportunities of students, and create their own additional didactic materials for this purpose [1].

Differentiated learning in the classroom is a learning process that involves a deep study of the individual characteristics of schoolchildren, their classification by typological groups and the organization of the work of these groups on the implementation of specific educational tasks that contribute to their mental and moral development. The teacher is primarily responsible for creating conditions for activating the cognitive process and motivation in the learning process. The student demonstrates the results of these conditions, and as a result, the cognitive activity itself. From this it follows that the activation of cognitive activity is a two-way process based mainly on the cognitive activity of the student. I. P. Podlasy asserts that the educational (cognitive) activity of students is expressed in the desire to learn, overcoming difficulties on the way to acquiring knowledge, in applying the maximum of their own volitional efforts and energy in mental work.

A leading specialist in the theory and history of pedagogy, I. P. Podlasy, says that differentiated learning is the maximum consideration of the capabilities and needs of children. G. K. Selevko considers differentiated learning as a form of organizing the educational process, in which the teacher works with a group of students, made up taking into account the presence of any common qualities significant for the academic process [2].

Differentiated learning is a learning technology that aims to create optimal conditions for identifying the inclinations, developing the interests and abilities of students.

The technology of differentiated learning is a set of organizational solutions, tools and methods of differentiated learning, covering a certain part of the educational process. G. K. Selevko distinguishes the concepts of "internal" and "external"

differentiation of learning. In the first case, we are talking about such an organization of the educational process, in which the individual characteristics of students are taken into account by the teacher in the conditions of an ordinary class. Internal differentiation within the same class is due to the different abilities of students, their differences in mental development, features of memory, thinking, level of knowledge, interests, motivation, etc. In the second case, special differentiated study groups are created, in which the individual characteristics of students are taken into account. External differentiation provides for the organization of education in classes (schools) with a homogeneous (homogeneous) composition of students. At the same time, the teaching of subjects is conducted according to programs designed for one level of educational opportunities (interests) of students. There is also a differentiation based on the characteristic individual psychological characteristics of children.

Primary school age is a qualitatively unique stage of a child's development. The development of higher mental functions and the personality as a whole takes place within the framework of the leading activity at this stage (educational-according to the periodization of D. B. Elkonin, the author of the original direction in child and pedagogical psychology), replacing in this capacity the game activity, which acted as the leading one in preschool age [3].

The main psychological characteristics of primary school children are as follows: high level of activity, mobility; curiosity, desire to learn; the best reward-praise; concreteness of thinking; great impressionability; imitateness, authority of an older friend; judgments and assessments of adults become judgments and assessments of children themselves; inability to concentrate their attention on anything for a long time.

A game can be used as a component of differentiated learning in English lessons. The game is the main form of teaching English to young children. Thanks to the games, all the cognitive processes of students are activated: attention, memory, thinking, and creative abilities are developed. The use of game technology always gives good results, increases and maintains interest in the subject.

You can use the game technique at different stages of the lesson, as well as when teaching any type of speech activity (reading, speaking, listening, writing) or when teaching grammatical and lexical material. Differentiation during the game can occur in three forms: frontal, group, and independent [4].

In front-line work, the teacher takes into account individual differences in the role-playing game. Group work is used as a means of activating students. During the game in a small group, the student can express their opinion; participate more actively in solving educational problems in accordance with their interests and abilities.

You can divide students into several interest groups. When working individually during the game, students are offered tasks and guidance to complete them. The work is carried out without the direct participation of the teacher, but under his guidance. The performance of the work requires mental effort on the part of the student.

These forms of differentiation of learning during the game create a favorable psychological climate in the English lesson.

An example of all of the above is a game designed for a whole lesson, based on a differentiated approach, where groups will be divided not by ability or level of training, but by interests.

This game can serve as the end of the theme "My Day". The goal of the game is to repeat the lexical and grammatical material studied. Since the game is based on the interests of the students, the teacher must know them and distribute the students so that they coincide with the participants of the group. The number of people in a group may vary.

So, for example, there are 3 groups present:

- 1) where the participants' interest is drawing;
- 2) where the participants' interest is in music;
- 3) where the participants' interest is in modern gadgets.

The game is divided into three stages: organizational, activity, and reflexive. The main stage is the activity stage. Here, teams not only directly repeat the material they have learned, but also learn to work in a group, listen and hear each other, assign responsibilities and keep track of time. The most important thing is that students are interested in completing tasks and being in the same group, because the tasks are designed for their interest. For example, for students who are interested in gadgets, tasks have been developed using them: scan a QR code, do a task on modern platforms: Learning Apps, Quizlet [5].

Here are some examples of games based on a differentiated approach.

Game "Board Race": Each team must remember and fix as many words as possible on the topic "My Day". Command 1 draws the given words. Team 2 receives a record with different words, where they need to select and write down only the necessary words, Team 3 is given a QR code, scanning it, students find the task and complete it. The participants of each team are given equal time. After that, the team captains voice the lexical units, and the points are counted.

Game "Puzzle": The goal of the game task is to describe your day. The first team gets puzzles from the pictures, connecting which, you will get a story. The second team collects a story from the lines of the songs. The third team receives a QR code with a task where students need to divide the puzzles into three groups. Then one team member is selected and tells a monologue about the day. The teacher scores points based on the correct use of vocabulary and grammar.

The use of this game as one of the methods of differentiated learning in English lessons is effective in primary classes. Here, game tasks are an accessible, visual and informative technique that contributes both to the motivation of children to learn the language, and to the creation of a foreign language communicative atmosphere in the classroom, which contributes to the effectiveness of teaching. Playing in an English lesson fosters a sense of belonging to another culture in students, promotes the development of memory, thinking, imagination, communication skills and the ability of students [6].

Modern methods of teaching foreign languages focus on communication skills and involve the widespread use of such situations in the classroom, which are aimed at the students themselves. Such an educational situation becomes an effective incentive to communicate in a foreign language if it is close to the student in the nature of the communicative task, in the activity, in the way it is formed. Therefore, when selecting and distributing tasks and situations, the teacher must take into account individual characteristics (socio-cultural, age, communicative competence, emotionality, the student's status in the study group, his self-esteem) interests inclinations, since this allows for a high level of educational and communicative motivation.

References

1. Podlasyi I. P. Pedagogika. In 3 kn. Kn. 2. Theory and technology of training. - 2nd ed. - M., 2017.
2. Selevko G. K. Research Institute of School Technologies. - M., 2015. - (Ser.: Encyclopedia of educational technologies).
3. Elkonin D. B. K probleme periodizatsii psikhicheskogo razvitiya v detskom vozraste [On the problem of periodization of mental development in childhood]. - 2015. - № 4.
4. Harris, R. Creative Thinking Techniques / Robert Harris [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.virtualsalt.com/crebook2.htm>
5. Bolshakov, L. A. Development of creativity of junior schoolchildren / L. A. Bolshakova // Director of Studies in Elementary School. 2016. No. 2.
6. Tashkeyeva, G. K. On the conditions of activation of students' creative activity for successful learning / G. K. Tashkeyeva // Methodology of Teaching Foreign Languages. 2019. No. 5.

UDC 811.111

ORGANIZATION OF INTERACTIVE READING OF TEXTS OF LINGUISTIC AND CULTURAL CONTENT

Abshukyr K.Z.

«Miras» University, Kazakhstan, Shymkent

Мақалада қазіргі әдістемелік ғылымның дәстүрлі мәселелерінің бірі — тілдік емес университеттердің студенттерін шет тілінде оқуға үйрету мәселесі туралы жаңа шешім ұсынылды. Бұл жұмыс ағылшын тілінде лингвистикалық және аймақтық оқуды оқыту әдістемесінің теориялық негіздемесі мен практикалық дамуын ұсынады, бұл лингвистикалық және аймақтық ақпаратты қамтитын мәтіндерді үш жылдамдықты Кәсіби бағытталған оқу дағдыларын оңтайлы қалыптастыруға ықпал етеді, бұл студенттердің осы санатының кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың тиімділігін арттырады.

В статье предложено новое решение одной из достаточно традиционных проблем современной методической науки — проблемы обучения иноязычному чтению студентов неязыковых вузов. На данной работы представлено теоретическое обоснование и практическая разработка методики обучения лингвострановедческому чтению на английском языке, которая способствует оптимальному формированию умений в трехскоростном профессионально ориентированном чтении текстов, содержащих лингвострановедческую информацию, что повышает эффективность формирования профессиональной компетенции названной категории обучаемых.

At present, humanity has entered a new age — the age of penetration of innovative technologies into all spheres of life, which required rapid and effective adaptation to new conditions of existence and learning.

This contradiction between the needs of modern society to train professionals, on the one hand, and the inability of modern education to meet these needs, on the other, requires further modernization of the entire education system.

The primary task of this process is to achieve a new, modern quality of education, which is designated in modern government documents as an orientation not only on the assimilation of a certain amount of knowledge by students, but also on the development of their personality, their cognitive and creative abilities.

Not the last place in the process of modernization is occupied by the reform of the system of teaching foreign languages. As you know, in recent decades, foreign languages, as well as the possession of a personal computer, have become the subject of functional literacy and the key to a successful career. Thus, mass teaching of foreign languages becomes a challenge of the time [1].

Modern requirements for effective mastery of a foreign language include the ability to independently work on learning a foreign language throughout your life, maintain and supplement your knowledge and skills, and develop your information and communication culture. Updating the content of language education involves the activation of integration processes in various subject areas. For the process of mastering a foreign language, the most relevant, in our opinion, is integration in such subject areas as philology and cultural studies/ linguistics.

The process of reading literature on a specialty in a foreign language can be considered as an intercultural professional communication. It is known that a significant part of the information when mastering a foreign language, students receive through reading, which is especially important for the conditions of study in a non-linguistic university. Thus, it can be concluded that the skills in intercultural professional communication in their significant volume are formed by reading a variety of professionally oriented literature in a foreign language [2].

The scientist emphasized the need to develop a special ability to accurately understand any non-fiction text of any difficulty, leaving only unimportant words incomprehensible and only occasionally resorting to the help of a dictionary, and this skill should imply the ability to develop the necessary reading speed in life by reading literature on a specialty. This skill should be possessed by every educated person, but it is especially necessary for scientists, engineers, students, as well as all those who must follow foreign literature in a particular field.

The formation of professional intercultural competence is based on specific skills, the formation of which provides the ability to independently read unfamiliar authentic texts without assistance with adequate speed, a sufficient level of understanding of what is being read and in accordance with various goals of activity.

These skills include the ability to independently set a reading goal, determine the type of text, understand its specifics due to the national tradition, the ability to critically comprehend and creatively use the information contained in the text.

Summing up, it can be noted that the reason for low-performance activities aimed at developing skills in intercultural communication through reading is a number of contradictions. Among them are:

- the contradiction between the needs of modern society and the inability of the modern system of teaching foreign languages to meet them;
- the contradiction between the creation of a continuous learning system based on the principle of continuity, and the lack of such a system;
- the contradiction between the requirements of the State Standard for the quality of teaching a foreign language and the actual lack of opportunities to meet them (a small number of training hours, lack of continuity between secondary and higher education systems, etc.);
- the contradiction between the need to teach a foreign language in the context of a dialogue of cultures and the lack of opportunities to do so in modern conditions.

Thus, the relevance of this study is determined by the following facts [3]:

- the increased need of society to ensure the competitiveness of specialists in the domestic and global labor market who are able to carry out professional intercultural communication in a foreign language;
- changed requirements for the training of graduates of higher educational institutions;
- the need to find new approaches to teaching a foreign language that meet the modern needs of society;
- the need to create and implement effective teaching technologies aimed at the formation of linguistic and cultural competence among students of non-linguistic faculties in the process of teaching a foreign language.

The basis for the formation of students' skills in linguistic and cultural reading is such a multidimensional methodological category as the content of training. The named category is represented by the system aggregate: 1) communication knowledge, skills and abilities, 2) intellectual skills; 3) educational skills (educational-informational and educational-organizational). All the presented skills have a double structural and content component: a) professionally oriented and b) linguo-cultural [4].

It is important to note that the selection and organization of material for teaching linguistic and cultural reading to students of non-linguistic specialties consists in the selection of educational units in accordance with the tasks and conditions of training and its structuring in order to create an optimal sequence of mastering the material by the selected category of students.

The content of teaching linguistic and cultural reading is selected according to certain criteria, the most significant and fundamental of which are the following: 1) the need and sufficiency of the material for the formation of the linguistic and cultural component of the foreign language communicative competence of students; 2) professional conditionality; 3) linguistic and cultural conditionality; 4) the available level of complexity of the material for students of non-linguistic specialties.

The educational material, on the basis of which the skills in linguistic and regional reading are formed, should be organized adequately for the purposes and

conditions of training. In the course of the study, it was concluded that the most rational way to organize educational material is the educational macrounit-the linguistic and cultural module, which is a complete structural and content complex, which is simultaneously a bank of professionally oriented and linguistic and cultural information, as well as a methodological guide for its assimilation. Each linguistic and foreign studies module contains four independent blocks filled with educational material that reflects the logic of the formation of foreign language knowledge, skills and abilities [5].

Along with this, the study showed that there are still a number of problems, the solution of which is extremely important for further improving the process of forming skills in foreign language reading of students of non-linguistic specialties. The main ones are, in our opinion, the development of similar options for teaching linguo-linguistic reading in other languages, as well as methods for mastering linguo-linguistic material in other types of speech activity in a professionally oriented environment.

References

1. Алексеев Н.Г. Проектирование условий развития рефлексивного мышления. Автореферат дис.доктора пед.наук. - М., 2019. -32 с.
2. Бессерт О.Б. Обучение индивидуальному чтению студентов четвертого курса педагогического вуза (английский язык как вторая специальность). СПб., 2015. - 131 с.
3. Гудков Д.Б. Межкультурная коммуникация: проблемы обучения. -М., 2016.-117 с.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология: Учебник для вузов. М., 2011.-327 с.
5. Carter Ronald, Hughes Rebecca, McCarthy Michael Exploring Grammar in Context.- Cambridge University Press (2011)

UDC 373.1.

FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS OF A NON-LINGUISTIC UNIVERSITY BASED ON THE AUDIOLINGUAL METHOD

Aidamkhan G.B.

«Miras» University, Kazakhstan, Shymkent

Бұл мақалада аудиолингвалдық әдіске сүйене отырып, шетел тілінің коммуникативті құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық және практикалық аспектілері қарастырылады, шет тілдік коммуникативтік құзыреттіліктің негізгі компоненттері мен құрылымдық компоненттері талданады.

В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования иноязычной коммуникативной компетенции на основе аудиолингвального метода, проанализированы основные компоненты и структурные составляющие иноязычной коммуникативной компетенции.

The impressive development of education in the second half of the 20th century, and a very noticeable increase in the average level of education of the population of most of the planet, is one of the largest changes of global significance. The impact of education on economic, social, political and cultural life is already fully evident in the 21st century. It is higher education that is one of the decisive

factors in the progress of education in general. In just a few decades, higher education has provided unprecedented growth in the potential to advance and disseminate knowledge, apply it, and innovate.

Higher education is traditionally the final link in the education system and the most important factor in the development of human potential. The knowledge-based economy requires an increasing number of people with upper secondary education and knowledge of a foreign language. According to statistics in industrialized countries, the proportion of the adult population with higher education in the period from 1975 to 2000. increased from 22 to 41%, i.e. almost doubled. But even with such a significant increase in workers with higher education, it is not enough to meet the growing demand. Studies of the evolution of labor markets in Canada, the United States, the United Kingdom and other countries show a constant increase in the demand for young workers with higher education. The number of jobs requiring university preparation is growing at a faster rate than the number of jobs requiring lower educational attainment, and this trend is expected to intensify [1].

According to Peter Drucker, back in the 50s, manual workers were the majority in all developed countries. By 1990. their share fell to 20% of the total number of employed. By 2010. it, according to P. Drucker, will be no more than 10%. According to Drucker, in developed countries the number of young people able to engage in manual labor will decrease. The only advantage developed countries can count on is the reproduction of well-trained, educated, and disciplined knowledge workers.

At the beginning of the XXI century, conceptual documents were adopted in Russia that determine the ways of development of education. These are the revised laws of the Russian Federation "On education" and "On higher and postgraduate professional education", "National doctrine of education in the Russian Federation", "The concept of modernization of Russian education for the period up to 2010." These documents contain the key positions: "the priority of the citizen over the state", investment in human development ", " reliance on the education of society ", " the development of variability and accessibility of educational programs ", etc. Over the many decades of the history of Russia and the USSR, the official concept of education reform for the first time, a cardinal upheaval took place: a predominant focus on personality and human development was declared.

The primary task for education is to increase the ability of the individual to overcome difficulties, i.e. the ability to quickly adapt to constantly changing conditions. And the faster the speed of change, the more attention should be paid to recognizing and understanding the model of future events, their processes and requirements. In connection with the need to increase diversification, the transience and novelty of information, production and other vital processes, the problem arises of the formation of new behavioral skills through education. According to E. Toffler, people who have to in a new super industrial society will need new skills and abilities in three main areas: learning, communication and choice [2].

The dynamics of public life, especially in Russia, new goals, scale and direction of the transformations cause a public need for a large number of citizens

who practically speak one or several foreign languages. Knowledge of languages, and above all languages of international importance, makes it possible for a person to get real chances to occupy a more prestigious position in society, both socially and materially. In solving this problem, an important role is assigned to language education as a factor that turns a person into a developed personality and expands his social and economic freedom.

Among the most important circumstances testifying in favor of the demand for foreign languages in the modern world and in Russia especially, we can name the following:

- a) globalization of integration social processes;
- b) interstate integration in the field of education;
- c) access to experience and knowledge in the world, to a great wealth of information;
- d) the possibility of obtaining education abroad.

Returning to the question of the quality of education, now directly linguistic, we must say that for one reason or another, language education in Russia does not find support at the state level. This is expressed, first of all, in insufficient funding from the state of the educational sphere, which leads to an outflow of teaching staff, does not allow adequately equipping the educational process with adequate material and technical means. All this negatively affects the quality of the student's linguocultural training. It is precisely because of the current situation that a large number of theoretical works (including dissertations) are currently appearing, the main direction in which is the optimization of teaching foreign language in a non-linguistic university. The lack of communicative competence of students forces scientists and researchers to redefine the learning objectives and propose effective methods and techniques for the development of communication skills (P.B. Gurvich, I.A. Zimnyaya, G.A. Kitaigorodskaya, B.C. Korostylev, V.V. P. Kuzovlev, A.A. Leontyev, V.P. Morozov, A.L. Nazarenko, E.P. Passov, S.G. Ter-Minasova, I.I. Khaleeva and others).

The main provisions of the modern National Doctrine of Engineering Education are to improve the professional culture of the future specialist, overcome the dehumanization of engineering education, alienate students from the culture of communication. One of the most correct ways to solve these problems is the way of convergence of social, humanitarian and technical knowledge. Over the years, the issues of improving the teaching of foreign languages in a non-linguistic university have been reflected in many studies (N.V. Balkevich, 1990, E.G. Bogdanova, 1989, D.V. Bulatova, 1989, A.A. Verbitsky, 1991, A.Ya. Gaisina, 1997, E.Yu. Dolmatovskaya, 2000, L.I. Ivanova, 1997, T.V. Kozhevnikova, 1991 and others). However, the narrowing of the goal of learning FL to professionally-oriented communication, which is based on texts (G.P. Savchenko, S. Drokina, A.Ya. Gaisina) and only occasionally audio materials (for example, at the initial stage, O.A. Obdalova) do not give the expected result in any way. Very often, second-year students, when translating a text (which in practice is one of the main forms of teaching foreign language in a non-linguistic university), is guided by it better than a

linguist teacher. From our point of view, in modern conditions of pluralism, wide variability of approaches, as well as a fairly high motivation on the part of a modern student in teaching FL, it is necessary to equip the student with methods of studying FL, which would give him the opportunity to form ways of rational work not only in the classroom, but also in the process of independent activity [3].

Thus, there is a contradiction between:

social order and the level of language training of a specialist;

the demand for foreign language communicative competence (ICC) in modern society and the real level of its development among students of a non-linguistic university.

This leads to the problem of research: on the basis of what conceptual approach, technologies and methods is it possible to effectively form the language training of students of a non-linguistic university.

The audiolingual method belongs to the direct methods. Direct methods are a group of methods of teaching foreign languages that took shape in the second half of the 19th - early 20th centuries. As a result of the victory of supporters of practical language teaching over representatives of classical education. Among the most prominent figures in this new direction in education are M. Berlitz, F. Guen, G. Suit, O. Jespersen, G. Palmer, C. Vries, N. Brooks, etc. The name "direct" methods was given in connection with the fact that their representatives sought to create in language classes direct associations between language units and the concepts corresponding to them, bypassing the students' native language, and therefore, the assimilation of such units took place on an intuitive level. Direct methods are based on the following provisions:

- practical orientation of training (first of all, mastering oral communication);
- intuitiveness (as opposed to the conscious mastery of the language using rules);
- exclusion of translation as a learning tool;
- consistent development of types of speech activity in the system of listening - speaking - reading - writing;
- widespread use of visualization, which provides visual and auditory synthesis of educational material.

The direct methods of this group have become widespread as opposed to the previously dominant grammar-translation method. The popularity of the methods was due to the increased need of society for the practical mastery of the FL as a means of communication.

At the beginning of the twentieth century, one of the recommended teaching methods adopted in many countries, in particular in the United States, was the reading-based method. The emphasis was put primarily on the understanding of the text in a foreign language. The training material consisted of small passages of texts, preceded by a list of words. The pursued goal was to read the text to oneself, however, teachers often resorted to discussing it, using a direct teaching method. Analyzing research by authors such as S.G. Darian, R.M. Gagne, N.N. Stern, we see

that there was practically no specific system in teaching foreign languages. There was no standardization of vocabulary and the basics of grammar at various stages of learning, just as there was no definite consensus on what kind of material should be considered the initial in vocabulary and grammatical structures [4].

The entry of the United States into World War II played a significant role in the development of methods of teaching foreign languages. The need of the US government for highly qualified specialists who can speak and translate into different languages has contributed to the need to create special programs for teaching foreign languages. The government has puzzled American universities in the shortest possible time to develop special programs to train military personnel in foreign languages. It was this specialized training program (ASTP) that was created in America in 1942, and by 1943 55 American universities were involved in it.

The main goal was to acquire the conversational skills of communication in foreign languages by students. One of the prominent scientists involved in this work was Leonard Bloomfield. By that time, he had already developed one of the programs to help linguists and anthropologists studying the languages of the American Indians and other peoples. No textbooks existed in this area. The technology used by L. Bloomfield and his colleagues is sometimes called the "informant method" because a direct native speaker was used as an informant. It was he who served as a source of words, phrases and sentences for imitation. In this process, the presence of a linguist was also necessary, whose role was primarily in isolating certain grammatical structures, while he absolutely did not need to know the language. The course lasted from two to six weeks, classes were held six times a week for ten academic hours each with obligatory homework assignments, which were allotted from twenty to thirty hours. This system was used in the training of specialists in the army. The program lasted two years and during this time has gained significant popularity in both academic and public circles [5]. The next ten years were spent discussing the suitability of this "Army Program" as one of the possible programs for teaching foreign languages. Despite the large number of problems and difficulties in this approach, all opinions agreed on the undeniable value of the intensity and the oral, "sound" basis of the method.

References

1. Вторникова Ю.С., Скворцова С.А. Модель коммуникативной компетенции / Ю.С. Вторникова, С.А. Скворцова // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Сер.: Педагогика, психология. - 2017. - № 2. - С. 277-279.
2. Гусевская Н.Ю. Эволюция методов обучения иностранному языку / Н.Ю. Гусевская // Ученые записки ЗабГУ. - 2019. - № 6. С. 167-171.
3. Сура Н.А. Иноязычная профессиональная компетентность: главные принципы и компоненты процесса обучения профессионально ориентированного общения / Н.А. Сура // Вестник Луганск. гос. пед. ун-та им. Т.Г. Шевченко. - 2015. - № 4 (60). - С. 190-192.
4. Canal M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy // Richards J. and Schmidt R., (eds.) Language and Communication. London: Longman, 2016. P. 2-27.
5. Сурженко О.Ю. Коммуникативная методика против традиционного метода обучения иностранному языку / О.Ю. Сурженко // Педагогика: традиции и инновации: материалы VI Междунар. науч. конф. (г. Челябинск, февраль 2015 г.). Челябинск: Два комсомольца, 2015. - С. 160-162.

BASIC REQUIREMENTS FOR A FOREIGN LANGUAGE LESSON

Akimbek A.B.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Бұл мақала ағылшын тілі пәнінің басты міндеті - білімгерлердің тілдік қарым-қатынас жасай алу біліктілігін жетілдіреді және ағылшын тілі пәні мектепте білім, тәрбие берумен қатар жасөспірімдердің жеке бас қасиеттерін тұлға ретінде жетелдіруге қоғамдағы өз орнын табуға ерекше ықпал етеді.

В этой статье основная задача дисциплины "английский язык" - повышение квалификации студентов в области языкового общения, а также изучение английского языка в школе, воспитание личности.

During the event, the main directions of the Address of the President of the Republic of Kazakhstan N. A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan "Nurly Zhol - the way to the future" were discussed. English language along with school education, education in school contributes to the formation of personal qualities of the younger generation as a person.

The use of any method in teaching English depends on various conditions. Main conditions: the purpose of teaching English, the time allotted for its study, the number of hours. Among these conditions, the training goal plays an important role. This agreement directly affects the development of society, its political, economic and other relations with other countries, and the definition of the goals of teaching a foreign language.

Multilingual education is the main requirement of today, which makes it possible for young generations to move freely in the educational space, comprehensively develop the child, and show their abilities. In the future, when switching to a 12-year system of education, some subjects will be taught in English in educational organizations. Therefore, it is necessary to adapt the child to the English language from an early age. When learning this language, it is preferable to start with preschool children. The more children are stimulated to learn, the more memory is developed. And if you do not pay attention to the child from an early age and do not help his comprehensive development, then his mental ability, perception, memory develops slowly. Since the child's development from an early age becomes more effective, as language learning has become earlier. However, when teaching English to children of preschool age, it is necessary to form the first skills of oral speech, arousing their interest.

Preschool age is a very favorable period for learning a foreign language. Because children of this age differ in their ability to perceive a language phenomenon: they become interested in learning their speech experience and language secrets [1]. They can quickly master a given little material and tell it very well. Every time children join age, such factors begin to lose their strength. Early learning helps to eliminate language deficiencies and quickly learn the language in the future. In order for the child to remember quickly, it is more effective to teach

games, quick memorable words, poems, poems. The child will be interested in learning the language while playing. Learning a language in accordance with age characteristics allows children to know the culture of another people.

The main form of training is a lesson. The form of lesson organization is the appearance of the activity of the teacher and students in the implementation of the tasks of the educational process. The goals, content and methods of training in the organizational form are implemented in a single order. In addition to teaching students, the lesson provides for the development of their spiritual and moral qualities and mental abilities.

The lesson is a complex psychological and didactic process in which the tasks of education and pedagogical communication with students are implemented. Critical task is training-in-depth and strong arming students with the basics of science, increase students ' interest in persistent and fruitful knowledge, training and instilling in them the skills to apply this knowledge in practice, the responsibility of the teacher, his preparation for system classes is of great importance for the organization of academic work. Well-planned, reflecting the effective training of the teacher, will be the best guarantee of successful training. Every teacher should feel that it is their main task to carefully prepare for the lesson, to think through its content and methodology of organization [2].

The General content of training and its components include only a small part of language phenomena, themes, and texts. In this regard, the methodology has the concept of "minimum language and verbal materials". This concept includes a minimum amount of language material, a minimum of topics, and a minimum of texts necessary to solve the task. Each minimum is selected based on certain criteria. This raises the question of how to start selecting minimums.

The first item of learning content that needs to be selected - a minimum of topics, that is, it is first necessary to find the minimum of the topic, since it is impossible to find texts, words without knowing the subject. Then you should start selecting a minimum of language material and text according to the topics.

The leading role in the selection of language material (vocabulary, phonetics, grammar) is played by the leading vocabulary. First of all, the vocabulary is selected, according to which the grammatical material is selected. Grammatical rules should be mentors for working with words. To do this, the selected grammatical rules must include many words. Otherwise, they cannot perform their functions. Therefore, first you need to choose the lexical minimum, and then the grammatical rules that are suitable for working with words that generalize them. Then, taking into account the language material and a minimum of topics, you can choose texts and concepts that do not have a native language.

In linguistics and methodological science, the language material used in a productive word is usually active material, and the language material in a receptive word is passive material. The difference in them can be shown through the specifics of vocabulary acquisition. In order to use any word (active material), you need to know the very part of this word, its grammatical forms, meaning and, most importantly, the possibility of combining it with other words. In a receptive word

(passive material), there is no need to know the word combination, since the listener (reader) can not register the words themselves, the combinations are given in a ready-made form. The word that is written here should be distinguished from other words, be able to recognize it and combine it with the meaning.

However, passive words with active words do not have the same complexity, and their characteristics are also different. There are also grammatical materials that must be actively mastered and passively mastered.

The material of the active language of each person is much less than the material of the passive language of the native language itself. The material of the active language required for a productive word and in teaching a foreign language should be significantly less than the passive material required for a receptive word, and the actively studied language material (vocabulary, grammar) should be part of the passive minimum as part of it.

Knowledge, skills and abilities play an important role in teaching a foreign language. Therefore, for the correct organization of the educational process, you need to know the ratio of them, the order of their development.

Knowledge of a foreign language implies knowledge of words, their meanings, forms, as well as knowledge in the process of receptive words and productive words of the data necessary for operations with this language material.

Thus, the skills associated with the development of speech in a foreign language can be called the automation of the action of lexical material in the process of receptive and productive words.

In the textbook "Fundamentals of foreign language teaching methods", published by A. Buchbinder and V. Strauss, the authors recommend including language material, skills, speech material and language phenomena that do not have a native language in the content of training.

And the concept of word material, according to G. V. Rogovoy, includes samples of words, monologues and examples of statements in the form of a dialogue, texts and situations containing certain topics. These texts display various functional styles; i.e., artistic texts, socio-political and scientific-mass styles.

In addition, it is advisable to add text material to the training content. Thus, the content of training consists of the following components: specially selected language material to be mastered (phonetic, lexical, grammatical and spelling material); topics that are the basis for the development of oral and written phrases; oral and written texts; language phenomena that do not have a native language of students; phonetic, lexical, grammatical, spelling skills; the ability to use reference literature in the learning process.; material of the word (samples of words, examples of statements in the form of a monologue and dialogue).

One of the main goals of teaching a foreign language is the ability to apply it in practice in various situations. a) (phonetic, lexical, grammatical, country studies, linguo-country studies); b) know what tools to use in the process of communication. b) use skills and abilities in the process of business training - how to communicate, c) the sphere, theme, situation in which the content of training is implemented., d) culture-forms the material basis of the content of training. The content of the training

is not permanent. It is defined by the state standard, the training program. One of the important methodological problems is the choice of the content of training worthy for each educational place. Currently, this choice is based on principle 2. Principle 1-the leader and the need for language content to achieve the goal of learning. Principle 2 - be available for learning content development. Here we were talking about the possibility of students to master the selected material. Here we focus on language as a tool. A special place should be given to the formation of competent specialists in higher educational institutions that study a special foreign language [3]. Its significance lies in the fact that in the training and teaching of non-linguistic specialists, in the perfect mastery of a foreign language in their specialty. In this regard, educational institutions that use new learning technologies are based on strengthening a new approach to monitoring quality knowledge.

Language training also requires a curriculum in accordance with higher education institutions. When learning a foreign language, students must have the following skills::

- phonetics: rules for reading sounds and correctly pronouncing the letters of the alphabet in phrases, letter combinations;
- spelling: writing letters and letter combinations corresponding to certain sounds, matching the spelling of the most common features of the main language use;
- vocabulary: forms of word formation, meaning in the context of polysemous words, terms, and lexical structures depending on the specialty being studied;
- grammar: mastering grammatical phenomena often found in the field of basic financial and economic specialties.

Students must also have the following skills:

reading: reading texts without dictionaries and dictionaries; searching for the necessary information in the text; understanding and remembering the meaning of the read text;

writing: filling out cases, writing short phrases, writing, writing business, official and personal letters;

- translation: translation of a text in a foreign language in Kazakh or Russian using a dictionary in accordance with the translation rules;

- listening (listening): understanding expressed sentences in a foreign language.

- speech: in accordance with the rules of speech communication, communicate your opinion, an opinion that corresponds to the language norms that have developed in a foreign language, ask questions, answer, communicate in a foreign language on the topic being studied. Tell about the content of the text you read or listened to.

Vocabulary plays an important role in our research work. Depending on the vocabulary, the following concepts and knowledge have a great role for a teacher who teaches a foreign language.

A word is a key unit of the lexical system. The main methods of nomination in the language. Etymological bases of vocabulary. Semasiology. Semantics of lexical units. Semantics of the word in the functional aspect. Methods for distinguishing the meanings of a word and determining the meaning component. National-cultural features of the semantic structure of identical words of the native language and

foreign languages. Historical variability of the semantic structure of the word. Semantic groups in the lexical system of the language.

Preparing a teacher for classes is a very important task. In order for the knowledge received by students to be of high quality, the teacher must prepare for the lesson in a high-quality way. When preparing for the lesson, the teacher must take into account the following requirements.

Working with lexical material in foreign language teaching

We are talking about the fact that in the process of learning, learning a language, it is impossible to learn all the vocabulary.

First of all, when selecting lexical materials, it is necessary to find out what specialties and purposes they are intended for.

From the above, among the aspects of a foreign language, vocabulary is the most important. Although there are grammatical errors in the word, there may be relationships between people, they may understand each other. Therefore, the presence of some grammatical errors in the word does not damage the understanding of this word. Communication cannot be communication, i.e. it cannot understand the word of another person, it cannot say its own thought. Therefore, in learning a foreign language, vocabulary is of particular importance. Thus, it is necessary to pay great attention to the vocabulary. Of course, there should be no conclusions that the acquisition of vocabulary is the goal of learning.

Learning vocabulary is not the goal of learning, but the most important means to achieve this goal. Thus, the vocabulary should be mastered not for vocabulary, but for its use in speech, that is, to the extent that he can use the vocabulary that is necessary for reading or listening to the speech of other people, for transmitting his speech in oral or written form. Without this, it is impossible to master the skills of words in a foreign language.

Methods of teaching English: logical thinking; grammar-translation method; selling; the chain; the silence; the physical sensations; role-playing; cultural communication; design process; method of problem-based learning; analysis; brainstorming; discussion; interactive methods; communicative, visual, auditory, With any method review, the audio linguistic method; the next method; interpretation; method visibility; practical method and information and communication technology. Among these teaching methods, existing methods and new modern teaching methods were applied. It is very important to compare these methods of teaching English. Because each new method has advantages and disadvantages.

The teacher's choice of method in the course of classes is very important for the comparative description. After all, the varieties of methods are diverse, and without knowledge of the features of these methods, its selection and application are difficult. Now let's focus on the methods of teaching English[4]. The first used method of teaching English was the " Grammar-translational method " (grammar-translation method).

1) purposefulness of the lesson: each lesson should ensure the achievement of certain tasks for practical, educational, educational, developmental purposes. For example:

- teach students to use new vocabulary (marked words);

- training the voice Dialogic reading of the text;

- learning to Express opinions, using the following suggestions, etc. To achieve these goals, it should change the lesson every day. For example: the teacher works on the tasks specified in the plan. Today we repeat words on the topic of sports, today we work with grammar: we develop speech activity on this topic and read the text at the end of the lesson." If we start each such task every day, we may lose the interest of students. For example: "we will find out today how we spent our vacation, or we are very interesting and read a story by a famous writer," etc.

2) the significance of the lesson: the following stages of the lesson; first, the main important material in the lesson, second, techniques and exercises; third, the ratio of students to the assimilation of the material and the use of sentences [5].

Examples and examples used in the lesson should be important in educational and educational terms. To do this, the teacher must have poems, Proverbs, poems, quotes from famous people as a special guide. This means that educational situations in which tasks are defined should be aimed at developing students ' responsibility, accuracy, and morality. Are also typical of the action properties. Educational situations development of educational motivation, arousing students ' interest in a given task and its implementation, etc.

3) increasing the activity of students in the classroom in most cases in the development and education of speech abilities. In this basis, they form speech activity. In most cases, the teacher becomes active in the classroom, which reduces the students ' speech activity. Therefore, students need to conduct group work, individually-oriented work and competitions, which helps them not lose interest. In the classroom, students perform an effective lesson with a sense of what is being considered there.

4) motivational security of the lesson. At this time, technical and non-technical means play an important role. Using these tools, you can increase the interest of students in the subject of a foreign language. Teachers use technical means in the classroom-a tape recorder, diafilms, videos. currently, it is now possible to conduct foreign language lessons using computer training, training using electronic textbooks and using an interactive whiteboard. Technical means can develop students ' ability to listen and understand at the same time, you can not only teach language skills, but also teach them to use technical means and use a computer. Non-technical means are also important. In this case, rebuses, drawings, and Proverbs will help the teacher. The use of authentic material in the use of articles and drawings helps students understand the features of the language.

5) orientation of the lesson to science. At the same time, classes are associated with other Sciences and other disciplines, and information tools are used. The connection of classes with other subjects contributes to the in-depth, comprehensive education of students, expanding the level of knowledge. Systematic education is

allowed in combination with individual disciplines. At the same time, the teacher must choose and correctly use the sources of information for each stage of the lesson.

If you only work with images or formulas in the lesson, it will be meaningless. At this time, playing games (phone) (commentator) (conductor), we are at the conclusion of the formula. For example, children can hang several pictures, tell them what was said, and find which drawing.

References

1. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам // Иностранные языки в школе.- Москва, 2017.-№2.
2. Муталиева А.Ш. Преподавания иностранных языков// Иностранные языки в школе.- Алматы, 2018.-№7.
3. Regina Dostal. Deutsch unterrichten weltweit - Bielefeld: W.Bertelsmann Verlag, 2015
4. Шайзатова З.Р. Оқушының шығармашылық қабілетін дамытудың бір жолы // Шетел тілі мектепте.- Алматы, 2013.- №2.
5. Закенова Мереке. Шетел тілі сабағында. // Қазақстан мектебі.- А., 2016.- №12.

UDC 373.1.

ETYMOLOGICAL ASPECT OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE ENGLISH WORD-STOCK

Arysbebek M.D.

«Miras» University, Shymkent, Kazakhstan

Мақала қазіргі ағылшын тілінің құрамындағы мыңдаған сөздердің пайда болуы мен дамуын зерттеуге арналған. Бай тарихы бар ағылшын тілі ғасырлар бойы басқа елдермен байланысып, сөздерді үнемі алып отырды, бұл оның сөздік құрамына әсер етті.

Статья посвящена исследованию происхождения и развития тысяч слов состава современного английского языка. Имеющий богатую историю, английский язык на протяжении веков контактировал с другими странами, непрерывно заимствуя слова, что отразилось на его словарном составе.

The appearance of foreign words is a natural and necessary process of language development, contributing to the enrichment of its vocabulary. As a rule, any national culture with all its originality and uniqueness is the result of both its own development and interaction with the cultures of other peoples. V. V. Vinogradov believes that the renewal and enrichment of the basic vocabulary is achieved through the relationship and interaction of the "basis of the language" and the "national vocabulary". The peripheral elements of the dictionary are subject to greater intensity of change, while the elements of the main fund remain stable for a long period of time.

It should be noted that along with the tendency to constant change in the language, there is also a desire to consolidate and preserve the existing language tools, again for the best performance of their communicative function. It is these processes that counteract language changes that explain the different rates of development of individual language levels - phonetics, grammar, vocabulary, and the different degree of their susceptibility to transformations.

The very appearance of a new word is dictated by pragmatic needs. The sender of the message chooses from the available lexical repertoire what best expresses his thoughts and feelings. If there is no such word in the sender's lexicon, it modifies the old one or creates a new lexical unit. As G. Breckle rightly notes, new lexical units are created in the process of speech as the implementation of a certain communicative intention by the speaker, and not as units planned in advance by the speaker to expand and replenish the vocabulary.

The emergence of a new word is the result of a struggle between two trends - the trend of language development and the trend of its preservation. This is due to the fact that "there is a fairly strong tendency in the language to remain in a state of communicative aptitude". Any new word has the quality of a neologism, i.e., a temporary connotation of novelty, while the collective linguistic consciousness reacts to it as new [1].

For a more accurate representation of the etymological characteristics of the vocabulary of the modern English language, to identify the percentage of native English and borrowed vocabulary, consider the influx of borrowings in different periods of the development of modern English. Linguists distinguish three main periods: Old English-VI-VII centuries. - the end of the IX century, Middle English (here in after ME) - from the XII century to the XV century, and New English (here in after NE) - from the XVI century to the XVIII-XIX centuries. In our opinion, given the current state of the language, it is necessary to somewhat expand the generally accepted periodization, which should cover the modern English language of the XX-XXI centuries. Therefore, in our research, we actually consider the etymological features of the words of the modern English language.

In the Old English period, there is a tendency to use native English words in the vocabulary of the English language. Thus, the total card index of Old English words analyzed is 1,818 bases, of which 94.3 % are native English bases (1,690 bases). Following I. V. Arnold, under the native English vocabulary we understand, firstly, the layer of vocabulary "which belongs to the original English stock, as known earlier available manuscripts of the Old English period", secondly, under the actual English vocabulary we understand that layer of vocabulary, which was formed in the New England period and is part of the native English vocabulary. In this period, 5.6 % of the basics are borrowed from various languages, namely French, Latin, Scandinavian and Greek [2].

The analysis of the dictionaries The Oxford Dictionary of New Words and The Oxford Dictionary of Word Histories showed that the nouns of the considered period make up 1,085 bases. Native English nouns in this period were identified in the number of 962 words, which is 88.6 % of the total number of Old English nouns, for example, bolt, brimstone, felt, glass, horn, nose, seam, tar, tin, turf. Basically, these are specific nouns that denote household items (soot, bench, bowl, rope), food (beer, bread, broth, butter), related to military affairs (blade, shaft, shield, sword), nouns that name plants and animals (fox, foal, fowl, green, grass, hind, lamb, newt, oat). Borrowed nouns in the Old English period are insignificant - 123 words, which is 11.3 % of the total number of borrowed nouns. These are mainly loanwords from

Latin (council, creed, fever) and Greek (anchor, apocalypse, talent, box, comet, church, epistle, horoscope, minster, sack, tower).

7% of adjectives (131 bases) of the total number of capital articles belong to the Old English period. Native English adjectives denote the physical and mental qualities of people (mad, silly, wise), the physiological state of a person (alive, awake, deaf, fat, hoarse, sore). Borrowings in this period are insignificant and amount to 2.7 % (3 words). These are adjectives from Old French (musty), Scandinavian (unlike), and Latin (cardinal).

The Old English period includes 504 verbs from the total number of capital articles, of which two verbs are borrowed from the Greek language - to place, to tower.

In the Old English period, 66.2% of the adverbs (98 bases) of the total number of capital articles were found. Borrowings in this period are insignificant and amount to 1.02 % (1 word). This is an adverb from the Scandinavian language - wrong.

Having considered the etymological composition of the English language in a diachronic section of the Old English period, we can conclude that the total number of such words is 1,818 bases, of which loanwords represent only 7 %. The largest number of borrowed words falls on the lexical and grammatical series of nouns (6.7 % of the total number of bases of the Old English period). In the period from V to IX c. the English language did not have an acute need to borrow foreign words, and if they fell into the vocabulary of the English language, then they were exclusively household words, building terms (ark, castle, cell, to place, shrine, to tower, temple, wall) or church vocabulary (altar, font, psalm).

The total number of Middle English words analyzed is 6,158 bases, including nouns (68 %), adjectives (32%), verbs (62%), and adverbs (41.7%).

Borrowings in the Middle English period predominate in all the main parts of speech. Borrowed nouns make up 98.3 %, and 1.7 % are words of unknown origin; in adjectives, 94.3 % of the bases are borrowed from various languages, and 5.7 % are words of unknown origin (30 adjectives); borrowed verbs make up 97.3 %, and 2.7% are words of unknown origin (81 verbs); borrowed adverbs make up 52.7 % (19 adverbs).

The etymological analysis has shown that in the Middle English period of diachronic development of the language, there is a tendency to borrow quite a large number of words. This is due to the mechanism of intensive development of relations between England and other states.

The main groups of loanwords that can be traced in all LGRS are Latin, Greek, Scandinavian loanwords, words from French and Old French. And this is not accidental, since significant milestones in the historical development of the English state were also reflected in the vocabulary of the English language. We should recall the historically important events of this stage, the Scandinavian and Norman conquests of England, which significantly influenced the vocabulary of the English language of the Middle English period.

The total number of borrowings at this stage is 96.8 %.

Words borrowed from the Scandinavian languages make up 633 bases. The largest number of borrowings falls on the LGR of nouns (53 % of the total number of Scandinavian borrowings), followed by verbs (39 %), adjectives (5.8%) and adverbs (0.6%). Borrowings from the Scandinavian languages led to the formation of Scandinavian-English etymological doublets. This happened in cases where both etymologically parallel lexical units - the Scandinavian and the English word-were preserved. The distinction between the Scandinavian and English forms of the word was used for semantic differentiation, resulting in two different, although etymologically identical or related, words. Examples of Scandinavian-English etymological doublets are shirt-shirt, which is a native English word, and skirt-skirt with the sk combination characteristic of the Scandinavian languages; as well as shatter - to break into pieces and scatter-to scatter, scatter [3].

As a result of the Scandinavian borrowings in the English language, there is a tendency for the appearance of peculiar synonymic pairs, the formation of which was due to the fact that between the corresponding English and Scandinavian words denoting the same concepts, but not related etymologically, differentiation in meaning was carried out, while often the appearance of the Scandinavian word-synonym led to a narrowing of the meaning of the old English word. Such semantic doublets-synonyms are in English starve - to die of hunger and die-to die; heaven - sky, heaven and sky - sky, while there is a stylistic difference between heaven and sky.

So, borrowing from the Scandinavian languages not only led to the replenishment of the vocabulary of the English language, but also influenced the old vocabulary in a certain way. This influence is expressed, on the one hand, in the displacement of a number of words (weorpan, clipian, hie, etc.) or a change in their meaning (dream, etc.), on the other — in the formation of etymological doublets and synonymic pairs.

Drawing parallels in the diachronic model of language development in the Old English and Middle English periods, we can note that in the Middle English period there is a tendency to actively replenish the vocabulary of the English language with borrowings from the Scandinavian languages.

The next main layer of the borrowed vocabulary of the Middle English period is the French loanwords, which for this period account for 2,307 bases. Nouns make up 66 %; verbs-24,8; adjectives-8,1; adverbs-0,3 %. French words, unlike the Scandinavian ones, are borrowed mainly by the upper strata of society and are of the so-called "aristocratic" nature, reflecting the interests, tastes and life of the Norman nobility. Among these borrowings we find words denoting the concepts of the feudal hierarchy (various feudal titles) and state administration, justice and judicial proceedings, military affairs, life and everyday life of the feudal court, words referring to music, literature, fine arts, to the field of various crafts, mainly urban, common in feudal courts, as well as words denoting concepts related to religion [4].

According to the diachronic model of development, there is a tendency to increase French borrowing in the Middle English period. It is necessary to note the emergence of new lexico-semantic groups (LSGs). For example, if in the Old English

period French words referred mainly to military terminology (war) and names of persons (clerk, confessor), then in the Middle English period there is a tendency to expand the old and the appearance of new LSGs, such as: naming the location and elements of buildings (boutique, bureau, facade); related to military affairs and weapons (banner, bayonet, picket); related to shipbuilding (barge); defining household items (bucket, cache-pot, cafetiere, chair, chandelier, espadrille, lattice); covering the cultural sphere (cenotaph). The development of culinary art in France has enriched the English language with words related to this area: custard, plombiere, ratatouille, soufflé.

The Latin language began its influence in the Old English period. These were borrowings of the so-called first layer, mainly related to the religious sphere and science. In the Middle English period, there is a tendency to increase the number of Latinisms and, accordingly, to expand the LSH. Thus, medical terminology appears in the LGR of verbs (to implant, to probe, to exhume, to inoculate, to sedate), in the LGR of verbs construction vocabulary is found (to cave, to cement, to construct, to daub, to gouge, to quarry, to plate, to prime, to splay), the LGR of nouns is supplemented with words describing clothing items (bracelet, bonnet) naming a person by kinship (ancestor, aunt), by social status (captain, civilian, dame), by professional status (merchant, minister, peasant); words that name animals and plants are also borrowed (conifer, corn, frond, fungus, rodent, serpent, urchin).

In the Middle English period, there is also a trend towards an increase in Greek loans, which account for 6.2 % of the total number of borrowings. Greek loanwords were found in the LGR of nouns (87.3 %), adjectives (6.8%), and verbs (5.8%). These are Greecisms that reflect the church vocabulary (to exorcize), terminology, mainly general scientific, of a fairly wide scope of use (archive, chronicle, cylinder, idiot, hyphen), denoting natural phenomena (climate, cyclone), naming medical terms (artery, cataract, coma).

The flourishing of Italian culture in the XVIII and XIX centuries and close contacts with Spain lead to the appearance in the English language of words denoting Italian dishes (lasagna, minestrone, pizza, ravioli, rusk - Spanish, salami, spaghetti), musical instruments (cembalo), locality and building elements (alcove - Spanish, balcony, belvedere, pergola), clothing (cassock), territory (canyon, patio, ranch), natural phenomena (breeze-Spanish, tornado - Spanish, volcano - itl), Spanish military terminology (barricade, machete) [5].

In the Middle English period, the English language shows a tendency to appear isolated cases of borrowing from Arabic, Persian, Hindi, Arawak, Swedish, Chinese, Czech, Hungarian, Gujarati, Tamil, Tibetan, Manda, Egyptian, Flemish, Malay, Yiddish, Polynesian and other languages. This is due to the appearance of new items

(anorak, kayak, gazump), fabrics (flannel, mohair, satin, tabby), precious stones (amber, carat), exotic dishes (arrowroot, banana). This trend flourishes successfully in the New England period.

However, it should be noted that in the New England period, there is a tendency to reduce the total number of borrowings. Proper English words make up 75.8 %, borrowings-24.2 %. Moreover, most of all borrowings fall on the LGR of

adjectives, namely 82.4 %, borrowings in the LGR of nouns make up 14; in the LGR of verbs-3.5 %.

Words continue to be borrowed from Latin (275 bases), but the main mass of Latinisms, namely 95%, falls on the LGR of adjectives. These are words denoting the physical states and mental qualities of people, indicating moral qualities of a positive and negative nature, adjectives expressing the physical state of objects. It is interesting to note that the same LSG adjectives were borrowed in the Middle English period, and their number is almost the same (ME-300 bases, NE-275 bases).

It is necessary to point out the trend of borrowing words from the Spanish language related to colloquial speech in the LGR of nouns and verbs. For example, the verb to vamoose is borrowed from the Spanish verb ir-to go in the form of the imperative mood vamos-let's go and in English it takes on a slang connotation-to run away. The noun aficionado (fan) is borrowed from the verb aficionar in the form of the participle aficionado (addicted), while acquiring a definitely new connotation in English.

There is also a tendency to borrow words from Greek, Swedish, Italian, Japanese, Hindi, Portuguese, Chinese, but these words are isolated formations.

In the period of modern English, the tendency to borrow words is losing its relevance. In the XX-XXI centuries, there is an expansion of the old and the emergence of new areas of nomination, which is caused by the rapid development of science and mass media. However, the development of the nominative function of language is reflected not only in the expansion and renewal of the conceptual sphere in the relevance of the names, but also in changing the methods of nomination. In different epochs of language development and in different languages, different types of nomination creation prevail, and certain types of active nominative processes operate [6].

But in order to more adequately reflect, reproduce and consolidate new ideas and concepts, language in general and vocabulary in particular are forced to restructure, differentiate, and generate new units. At the same time, the appearance of a new word is not always caused by the direct needs of society for a new designation. Often, neologism is the result of new associations or the result of the elimination of homonymy, etc., i.e., when creating a neologism, purely intra-linguistic stimuli often act. There is a tendency to actively use different ways of word formation.

Words belonging to the modern English language were found in the number of 680 bases, of which 75 % are nouns; 15.2-adjectives; 8.6-verbs; 0.5 % - adverbs. No borrowings were found in the LGR of verbs and adverbs.

Borrowings in the period of modern English make up 5.6 %, which indicates a trend towards a significant decrease in the number of borrowed words. The bulk of borrowed words are found in the LGR of nouns, where they make up 6.6 % of the total number of nouns.

Meanwhile, we have identified 15 groups of borrowings. These are borrowings from Japanese - anime, kanban, karaoke, karoshi, otaku, from French - bancassurance, Peritel, retro, shuttle, from the Colombian version of Spanish - basuco, from the Mexican version of Spanish - fajitas, taqueria, from Italian - bimbo,

ciabatta, latte, orzo, tiramisu, from German - cambazola, Ossi, from Taiwanese - dragon, from Greek - dyspraxia, heptathlon, homophobia, maiasaur, from Arabic - fatwa, intifada, from Danish - gabba, geek, from Latin - velociraptor, raptor, from Portuguese - lambada, from Hebrew - magainin, from Panjabi - bhangra, from Russian-Pamyat.

The greatest degree of novelty is distinguished by barbarisms, unassimilated units that predominate among the new borrowed vocabulary. For example: dolce vita (from Italian) - sweet life; lunokhod (from Russian); gonzo (from Italian) - wild, crazy. They are close to xenisms (borrowed units that reflect the specifics of the life of the source country: gyro (from Greek) - a type of sandwich (a thin layer of toasted meat on a small piece of bread); zazen (from Japanese) - meditations practiced in Zen Buddhism; kung fu (from Chinese)-kung fu wrestling [7].

The difference between barbarisms and xenisms is that the former have synonyms in the recipient language, the latter denote phenomena, objects that exist only in the source country and are absent in the host country.

Linguist G. G. Ivleva points to the fact that borrowings do not replace native English units, as it was in the middle Ages, when the proportions of the German vocabulary in the English dictionary significantly changed. The consequence of borrowing is not only the replenishment of the vocabulary, in its process, the stylistic coloring of lexical units' changes, their internal structure, homonymic relations are formed. Borrowing also contributes to the variation of lexical units and partly determines it [8].

Thus, by performing an etymological analysis of the diachronic model of the vocabulary of the modern English language, we can identify the following trends in its development:

1. The Old English period is characterized mainly by native English words. The total list of words of this period, analyzed, is 1,818 bases, of which 94.3 % are native English bases (1,690 bases), 5.6 % of the bases are borrowed at this time from various languages.

2. In the Middle English period, there is a tendency to actively borrow words from French, Latin, Greek, and Scandinavian languages, as well as minor groups of loanwords from Spanish, Italian, and Arabic. Borrowings in this period make up 96.8 %, and 3.2 % are words of unknown origin.

3. The New England period is characterized by a significant decrease in borrowed words, which make up 24.2 %, the actual English words - 75.8 %. A significant decrease in borrowing is noted in the LGR of nouns, verbs, and adverbs. However, considering the LGR of adjectives, it can be seen that borrowings at this time are 57.8 %.

4. In the period of modern English (XX-XX1 centuries), there is a tendency to a significant reduction in borrowed words, which are represented in the number of 38 bases, i.e. 5.6 % of the total number of bases of this period.

5. According to the diachronic model of the etymological development of modern English, the main peak of borrowing falls on the Middle English period. In the New England period, there is a significant decline in vocabulary borrowing. In the

period of modern English, the mechanism of various ways of word formation comes into force. English is transformed from a recipient language into a language that is a source of replenishment for other languages.

References

1. Vinogradov V. V. Lexicology and lexicography // Selected Works. Moscow: Nauka, 2017.
2. Kubryakova E. S. Word Formation. Linguistics / Edited by V. N. Yartseva. M.: Bolshaya Rossiyskaya Enciklopediya, 2018.
3. Breckle H. E. Generative semantics vs. deep syntax. Studies in syntax and semantics. Dordrecht: Holland, 2019.
4. Serebrennikov B. A. The role of the human factor in language // Language and thinking. Moscow: Nauka, 2018.
5. Zabotkina V. I. New vocabulary of the modern English language. Moscow: Nauka, 2016.
6. Ivanova I. P., Chakhoyan L. P., Belyaeva T. M. History of the English language. St. Petersburg: Publishing House "Lan", 2019.
7. Arnold I. V. Lexicology of the modern English language. 3rd ed. Moscow: Higher School of Economics, 2016.
8. The Oxford Dictionary of the History of Words, Glynnys Chantrell. Oxford; New York: Oxford University Press, 2015.

UDC 811.111

LEXICAL-SEMANTIC VARIANTS OF WORDS

Baimusayeva K.N.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Бір сөздегі мағыналық процестер көп қырлы. Олар тілдің сөздік қорында болатын құбылыстарды көрсетеді. Бұл, атап айтқанда, сөздің әртүрлі лексикалық және семантикалық варианттарындағы функционалдық біртектілікке қатысты. Бұл мақалада лексикалық және семантикалық терминологиялық нұсқалар қарастырылған.

Семантические процессы в слове имеют многосторонний характер. В них отражаются явления, происходящие в словарном составе языка. Это относится, в частности, к функциональной неоднородности слова по его разным лексико-семантическим вариантам. В данной статье рассматривается лексико-семантические варианты терминологического характера.

The semantic structure of a word reflects the complex processes of interaction of lexical units in the vocabulary system, in particular, terminological and common vocabulary.

The process of lexical-semantic variation presupposes a change in the meaning of a structural unit of a language without losing its identity. The word has a complex structure that is formed in the process of language development. Both the external and internal structure of a word can change under the influence of phonetic, morphological, semantic and other factors. V.V. Vinogradov noted the dependence of changes in the systems of word forms on "general changes in the semantic structure of the language, generated by the interaction of grammatical and lexical factors" [1]. All varieties of the word are interdependent and interrelated, over time, the mobility of the semantic structure of the word is revealed. Thanks to these properties, the word

quickly adapts to new communication needs, which contributes to the development of the vocabulary as a whole.

Semantic processes in a word are multifaceted. They reflect the phenomena occurring in the vocabulary of the language. This applies, in particular, to the functional heterogeneity of the word in its different lexical and semantic variants. So, it is customary to talk about the terminology of the meaning of a word, when lexical-semantic variants (LSV) of a terminological nature appear in the semantic structure of a word. Of course, there are also words that consist only of LSV of a terminological nature, moreover, belonging to different terminological systems.

The terminology of the meaning of a word can be understood in two ways: as the development of special terminological LSV of the word and as the ability of one and the same LSV to function in non-terminological and terminological meanings.

The word retains its unity of meaning with all the diversity of LSV, the functional and style differences of which do not violate the identity of the word. This is facilitated by the system-forming factors: the specific internal organization of the LSV in the system of the given word, i.e. semantic structure. In this case, a certain role is played by the invariant meaning, the features of which characterize the unity of the LSV within the word. These features are associated with different types of meanings: categorical, morphological, lexical derivational. This semantic complex is very complex, because all its parts are closely intertwined with each other and interact with each other. A.A. Potebnya, in particular, pointed to the interaction of lexical (private) and grammatical (general) meanings in a word [2]. V.V. Vinogradov noted that different types of relations between grammar and vocabulary of a particular language are reflected in the semantic structure of words in different categories. These relations are mobile, since the lexical system, despite its great stability, also has a historical character: it develops the categorical and morphological characteristics of its elements - lexical units - change. The combination of the elements of the meaning of a word with their specific features is a regularity of the semantic structure of the word, its formation, as well as the functioning and development of the word system.

The heterogeneity of the LSV word, their emerging inconsistency create conditions for the preservation of its unity. It is distinguished by its semantic individuality, originality in relation to other words, and its functional properties.

The heterogeneity and inconsistency of the elements of the internal structure of the word is also due to the fact that it is historically determined. It is a product of historical development. It contains elements of the old and the new. Genetically antecedent elements can be stored in the word structure in a transformed form.

The heterogeneity of the LSV word leads to the complexity of relations, but this does not negatively affect the unity, stability of the word system, since the state of equilibrium of its elements is one of its important characteristics. Thus, the heterogeneity of the LSV word is natural.

Between a word in a language and a word in speech, there is also an intermediate unit - the lexical-semantic variant (LSV) or the sememe of a polysemantic word. It provides a "smooth" transition from the language system to its

implementation in speech, creates the possibility of ascent from the abstract (language system) to the concreteness of speech communication (like the basic principle of cognition). LSV has a double status - it acts as an actual, semantically dismembered sign in relation to a word, a vocabulary unit and as a virtual sign in relation to speech realizations of a word, specific word usage. There are similarities and analogies between a word and a sentence, and at different levels of linguistic abstraction, which include the triple division of words and sentences, "lexeme - LSV - word usage" and "word - a sentence member (actant) - sentence".

The word and the sentence complement each other in their formation of communicative implementation in the sense that the word limits the sentence formally-syntactically, and the sentence limits the utterance, sets the limit of lexical-semantic variation, and thereby its semantics, function formally-semantically. Against the background of the theory of nomination and communicative linguistics, the significance of the "middle link" in the connection between a word and a sentence, namely the lexico-semantic version of the word, is much brighter [3]. Variation, variation are unthinkable, impossible outside the phenomenon and the concept of an invariant: variants, varieties of change. Invariant is immutability, stability, and variance is the changeability of the idea of different ways of expressing any linguistic essence of its modification, variety or deviation from a certain norm. Variability characterizes the way of existence and functioning of the language system, its units. Variability is a fundamental property of the language system and the functioning of all units of the language. Variation, variation is characterized using the concepts of "invariant", "variation", "variability". When understanding variability as different ways of expressing any linguistic essence, its modification, deviations from the norm, only the concept of "variant" and "variation" is used. What is being modified is understood as a certain sample, standard or norm, and a variant is understood as a modification of this norm or a deviation from it. Variation as a fundamental property of the linguistic system and its units requires the introduction of the term "invariant", the opposition "invariant-variant". Variants mean different manifestations of the same essence, different modifications of the same linguistic unit (invariant), which, with all changes, remains by itself. An invariant is an abstract designation of the same entity, a linguistic unit, as opposed to its specific modifications - variants. The variant-invariant approach to the phenomena of language was initially established in phonology after the work of the Prague Linguistic Circle and a number of other linguistic schools.

The concept of an invariant reflects the general properties of a class, objects formed by variants. The invariant itself does not exist as a separate object, it is not a representative of a class, not a standard, not an exemplary version. Invariant is an abbreviated name for a class, relative to homogeneous objects. As a name, the invariant has a verbal form of existence. Each variant - an object belonging to a given variant series, carries invariant properties inherent in each member of this series and can be evaluated as a "representative" of this invariant. For each of the options, one can judge the invariant due to its inherent invariant properties. At the same time, the invariant and the variant are fundamentally inhomogeneous[4].

Speech, as you know, is linear, and one or another place in the speech chain is occupied not by an invariant, but only by a variant, therefore speech is based only on variants. Speech by its nature is variant, and language is a system, a collection of invariants. For example, a lexical or lexical-semantic system is a set of interrelated lexical or lexical-semantic invariants in one way or another. But since invariants are generalizations of variants, i.e. abstract entities, the interpretation of language as consisting of abstract entities is possible only within the framework of understanding the language as a result of generalization of the typicalities of speech, as a classification system. But the understanding of language as a real means (tool) of communication, and speech as an application, the use of this tool (the instrumentality of language) in order to organize and implement communication (selection of linguistic means, their speech, verbal combination) makes us believe that language consists of what speech consists of - of specific instances, options presented in the form of classes or sets, the names of which reflect the properties of these sets, i.e. invariants. In the transition from language to speech, one of the instances, variants of this set, is used. The variability of language units is manifested in different ways at different levels of the language system. So, at the phonological-phonetic level, formed by one-sided units, classes of variants (phonemes), i.e. invariants are derived from the sound and functional properties of units. The most difficult is the question of the variability of the meanings of linguistic units, including words. The value of any unit is itself invariant and serves as the basis for combining different instances of a unit with this value into a variant class.

Variants of the same meaning with respect to some invariant, apparently, can be talked about when, in a series of semantically different units, "the same meaning" (semantic invariant) is regularly found - lexical meaning, grammatical-part-of-speech meaning in a number of words, word forms of one word. In addition, when using the same grammatical format, sometimes shades of the same basic meaning inherent in this format are found (for example, varieties of perfect meaning in many languages, etc.).

Variants and invariants of linguistic units do not form different levels of the linguistic system. Within the framework of one level, one can speak of units as variants and as invariants. In connection with the opposition "invariant-variant" clarification requires the concept of linguistic abstraction, including in relation to semantics and variability in terms of the content of the word. Abstraction is an objective property of human thinking in the sense that in the course of cognition, reflection, representation of the known world, human thinking is distracted from many real signs of objects and phenomena of reality and concentrates only on some, significant or practically, scientifically, etc. important, necessary. Abstractions are characterized by varying degrees of generalization: the wider the class of objects and phenomena summarized under a particular concept, the higher the level of abstraction, cf. a house, a hut, a dugout, a palace, a skyscraper, and yurt, and shed, etc. the scope of this concept is very wide. The contradiction between the abstract essence of human thinking, different stages, categories and forms of cognition of the world was the main impetus for the development of dialectics as a theory of logic and

principle, a method of cognition. Two ways of cognition are distinguished here: a) from living contemplation to abstract thinking and from it to practice, to verifying the truth of cognition through practice; b) ascent from the abstract to the concrete through the deepening and expansion of knowledge. The essence of the latter approach, method consists in the transition from abstract, abstract knowledge, ideas about the subject, its nature to a more concrete, complete cognition and reproduction in theoretical thinking and cognition of it as a system of scientific definitions.

In the human lexicon, groups of words and words are intertwined like intricately intricate threads, and therefore separate sections can be distinguished from their interweaving only conditionally for the purpose of their study.

Usually, such lexical groupings are distinguished as synonymous series, lexical-semantic groups and fields, lexical-phraseological fields, thematic groups, associative groupings. It is not always possible to draw a clear line between different types of groupings.

A synonymous row is a group of synonyms united around one main member - the dominant. Dominant has the most general meaning, it can usually replace other synonyms in certain contexts, stylistically it is usually an interstyle unit. Wed: popular, famous, famous, famous; polite, tactful, courteous, correct; argue, object, contradict, contradict, etc.

The lexico-semantic group (LSG) is a large group of words of one part of speech, united by one word - an identifier or a stable phrase, the meaning of which is fully included in the meaning of the rest of the words of the group and which can replace the rest of the words in some contexts. For example: hammer, shovel, rake, pliers, saw, pliers, screwdriver - "tools"; doctor, nurse, paramedic, resident, midwife, chief physician, etc. - "medical workers".

The lexico-semantic field (LSF) is a collection of a large number of words of one or more parts of speech, united by a common concept (seme). The name of a field is, as a rule, a phrase that refers to a concept that combines words in a field. For example: car, trolleybus, bicycle, steamer, ship, taxi, tram, train, etc. - "means of transport"; year, hour, minute, second, month, week, moment, summer, winter, century, etc. - "names of time periods"[5].

It should also be noted that the relations of these groups and subgroups with each other are intersecting relations, that is, the words of one LSG may be distributed over different thematic groups. Thus, LSG is the most vivid expression of the consistency of vocabulary: it unites all essential aspects of systemic relationships between words, taking into account synonymy, antonymy, polysemy, not as isolated phenomena, but in their real relationship.

One of the possible ways of describing the semantic structure of linguistic units is their direct semantic analysis. It allows you to simultaneously show both the method of studying the lexical meaning, and its "device".

Semantic analysis of vocabulary has its main goal to reveal the general and specific features of the semantic structure of various linguistic units in the unity and interdependence of their syntagmatic and paradigmatic characteristics, to reveal the typology of lexical meanings, to determine the characteristic, regular functions of

words and their connection with the context, to find objective criteria for combining lexical units by the totality of classification features in the main categories of the lexical-semantic system, to reveal the nature of the emotional coloring of the word.

Human communication consists of situations of the same type. Their linguistic conceptualization reveals features that do not depend on specific incarnations, but are important for successful communication. Such signs affect the possible assessment of the message, the development of a response position in relation to it. It is these signs that are fixed in the language and transmitted at the connotative level thanks to the stylistic system.

References

1. Апресян Ю.Д. «Избранные труды. Т.1. Лексическая семантика. Синонимические средства языка». - М.: 2012, –228 с
2. Бирвиш М. Семантика // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 10. М., 2014, –301 с
3. Гак В. Ф. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 29 Контрастивная лингвистика. - М.: 2013, –460 с.
4. Основы семантики синтаксиса: Учебное пособие по теоретической грамматике английского языка.- СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2015.- 148 с.
5. Уфимцева А.А. «Лексическое значение. Принципы семасиологического описания».-М., 2014, –320 с

UDC 811.111

METHODS AND TECHNIQUES FOR TEACHING ENGLISH TO MILITARY SCHOOL CHILDREN AND PRIMARY SCHOOL CHILDREN

Baisalbayeva A.Y.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Бастауыш мектептерде балалардың шет тіліне қызығушылығын оятқан кезде ғана кез келген жетістіктерге жетуге болады, яғни оқытудың ең бастысы әр түрлі заманауи дидактикалық ойын арқылы балалардың тілге деген құштарлығын ояту, танымдық белсенділігін арттыру. Жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемнің ғылыми құпияларына үңіліп, өз қабілетін танытуына мүмкіндік беретін бүгінгі күнгі ең басты қажеттілігі ол – үш тілде оқыту.

Успеха можно добиться только тогда, когда детям интересен иностранный язык, то есть главное в обучении - пробудить у детей интерес к языку, повысить их познавательную активность с помощью различных современных дидактических игр. Основная потребность сегодня - обучение на трех языках, что позволит подрастающему поколению свободно летать в образовательном пространстве, познавать научные тайны мира и проявлять свои способности.

English is the most important tool of interpersonal and intercultural communication, which allows us to develop international relations of our country. Qualitative changes in the international relations of the state make it necessary for the English language to be in demand in the practical and intellectual activities of military school children.

Crossing the threshold of the XXI century with the aim of developing education and science in the direction of innovative technologies is the main symbol of great hopes. It is said that the future of the educated generation will not be bleak,

and today's generation needs a conscious, meaningful, moral upbringing and education of the younger generation [1]. At a time when our country's relations with other countries are growing, our current task is to teach a person who is fluent in English and can use his knowledge in various fields of communication in the future. Society needs time to deepen and teach English. Becoming an independent country and embarking on the path of development of world civilization requires a good command of the English language. Starting from this year, the real language is taught in our school from the 1st grade. Teaching English at an early age. The aim is for students to master the basics of communication in English. Teaching English at an early age improves students' communicative development skills, stimulates their interest, and gives them the opportunity to speak more than one language. And mastering English, which is informally established as a world language, strengthens the nation's competitiveness. Knowing English now is a matter of time. In this regard, school teachers have developed an author's program for grades [2].

The main task of military school educators is to form a modern, forward-thinking, profound, educated youth. The teacher must be able to organize the main areas of work and parts of the work correctly and qualitatively, carrying out direct contact with the individual. Through games and tests, it is possible to determine the readiness of children for military school, the level of development of cognitive processes, the development of mental abilities. The Kern-Yiracek school readiness test allows for a comprehensive study of the child [3]. Diagnostic tasks are short-term and convenient for several students to perform together. The use of the Goodinaf-Chris test, the vocabulary test is effective in determining the child's mind and the development of logical, heuristic processes. "Who is missing?" »This method is designed to diagnose the child's level of thinking at the age of 5-6 years. The child is shown a picture before beginning the task included in this technique. And this picture says that every child is missing something. The missing item is shown in the pictures below. The child's main task is to quickly find out who will achieve what.

The study of memory. The "Confusing" method can be used to study memory. Such pictures can be found in S.D. Z Abramny's manual "Transfer of children with disabilities to special schools". The teacher simply gives the picture to the child and says, "You can see this picture while you are free, and I will get ready for work." The child takes a picture. The teacher does his job. Does not pay attention to the child. After 30 seconds, take a picture and ask the child's opinion. If the child is silent, after 15 seconds he begins to ask the question: Do you like the picture? What did you like? What's the picture? What else did you see? Is the picture interesting? Why is it interesting?

Does anything seem to have changed here? If the child immediately finds out that the picture is confusing and expresses his opinion, then you do not ask questions. Assessment of the freedom of preschool children. The method of "model and rule" is studied to be able to perform the tasks independently, regardless of the side. As a result, a 5-year-old child's vision develops [4].

To study this method, you need a booklet assignment. It is about the child and the study period. Booklets are distributed to children: you all have such booklets. The type of dots in this booklet. If you add these points, you get a triangle, so look at

this example. There are more dots next to it. Now look, are the dots the same? (Dots are different. You can't add the same point, you only add different points) Currently the main direction of 12-year education is the practical application of new learning technologies in primary education. A special place is given to the use of research methods in teaching, which are based on the child's natural desire to explore the environment on their own. The main purpose of teaching research is to form the child's ability and readiness to learn new ways of acting independently and creatively in any field of human culture. The need to use the research method in teaching children is explained by the child's curiosity, his interest in exploring the world around him.

Self-study of students helps to meet their individual needs and requirements. In addition, self-study allows you to develop intellectual and creative abilities, thinking and research skills. With the help of self-study, students discover the world around them and discover new knowledge on their own, without being "ready". It is also one of the most effective ways to implement a person-centered approach to educating children [5]. This direction is aimed at the formation of personality, increasing its ability to adapt to modern dynamic society, the productive development of the child. Personality-oriented learning problems are directional and creative. His main education is the application of knowledge in practice through the discovery and search for new worlds: the development of general and special abilities of the child, taking into account the desire to apply them with the ability to acquire knowledge and skills. The use of game technology in the learning process allows students to use their cognitive activity in learning and their knowledge in abnormal situations. Solves the problem of formation of competencies stated in the state standard of compulsory education through game technology. Great results can be achieved and high didactic achievements can be observed if all the technologies classified above are used with the right skill.

References

1. Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе.- М.:ТЦ Сфера, (2014)
2. Ковдикова Ж. У «Деңгейлеп саралап оқыту педагогикалық технологиясына сәйкес өтетін сабақтардың үлгісі »Бастауыш мектеп №9,(2017)
3. Амандықова Г.Н,Мұхтарова Ш.Е, Баймұқанова Б.С «Шет тілін оқыту әдістемесі»(2015)
4. Joanne Landyand Keith Burridge: A practical resource for promoting active children ages 3-12 (2013)
5. Carter Ronald, Hughes Rebecca, McCarthy Michael Exploring Grammar in Context.- Cambridge University Press (2015)

UDC 373.1.

THE ROLE OF READING IN THE FORMATION OF COMMUNICATION SKILLS

Bekturgan U.Y.
Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Оқу-оқушылардың коммуникативті-танымдық іс-әрекетінің маңызды түрлерінің бірі. Бұл қызмет жазбаша тіркелген мәтіннен ақпарат алуға бағытталған.

Чтение является одним из важнейших видов коммуникативно-познавательной деятельности учащихся. Эта деятельность направлена на извлечение информации из письменно фиксированного текста.

The concept of language and speech skills

A language skill is a rule - based operation based on generalized relationships. The main feature of language skills is awareness. They are formed when you consciously master the language means of communication (phonetic, lexical, and grammatical). The presence of language skills that serve as a means of self-control is the key to the correct structuring of statements in a foreign language.

Language skills are the basis of speech skills, i.e. operations that are performed on the subconscious, automatically. Performing the same operation, i.e. repeating it multiple times, provides an opportunity to develop language skills. In other words, a speech skill is a well - established way of performing an action, a well-established operation.

The main properties of speech skills are the following (according to A. A. Leontiev):

- automation (i.e. a certain speed, integrity, smoothness, lack of tension, economy, readiness to be included in speech);
- stability (strength);
- flexibility (ability to generalize and transfer);
- the possibility of awareness for self-control.

Speech skills play a very important role in learning speech in any language (native or non-native). Language and speech skills can perform their functions independently of each other. For example, speech skills regulate the child's speech before they master the literacy and grammar of their native language. Language skills are typical for people who learn their native language in theory and are not applied in practice. They may be proficient in grammar and a huge vocabulary, but they cannot use language as a means of communication due to lack of speech skills.

A person who has mastered speech in their native or foreign language has both speech and language skills. These skills have a positive impact on each other and provide both full communication and control of speech correctness, as well as correcting their mistakes in speech (if necessary). Do not forget that in the process of conversation (oral speech), usually only speech skills are used, and language skills come to the rescue in case of communication difficulties.

A well-known phenomenon in linguistics is the phenomenon of transference, when skills developed earlier have a positive effect on the acquisition of new skills. It is often taken into account when teaching foreign languages. For example, Russian students who are beginning to learn any modern language of the Indo-European group may not be told that the lexical composition of the new language has groups of full-compound and service words.

Also, do not forget about the reverse side of the coin - the so-called interference phenomenon. This negative phenomenon can be observed when knowledge of the native language (or one of the already learned foreign languages) prevents you from fully mastering the new one. In addition to the brightest "trace" of

phonetics, pronunciation, similar semantic or grammatical constructions can confuse the student and delay full mastery of the material.

Performing exercises that mimic the conditions of communication and communication with native speakers is the reason for the formation of knowledge and skills that develop in parallel and interconnected.

It should be noted that the term "speech skill" was first identified by the famous psychologist B. V. Belyaev (1959). It was found that since only speech skills function when using oral speech, and language skills are used only in cases of difficulty (most often in writing), the main attention in the educational process should be paid to the formation of speech skills. But in any case, the formation of language and speech skills is not an end in itself, but only an intermediate (although important) step in mastering foreign language speech communication. The main goal is to develop speech skills, which act as the main ways of speech communication [1].

Thus, the development of speech and language skills plays an important role in the process of learning a foreign language. Their formation is facilitated by reading as an independent activity.

Reading can also act as a means of forming and controlling related speech and language skills for several reasons, such as:

- using reading allows students to optimize the process of learning language and speech material;
- communication-oriented tasks for the control of vocabulary and grammar, listening, writing and speaking involve the ability to read and are based on written texts and instructions;
- exercises for the formation and development of all language and speech skills and abilities are also based on the text and written instructions for exercises and tasks.

Traditionally, the methods of teaching foreign languages talk about the formation of language skills and speech skills. There is an opinion that in the process of teaching any of the types of speech activity, the teacher should develop and form not just skills, but skills that are defined by a specific curriculum and correspond to the real needs of education and personal development. At the heart of any speech skill are certain skills, i.e. those actions that a person performs automatically, without thinking about how and what: he does.

If we talk about reading, then the possession of various technologies for extracting information from the text, their adequate use, depending on the task at hand, are the main skills in this case. However, all these skills are based on the reading technique [2].

The reading technique must be sufficiently developed and automated, otherwise all these technologies or types of reading will be compromised.

Since knowledge is primary and skills are secondary, it is likely that the initial stage of learning to read is primarily about the development of reading techniques. The student may not know what the basis of a particular skill is, but the teacher must understand this absolutely necessary in order to choose the best course to achieve the established actual problems, training.

The development of reading techniques is based on subsequent operations:

- correlation of the visual/graphic type of the speech unit with its auditory-motor method;

- correlation of auditory-motor types of speech units with their meaning.

When the reading technique is poorly formed, then all 3 elements of reading are used step by step during the reading process. Even when reading a text to them, poorly reading people tend to move their mouths, pronouncing what they read. Without utterance, they do not reach the stage of awareness. The tasks of the teacher in the formation of technical reading are to:

- go through this intermediate stage of pronouncing as accurately as possible and establish a direct relationship between the graphical method of the speech unit and its meaning;

- consistently increase the unit of the captured word and bring it at least to the Syntagma by the end of the main summer of study;

- generating standard read with compliance with the acceptable rate, the rules of stress, pause and intonation.

Depending on the stage of training, on the individual characteristics of students and the present circumstances of study, it is possible to change the profitable attitude of reading aloud and to yourself in class and at home. However, it is believed that it is profitable for different configurations of reading seem to be more optimal.

Table 1- Reading forms on different phases

Reading form	Initial phase	Middle phase	Senior phase
Loudly	90%	50%	10%
Silent	10%	50%	90%

Starting to develop the technique of reading in a foreign language, especially in primary school, it is not easy to imagine that the need for an intermediate stage of pronunciation will disappear by itself and very quickly. Reading loudly guarantees not only the consistent development of this skill, but also the necessary degree of self - and mutual control.

At the usual stage, it is not yet possible to neglect reading aloud, since the skill statement is suitable and without continuous monitoring, someone has the opportunity to "descend" very quickly. In addition to developing the technique of reading and controlling information skills, reading aloud should be used as a way to develop and control other language and speech skills. In the usual step of study, reprimands are previously shifted towards the formation of reading technologies. Reading is increasingly presented as an independent type of speech work, and reading loudly is replaced by reading to you (table 1).

At the older stage, reading becomes one of the main sources of data extraction, the emphasis is shifted towards intensive independent activity, but this does not mean that reading loudly completely disappears. At this stage, it is allowed to use the reading loudly in order to develop cause-and-effect relationships, logic, argumentation, etc., and for this purpose, you should ask to verify the appropriate fragments or advice from the word.

When developing the reading technique in the initial stage, the author refers to reading in the main way as a means of learning. At the very beginning of the study, it is difficult for a foreign style to perform aspect training. Any solution of the proposed tasks is perfectly multifunctional and develops lexical, phonetic, and grammatical knowledge of spoken and written speech in a complex. In this connection, the teacher selects a course of study for reading, and the "set" of skills and abilities that can be worked out in the complex at the stage of development of reading techniques depends on it [3].

References

1. Гальскова Н.Д., Никитенко З.Н.. Теория и практика обучения иностранным языкам. Начальная школа: Методическое пособие. - М.: Айрис-пресс, 2015.
2. Иванова Т.В., Сухова И.А. Теория и методика обучения иностранному языку. Базовый курс лекций. Часть 2. - Уфа, 2018
3. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам Базовый курс лекций: Пособие для студентов пед. вузов и учителей/ Е.Н. Соловова.- М.: Просвещение, 2017.

UDC 373.1.

AMERICAN AND BRITISH ENGLISH LEXICAL DIFFERENCES

Boranbai B.K.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Бұл мақалада американдық ағылшын тілінің қалыптасу тарихы және тілдердің екі нұсқасы арасындағы айырмашылықтардың пайда болу себептері, сонымен қатар олардың арасындағы негізгі лексикалық және грамматикалық айырмашылықтар қарастырылған.

В статье рассматривается история формирования American English и причины появления различий между двумя вариантами языков, а также основные лексические и грамматические различия между ними.

Language is one of the systems that is a means of communication and a means of transferring cultural and historical traditions from generation to generation. The most graphic illustration is the word, the basic unit of language.

English is a multinational language: “the British version started the American version, followed by the Australian and South African ones. And now, in the XXI century, we are dealing with the Nigerian, Indian and Singaporean variants ...” [1].

Currently, the American version of the English language is especially widespread: “in a number of spheres of human life and activities

in the field of material culture, economics and finance, education and health care and many other areas - the American version is increasingly spreading throughout the world and has a tendency to oust Britishisms ...” [2]. The United States is currently home to the largest number of English speakers (in 1995, the US population was 263,057 thousand people). It was America in the 20th century that contributed most to the spread of English.

However, despite this, teaching English in many countries, including Russia, for many years was focused on the British version of the language, while the American version had to be mastered in practice, and very few - those who, in

connection with their professional activities, need had to communicate with native speakers of American English.

Currently, English is the most famous language of international communication. It is used everywhere: on national airlines, and is spoken and written by millions of people of different nationalities. It is the language of modern business, office work, science, information technology. The importance of the English language in the modern world is so great that everyone must know it.

There are now different variants of the English language:

American, British, Australian, New Zealand and others. Many linguists have long paid attention to the origin American version and differences in the vocabulary of the British and American versions of that language. The controversy over which version of the English language should be considered "exemplary" continues to this day. The influence of the British version is due to the fact that it is traditionally used as a subject of study in the education system of most countries of the world.

American English is the most widely spoken language variant of the English language.

American English has been greatly simplified. As in all over the world, this process was driven by necessity. As a result, it has a simplified spelling, grammar, as well as a peculiar pronunciation and a different lexical composition of the language from British English [3].

The English language spoken in each of the four parts of Great Britain (England, Scotland, Ireland, Wales) has its own differences. The English language spoken by the Scots, Welsh (Welsh), Irish is somewhat different in pronunciation and word usage from the English language in England.

The English we learn, the so-called national standard, is the language of the educated population in the center and south-east of England.

What dialect a person speaks in the UK defines his place in society, perhaps more rigidly than in other countries of the world.

Lexical differences between American and British English as we understand it, the differences in vocabulary can only be explained by reference to American history. Another thing is that some words that have the same meanings on both sides of the Atlantic Ocean during the 17th and 18th centuries. New interpretations were given either in England or in America. For example, British chips are American French-fries. Sometimes different words mean one and the same thing: "a lorry" (truck) in British English is "a truck" in American.

Thus, the British and Americans often use different words for the same concepts. These words are in constant use and retain their national character. There are several examples misunderstanding between the Americans and the British [4].

Often for the same concepts, Americans and British use different words. For example, an American will call a toilet not toilet, but exclusively a bathroom, even if there is no bath or shower and is not close. The period (the one at the end of the sentence) is full stop in British and period in American.

There are also discrepancies between American and British phraseological units. Many lexical differences are insignificant - for example, one word in a phrase changes:

American version: Keptabson;

British version: Keepcheckon - means "to keep an eye on someone"

It should be noted that Americans often designate the class objects or phenomena with one of the words of this class. M.A. Goldenkov gives an example with the word "hawks". Americans call all birds, in particular, birds of prey "hawks", that is, "hawks". He also noted the use of the word bug - "bug" - as a designation for all beetles in general (the last meaning of this word is "an electronic eavesdropping device", which gave rise to the Russian language to call this kind of device "bugs")

Grammatical differences between American and British English. There are several grammatical differences between British and American English.

1) In American English, PastSimple is often used instead of PresentPerfect to provide more information or to report on recent events:

- I lost my key. Can you help me to look for it?

Past Simple is used with just, already, yet:

- I'm not hungry. I just had lunch.

- Don't forget to post the letter.

- I already posted it.

- I didn't tell them about the accident yet.

2) In American English form (I have / I don't have / Do you have?) are more common than I've got / I haven't / have you got?

- We have a new house

- Do you have a sister?

3) Some verbs in American and British English have different verb forms in PastSimple and PastPerfect:

a) Verbs such as toburn, tolearn, tolean are usually correct in American English: burned, learnedandleaned, while in British English they are simultaneously right and wrong.

b) Verbs like tospill, tospell, tosmell, to leap, to dream, to spoil - incorrect in British but correct in American.

c) Past participle get is gotten, prove is proven

- Your English has gotten much better since I last saw you.

- He has proven his innocence.

d) The verb toquit has the same 3 forms, while in British it is correct.

4) Americans often use the infinitive (no to) in constructs with insist / suggest.

- They insisted that we have dinner with them.

- Jim suggested that I buy a car.

A similar structure is used in British English.

5) Americans also omit to after the verb help.

- He helped me carry the bag.

6) Americans say the hospital.

- The injured man taken to the hospital.

7) Americans use on a team.

- He is the best player on the team.

8) Americans say on the weekend / over the weekend, but at weekend.

9) In American English different than - also possible like different from. Different to is not used [5].

Although the American and British standard variants show numerous discrepancies in phonological, spelling, grammatical and lexicosemantic levels, the nature of these discrepancies does not affect the English language system as a whole, which gives reason to consider American and British English as variants of the same language, and not two different languages.

References

1. Бурова В. Л. Межкультурная коммуникация в контексте когнитивной лингвистики. // Лингводидактические проблемы обучения иностранным языкам в школе и в вузе. Межвузовский сборник научных статей / Под ред. Л. Н. Борисовой. Вып. 3. – Белгород, 2015.
2. Голденков М. А. Осторожно! Hotdog! Современный активный English. -М., 2018.
3. Евдокимов М. С., Шлеев Г. М. Краткий справочник американо-британских соответствий. – М., 2017.
4. Кристалл Д. Английский язык как глобальный. – М., 2018.
5. Слепович В.С. Учебное пособие для студентов ВУЗов. – Минск: НТООО Тетра Системе, 2015, – 270 с.

UDC 373.1.

THE POTENTIAL OF PERSONALIZATION IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Ibaidulla G.Z.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Жеке тұлғаға бағытталған тәсілді жүзеге асыру және нәтижесінде студенттердің шет тілі сабақтарына қызығушылық танытуы және сыныпта да, үйде де белсенді жұмыс жасау оқытудың осы тәсілінің дамыған құралдарының арқасында мүмкін болады

Реализация личностно-ориентированного подхода и, как результат, заинтересованность студентов в посещении уроков иностранного языка и активная работа, как в классе, так и дома, возможна благодаря разработанному инструментарию данного подхода к обучению.

Personalization is based on the latest developments in psychology and pedagogy aimed at personal development based on the principles of humanity and freedom. This allows us to speak about the unlimited potential of this approach to teaching foreign languages, since in this case the learning process puts the student himself at the forefront [1]. And this student is an inexhaustible source of motivation for learning, goals and objectives, topics for study, a set of materials, new solutions and approaches. We are primarily interested in the role of personalization in increasing students' motivation to learn a foreign language.

From this point of view, the use of personalization, in fact, is not limited either by topic or by type of language competence, and, of course, does not depend on the

program textbook and how much it is focused on personal development. As mentioned earlier, the teacher is responsible for coordinating the work of the group. The teacher combines work with textbook, self-developed and other additional materials, focusing primarily on the desires and needs of students.

As part of the application of a person-oriented approach to teaching foreign languages, there are not only issues related to age requirements and the use of specialized educational and methodological complexes. It is important to determine when studying which topics are rational and most effective in applying this approach [2].

In general, the use of a person-oriented approach in foreign language lessons is not limited to any specific topics, it is more important to reorient methods and forms of work to personal involvement, change the wording of the tasks themselves. Topics for study are determined by the school curriculum and state standards, on the one hand, and the wishes and interests of students, on the other. The most boring topic, such as "geography of great Britain", can become interesting and even personally significant for each student if you offer them a trip to the mountains of Scotland and the plains of the South of England, made with the help of a competent selection of video material, presentations and maps.

The implementation of a person-oriented approach and, as a result, students' interest in attending foreign language lessons and active work, both in the classroom and at home, is possible thanks to the developed tools of this approach to learning. According to the theoretical and practical research of leading teachers, the most acceptable methods of implementing a person-oriented approach are the dialogue method, game methods, reflexive method, method of pedagogical support, diagnostic methods, creating a situation of choice and success. They give the student the opportunity to express themselves, to find something interesting to them and at the same time suitable for their level of knowledge and skills.

Thus, the student is involved in the learning process, he becomes interested in learning, he wants to continue learning a foreign language, it is no longer a stranger to him. In this case, we can talk about increasing motivation to learn. And this motivation is based not on the desire to get good grades, but on a sincere interest and desire to learn to understand and speak a foreign language [3].

But it is important to mention here that when defining and formulating topics, it is desirable to involve students themselves in this process. This will inevitably lead to changes in both calendar and time-based planning.

The feature of personalization can be traced already at the planning stage, when the teacher begins with a detailed discussion in the class of the program of the upcoming work. At the same time, students themselves offer their own subtopics that interest them within the framework of the educational topic. The teacher enters them in the calendar and thematic plan, and students-in their schedule of control and self-control, built on the principle of the language portfolio [4].

The work begins with drawing up a creative calendar and thematic plan. The plan is called creative because the teacher combines traditional and new forms of work when drawing it up. The book for teachers of any educational and methodical

set always has a calendar plan. From the point of view of a person-oriented approach, some changes are made to it.

The modern foreign language program provides competence-based approach, and the first place is given to speech competence, that is, the formation of speech skills of speaking, listening, reading and writing. Language competence (development of lexical, grammatical, and phonetic skills) is subordinate and serves speech competence.

For example, in most English language teaching kits, the headings of lexical and grammatical material traditionally precede the sections devoted to listening and reading. They do not have a graph of tests and project work. In planning based on personalization, they are mandatory, as well as an indication of the form of the final creative non-standard lesson.

This rearrangement immediately sets up teachers and students to achieve the final result of mastering foreign language speech in oral and written forms, specifies the subtopics of statements (it is mandatory to include subtopics proposed by the students themselves); shows which materials can be transferred to independent work, which creative project can complete the work on the topic [5].

For the didactic support of a person-oriented approach, an educational and methodological kit is also necessary. Most students are engaged in the "Inside Out" curriculum. Since statistical and empirical data were obtained on the basis of practical training, respectively, we will consider this textbook.

UMK New Inside Out - British publishing house "Macmillan Education", which reflects traditional approaches and modern trends in foreign language teaching methods. Authors of "New Inside Out" for primary schools of general education institutions - Sue Kay, Vaughan Jones.

The textbook is based on the plot-thematic principle. In all modules of the textbook there are regular characters - brother and Sister Larry and Lulu and their pet chimpanzee Chuckles. The UMK uses topics closely related to the real life of students ("Acquaintance", "Family", "birthday", "My home", "In the circus", etc.). this approach makes the language learning process personalized, the student gets acquainted with a new family and language. New vocabulary is presented using colorful drawings, posters, or signal images. Students read dialogues with new vocabulary and perform exercises that help the teacher control the understanding of individual lexical units and the entire dialogue as a whole. After that, students use lexical units in independent statements on the topic. The UMK also provides for constant repetition of previously learned vocabulary and structures, which allows you to save them in the long-term memory of students. The "Now I Know" section summarizes students' knowledge, skills and abilities on each topic and allows you to use the exercises given in it to assess students' progress and their knowledge gaps. A distinctive feature of the UMK is the presence of the "Portfolio" section. At the present stage, when creating a language portfolio becomes relevant at school, it is important to learn how to design the material for a portfolio starting from elementary school.

The main goal of training is the communicative, speech and socio-cultural development of students, the development of students' abilities to use English as a tool for communication at the intercultural level in oral and written forms. The principle of redundancy is the basis for the construction of the UMK, which is manifested not only in a somewhat excessive number of exercises, but also in their fullness. This allows the teacher to use the principle of individualizing the training of students with different abilities. This principle helps to work successfully with students and entire subgroups of students in accordance with their capabilities. The main focus is on the set of vocabulary and its application on the basis of a strictly regulated training scheme. From the point of view of the personality-oriented approach, students in the learning process remain within the strict limits of the textbook requirements, and the textbook's focus on the interests of students is averaged. This means that the textbook presents the material in a way that the impersonal average fifth-grader should like [6].

From this point of view, the potential of personalization can be more fully realized when using the New Inside Out management system. When writing a portfolio, students do not just train their writing skills using new vocabulary, they express their opinions, get involved in the topic they are studying, and speaking to the class with an essay helps them grow as individuals, develop important oratorical and leadership skills, and speak to the public. It is not aimed at the personality of each individual student, but operates within the framework of the traditional method of making requirements and their mechanical implementation. On the other hand, the authors tried to modernize it and make it communicative, but the traditional essence remained.

Both sets are designed to introduce them in the second class. In most schools, it is at this age that students begin to learn a foreign language. And in our opinion, the application of personalization to learning at this age is quite possible. This approach does not have age restrictions, on the contrary, it provides for age differentiation, which once again speaks in favor of its application. It should be added that it is advisable to start learning a foreign language based on this approach at the earliest possible age, so that the child does not have to adapt later to the requirements and principles of work that differ from the traditional and already familiar ones [7]. It is much better if the child immediately becomes interested in the language, learn to work independently, and not under the strict supervision and pressure of the teacher. Applying a person-centered approach from childhood will help to form a child's independence, flexibility of thinking, broad Outlook, and special attitude to learning based on personal interest, not on coercion. The benefits of such influence are undeniable.

In our opinion, the potential for personalization is huge. It is not limited to age, the educational and methodological kit used, or the topic of the lesson, on the contrary, it allows you to turn any, even the most boring topic into an exciting activity that allows you to involve every student in active work. The main requirement is the desire of the teacher to apply this approach to the organization of foreign language lessons and actively master its methods and forms.

References

1. Widdowson H.G. "Teaching Language as Communication" Oxford, 2019
2. Денисова Л.Г. Место интенсивной методики в системе обучения иностранным языкам в средней школе. Иностранные языки в школе. 2019. №4
3. Зимняя И.А., Сахарова Т.Е. Проектная методика обучения английскому языку // Иностранные языки в школе. – 2017. – №3.
4. Копылова В.В. Методика проектной работы на уроках английского языка. – М., 2016.
5. Павленко И.Н. Использование проектной методики в обучении детей старшего дошкольного возраста // Иностранные языки в школе. – 2018. – №5.
6. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка // Иностранные языки в школе. – 2015. – №2-3.
7. Кондратенко А.Б., Кондра-тенко Б.А. Технология обучения в виртуальной образовательной среде персонализации обучения. М.: Открытое образование №3, 2017

UDC: 811.111

THE ETYMOLOGICAL ASPECT OF THE FIELD OF WORD-FORMATION IN ENGLISH ADJECTIVES

Kabdosh A.K.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

В статье указываются способы словообразования в английском языке. Рассматриваются структурные особенности словообразовательного поля английских прилагательных, а также этимологический аспект словообразовательного поля английских прилагательных. Выявляются наиболее продуктивные способы образования прилагательных от производящих основ разного типа.

Мақалада ағылшын тіліндегі сөзжасам әдістері көрсетілген. Ағылшын сын есімдерінің сөзжасамды қорісінің құрылымдық ерекшеліктері, сондай-ақ ағылшын сын есімдерінің сөзжасамды қорісінің этимологиялық аспектісі қарастырылады. Әртүрлі типтегі өндіруші негіздерден сын есімдерді қалыптастырудың ең тиімді әдістері анықталды.

The modern stage of the development of linguistics is characterized by an increased interest in the complex study of the lexical system and the reflection of its connection with the cognitive and practical activities of a person, as well as with other systems.

Affixation is one of the most ancient ways of word formation in the English language and is defined as a way of forming words by adding word-forming affixes to various types of bases. In accordance with the division of word-forming affixes into suffixes and prefixes, affixation is divided into suffixation and prefix, which differ significantly. It should be noted that suffixes are closely related to the base, in contrast to more semantically independent prefixes. As a result of adding a suffix to the generating base, in most cases a derived base is formed that belongs to another part of speech; while the prefix never participates in the formation of words of another part of speech. Prefixes only change the semantics of the derived word. However, some linguists recognize the presence of "converting prefixes" in the

English language (O. D. Meshkov, E. M. Dubenets). We hold the view that prefixes in modern English form new words within the same part of speech.

Another productive way of forming derived words in English is conversion. V. N. Yartseva writes that the source of conversion was the changes that occurred intensively in the late old English period, when the equalization of the sound form of root morphemes and the reduction of the difference in forms within the paradigms of parts of speech led to a large number of homonyms. It is necessary to distinguish between conversion and modeled homonymy found in pairs of words that were not homonyms in Old English, but were characterized only by the commonality of root morphemes. Diachronic analysis of homonymous pairs of words in modern English shows that not all of them are formed by conversion; many, for example, drop (verb) - drop (adjective) - arose as a result of phonetic and phonomorphological transformations in the course of the historical development of the English language.

The word-forming field of adjectives in the English language is still insufficiently studied. A comprehensive study of the vocabulary of the English language, the identification and description of its systemic organization is relevant. Until now, the structure, semantics and etymology of its constituent units are interpreted ambiguously. Any object can be defined and understood only in a system of relations with other surrounding objects. In this regard, a comprehensive study of the individual elements of the vocabulary of the English language in their interdependence and internal unity is of particular importance.

Field derivational adjectives in English is complex, as it consists of a complex field borrowed derivational adjectives, the core of which is presented word-formation field adjectives formed from nouns producing bases and complex word-formation field native English adjectives, where the nuclear field is also derivational adjectives formed from nouns producing bases. Each of the word-forming fields includes microfields, the composition of which depends on the interaction of the generating bases with their word-forming formants. Thus, the core of the word-forming field of adjectives formed from the bases of adjectives is the microfield of the prefix. The method of prefixing is formed by 201 proper English and 199 borrowed adjectives. In the word-forming field of adjectives formed from the bases of nouns, the nuclear field is the micro-field of suffixation. The core of the word-forming field of adjectives formed from verb bases includes the microfields of suffixation and conversion.

The study of the vocabulary of any language is of great interest. According to D. Krystal, this is the most important task of a linguist [1]. The nature of the vocabulary is determined by the socio-economic and cultural history of the people who speak this language. Social, political and cultural changes in human society entail changes in the vocabulary of the language, which reflects the mentality and activities of the people who are native speakers of this language. Thus, I. V. Arnold writes that the vocabulary of a language is an adaptive system that is in constant development, adapting to the needs of the language community [2]. By an adaptive system, I. V. Arnold understands a self-developing system that adapts to the conditions of its functioning not only by enriching its composition, but also by

changing its structure itself, and the structure is understood as a set of relations between the elements of the systems. So, the language structure is a product of the historical formation and development of the language in inseparable connection with the development of society and public consciousness, all language systems are subject to changes in connection with social changes. The lexical system, unlike other language systems, is the most sensitive to changes in society and never remains constant, which is due to the main function of the language. Thus, A. Bo notes that the changes occurring in the language are most visible in the vocabulary of the language [3].

Of particular interest are the works devoted to etymological research. Etymology is one of the oldest branches of linguistics, dealing with the origin of words, changes in their forms and meanings. Without etymological data, it is difficult to understand the complex semantic changes that words undergo in the course of their historical development. Many questions of word formation are solved based on the data of etymology. Often a particular word goes out of independent use, remaining in complex words, or there is a simplification of the morphological structure of the word.

Etymological practice is increasingly striving for consistency in its methodology, forming methodological principles that allow us to assess the reliability of its conclusions based on the material available to the researcher, establishing rules that suggest the direction of etymological studies, and increasingly resorting to research on the material of entire groups of words.

The vocabulary of the English language is etymologically heterogeneous. V. D. Arakin says that in the Old English period in the language you can find English words that are not found in any other languages other than English, elements of Indo-European and Germanic languages, as well as words borrowed from other languages [4]. As V. A. Khomyakov rightly notes, the vocabulary of the Old English language was enriched mainly through its own resources, rather than borrowings; however, at this period there are a certain number of words borrowed from other languages [5]. K. Brunner writes that borrowings from the Celtic language are not numerous, but notes that the number of Latin borrowings in the Old English language is very significant. Krystal also speaks of a small number of Celtic loanwords and a significant influence of the Latin language. The point of view of K. Brunner and D. Krystal seems to be the most relevant to reality, since there are two layers of Latin borrowings in the Old English period: the first layer dates back to the time of the Germans' stay on the mainland, while the English language includes words related to military affairs, trade, agriculture, and everyday life. The second layer of Latin loanwords comes from the era of the Christianization of England, when words related to religion and education were borrowed mainly.

Integrated field borrowed derivational adjectives is a big part of a complex word-formation field adjectives in the English language and includes: word-formation field of Latin adjectives, word-formation field Latin, French adjectives, French adjectives field of word-formation, word-formation field Greco-Latin

adjectives; adjectives of Greek derivation field, field derivational adjectives borrowed from other languages.

Considering the structure and composition of the word-forming field of adjectives of the English language, we can conclude that it is complex, consisting of two parts, the quantitatively predominant of which is the word-forming field of borrowed adjectives. Each of the two parts is represented by a number of word-forming fields, including the core and the periphery, where the main is the word-forming field of adjectives formed from the generating bases of nouns, and the nuclear is the micro-field of affixation.

A comprehensive study of the word-forming field of adjectives in modern English allows us to conclude that the development of the concept of the field principle of the system organization of linguistic phenomena is widely used in word formation. The field approach to the study of word-forming processes allows us to study the connections and dependencies of all elements of the word-forming system of a particular part of speech in the most complete way. The word-forming base of adjectives in modern English is represented by the bases and word forms of different parts of speech, substantive and verbal word combinations and phraseological units.

References

1. David Crystal. - English as a global language.- Moscow: The Whole World, 2016. - 238 p.
2. I. V. Arnold. - Lexicology of the modern English language: a textbook / 2nd ed., reprint. - Moscow: Flinta :Nauka, 2016. – 374
3. Eckersley, K. E. English. The complete course in one volume. - Moscow: Karavella, 2017. - 688 p.
4. Arakin, V. D. History of the English language / V. D. Arakin. - M.: Fizmatlit, 2017. - 304 p.
5. Telegin, L. A. History of the English language: A textbook for bachelors / L. A. Telegin, D. A. Telegina, E. D. Pavlycheva. - Moscow: Flinta, 2016. - 160 p.

UDC 82

TRANSLATION OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL TERMS

Kadirov Z.O.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

*Бұл мақалада ғылыми және техникалық мәтіндердің аудармасы қарастырылады.
В данной статье рассматривается перевод научных и технических терминов.*

Technical translation is a type of specialized translation involving the translation of documents produced by technical writers (owner's manuals, user guides, etc.), or more specifically, texts which relate to technological subject areas or texts which deal with the practical application of scientific and technological information. While the presence of specialized terminology is a feature of technical texts, specialized terminology alone is not sufficient for classifying a text as "technical" since numerous disciplines and subjects which are not "technical" possess what can be regarded as specialized terminology. Technical translation covers the

translation of many kinds of specialized texts and requires a high level of subject knowledge and mastery of the relevant terminology and writing conventions.

The importance of consistent terminology in technical translation, for example in patents, as well as the highly formulaic and repetitive nature of technical writing makes computer-assisted translation using translation memories and terminology databases especially appropriate.

Technical translations, in the broader sense, involve any non-literary translation, i.e., translation of texts dealing with electronics, medicine, law, economics, or sports. In a narrower sense, technical translations deal with texts from the world of engineering, including chemistry, computer science, automotive engineering, geology, etc. The number of technical fields is infinitely large, and terminology is expanding and changing daily. Moreover, even within the same field, competing companies often use different terms for the same object to differentiate their products from those of their competitors.

Ideally, a technical text should therefore be translated by a specialist in the specific area in question, who is familiar with the terminology of the company for which the translation is being done. For example, it is highly desirable that a text dealing with IBM computer parts be translated by an IBM computer specialist, because chances are the same part is called a different name by Apple, Dell, or NEC. Obviously, this is not always possible in practice. What is important, however, is that the translator be familiar with the technical concepts involved in the text, so that the translation conveys the right idea to the engineer or technician reading it. The client can greatly contribute to the quality of the translation by providing the translator with any related documents written in the target language, as well as with the drawings and source-language documents dealing with the same topic. Then, especially if the translation is for publication, the terminology must be refined via a dialog between the translator and the client [1].

Even if the terminology and all information contained in the document is correct, technical writing has a style that is difficult, if not impossible, for a non-technical person to imitate. A high-quality technical translation combines correct terminology and a style appropriate for the type of document and the intended audience. A text describing a surgical procedure will use a different terminology and style depending on whether it is intended for physicians or laypersons.

Technical terminology is the specialized vocabulary of any field, not just technical fields. The same is true of the synonyms technical terms, terms of art, shop talk and words of art, which do not necessarily refer to technology or art. Within one or more fields, these terms have one or more specific meanings that are not necessarily the same as those in common use. Legal technical terms, often called (legal) terms of art or (legal) words of art, have meanings that are strictly defined by law.

An industry term is a type of technical terminology that has a particular meaning within a specific industry. The phrase industry term implies that a word or phrase is a typical one within a particular industry or business and people within the industry or business will be familiar with and use the term.

Technical terminology exists in a continuum of formality. Precise technical terms and their definitions are formally recognized, documented, and taught by educators in the field. Other terms are more colloquial, coined and used by practitioners in the field, and are similar to slang. The boundaries between formal and slang jargon, as in general English, is quite fluid, with terms sliding in and out of recognition. This is especially true in the rapidly developing world of computers and networking. For instance, the term firewall (in the sense of a device used to filter network traffic) was at first technical slang. As these devices became more important and the term became widely understood, the word was adopted as formal terminology.

Technical terminology evolves due to the need for experts in a field to communicate with precision and brevity, but often has the effect of excluding those who are unfamiliar with the particular specialized language of the group. This can cause difficulties as, for example, when a patient is unable to follow the discussions of medical practitioners, and thus cannot understand his own condition and treatment. Differences in jargon also cause difficulties where professionals in related fields use different terms for the same phenomena. For instance, substantial amounts of duplicated research occur in cognitive psychology and human-computer interaction partly because of such difficulties.

The term jargon can, and often does, have pejorative connotations, particularly when aimed at "business culture". The marketing and public relations industries in particular have expanded the lexicon of jargon that marks the global business environment [2].

The section on Science in the non-Western world takes into consideration the origins of science in modern Japan and how translators contributed to the introduction of Western knowledge, a transfer which took place under foreign influences during the 19th century in particular, by a process of adaptation and adoption, with split allegiances to different sources (e.g. both German and English for chemistry), Scott L Montgomery situates this development in a discussion of the evolution of the Japanese language, and the influence of China in this, followed by exposure to Western languages which resulted in changes in punctuation, range of ideograms and direction of writing, what the author describes as an 'overlap of graphic-historical deposits'. The main interest of Japanese scientific discourse is its accessibility to the average college-educated person, due to the nature of ideographs which highlight the etymology of the term through its components. Style and graphic richness of scientific discourse are discussed, together with cultural context and the status of European literature being translated into Japanese, mainly of scientific texts, with a concomitant attempt to 'nativise' this knowledge. The author touches on the influence of the Jesuits in the choice of texts for translation. By the early 1900s Japanese scholars were beginning to rely on knowledge of other languages for the pursuit of knowledge and by 1920 English was becoming the lingua franca for this purpose.

Seeking the answer to the question of translation as "a continuing formative influence in the making of scientific knowledge", the presumed universalism of

scientific discourse may be an obstacle to the development of translation techniques; conversely, to consider the cultural and philosophical aspects, and the determining role of linguistic frameworks, is to accord translation of scientific texts its true weight of influence. The history of language is seen as integral to the history of science, and the transfer of scientific knowledge across borders has generated language evolution and adaptation.

So what is gained in translation? For Scott L Montgomery, 'no area of knowledge is entirely separable from its forms'. Thus linguistic change, driven by the need to transfer knowledge through translation, is a major 'gain.' Technical discourse is a language for a specific purpose, and one might expect the translator not to have to deal with issues of culture and psychology. Translation of scientific knowledge over the ages has given rise to shifts in styles, techniques, strategies and perceptions of the role of translation. The power of translation ties in its role as a force for innovation and adaptation, with the possibility of many texts, multiple versions and the question of the role of the 'original,' as of the role of translated text as a new 'original.' Translation has 'multiplied' science by increasing the scope and diversity of texts and discourses.

Ambiguity and uncertainty are inevitable in the choice of a descriptive model or a term representing a situation, or even in the definition of a concept intended to be the core of a new theory. According to Heisenberg, the intrinsic uncertainty of the meaning of words was noticed a long time ago and it led to the need for definitions. "Defining" a word literally means to mark out the boundaries of its meaning, thus making clear when it can and cannot be used. A definition, however, can only be expressed through other concepts, so in the end some notions will have to be accepted without any proof or explanation (Heisenberg 1961). This observation leads to two significant indications on the relation between language and scientific communication, firstly, Heisenberg points out that a definition delimits the range of use of the term, which makes it monosemic and unambiguous. These characteristics are thus context-dependent, local properties of each word. What Heisenberg does not say, however, is that definitions set limits to the users of terms as well, who are compelled to respect the term's boundaries.

Secondly, definitions rely upon concepts which have not been carefully analyzed and defined, which justifies the use of tropes even in pure science. Tropes are obviously used very differently in a scientific and in a non-scientific context. By definition, tropes establish a connection that stretches the term's range of use. They usually refer to something external from the term's common usage. If not so, tropes give at least the context a broader interpretation. Generally speaking, the lower the density of the terms, the higher the number of connections the reader needs to understand the text. As the density increases, the reader becomes more independent and can follow the text without resorting to metaphorical connections [3].

This is one reason for the low occurrence of tropes in highly specialized communication. Moreover, in the language of science tropes (and metaphors in particular) are often implicit and totally integrated in the definition of the term. Boyd divides the metaphors used in scientific discourse into two groups: exegetical or

pedagogical metaphors, "which play a role in the teaching or explication of theories" and are typical of expert-to-non-expert communication (didactic and popular texts), and theory-constitutive metaphors, which "are constitutive of the theories they express" and are typically used in expert-to-expert communication [4].

Finally, it is interesting to note that in scientific texts devices similar to tropes are frequently used at a structural level. When, in a paper or a lecture, the writer (or the speaker) focuses attention on some particular case which summarizes and exemplifies the general topic of the discussion, a part is made to represent the whole, just like in a synecdoche. Terms used to refer to ideas and concepts often reflect their peculiarities (antonomasia, e.g. characteristic polynomial), or display a hint of irony (e.g. a quark's colour and flavour), or exaggerate a particular feature (hyperbole, e.g. the atom, which can be split but is still obviously called a-tom). And then scientific discourse abounds in significant results (think of all the Fundamental Theorems in Mathematics). Shouldn't scientific breakthroughs owe their impact on society only to (their) intrinsic significance? Still, the stylistic choices of many scientists recall the use and the effect of tropes.

References

1. Bauer, Laurie (2015) English Word-formation. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Bauer, Laurie (2018) Introducing Linguistic Morphology. Edinburgh: Edinburgh University Press.
3. Bauer, Laurie (2019) A Glossary of Morphology. Edinburgh: Edinburgh University Press.
3. Bauer, Laurie & Salvador Valera (2015) Approaches to Conversion/Zero-Derivation. Münster: Waxman.
4. Biese, Y. M. (2017) „Origin and development of conversions in English“. *Annales Academiae Scientiarum Fennicae B XLV*(2).

UDC 811.111

THEORETICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITY IN THE CLASSROOM OF ENGLISH

Kakenova G.M.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Бұл мақалада жеке тұлғаның дамуы мен іс - әрекеттің өзін ескере отырып, оқу-танымдық іс-әрекеттің негізгі түрлерінің сипаттамасы қарастырылады. Ғалымдар танымдық іс-әрекеттің құрылымын, оның процедураларын, операцияларын әрі қарай зерттеу қажеттілігін және балаларды танымдық іс-әрекетке оқыту әдістемесі мен бағдарламасының теориялық негіздерін осы әзірлеу негізінде атап өтті.

В этой статье рассматривается характеристика основных видов учебно - познавательной деятельности осуществляется им с учетом развития личности и самой деятельности. Ученые указывают на необходимость дальнейшего изучения структуры познавательной деятельности, ее процедур, операций и на основе этого разработки теоретических основ методики и программы обучения детей познавательной деятельности.

The characteristic of the main types of educational and cognitive activity is performed by it taking into account the development of the personality and the activity itself.

The scientist points out that it is necessary to further study the structure of cognitive activity its procedures, operations and on the basis of this, the development of the theoretical foundations of the methodology and training program for children of cognitive activity [1].

Thus, in modern pedagogical research, the problem of cognitive activity has been fully developed. Almost in all psychological and pedagogical studies it has been revealed that the process of cognitive activity requires a significant expenditure of mental strength and tension, active thought, constant action aimed at developing cognitive interests and activity, autonomy of the individual, performs various functions in the age and individual development of the student.

The formation, development, optimization, expedient organization of this activity is an actual pedagogical and psychological task, which has been and is being solved in all historical periods of the development of society.

The age period that we have adopted for the study - the middle school age is sensitive for the intellectual development of the student's personality, the basis of which is learning and cognitive activity.

However, the results of a theoretical analysis of sources and practices indicate that the current state of development of the cognitive activity of students in the educational process of schools cannot be considered completely satisfactory.

We see one of the reasons for this situation in the insufficiency of the methods of organization and development of cognitive activity of students practically developed and accessible to practicing teachers by various means, such as games, quizzes, contests, problem tasks, and crossword puzzles [2].

Despite a significant amount of work on various aspects of organizations, development, enhancement of cognitive activity, issues of development of cognitive activity of schoolchildren, for example, in foreign language classes of grades 5-6, still have not found adequate coverage in psychological and pedagogical research and remain poorly understood [3].

The insufficient development of this problem in the scientific and pedagogical literature from the position of fundamental changes occurring in education, as well as the system and technology of development of the studied phenomenon in the integral pedagogical process of the school indicate the relevance and practical significance of the problem, which determined the choice of the research topic – “The development of the cognitive activity of the students in the process of the English language teaching The development of the child is carried out in the activity and it develops to the best of its activity.

Psychologists and educators, considering the structure of learning and cognitive activity, showed that its components, goals, motives, content, methods, learning activities, results - determine the entire learning process.

Theoretical analysis of the literature allowed us to conclude that the cognitive activity of students is a complex education. The problem of the formation and development of the cognitive educational activity of students has its own history of development.

Various psychological concepts of learning had a great influence on the formation of didactic theories: associative, behavioral, Gestalt psychology [4].

The role of these concepts was quite thoughtfully described by L. B. Itelson.

Based on the emergence of messages and the accumulation of knowledge and skills, an appropriate learning model is built.

One of the propositions of the theory of the phased formation of mental actions is that external activity is the basis for internal activity. In our experimental and pedagogical work we will be guided by this provision.

According to the theory of the phased formation of mental actions, the process of forming mental actions is carried out in the following stages:

- orientation in the object of activity and the activity itself;
- external actions with material objects;
- loud pronouncing of actions without material objects;
- performance of actions at the level of internal speech;
- performance of mental actions.

One of the main provisions of this approach is the provision on the presence of certain components in any activity. "In the general flow of activity ... analysis identifies, firstly, individual (special) activities, according to the criterion of motives that impel them.

Finally, these are operations that are directly dependent on the conditions for achieving specific goals. " The implementation of each component of the activity, that is, the mastery of each component is carried out in stages. Consequently, the process of learning is carried out in stages, which has the same structure as the activity as a whole.

If analysis and synthesis are activities, then they will inevitably have their own structure. The answer to the question: "What?" Gives the theory of Halperin P.Ya. and others.

In addition, these two types of activity cannot exhaust the whole objective variety of cognitive activity. The emergence of new activities becomes inevitable.

The ascent from the abstract to the concrete becomes a universal principle of learning the material.

In accordance with this theory, the development of a school subject spirals from the abstract-common center to private peripheral representations.

By establishing, in this way, a substantial and universal connection, the child finds a common genetic basis for all particular manifestations [5].

The basis of such an activity is the operation of generalization - the most important operation of mental activity in learning. It is aimed at solving special "learning tasks", the essence of which consists in mastering generalized methods of actions oriented toward the general relations of the subject area being mastered.

This provides developmental learning. In the course of such activity, the child's cognitive need and appropriate motivation are activated and formed.

The child behaves as an active subject of knowledge, being realized as a unique personality.

The theory of problem-based learning, directly related to the idea of developing cognitive activity, was highlighted in the writings of Russian didactics and methodologists in the 60s of the 20th century.

According to many scientists of this time, an increase in cognitive activity contributes to the development of mental abilities of students.

Methodist and didactic P.I. Pidkasisty gives the following definition of independent cognitive activity: "Independent cognitive activity in its most generalized form can be represented as a system that includes the following main components [6]:

1. The content side (knowledge expressed in concepts or images of perceptions and ideas);
2. Operational (various actions, operating with skills, techniques, both in the external and in the internal action plan);
3. The productive side (new knowledge, ways of solutions; new social experience, ideas, attitudes, abilities and qualities of the individual".

The main unit of cognitive activity, the scientist considers the action. An action is recognized as informative if:

1. The content of the "cognitive act" is the immediate goal of the action;
2. This content is related to the motive of cognitive activity.

The scientist identifies two aspects of cognitive activity: external and internal. By external, it means mental, related to the development of activity goals, ways of performing actions in solving search problems. Internal he calls technical, it provides practical actions for the purpose of the formation and development of skills [7].

The more life experience the student has accumulated, the easier the learning process. For the development of cognitive activity, the researcher recommends using "cognitive-practical tasks", a heuristic conversation, and a problem statement of the material. The scientist believes that the knowledge acquired by the students themselves, even if it required a lot of time and effort, is more durable and alive than it was reported by another person.

The role of the teacher is not diminished, he leads the process of cognition or is included in the joint activity with the students.

Under the methods and techniques of cognitive activity we understand those actions and operations that contribute to the acquisition of scientific knowledge, their successful application in practice and the independent search for new knowledge.

Studying the learning process and the problem of methods and techniques of students' cognitive activity, it should be noted that this development has a number of stages, each of which has its own structure of cognitive activity [8].

The structure of the game as an activity includes the following stages:

- Targeting;
- planning;
- realization of the goal;
- analysis of results in which the person fully realizes himself as a subject.

Motivation of gaming activity is provided by its voluntariness, choices and elements of competitiveness, satisfaction of the needs of self-affirmation, self-realization.

The problem of personality activity in education as a leading factor in achieving learning goals, general development of an individual, and vocational training requires a fundamental understanding of the most important elements of education (content, forms, methods) and argues that the strategic direction to enhance learning is not to increase the amount of information transmitted, not strengthening and increasing the number of control measures, and the creation of didactic and psychological conditions for the meaningfulness of the teaching, including the student in intellectual, but personal and social activity.

References

1. Ариан М.А. и др. Методика преподавания иностранных языков: Общий курс.- Н.-Новгород: НГЛУ, 2014.-190с
2. Беляева Л. А., Иванова Н.В. Презентация Power-point и ее возможности при обучении иностранным языкам // Иностранные языки в школе. – 2018. – №4.
3. Галиулина Т.Н. «Обучение иностранному языку с помощью новых информационных технологий». Материалы Региональной Научно-практической конференции “Английский язык в системе «Школа – Вуз», Новосибирск, 20 июня 2013г.
4. Душеина Т.В. «Проектная методика на уроках иностранного языка». ИЯШ, 2013, №5.
5. Коптюг Н.М. «Интернет-проект как дополнительный источник мотивации учащихся». Иностранные языки в школе, 2013, №3.
6. Маркова Е.С. Использование проектной работы в элективных курсах при изучении английского языка на профильном уровне(10-11 классы) // Иностранные языки в школе. – 2016. – №1.
7. Матвеева Н.В. Применение компьютерных технологий при обучении иностранным языкам // Информатика и образование.-2016.-№6.-С.72-76.
8. Павленко И.Н. «Использование проектной методики в обучении детей старшего дошкольного возраста». ИЯШ, 2013, №5.

UDC 373.1.

CONCEPT OF "SLANG AND JARGON"

Kaldarova A.Y.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

XX ғасырдың аяғы-XXI ғасырдың басындағы қазіргі жастар сленгін жаңа бірліктермен толықтыру процесінің қарқындылығы. Бұл ағылшын тілінің дамуының әлеуметтік-тарихи фонына байланысты. Бірақ бұл байланысты тым тікелей түсіндіруге болмайды, тек тарихи катаклизмдермен Елеулі жандану мен қарқынды жаргон қалыптастыруды түсіндіреді.

Интенсивность процесса пополнения современного молодёжного сленга новыми единицами в конце XX - начале XXI века. Это связано с социально-историческим фоном развития английского языка. Но связь эту нельзя трактовать слишком прямолинейно, объясняя заметное оживление и интенсивное сленгообразование только историческими катаклизмами.

Professional vocabulary is a special set of means for expressing a certain group of workers who use terms or terminological combinations in the labor process or in the service, irrespective of their literature, only for the sake of their speech economy and the unambiguity of their understanding in this collective. The formal advantage of a non-literary professional turnover in comparison with the corresponding literary expression may be its one-word as a manifestation of the desire to save speech.

Each slang in the broad sense of the word contains a number of literary expressions, often even with a tendency to move into official terminology. Therefore, if slang is traditionally defined as a non-literary layer of special items, then it is necessary to differentiate the concept of "slang" and the concept of "professional vocabulary". The reason for the differentiation of slang and professional speech is their nominative motivation. Slang names are created mainly in an environment with common interests as a manifestation of cohesion. The use of slangism is caused by the desire to express the speaker's belonging to a particular social group or the desire to convey the social role in which the speaker is in this group at the moment. In this sense, the expressive means of slang fulfill the socially representative function much more intensively than the expressive means in professional speech. In this case, slang names arise as synonyms with respect to neutral, literary expressions and correlate with the qualities of exclusivity, informality, expressiveness, wit, and language play. The foregoing applies to non-literary layers. Professional words, unlike slang, penetrate into the literary language, in oral scientific speeches they are stylistically neutral and are not expressive. This applies primarily to expressions of a conceptual nature. Professionalism is the terminological opposition member with official terms. Summing up the above, we can say: despite the fact that professional dialects and slang belong to the social variants of the language, these are various phenomena that do not coincide with each other and perform different functions in the communication process.

The word "argo" comes from the French. argot - 'speech of certain, closed groups, which is created with the aim of linguistic isolation' In the "Dictionary of linguistic terms" O.S. Akhmanova says that argo is "the same as jargon", however, "unlike the latter, the term "argo" is devoid of pejorative, derogatory meaning" [1]. Traditionally, in the scientific literature the concept of "argo", on the one hand, duplicates the term "jargon", and on the other hand, narrows to its private variety and is understood as thieves' jargon. In B.C. Elistratova there is an expansion of the interpretation of the concept of "argo": any hermetic systems, from closed systems such as family argo to open, mass, such as the so-called Moscow argo [2]. Thus, this linguistic phenomenon also needs to be distinguished from other types of substandard vocabulary, especially slang and jargon.

Argo is a closed lexical subsystem of special nominations serving narrow social-group interests, most often declassified elements of society. The term "argo" is found even in the Encyclopedic Dictionary of F. Brockhaus [3]. However, instead of interpreting, we find a reference to the article "thieves' language." Since at present there is no single understanding of argo, and due to social changes, argo often refutes

its initial characteristic, it is necessary, as soon as possible, to develop its new theoretical definition. There are two main ways:

1) using the term "argot" to designate only historical argot, for which this definition is applicable from the beginning of the century; the rest of the dialects are designated by the term "slang", which should be given a new definition and, perhaps, classified into fishing, prison, etc. ;

2) the term "argot" should be assigned to the designations of some modern dialects, however, to redefine the social groups that are carriers of argot, that is, to answer the question in advance whether speech secrecy and protection from society are still the main language functions of argot.

In modern linguistics, the term "argot" is mainly used in the meaning of "thieves language", i.e. the meaning of the term is associated with the sealing of verbal communication. We are close to the interpretation of the term "argot" B.Ya. Sharifullina, who defines this linguistic phenomenon in this way: Argot is a specific language (more precisely, a system of lexical and phraseological means) that has developed historically in the English environment (perhaps somewhere from the 18th – early 19th centuries) of the "criminalist". The source of which was, first of all, conditionally professional "secret" languages [4]. Initially, the expression chatting on the hair dryer - "speak thieves language" looked like talking on the hair dryer. They had a conditionally professional language that they used when tricking customers or in dangerous situations when they needed to hide their intentions and actions. Nowadays, the word *fenya* is used outside the phraseological turn and is used in the speech of declassed elements, which forms the basis of argot.

We can talk about the following reasons for the creation of conditionally professional languages:

1) people want to communicate with each other in the presence of strangers, while remaining incomprehensible;

2) the desire to hide the secrets of their craft and activities, which are often criminal in nature;

3) the need to isolate from hostile forces;

4) the desire for verbal expressiveness.

Given the above reasons for the occurrence of argotisms, several main functions of argot are distinguished:

1. Conspiracy function, which consists in the desire to hide information from outsiders who do not belong to the thieves community. In general, argot is incomprehensible to the uninitiated, which is what the criminal world uses for its own purposes. Example: fly petrol - 'alcohol', violin - 'saw for sawing the grate', garlic - 'thief in law'. Often this function is manifested in literary units in the form, which in argot function in a different meaning.

2. Nominal function: in argot there are a large number of words and phraseological units that are used to denote those objects and phenomena for which there is, for example, a one-word equivalent in the literary language: *katran* - 'gambling house', *idiot* - 'victim of a crime', *Going* - "preparation for a crime". Argotisms in this way are fillers of the lexical lacunae of the literary language.

3. The ideological function of servicing criminal activity. The reduced and vulgarity of thieves' speech is a feature of our perception, and in the perception of the representative of the declassified elements, it introduces a heroic, elevated character; a significant number of argotisms by the criminal world is perceived differently than law-abiding people.

4. The emotional and expressive function is manifested in the desire for verbal expressiveness, which is a response to frequent stresses and the alienation of society, so the desire for self-assertion, bravado and ostentatious recklessness are manifested: the baby is a "juvenile criminal", the durdizel is a "well-functioning prisoner" in production ', fucking toilet -' sinful, ashamed from the point of view of thieves 'laws' [5].

Some of the indicated functions of argo are also peculiar to modern youth slang: nominative, emotionally expressive, worldview, identification. Slang units, as well as slang ones, can fill in the lexical gaps of the literary language, while giving an assessment to the subject of speech or phenomenon: grab shoals - "to make mistakes, for which you can pay", a chip - "something unusual, amazing; distinctive feature, peculiarity ', sushnyak -' thirsty feeling from a hangover '. Thanks to our knowledge of slangisms, we can understand the value system of young people.

Persons belonging to a marginal culture become bilingual (like any user of a sociolect in general): in their environment they use argo, and when communicating under ordinary conditions they use the English literary language. Argo, like slang, does not have its own grammar and differs from the literary language only in its lexical composition. The speaker simply remembers words and expressions within certain subject groups. Argo is used in areas of the criminal world, usually serving sentences in prisons, camps, etc. or engaged in criminal activities in freedom. Despite the presence of territorial varieties, this language has a relative unity. In argo the terminology expressing various thieves' specialties is rather richly represented. For example, in the Dictionary of the Millennial English Argo, M.A. Gracheva presents the following names of thieves, depending on their "specialization": pocketer - "pickpocket", house-keeper - "theft specializing in apartment thefts", washer - "thief specializing in thefts in stores" [6].

Many features are related youth slang with argo. This is, firstly, his depreciation [7]. Slang is very critical, ironic about everything that is connected with the pressure of the state machine. Here one feels a sharply expressed ideological moment - from the very beginning, "systemic" slang contrasts itself not only with the older generation, but, first of all, with officialdom, that is, in a youth's speech a large number of foreign words (often travesty distorted, changed to the English style of shouting - 'drink'), mainly Englishism at present.

The second feature that makes English youth slang related to argo is the emergence of new, figurative meanings in the words of common vocabulary. The images that are born in the minds of young people are most often collective in nature. A number of pathways function in modern youth slang, but first of all metaphors ("inflamed metaphoricity" is typical for slang): lemur - "mistress", burdock - "headphones". Metaphorization is a very important engine in language development.

When the word becomes obsolete, overwritten by frequent use, there is a need to replace it, to update the image. It is generally believed that this is the work of poets. But no less often this happens in the speech of youth among people who know how to joke. Modern examples are enough. We can find examples of metonymy and synecdocha in modern youth slang: bows are “obedient children”.

In argo as in literary language, synonymy is widespread. To denote the concept of getting caught, such argotisms are used as burn, fly up, and catch up. The thief's hangout has several names: gop, shalman, kherva, haza, raspberry. The verb 'convey / convey' has a developed synonymy: to kick, grab, sell, etc. The largest numbers of synonyms are words most often used by marginals.

References

1. Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. М.: Советская энциклопедия, 2016. - 607 с.
2. Елистратов, В.С. Наблюдение над современным городским аргом / В.С. Елистратов // Вестн. Моск. Ун-та. Сер. 9. Филология. - 2019. - №1. - С. 80-87.
3. Брокгауз, Ф. Энциклопедический словарь. Современная версия / Ф. Брокгауз, И. Ефрон. М.: Изд-во Эксмо, 2015. - 672 с.
4. Шарифуллин, Б.Я. Русское аргом как лингво-исторический источник / Б.Я. Шарифуллин // Социальные варианты языка - II: Материалы междунар. науч. конф. - Н.Новгород: НГЛУ им. Н.А. Добролюбова, 2018. - С. 398-401.
5. Грачёв, М.А. Как появляются арготизмы в нашей речи / М.А. Грачёв // Русская речь. - 2016. - №4. - С. 67 - 71.
6. Грачёв, М.А. Механизм перехода арготизмов в общенародный язык / М.А. Грачёв // Русский язык в школе. - 2015. - №5. - С. 87 - 90.
7. Береговская, Э.М. Молодежный сленг: формирование и функционирование / Э.М. Береговская // Вопросы языкознания. - 2018. - №3. - С. 32-41.

UDC: 811.111

WAYS OF FORMATION OF EUPHEMISMS IN THE ENGLISH LANGUAGE

Kaldybai Z.B.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

В статье рассматриваются способы образования эвфемизмов в английском языке. Охарактеризовано пять основных способов эвфемизации, такие как морфологический, лексико-семантический, синтаксический, фонетический и графический. Каждый из данных способов обладает различными возможностями воздействия на аудиторию.

Мақалада ағылшын тілінде эвфемизмдерді қалыптастыру әдістері қарастырылады. Эвфемизацияның морфологиялық, лексикалық-семантикалық, синтаксистік, фонетикалық және графикалық сияқты бес негізгі әдісі сипатталған. Осы әдістердің әрқайсысы аудиторияға әсеретудің әртүрлі мүмкіндіктеріне ие.

The most important trend in the development of modern English is its euphemization. The use of language units that serve to replace, soften, and veil negatively evaluated concepts is a property that has been manifested in the language since ancient times. At the heart of this process is the need to replace words that for various reasons have become forbidden, inconvenient to use, indirect or milder terms.

New language units-euphemisms-are formed under the influence of national psychology, aesthetic and value-normative attitudes that have developed in society, as well as under the influence of the immediate speech situation [1].

In linguistics, there are several classifications of ways to form euphemisms. One of the first is the classification of J. Lawrence. In this classification, the author presents two main ways of euphemization: the creation of an allegorical expression and the use of a chosen substitute word.

J.Niemen and K. Silver takes the main semantic processes by which euphemisms are formed as a criterion for his classification of euphemization methods.

Analyzing the existing classifications, we can distinguish five main ways of forming euphemisms. These include morphological methods of euphemization; lexical-semantic methods of euphemization; syntactic methods of euphemization; phonetic methods of euphemization; graphic methods of euphemization.

The morphological method of euphemization includes meiosis, negative prefixation, and abbreviation.

According to the definition of L.P. Krysin, meiosis is the replacement of a rude word or expression with a language unit that expresses the incompleteness of an action or a weak degree of property. Such words or expressions allow the recipient to perceive the information as reliable, to believe that he is not deceived. The negative phenomenon is called, but it is mitigated by affixes [2]. As an example, the replacement of the direct nomination of the word hungry and the use of the meiosis undernourished children, which gives the expression a neutral style of presentation, can be cited.

One of the most productive ways to form euphemisms is through negative prefixing. The specified method is the following model: the negative prefix and the basis of the word that is the antonym of the replaced. By nominating «from the opposite» with the help of the prefixes un -, under-, im-, anti -, over-, the direct meaning of the word is negated: fool–unclever, fat–overweight, rude–impolite, crime-anti-social behavior. As an illustration of this provision, we present an excerpt from the article of the news portal The Guardian: «Social enterprise helps underprivileged people improve wellbeing by enhancing the irrelationship with the natural world». In this sentence, the author denies the direct nomination of poor, replacing it with the more appropriate euphemism underprivileged. Thus, a softening effect is achieved, in which the negatively perceived properties are not specifically named. A similar function is performed by the euphemism imperfection in the sentence: «While normal cosmetics can mask imperfections on the skin, the new coating changes the way skin behaves by giving it the elasticity of young skin».

The morphological methods of education of euphemisms also includes the abbreviation. Such euphemisms are letter abbreviations that correspond to the first letters of a taboo word or phrase. The abbreviation reduces the semantic features of the replaced lexical unit. According to E. P. Senichkina, the abbreviation in comparison with the full name «increases the distance between the denotation and the signifier» [3].

For the formation of euphemisms in modern English speech, various structural types of abbreviations are used. Abbreviation is becoming a popular way of forming euphemisms due to the media's desire not to name undesirable phenomena directly.

Thus, the morphological way of forming English euphemisms is quite common.

The processes of euphemization of speech also occur at the lexico-semantic level. The methods of forming euphemisms of this level include: generalization of meaning, metaphorization of meaning, metonymization of meaning, polarization of meaning, periphrasis, borrowings, and terms.

Generalization of meaning is a technique that involves generalization, the transition from the particular to the general, the subordination of particular phenomena to a general principle. So, in the example «Authorities also asked protesters not to remove barriers on the bridge, which they have said was damaged in the late October conflict that led to several people being hurt, including a serious arm injury» instead of the word firefight, conflict is used. It has a fairly general meaning and can be applied to a wide class of phenomena and objects.

Many scientists (Moskvin V.P., Newman J.S., Silver C.G.) emphasize the importance of metaphor as a way of euphemizing speech. It is based on the similarity between a taboo concept and a denotation outside a certain sphere. In this way, the euphemisms ethnic cleansing (ethnic cleansing) in the meaning of the destruction of the nation, the metaphors demands of nature (natural need), essential purposes (first need) in the designation of natural human needs are formed.

Syntactic methods of euphemization include variants of the transformation of phrases, such as the use of an additional positive element, the exclusion of a negative element, the collision of conflicting components, excessive complication of the structure of the phrase.

Euphemistic expressions are often formed by introducing an additional positive component into the structure of the phrase. This technique allows the unwanted expression to have a less harsh, neutral or positive color. The positive component is often words with a common lexical meaning, such as limited, general, light. As a rule, they extend their meaning to the entire phrase. The phenomenon is called, but the emphasis shifts from negative to neutral. The opposite way to transform expressions into euphemistic expressions is to remove an undesirable component from their structure. In some situations, the introduction of an additional positive or neutral component in the phrase does not create a softening effect. In such cases, it is more convenient for the speaker to completely abandon the use of the irritant word.

Excessive complication of the phrase structure is used in the construction of euphemistic expressions in order to make it difficult for the recipient to understand the essence of the phenomenon. Such phrases blur the idea of the statement, allowing you to disguise the condemned processes and phenomena. Thus, syntactic euphemisms have a great manipulative potential, since it is more difficult to recognize euphemistic syntactic structures in the speech stream than lexical ones.

Phonetic methods of creating euphemistic names include sound analogy, onomatopoeia, reduplication, and rhyming slang. Euphemisms formed in these ways allow you to convey a similar meaning without naming a taboo definition.

The term «sound analogy» was introduced by A. M. Katsev [4]. This type of euphemization was also studied by L. A. Bulakhovsky, P. A. Moskvina, and others. A sound analogy is the replacement of an unwanted word with a similar-sounding unit that has a completely different lexical meaning. For the formation of euphemisms in this case, the words-paronyms are used. Basically, the sound analogy is used when creating euphemisms that hide the direct nomination of curses and swear words. For example, the speaker may say the word shoot instead of the expletive shit, thus avoiding the rude word, but even then the meaning will be clear.

Onomatopoeia—conditional reproduction of sounds of nature and sounds accompanying certain processes (trembling, laughter, whistling, etc.), as well as animal cries. In English, a significant number of onomatopoeic euphemisms are used to denote the physiological functions of the body.

Rhyming slang also belongs to the phonetic methods of forming euphemisms. This phenomenon is a euphemism formed by rhyming a taboo word. Rhyming slang is a very interesting linguistic and cultural feature characteristic of the English-speaking language community. Euphemisms formed by the mechanism of rhyming slang have different degrees of effectiveness. This depends on the possibility of forming a rhyme with the direct name of the denotation, as, for example, in the combination elephant's trunk-drunk. Any word can, in principle, act as a euphemism in a certain context, if it is a rhyme or rhyming combination to the word being replaced. Euphemisms based on rhymed slang can be considered a vivid manifestation of the language creative everyday activities of people. Therefore, they often remain in the status of occasionalisms.

Some scientists (V.Z.Sannikov, Yu.S.Baskova) distinguish another way of forming euphemisms –graphic. However, they agree that this technique is quite rare due to the limited functioning in the texts. There are three kinds of graphic euphemisms: syncope, apocope and replace the words with an ellipsis.

Syncope -replacing the middle of a word with an ellipsis. For example, in a written text, obscene language units are written with the omission of the middle of the word: f..k, s..t. Apocope-replacing the end of the word with an ellipsis. For example, in order to avoid direct nomination of rude words denoting a fallen woman, the authors use b..., w..., s.... Replacing the whole word with an ellipsis is also found in English-language texts. Note that the veiling effect of graphic euphemisms is quite low. The forbidden word is formally disguised, but its meaning is obvious [5].

Thus, the methods of formation of euphemisms in the English language are diverse. The analysis of the mechanisms of formation of euphemisms in the English language allows us to distinguish morphological, lexical-semantic, syntactic, phonetic and graphic methods. Each of them has different opportunities to influence the audience [6].

References

1. Kiselev I. E. Euphemization of the modern English language space / I. E. Kiselev, N. V. Malysheva. - 2015.- No. 5.- 137 p.

2. Krysin L. P. Modern Russian language. Lexical semantics, lexicology, phraseology, lexicography: a textbook for students of institutions of higher professional education. - Moscow: Akademiya, 2015. - 239 p.
3. Senichkina E. P. Euphemisms of the Russian language: Special course: Textbook. Manual. - M.: Higher School. -2016. -151 p.
4. Katsev A.M. Linguistic taboo and euphemia: A textbook for a special course. - L.: LSU Publishing House. -2015. – 36p.
5. Sannikov, V. Z. Expressive speech resources. // Poetics of Journalism. - M. Nauka, 2015.
6. Moskvina, V. P. Euphemisms, system connections, functions and methods of education // Questions of linguistics. - M., 2015. -67 p.

UDC 811.111

IMPROVEMENT OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF A HIGHER SCHOOL LECTURER AS DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL RESOURCES OF THE HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Kalmatayeva G.
Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Мақалада университеттің білім беру ортасының мүмкіндігі, оның әлеуеті жоғары мектеп мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін жетілдіру ресурсы ретінде қарастырылады. Оқытушылардың кәсіби құзыреттілігі мәселесіне, ЖОО - ның психологиялық-педагогикалық біліктілігін арттыру бойынша эксперименттік жұмысының нәтижелеріне ғалымдардың әртүрлі көзқарастары ұсынылған.

В статье рассматривается возможность образовательной среды вуза, его потенциал как ресурс совершенствования профессиональной компетентности педагогов высшей школы. Представлены различные точки зрения ученых на проблему профессиональной компетентности преподавателя, результаты экспериментальной работы вуза по повышению психолого-педагогической квалификации.

The problem of improving the professional competence of teachers of higher professional education in recent decades has acquired special significance and revealed new aspects. The social status of the teacher has changed significantly: from the respected and prestigious profession, it has moved into the category of unattractive, low - paid. The contradiction is obvious: on the one hand, teaching fulfills a high mission in the information society, and has a significant educational potential. On the other hand, there is a low standard of living, low motivation of teachers for research activities. The problem is compounded by the reduction of universities 'investment in the development of teachers' professionalism: there are reduced or no expenses for teachers 'participation and trips to conferences to exchange experience and improve their skills. In the scientific community, these issues are actively discussed, but "who is still there" - the potential internal capabilities of universities are almost poorly used [1].

We have made an attempt, due to the urgency of the problem of improving the quality of professional education, not only theoretical understanding, but also practical search for the use of internal reserves of the educational environment of the university as a means of improving the professional competence of teachers.

In our science, professional competence is considered as a certain mental state that allows you to act independently and responsibly, as the possession of a person's ability and ability to perform certain labor functions (A. K. Markova); as the presence of special education, broad general and special erudition, constant improvement of their scientific and professional training (V. G. Zazykin and A. P. Chernysheva); as professional training and the ability of the subject of labor to perform tasks and duties of daily activities (K. A. Abulkhanova); as a potential willingness to solve problems with knowledge of the case (P. V. Simonov).

Considering the essence of professional competence of a teacher directly, given that this problem has been developed in science for a long time, scientists have not yet come to a consensus. Thus, according to V. L. Slastenin, I. F. Isaev, A. I. Mishchenko, E. N. Shiyanova, professional competence of the teacher expressed "the unity of theoretical and practical readiness for the implementation of pedagogical activities", while the structure of the competence of teachers are numerous psychological and pedagogical skills, describing it.

Some scientists, considering the professional competence of a teacher, distinguish its types. Communicative competence in their research considered Y.M. Zhukov, L. L. Petrovskaya, M. S. Kuzmin, Y. L. Emelyanov, etc. V. A. Adolf distinguishes the subject of psycho-pedagogical and methodical competence of the teacher, which in the collection form the so-called functional competence [2].

N.I. Kuzmin expanding this list as separate types of pedagogical competence highlights the following: special competence in the area of teaching disciplines; methodological competence in the field of methods of forming knowledge, skills, and skills in students; psychological and pedagogical competence in the field of education.

The problem of studying the professionalism of teachers, their psychological competence and psychological and acmeological support for its development, in fact, remains insufficiently developed, despite its obvious relevance and scientific and practical significance [3].

Currently, research on psychological competence is carried out on the basis of a psychological and acmeological approach based on the results of psychological and acmeological studies of various types of competence (I. E. Vegerchuk, O. I. Denisov, A. A. Derkach, I. N. Drozdov, T. E. Egorova, I. E. Elina, S. S. Zhidaev, V. G. Zazykin, M. S. Igelnik, V. V. Kulikova, S. V. Makarov, A. K. Markova, E. V. Selezneva, L. A. Stepnova, A. F. Fominykh, S. A. Yusupov etc.).

"What are the characteristics of the psychological competence of higher school teachers in the light of modern requirements? What are the ways of its formation and further development?» The answers to these questions were obtained as a result of a qualitative analysis of the state of the research problem, including the actual theoretical analysis of publications and the results of experimental work.

The pedagogical reality that has developed in higher education indicates that there is an urgent need to carry out additional professional training of university teachers in accordance with modern requirements.

To implement the pedagogical idea of the need to build a system for improving the pedagogical qualifications of teachers at Miras University, a program for improving the psychological and pedagogical competence of higher school teachers has been created and has been in operation since its foundation. Its development involves 72 hours, the content includes updating of psychological knowledge, new pedagogical technologies, exchange of experience and methods of teaching various disciplines, discussion of scientific articles on pedagogy and psychology of higher education.

Professional development is an important part of continuing professional education of specialists, stimulating their professional growth. It creates conditions for the actualization of the professional and psychological potential of the individual, provides social protection for the specialist, increasing his competitiveness in the labor market.

The purpose of professional development is the growth of professionalism, which can be achieved in the process of solving the following tasks:

- motivation of self-development, self-education, professional growth, career;
- improvement of competence: social, psychological, pedagogical, economic, legal, special, etc.;
- development of psychological properties, professionally important qualities, correction of professional forms of behavior;
- development of self-competence (personal competence) and adjustment of the professional and psychological profile of the teacher;
- providing conditions for self-development, self-education and self-realization of the individual.

To study the psychological and pedagogical competence of Miras University teachers, a study was conducted in which students of advanced training courses participated [4].

The purpose of the study is to study the psychological and pedagogical competence of teachers and the ability to communicate pedagogically.

Research objectives: to clarify and supplement the knowledge of youth psychology; to identify the levels of conflict resistance; to determine the styles of interpersonal interaction in the team; to analyze the hierarchy of values of teachers that are important for professional activity.

In this study, the following methods were used: determining the level of conflict resistance; determining the style of interpersonal interaction; questionnaire for diagnosing the level of self-development and development of psychological competence of M. B. Kalashnikova; questionnaire for value orientations of M. Rokich.

In our study, we clarified the knowledge of the psychology of the personality of the trainees (youth age): age boundaries; personality traits; age-related neoplasms.

The analysis of the obtained results shows that teachers consider the lack of psychological knowledge to be one of the problems. Thus, only 6 % noted a high level of knowledge in psychology, the majority-63 % believe that their psychological knowledge is at a low level, 31 % - on average. An indirect assessment confirmed

these data: only 8 % of teachers were able to correctly determine the boundaries of youth age, leading activities and neoplasms of this age.

The study of the tendency to conflict interaction revealed the following trend: 13% of respondents have a low level of conflict resistance, confirming a pronounced conflict; 61 % - an average level, indicating a compromise orientation, a desire to avoid conflict; and only 25 % of teachers showed a high level of conflict resistance.

The definition of interpersonal interaction styles based on diagnostic methods showed that the most preferred styles of interpersonal interaction among Miras University teachers are collegial and non-interference in the actions of other people. The older ones are authoritarian. At the same time, the focus on communication is more pronounced in teachers with work experience of up to 5 years and more than 12 years – in 69% of cases.

Experienced teachers are characterized by such socio-psychological characteristics of communication as equality of those who communicate in the exchange of opinions, the ability to listen to the communication partner, observation and evaluation of the partner's reactions in the process of communication, recognition of the right of everyone to their opinion, the requirement of reasonableness and evidence of opinions, tact, contact, adequacy of reactions to the partner's behavior, the ability to think not only about what to say, but how to say it.

The nature of the relationship between young teachers and students is instructive, instructive, which is a barrier to communication.

The study of values was conducted according to the method of M. Rokich "Value orientations", which is based on a direct ranking of the list of values. The subjects assigned each value a rank number, then asked the question: "In what order and to what extent are these values implemented in your professional activity?»

The analysis of the obtained results shows that both young teachers and experienced teachers have the leading instrumental value of "education"; the second place was given to "responsibility" and the third to "education" (35.6 % and 29%, respectively). The fourth place is occupied by "efficiency" and "honesty" in the entire sample of subjects. In the last, fifth place is "tolerance". The tolerance of the teacher is based on the steady ability to accept a person as he is, on the recognition of his right to be himself.

Thus, it can be seen that there are no fundamental differences in the choice of the most significant values among teachers with different experience.

The obtained empirical data on the results of the study allow us to draw the following conclusions.

1 The majority of teachers note a low level of psychological knowledge of the student age (63 % of the subjects).

2 There are difficulties in choosing the style of interpersonal interaction, and the authoritarian style is used as a "defense" – 80 % or the laissez-faire style-39 %.

3 The conflict resistance of the subjects is different: a high level – 25 %; an average - 63 %; indicating the ability to compromise; 13% of respondents show a pronounced conflict, which is unacceptable in pedagogical interaction.

4 In the analysis of value orientations of teachers noted the leading instrumental values:

– education (breadth of knowledge, general culture); responsibility (sense of duty, ability to keep his word); manners (good manners and behavior); sense of duty (discipline); honesty (truthfulness, sincerity); tolerance (to the views and opinions of other people); the absence of conflict, sociability, friendliness.

The data obtained in the study confirm the pedagogical idea of the need to improve the psychological and pedagogical competence of a higher school teacher, using the internal potential of the educational environment of the university [5].

References

1. Білім туралы Қазақстан Республикасының Заңы. Алматы, 2016.
2. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования.-М.: Уч.пед. ГИЗ,.
3. Қазақстан Республикасының орта білімді дамыту тұжырымдамасы. (Жоба).// Қазақстан мұғалімі, № 14 (2932), 13 маусым, 2017.
4. Поташиник М.М. Как развивать педагогическое творчество.-М.: Наука, 2017.
5. Zolotovskaya L.A. Psikhologo-pedagogicheskaya kompetentnost' kak uslovie professionalizma pedagoga vysshey shkoly //

UDC 373.1.

DIFFICULTIES IN TRANSLATING NEOLOGISMS (BASED ON THE MATERIAL OF ECONOMIC VOCABULARY)

Kanalbek A.E.
Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Аударма жұмысының тәжірибесінде Экономикалық неологизмдерді аудару мәселесі маңызды орын алады.

"Неологизм" терминінің анықтамасына сүйене отырып, неологизмді алғаш кездестірген аудармашы, әрине, ол белгілеген ұғым туралы түсінікке ие емес деп болжауға болады. Сондықтан неологизмнің мағынасын көбінесе контекстен анықтау керек.

В практике переводческой работы заметное место занимает проблема перевода экономических неологизмов.

Исходя из определения термина "неологизм" можно предположить, что переводчик, впервые встречая собственно неологизм, естественно не имеет представления о понятии, обозначенном им. Поэтому значение неологизма приходится выяснять чаще всего из контекста

In the era of mass communication, there are truly unprecedented opportunities for the development and dissemination of neologisms. The language of the press of our time is a clear proof of this. The language of the American press is almost daily enriched with neologisms[1]. Many of them, however, remain "one-day neologisms", while other "impromptu words" still gradually pass into the main vocabulary. These are, in particular, such (now widely known) words and phrases as:

- *sweat shop - предприятие, на котором существует потогонная система;
- *trouble shooter - уполномоченный по улаживанию конфликтов,

*dark horse - темная лошадка, то есть кандидат, неожиданно выдвинутый на какой-то пост в разгар предвыборной кампании;

*favorite son - кандидат, выдвигаемый в президенты делегацией своего штата (на предвыборном съезде партии);

*boondoggling - слово, когда-то входившее в разряд сленга, теперь уже широко известно в политическом лексиконе в значении "заниматься пустыми делами";

*the term hooverize literally means "living by Hoover", that is, "saving on food", "not eating enough".

The expression pork barrel was once part of American slang. However, now it is a generally accepted political term, which means "a barrel of lard", "a feeder", "a state pie", that is, events specially held by the government in order to gain popularity among the general masses.

The now quite "decent" political term lame duck was once known only as political slang. Now the term lame duck is used in the sense of "a failed politician", "a person who is not lucky".

It is interesting to trace the appearance of the neologism sky marshal. This word originated during the heyday of the practice of hijacking aircraft by hijackers (highjackers). The wave of violent hijacking and hijacking in the United States has brought to life the special science of recognizing the "profile of a potential hijacker" (highjacker profile determination). Accordingly, many new words and concepts related to this area have appeared.

The neologisms lunatic fringe and little old lady in tennis shoes are emotionally colored rough-expressive phraseological units. These words have about the same meaning as the traditional political term extremist - extremist.

The same group of words should include such "winged" neologisms as

*nuts and cooks - махровые реакционеры;

*diehards - твердолобые;

*dinosaur wing - (букв)"крыло динозавра", то есть группа людей сустарелыми взглядами;

*hidebounds - лица с узким политическим кругозором;

*moss-backs - ультраконсерваторы и

*old fogies - старые консерваторы.

Regarding the history of political neologisms, it would be interesting to trace, for example, the development of a number of political terms. The number of such terms in the American political lexicon is very significant: in addition to the long-established words-concepts such as political hireling-political hireling; political drudge-hard worker(about a hard worker); stooge-political puppet, there are more and more new ones[2]. These are the terms wardheeler, wheelhorse, and (party) hack, hanger-on, hangdog politician, and hatchetman already mentioned above. Unfortunately, this vocabulary has not yet been reflected in modern bilingual (translated) dictionaries, and the translator must offer their own translation options based on their own conclusions.

Russian word for "Wardheeler" is a political term with a disdainful and contemptuous connotation, in Russian its meaning can be conveyed by such correspondences as мелкий политикан, прихлебатель (при боссе); the term wheelhorse, also used in oral speech, given the definition given to this term in sensible American dictionaries, is equivalent to Russian lexical units: работяга, человек, который везет на себе весь воз.. Hence, the terms drudge, wheelhorse are very close in meaning. Party hack - political hiring. Hang-on is not difficult to translate, since the meaning is quite clearly conveyed by the word itself (cf. to hang - on-to cling): henchman, sycophant. Hang-dog politician should be translated hang-on, careerist. The word hatchet-man has only recently appeared in the American political vocabulary. It has a distinctly colloquial connotation and translates as a political henchman. Sometimes it is necessary to give a broader interpretation: "the person following (on behalf of the boss) for the other members of the party to observe the party discipline and the implementation of the main party decisions."

From the point of view of psycholinguistic analysis, a very interesting number of political synonyms are the neologisms of the 60s. These are words that denote symbolic power or imaginary power: straw man, paper tiger, stalking horse, satellite.

The general literary phraseology puppet government - puppet government is known to everyone. At the same time, the latest neologisms in the above-mentioned synonymic series can puzzle even a very experienced translator. In fact, how to translate such a political neologism as straw man (or man of straw)? Its literal meaning is "straw man". It is clear that this is a metaphor, and therefore it is necessary to convey this metaphorical element in Russian. Apparently, such variants as "straw scarecrow", "unreliable person" can be considered successful. However, the reinterpretation of neologism went even further. Straw man in modern political language means: "a fake (fictitious) candidate nominated in order to distract the attention of voters from another candidate." [3] The neologism paper tiger, as you know, entered the Russian language for a long time. It is translated by tracing paper-paper tiger, that is, it is used in the sense of "non-dangerous enemy". The phrase stalking horse is very difficult to translate without knowing the scope of its application. The American Heritage dictionary defines the neologism stalking horse as "any sham candidate put forward to conceal the candidacy of another or divide the opposition" ("any "fake" candidate who is nominated to distract attention from another candidate or split the opposition") Since such a verbose interpretation cannot be used as a translation, then at least the main features should be identified on its basis, and then this neologism can be translated as a fictitious candidate, a figurehead (in a political game).

More recently, the term off the reservation has appeared in the political language, where this neologism means "to remain in the ranks of the party, but not to support the candidate nominated by the party" [4]. It appears mainly in the speech of politicians and may not be known even to native English speakers.

The next step in political terms (after off the reservation) will be taking a walk - " supporting the candidate of another party" And finally, the last step in this direction of bolting - "transition to the ranks of another party". This neologism is used

mainly in oral speech and is gradually replacing the general literary version of switching to the other party. Without knowledge of the extralinguistic setting, the neologism nervous Nellies is extremely difficult to translate.

References

1. Александрова Н.Г. Тенденции развития современной экономической терминологии в английском и русском языках // Когнитивные аспекты изучения языковых явлений в германских языках: Межвузовский сборник научных статей/ Под ред.А. А. Харьковской. - Самара: Изд-во "Самарский университет", 2011. - С.75-80.
2. Борисова Л.И. Особенности перевода общеупотребительной и общенаучной лексики с английского языка на русский. - М.: ВЦП, 2011. - 171 с.
3. Пумпянский А.Л. Введение в практику перевода научной и технической литературы на английский язык. - М.: Наука, 2015. - 304 с.
4. Латышев Л.К. Курс перевода: Эквивалентность перевода и способы ее достижения. - М.: 2014. - 300 с.

UDC 811.111

LINGUISTIC COMMUNICATION STYLES IN THE CONTEXT OF EDUCATIONAL DISCOURSE

Kapriyelova A.S.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Мақала оқыту және тәрбиедеу диалогтары жағдаяттарында түрлі сөйлеу этикеттеріне негізделген педагогикалық және тәрбие дискурстарында лингвистиканың коммуникациялық стилдерінің талдауына арналған. Жұмыста педагогикалық дискурс тың коммуникативті-стильдік сипаттары қарастырылды.

Статья посвящена анализу лингвистики коммуникационных стилей в педагогическом и воспитательном дискурсах, основанных на различиях речевого этикета в ситуациях обучающего и воспитывающего диалога. В работе были выявлены коммуникативно-стилевые характеристики педагогического дискурса.

The study of educational discourse is carried out today in several fields and in accordance with the main scientific paradigms of modern linguistics; in particular, there are structural-functional, linguo-culturological, communicative-discursive approaches. Within the framework of these approaches, certain features of discursivity are considered, for example, the relationship between the level model of language and its functional implementation in educational discourse, its values are discussed, linguistic and cultural concepts and types of educational discourse are described, and methods of typological description and modeling of educational discourse are discussed [1]. The process-situational view of the varieties of discourse has become particularly important. It is recognized that it is necessary to use the method of communicative modeling, which allows mastering the results of text analysis by a number of related branches of the humanities (pragma -, psycho -, sociolinguistics, rhetoric, pedagogy, psychology, sociology, and cognitology). There is a need to study the processes of generation, understanding and influence of the text, to consider in more detail the issues of the dialogic nature of communication, its

situational conditionality that affects the nature of the communication process, as well as to describe the status-role parameters of speech immersed in life, to highlight axiological significant signs, to clarify the specifics of the tonality of speech behavior. It is in such a complex paradigm that the description of the properties of pedagogical discourse is carried out today, which is conceived as a complexly ordered status-oriented communicative space, an institutional phenomenon with a multi-parametric qualification. In accordance with the model of multidimensional analysis of discourse, researchers actively consider the following system-forming features of educational discourse:

- goal, participants, prototypical place of communication, values, strategies and genres, distinguishing the types of communicating;
- social and role distance between them;
- the topic and situational conditionality of communication;
- genre and style features of the speech of the participants of communication [2].

It should be noted that considerable attention is paid to the issue of the status-oriented nature of educational discourse (the verbal interaction of representatives of social groups that unfolds in the officially established spheres of public institutions), but even today there are a number of problematic topics related to the identification of the specifics of such communication. In particular, an active interest in the problem of the status orientation of communicants in the sphere of educational discourse often focuses on the position of its institutionally, expressed in the "agent – client" opposition (where an agent is a representative of an educational institution as a public institution). However, in a number of situations, pedagogical communication can also be characterized as non-institutional, which is associated with the peculiarities of the implementation of the main goal of educational discourse – the socialization of a new member of society. Achieving this goal requires solving a number of diverse tasks:

- educational (explaining the structure of the world, checking the understanding and assimilation of information by the student, evaluating his results);
- up-bringing (explaining the norms and rules of behavior, organizing the activities of a new member of society in terms of introducing him to the values and types of behavior expected in society). The solution to these problems is possible with the creation of a special communicative space in which educational impact, in contrast to education can carry out not only for the teachers as representatives of a social institution, but other agents (e.g., parents, other relatives, familiar and unfamiliar adults), which allows an appeal to the social, and personality-oriented forms of communication.

Let us clarify that the term "socialization" is actively used in a number of humanities related to the observation of forms of pedagogical influence. It means a process aimed at mastering simple and complex patterns of behavior, psychological attitudes, social norms and values, knowledge, skills that allow an individual to comprehend and master the world, to adapt socially in small and large groups of people. Socialization begins with the first moments of the child's life, and during this process, he receives the knowledge, skills and abilities necessary for a full life in

society. Unlike other living beings, whose behavior is biologically determined, a person, as a biosocial being, needs to be socialized not only in order to survive in the physical sense. Socialization is associated with the ability to informative and fascinate perception of the world, it is designed to structure the value picture of the child's world. The effectiveness of the socialization process largely depends on the nature of communication by which a society transmits information about the world, moral values, traditions and rules of propriety, but being associated with the development of intelligence, of mind, of language and of human spirituality, socialization is dynamic and changeable. That is why it is not completed by the end of school or any other educational institution, and accompanies the person throughout his life [3].

The authors of most linguistic and psychological-pedagogical works, realizing, that socialization as the main function of educational discourse consists in teaching and upbringing, considerable attention is paid to a group of forms of pedagogical communication that relate to the concepts of "educational communication", "educational discourse", "educational process". The focus of their attention is primarily on situations of the educational (training) plan, for example, lessons, and undeservedly little attention is paid to the peculiarities of communication for the purpose of educational influence.

The relevance of this study lies in the fact that it offers a distinction between the goals and objectives of educational and educational impact and on its basis considers the varieties of pedagogical discourse – educational and educational.

Educational discourses – and the stylistic features of communication aimed at education teaching the moral and moral foundations of being, the forms of etiquette behavior of a person are revealed. Communicative and stylistic features of communication between adults and children for the purpose of educational influence are considered on the material of works of English-language prose of the late twentieth century. The purpose of educational discourse is to ensure continuity, continuity of the informative flow, which becomes possible in the implementation of such tasks as the transfer of knowledge about the material and spiritual world, the creation of educational standards and the provision of conditions for their implementation and control. In accordance with these goals and objectives, the priority values of the educational discourse are the acquisition of knowledge and skills developed by previous generations, the development and search for new knowledge, and the improvement of the level of education in general; the desire to improve the professional qualification level of members of various social groups.

The status-role characteristics of the participants in the educational discourse are associated with such social roles as teacher – student, student – student. Their implementation involves the assimilation of ideas about the status difference between the participants of the educational (educational) dialogue; in particular, ideally, we can distinguish the dominant role of the teacher, who transmits knowledge, and the subordinate role of the student, who assimilates knowledge, skills and abilities. In a situation of communicative inequality, the teacher becomes not just a translator of knowledge; he acts as a living embodiment of it.

As the goal of the educational discourse, it is necessary to highlight the actual socialization of a person, as evidenced by the content of the concept of "education". This type of activity allows you to influence systematically a person to form a character, worldview, inclinations, as well as to develop, inspire some ideas and feelings [4]. The implementation of such goals and objectives is associated with social roles that imply a gradation of the degree of status inequality and institutionality: educator – pupil, senior family member (parents, relatives) – junior family member (children and other relatives), adult – child, adult-adult. These features suggest slightly different functions of educational discourse-the transmission of information about the moral and ethical foundations of human social life, as well as the creation of conditions for practical mastery of them. Value is for educational discourse become norms and rules of interpersonal interaction adopted in some community (nation or group of Nations, a separate social group, etc.). It manifests in the assimilation of the foundations of public morality, standards and behavioral rituals, turning them into personal values, as well as the requirement for each member of the community to follow them throughout life.

The educational tasks of the socialization process in real practice often turn out to be inextricably linked with the educational tasks. However, in this paper, we deliberately highlight the educational aspect of socialization (the crystallization of the spirituality of the individual), which, in our opinion, characterizes the functional and pragmatic specifics of this process.

To introduce the members of the society to the above-mentioned values, the society has developed special forms of communication, which are commonly called pedagogical communication styles or ways of interaction of participants in the process of pedagogical communication.

Under the style in this context, we understand the generally accepted manner, method of execution any particular type of speech acts. The typology of the style assumes the presence of a certain invariant of speech behavior, that is, a norm that makes it possible to combine and transform the available language means in accordance with the intentions and tasks of communication. Since the purpose of educational discourse is to inculcate norms of morality and morality, as well as to organize conditions for their practical assimilation, control over their observance and correction, the spatial and temporal boundaries of educational discourse are significantly stretched, and the assimilation of norms is reversible. The reversibility of the educational discourse is manifested in the fact that the teacher has to repeatedly return to the explanation of the value of the rules and norms of behavior and, in case of their violation, conduct additional educational conversations. Also he should analyze the child's behavior and teaching him to correctly assess the situation, make the right decisions, choose relevant strategies and tactics of social interaction.

It is no accident that teachers and psychologists emphasize that the main thing in education is to constantly be in contact with the child, to repeat him often, to listen to him, to inspire confidence in himself, since the parent is in the position of a guide and defender of the life rule or moral value, and not a figure dictating his will.

Differentiation of styles of educational influence can be carried out taking into account the degree of participation brought up in this process: the presence/absence of autonomy of the pupil as possible and the child's ability to decide and to act, guided by the norms of public morality and morality, rules of etiquette, courtesy, and also the presence/absence of emotional involvement in the fellowship of its members. Based on this criterion, the following communication styles can be distinguished in educational discourse: authoritarian, paternalistic, informative, interpretative-deliberative. Let us look at each of them in more detail [5].

Raising the authoritarian style of communication based on overt displays of status and age inequality of the participants, which is manifested in:

- the dominance of imperative constructions (*Do as you are told!*);
- in a forceful and harsh tone;
- the expression of dissatisfaction, negative evaluation, criticism, the prevalence of monologues from bringing up in domineering, arrogant, or condescending version of its excellence in knowledge and skills;
- in an overly strict evaluation educability;
- in suppressing their negative replicas pedagogical sanctions;
- unreasonable use of restraints and prohibitions authoritarian fact that there are relations of domination, authority, status inequality, based on mutual commitments and interest: adult demonstrates a moral obligation to care for the younger ones, to be his patron (*Dad knows best. Leave it to me. Elders and betters*).

Paternalism is an action taken by the state or an individual in relation to an individual for the sake of his well-being or getting rid of any danger, but against his will. In other words, the adult analyzes the situation, chooses a behavior option and requires the child to perform it, emphasizing that this is the optimal/correct solution:

'Don't be a sissy. There's nothing wrong with the Park, kid. It's just a school. They're all the bloody same'. 'You have to learn to fight back, Collin', I said. 'Don't be a victim. Make them pay'.

The child in such situations does not dare to object, even if he/she does not agree with the adult, as for example, in the following situation:

Just ignore them, Maman says. You can make other friends.

Paternalism of parents can lead to a distortion of the child's personality: *'Mum says I need to experience learning beyond the confines of the patriarchal Judaeo-Christian system. She doesn't really approve of St Oz – but Dad's Thinks day-schoolers are proles'.*

In this case, the son repeats the mother's opinion about choosing an educational institution, emphasizing that he cannot change something, since the father's money decides everything.

An informative communication style involves providing relevant information that the child must understand and make a decision for himself. The educator transfers responsibility for the choice of a decision and its consequences to the child, which is often expressed through an indifferent tone, a conventional tone, chaotic statements, the use of generalizations, we-statements instead of I/you-statements. Therefore, in the next case, the mother tries to explain to her daughter that her

decision about a possible marriage is connected with the need to overcome the financial and domestic problems of their family:

'Things have changed, Nanou', she said. 'What thing?' I wanted to know. 'Well, the chocolaterie, for a start. The rent's paid till the end of the year. But after that ...'. She gave a sigh. 'It won't be easy making it work. And I can't just take money from Thierry. He keeps offering, but it wouldn't be fair. And I thought ...'. <...> I said he's OK. But – 'Well?' she said. 'Cat got your tongue?' I bit a little piece from my croissant. 'We don't need him,' I said at last.

The final remark of the daughter indicates that the mother failed to bring her daughter to the right conclusion, and she changes the style of communication, choosing an interpretive-deliberative strategy, appealing to the personal interest of the daughter:

'Well, we need someone, that's for sure. I thought at least you'd understand that. You need to go to school, Anouk. You need a proper home – a father – 'Don't make me laugh. A father? As if. You choose your family, she always says, but what choice does she think she's giving me. 'Anouk', she said. 'I am doing it for you ...'

'Whatever'. I shrugged and took my croissant out into the street.

The interpretive-deliberative style of communication involves the help of an adult in understanding value attitudes, requires the provision of relevant information and a conscious approach to the choice, allows for the manifestation of emotions. The adult chooses the path of dialogue, during which the problem is discussed. In a situation of such communication, both the adult and the child take the initiative, thereby establishing a trusting atmosphere. This style of communication is characterized by a friendly, optimistic tone. Speech parties of educators are characterized by such techniques as encouragement, support, assistance in the selection of words and the construction of phrases, positive criticism, etc. So, in the following example, a communication situation is presented when the child is not afraid to ask a question, and the mother tries to give an objective, logical and reasoned answer, demonstrates personal empathy, asks a question that will probably help the girl to understand the everyday life and choose the right solution:

'You have to grow up someday, Anouk. You have to learn to tell the difference between what's real and what isn't'.

'Why?'

'It's better this way', I told her. 'Those things, Anouk – they set us apart. They make us different. Do you like being different? Wouldn't you like to be included, just for once? To have friends, to – 'I did have friends. Paul and Framboise – 'We couldn't stay there. Not after that'. <...> I sighed. 'It's complicated'. 'I miss him'. 'I know'.

So, we propose to supplement the general idea of the communicative style as a manner of verbal presentation (a set of techniques for using language tools, features of speech construction and word usage) with the provision on the variability of educational influence, which explains the presence of educational styles that differ in strategies and tactics of influence in communication of the socializing type. In particular, authoritarian and paternalistic styles combine dominance the criteria of

power, but share the strategies of speech influence and the presence of a different emotional background (power-aggressive in the first case and pseudo-solidary, representing power, which is based on mutual interest, in the second) [6]. They are also characterized by direct influence, which distinguishes them from informative and interpretative-deliberative styles, for which hidden (indirect) influence associated with various tactics of manipulating the child's opinion or behavior becomes mandatory. In actual educational practice, teacher, educator or parent must be well versed in different styles of pedagogical communication and depending on the level of socialization of the child, the specific situation to choose one that is more in line with the terms of communication:

- age, psychological makeup of the child,
- the degree of trust in adults,
- the extent of its representation on the social role differences between adult and child, - knowledge about norms of morality and ethics,
- culture of behavior, practical skills of their implementation, however, in the case of the apparent failures adult you should change your tactics and choose a more appropriate style of communication.

References

1. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2012. – 477 с.
2. Обдалова О.А., Минакова Л.Ю., Соболева А.В. Дискурс как единица коммуникативного и речемыслительного процесса в коммуникации представителей разных лингвокультур // Язык и культура, 2017. № 37. –228 с.
3. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. М.:Гнозис, 2013. - 280 с.
4. Васильев Л.М. Общие проблемы лингвистики: теория и методы: учеб. пособие.Уфа: РИЦ БашГУ, 2012. - 206 с.
5. Кибрик А.А. Модус, жанр и другие параметры классификации дискурсов // Вопросы языкознания, 2009. № 2. –21 с.
6. Щербинина Ю. В. Педагогический дискурс: мыслить – говорить – действовать: учеб. пособие / Ю. В. Щербинина. – М.:Флинта: Наука,2015. – 440 с.

UDC 811.111

METHODS AND TECHNIQUES FOR TEACHING ENGLISH TO MILITARY SCHOOL CHILDREN AND PRIMARY SCHOOL CHILDREN

Komekbayeva L.
Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Бастауыш мектептерде балалардың шет тіліне қызығушылығын оятқан кезде ғана кез келген жетістіктерге жетуге болады, яғни оқытудың ең бастысы әр түрлі заманауи дидактикалық ойын арқылы балалардың тілге деген құштарлығын ояту, танымдық белсенділігін арттыру. Жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемнің ғылыми құпияларына үңіліп, өз қабілетін танытуына мүмкіндік беретін бүгінгі күнгі ең басты қажеттілігі ол – үш тілде оқыту.

Успеха можно добиться только тогда, когда детям интересен иностранный язык, то есть главное в обучении - пробудить у детей интерес к языку, повысить их познавательную активность с помощью различных современных дидактических игр. Основная потребность сегодня - обучение на трех языках, что позволит подрастающему

поколению свободно летать в образовательном пространстве, познавать научные тайны мира и проявлять свои способности.

English is the most important tool of interpersonal and intercultural communication, which allows us to develop international relations of our country. Qualitative changes in the international relations of the state make it necessary for the English language to be in demand in the practical and intellectual activities of primary school children.

Crossing the XXI century with the aim of developing education and science in the direction of innovative technologies is the main symbol of great hopes. It is said that the future of the educated generation will not be bleak, and today's generation needs a conscious, meaningful, moral upbringing and education of the younger generation [1]. At a time when our country's relations with other countries are growing, our current task is to teach a person who is fluent in English and can use his knowledge in various fields of communication in the future. Society needs time to deepen and teach English. Becoming an independent country and embarking on the path of development of world civilization requires a good command of the English language. Starting from this year, the real language is taught in our school from the 1st grade. Teaching English at an early age. The aim is for students to master the basics of communication in English. Teaching English at an early age improves students' communicative development skills, stimulates their interest, and gives them the opportunity to speak more than one language. And mastering English, which is informally established as a world language, strengthens the nation's competitiveness. Knowing English now is a matter of time. In this regard, school teachers have developed an author's program for grades [2].

The main task of military school educators is to form a modern, forward-thinking, profound, educated youth. The teacher must be able to organize the main areas of work and parts of the work correctly and qualitatively, carrying out direct contact with the individual. Through games and tests, it is possible to determine the readiness of children for military school, the level of development of cognitive processes, the development of mental abilities. The Kern-Yiracek school readiness test allows for a comprehensive study of the child [3]. Diagnostic tasks are short-term and convenient for several students to perform together. The use of the Goodinaf-Chris test, the vocabulary test is effective in determining the child's mind and the development of logical, heuristic processes. "Who is missing?" »This method is designed to diagnose the child's level of thinking at the age of 5-6 years. The child is shown a picture before beginning the task included in this technique. And this picture says that every child is missing something. The missing item is shown in the pictures below. The child's main task is to quickly find out who will achieve what.

The study of memory. The "Confusing" method can be used to study memory. Such pictures can be found in S.D. Zabramny's manual "Transfer of children with disabilities to special schools". The teacher simply gives the picture to the child and says, "You can see this picture while you are free, and I will get ready for work." The child takes a picture. The teacher does his job. Does not pay attention to the child. After 30 seconds, take a picture and ask the child's opinion. If the child is silent, after 15 seconds he begins to ask the question: Do you like the picture? What

did you like? What's the picture? What else did you see? Is the picture interesting? Why is it interesting?

Does anything seem to have changed here? If the child immediately finds out that the picture is confusing and expresses his opinion, then you do not ask questions. Assessment of the freedom of preschool children. The method of "model and rule" is studied to be able to perform the tasks independently, regardless of the side. As a result, a 5-year-old child's vision develops [4].

To study this method, you need a booklet assignment. It is about the child and the study period. Booklets are distributed to children: you all have such booklets. The type of dots in this booklet. If you add these points, you get a triangle, so look at this example. There are more dots next to it. Now look, are the dots the same? (Dots are different. You can't add the same point, you only add different points) Currently, the main direction of 12-year education is the practical application of new learning technologies in primary education. A special place is given to the use of research methods in teaching, which are based on the child's natural desire to explore the environment on their own. The main purpose of teaching research is to form the child's ability and readiness to learn new ways of acting independently and creatively in any field of human culture. The need to use the research method in teaching children is explained by the child's curiosity, his interest in exploring the world around him.

Self-study of students helps to meet their individual needs and requirements. In addition, self-study allows you to develop intellectual and creative abilities, thinking and research skills. With the help of self-study, students discover the world around them and discover new knowledge on their own, without being "ready". It is also one of the most effective ways to implement a person-centered approach to educating children [5]. This direction is aimed at the formation of personality, increasing its ability to adapt to modern dynamic society, the productive development of the child. Personality-oriented learning problems are directional and creative. His main education is the application of knowledge in practice through the discovery and search for new worlds: the development of general and special abilities of the child, taking into account the desire to apply them with the ability to acquire knowledge and skills. The use of game technology in the learning process allows students to use their cognitive activity in learning and their knowledge in abnormal situations. Solves the problem of formation of competencies stated in the state standard of compulsory education through game technology. Great results can be achieved and high didactic achievements can be observed if all the technologies classified above are used with the right skill.

References

1. Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе.- М.:ТЦ Сфера, (2017)
2. Ковдикова Ж. У «Деңгейлеп саралап оқыту педагогикалық технологиясына сәйкес өтетін сабақтардың үлгісі»Бастауыш мектеп №9,(2018)
3. Амандықова Г.Н,Мұхтарова Ш.Е, Баймұқанова Б.С «Шет тілін оқыту әдістемесі»(2015)
4. Joanne Landyand Keith Burridge: A practical resource for promoting active children ages 3-12 (2015)
5. Carter Ronald, Hughes Rebecca, McCarthy Michael Exploring Grammar in Context.- Cambridge University Press (2019)

FORMATION OF THE INTERCULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS THROUGH TEACHING COMMUNICATIVE FORMS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

Kuantai Z.Y.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Бұл мақалада мәдениетаралық қарым-қатынастың коммуникативтік нысандарына оқыту арқылы студенттердің мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастыру туралы материалдар талқыланады.

В данной статье обсуждаются материалы о формировании межкультурной компетентности студентов через обучение коммуникативным формам межкультурной коммуникации.

Since there is currently no uniformity in the definition of the terms «competence» and «competency», we will consider different points of view on this problem.

Linguistics more often describes relevant competencies, while psychologists tend to talk more about competencies. The term «competence» may mean knowledge, skills, abilities, possession of FL (foreign language). Some authors identify competence and competency, others distinguish between them. A number of authors consider competence (knowledge of their language) and competence (use, actual use of the language) as a dichotomy of language - speech. A.V. Khutorskoy defines «competency as a set of interconnected personality traits set in relation to a certain circle of objects and processes».

V.M. Rostovtseva considers this concept as «a combination of knowledge, skills, abilities and qualities (personal and professionally significant), as well as the ability to appropriate new knowledge and experience and readiness to put them into practice».

Thus, competency is often understood as the totality of professional skills necessary to carry out a certain type of activity, and competence is considered as a personality quality, reflecting its ability to perform a particular activity.

I.A.Zimnyaa interprets «competence» as knowledge-based, intellectually and personality-dependent social and professional life of a person.

The blurring of the boundaries of the term leads to the presence of a large number of definitions of this concept: «communicative perfection, speech competence, communicative literacy, sociolinguistic competence, verbal communicative competence, communicative abilities, communicative skills», etc. We adhere to a point of view that involves the separation of concepts of «competency» and «competence». If we consider the personal qualities of students as a kind of reality, and the acquisition of experience in communication as a kind of perspective, then the level of professionalism of a specialist, his professional communicative competence, will depend on the level of formation of communicative competence. The concept of «competence» is defined as the ability of a person to practice, and «competency» as the meaningful component of this ability in the form of knowledge, skills [1].

The concept of foreign-language communicative competence (FLCC) has its own history, it originated in the bowels of a communicative-oriented methodology. The term «communicative competence» (CC) (from lat. Competere - to be capable of anything) was used by N. Khomsky and originally denoted linguistic competence, consisting of the ability of an individual:

- a) understand / form an unlimited number of sentences constructed according to their structural schemes;
- b) to find formal similarities / differences in statements that are similar in content.

Then, the term was transferred from linguistics to sociolinguistics and the methodology of teaching FL and was understood as the speech ability of an individual.

A large number of definitions of foreign language communicative competence existing in domestic science testifies, on the one hand, to the interest of scientists in this problem, and, on the other hand, to the vagueness, vagueness, and instability of the categorial apparatus of sciences, where this concept is fundamental.

Let us turn to the interpretation of the concept of «foreign language communicative competence» by different scientists at different times.

Some Western scholars see the FLCC (foreign language communicative competence) as the learner's ability to adequately communicate in specific communicative situations and his ability to organize speech communication taking into account sociocultural norms of behavior and the communicative expediency of utterance.

The term CC (communicative competence) was introduced into Russian linguodidactics by M.N. Vyatyutnev was understood as the ability of a person to communicate in labor or educational activities, satisfying his intellectual needs. Taking into account the fact that CC is a complex concept, its description is beyond the scope of one theory. It is impossible to reduce it to a certain set of units and rules due to the fact that knowledge and skills are needed «to combine them into speech programs».

Later, the definition of CC was supplemented by a number of details, and communicative competence (CC) was considered as a person's ability in one, several or all types of speech activity, which is a special quality of a person acquired in the process of natural communication or specially organized training.

I.A. Zimnaya defines CC (communicative competence) as the formed ability of a person to act as a subject of communicative activity.

Some researchers, for example, N.B. Ishkhanyan, they consider the FCC as the ability to choose and implement programs of foreign speech behavior depending on the goals and content of communication, as well as organize this communication taking into account the changing communication situation, relations of communicators and communicative attitudes, i.e. possession of strategy and tactics of communication.

The term FCC undergoes rethinking as social reality changes, the goals of teaching FL in society are specified. In this regard, many domestic researchers

associate the FLCC with the ability of a person to study FL and to communicate on it with representatives of other cultures [2].

Linguistic or grammatical or linguistic competence is defined as knowledge of the units of the language of the phonetic, grammatical, lexical levels, knowledge of the rules; proficiency in language tools and processes of generating and recognizing text.

Pragmatic competence consists in knowing the correspondences between communicative intentions and statements that realize them; between a variable form of utterance and situational conditions of a speech act; in the ability to realize a communicative intention by choosing speech actions in accordance with the requirements of the situation and the logic of the course of the speech act.

Strategic competence is the ability to select and use the most effective strategies for solving various communicative tasks.

Foreign language competence implies «awareness of the general and specific rules of speech behavior in the studied areas of domestic and socially significant communication, as well as the operational knowledge of these rules, generate and vary foreign language speech and communicatively correctly interpret the content of authentic speech».

Foreign language competence implies «awareness of the general and specific rules of speech behavior in the studied areas of domestic and socially significant communication, as well as the operational knowledge of these rules, generate and vary foreign language speech and communicatively correctly interpret the content of authentic speech in».

The third key component is sociocultural competence. Many authors consider sociolinguistic competence along with sociocultural competence. In addition, it is possible to add general cultural and subject components to the composition of sociocultural competence.

Some modern researchers in the composition of foreign communicative competence include not only linguistic, speech and sociocultural components, but also educational, compensatory and self-educational. Moreover, if the first three components are directly related to the study and use of a foreign language, then in the content of the remaining components you can trace the knowledge, skills and abilities inherent also to information and educational competencies.

For example, one of the skills of the compensatory component is the ability to find a way out of the predicament that may arise in a situation of foreign language communication. The educational component includes knowledge of the rules for working with texts of various stylistic orientations, knowledge of the use of modern information technologies in the study of a foreign language, as well as the ability to effectively work with various kinds of educational information; conduct self-control of knowledge, skills acquired in the process of learning a foreign language; to gain knowledge directly from reality. The self-educational component is the ability of students to maintain and improve their foreign language skills in the process of self-education [3].

E.R. Porshneva, relying on the results of research by foreign experts, identifies professional competence and defines it as the «core characteristic, which is the

individual ability to mobilize end-to-end professionally significant competencies organized in the system (private operational readiness) and personal qualities necessary for the effective solution of a professional task. At the same time, the psychological basis of professional competence is the willingness to constantly improve their educational level».

In general, in studies conducted since the beginning of the 21st century, the KIC appears as a set of single-level competencies: linguistic / linguistic, speech / sociocultural, educational-cognitive / informational, compensatory / strategic, interactive / social.

The solution of the question of how much and what competencies should be included in the training program of a particular university depends primarily on the profile of the educational institution. It should be borne in mind that «competency as the ability and willingness to mobilize declarative and operational knowledge, skills and qualities necessary to solve a specific problem, to carry out actions that provide orientation in professional activity and readiness to master this activity, is an integral component of competency understood as the ultimate goal of professional training and further self-improvement, as a high level of updating competencies, the ability to effectively carry out professional activities» [4].

References

1. Evdokimova, M. G. System of teaching foreign languages on the basis of information and communication technology: author's thesis ... doctor of pedagogical Sciences / Evdokimova Mary Georgievna. - M., 2017. – 49p.
2. Lewis R. D. Business cultures in international business / R. D. Lewis. - Moscow: DELO, 2016 – 446p.
3. Solovova E. N., Apalkov V. G. Materials of the course «Development and control of communication skills: traditions and prospects», Moscow: Pedagogical University «First of September», 2018.
4. Karnikau R. Communication for the Safety Professional / R.Karnikau, R.McElroy. –Chicago: Sosinska, 2016. 79p.

UDC 373.1.

LINGUO-CULTUROLOGICAL ASPECTS OF ENGLISH SPEAKING NAMES OF MUSICAL BANDS

Kudaibergen N.K.
Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Лингвистикалық-мәдени тәсіл ономастикалық материалды зерттеуде жемісті болып көрінеді, бұл музыкалық топтардың аттарын олардың тілдік және мәдени сипаттамаларының кеңінінде қарастыруға және тілдегі шындықтың белгілі бір фрагменттерін көрсету ерекшеліктерін көрсетуге мүмкіндік береді.

Плодотворным в изучении ономастического материала представляется лингвокультурологический подход, который позволяет рассмотреть названия музыкальных групп в комплексе их языковых и культурных характеристик и продемонстрировать особенности отражения определенных фрагментов действительности в языке.

The names of musical groups (NMG) are currently not sufficiently studied as linguistic units, in particular, units of nomination, in contrast to anthroponyms, toponyms, and other groups of proper names. Moreover, there is every reason to believe that the names of musical groups have not yet become the subject of serious linguistic research, although since the 90s of the XX century, popular culture and its manifestations have increasingly attracted the attention of scientists [1]. Let us consider the NMG as units that exist in the language system and have a number of unique characteristics. It should be noted that in a number of parameters, NMHS show similarities with ergonyms, which is presented in more detail in the following paragraphs.

General trends of the nomination

The process of nominating musical groups is, in general, an objective process, which, at the same time, contains elements of spontaneity and subjectivity. It is known that "every choice of a word, the choice of a nomination, is already a subjective and evaluative act". In the case of NMG, the spontaneity lies in the fact that many of them are chosen randomly. For example, desperate to find a suitable name, musicians open a dictionary at random and take the first word they come across. Similarly, the groups R. E. M. Association [classic bands] and others appeared. Relatives and friends of musicians often provoke the choice of the name. For example, the name of the band Hole was taken from a quote from the mother of the lead singer, who liked to repeat: "You can't go around with a hole in your head, just because you had a bad childhood "[heaven world]. When a friend came to the future band Garbage for a rehearsal, he asked what kind of "garbage" the musicians play - and the name was born. In the case of D. R. I. (Dirty Rotten Imbeciles), the name was chosen by the father of one of the participants.

The objectivity of the NMG nomination is manifested in the ability to classify them, identify nomination, word-forming and other trends, as well as in the ability to structure the NMG field organized by objective laws and factors. The communication and functional mechanisms of the nomination involve associations and representations of musicians, certain personal meanings, which are then "pulled together into one whole", "verbalized", processed and transmitted using existing nomination units. Among linguistic factors are important for NMG source category (ready or newly created one), the external form and the length of the unit, the semantic type of category (primary or secondary), as well as the adequacy of the act of nomination, i.e. "internal control over its relevance, accuracy, etc." [2]. Among the leading extra-linguistic factors influencing the NMG nomination process, it should be noted 1) the society in which the musical group exists; 2) the style of music performed by the group; 3) the ideology and attitude of the members of the musical group; 4) the desire to profitably sell your product-music. The combination of these phenomena allows us to say that the nomination of the NMG is directed and is spontaneously objective.

It is known that all onyms are characterized by objectivity and the role of the name is traditionally played by nouns. Hence the vast majority of NMHSs, whose motivating bases are nouns: 92.1 (89.1) 4% of 717 NMHSs. Fluctuations within this

category are possible due to different interpretations of the partial belonging of some neologisms, for example, Yazoo

4 Here and further on, the number in parentheses indicates the number of motivating bases of NMH, the attribution of which to this part of speech is not in doubt. The percentage in parentheses indicates the number of motivational bases that can be attributed to this part of speech with probability.

62 noun or interjection, Kooga-noun or adjective, Jadis-noun or verb 5, etc.).

However, there are several adjectives among the names-Skyclad, Shy, Rancid, Free, Live, Electronic, Funkadelic, and others. A total of 4.4 (3.3)% of NMG, the motivating bases of which were adjectives. Some musicians use participles and verbal adjectives as the names of their bands: Possessed, Forbidden, Exploited, Disturbed, The Damned, Accused, Beloved, etc. (1.5 (1.3)%). It is noteworthy that all verbal names, without exception, have the form of a passive participle and denote actions performed on the object, and not coming from it. It can be assumed that the names of such a plan emphasize the object of the nomination in a special way, focusing on the group itself.

In addition to the above, there were few cases of using verbs as a group name - Come, Ride, etc. (1.5(0.6)%), pronouns-Them, The Others, Who (0.6 (0.4)%), interjections-Wham! (0.4(0.3)%), numerals-Ten, Eleven, etc. (0.3%), adverbs-Neversmore (0.3(0.1)%), union - If {0.1%}. Such names are non-trivial, unlike any other, and, in addition, the verb to come has many meanings, which allows for different interpretations of the name of the group. The adverb neversmore and the word yes, on the contrary, are unambiguous, expressive and add a touch of categoricity. The words if, them, and who, which are official parts of speech and are not usually used in isolation, sound even more original as names and allow for different interpretations in the case of a " continuation " of the name. We also noted a unique case when the name of the group was the sentence-Therapy? (O. G/o) 6.5 these and other experimental data were obtained by interviewing English-speaking informants.

It should be noted that against the background of the total number of NMHSs, the above cases are an exception to the rule rather than a trend, and are partly explained by the desire for originality: indeed, the vast majority are nouns (9289%). Thus, having a name-a numeral, a name-a sentence, a name-a pronoun, etc., the group immediately stands out from the rest. On the other hand, names created on the basis of nouns are able to more clearly reflect important ideas and values for musicians, since this part of speech is the core of the lexicon of English words (more than 50%) and, therefore, expresses the most relevant concepts for native speakers.

The most quantitatively effective type of nomination for the names of musical groups was the use of names of already existing real objects of reality: the transition of common names to the class of proper names, or already known proper names - to the names of groups. That is, the organizers of the group used lexemes that are firmly embedded in the vocabulary of the English language and are known to most speakers of it. The number of such names is the vast majority of the total number of NMG-502 (70%).

Precedent sources of names of musical groups

Among the cases of secondary nomination, the formation of NMG from already known proper names (precedent names) should be considered separately). Precedent is understood by us in a broad sense as a linguo-culturological phenomenon of repeated reference to well-known and significant linguistic phenomena and covers, auto-precedents, social-precedent and universal-precedent phenomena. At the same time, following V. V. For example, we believe that case names are organized in a field structure, the place in which is determined by the degree of fame of a particular name. There may be several sources of a precedent nomination.

Real anthroponyms.

The anthroponymic principle of nomination is dominant in English ergonymy, widespread in the American version of English and popular in the field of advertising communications. As the source of the group's name can be the name, surname of the leader, or the common name of the participants if they belong to the same family: Tad - the name of one of the band members, Carpenters group formed by brother and sister Carpenters, The Osmonds a few of the participants belong to the same family, Dope - a group organized by the Dope brothers, Samson - the name of the Creator of the group Santana - Carlos Santana - guitarist and singer of the band, Slaughter - the name of the leader, as well as Argent, Winger, Impelliteri, Greenslade, Dio, and others. Sometimes the name of the band is based on the nickname of the founder: Labelle - the nickname of the lead singer, Venom - the nickname of the guitarist among street racers [heathenworld], in some cases, the pseudonym of the founder is used as the name of the band. This is what happened when Jamiroquai was formed: the lead singer, Jay, chose the name for both himself and the band because of his connection to the Iroquois tribe [heathenworld], as well as The Ramones, all members of which bore this pseudonym, and this was agreed with Paul McCartney, who during the early performances of The Beatles introduced himself as Paul Ramone.

The positive side of such names is that in this case there is no need to remember the name of the soloist separately, it is immediately clear whose band it is, who its creator, soloist or ideological inspirer is. In addition, the name or surname in the title guarantees quality and inspires confidence. "However, there is a problem because people have similar names. They can be copied, and it is very difficult to prevent other people from using their own names on their products. The use of fictitious names helps to avoid this problem" [3].

Not only the proper names of the participants become the basis for the names of the groups. Sometimes these can be almost random anthroponyms, as in the case of the band BucJccherry, whose name stands for "the name of a transvestite who hung out at the club where the band played". In some cases, musicians want to perpetuate in the name of the band the name of the person who helped them become famous, for example, The O'Jays, who took the name of the Cleveland disc jockey Eddie O'JAY, who helped them start their career. There are cases where the group is named after a notorious personality, such as the young British band Kasabian ("after

Linda Kasabian, the driver who helped Charles Manson escape and then became a witness for the prosecution" [ibid.]). We recorded two occasions when the band name was taken from the name of the famous physicist Nikola Tesla - Tesla, the group and the individual, for the first time in history to circumnavigate the world voyage band Magellan.

In total, we have recorded 45 real anthroponyms (22.8% of the total number of precedent NMG) that formed the basis of the NMG, which is consistent with general trends in the field of advertising nominations and is "one of the oldest customs that have long been in practice" [4]. It is obvious that the above-mentioned precedent names belong to a group of auto-precedents or social precedents that exist within a certain musical subculture and most of them are located on the periphery of the field of precedent. Hoping for future fame and fame, musicians often tend to call groups by their surnames and first names, which is reflected in the trend towards self-sufficiency. If a group becomes popular, its name becomes sociopathic.

References

1. Власова, А.В. Особенности использования стилистических приемов на лексическом уровне в рэп-текстах (на примере текстов Эминема): дипломная работа. / А.В. Власова. Владивосток, ДВГУ, 2016. - 57с.
2. Герд, А.С. Введение в этнолингвистику: Курс лекций и хрестоматия. / А.С. Герд. СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2015. - 457с.
3. Кара-Мурза, Е.С. "Имянаречение" фирмы как маркетинговая и филологическая проблема. / Е.С. Кара-Мурза. URL: www.gramota.ru/magarch.html?id=53 - Дата обращения 27.08.2020г.
4. Зубок, Ю.А. Субкультурное поведение молодежи / Ю.А. Зубок // Молодежь: тенденции социальных изменений: Сб. статей / Под.ред. В.Т. Лисовского. СПб.: Изд-во С.-Петербургского университета, 2016. - с. 166-177.

UDC 373.1.

FEATURES OF SUFFIX WORD FORMATION OF PERSON NAMES IN COMPARISON LANGUAGES

Kudasova G.A.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Салыстырылатын тілдердегі адам атауларын кешенді талдау барлық халықтар үшін адамның әлеуметтік-мәдени сипаттамаларына (кәсіби қызметі, тұрғылықты жері, оның қоғамдағы әрекеттері мен әрекеттері) үлкен мәнберілетінін көрсетті.

Комплексный анализ наименований лица в сопоставляемых языках показал, что для всех народов большое значение придается социокультурным характеристикам человека (профессиональная деятельность, место жительства, его поступки и действия в обществе).

Based on the material of each language, we tried to analyze the derived names of a person in each thematic block and thematic groups in terms of the number of derivatives, the productivity/unproductivity of word-forming suffixes, the relevance/non-relevance of certain parameters of the classification of qualities and

properties of a person in a particular language, the features of the motivation of the name of a person by different parts of speech.

In Russian, the names of a person are a fairly extensive lexical layer. We have identified and described from the point of view of semantics and word-formation structure 625 names of the person formed by means of different suffixes. The words of this group denote a person in terms of physical (health/ill health, strength, endurance, appearance, age) and mental qualities, fix his inclinations and interests, reflect the social life of people and his socio-cultural characteristics (professional and labor activity, place of residence, nationality, interpersonal relations). In the formation of the names of the person, mainly productive suffixes take part [1]. For example: a teacher, a welder, a good-natured person, a tenant, a giggler. In total, we have identified 127 suffixes (including unproductive and variants) from 229 suffixes of nouns that form the names of the person: *-тель, -щик, -льщик, -ник, -ок, -ец, -ак/як, -уля/юля, -арь, -ыш, -ик, -алей, -ень, ун, -унья, -ант, ер, -ич, -анин/янин, -ух, -аша/яша, -ага/яга, -ай/яй, -ист, онок/енок, -оныш/еныш* and others. The choice of the suffix variant is determined by the phonetic structure of the motivating base. Variants with an initial yotian vowel are used after the final soft consonant of the motivating base: *krasotulya-chistyulya*.

In the Russian language, suffixes are allocated for the formation of names of persons with broader semantics (*-тель, -щик, -ец, -ник*), which form the names of persons of different thematic groups, and suffixes that are usually used to form tokens of only a few thematic groups (*-ак/як, -льщик*). The third group of suffixes "specializes" in the formation of the names of the person of only one thematic group (*-анин/янин, -ич*). The thematic groups of names of the person differ in the degree of filling. The most important role for the Russian people, as shown by the study, is played by their social life: work, territory of residence, relationships with other people, which led to a large quantitative composition of these thematic groups.

The names of a person can be motivated by the following parts of speech: nouns (*баня-банищик*), adjectives (*вредный-вредина*), verbs (*играть-игрок, свистеть-свистун*).

In the Kazakh language, the names of the person also form a large lexical group of 389 words. The names of a person are formed using suffixes (including variants): *-шіл/шыл, -паз, -кеш, -дақ, -ық, -қы, -пан, -сақ, -қой, -ай, -қор, -кі, -ғыш/-қыш, -шы/-ші, -кер/-гер, -лас/-лес, -ақ, -тас, -гөй, -сек, -шақ, -іш, -ғыш/-геш/-гіш, -ман/-мен, -бай, -кес, -ық, -как* (all 36 suffixes). **The choice of suffix variants is determined by the peculiarities of the grammar of the Kazakh language – the law of syllabic synharmonism:** *жер (земля) – жерлес (земляк), сапар (путь) – сапарлас (спутник)*.

Thanks to the universal classification of face names in comparison languages, we have identified the frequency and content of each thematic block and thematic groups. The analysis of the thematic diversity of the names of the person showed that some thematic groups of derived names of the person were left blank or include only a few words [2]. This is due to the fact that in the Kazakh language, the names of a

person, in addition to the suffix method, are often formed using other methods of word formation, for example, word composition or conversion.

According to the study, in the Kazakh language, special affixes are allocated for the formation of the names of the person. However, they have more general semantics than the Russian language and can serve to form the names of persons of different thematic groups.

The most frequent productive suffix is the suffix **-шы/-ші** (*қоқыс/мусор, қоқысшы—мусорищик, көмек/помощь, көмекші—помощник*). In addition to these suffixes, the names of the person regularly form suffixes **-ғыш/-қыш, -дақ** with a word-forming meaning: "he who loves V is inclined to V" where V is the motivating verb for the name of the person (*айқайлау/кричать, айқайлағыш-крикун, алдау/обмануть, алдағыш-обманищик, хитреу, дарылдау /кричать, дарылдақ-крикун*); suffixes **-кез, -кер/-қор, -шыл,-шан** with the meaning "the one who is characterized by A", where A is the motivating name of the person the adjective name (*қыңыр/капризный, шәлкез капризуля, зиян/вредный, зиянкер вредина, қызғанишақ/жадный, қызғанишақ жадина, ашулы/злой-, ашушан - злюка, рақымды/добрый, рақымшыл добряк, аңқау / простой, аңқылдақ простак, есепшіл/скупой, есепқор скупец, момын/тихий, момақай тихоня*). Separate suffixes were assigned to the thematic group "names of a person by nationality and territory of residence". **-лық/-лік, -дық/-дік, -тық/-тік, -гер** (*Ақтөбе -ақтөбелік, Арқалық - арқалықтық, Өскемен-Өскемендік, Жезқазған-жезқазғандық, Астана-астаналық, Кавказ- кавказдық*).

For the formation of names of a person in the Kazakh language, variants of morphemes are used, the use of which depends on the phonetic appearance of the motivating basis, due to the action of the law of syllabic synharmonism in the Turkic languages. Words of this group can be motivated by nouns (*mura* / inheritance-*muragher* / heir), adjectives (*ashuly* / evil-*ashushan/zlyuka*), verbs (*zhazu*/write - *zhazushy*/ writer). Other parts of speech are rarely motivated by the name of a person.

In general, the thematic group of words-names of a person in the Kazakh language forms an open lexical group of words, it denotes a person from the point of view of the characteristics of various spheres of life and personal qualities of a person, has its own peculiarities regarding the word-formation structure [3].

In English, we selected and analyzed 511 words-names of the person. The names of a person are formed using the following suffixes (including variants): **-y, -ny, -en, -ty, -ing, -er/-or, -man, -ist, -ee, -ly, -eer, -ess, -ian, -ant, -ard/-art, -te** и др.

The names of persons formed by these suffixes form an open lexical group, which is constantly updated with new lexemes, due to scientific and technological progress in society.

According to their semantics, they are divided into three main thematic blocks, within which separate groups of words with more specific meanings are distinguished. Just as in the Kazakh language, there are a small number of suffixes forming the names of a person in English-18 suffixes, they are characterized by the breadth of word-forming semantics and form words of different thematic groups. The most frequent suffixes are **-er, -or**.

The study showed that in the Russian language, all thematic groups are quite voluminous, the names of the person are formed using a variety of suffixes, most often productive suffixes are used. In Kazakh and English, some thematic groups were left blank with the names of the person, since such words are either formed in these languages using other methods of word formation (for example, word composition or conversion), or are transmitted by non-derived lexemes [4]. For example, the Russian silly in English is transmitted using the equivalents: *fulmar*, *silly*, *gosling*, *noddy*, which are morphologically adjectives. From them, in the process of conversion, nouns with the meaning were formed «глупый, несмышленный человек».

References

1. Султанова С.М. Қазақ, орыс және ағылшын тілдеріндегі мамандық, кәсіпатауларын білдіретін сөзжасамдық жұрнақтар ерекшеліктері // Вестник Казахской Академии Образования. Нур-Султан: Евразийский гуманитарный институт, 2018. С. 252-258.
2. Султанова С.М. Способы образования наименований лиц по профессии, роду занятий с оценкой коннотаций в разнотипных языках. Научная международная конференция. «Нургалиевские чтения – VIII: научное сообщество молодых ученых XXI столетия. Филологические науки», Евразийский Национальный университет им. Н. Гумилева. 27-28 февраля 2019 года. Нур-Султан, 2019. С. 102-105.
3. Султанова С.М., Есенова К.Е., Исина Ж.А. Metaphor and Metonymy transfer in view of Traditional and Cognitive approaches. International journal of Research in Engineering, IT and Social Sciences. Volume 8, Issue 3, March 2018. P. 86-97.
4. Султанова С.М., Ергазина А.А., Сидешова З.Е. Lexicology. Учебное пособие для студентов специальности 5В011900-Иностранный язык: два иностранных языка. Университет им. С. Баишева. – Актобе. 2016. Типография ИПЖА надилова. 132 с.

UDC: 811.111

FEATURES OF THE SEMANTICS OF EUPHEMISMS IN THE ENGLISH LANGUAGE (ON THE EXAMPLE OF BUSINESS COMMUNICATION)

Kurmanai A.B.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

В статье рассматриваются особенности семантики эвфемизмов в английском языке, а также лингвостилистический анализ значения эвфемизмов в деловом дискурсе. В статье приводится краткая характеристика семантического, метасемантического и лингвопоэтического уровней лингвостилистического анализа. Анализ языковых единиц на данных уровнях позволяет добиться понимания высказывания в широком смысле как цели филологической герменевтики.

Мақалада ағылшын тіліндегі эвфемизмдердің семантикасының ерекшеліктері, сондай-ақ іскерлік дискурстағы эвфемизмдердің мағынасына лингвистикалық-стилистикалық талдау қарастырылған. Мақалада лингвистикалық-стилистикалық талдаудың семантикалық, метасемантикалық және лингво-поэтикалық деңгейлерінің қысқаша сипаттамасы келтірілген. Осы деңгейлердегі тілдік бірліктерді талдау филологиялық герменевтиканың мақсаты ретінде мәлімдемені кең мағынада түсінуге мүмкіндік береді.

The techniques of euphemism occupy a special place in the system of language, and the euphemization of speech is an actual strategy by which the negative aspects of reality are masked, harmonious social relations between the interlocutors are maintained.

As you know, a euphemism is a word or descriptive expression that is neutral in meaning and emotional «load», usually used in texts and public statements to replace other words and expressions that are considered indecent or inappropriate.

The method of linguistic-stylistic analysis, due to its universality, is a convenient tool for analyzing the meaning of euphemisms in business discourse. V. Ya. Zadornova wrote about the universality of linguistic stylistic analysis «in the sense that it is applicable to any work of speech, regardless of the functional style»: «Its universality, indifference to the nature of the analyzed text, as it were, equalizes the works of speech belonging to different registers, puts them on the same level» [1].

Linguistic stylistic analysis involves the consideration of the utterance at three levels: semantic, metasemiotic and linguopoetic. Semantic and metasemiotic analyses are the identification of the actual semantic content of the word and the expressive-emotional-evaluative connotations superimposed on it. The linguopoetic level is associated with the identification of the linguopoetic, aesthetic, and personal shades of speech inherent in this work of art.

When considering the works of business discourse, the third level of analysis will be called metasemiotic, and we will consider the general ideological content of modern business features expressed by units of language.

The three levels of linguistic-stylistic analysis relate to each other. At the semantic level, language units are considered in their direct meanings, the semantics of words - the system of their lexical meanings-is studied, and the ability of a word to convey information is analyzed. The expressive connotations embedded in the meaning (signification) of the word are taken into account. For example, in the word *dull*, the negative connotation is an integral part.

At the level of semantic analysis, euphemisms can not always be identified, since they are often expressed by an indirect name and require correlation with the antecedent, i.e., with the signifier of the signified to reveal its meaning, and this implies going beyond the consideration of the semantics of individual words. So, in the sentence: «We enter 1995 with the bulk of right-sizing behind us» the word *right-sizing* is a euphemism [2].

However, semantic analysis is not sufficient for such a statement. Semantic analysis shows that the word consists of two components *right* and *sizing*, while the archiseme *size* has the value of *size*, and the differential sema *right* indicates the action performed on it, and the action of a positive property, after which the size becomes the desired, true, semaing reflects the nature of the action-process. So we get a business term meaning optimizing the size of the organization. In order to justify the belonging of this term to the class of euphemisms, it is necessary to move to the next level of analysis - metasemiotic.

The metasemiotic level of analysis follows from the semantic level in the sense that the additional content of language units can be understood only taking into

account their semantics. The term metasemiotics is defined in the dictionary of linguistic terms by O. S. Akhmanova as follows: «Metasemiotics is a branch of semantics that studies the use of language units in which the content and expression become (in general, collectively) either the content for a new (meta) expression, or the expression for a new (meta) content».

The metasemiotic level of analysis is also necessary because language is a special sign system in which units of different levels «enter» into sign relations and in turn form sign systems. There are several definitions of the term «sign system». T. B. Nazarova adheres to the following: a sign system is «a set of units that «transmit», «communicate», «signal» any type of generalized meaning» [3]. Linguistic semiotics deals with the substantiation of the semiotic aspect of language and the study of the totality of sign phenomena in language. Nazarova notes that the study of semiotic properties of language, sign relations in language is not an end in itself for a philologist, but is one of the methods of studying modern English.

Thus, at the metasemiotic level of analysis, the functioning of words in speech is considered, the means of expressing the additional content of language units in speech are studied, paying attention to the connotations that words acquire in the context of use. There is a disclosure of the adherent properties of words, those special shades of meaning that words acquire in the context of a situation, while in a different context or in isolation, these connotations may be lost. Metasemiotics implements the function of influence in the language.

At the metasemiotic level of analysis, speech or contextual euphemisms are most often identified. In the example above, the term right-sizing takes on euphemistic features that are noticeable at the metasemiotic level. Having a broad abstract signification (right-sizing - optimization) with a distinct positive orientation, this word in the example above is used instead of the more direct and stigmatized word redundancies. However, reclamation is formal, and the speaker and listener understand that this is a «reduction», or in the direct name «dismissal». The connection with the negative denotation is not lost.

Metasemiotic analysis allows you to see the ideological background of the statement, a generalized image that has specific characteristics. The euphemization of business discourse, which is noticeable at the metasemiotic level of analysis, demonstrates the peculiarities of the national linguistic picture of the world and people's behavior.

In this article, we will consider the semantic level of business euphemism analysis. It should be noted that the semantic analysis is performed after the word belongs to the class of euphemisms. However, as mentioned above, to establish such an affiliation, semantic analysis alone is sometimes not enough, it is necessary to analyze at the next level-metasemiotic, which reveals the meaning of the unit in speech. Therefore, the described analysis of business euphemisms usually takes place after the identification of the euphemism.

Semantic analysis involves the study of the meaning of language units. The meaning of a language unit has a structure. Its components are called denotative,

significative, connotative meaning. The sesemantic layers carry special information about the word.

The denotative layer of meaning, or denotation, is the set of objects of the world of discourse that can be referred to by this word. When we say the word accounting, we imagine a variety of accounting practices (conservative, neutral, aggressive, etc.), or abstract accounting practices. Instead of the term actual denotation, the term referent is often used.

The significative layer of meaning, or signification, is how an object or situation is reflected in the speaker's mind. «The essence of the word-lexeme is not that it denotes a thing or relates to a thing, but that it represents some abstraction as a result of human cognitive activity» [4]. If by the denotation of the word accounting we mean all situations related to accounting practices, then by the signifier we mean not the situations and not the practices themselves, but those properties thanks to which we can combine different types of accounting practices into a class. Accounting practice is both a certain job, and the process of preparing financial statements, and a profession, as well as the company's cash accounting system (work, process of keeping financial accounts, profession, a system of recording the money value of business transactions, etc.). The set of significant features denoted by a word is its signifier, the core of lexical meaning. If we have described the significative layer, then we have explained the meaning of the word. Dictionaries explain the significative layer of the meaning of words.

The connotative meaning layer complements the significative and denotative. This layer of meaning, which has expressive properties, can contain several layers of evaluative information: information about the attitude of the person using the word to the object designated by the word, to the addressee or to the situation. Most words do not contain such information in their meaning, for example: accounting practice, work, finance, report, etc. In these and many other words, only the significative and denotative layers of meaning are distinguishable.

But there are words that have an inherent expressive component that expresses the evaluative attitude of the speaker. Let's compare the neutral verb dismiss (to give smb an official permission to leave, to make smb leave) with the verb fire in the sense of dismiss, but with a negative evaluative component in the connotative layer. Fire – «to force somebody to leave their job, to dismiss peremptorily from employment, the deed is usually rapid».

The verb outplace will be opposite in the evaluative meaning of its expressive component and, accordingly, having a slightly different connotative meaning. This euphemistic version of the neutral verb dismiss is given by Holder in his dictionary of euphemisms [5]. The verb outplace is derived from the noun outplacement – «the process of helping people to find new jobs after they have been made unemployed» by reverse derivation. This is a rather unusual derivational scheme, when a less complex (with fewer morphemes) word-verb is formed from a more morphologically complex word-noun.

Consider the semantic composition of the noun outplacement. Using the method of component analysis, it is possible to distinguish the archiseme place in the

meaning of place, provide work and the differential senses out, and-ment. The first specifies that the placement takes place in a different, new place, the second says that we have a noun in front of us. Due to the positive connotation of the word outplacement, the new verb outplace is also perceived as having these additional meanings, which allows it to be used euphemistically, instead of the direct name dismiss.

Euphemistic renaming of professions also serves as an example of words, in the connotative layer of which one can distinguish the desire to show respect for a low-prestige profession, or rather to a person who has such a profession. For example, in the United States, they are particularly sensitive to people of low-prestige professions and come up with appropriate euphemisms for their nomination. So, instead of controller of pests, the euphonious name exterminating engineer is used. In the UK, such a specialist is called rodent operator. Most foreigners will probably smile at this name. Both the word president and vice-president are widely used to refer to senior positions in a company or bank, for example, they say president instead of managing director – «usually for an honorable position that carries little responsibility».

The connotative layer of meaning also includes connotations or semantic associations of a word. These are «insignificant, but stable features of the concept expressed by the lexeme, which embody the assessment of the corresponding object or fact of reality accepted in this language collective». An example of connotation is the sign of clumsiness in the word bear. The connotations fixed in the language system include figurative meanings of words, for example, in Russian, the word birch has a connotation - slender, the word donkey-stubborn. Connotations are fixed in proverbs and sayings, songs, and poems. When the connotations of the meaning of a word are fixed in the language, they reflect the linguistic experience of the whole collective.

Thus, semantic analysis contributes to a more complete disclosure of the meaning of a word on the part of its signified. The description of the meaning of a word is understood by us as an integral part of the description of the meaning of an utterance. The analysis of linguistic units at these three levels makes it possible to understand the utterance in a broad sense as the goal of philological hermeneutics, the essence of which is T. B. Tolstoy. Nazarova describes it as: «a two-way connection, an interaction between the «text» and the ideas about the world, being, culture, and the socio-historical nature of a given epoch in the development of social psychology embedded in the mind of the reader who perceives it» [6].

References

1. Moskvina V. P. Euphemisms in the lexical system of the modern Russian language. - 5th ed. - Moscow: URSS, 2017.
2. Zadornova V. Ya. Perception and interpretation of a literary text / V. Ya. Zadornova. - Moscow: VysshayaShkola, 2012. -25 p.
3. Holder R. W. A Dictionary of Euphemisms (Oxford Paperback Reference).- Oxford University Press (Oxford), 2017
4. Akhmanova O. S., Dictionary of Linguistic Terms.-Librocom, 2016.-576 p.

5. Nazarova T. B., Modern English philology. Semiotic problems : a textbook for students of higher educational institutions / T. B. Nazarova. -Ed. 3-th. - Moscow: Book House "LIBROCOM", 2018. - 212 p.
6. Kobozeva I. M. Linguistic semantics: A textbook. - M.: URSS Editorial, 2016. - 352 p.

UDC 373.1.

CHILD SUPPORT TECHNOLOGY IN PRIMARY SCHOOL

Kushaliyeva (Kermanshayeva) Z.Z.
Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Автор өсіп келе жатқан адамды қолдау қажеттілігі туралы ойлар мүдделерді қорғау ұстанымдарына негізделген көптеген мұғалімдердің еңбектерінде кездеседі деп санайды. Мақалада студенттерді шет тілін құзыреттілік тұрғысынан оқытудың ең тиімді әдістері мен әдістері анықталған.

Автор считает, что мысли о необходимости поддержки растущего человека содержатся в работах многих педагогов, основанных на позициях защиты интересов. В статье определены наиболее эффективные методы и приемы обучения школьников иностранному языку с позиций компетентностного подхода.

Thoughts about the need to support a growing person are contained in the works of many teachers based on the positions of protecting interests (K. D. Ushinsky, A. Makarenko, I. P. Ivanov, S. A. Amonashvili, A. V. Mudrik, etc.). However, the allocation of this problem to a special sphere of purposeful pedagogical activity was carried out by O. S. Gazman and his staff. It was they who introduced the concept of pedagogical support.

By "pedagogical support" O. S. Gazman meant "the process of jointly determining with the child his own interests, goals and ways to overcome obstacles (problems) that prevent him from preserving his human dignity and independently achieving the desired results in learning, self-education, communication, and lifestyle [1].

In the key of a person-centered approach to education, pedagogical support is understood as a system of pedagogical activity that reveals a person's personal potential, including assistance to students, teachers, and parents in overcoming psychological, social, and personal difficulties.

O. S. Gazman defined the pedagogical meaning of the concept of "support", which consists in the fact that you can only support what is already available (at an insufficient level), that is, the development of the "self", "independence of a person" is supported.

The study of the child's problem, the penetration into its cause-and-effect relationships, helps the teacher to build for himself a voluminous, model representation of the problem; thus, the teacher studies the child "in all its relations". This helps to get rid of some of the stereotypical ideas that abound in the teacher's superficial view of the child. (For example, overload and fatigue are identified with laziness, slowness of reaction - with an uncertain knowledge of the material, naivety and fantasy - with deceit, etc.). Insight into the child's problem allows the teacher to

see it from the perspective of the child himself, and thus gain a chance to build a “single language” [2].

The essence of support is to help the student overcome this or that obstacle, difficulty, focusing on the real and potential opportunities and abilities available to him, developing the need for the success of independent actions. You can support the beginning manifestation.

Individual assistance to a child is advisable to build on the basis of the stages of pedagogical support provided to the student individually in cases of solving any specific problems formulated by T. V. Anokhina.

Diagnostic-fixing the fact the signal of the problem designing the conditions for diagnosing the proposed problem (pronouncing it by the student himself) joint assessment of the problem from the point of view of its significance for the child.

Search - organization together with the child of the search for the causes of the problem / difficulty, a look at the situation from the outside (reception "through the eyes of the child").

Contractual designing the actions of the teacher and the child (sharing the functions of responsibility for solving the problem) establishing contractual relations and concluding a contract in any form.

Activity-based - a) the child himself acts: on the part of the teacher-approval of his actions, stimulation, drawing attention to the success of independent steps, encouraging initiative; b) the teacher himself acts: coordination of the actions of specialists in school and outside it, direct immediate assistance to the student, substituting himself instead of the child.

Reflexive-a joint discussion with the child of the successes and failures of the previous stages of activity, the statement of the fact of the solvability of the problem or the reformulation of the difficulty, the understanding of the child and the teacher of the new experience of life [3].

It is worth highlighting the main difficulties in teaching primary school children that I have encountered in my work:

- the child does not study well;
- the child is lazy;
- the child is distracted;
- the child is out of control;
- chronic failures;
- withdrawal from activity;
- child development by game type;
- the development of the child according to the type of negativistic demonstrativeness.

Not being able to differentiate well enough the causes of poor performance, teachers usually use a very poor and far from perfect set of tools to help lagging students. All types of pedagogical support from the teacher can practically be reduced to two: the organization of additional classes, which use traditional (the same as in the classroom) teaching methods, and the provision of various measures of pressure on the student. All these tools are not only ineffective, but often turn out to be

harmful, since they do not affect the cause and allow you to start the "disease" of failure [4].

Having come to this conclusion, I began to look for new types of support, I needed something that could help the child not just once and effectively only in one case, but would allow the child to overcome the whole problem and not return to it in the future. It had to be something that would help me as a teacher to get to the bottom of the problem, and then, based on this knowledge, help the child overcome the problem. So I came to the technology of pedagogical support.

The work with the students who needed support was multi-stage, long-lasting, and versatile.

In this work, I would like to describe the techniques, methods, and principles that I used in my work, which guided me.

Each session I started with planning, sitting down to prepare lesson notes, I always thought about how to help students in this lesson or event, what task to plan, what would be possible to present a situation of success for a particular student, how to maintain the predominance of positive emotions in the lesson, and much more.

To orient the child to educational values through unobtrusive involvement in the sphere of interests of a significant person (a high school student came to our class, the children were very interested in him, he told them about different types of transport, space discoveries, played a variety of games with them, and of course talked about various topics, including behavior, the need for learning)

Support friendly relationships (no matter how strict I was about the assimilation of educational material, the preparation of homework, I always tried to find a variety of ways to support the friendly relations of students in the classroom and students with me, used jokes, read funny stories, tall tales, collective games, could just pat the child on the head, hug, came up with unusual and effective ways to reconcile children)

Find and provide a sphere of success (every child will always have something to praise, every child will always have something to say "Thank you!») [5].

Gentle evaluation mode in the areas of failure. To reduce the importance of the areas of failure (means to look at the child with different eyes, to see not only his failures, not to focus your attention, the attention of the child, parents only on this situation, try not to put pressure on the child to correct either the assessment or behavior, not to discuss the problem everywhere, but unobtrusively, carefully, showing patience to take small steps towards success).

Stimulation of cognitive activity through the enrichment of the child's connections with the surrounding world (for this very often I conducted various experiments in the classroom, so that the explanation would be fascinating, we would come up with secret notes that we wrote with lemon juice and hold the note over the fire, the text became clear. There were also a large number of excursions that would give children the opportunity to "live" touch, see the objects of the surrounding world).

Measures to organize self-control and the ability to plan their actions (children learn to control their behavior and activities, for example, to speak only on the topic

during the lesson, not to shout from the spot, to answer with a raised hand. This includes everyday conversations about the rules of behavior during lessons, presentations on the topic of behavior, logical tasks with further self-checking or mutual verification).

Help you establish yourself in your studies. Reward for success in the content plan (activity in the lesson, studying the material of the super-task, for meaningful, and not for empty questions.)

In all ways to maintain the child's direct interest in what is happening in the classroom: group forms of work, game teaching methods, a large amount of clarity, more emotionality when explaining new material (original design of the classroom corner, where information is constantly changing, where there is a photo of everyone, we glue a gold star to the photo, I ask teachers to pay attention and praise students, the star constantly moves from one student to another. Badges with smiles were also used, at the end of the day, 3 students had the right to wear the entire extension of such a badge, could boast of success, the next day, other students from the class wore the badge. The effect is amazing; children try their best to earn the right to wear such a badge).

Pay attention to the child not when he is bad but when he is good (inconspicuous). The true punishment for him is only the deprivation of attention. Therefore, in case of violations, all comments should be kept to a minimum. And most importantly, to minimize emotional reactions (this technique required a lot of willpower, endurance, patience, wisdom. It is very difficult to restrain yourself and react without aggression, resentment, anger at any trick [6]. Over time, I learned to control myself. When a student refused to do another task, I just gave him an interesting coloring book with examples or just another task for him, specially prepared in advance, he got carried away, and then completely forgot about what had happened, joined in the work. I could also just feel sorry for the child in response to what happened; try to see the reason deeper).

Remember that at first, the change of the usual anti-social way of attracting attention to socially acceptable ways will be accompanied by an explosion of negativism. Be especially patient to behave in accordance with the previous recommendation.

Game forms of learning (the teacher came up with an excellent game where the participants in the movement were children, some were drivers, others were pedestrians. And in the classroom with improvised intersections, traffic lights, pedestrian crossings, transport stops, each student could feel like a participant in the movement and assess the level of their responsibility on the road).

In work, we always turn on calm music at every lesson to relieve tension, mainly the sounds of nature.

We often take little sons with us on excursions, which is very interesting for both children and sons. Students surround him, explain something to him when we go somewhere, take his hands and go with him themselves, so they feel responsible for someone, become serious, attentive.

Very often, we use multimedia equipment in the classroom, which allows me to more accurately form students' ideas about objects or phenomena of the surrounding reality, which means to reduce the risk of situations of "failure", to increase the level of cognitive activity, to educate a variety of emotional qualities.

The students of the class participate in various school-wide and classroom activities which again allows them to believe in themselves, their strength, show their classmates and parents their success, and help them overcome various fears.

For a child, solving a problem is not only a gradual release of tension, improving his condition, but it is a kind of training, conducted not in specially artificially created conditions with game conflicts, but in a real life situation.

References

1. Anokhina T. V. Pedagogical support as a reality of modern education // Class teacher. - M., 2015. - No. 3.
2. Krylova N. B. Pedagogical, psychological and moral support as a space of personal changes of a child and an adult // Class teacher. - M., 2016. - No. 3.
3. Markushevskaya E. A. Didactic and methodological readiness of future primary school teachers to personally develop pedagogical activity // Primary school "Before and after". - 2015. - No. 1.
4. Lebedev, O.E. Op. cit. 2014.
5. Mil'rud, R.P. Op. cit. 2014.
6. Hutorskoj, A.V. "Kljuchevye kompetencii kak komponent lichnostno-orientirovannoj paradigmy obrazovaniya", Narodnoe obrazovanie, № 2, 2017.

UDC 811.111

FEATURES OF TEACHING ENGLISH TO YOUNG LEARNERS

Mamadaliyeva Y.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі және бастауыш мектеп жасындағы балаларға шет тілін оқытудың айрықша аспектілері қарастырылған. Сонымен қатар ағылшын тілін ерте жастан оқытудың ерекшеліктері мен маңыздылығы талқыланады.

В данной статье рассматриваются отличительные стороны обучения иностранному языку для детей дошкольного возраста и начального класса. Также обоснуется особенности и значимости обучения английскому языку с раннего возраста.

In modern socio-economic conditions, perfect mastery of a foreign language is becoming increasingly important. Learning languages is allocated more and more program time, not only in schools and universities, but also in kindergartens. An important priority in resolving the issue is the orientation toward communicatively teaching students foreign language communication, as well as the search for activities in the lesson that would be an effective tool in the study of a foreign language by younger students. The problem of mastering a second language by children of 7–10 years old is rather well covered in the scientific literature. According to the results of the studies, the child learns a foreign language more easily than an adult. The heyday of human ability to learn a second language is characteristic for children of 10 years of age. For this period, the localization of language functions in both the left and right

hemispheres of the brain has already been determined, which means the child's ability to perceive a significant amount of information, analyze it and adequately operate it both on the verbal and speech levels.

Psychologists have proven that younger schoolchildren have a stable memory, their brain is characterized by plasticity, the ability to quickly respond and switch from one type of activity to another, and they are inherent in the art of imitation [1]. All the psychological factors mentioned indicate that for the study of a foreign language at the initial stage of training there are all necessary prerequisites, and therefore it is justified. With the end of the preschool period, a direction is formed towards socially useful activities, the ability to make simple generalizations, manage one's own behavior, practically master speech and the ability to build relationships and collaborate with other people. With these neoplasms, the child proceeds to the next age period. Younger school age (from 6-7 to 9-10 years) is determined by important external circumstances in the child's life - entry into school. Having reached the age of 6-7 years, the child is basically ready for systematic education at school. You can already talk about him as a person, because he is aware of his own behavior, can compare himself with others. The future student already understands what place he takes among people and what place he will take in the near future (he will go to school). Thus, he discovers for himself a new place in the social space of human relations.

The transition to school age is associated with significant changes in the activities, communication, relationships of the child with other people. The main activity is education, the way of life is changing, new responsibilities appear, and the relations of the child with the people around him become new. The new social situation introduces the child into a strictly normalized world of relations and requires him to be responsible for discipline, development of executive actions related to acquiring learning activities, as well as for mental abilities. The new social situation of development affects the living conditions of the child and acts for him as such that provokes stress. This age is called the crisis of seven years. This is the period of birth of the child's social "I". A change in self-awareness leads to a reassessment of values. Old motives are replaced by new ones. Everything related to learning activities is more important. The crisis of seven years arises based on personal consciousness. The teacher should try to make lessons based on an individual approach in the conditions of collective forms of training.

Observations of psychologists prove that when communicating, children are convinced that a foreign language is a real means of communication, and at the same time, they get the opportunity to show their individuality. It is necessary to pay attention to the fact that for younger students, external impressions are a strong distraction. It's hard for them to focus on obscure complex material. Their attention is characterized by small volume, low resistance: they can concentrate on one thing for 10-20 minutes (while for adolescents this time is 40-45 minutes, and for high school students up to 45-50 minutes). Therefore, the lesson for this age group of students cannot last more than 35 minutes.

Regarding the peculiarities of thinking of younger schoolchildren, it is specific. At the initial stage of mastering the language, children learn it mainly in a visual way, when they simultaneously hear a new word and observe the corresponding object, phenomenon or action. The younger the child, the more the educational process should be based on his practical actions, since it is not enough for him to just look and think, he needs to pick up an object, hold it in his hands, stroke it, build something, etc. All types activities typical of a primary school student should, if possible, are included in the general outline of a foreign language lesson. In addition, the more types of perception are involved, the more effective will be the training.

A new interesting approach to learning a foreign language is a communicative-game teaching method. It provides valid, personality-oriented instruction in foreign language communication. Psychological, physical and physiological characteristics of primary school children, in particular, plasticity of the brain, flexibility of the brain mechanisms of speech, which facilitate fast and high-quality memorization, on the basis of which it is easy to transfer to different situations of communication, increased sensitivity, pronounced imitation abilities, which are reinforced ability to inherit, - all this is the prerequisites for the successful learning of foreign languages by younger students. Based on this, psychologists believe that at school age, play is still an important activity in the life of a child [2]. A game for a child is not only an interesting way to spend time, but also a way to model the external adult world, a way to model relationships when a child develops a pattern of his relationships with peers. Since the game, training and work are the main types of activity in a person's life, and the transition from one type of activity to another is the interaction of the previous and next forms, the choice of the game as an important technique and optimal form of training at the initial stage is completely justified.

The teacher should offer a way of mastering knowledge that would be aimed specifically at development, and not to the detriment of the child. For this, it is important that the child is the main character in the lesson, feels free and comfortable, takes an active part in discussing the topics of the lesson. It is important that the children feel free and, together with the teacher, "create" a lesson.

Not only and not so much knowledge and possession of linguistic and verbal material determines the effectiveness of the process of teaching a foreign language at primary school age, but how much the willingness and desire of the child to take part in intercultural communication with the language they are studying. This is possible if the main form of school activity is not listening, speaking, reading and writing in a foreign language, but lively active communication with the teacher and with each other. Giving children the opportunity to move a lot not only coincides with the need of age, but also significantly speeds up the process of learning a foreign language. After all, physical activity, according to the studies of physiologists, is closely related to speech.

At the same time, this allows children to "take off" excess energy, the accumulation of which during the traditional lesson makes itself felt in violation of discipline, as well as the physical defects of primary school students. As for special exercises such as physical pause and aerobics, then for a child their performance is a

good opportunity to demonstrate their physical perfection to the class and bring their speech activity into line with it. Taking into account the rapid fatigability of children, in a foreign language lesson you cannot do without physical exercises, which is accompanied by rhymes. In this way, the teacher achieves a twofold goal: a little respite and memorization of new words.

It is very important to correctly plan the educational process, based on the psychological, physiological and physical characteristics of age. However, one cannot rely solely on games, since modernity, the expansion of cultural boundaries, and the desire to learn about the world among elementary school students determine the practical importance of learning a foreign language [3].

Students should acquire foreign language as a means of communication. Children should learn the language in the process of interested communication and interaction with various characters: teacher, dolls, and imaginary native speakers. It is necessary to stimulate the need for familiarization with the world of foreign peers and use the language of another people for this purpose. Any communication begins from motive and purpose, i.e. from what and why something is being said, it is perceived by ear, read, written.

Children better perceive and assimilate the material if it is somehow played out, staged. Poems, fairy tales, small plays, children's plays and festivities using English songs and poems come to the rescue. You can ask children to bring toys, which they respond with satisfaction. When learning a foreign language, it is important with what voice the teacher pronounces words and phrases and what the expression on his face is. Of course, the voice of the teacher should be friendly and invite to communication. The expression should correspond to the tone that is intriguing, conspiratorially-trusting or serious, business-like, with an expression of joy of the meeting.

When learning a foreign language from the first grade of high school, it is necessary to pay special attention to the student's relationship with the people around him, and not just be an object of control of language competence. This is facilitated by a number of exercises. For example: "Watch carefully Yuri, listen carefully, whether he speaks correctly." The main thing is that the student, entering into communication in a foreign language, does not feel fear for mistakes and tries by all means that he knows to realize one or another communicative intention. It is believed that errors are a means and condition for the successful mastery of communicative competence. Their presence does not indicate failure, but rather, they show that the educational process is proceeding normally and students are actively participating in it. The comfortable interaction of children during communication with a foreign language largely depends on how various organizational forms of learning are used. Along with individual and frontal work, it is also necessary to actively introduce other forms into the educational process: group, collective and design. It is very important at the same time to correctly place children in the classroom. It is advisable that younger students work in a circle. The teacher's eyes are on a par with the eyes of children.

There are various problems of early learning a foreign language, but one of the most basic problems is put forward by the psychological and age characteristics of each child. At the primary school age, taking into account the psychological characteristics of the development of perception, attention, memory, imagination and thinking, in the study of certain subjects, the imaginative thinking of children should be taken into account, so it is appropriate to include elements of the game in the learning process.

Today's children are now hyperactive and in the process of games it is difficult for them to stop and calm down. They often show resentment if they do not have time to say something, they can even burst into tears, if they do not succeed, or someone is ahead of them. That is why you should carefully and carefully select the games and conduct them during the lesson. It is recommended to play games in pairs, groups. The teacher must have a good command of all aspects of the language; know the age characteristics of primary school age.

The next problem that should be called in early learning a foreign language is the mastery of written speech. Writing is considered a difficult speech skill [4]. In primary school age, writing instruction plays a huge role. It contributes to a more solid assimilation of lexical and grammatical material, as well as improving reading and speaking skills. However, to complete this important work, it is at the initial stage, in the first year of study, that students must learn the writing technique, learn to write letters and master the spelling of words learned in oral speech and used in written exercises. In writing, you have to devote more time that is not planned by the program. The pace of writing students is very slow and in Russian. Therefore, all written tasks, children first perform orally, and then in writing.

Another problem that can be called is the contradiction that arises in the process of studying grammatical material. When studying English grammar, younger students are not fluent in Russian grammar, and this causes considerable difficulties, therefore, when studying English grammar, the rules of the Russian language should be explained in parallel. In addition, a global problem arises for at least our school and other schools; there is no presence of language laboratories, interactive whiteboards, which also complicates the work of the teacher [5].

Early learning a foreign language poses the following tasks:

1. The formation and development of skills for the correct pronunciation of letters and sounds in a foreign language. At an early age, the speech apparatus is plastic, at this time the mechanisms of mastering the native speech still operate, these skills are easily acquired, and therefore it is important at a young age to put the language of the correct pronunciation.

2. The development of listening skills, the child must understand and absorb speech by year.

3. The development of speaking skills, that is, the formation of the child's understanding of a foreign language as a means of communication);

4. The formation and replenishment of the lexical stock. There are some positive aspects in teaching foreign languages at an early stage of training, among them are the following:

- promotes self-identification of the personality of the child to a large extent; it creates the prerequisites for the formation of interest in other, equally valuable cultures and languages;
- teaching a foreign language to preschoolers contributes to the development of mental processes necessary for the formation of language abilities and communication skills of children: arbitrariness of behavior; stability of attention, memory, thinking. In this connection, all aspects of native speech are being improved, which ensures: extension of vocabulary, improvement of speech hearing,
- development of the dialogical and coherent monological speech of the child. There is a socialization of the personality of the child: through communication with adults, which is aimed at achieving mutual understanding, - through receiving from an adult the properties and qualities of self, through the ability to interact with peers.

Early learning a foreign language contributes to the development of emotional and volitional qualities of the child; the ability to overcome obstacles in achieving the goal based on the child's interest in achieving this goal; the ability to correctly evaluate the results of their achievements; development of creative abilities of children, development of their imagination, development of emotional responsiveness to foreign language speech.

References

1. Гальскова, Н.Д. Теория и практика обучения иностранным языкам. Начальная школа: методическое пособие / Н.Д. Гальскова, З.Н. Никитенко. - М.: йрис-пресс, 2014. - 240 с.
2. Garton, S., Copland, F., & Burns, A. Investigating global practices in teaching English for young learners: Project report. London, England: BritishCouncil, 2017. –р. 201
3. Мухина, В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для студентов вузов. 2-е изд. испр. и доп. / В.С. Мухина. - М.: Академия, 2014. - 378 с.
4. Амонашвили, Ш.А. Психологические особенности раннего усвоения иностранного языка / Ш.А. Амонашвили // Иностранные языки в школе. - 2015. - №2. – 38 с.
5. Гейэз, С. Обучение иностранным языкам в начальной школе: современное состояние/. - СПб.: Детство-Пресс. - 2014. 21 с

UDC 373.1.

USING THE INTERPRETATION OF A LITERARY TEXT AS A MEANS OF IMPROVING FOREIGN LANGUAGE SPEECH AT THE SENIOR STAGE OF TRAINING

Meirbekov B.L.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Автор оқу процесін оңтайландыру қажеттілігі әдеби коммуникацияның ғылыми әлеуетін қолдана отырып, көркем мәтіндерді зерделеуге және мәдениетаралық өзара әрекеттесудің сөйлеу тәжірибесін ұйымдастыруға жүйелі көзқарасты жүзеге асыруға мүмкіндік беретін технологиялық шешімдерді қажет етеді деп санайды.

Автор считает, что необходимость оптимизации учебного процесса требует технологических решений, которые позволяют реализовать системный подход к изучению

The need to optimize the educational process requires technological solutions that will allow us to implement a systematic approach to the study of literary texts and the organization of speech practice of intercultural interaction, using the scientific potential of literary communication. The philological component in this context is considered as a promising environment for the development of intercultural communicative competence of students.

The technology of working with texts aimed at the formation of cross-cultural communicative competence determines the holistic perception of linguistic, historical, cultural, literary processes, philosophical reflections and questions of theoretical analysis.

All stages of working with the text are interrelated and meet the requirements of the lesson logic. Each stage has its own specific goal, tasks, its own structural components, its own set of techniques that lead to an intermediate result.

Work with a literary text on the formation of intercultural communicative competence is carried out at the level of text analysis, the formation of communicative and speech skills, language research with the use of knowledge of related sciences and the actual practice of speech interaction [1].

A preliminary assessment of possible difficulties in the perception of the language fabric of the text requires preparatory work.

Motivational (preparatory) the stage is controlled by means that allow you to determine and form a psychological readiness for the perception of a literary text, to activate the motivational and emotional sphere when entering a situation of communication of native speakers.

The introduction of students into the space of a work of art is gradual. The study of the biographical reference and annotation of the book (time and history of its creation, historical and cultural background and socio-historical facts), creates a "background of perception" (V. A. Maslova), reveals the main milestones of the work (characters, their relationships, conflicts, storylines), thereby providing an understanding of the text. The functional feature of the tools used at this stage is the creation of a complete image of the events of the text.

The biography and summary of the book help to quickly navigate in its content and remove the difficulties associated with ignorance of the facts of linguistic and cultural studies and misunderstanding of the plot lines (M. Borodulina). They not only reflect the meaning of the text and develop cognitive interest, but also create a sense of the author's presence in an indirect communicative act.

At this stage, students receive information about the interlocutor as a person and as a subject of communication, endowed with consciousness and proficient in the norms of the national language and culture. The author of the text is a representative of a different culture, is a full participant in communication (Yu. Habermas), which means that information about it will allow you to more productively organize cross-cultural activities in the classroom [2].

Due to the activation of students' mental activity and speech abilities, the work at this stage acquires a communicative orientation, the share of untrained speech increases due to the expansion of the range of issues discussed.

The pre-text stage is aimed at revealing the meaning of foreign words and meanings that the author uses to express thoughts. At this stage, the area of possible difficulties and ways to overcome them by anticipating information are indicated.

The language barrier should not be an obstacle (E. D. Matron). The study of the most common turns of written speech and the disclosure of the lexical meaning of words that may be key or misunderstood, eliminates errors and removes lexical and grammatical difficulties that arise when meeting with unfamiliar or ambiguous words.

The semantic field of the text determines the selection of linguistic, speech, and socio-cultural material for subsequent activation, as well as the sequence and nature of its presentation (i.e., its content). N. Solovova). When selecting lexical units for preliminary activation, attention is paid to meaning-bearing moments, phraseological units, as well as lexical units that have a communicative and cultural value (S. A. Leonov), and units that belong to the category of a potential dictionary (B. A. Lapidus). The set of exercises of the pre-text stage is aimed at ordering the most commonly used vocabulary of the text and grammatical material.

The language spoken by the author is exemplary for us. In order to use it later in speech models, it is necessary to ensure the assimilation of language units and to activate the lexical units of the language minimum at the highest possible level (B. A. Lapidus). A significant gap between the passive and active vocabulary of students (G. E. Vedel) does not allow us to limit ourselves to a page-by-page list of unfamiliar vocabulary with a translation and a detailed commentary.

The assimilation of lexical units of the text can be achieved by techniques in which perceptual and mental actions occurring at the subconscious level are modeled, for example, untranslated ways of revealing the meanings of words (B. V. Belyaev, O. A. Rozov, L. I. Safronova). The combination and repeatability of lexical units in solving communicative tasks ensures strong involuntary memorization. Lexical material is remembered through the prism of artistic images. Most often, only with the help of involuntary memorization, you can later consciously and productively remember the entire text (O. M. Kazartseva).

A well-known role in understanding and memorizing, followed by instant recognition of lexical units in the text, is played by the establishment of certain spatial relations (E. I. Passov), the stereotypical nature of the language and the underlying associative connections of words that form the basis of any language.

One of the ways to manage and optimize the process of assimilation of speech material is the generalization of lexical material, its systematization in semantic and content terms. The semantic support can be a lexical and grammatical table (E. I. Passov). It not only helps to update lexical units, but also provides preparation for independent speech creativity with a conscious variation of lexical units of the text in speech, taking into account the purpose of the speech work and the specific parameters of the utterance. The lexical and grammatical table reflects the situations

of the text. The key concept (problem) combines the vocabulary of the text and its contextual meaning (E. I. Passov) [3]. The lexical material is divided into blocks, taking into account the logical-grammatical relations. Situational supports and the multiplicity of the affected aspects create the basis for a variety of associations and the challenge of previously learned material, developing such a quality of speech skills as productivity (N. E. Kuzovleva, E. I. Passov).

Based on the pre-text complex, students create a concept of the text in the form of an initial projection.

Content and information stage. Reading a foreign language text is an intercultural activity. The interaction of the author and the reader is a collision of "one's own" and "someone else's". The very nature of cross-cultural communication, as a dialogue of non-identical communication systems, carries with it the inevitability of misunderstanding and false interpretation caused by the collision of someone else's (new perceived text information) and one's own (national stereotypes).

At this stage, it is advisable to use techniques and forms of work that explain the events of the author's work and manage the activity of revealing the meaning of the message. These can be: oral interpretation, communicative attitudes, comments, switching techniques and strategies for entering a foreign language communication space, means of focusing the reader's attention on the author's language.

Subjects perform communicative actions that are consciously focused on the semantic perception of messages and the understanding that Yu. Habermas considers not as a sensory process, but as a communicative experience achieved in mediated communicative acts (A. Yu. Babaytsev). Communication with the author is complemented by the process of internal communication with yourself.

The understanding of the text is based on the formed competence in reading. For the normal functioning of reading mechanisms, it is necessary to automate technical reading skills (reading technique, tempo, diction, intonation, logical accents, pauses) (S. K. Folomkina), develop the ability to operate with perception units in the process of reading, read with semantic intonation-complete blocks, and form skills of fast and meaningful reading with the fullest possible understanding of a foreign-language text. Correct placement of semantic accents, correct intonation are an indicator of understanding of what is being read, and fluency of reading, instant recognition of certain groups of words indicates attentive reading to yourself and formed mature reading skills. The degree of influence of a literary text on the reader depends largely on the correct expressive reading.

The perception of units is a complex thought process that requires the interaction of a number of brain functions (I. A. Zimnaya). The subject of activity perceiving the text receives information, simplifies and interprets it taking into account the existing knowledge and individual communicative experience, adapts and transforms it (I. B. Vorozhtsova, I. A. Zimnaya). The recipient of the texts has a set of "background" expectations about its content and interprets the text according to this representation [4].

The ability to navigate in the text and the ability to operate with internal images of the text are developed directly in reading (S. K. Folomkina). Penetration into the

context of the text is accompanied by a number of logical operations related to the application of life experience and the system of existing knowledge about the world, the challenge of visual representations, techniques of paraphrasing and synonymous substitutions, mechanisms of guess and anticipation, logical understanding, speech forecasting, associative thinking, identifying key points of the text and establishing semantic connections in the text, etc.

In comparison with the word, the text is a qualitatively different formation, for the perception of which other parameters are needed. Keywords and phrases are the main points of understanding the text. They combine linguistic units into a single thought and replace the whole semantic complexes necessary for understanding the context (V. A. Baldova).

Reading, aimed at highlighting the semantic reference points of the text (highlighting keywords, making semantic series of keywords, identifying the main meaning of the text), helps to streamline the reading process and avoid excessive information impact on the brain. Keywords act as a kind of engine of the plot and the development of thought. They form a conceptual framework that deepens understanding and facilitates memorization of the material (G. Ya. Solganik), according to which the content of the text will be restored and the whole will be “completed” (A. A. Zalevskaya, U. Naiser, A. I. Novikov, D. Norman). This is due to the associative nature of human perception, memory, thinking, and speech characteristics.

One of the most important processes of cognitive activity is the process of conceptualization, which consists in understanding the incoming information through the meanings fixed in the human mind. When switching to the internal code, the dose of information received requires immediate comprehension, paraphrasing, or equivalent replacement of some words with others while preserving the general meaning of the passage (N. I. Zhinkin). The use of reliance on knowledge schemes about the world, stereotypes and experiences of students is crucial in deciphering and understanding the meanings of the text. (R. Yu. Badger, P. P. Blonsky, I. M. Sechenov).

Management of the process of understanding the text is carried out thanks to the skills of conscious use of techniques of receiving, transforming, creative interpretation and updating of educational material to achieve a certain goal [5].

To ensure that the process of perception and comprehension of the content of the text is carried out simultaneously, communicative attitudes are used (N. E. Kuzovleva, E. I. Passov), which help to clarify the subtext, highlight the details that carry a large semantic load, and create conditions for predicting the content.

Capturing the meaning of each individual phrase as a result of penetration into the text space is accompanied by visual representations, internal images and meanings, and the quality of understanding of the text will depend on the ability to operate with them. Therefore, the sequence of step-by-step understanding of the text consists of the sequential creation of a semantic image of the text (generalized perception-analysis of its details - correspondence of details with a holistic image – analysis of the word-synthesis), so long as there is no deep understanding of the text (Yu. V. Ivanova).

- semantic perception of information. Capturing the semantic segment of a text message is associated with the ability to navigate the sentence and find the boundaries of the units that carry the meaning.

- identification of perceived information. Its result is an intuitive and correct recognition of foreign words, the definition of graphic or sound forms with stored in memory verbal forms of the meaning of the word.

- formation of a semantic image. The translation of information into the internal code and its recognition leads to the formation of a mental image.

- comprehension and transformation of the mental image, due to giving it the features of the national culture of the language being studied. It is associated with a subjective assessment, cutting off secondary information, clarifying the signs of an object or action, finding out details, searching for a visual example. The subject establishes the connections of the word and the semantic chain of the text based on the context, details the original image, and paraphrases the information to clarify the meaning.

- understanding information. The semantic solution is an indicator of the logical understanding of the language of the author's message presented in the sign form. Students try to connect the semantic links with the local and general context.

- sensory reflection of semantic information provides the experience of the situation, getting used to the images.

- interpretation of the semantic information of the text. Text information is subject to subjective judgment and involves its mandatory assessment, shifting to itself, relying on the reader's experience, his knowledge, and ideas about the world.

- transformation of information involves its reorganization, using techniques of comparison, generalization, abstraction, concretization, systematization, cutting off secondary information.

- drawing conclusions, making decisions based on meaningful and confirmed information. Initially, the conclusion is formulated in the internal speech in the native language, is embodied in the words of the foreign language being studied, is mentally voiced, and receives verbal formalization in the external speech.

The variability of the understanding of the text, due to the structural structure of the literary text (Y.M. Lotman), is reflected and refracted in the individual reader's responses to the text (N. V. Rafikova).

Post-text work is a series of tasks that lead to the improvement of literary textual competence, the formation of semantic analysis skills. At this stage, the art test is evaluated in terms of its communicative teaching value. The complex nature of the stage is manifested in the totality of the functions performed: cognitive-communicative (understanding of the information received, selection of significant information), communicative-practical (updating the knowledge obtained in speech) and analytical-research (analysis of information, expansion and deepening of knowledge), as well as in the totality of training and monitoring tasks (M. K. Borodulina, B. A. Lapidus, E. I. Passov) [6].

The central place in the work on the artistic text, in the process of which the main attention is paid directly to the originality of the artistic text, is occupied by its

analysis and research of author's strategies. This stage is characterized by a deep insight into the content, attention to the language, word and style of the writer (S.A.Leonov), understanding and including the information of the text and the language means of the text in the practice of language proficiency.

At the post-text stage, it is recommended to use exercises in reading itself, which will gradually lead students to retelling the text, exercises for clarifying information, understanding it, exercises for developing the ability to read, the purpose of which is to decipher text information and reveal the content, exercises for semantic processing of text information.

The control of text comprehension involves a step-by-step transition from the general overview of the text to the details. The main attention is paid to the key issues of the content and systematization of individual thoughts and ideas of the work, the disclosure of such content elements as action, spatial relations, temporal relations, cause-and-effect relationships.

At this stage, the content of the source text is reproduced; the main information is identified, interpreted and transformed. There are two ways to present the text in a new quality: to convey it in your own words or to reformulate the text with borrowing vocabulary (O. M. Kazartseva). Exercises that teach the active use of the text material in the transmission of its content, in the expression of one's own thoughts, or in any new situation of speech communication are appropriate. They lay the foundations for the construction of utterances and the search for linguistic means and forms for the adequate expression of thoughts (E. D. Matron), using some elements of the text in their own creativity.

When moving to the next levels, the elements of subjective evaluation become dominant (M. K. Borodulina), and statements become more creative.

Using special techniques, you can see much more in the text. Content-compositional, cultural-historical techniques of analyzing a literary text, content-linguistic analysis, stylistic analysis of the text, as well as techniques for creating scenarios of intercultural conflict, describing the behavior of the characters of the text can be used.

Attention should be paid to the lexical and semantic analysis of words, analysis from the cultural-historical and historical-literary points of view, etymology of words, commenting on vocabulary. Behind each word is a whole system of complex relationships and connections. Understanding some elements of the text can be difficult. Such words and phrases need additional comments (V. P. Belyanin).

An algorithm for analyzing a literary text.

General characteristics of the work

- genre, style, place of the work in the author's work and world culture,
- explanation of the title of the book, generalization of background information (historical events related to the plot), analysis of the background of the work

Summary of the main provisions of the content

- characterization of the text topic, indication of the time, place of action, definition of the storyline, deepening and detailing of the actual information, description of the place of the event, characterization of the characters,

Delving into the subtext

- author's comments, analysis of author's digressions, analysis of the inner speech of the author of the story and the hero, assessment of the actions of the heroes, the author's attitude to his characters, search for contradictions and true motives,

Content interpretation

- adaptation of the material, interpretation of parts of the text, evaluation, discussion of the content,

Study of stylistic features of the author's style

- study of the compositional originality of the work, the characteristic of structural features, the sequence of parts,

- study of a set of techniques of visual means, lexical means of expression, stylistic figures of speech, speech embodiments of characters, time, space, actions and events,

General subjective assessment of the book

- creative processing, transformation of the language material of the text, criticism [7].

A comprehensive study of an authentic text in a foreign language involves working on the content (interpretation of the text associated with understanding, subsequent interpretation and evaluation of the content) and working on the form (stylistic analysis). The flexibility and mobility of system knowledge serves to structure information, which allows them to easily move to the subconscious level and be realized in new communication situations.

The work on the formation of intercultural communicative competence on the basis of a literary text is represented by tasks that develop translation competence (exercises for literary translation, tasks for choosing the optimal translation option from several proposed ones).

Discursive competence is a complex, from the point of view of its development, new formation. The discursive stage is aimed at acquiring practical skills to overcome communicative obstacles in achieving communicative tasks. Students learn to define communication strategies; to use language means to express thoughts, to vary the means of language expression, to use logical methods of presentation, methods of communication of speech, language means of creating emotionality of speech, subjective attitude. The most important thing at this stage is the predominance of dialogic speech, conducting conversations and role-playing games [8].

The stage of creative interpretation of the text focuses the students' activities on a new creative solution of communicative tasks. The share of creative untrained speaking and the increase in the role of speech independence increases with the complexity of speech tasks. The correlation of the extracted information with one's constant experience stimulates multiple responses to the text in the form of specific products of the process of semantic perception of the text (A. A. Zalevskaya). The system of ideas and conclusions based on personal experience, and implemented in the process of self-expression and self-knowledge, determines the content of

responses. Passing through a certain dose of material, they are constantly modified, overgrown with new connections.

The life experience and learning experience of students form the basis of the process of comprehension. In the course of understanding the source text, new concepts and ideas are formed, assumptions are made that students will actively use in interpersonal communication (T. A. Blagodarnaya, K. Goodman).

Due to the heterogeneity of the content, an authentic literary text is seen differently by different readers, hence the multiplicity of its interpretations (L. G. Babenko, V. P. Belyanin). A wide linguistic and content base of the source text, which stimulates the process of generating one's own thoughts, forms a whole system of responses to the text and gives more opportunities for creativity (N. V. Rafikova).

The result of the material embodiment of the project of intercultural communication created in the minds of students is a specific product of speech creativity in oral or written form. In the process of interaction between the participants of foreign language communication (the author of the text and the subject who perceives it), a purely individual speech product is born from the second transformed text in the form of single concrete statements of the participants in the activity. Working on an authentic text of fiction provides rich opportunities for speech practice: it develops free speech skills, shows the functioning of language phenomena in speech, implements the connection of types of speech activity, and stimulates the transfer of text material into speech. In reading, students master the proposed models; select the most effective methods of work.

The proposed pedagogical model allows you to get away from the traditional approach to reading in a foreign language. In it, the problems of perception of an authentic literary text are considered from the point of view of problems of intercultural communication. The proposed technology reduces the time for training, lays the skills of independent work with artistic text and provides ample opportunities for self-development and professional growth.

References

1. Matron E. D. Artistic work at the lessons of a foreign language: Teaching manual. - M.: Flinta:Science, 2015.
2. Leonov S. A. Speech activity at literature lessons, Flint, Nauka, Moscow: 2019.
3. Esin A. B. Principles and methods of analysis of a literary work. - Moscow: Flinta, 2015.
4. Solganik G. Ya. Stylistics of the text. Textbook - Moscow: Flinta, Nauka, 2017.
5. Babenko L. G., Kazarin Yu. V. Philological analysis of the text. Praktikum / edited by L. G. Babenko. - M.: Academic Project; Yekaterinburg: Delovaya kniga, 2017.
6. Borodulina M. K., Karlin A. L., Lurie A. S., Minina N. M. Teaching a foreign language as a specialty, Moscow, 2016.
7. Zhinkin N. I. Language-speech-creativity: Research on semantics, psycholinguistics, poetics. Moscow, 2018.
8. Zalevskaya A. A. Psycholinguistic research. Word. Text: Selected works. - Moscow: Gnosis, 2015.

ENGLISH CATEGORICAL PASSIVE CONSTRUCTIONS IN SYNCHRONY AND DIACHRONY

Moldabek M.A.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Бұл мақалада аудиолингвалдық әдіске сүйене отырып, шетел тілінің коммуникативті құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық және практикалық аспектілері қарастырылады, шет тілдік коммуникативтік құзыреттіліктің негізгі компоненттері мен құрылымдық компоненттері талданады.

В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования иноязычной коммуникативной компетенции на основе аудиолингвального метода, проанализированы основные компоненты и структурные составляющие иноязычной коммуникативной компетенции.

The problem of the passive voice in English has attracted the attention of linguists for a long period of time. The complexity of disclosing the meaning of a passive lies in the heterogeneity of its semantics, for understanding which it is necessary to take into account different language levels. Linguistic means of various levels, designed to express one invariant meaning, are interconnected by regular relationships, thanks to which they form systems called functional-semantic fields, or functional-semantic categories. In the reviewed work, the functional-semantic field of passivity in modern English is structured, which, like any other semantic field, has its own configuration, its center, intermediate and peripheral zones [1].

It has already been noted that in the English language there are five types of passive constructions, depending on which complement of the active structure corresponds to the passive construction. Thus, direct, indirect, suggestive, subject-predicative and implicit passive structures are distinguished. Each type is described in three periodic periods: early New English XVI - XVII BB., Modern English end XIX - early XX century. and in the modern English language the end of the XX - the beginning of the XXI century. Research and detailed analysis of the material was conducted on the works of the specified periods.

We will consider separately each type of categorical passive construction in three temporary sections.

1. Direct passive construction

As already noted in Chapter I, the direct passive structure is formed from the verb, capable of directing the direct addition, corresponding to the subordinate in the passive construction and denoting the action of the patient [2]. Consider the following:

Thy substance, valued at the highest rate, cannot amount up to a hundred marks; Therefore, by law thou art condemn d to die. (Shakespeare)

Upon these journeys of discovery, as he would call them - and, indeed, they were to him real voyages through a marvellous land, he would sometimes be accompanied by the slim, fair-haired Court pages, with their floating mantles, and gay fluttering ribands; but more often he would be alone, feeling through a certain

quick instinct, which was almost a divination, that the secrets of art are best learned in secret, and that Beauty, like Wisdom, loves the lonely worshipper. (O. Wilde)

In the given examples, the stated verb is expressed in the form of a passive pledge, and the following is the action of the patient [3].

In analyzing the use of direct passive constructions in the periods we studied, we took into account the ratio of the number of analyzed pages to the number of analyzed pages, as in all historical sections there were detailed analyzes. Thus, in the early New English language we encountered 779 sentences with a direct passive construction on 1172 pages, in English the end of XIX-the beginning of the XXIII century. - 694 examples on 517 pages and in modern English at the end of XX - beginning of XXI century. - 6551 examples on 7703 pages. As can be seen from the histograms, there is an increase in the frequency of use of direct passive constructions to the end of the XIX-beginning of the XXIII century, and then to the beginning of the XX-end of the XXIII.

Consider other types of categorical liability.

2. Indirect passive construction

As already noted in Chapter 1, the indirect passive is formed from the verb, which manages the direct and indirect additions. In indirect passive construction, the subordinate corresponds to the indirect addition to the active structure. This component is the beneficiary of the action at the semantic level. Thus, the structural sign of indirect liability is the presence of direct addition, which transfers the value of the patient action. For example:

It was not given to me, nor I did not buy it. (Shakespeare)

Harry and I were raised by Muggles, Hermione reminded him, we were taught different superstitions. . (Rowling)

In the given examples we can observe the action of the patient, expressed in direct addition.

Thus, in the case of direct passive construction in the course of the analysis of the development of indirect passive construction in the periods under study, we have taken into account the ratio of the number of examples to the number of analyzed pages. Thus, in the early New English language, we came across 22 sentences with an indirect passive structure on 1172 pages, in English, the end of XIX-beginning of XXBB. - 46 examples on 517 pages and in modern English end XX - beginning of XXI century. - 554 examples on 7703 pages. The data obtained during the statistical processing are presented in the form of histograms:

Early New English The modern English The modern English (XVI - XVIIIBB.) (End XIX - beginning of the XX century) (end XX - beginning of the XXI century)

From the histograms it follows that the frequency of consumption of indirect liabilities increased to the end of the XIX - beginning of the XX century, and decreased to the beginning of the XX - end of the XXI century. The fact that the indirect passive is already encountered in the early New English, speaks of the formation of this type in the specified period [4].

3. Suggestive passive construction.

Chapter 1 already points out that the prepositional passive is considered to be a structure in which the subordinate clause corresponds to the preposition in the active construction, and for the preposition used in the verb form in the form of the passive.

The Duke s in council, and your noble self, I am sure, is sent for. (Shakespeare)

A whipping master should be sent for, said Don Pedro wearily, and he went back to the terrace. (O. Wilde)

This was a life and death matter, though, and no moment to worry about being laughed at. (Rowling)

It all happened years and years before you were even thought of, my dear and the truth is that those of us who were alive then never knew what really happened [5]. (Rowling)

These examples confirm that the subordinate clause denotes the patient.

Early New English The modern English The modern English (XVI-XVIIIBB.) (End XIX - beginning XXVV.) (End XX-beginning XXIIBB.)

From the graph it is clear that the frequency of consumption of passive constructions increased to the end of the XIX-beginning of the XX century, and then somewhat decreased to the end of the XX-beginning of the XXI century. For the reason that the obligatory sign of the proposed passive, which diagnoses the passive construction type, is the next, we consider it important to analyze it. In modern English, a sentence with a prepositional passive verb is used with different syllables. Here are some examples:

to look

Loose te, she cried, and let me go. For thou hast named what should not be named, and shown the sign that may not be looked at. (O.Wilde)

Harry clapped loudly with the rest of Gryffindor house as Euan Abercrombie staggered to their table and sat down, looking as though he would like very much to sink through the floor and never be looked at again. (Rowling)

Oh yes. But I m sure he will then be looked after by someone who is, shall we say, better capable of translating his little barks along more traditional lines? (Ptatchett)

to speak

I won't be spoken to like that! said Uncle Vernon, trembling with rage. (Rowling)

Nurse. I ll lay fourteen of my teeth - And yet, to my teen be it spoken, I have but four - She is not fourteen. How long is it now to Lammas tide? (Shakespeare)

There good she was spoken with; for she may strew Dangerous conjectures in ill-breeding minds. (Shakespeare)

The given examples can serve as confirmation that the verbs, used with different connotations, convey different meanings [6].

4. Subjective-predicative passive construction

Sufficiently widespread in the English language received subjective-predicative passive construction, which is used with verbs, encountered in the active structures of object-predicative construction. It is noted that the subject of the studied passive construction corresponds to the name component of the object-predicative structure.

References

1. Аверьянова, Н.А. Средства выражения неморфологического пассива в современном английском языке/Н.А.Аверьянова. Дис. .канд.филол.наук. -Л., 2017.- 160с.
2. Ажеж, К. Человек говорящий/Вклад лингвистики в гуманитарные науки/К.Ажеж. М.:Эдиториал УРСС, 2015. - 304с.
3. Алексеева, О.В. Функционально-прагматический аспект залоговых преобразований/О.В.Алексеева. Дис. .канд.филол.наук. СПб., 2019. -172с.
4. Алимбаева, Х.Э. Заметки о пассивных значениях прилагательных с суффиксами -able, -ible, -uble в современном английском языке/Х.Э.Алимбаева//Сборник научн.трудов Ташкент, ун-та. 2017. - С.69-72.
5. Андриевская, Л.И. Развитие некоторых типов субъектно-предикативных сочетаний в английском языке/Л.И.Андриевская. Автореф.дис. канд.филол.наук. Л.,2018. - 18с.
6. Аничков, И.Е. Английские адвербиальные послелогои/И.Е.Аничков. Дис. .докт.филол.наук. М., 2015. - 350с.

UDC 811.111

TOPONYMS AS A LINGUISTIC PHENOMENON

Mutaliyeva S.K.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Топонимдерді топонимдердің элементі ретінде лингвомәдениеттану тұрғысынан талдау оның тіл жүйесіндегі орнын да, белгілі бір лингвомәдени қауымдастық әлемінің тұжырымдамалық бейнесін анықтауға мүмкіндік береді. Топонимдер ұлттық және тілдік сананы қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Олар мәдени таңбаланған құндылықтар мен идеялар жүйесімен байланысты және жеке тұлғаның тиісті лингвистикалық мәдениетке жатуының өзіндік белгілері ретінде қызмет етеді.

Анализ топонимов с точки зрения лингвокультурологии как элемента топонимической системы позволяет определить его место как в системе языка, так и в концептуальной картине мира определенного лингвокультурного сообщества. Топонимы играют важную роль в формировании национального и, следовательно, языкового сознания. Они соотносятся с системой культурно маркированных ценностей и представлений и служат своеобразными маркерами принадлежности индивида к соответствующей лингвокультуре.

The picture of the world is a fundamental concept that represents a certain way structured information about objective reality in the minds of individuals and groups that speak the same language. The picture of the world is implicitly present in the consciousness of the linguistic personality, reflecting a strictly structured system of knowledge and ideas acquired throughout the individual's life. At its core, the picture of the world is a system of individual representations of reality on an intuitive level. It is possible to identify, describe, or reconstruct the picture of the world in any sociopsychological unit-from a nation or ethnic group to a social or professional group of people or an individual.

The study of the world picture of the Russian person in the unity of the conscious and unconscious, in the interconnectedness of language and way of thinking is the main task of modern linguists. The "worldview" of a person is constantly changing as his intellectual and physical development, in the process of his socialization, it is difficult to demand unity and harmony of views from a person

who, on the one hand, is blood-related to his epoch, and at the same time borrows a lot from all possible sources of previous epochs for his "picture of the world", and whose life attitudes are formed under the influence of a variety of conditions" [1].

The linguistic picture of the world is a collection of different linguistic pictures of the world within one language (the language of folklore, dialect, urban vernacular, vocabulary of toponymic systems, phraseological picture of the world, etc.). "Sometimes the differences between different linguistic pictures of the world within one language are greater than the interlanguage differences". It is quite justified, in our opinion, to attempt a linguistic analysis of the toponymic system as one of the components of the linguistic picture of the world, which is a category of linguoculturological and historical-ethnological. Ethnic experience and culture are largely determined by the peculiarities of the history of development and life of the people. It is the ethno-cultural significance of the toponym (its ability to preserve for many years and transmit through generations relevant information about the historical past of peoples, about the ways and boundaries of their settlement, about culture, moral and ethical values, features of the worldview, etc.) that makes it relevant to study the toponymic picture of the world [2].

The period of the late twentieth - early twenty-first century is characterized by an increased scientific interest in research in the field of onomastics in general and toponymy in particular, and an understanding of the importance for linguistics of finding answers to various questions facing toponymy (Greek. topos-place + onyma-name, name) is a branch of linguistics that deals with the study of geographical names(toponyms), identifying their uniqueness, the history of their origin, and analyzing the original meaning of the words from which they are formed. Toponyms are an integral part of the vocabulary of any natural language. By the nature of the objects, the following types of toponyms are distinguished:

- oikonyms - names of localities (Greek: oikos-dwelling, habitation + onyma - name, name);

- hydronyms - names of rivers (Greek. hidros-water + onyma-name, name);

- oronyms - names of mountains (Greek: oros-mountain + onyma-name, name);

- urbanonyms - names of inner-city objects (Lat. urbanus-city + Greek. onyma-name, name);

- godonyms - street names (Greek. hodos - path, road, street + onyma - name, name);

- agoronyms - names of squares (Greek: agora-square + onyma-name, name);

- dromonyms - names of communication routes (Greek: dromos - running, movement, path + onyma - name, name);

- macrotoponyms - names of large uninhabited objects (Greek: makros-large + onyma-name, name);

- microtoponyms - names of small uninhabited objects (Greek: mikros-small + onyma-name, name);

- anthroponyms - names of geographical objects derived from a personal name (Greek: antropos - person + onyma-name, name).

The formation of a toponymic picture of the world is an urgent task of modern linguistics, since the toponym has an unconditional ethno-cultural significance and

integrative status, and the toponymic system in a verbalized form reflects the historical, social, linguistic and ethno-cultural features of the ethnos. A toponym acts as an identifier of a geographical object, while "the naming itself ultimately pursues the description of the world, and not just the designation of everything that exists" [3].

According to V. V. Molchanovsky, the toponym is a repository of knowledge about the country, a guardian and a transformer of historical and cultural information about the ethnic group: "The national-cultural component of the semantics of toponyms is characterized by a special country-specific representativeness, a wealth of cultural and historical associations". Onomastic material has a huge cultural potential, declares the fact of the cultural and historical value of the geographical name.

Onomastic vocabulary is sensitive and quite actively reacts to socio-political, social, and cultural transformations, fulfilling a kind of social order of the time in which it is born. The study of proper names requires extensive extralinguistic information (historical and etymological, mythological, etc.). According to researchers, toponymy is a unique subsystem of the language, "part of the cultural environment of the people, their worldview, worldview and world construction".

The toponymy of any region contains information about the most important stages of the history of the material and spiritual culture of the people who formed it. "It is important to note that behind almost every onomastic fact there is a historical and living - fictional or quite real - reality, which, through various extralinguistic factors, creates a specific circle of diverse associations". Bashkir toponyms really relate to the geographical space of the republic, explicitly or implicitly represent Bashkortostan and occupy a special place in the space of the linguistic picture of the world of a person living in the region.

Of course, the toponym is distinguished by a strict regional affiliation. On the one hand, the geographical name conveys significant information of an extralinguistic nature, and on the other hand, it makes this same information closed to the "uninitiated" who do not possess the necessary background knowledge, which is concentrated in onomastic vocabulary. The figurative nomination contained in the toponym "is always nationally specific in the sense that it fixes the picture of the world that has historically developed in the minds of the people - the subject of the nomination".

Background knowledge is formed in the process of cultural and historical development of the nation, in connection with which they distinguish relevant and historical, short-term and long-term toponymic information. Toponyms can exist on the map for quite a long time, and even after its disappearance, they remain relevant throughout the history of the people, unlike, for example, ergonyms, "whose " life" is short-lived and which can be called a "verbal bargaining chip "".

Thus, the study of toponymic systems-a set of "specific features or features that are regularly repeated in the process of forming geographical names and in their modern stability", which assumes not only the territorial proximity of the objects designated by toponyms, but also the commonality of the mental component, allows us to recreate the picture of the world of an ethnos, the attitude of its members to the

world (nature, animals, oneself as an element of the world), to correlate the past of a people with its present, to discover linguistic and cultural features of the interaction of peoples. The analysis of toponyms from the point of view of linguoculturology as an element of the toposystem allows us to determine its place both in the language system and in the conceptual picture of the world of a certain linguistic and cultural community. Toponyms play an important role in the formation of national and, consequently, linguistic consciousness. They relate to the system of culturally marked values and ideas and serve as a kind of markers of an individual's belonging to the corresponding linguistic culture [4].

Geographical names act as units of natural language with the cultural semantics of the cultural code and perform the functions of verbalized signs of culture, actualizing in the consciousness of the recipient associative connections of a cultural and historical nature. It is known that successful cross-cultural and cross-language communication presupposes a harmonious assimilation of language patterns and the necessary background knowledge of foreign culture, knowledge of the national and cultural characteristics of the native-speaking people.

Toponyms are an important part of the cultural and philosophical perception of the life of any ethnic group, since they consolidate the social and historical experience - universal and national, store and broadcast cultural information. Actually, toponymy can be figuratively represented as a kind of mirror of human history. In general, toponyms play a significant role in the formation of the cognitive base of the linguistic personality in the process of its formation.

References

1. Фаткуллина Ф.Г. топонимы как компонент языковой картины мира // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 1-1.; URL: <http://science-education.ru/ru/article/view?id=18126>.
2. Артемова А.Ф., Леонович О.А Географические названия Великобритании // Иностранные языки в школе. -- №5. - 2010.-- С. 60 - 67.
3. Ekwall E. The Concise Oxford Dictionary of English Place-names. - Oxford: Clarendon Press, 2014.
4. Беленькая В.Д. Очерки англоязычной топонимики / В.Д. Беленькая. - М., 2017. - 226

UDC 373.1.

TYPES OF SEMANTIC DERIVATION

Myrzabai N.M.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Орыс және ағылшын тілдеріндегі материалда етістік лексикасындағы семантикалық туынды қарастырылады", орыс және ағылшын тілдеріндегі семантикалық туынды қарастырылады.

Рассматривается семантическая деривация в глагольной лексике на материале русского и английского языков» рассматривается семантическая деривация в русском и английском языках.

Huge number of works are devoted to lexical semantics were studied in the second half of the XX century.

Lexical semantics is a section of semantics that studies the meaning of a word. More precisely, lexical semantics studies the meaning of words as units of the language and speech subsystem.

According to the topic of the thesis "Semantic derivation in Russian and English verbs denoting natural physical processes", we consider it necessary to reveal the definition:

"Semantic derivation" is the process of formation of semantically derived meanings, co-meanings, semantic connotations in a word", i.e. the process of expanding the semantic volume of a word, leading to the appearance of semantic syncretism, and then the process of disintegration of semantic syncretism, leading to the appearance of the phenomenon of so-called polysemy. Linguists, revealing the causes of non-linguistic and linguistic forms of semantic derivation, represent changes caused by linguistic causes. They are given in the form of classifications based on the selection of its sign and semantic sides in the word [1].

As early as the 19th century, scientists studying semantic changes agreed on the need to classify and distinguish the main types of semantic transitions. Various principles of classification of semantic changes have been described in the scientific literature.

One of the most important aspects of the development of the problem of semantic derivation was the work of G. Paul "Principles of the history of language", which reveals the general patterns of development of meanings and the main types of these changes depending on logical relations.

Comparing the classifications of semantic derivation types, we found the following:

G. Paul defined the following types of semantic derivation:

- 1) narrowing the meaning, or specialization (narrowing the scope and enriching the content of the concept);
- 2) expanding the meaning (expanding the scope, impoverishing the content of views);
- 3) value transfer based on adjacency, associative relationships, or cause-and-effect relationships;
- 4) other types: hyperbole, litotes, euphemisms, pejorative, the amelioration values and so on [2].

Studying the works of G. Stern, we found that he distinguished other species:

- 1) substitution-changing the meaning, knowledge, and evaluation of referents;
- 2) analogy – the appearance of a new meaning in a word by similarity with some other word with which the first word is semantically related;
- 3) abbreviation – the appearance of a new value as a result of truncation of the phrase;
- 4) nomination – deliberate transfer of the name based on the similarity between different classes of referents, using proper names to refer to people, clothing items, and discoveries;
- 5) alignment – changing the meaning of a word in accordance with the speaker's perception of the characteristics really inherent in the referent [3].

S. Ullman suggests the following types of semantic changes:

1. Various "metaphors", for example, transferring the names of body parts to inanimate objects: an ear (needles); a handle (doors); warm colors, sweet sounds.

2. Various kinds of "metonymy": replacing one word in use instead of another, based on the proximity and contiguity of concepts. For example: he drank a whole glass; the orchestra applauded.

3. this includes phenomena of "folk etymology", cases of reinterpretation of a word based on its external sound proximity to another word. For example: the use of the word prevail in the modern Russian language in the meaning "gravitate, dominate" is associated with its convergence with the words press, pressure [4].

According to D. N. Ushakov, there are the following types of semantic derivation. He considers the main types of "value transfer": "by similarity" (metaphor) and "by adjacency" (metonymy), as well as expansion, narrowing of meaning and transition of proper names to common names. The author draws attention to the fact that from prolonged use of the word in a figurative sense, it can be perceived by the speaker as direct. In any language, the direct meaning of a word can arise from a figurative one or a word in the direct meaning ceases to be used and only its figurative meaning remains, which is understood as direct.

Studying the works of well-known linguists, we found out the main types of semantic changes. This is a metaphor and metonymy.

Metaphor (Greek: metaphora "transfer (name)") - the use of a word in the figurative meaning of similar objects or phenomena: Golden autumn, blank wall.

Metaphorical transfer is characterized by the highest productivity. Metaphorical transfers of names intensively affect those groups of vocabulary that are associated with the most pressing phenomena in this period of society's life. The universality and specificity of metaphor as a method of secondary nomination consists in the fact that it operates with an image - associative similarity that is absent in other types of semantic derivation [5].

Metonymy (Greek: metonymia "renaming") – the use of the name of one item instead of the name of another item based on external and internal communication between them.

Together with the models of conceptual metaphor, metonymic models are considered, which a kind of schemes of human thinking are also. Metonymic transfer is the transfer of a name to objects of another kind or type due to the real connection that exists between the objects. When developing meaning by metonymy, the same word can name a part and a whole, an object and its content, an object and its location, an action and result, etc. [6].

But also, we note, it is necessary to consider such types of semantic derivation as narrowing and expanding the meaning, euphemisms, improving and worsening the meaning, taboos.

It is known that two opposite tendencies operate in the process of changing a word: one tries to expand its meaning, the other – to narrow it. So, the English word bird "bird" expanded its meaning in comparison with the old English, where it was used only in the meaning of "chick". On the other hand, the old bird name fowl was

used in the opposite direction. Initially, it meant poultry in general, but gradually narrowed to the modern meaning of "poultry". The expansion and contraction of the value may be due to different reasons. Some of them are linguistic, others are psychological or social. S. Ullman in his work "Semantic universals" believes that in everyday communication, language is addressed more to the concrete and particular than to the abstract and general.

When a word is used as a euphemism, it is often expressed in a negative meaning. Many scientists have identified semasiology of words with pejorative value change. In dictionaries of Russian and English languages, the word "peyoration" means deterioration of the condition, meaning, quality, as well as humiliation of a person and his dignity, insult, censure, condemnation [7].

With pejorative changes in the meaning of the word, there are also changes in the opposite direction, i.e. the process of reclamation, when the unpleasant shade in the meaning either weakens or turns into a positive one. For example, the English word blame "to blame, to condemn", which was previously synonymous with the word blaspheme "to blaspheme", can serve as a weakening; a positive change appeared in the meaning of the word nice "pleasant, cute", etymologically the word goes back to the Latin nescius "ignorant". Ullman believes that the problem of studying neutral words that specialize their meaning either in a positive or negative way is of particular interest. So, for example, eng. the words luck and fate are neutral words with the same meaning "fate", but the adjectives lucky "lucky, happy" and fatal "fatal" have opposite meanings. The problem of studying the predominance of negative meanings of words over positive meanings requires a broader study.

As mentioned above, many linguists note that one of the main types of semantic derivation is metaphor. The anthropocentricity of the metaphor is recognized by most scientists. J. Lakoff and M. Johnson in their work "Metaphors that we live by" believe that the processes of human thinking are largely metaphorical, i.e. the conceptual system of a person is structured and defined using a metaphor. The view of metaphor as "a component of human cognition at the present stage of development of the theory of metaphor" is generally accepted.

"In metaphor, we began to see the key to understanding the foundations of thinking and the processes of creating not only a national-specific vision of the world, but also its universal image": notes N. D. Arutyunova.

Modern research on metaphor focuses on the general regularities of the process of forming figurative meanings, which are shown in the lexical and semantic system of the language. Next, we will focus on the implementation of semantic derivation and its results.

References

1. Некипелова И.М. К вопросу о разграничении понятий семантическая деривация и семантическое словообразование в диахроническом аспекте // Вестник Томского государственного университета. – 2017. – №2.
2. Пауль В.Н. Русская терминология (лексико-семантическое образование). М.: Филологический факультет, 2016.
3. Моисеев А.И. Русский язык: Фонетика. Морфология. Орфография. Пособие для учителей. - 2-е изд., перераб.-М.: Просвещение, 2015.

4. Ульман С. Семантические универсалии // Новое в лингвистике. – М., 2019. – Вып. 5.
5. Макормак Э. Когнитивная теория метафоры // Теория метафоры. – М., 2017.
6. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. – М., 2016. 72.
7. Сеничкина Е.П. Словарь эвфемизмов русского языка. – М.: Флинта: Наука, 2018.
7. Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем: пер. с англ. / под ред. и с предисл. А.Н. Баранова. – М.: Едиториал УРСС, 2015.

UDC: 811.11

THE ROLE AND PLACE OF HOMONYMS IN ENGLISH

Myrzakulova A.A.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

В статье рассматривается роль и место омонимов в английском языке. Также указываются основные источники лексической омонимии в английском языке. В статье представлена информация о необходимости изучения омонимии и сделан вывод о том, что качественное и количественное изучение омонимов и их влияние на языковую систему в целом является важным направлением в современном языкознании английского языка.

Мақалада омонимдердің ағылшын тіліндегі ролі мен орны қарастырылады. Ағылшын тіліндегі лексикалық омонимияның негізгік өздері де көрсетілген. Мақалада омонимияны зерттеу қажеттілігі туралы ақпарат беріліп, омонимдерді сапалы және сандық зерттеу және олардың жалпы тіл жүйесіне әсері қазіргі ағылшын тіл білімінде маңызды бағыт болып табылады деген қорытынды жасалды.

The study of language as a system of signs requires special attention to the phenomenon of homonymy. The problem of homonymy is part of the more general problem of the relation of form and content in language, which makes its deep theoretical study necessary. The need to study homonymy is also caused by the needs of applied linguistics.

Homonymy is a phenomenon that is characterized by the presence of words in a language that have several completely different meanings, although their spelling or pronunciation (possibly both) completely coincide. The section of lexicology that studies homonyms is called homonymy [1].

The study of homonymy is especially important for understanding a foreign language, since different grammatical forms can have the same sound or spelling. In the native language, this is usually ignored. Also, the knowledge of homonyms is simply necessary in the practice of the English language. Homonymy is a certain obstacle in the process of communication, when it is necessary to determine what exactly the meaning of a word corresponds to the context of speech. Also, homonyms are a problem for the speaker, who is forced to choose words in order to unambiguously understand his statements. The study of homonyms is extremely interesting from the point of view of tracking the historical meaning of a word and its changes in the process of language development.

Interest in the study of homonyms, their origin and development in individual languages, as well as in families and groups of related languages, in the study of the functions of homonyms, their types and conditions for their preservation and use in a

particular language has flared up, then weakened and even faded in different periods of the history of the science of language.

Modern English is very rich in homonyms. According to the calculations of linguists, today homonyms in the English language make up about 16 -18% of the total vocabulary. This is much more than in Russian. And their number in the process of the historical development of the English language is increasing every year.

The question arises, what role does homonymy play in English – is it useful or harmful to the language? After studying the relevant literature, it can be concluded that the opinions of scientists on this issue differ significantly. Some linguists, such as F. I. Mauler and E. Buissans, consider homonymy a useful phenomenon, since the existence of homonyms reduces the number of language forms, thereby simplifying it. Other researchers, such as E. Eman and A. Reformatsky, believe that homonymy harms language by introducing ambiguity, thereby reducing the effectiveness of language as a means of communication. However, there is another point of view, the adherents of which are a large majority. They all agree that the presence of homonymy in the language does not harm the language in any way and does not cause any inconvenience, since all homonyms are differentiated for the listener by the context and the situation [2].

Different ways of occurrence of homonyms determine the difference in their types. The main sources of lexical homonymy in the English language are: phonetic processes recorded in the history of the English language, since the sphere of English vocalism and consonantism has undergone significant changes in the course of historical development, which caused the appearance in the English language of a large number of homonymous words that coincided in sound; splitting of the meanings of a polysemantic word, in which the semantic connection of one of the meanings with the other meanings of a polysemantic word is completely lost; borrowing processes from different languages; various word-forming processes, such as suffixation, word composition, etc. others.

In the linguistic literature, there are various concepts of homonymy associated with different understanding and definition of homonyms. One of the reasons for the existing differences lies in the different interpretation of the language form, the identity of which, accompanied by the lack of connection of meanings, is the basis of homonymy. Depending on whether we will understand the language form only as a sound image, guided by the fact that the leading form of communication is spoken, spoken speech, or we will also take into account the spelling of words, i.e. their graphic form, which, due to the mass distribution of writing and the increasing role of written forms of communication, becomes autonomous, becomes a mental reality and plays a very important role in the communication of literate people, the boundaries of homonymy will vary significantly. Thus, according to the definition of O. S. Akhmanova, who considers as homonyms two (or more) different linguistic units that coincide in sound (i.e. in terms of expression), all words that coincide in their spelling, but differ in sound, should be excluded from the sphere of homonymy (for example *bow* /bou«a weapon used for shooting arrows, made of a long thin piece of wood held in a curve by a tight string» and *bow* /bau«the act of bending the top part of

your body forward to show respect for someone when you meet them, or as a way of thanking an audience»; row /rou«a line of things or people next to each other» and row /rau «a loud unpleasant noise that continues for a long time» и др.), as well as those homonyms that were the result of the collapse of the polysemy [3].

The need to study homonymy is also caused by the needs of applied linguistics. According to Malakhovsky L. V.: "Homonymy is a manifestation of that special property of a language sign, thanks to which identical signifiers can correspond to different denotables". Because of this, homonymy is a certain hindrance in the process of communication. Often the listener is at a loss as to which of the several different meanings expressed by a given language form will be correct for a clear understanding. Difficulties may arise not only in the listener, as noted, for example, by O. S. Akhmanova, but also in the speaker, who seeks to build a statement so that it can be understood unambiguously. Homonymy also introduces difficulties in the process of learning a foreign language, when the student is faced with the fact that the same language form can have completely different meanings. Analyzing them, we come to the understanding that this significantly complicates the perception of a foreign text or message. Homonymy is no less difficult when building automatic text processing systems, as well as in lexicographic work-when determining the boundaries between individual words, when developing ways to represent homonyms in the dictionary, when choosing units of counting the frequency of the dictionary, etc. Work on compiling explanatory and conversational dictionaries, creating effective programs for automatic text translation and improving the methods of teaching languages - both foreign and native - all this requires an in-depth study of the problems of homonymy, studying its internal laws, determining the place it occupies in the general system of the language [4].

The study of homonymy is also of great interest in connection with the widespread work on the statistical study of vocabulary and in connection with the use of homonyms in experimental psycholinguistic and psychological studies. However, despite the fact that the study of homonymy has been conducted for a long time, very little has been done in this area for a number of reasons. To date, homonymy has proved to be much less studied than such related phenomena as polysemy, synonymy, or antonymy. There is still no clear definition of the basic concepts of homonymy. Terminology is not ordered, there is no classification that would adequately reflect the nature of semantic relations between different classes of homonyms, and the qualitative characteristics of homonymic series are not studied.

The most general definition of homonyms, suitable for any language level, is given by Sh. Bally. He considers homonyms as linguistic signs that have identical signifiers, but different signifieds. In the collection «Lexicology of the English language» the authors indicate: «As long as the different meanings of the same word in the modern language retain a semantic connection and are grouped around a single semantic center, only to a greater or lesser extent moving away from it, we can talk about different meanings of a single word, if the semantic connection with the core and other meanings in the word is lost, we can talk about different words-homonyms» [5].

Linguists such as Vinogradov and Smirnitsky distinguish between homonyms-homographs, i.e. words that have the same spelling, but the pronunciation does not match, for example, bow [bau] , bow [bou] (bow), and homophones, i.e. words with different spellings, but with the same pronunciation, for example, key [ki:] , quay [ki:] (embankment), bear [be] , bare [be] (naked) and others. I. S. Tyshler, in his article to the preface of the dictionary of homonyms of modern English, identifies more complete homonyms, i.e. words that have the same spelling and pronunciation: light - "light" and light - "light" (lightweight). He also points out that the structure of the homonymy of a particular language is ambiguous. In some cases, all (grammatically identical) forms of homonyms coincide-full homonyms: scale – «scale» and scale – «ladder»; in others, the homonyms coincide only in part of their forms, grammatically identical: (to) lie – «lie» and (to) lie –«lie» or different-sea – «sea» and (to) see – «see» - partial homonyms [6].

In the process of language communication, the phenomenon of homonymy can cause certain difficulties, which, however, are removed when considering the context of communication. In addition, homonyms can be used in the language as a stylistic tool.

It can be concluded that the most acceptable view is that homonymy does not harm the language as a whole, but to some extent complicates the communication process, and requires additional efforts in the transmission or perception of information. Thus, the qualitative and quantitative study of homonyms and their influence on the language system as a whole is an important direction in the modern linguistics of the English language.

References

1. Grebeneva Yu. N. Dictionary of homonyms, homoforms and homographs of the Russian language. - M., 2015. - 654 p.
2. Akhmanova O. S. Dictionary of linguistic terms./O. S. Akhmanova. - M.: Book on Demand, 2013.– - 608 p.
3. Malakhovsky, L. V. Theory of lexical and grammatical homonymy. - M.: Librocom, 2016-248 p.
4. Bally, Sh. General Linguistics and French Language. - Moscow: Editorial URSS, 2015.-416 p.
5. Semenova E. V., Nemchinova N. V., Lexicology of the English language. Ed. 2-e ispr. and add. Krasnoyarsk: Siberian Federal University, 2019. 152s.
6. Tyshler I. S. Homonymy in modern English. - Saratov, 2018. - 186c.

UDC 373.1

ENGLISH PHRASEOLOGISMS IN COMPARISON WITH RUSSIANS

Omurbay A.K.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Бұл мақалада көркем әдебиет оқудан гөрі ақпараттық компьютерлік технологияларға басымдық беріп отырған қазіргі жастардың тарихы зерттелген, сондықтан біздің сөздік қорымыз сөздік қорының жоқтығымен ерекшеленеді. Сөйлеуді байыту тәсілдерінің бірі - сөз тіркестерін фразеологиялық бірліктерді қолдану болып табылады, өйткені олар сөйлеуді жанды, бейнелі, мәнерлі және есте сақтайтыны жайлы айтылған.

В статье рассматривается история современной молодежи, которая все больше отдает предпочтение информационным компьютерным технологиям, нежели чтению художественной литературы, поэтому наша речь отличается бедностью словарного запаса. Одним из путей обогащения нашей речи, бесспорно, является использование фразеологизмов, так как они делают речь яркой, образной, выразительной и запоминающейся.

"Phraseology is the treasury of language," the well-known Russian linguist A. V. Kunin rightly noted. Phraseologism - stable in composition and structure, lexically indivisible and integral in meaning, a phrase or sentence that performs the function of a separate lexeme (vocabulary unit). Phraseology and phraseological units are characteristic of all languages of the world. This is a huge layer of both Russian and English languages. Phraseologisms enrich speech, make it figurative, lively and multifaceted. They reflect the history and culture of the people, the peculiarities of their thinking and perception of the world, as well as the national specificity and originality of the language. Many researchers of phraseology drew attention to the national peculiarity. Therefore, phraseological units are also defined by the term "idiom", which translated from Greek means "peculiar", "peculiar", "own". In English, phraseological units are also called "idioms". For the first time, I had a chance to closely collide and think about phraseological units immediately during the beginning of preparation for the upcoming exams in Russian and English, since the test and measurement materials of the exam in these two disciplines contain tasks that require knowledge of phraseological units. Having become better acquainted with the phraseological units of the Russian language and English idioms, I realized that the world of phraseology of the Russian and English languages is very large and diverse [1].

Phraseology (Greek phrasis - "expression", logos - "teaching") is a branch of linguistics that studies stable combinations in a language. They are called phraseological units or phraseological units. Phraseologisms are ready-made combinations of words. They are not produced in speech like free phrases like: new house, hot summer, but reproduced. If the speaker needs to use a phraseological unit, then he extracts it from the reserves of his memory, and does not build it anew. This indicates the predictability of the components of phraseological units. Another important property of phraseological units is that the meaning of each does not consist of the meanings of the words included in it. Most often, phraseological units do not allow additional words in their composition, it is impossible to rearrange the components in them.

The researchers of phraseology drew attention to the national peculiarity. Therefore, phraseological units were defined by the term "idiom", which in translation from Greek means "peculiar". They are also called "idioms" in English. Some linguists at first even argued that phraseological units cannot be translated into other languages. Indeed, we discovered a huge layer of phraseological units that have no analogues in English: hang your nose, one like a finger, without a king in your head, your soul is gone, your lip is not stupid, it is written on your forehead, and Vaska listens and eats, something I did not even notice, the stigma in fluff, monkey

labor, a disservice. Many of them were born in the works of Russian writers. A treasure trove of phraseological units was I.A. Krylov, from whose fables a large number of phraseological units came into our phraseology. The rest were created by the language-making people [2].

Modern youth are increasingly giving preference to information computer technologies rather than reading fiction, so our speech is characterized by the poor vocabulary. One of the ways to enrich our speech is undoubtedly the use of phraseological units, as they make speech vivid, figurative, expressive and memorable. Getting acquainted with a foreign language, a person simultaneously penetrates into a new national culture. And a good knowledge of the language is impossible without knowledge of its phraseological units. Therefore, the purpose of this work was the interlingual study of phraseological units by comparing phraseological units of the Russian and English languages. In the course of studying the literature on phraseological units, we found out that there are phraseological units that have the same meaning and are literally translated from Russian into English [3]. However, there are also such phraseological units that are not translated from English into Russian verbatim, but at the same time it is not difficult to draw a parallel and find a corresponding analogue in Russian. Russian equivalents often do not completely coincide with their English "brothers", since when translating from one language to another, a change in imagery often occurs, an imprint of a certain culture and peculiarities of mentality and language is imposed. Of course, there are idioms that you just need to remember, for example, it rains cats and dogs (literally: "rain pours cats and dogs") means "pouring like a bucket"; couch potato - bum; and piece of cake (literally: "a piece of cake") - "a couple of trifles"; sometimes in films you can hear: "Break a leg!" - someone advises the hero to "break his leg", in fact this is a wish of luck: no fluff, no feather!

A number of unusually colorful phraseological units entered the English and Russian languages thanks to talented writers. Many phraseological units entered the English language thanks to Shakespeare. An example of one of the most famous phraseological units is taken from the tragedy "Othello": "The green-eyed monster" (book) - "a monster with green eyes", jealousy; "Buy golden opinions" - to earn a favorable, flattering opinion about yourself, to arouse admiration or respect. In addition to Shakespeare, many other brilliant writers have enriched the English language and, in particular, its phraseology. Among them are Jeffrey Chaucer, John Milton, Jonathan Swift, Charles Dickens, Walter Scott and others. So, the following phraseological unit is first encountered in the novel by V. Scott "Ivanhoe": "Catch / take somebody red-handed" - to catch someone at the crime scene, to capture him red-handed. The wealth of Russian phraseological units is associated with the names of A.S. Pushkin, I.V. Krylov, A.P. Chekhov, M. Gorky. For example, "at a broken trough", "monkey labor", "disservice", "a man in a case", "was there a boy." There are also examples when individual works of world literature served as the basis for the creation of phraseological units both in Russian and in English. Usually, such phraseological units are almost identical in both languages, as translators strive for the closest possible approximation to the original [4]. "To fight with windmills" - "tilt

at windmills" - "quixotic"; "To be or not to be" - "to be or not to be"; "Vanity fair" - "vanity fair"; "A skeleton in the closet" - "skeleton in the closet" As part of our research work, a written survey of 60 10th grade students was conducted on the use and understanding of Russian phraseological units and English idioms. During the survey, a number of questions and tasks were proposed. In the course of studying the material on phraseological units, I became interested in whether my peers knew the meaning of phraseological units, and whether they use stable combinations of words in their speech. The results of the survey of students showed that all participants in the survey know what phraseological units are. Although the students found it difficult to give examples of their favorite phraseological units and idioms, which suggests that in our time phraseological units are little used by modern schoolchildren. In addition, during the survey, the task was proposed - to connect the Russian phraseological unit with an arrow and the English idiom corresponding to this phraseological unit. This question caused the greatest difficulty for all students, especially in the part where phraseological units and idioms did not have a literal translation. However, the students showed great interest in this survey. I really wanted to draw the attention of my peers to the study of phraseology, since it is in this section of linguistics that the close connection of the language with the life, history and culture of society is manifested.

Thus, the study of phraseology is a necessary link in the assimilation of the language, in the enhancement of the culture of speech. The correct and appropriate use of phraseological units gives speech a unique originality, special expressiveness, accuracy, imagery. Integration in the study of languages allows not only to increase the motivation of learning activities, but also to significantly expand the linguistic horizons of students [5].

References

1. Кунин А. В. Большой англо-русский фразеологический словарь. 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Русский язык, 2013.
2. Мелерович А. М., В. М. Мокиенко. Фразеологизмы в русской речи: словарь. — М.: Астрель, АСТ, 2015. — 856 с.
3. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. — М.: Книжный дом «Либроком», 2010. — 216 с.
4. Жуков В. П., Жуков А. В. Русская фразеология: учеб. пособие. — М.: Высшая школа, 2016. — 310 с.
5. Панов М. В. Энциклопедический словарь юного филолога. — М.: Книга по требованию, 2013. — 360 с.

UDC 811.111

THE INVESTIGATION OF LINGUISTIC AND CULTURAL STUDIES IN TEACHING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE

Ospanova Z.D.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Данная статья посвящена рассмотрению лингвокультурологии как важного компонента в изучении английского языка. Были проанализированы характерные

особенности изучения английского языка и показано, что изучение иностранного языка должно проходить в сочетании с изучением культуры изучаемой языковой страны. Таким образом, мы получаем фоновые знания, которые помогают нам погрузиться в культуру народа изучаемого языка и полностью овладеть им.

Бұл мақала ағылшын тілін үйренудегі маңызды компонент ретінде лингвомәдениеттануды қарастыруға арналған. Ағылшын тілін үйренудің сипаттамалық ерекшеліктері талданып, шет тілін үйрену зерттелемін тіл елінің мәдениетін зерттеумен бірге жүргізілуі керек екендігі көрсетілді. Осылайша, біз үйренетін тіл халқының мәдениетіне енуге және оны толық игеруге көмектесетін фондық білім аламыз.

There were analyzed the characteristic features of learning English and it was shown that learning a foreign language must take place in conjunction with the study of the culture of the studied language country. Nowadays teaching of a foreign language allows the student to penetrate into the culture and mentality of the other nations. The study of another culture is associated with the enrichment of the background knowledge, with the formation of a different way of life, other life values, because a person who knows another culture, deeper comprehends and learns his own.

Modern education raises the problem of cultural components integration in the process of teaching foreign languages. Learning language is inseparable from familiarization with the culture and traditions of the country, the peculiarities of the national perception of the world. On the one hand, language is used to express people's cultural thoughts, beliefs and to communicate; on the other hand, culture is embedded in the language. Both of language and culture have a function of communication because they both carry meanings [1]. On the one hand, language carries syntactic, semantic and pragmatic meanings for language users to communicate. On the other hand, culture carries meanings and cultural meanings are expressed through patterns of behaviour, e.g., language. In order to communicate successfully across languages and cultures, one must understand culturally different norms of interaction and people's values and thought. Sometimes linguistic correct sentences could cause misunderstanding or confusion when they are in a different cultural context.

Linguoculturology is distinguished by a number of specific features.

1. Linguoculturology is a scientific discipline of a synthesizing type, bordering between the sciences that study culture and philology (linguistics), and not an aspect of language teaching, like linguistic and cultural studies. The questions of language teaching are derived here.

2. The main object of linguoculturology is the relationship and interaction of culture and language in the process of its functioning and the study of the interpretation of this interaction as single system integrity. The main problems here are methodological (philosophical) and philological (linguistic, etc.).

3. The subject of linguoculturology is the material and spiritual culture created by humanity, the systems of artifacts expressed in language – everything that makes up the "linguistic picture of the world".

The linguistic-cultural approach forms the country-specific competence. It includes skills and abilities of analytical approach to the study of foreign culture

incomparison with the culture of your own country. The perception of foreign culturecomes through the perception of native one.

There are two approaches to teach the culture in the process of studying a foreign language: Social and Philology [2]. The first one is based on the discipline, traditionallyconnected with studying any foreign language- country studying. This is a complexdiscipline, including variety information about the country of the target language. Thesecond approach is based on the discipline which contains learning language and givessome information about the country of the target language – Language CountryStudying. Since the main object is not the country, but its culture and backgroundknowledge of native speakers, the study of language is taught not separately as asubject, but in language practice classes.

The main goal of Language Country Studying is to provide communicativecompetence in the acts of intercultural communication. It is very important it isachieved through an adequate perception of the interlocutor's speech and original textsfor native speakers. Linguistics aims to study language units the most clearly reflectsthe national features of culture of the people. The necessity of special selection andstudying of linguistic units is felt in cases of communication with foreigners, duringreading fiction, watching movies, listening to the music and etc. Because such unitsmost clearly show the national culture and cannot be understood as for native speakers.

Country studying information should be an obligatory component in theformation of Language Country Studying competence. The Language CountryStudying aspect should become an integral part of foreign language lessons. Suchclasses give wide background knowledge and, as a result, help to enrich vocabularyand show some specific aspects of foreign language culture.

The current situation in the world requires intercultural interaction, so it isnecessary to form a wide-scale mind and high communicative culture of the younger generation [3]. The quality and accessibility of education is a key factor in the country's competitiveness and success in its development in the context of the unfolding industrial revolution.

Currently, Language Country Studying approach in teaching of foreign languageoccupies a major place in Pedagogy. Modern teaching aids in modern English shouldhave a practical orientation, the ability to develop skills of oral and writtencommunication.

The content of lessons in English language manuals should include all theimportant points that characterize life in English-speaking countries. Using additionalmaterial on country studies and non-standard forms of lessons, we increase interest the subject, promote better assimilation of the program material.

National consciousness of Kazakhs is actualized through the system of its ethnocentric orientations, manifestations of national character-mentality. The peculiarity of the Kazakh mentality lies in its dependence on natural and geographical conditions of residence, the type of economic activity, nomadic lifestyle, the specifics of the ethnic structure formed in the form of tribal hierarchy and class - ethnic groups. It is the natural and geographical environment, the occupation of nomadic

cattle breeding, the tribal ethnic structure and the existence of patronymics that contributed to the formation of a special mental way of the Kazakh nation-the mentality as the vital rules of human community [4].

This study of culture learning in the foreign language education will possibly provide additional insights in better understanding of existing situation and realistic perspectives about the English language teaching situation at nonlinguistic faculties in pedagogical institutes in this country.

References

1. Самостоятельная работа студентов: автор научной работы — Нечозина Ж. 2018
2. Рекомендации Ж.В., Деминова *Lingua Cultural Aspects of Foreign Language Learning at Non-Linguistic Faculties of Pedagogical Institutes*. 2017
3. Адамаовски Е. What Does Teaching Culture Mean? *TESL 90: Proceedings of the TESL. Ontario*. 2016
4. Адасков К., Бриттенд Д. Design Decisions on the Cultural Content of a Secondary English Course for Morocco. *ELT*, 44, 3-10. Самохина Н.В. 2014

UDC 373.1.

INFLUENCE OF THE NATIVE LANGUAGE AND ITS FUNCTIONS IN THE FOREIGN LANGUAGE LESSON

Oteubai A.S.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Анатілін есепкеалу принципі кез-келген шет тілін үйренуде тиімді және балаларға сенімді қолдау, салыстыру мен салыстыру үшін көптеген мысалдар, сондай-ақ арнайы жаттығулардың шексіз санын береді.

Принцип учёта родного языка действенен при изучении любого иностранного языка и даёт детям надёжную опору, огромное количество примеров для сравнения и сопоставления, а также безграничное число вариаций специальных упражнений.

Every year graduates of secondary schools in Russia choose a profession. However, many of them do not realize that a competitive specialist in the modern world is a person with knowledge of at least one foreign language. It just so happens that this foreign language is mainly English. Therefore, most of the applicants strive to find ways to improve their knowledge of the English language in parallel with the acquisition of the main profession. When choosing the appropriate course, students can learn at an elementary level the specifics of using a foreign language in a particular profession, but whatever this choice is, for example, business English or English in natural Sciences, it is always necessary to remember the place of the native language in teaching a foreign language. This issue is addressed by both practical teachers and theorists dealing with the methodology of teaching a foreign language in our country and abroad [1].

Historically, the methodology has developed two approaches to this issue. For a long time, the prevailing approach is known as the cognitive approach, the essence of which is to create in the mind of the student a psychological equivalent of the system of the language being studied and an image of the world specific to this

culture and the foreign language serving it. The most well - known methods of this direction-grammatical and translation-were widely based on the native language of students. With this approach, students had a deeper theoretical knowledge of the language being studied, but most experienced serious difficulties in performing the main types of speech activity (except reading) [2].

In recent decades, the position of communication in education has been strengthened, the goal of which is to develop communication skills within certain areas of communication. This orientation was very successful in developing oral speech skills in students, but there was a lack of sufficient knowledge of grammar and a limited vocabulary, which often made communication difficult [3]. Within the framework of this communicative method, there was a clear bias towards the use of foreign language textbooks aimed at a certain average student without taking into account the peculiarities of their native language and culture. Trying to imitate the foreign language environment in the classroom, teachers almost completely abandoned translation as an element of teaching a common language and did not rely on associations with their native language. Practice has shown that the assumption that the complete absence of the native language in the classroom will encourage students to think in the language being studied was unfounded [4].

It is also appropriate to recall the experience of teaching Russian students at summer language courses in the UK (or any other country) and the feeling of powerlessness and burning need to intervene that often experienced their accompanying teachers, who watched the torment of their colleagues trying to explain a particular word or grammatical phenomenon in a foreign language. It is not surprising that the boom associated with this type of language training declined when it became clear how small their contribution to the development of speech competence of students. You can also mention the experience of traveling to America under the "Work & Travel " program. Many Russian students, getting into the language environment, feel helpless. They communicate with native speakers in "broken" English, or use the language of facial expressions and gestures, as they do not have enough knowledge of grammar, they have a limited vocabulary. As a result, they do not improve in terms of language, but remain at the same level. Therefore, students themselves believe that it is better to learn the language in Russia based on their native language, only in this case they have something to improve in the language environment.

Proponents of the communicative approach believe that the involvement of the native language negatively affects the assimilation of a foreign language due to the possible interference of languages. As examples of interference at the lexical level, the so-called "false friends of the translator" are most often cited. At the grammatical level, the most familiar interference for practical linguists is a violation of the word order in an English sentence or difficulties associated with differences in the tenses of English and Russian [5].

However, often, referring to interference, they forget about the positive role of the native language in learning a foreign language. It is obvious that when learning a foreign language, the student relies on the linguistic experience already available to

him. And it is natural that this experience was acquired by him when learning his native language. For him, a logical approach to learning a foreign language is more natural, which implies constant comparison with the system of the native language. At the same time, it is important to understand how the language they are learning functions, how it is similar to their native language, and what its differences are [6]. Therefore, in our opinion, it is impossible for him to advance far in mastering this language solely with the help of communicative methods.

From all the above, it follows that a synthesis of cognitive and communicative approaches in teaching a foreign language is necessary, the expediency of which the famous psycholinguist A. A. Leontiev wrote back in 1991.

Let's consider the positive influence of the native language on foreign language acquisition in relation to the practice of teaching.

Assimilation of foreign vocabulary in comparison with the native language allows you to: clarify the scope of the meaning of this word and shorten the path of learning lexical units and ensure their deeper and more solid assimilation, since the "mental dictionary" of foreign languages will be created on the model of the mental dictionary of the native language.

As for the grammar of a foreign language, special attention should be paid to those grammatical phenomena that are absent in the native language or have a different scope of meanings.

Grammatical material can be divided into three groups:

- grammatical phenomena common to both languages;
- grammatical phenomena that are common to both languages, but differ in terms of expression (for example, the system of tenses);
- grammatical phenomena that are not present in the native language (for example, the gerund).

The second group includes Participle, which is more effective when studying the comparison of forms and functions of the English participle and adverbial participle. The translation method also turns out to be the shortest way to understand that Perfect Participle (having done) corresponds to a perfect adverbial part (having done) and cannot be a definition in a sentence [7].

A comparative analysis of the use of educational materials with and without translation showed a greater effectiveness of the second option.

	Active	Passive
Simple	Discussing the problem with colleagues is always helpful Обсудить проблему с коллегами всегда полезно	In being discussed, the problem appeared to be more complicated Во время обсуждения выяснилось, что проблема более сложна
Perfect	He mentioned having discussed this problem with his colleagues Он упомянул о том, что уже обсуждал эту проблему с коллегами	

"Reverse translation" is effective when students are presented with statements in their native language and in a foreign language, and they have the opportunity to check the correctness of the translation.

In our opinion, the native language not only does not interfere with the creativity of students, but also stimulates cognitive and communicative activities in every possible way.

Of course, the functions of the native language are not limited to this. We have not considered the role of the native language in teaching translation as a type of speech activity in the stylistic analysis of texts, but we will consider its influence and role in teaching grammar.

References

1. Marsh, D. Content and Language Integrated Learning: The European Dimension - Actions, Trends and Foresight Potential. 2017. Retrieved on March 10, 2014 from: <http://europa.eu.int/comm/education/languages/index/html>
2. Coyle, D., Hood, P. and Marsh, D. Content and Language Integrated Learning. Cambridge: CUP.2016.
3. Marsh, D. Adding language without taking away.2014.Retrieved from: <http://www.theguardian.com/guardianweekly/story/0,12674,1464367,00.html>
4. Kumaravadivelu, B. "Critical language pedagogy: A postmethod perspective on English language teaching", World Englishes, 22(4), 2015.
5. Graddol, D. Spoken everywhere but at what cost? 2015. Retrieved on March17,from: www.theguardian.com/theguardian/2005/apr/20/guardianweekly.guardianweekly11
6. Pica, T. Subject-matter content: How does it assist the interactional and linguistic needs of classroom language learners? The Modern Language Journal, 2019.86 (1).
7. Derewianka B. Pedagogical grammars: Their role in English language teaching. In A. Burns & C. Coffin (Eds.) Analysing English in a global context: A reader (pp.240-269). London, UK: Routledge. 2018

UDC 811.111

CONSONANT PHONEMES IN ENGLISH AND THEIR CLASSIFICATION

Pushko N.A.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Бұл мақалада тілдің фонетикалық құрылымы, дауыссыз дыбыстардың мысалын қолдана отырып, тілді түсіну мен одан әрі дамытудың шешуші факторы ретінде қарастырылады. Ағылшын тілінің тарихи дамуы тұрғысынан дауыссыздардың жіктелуі де қарастырылады.

В данной статье рассматривается фонетическая структура языка, на примере согласных звуков, как ключевой фактор понимания и дальнейшего развития языка. Так же рассматривается классификация согласных звуков в свете исторического развития английского языка.

The sound of speech is produced as a result of precisely coordinated movements and positions of the speech organs. The grouping of speech sounds according to their main articulatory characteristics is called articulatory classification.

There are two main classes of sounds traditionally distinguished in any language - vowels and consonants. The opposition of "vowels and consonants" is universal. As you know, consonants are made up of voice and noise, while vowels are made up of only voice. Vowels are formed by vibrations of the vocal cords as a stream of air passes through the larynx. In the formation of consonants, the noise that occurs when the air jet overcomes obstacles (friction against the teeth, opening the lips, etc.) is involved. The vocal cords can participate in the formation of consonants, or they can be inactive. As a result, noise is present in consonants as a necessary feature [1].

But this is not the only difference between vowels and consonants. When vowels are pronounced, the air comes out freely, without encountering obstacles in its path, and when consonants are pronounced, an obstacle forms in the path of the air stream. Therefore, when articulating consonants, the air stream is much stronger - after all, you need to overcome an obstacle. To pronounce a vowel louder, you need to open your mouth wider, and if we want the consonant to sound louder, it is necessary to bring the organs of speech as close as possible. Therefore, vowels are called "mouth openers", and consonants are called "mouth openers".

The functional differences between consonants and vowels are determined by their role in the formation of syllables: vowels form a syllable, consonants do not.

Consonant sounds of English Speech sounds, when articulated, the flow of air in the mouth collides with an obstacle and breaks it or passes through the gap, are called consonants. The fundamental difference between consonant sounds and vowels is the presence of noise that occurs when the air flow is decelerated in various parts of the speech apparatus. The principles for classifying English consonants are also different. You can divide the consonant sounds of the English language into groups in accordance with the following criteria: 1) work of the vocal cords; 2) active organs of speech and the place of obstruction; 3) the method of noise generation and the type of barrier (manner of noise production); a) the predominance of noise or musical tone (voice or noise prevalence); b) the number of noise producing foci. Taking into account the work of the vocal cords, all consonants can be divided into voiced and voiceless. The force of the exhaled air flow and the degree of muscle tension are higher when pronouncing voiceless consonants, therefore, when describing them, they use the Latin term *fortis*, which means "strong". When pronouncing voiced consonants, these characteristics of sound formation are lower, therefore the term *lenis* is used in relation to them - "soft, weak". Some of the consonants of the English language are opposed on the basis of "deafness - voiced", for example, [t] - [d]. The other part, namely, the consonants [m], [n], [l], [w], [r], [h], have no pairs. According to the position of the active organ of speech in relation to the place of formation of the obstacle, all consonants can be divided into labial, lingual (lingual) and pharyngeal (glottal). Labial, in turn, are divided into labial (bilabial) and labio-dental (labio-dental).

Lingual are subdivided into forelingual, mediolingual and backlingual. When the front-lingual consonants are formed, the barrier is created by the tip or front of the tongue, which can touch different parts of the upper palate. Depending on the place

of formation of the barrier, there are interdental, alveolar, post-alveolar, palato-alveolar consonants. The mid-lingual consonant [j] is pronounced as a result of bringing the middle part of the back of the tongue to the hard palate. Back-lingual or velar consonants are formed by bringing the back of the tongue to the soft palate. These are the sounds [k], [g], [ŋ]. Pharyngeal consonants include the sound [ħ], which is formed in the pharynx [2].

a) apical structure (from the Latin apex - "top"), in which the tip of the tongue is directed upward; b) cacuminal structure (from the Latin cacumen - "depression"), when the tip of the tongue is pushed back from the alveoli, and the middle part of the tongue is lowered; c) dorsal structure (from the Latin dorsum - "back"), when the tip of the tongue is lowered to the teeth, and the back is raised to the hard palate. An attempt to classify consonants according to the method of noise formation and the type of obstacle in the works of domestic linguists led to the following results:

1) when creating a complete closure, noisy-plosive (occlusive / stop / plosive) consonants are formed, such as [t], [d], [p], etc. and nasal consonants or sonants [m], [n], [l].

2) incomplete bow leads to the formation of constrictive consonants, which, in turn, are divided into noisy fricatives - [f], [v], [θ], [ð] and slotted sonants [r], [j], [w], [ɹ].

3) with a combination of two structures, when a gap is formed after a complete closure, occlusive-constrictive consonants or affricates (affricates) - [tʃ], [dʒ] appear. If noise prevails in the process of sound formation of a consonant, then noisy consonants appear, if there is a predominance of a musical tone, sonants are formed. Slotted and occlusive-slotted consonants can have one or two barriers, depending on which they distinguish between single focus (unicentral) - [s], [z] and bicentral consonants - [f], [v], [θ], [ð], [r], [j], [tʃ], [dʒ], [ʃ], [ʒ], [w]. The total number of consonant phonemes in the English language is 24. Their characteristics can be presented in the form of a table.

Comparative table of English and Russian consonants

Place of formation	Mode of formation	English consonants	Russian consonants
Labial-labial		[p] [b]	[p] [b]
Labio-dental		[f] [v]	[f] [v]
Dorsal		[t] [d]	[t] [d]
Interdental		[θ] [ð]	[θ] [ð]
Apical-alveolar		[n] [ŋ]	[n] [ŋ]
Cacuminal		[m]	[m]
Middle-lingual		[l]	[l]
Palatal		[j]	[j]
Posterior-lingual		[r]	[r]
Pharyngeal		[ħ]	[ħ]
Nascentic		[h]	[h]
Noisy		[p] [b] [t] [d] [k] [g]	[p] [b] [t] [d] [k] [g]
Bow		[m] [n]	[m] [n]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [dʒ]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Sonants		[l] [r] [j] [w]	[l] [r] [j] [w]
Slotted		[f] [v] [θ] [ð]	[f] [v] [θ] [ð]
Noisy		[s] [z] [x]	[s] [z] [x]
Slotted		[ʃ] [ʒ]	[ʃ] [ʒ]
Noisy		[tʃ] [dʒ]	[tʃ] [

2) endurance (retention), when the organs of speech for some time remain in the adopted articulatory posture;

3) recursion or indentation (recursion or off-glide), when the organs of speech take their original position. Schematically, this process can be depicted as follows: However, in the process of speech, sounds merge into chains, and the recursion phase of the previous phoneme is superimposed on the excursion phase of the subsequent phoneme. Then the scheme looks like this: When phonemes are connected in chains, the organs of speech adapt to the rapid change of articulations, providing a more convenient transition from one articulation to another. This may change the quality of sounds. In such cases, their assimilation, adaptation or elision takes place. Assimilation is the process of changing the articulation of a consonant in a speech stream under the influence of the articulation of an adjacent consonant, and there is an assimilation of one sound to another. Assimilation can be partial, when different variants of phonemes arise, and complete, when there is a complete assimilation of articulations. Changing a consonant under the influence of a vowel or vice versa is called adaptation. The process in which articulation of any sound is not realized in hasty or careless speech is called elision.

There are different types of assimilation:

1) affecting the direction;

2) at the place of formation of the barrier (affecting the place of articulation);

3) no work of the lips (affecting the position of the lips);

4) no work of the vocal cords (affecting the work of the vocal cords);

5) no way of generating noise (affecting the manner of voice production)

Assimilation by direction has three types and is subdivided into: a) progressive; b) regressive; c) double or reciprocal. With a progressive direction of assimilation, the previous sound affects the next. For example, in the words stay [stei], style [staɪl], the explosive sound [t] loses its aspiration under the influence of the preceding slit [s]. With mutual assimilation, two adjacent sounds are under mutual influence, imparting to each other some features of articulation. For example, in twin [twin], the [t] sound becomes deafened, and the [w] sound is slightly deafened [3].

Pronunciation in English plays one of the most important roles, but, unfortunately, correct English pronunciation is very rare even among teachers of a foreign language. Many people do not base and do not understand the importance of pronunciation, they prefer the grammar-translation system, which consists in the mechanical memorization of words and the study of the rules. In fact, it is necessary to train English pronunciation from the very beginning of learning a foreign language. Otherwise, it will be quite difficult to fix and make up for stuck mistakes. Everyone faced the problem of pronunciation at the initial stages of language learning. It is important from the beginning of training to master sound speech, to learn to pronounce sounds the way native speakers do. A feature of the solution to this problem (pronunciation practice) is a large time investment. It is necessary to understand that without correct pronunciation it is impossible to fully and perfectly master the language. The main goal of acquiring the correct pronunciation in a particular language (in our case, this is English) is the knowledge and excellent use in

practice of orthoepic norms, as well as the development of the ability not only to hear, but also to understand the speech of a native speaker, so that it does not cause no difficulty in understanding. Let's not forget about the phonetic features of the English language, namely, how to formulate the intonation of English pronunciation, which members of the sentence are stressed, and which are unstressed, and so on.

As modern linguists argue, as a result of the fact that the world community has entered the era of globalization, the processes that are closely related to the development and formation of linguistic culture are acquiring new features and developing at a fairly fast pace. Nowadays, it is perfectly normal to meet a person who speaks their native language and in addition to that in English. The English language has become a kind of professional and everyday standard of the communicative sphere of all mankind. For many people living in Europe and Asia, English is a second language for business, everyday life, or for other purposes. Before you completely plunge into the English language, read and, with all this, pronounce the words correctly, you need to study the transcription of English letters, given that everything is different in English pronunciation than in Russian. In Russian, "as a word is spelled, so it is pronounced".

In English, however, almost always every word does not correspond to how it looks in writing. Some English words in writing are reflected in the same way, but their pronunciation is completely different (it depends on the context), while some, on the contrary, are pronounced exactly the same way, but they have completely different meanings and are spelled differently. Based on all this, everyone who learns English should, first of all, understand how to read transcription signs. Without knowledge of these basics, the student will not be able to move on in learning the language, and also one should not forget about the exceptions that "fill the vastness" of the English language. Pronunciation can be of two main types - phonological and phonetic. With phonological pronunciation, it is important to withstand the minimum of features, non-observance of which can lead to misunderstanding. This "rough" pronunciation, without any subtleties, is actually based on the native language with some innovations that a foreign language necessarily requires. For example, the English phrase "I'm not going to see him again" can be phonologically pronounced like this: Aim 'note' goin tu 'si chem e gene Or Aim' note 'gowing tu' si chem a gene [4].

It is in this way that foreign language pronunciation is presented in bilingual phrasebooks. And it is at this level that tourists most often speak. Here it is important not to replace the essential feature of a foreign language with any of the native language. For example, for a Russian speaker, different degrees of opening of the mouth (drooping of the lower jaw) do not play a meaningful role (compare: "children" and "these"), in English - with a slight opening of the mouth, [e] is pronounced, and with a greater lowering of the lower jaw - [æ]. Incorrect stressing also makes it difficult to obtain correct information. So the word "written", pronounced with the stress on the second syllable, can be perceived as "retain", and the word "comfortable", with the stress on "com" and "ta", can be heard as "come for a table". English has its own specific rhythm, and if the speaker neglects it, then this

also leads to a distortion of speech. It's like trying to dance a polka or a foxtrot to a waltz tune. Effective communication involves the listener guessing the interlocutor's intentions. In this case, the intonation of the message acquires a special role, with the help of which the speaker can express his intentions, for example, request information or confirm it, agree or object. With phonetic pronunciation, it is necessary to preserve both the semantic-distinguishing capabilities of a foreign language and all its articulatory subtleties. Here, no detail can be superfluous: the position of the tip of the tongue during articulation of sounds, the degree of aspiration, duration, the influence of the processes of interaction of sounds, the nature of syllable division, rhythmic organization, variability of the prosodic structure and many other factors. Articulating organs play a primary role in speech communication. It is important to remember that there are no articulatory organs as such, and the articulation of speech sounds is a secondary function of the respiratory, swallowing, chewing and charming organs. From the point of view of speech production, these organs represent the speech apparatus. The speech apparatus consists of mobile and immobile speech organs. The first group includes: 1) tongue, 2) lips, 3) soft palate with a small tongue, 4) posterior wall of the pharynx (pharynx), 5) vocal cords located in the larynx, 6) lower jaw [5].

Typically, the interdental consonants [θ] and [ð] are the most difficult for English learners. In the case of the English sound [θ], usually the Russian sounds [s] or [f] are obtained. Instead of [ð] sound [z] or [v]. This error is quite understandable, because in the Russian language there are no sounds, when pronouncing which you need to clamp your tongue between your teeth. Next comes a rather complex and incomprehensible sound [ŋ]. It is quite difficult to explain the pronunciation of this sound - in some way it looks like a soft [n '], but at the same time, it is pronounced not so much in the mouth as through the nose. Another complex sound is the [w] sound. When pronouncing it, the lips are rounded and something similar to the Russian sound [y] is obtained, but only more energetic. The explosive sounds [p, t, k] are worth mentioning next. Their difficulty is that they are pronounced with some aspiration at the beginning, hence their name. The next noteworthy sound is the [h] sound. Contrary to a common mistake, it is not pronounced like the Russian sound [x]. To pronounce it correctly, try breathing out lightly through your mouth. When you breathe on glass to paint a funny face on it, you get exactly the sound we want. The rest of the consonants are generally similar to Russian, although they have their own characteristic features. With vowels in English, everything is much easier. Most of them have analogs in Russian, but despite this, you should always pay attention to the shades of sound, because in the study of a foreign language there are no trifles, every detail is important. Thus, we can conclude that pronunciation plays one of the most key roles in learning English. Unfortunately, our speech apparatus was not initially tailored to the system of any particular language. That is why learning English along with your native language at an early age gives you a huge advantage in all aspects of learning, including pronunciation. But this does not mean that at a later age it will be impossible to formalize the sound base of the new language system. It is even possible, you just need to make it clear that there are sounds in

English that have no analogue in Russian and even those that at first glance are similar, fraught with many difficulties, since even in them you need to pay attention to the differences in shades of sound [6].

The stress in two-syllable words, which fell in French on the last syllable, often passed, by analogy with the English model, to the first syllable: fr. ri`viere - English `river; fr. fo`rest - English`forest. But the hyphenation did not become mandatory for all words of French origin: compare modern. ap`pear, de`test, sup`pose, etc. Thus, although the phoneme system as a whole was not influenced by the French system, apart from the diphthong / oi / and the very short-lived diphthong / ui / in borrowed words, traces of which are recorded in the spelling of fruit, the stress became free under the pressure of the French system.

The sound structure of the language, as can be seen from the history of vocalism, in many respects has changed greatly throughout the historical periods known to us. The general Germanic phenomena described above are very important for understanding the further development of the English phoneme system. These general Germanic phenomena are not attested in writing; they are reconstructed by comparing the forms of various ancient Germanic languages attested later in writing.

The knowledge gained will become a significant help in understanding the phonetics of the target language. To achieve this goal, we studied materials on the proposed topic, after analyzing which we were able to present the most complete and versatile classification of consonants.

References

1. Antipova a.m. Rhythmic system of English speech. - Moscow: Higher school, 2015. - 117 p.
2. Anoshchenkova a.m. Intonation characteristics of spontaneous speech and reading of dialogical text (experimental phonetic research) Dis. Cand. Philol. nauk. - M., 2016. - 184 p.
3. L. V. Bondarko Phonetic description of language and phonological description of speech. - Leningrad: High school, 2016. - 120 p.
4. Bondarko L. V., Verbitskaya L. A., Gordina M. V. Fundamentals of General phonetics. - St. Petersburg: Higher school, 2018. - 146 p.
5. Vasiliev V. A., Phonetics of the English language. Normative course. - Leningrad: High school, 2018. - 256 p.
6. Voronkova G. V. Problems of phonology. - Leningrad: LSU, 2017. - 136 p.

UDC 811.111

COMPARATIVE ANALYSIS OF RUSSIAN AND ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS

Rakhymzhan A.S.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

В статье рассматриваются фразеологизмы, как эффективный способ формирования устной речи. Фразеология является важным средством речевого воздействия на человека, придает языку особую выразительность, образность, способствует пониманию его глубоко гуманных идей. В статье проводится сравнительный анализ фразеологизмов русского и английского языка. Устанавливается сходство и различия фразеологизмов русского и английского языка.

Мақалада фразеологизмдер ауызша сөйлеуді қалыптастырудың тиімді әдісі ретінде қарастырылады. Фразеология адамға сөйлеу әсерінің маңызды құралы болып табылады, тілге ерекше мәнерлік, бейнелеу береді, оның терең адамгершілік идеяларын түсінуге көмектеседі. Мақалада орыс және ағылшын тілдерінің фразеологиялық бірліктеріне салыстырмалы талдау жасалады. Орыс және ағылшын фразеологиялық бірліктерінің ұқсастықтары мен айырмашылықтары белгіленеді.

One of the types of communication that people need in their joint activities, in social life, in the exchange of information, in cognition and in education is speech. Phraseological units are an effective way of forming oral speech. Phraseology is a stable, indivisible combination of words that performs the function of a separate lexeme. The main purpose of phraseological units of the Russian and English languages is to give speech expressiveness, artistic originality, accuracy and imagery.

Phraseological units are common to all languages of the world. They reflect the history and culture of the people, the peculiarities of their thinking and perception of the world, as well as national specifics. Getting acquainted with a foreign language, exploring it, a person finds himself in a new cultural world created by the studied language. A good knowledge of the language is impossible without knowledge of its phraseological units. The world of phraseology of Russian and English languages is very diverse. Many researchers of phraseology have paid attention to the national peculiarity [1]. Therefore, phraseological units are also defined by the term "idiom", which in Greek means "peculiar", "proper". In English, phraseological units are also called «idioms».

Studying Russian literature, you can find a large number of phraseological units that have no analogues in the English language. For example, to hang your nose, no king in the head, written on my forehead, monkey work, disservice, etc. Many phraseological units of the Russian language appeared thanks to the writers and are first mentioned in their works. For example, in the fable of I. A. Krylov "Musicians", the phraseology "Who goes to the forest, who goes to the firewood" is used, which means in different directions [2].

Studying other phraseological units of the Russian and English languages, you can find similar phraseological units in structure. They have similarities in structure, imagery and stylistic coloring: For example: to burn bridges; to play with fire; there is no smoke without fire; a cat and dog life; busy as a bee the game is worth the candle; there is no free lunch; to burn bridges; to play with fire; there is no smoke without fire; a cat and dog life; busy as a bee the game is worth the candle; there is no free lunch.

Some phraseological units are already international, and their origin is claimed by different languages, i.e. in each language they are considered their own. These phraseological units are very similar in Russian and English. For example: appetite comes with eating; marriages are made in heaven; it is the first step that costs; look for a needle in a bottom of hay; the eyes are the mirror of the soul; if youth but knew, if age but could. These phraseological units have lost their connection with the source language.

In English, and later in Russian, there were phraseological units that have an unusual colorfulness. This explains their prevalence in both languages and the similarity of images. For example, V. Shakespeare: To be or not to be; Salad days

English writer William Thackeray is the author of phraseological units: A skeleton in the closet (about a family secret hidden from outsiders); Vanity Fair and others. Danish storyteller G. H. Andersen has added Russian and English expressions: The emperor has no clothes; An ugly duckling (about a person who is rated below his merits, but has changed unexpectedly for others)[3].

Many Russian and English expressions refer to the same primary source – the Bible. The Bible is the richest source of phraseological units. The Bible has enriched both Russian and English with similar phraseological units. For example, The beam in one's eye; Daily bread; Poverty is no sin; Throw nature out of the door, it will come back again; Look not a gift horse in the mouth; A storm in a tea-cup.

As it became known, the names of body parts are among the most frequently used words in the formation of phraseological units. They have images that are understandable for native speakers of both Russian and English, and these images are similar in both languages. For example, To wash one's head; To have a heart of gold; To have a good head on the shoulders; Not to see beyond the end of one's nose; To look down one's nose at somebody; To have a heart of kind; With a heavy heart.

At the same time, when translating from language to language, there is often a change of imagery. This is such an interesting phenomenon for English and Russian languages. So we observe the difference of images in the following phraseological units: Buy a pig in a poke – buy a cat in a poke; As two peas – like two drops of water; To make a mountain out of a molehill – making a big deal out of a molehill; As cool as a cucumber – calm as a boa constrictor; In hot water – to be in worries, troubles; to swim like a stone – swim like an axe.

The study of phraseology contributes to a deeper understanding of the history of the people, their attitude to human dignity and shortcomings, the specifics of the worldview. Phraseological units are the soul of every culture, they are passed down from generation to generation. In the lexical composition of the language, phraseological units occupy a significant place, since they figuratively and accurately convey the idea, reflect various aspects of reality. Phraseological units for the most part not only denote a certain phenomenon of reality, but also characterize it, give it a certain assessment. In semantic terms, they correspond to common concepts, expressing the meaning of objectivity, process, quality, property or method.

Phraseology is an important means of speech influence on a person, gives the language a special expressiveness, imagery, contributes to the understanding of its deeply humane ideas. The use of phraseological units depends on the ideological thematic orientation of speech, they are diverse in semantics, stylistic and historical-genetic characteristics. Some phraseological units are often used, but each time in a new context they sound different, expressing subtle shades of meaning and feelings.

Phraseological units characterize the deeply peculiar and national character of the phraseological system of the language.

Studying the phraseological units of the Russian and English languages, you can draw certain conclusions: both in Russian and in English have expressions that do not have an analog in each other; and Russian and English have expressions that share a common stylistic coloring; and Russian and English have expressions that

come from other languages, for example, from Latin or French; some Russian and English expressions refer to the same primary source – the Bible; it turned out that the names of body parts and the names of animals are among the most frequently involved words in the formation of phraseological units.

With the help of phraseological expressions that are similar to images in Russian and English, as well as which are not translated verbatim, but are perceived reinterpreted, the understanding of the language is enhanced. The study of phraseology is a necessary link in language acquisition and improving the culture of speech. The correct and appropriate use of figurative speech gives it a unique originality, expressiveness and accuracy. Such expressions will cause a lot of trouble for students of our languages. The study of phraseological units in many ways helps to understand the culture and life of peoples, to master a foreign language. Using the example of the considered units, one can clearly imagine how diverse and expressive the phraseological units of modern English and Russian are, how similar and different they are. Unlike those phraseological units that have acquired cross-linguistic equivalence due to borrowing, the similarity of phraseological units in figurative and stylistic coloring is due to a simple coincidence. The common and distinctive properties of the figurative means of the native and English languages helped us to see the unity and originality of language units, because the ratio of these images is a very interesting phenomenon in linguistics [4].

Thus, the study of phraseology helps to better understand the history of the people, their attitude to human dignity and shortcomings, the specifics of the worldview. In the lexical composition of the language, phraseological units occupy a significant place, since they figuratively and accurately convey the idea, reflect various aspects of reality. Phraseological units for the most part not only denote a certain phenomenon of reality, but also characterize it, give it a certain assessment. In semantic terms, they correspond to common concepts, expressing the meaning of objectivity, process, quality, property or method [5].

Phraseology is an important means of speech influence on a person, gives the language a special expressiveness, imagery, contributes to the understanding of its deeply humane ideas. The use of phraseological units depends on the ideological thematic orientation of speech, they are diverse in semantics, stylistic and historical-genetic characteristics. Some phraseological units are often used, but each time in a new context they sound different, expressing subtle shades of meaning and feelings.

Phraseological units characterize the deeply peculiar and national character of the phraseological system of the language. Both English and Russian languages have phraseological units that are similar in structure. With the help of phraseological expressions that are similar to images, as well as those that are not translated verbatim, but are perceived reinterpreted, the understanding of the language is enhanced. The study of phraseological units in many ways helps to understand the culture and life of peoples, to master a foreign language.

References

1. Amosova N. N. Fundamentals of English phraseology. - M.: Book House "Librocom", 2016. - 216 p.

2. Panov M. V. Encyclopedic dictionary of the young philologist. - M.: Book on demand, 2018. - 360 p.
3. Grigorieva, A. I. 1000 Russian and 1000 English idioms, phraseological units and stable word combinations. - M.: AST, Sova, 2016. - 192 p.
4. Mankovskaya Z. N. "Idioms and phrasal verbs in business communication" (English). — Moscow: INFА-M, 2016. - 184 p.
5. Shansky N. M. Phraseology of the modern Russian language; Librocom-Moscow, 2017. - 272 p.

UDC 811.111

LINGUISTIC AND PRAGMATIC COMMUNICATION STYLES IN THE CONTEXT OF EDUCATIONAL DISCOURSE IN THE ENGLISH-SPEAKING ENVIRONMENT

Sabit D.M.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Тәрбие әр адамның әлеуметтік өміріндегі маңызды орындардың бірін алады. Жас ұрпақта жеке тұлғаны қалыптастыру үшін тәрбие кезінде сөйлеу айналымында стильдерді қолдануға назараудару қажет. Дәл осы сөйлеу құралдарын сауатты қолдану жеке тұлғаның ақыл-ой, физикалық, адамгершілік және эмоционалдық көзқарастарын қалыптастыруға ықпал ететін тәрбиелік қана емес, тәрбиелік сипаттағы ойды да тиімді жеткізуге көмектеседі. аспектілері.

Воспитание занимает одно из важных мест в социальной жизни каждого человека. Для формирования личности в подрастающем поколении требуется обратить внимание на использование стилей в речевом обороте при воспитании. Именно грамотное использование системы речевых средств помогает качественно и эффективно доносить мысль не только образовательного, но и воспитательного характера, что способствует формированию взглядов индивидуума в умственном, физическом, нравственном и эмоциональном аспектах.

Discourse occupies one of the central places in the system of the most significant concepts of modern linguistics. The concept of discourse appeared in 60-70 years of XX century. In the Anglo-American linguistic tradition, discourse was understood as coherent speech and discourse analysis was aimed primarily in oral communication. Subsequently, discourse analysis turned from a method of analyzing speech production into a special approach to study of human speech behavior [1].

Pedagogical discourse and educational discourse are closely interrelated. As noted by many researchers in this area, the fundamental branch of educational discourse is pedagogical. Pedagogical education is associated with education, even in the law of education it is reflected that “education is an uninterrupted process of upbringing and training...” (“The Education Act” of the Republic of Kazakhstan, article 1). Thanks to the interaction between teacher and student, knowledge occurs not only in the field of education, but also education through the objects themselves, texts and the type of program.

The brief review of ideas about pedagogical discourse and approaches to its study given earlier confirms our idea that pedagogical discourse is aimed at the realization of one of the main values of humanity – socialization and has a dual

embodiment [2]. It accommodates the need to develop forms of intellectual activity, providing better material conditions for the survival of the human species, as well as conditions for spiritual development, which involves not only transfer of scientific knowledge and common ideas to create paintings of the world, but awareness of the importance of forms of government, learn the rules of social life, the development of the system of socially approved behavior and emotional empathy that distinguishes humans from other species.

A person cannot acquire the knowledge, skills and abilities that he needs to live in society without gaining experience from the older generation (education). Education is the result of upbringing and training. Accordingly, upbringing can exist only in conjunction with training and education. The teacher educates his students in the learning process. To educate and teach is the professional task of every teacher. The problem of the unity of teaching and upbringing is precisely the problem of upbringing in the learning process.

Observing students in the course of research helped to establish how certain students are treated in each situation. Studying the student's response to certain remarks of the teacher during the lesson gave more information about the communication styles that were used. The information obtained during the observation helped to determine the main communication styles, each characteristic of a particular way of transmitting a thought, moreover, when and at what moment to use this or that particular style [3]. The free use of the techniques of using the style, and most importantly, efficiently and effectively, gives greater loyalty from students, helps to better convey speech of an educational character.

Using the example of the participants in the educational space, it was highlighted that pedagogical discourse should include an educational direction to create a better younger generation. The concept of "education" includes the formation of personal qualities, the expansion of the worldview, the development of character. Based on the above features, the norms and rules of interpersonal interaction in each separate social group become valuable for educational discourse, hence the need to master the foundations of public morality and ethics, rules of behavior, and also subsequently follow throughout life.

In order to cultivate the above concepts in each student, the necessary leverage is used, they are manifested in the use of communication styles.

Communication is one of the most important factors in the mental and social development of a child. Only in contact with adults is it possible for children to assimilate the social and historical experience of mankind and to realize their innate ability to become representatives of the human race [4]. Lack and limitation of communication slows down and impoverishes the development of the child.

According to analysis of pragmatics of the style of educational communication in the English-language educational discourse can be divided into four educative style of communication, differing on strategy and direction of the impact, status and power in adult speech: democratic and paternalistic styles represented in 59%, interpretive style - in 22%, the authoritarian style is the least frequent in 19%, which confirms the

conclusion that the styles of educational communication correspond to the General norms of English-language communication based on emphasized politeness.

Speaking about pedagogical communication, it includes the teacher's communicative technique (manner of communication), his creative characteristics, his attitude towards pupils, as well as the attitude of pupils to the teacher. Thus, a teacher's communication style is a very broad concept. They are different for different teachers.

The choice of style made by the teacher, depends on the intention. Depending on the transmitted information and the intention to convey it, the communication style can change in the course of speech interaction, if the speaker realizes that the chosen form does not allow to achieve the goal of communication. It happens since each student is an individual personality.

Firstly, everyone interprets differently the information he/she hears. One of the reasons for this situation is the difference in student psychotypes. Each personality type of students has its own characteristics. Most often, it is the dominant traits that determine the quality of socialization in society. The task of the teacher is to use these characteristics of the personality type in order to better convey information of both pedagogical and educational nature.

Secondly, the student's trust in the teacher. According to many world studies, the degree of trust between speakers plays an important role in the exchange of opinions and information in general. Trust between teacher and student should be built from the first lessons. During my attendance at classes with English-language teaching, it was noted that trust is revealed with the following qualities of the teacher:

- the ability to listen and hear;
- the ability to take positions and opinions of students;
- the technique of mastering emotions and feelings in unforeseen situations within the group;
- the art of teaching.

Communication style determines the effectiveness of educational influence. High efficiency of communication is achieved only when the teacher sincerely respects the personality of the student and the interests of the team, understands their interests and needs, knows how to correctly assess the situation and make a choice between different styles of communication.

In practice, it often happens that an individual teacher exhibits a so-called "mixed style" of interaction with children. The mixed style is characterized by the predominance of two styles: authoritarian and democratic or democratic style with paternalistic one. Traits of authoritarian and interpretive styles are rarely combined with each other [5]. A democratic style with an interpretive one does not evoke feelings of fear in the child, does not humiliate his dignity, but, on the contrary, educate him in freedom and responsibility, high consciousness and courage - qualities that are so necessary in our fast-paced life. At the same time, the establishment of a benevolent, stimulating atmosphere for the educational process also takes place, and organizational and coordinating moments are emphasized.

However, teacher, educator or parent cannot absolutely exclude from his arsenal some particular methods of the authoritarian style of communication. Studies have shown that they sometimes turn out to be quite effective, especially when working with classes and individual students of a relatively low level of socio-psychological and personal development. But even in this case, the teacher should be generally focused on a democratic style of communication, dialogue and cooperation with students, since this style of communication allows the maximum implementation of the personality-developing strategy of pedagogical interaction.

Thus, in practical experience, a teacher, educator or parent should be good at different styles of pedagogical communication and, depending on the child's level of socialization, mood, type of situation, choose one that is more consistent with the conditions of communication.

References

1. Базилевская, В. Б. Порицание в устах учителя (опыт анализа речевого акта) [Текст] / В.Б. Базилевская // Прагматические аспекты функционирования языковых единиц: тез. докл. - М.: / Ин-т языкознания Воронеж, гос. ун-т. 2017.-С. 19.
2. Цинкерман, Т.Н. Коммуникативно-стилевые особенности разновидностей педагогического дискурса / Т.Н. Цинкерман // Вестник Волгоградского государственного университета. Сер. 2, Языкознание. – 2015. – № 2 (16). – С. 74 – 79
3. Щербина, Ю.В. Педагогический дискурс: мыслить – говорить – действовать: учеб. пособие / Ю.В. Щербина. – М.: Флинта: Наука, 2018. – 440 с.
4. Астафурова, Т. Н. Стратегии коммуникативного поведения в профессионально-значимых ситуациях межкультурного общения [Текст]: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 13.00.02 / Астафурова Татьяна Николаевна. -М., 2017.-41 с.
5. Карасик В.И., Языковой круг: личность, концепты, дискурс [Текст]: монография / В.И. Карасик Волгоград: Перемена, 2016. - 36с.

UDC 811.111.

THE GENRE "AN EMPLOYMENT ANNOUNCEMENT" AS AN OBJECT OF THE HISTORICAL DISCURSOLOGY STUDY

Saulenbek G.N.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Бұл мақалада "жұмысқа қабылдау туралы хабарландыру" жанры тарихи дискурсология зерттеу объектісі ретінде

В статье рассматривается жанр «объявление о приеме на работу» как объект изучения исторической дискурсологии

The genre is studied in linguistics in various aspects. Despite the fact that intensive research on speech genres has been conducted over the past two decades, many issues of genre theory remain not fully resolved. Among the main problems of genre development are issues of highlighting the constitutive features of genres, speech embodiment, functioning and transformation of genres in various communicative spheres, parameterization of genre forms, typology of genres, meta-

language (term system) of genre development, structuring of genre concepts in the system of general linguistic concepts, genre forms in the historical aspect.

In linguistics, there is a rich tradition of the genre study. The numerous works of scientists are devoted to the theoretical and methodological understanding of the linguistic, cultural, cognitive, pragmatic nature of communication genres: V. A. Bazylev, V. V. Dementyev, S. G. Vorkachev, T. V. Dubovskaya, S. V. Ionova, K. F. Sedov, V. I. Karasik, J.M. Swales, V.K. Bhatia, F. Salager-Meyer, C.R. Miller.

Scientists consider the theoretical and methodological problems in the dichotomy of "genre and language": the place of genre studies in the linguistic paradigm, linguistic, rhetorical and stylistic features of speech genres, the interaction of language and speech stereotypes, semantics of lexemes that refer to speech genres and their components, language and speech paintings of the world.

In their works are discussed concepts of the genre painting of the world, key for the cognitive theory of a genre, intra cultural speech genres of meanings, national communicative style, gender conditionality of speech genres [1].

Attention is paid to the current problems of cultural genre studies: a typology of cultures is being developed in the aspect of the genres functioning in them. The genre picture of the world is described, the intercultural aspect of genres is covered. The focus of attention of researchers are the genres of new communicative and cultural spheres (Internet communication, dating ads, joking ads in minibuses).

The founder of genre studies M.M. Bakhtin defines the speech genre as a relatively stable statement developed by a specific sphere of language use. As a leading feature of the speech genre, the scientist identifies its dialogues, since the genre of speech is not just a separate statement that exists only as an abstract concept, but a necessary element in the structure of a holistic dialogue. Along with dialogue, the genre is characterized by other characteristics: purpose, completeness, connection with a certain sphere of communication [2].

In the concept of M.M. Bakhtin, speech genres are... "relatively stable thematic, compositional and stylistic types of statements." In M.M. Bakhtin's concept the genre includes various types of texts, ranging from a single-word replica to a novel. M.M. Bakhtin belongs to the primary concept (simple, oral) and secondary (complex, written) speech genres. The first include "genres that have developed in the conditions of direct speech communication," and the second - genres that arise "in the conditions of more complex and relatively highly developed and organized cultural communication (mainly written). In the process of their formation, secondary genres take into account and process various primary (simple) genres "[3].

Various definitions of genres are based on the concept of M. M. Bakhtin. K.F. Sedov describes the speech genre as "verbal design of a typical situation of social interaction of people". V.E. Goldin connects the concept of the genre with the situation and the structure of the event, relying on such ways of categorizing the world as situation, act, event. According to V.E. Goldin, the names of speech situations-events, communicative actions are the names of the corresponding genres. From the point of view by F. L. Kositskaya, "The speech genre is a unit of speech, which is a typical model united by the unity of purpose, theme and composition,

embodied in one or many texts, implemented using verbal and non-verbal means and consisting of one or more speech acts" [4].

F. L. Kositskaya points to the inextricable connection of the genre with functional styles, and the style is defined by the researcher as an integral element of the integrity of the genre, inextricably connected with thematic and compositional unity. The researcher states that the genre has a specific structure formed by a sequence of communicative moves. The author admits the existence of semiotic heterogeneous genres.

Modeling the genre, i.e. highlighting its constitutive genre-forming characteristics used to describe genre varieties, is also the subject of lively discussions in linguistics.

The current problems of genre development include the development of typologies of genres and genre forms. Typologies of genres can be wide, such as the division of genres into primary and secondary genres proposed by M. M. Bakhtin, as well as complex and detailed, based on various grounds. In the scientific literature, simple and complex genres are distinguished from the point of view of the formal structure of the genre, from the point of view of the modus (communication channel), the genres of oral and written communication are distinguished, according to the type of communicative situation, there are genres of official (institutional) and unofficial (domestic) communication, thematically conditioned and free, informative and fatal genres differ in the type of communicative function.

Primary and secondary speech genres are considered in modern genre studies in three different directions. Within the first direction, the secondary genre is considered ontologically derived from the primary and differs from the primary sphere of functioning, or stylistic processing. The second direction considers the primary speech genre (speech act) as a structural element of the secondary speech genre as a type of texts, primarily dialogic. A. G. Baranov also develops his classification, based on a structural criterion, and builds the following typology of speech genres: primary (simple)/primary/(complex) speech genres; secondary (simple)/secondary (complex) genres [5].

Thus, having analyzed various approaches to the study of genres, we determine its main characteristics, such as the presence of a communicative goal, the image of the addressee and addressee, typified communicative strategies aimed at achieving a communicative goal and allowing identifying the genre, situational conditionality. In our work, we rely on the definitions given above, based on the understanding of the genre as a regularly reproduced and interpreted form of social integration, embodied in the text as a medium of information about the socio-cultural conditions of the genrefunctioning.

References

1. Бахтин, М. М. Проблема речевых жанров / М. М. Бахтин. Собр. соч.: в 7 т. Т 5. – М.: Рус. слов., 2017. – 732 с.
2. Седов, К. Ф. Анатомия жанров бытового общения / К. Ф. Седов // Вопросы стилистики, Саратов, 2018. – Вып. 27. – С. 9 – 20.

3. Гольдин В. Е. Имена речевых событий, поступков и жанры русской речи /В. Е. Гольдин // Жанры речи. - Саратов: Колледж, 2017. -Вып.1. - С. 23-34.
4. Косицкая, Ф. Л. Письменно-речевые жанры рекламного дискурса моды в аспекте межъязыковой контрастивности (на материале французских и русских каталогов моды) :автореф. дис. ... канд. филол. наук:10.02.20 / Косицкая Фаина Леонидовна. - Томск, 2015. - 20 с.
5. Баранов, А. Г. Когниотипичность текста (К проблеме уровней абстракции текстовой деятельности) / А. Г. Баранов // Жанры речи. Саратов, 2017. – с. 4 – 12.

UDC 373.1.

CHILD SUPPORT TECHNOLOGY IN PRIMARY SCHOOL

Seil L.S.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Бұл мақалада бастауыш мектеп оқушыларының білім беру процесі барысында жан-жақты дамуы олардың одан әрі білім алуына, тәрбиеленуіне және қоршаған әлемді қабылдауына әсер ететіндігі туралы айтылады. Осыдан ата-аналардың мектеп бағдарламасындағы интеллектуалды, тәрбиелік және қоғамдық әрекеттерді қалыптастыру мен ұйымдастыруға деген қызығушылығы артты.

В статье рассматривается о том, что полноценное развитие младших школьников в процессе учебной деятельности сказывается на дальнейшем обучении, воспитании и восприятии ими окружающего мира. Отсюда повышенный интерес родителей к формированию и организации интеллектуальной, учебной и общественной деятельности в школьной программе.

A review of the current state of the educational system shows that younger students who adapt to new learning conditions, environments and increased requirements need pedagogical support from teachers. Lack of support often leads to poor academic performance, inhibition of cognitive activity and problems in the psychological balance of the child. According to the assumption of psychologists, this is due to negative impressions in the assessment of parents and teachers, which leads to the feeling of an unsuccessful person who does not meet the expectations of adults. Gradually, such a situation can give rise to signs of deviant behavior, anxiety, isolation, insecurity, aggressiveness, exposure to stress, etc. in the child's mind. Hence, it becomes necessary to revise the foundations, methods and technologies of the educational system for pedagogical support of schoolchildren, expressing a humanistic approach to education. School education is the basis in the formation of a person's personality, therefore, the development of fundamental abilities at this stage is important. The full development of junior schoolchildren in the process of educational activity affects their further education, upbringing and their perception of the world around them. Hence the increased interest of parents in the formation and organization of intellectual, educational and social activities in the school curriculum.

The methodology of teaching, learning and upbringing has changed dramatically over the past decade. The interests of children often did not coincide with the pedagogical program of the learning process, which led to the emergence of transformations and innovations in the educational system [1].

The future, progress and development of the country directly depend on the quality of upbringing and education of citizens. To date, the orientation of the education system towards European attitudes has formed a turning point in the field of education and upbringing. The crisis and abrupt changes in psychological and pedagogical activity confuse teachers, children and parents. The organization of the educational process requires a serious and responsible approach, research, study and careful planning. Aspects such as teaching technology, communicative competence, creative potential and personal qualities of a teacher are the main ones in the formation of a general psychological and pedagogical teaching culture. Conducting various events also has a positive effect on the development of communicative competence and increases the level of pedagogical communication, makes a huge contribution to the development of psychological and physiological qualities in children, fosters culture, traditions, responsibility and respect. It is also a good practice in communication between the school team, in organizational activities and in working with the team. Nowadays, there are a huge variety of school curricula and educational models that are required not only to prepare the child for school, but also to ensure the ease of the adaptation period in primary school. The existing upbringing systems of the younger generation provide favorable conditions for the formation of a comprehensively and harmoniously developed personality [2].

The current state of the psychological and pedagogical scientific discipline is directly related to the requirements and prospects of the social education system. Objectives of the research: To study the theoretical foundations of the technology of pedagogical support in primary school in order to analyze modern educational programs and pedagogical technologies.

Research objectives:

- To study the historical aspects of the technology of pedagogical support at school;
- Consider the technology of self-education and self-study in primary school;
- Review of existing educational systems and pedagogical technologies in primary school;
- Analyze the considered theoretical issues of the technology of pedagogical support in primary school;

The object of the research is the features of technologies of pedagogical support to schools. The subject of the research is the study of the application of pedagogical support technologies in primary school in the school education system. Degree of development: Such scientists as Mukhina V.S., Luria A.R., Elkonin D.B., Obukhova L.F., Lyublinskaya A.A., Shagraeva O.A., Martsinkovskaya T. D. and many others. The research and works of these scientists have made a huge contribution to the further development of the educational system and pedagogical technologies. The psychological foundations for the development of a holistic concept of developmental education were laid back in the 1930s. The works of M.M. Birshtein, T.P. Timofeevsky, I.M. Syroezhin, S.R. Gidrovich, V.I. Rabalsky, R.F. Zhukov, V.N. Burkov, B. N. Khristenko, A. M. Smolkin, A. A. Verbitsky, V. M. Efimov, V. F. Komarov, etc.

The study of the theoretical foundations of pedagogical support technologies allowed us to draw appropriate conclusions about the necessary qualities of a modern teacher, to identify the main tasks of pedagogical influence on a student, depending on urgent problems and the chosen methodology. So we found out that for the harmonious organization of the educational process it is necessary to solve the following tasks: Organization of creative teams, circles, competitions, performances and other events for the development of communication, creative, mental abilities; Implementation of an individual approach to students; Motivation of schoolchildren for self-control, self-education and assessment of their own knowledge and skills; Diagnostics of the potential of students by the method of drawing up a psychological portrait, testing, personal communication; Exploitation of the most productive teaching methods, a variety of approaches to the creative potential of schoolchildren; Self-analysis of educators to rationalize their skills; Creation of conditions for self-determination and self-realization of the personality of a younger student, for the formation of student self-control; Involvement of parents in cooperation; Determination of the individual needs and interests of each child, taking into account his capabilities and abilities; Organization of the lesson taking into account the student's personal orientation, including him in the cognitive process, using his own experience; Collection of manuals and educational literature that helps to implement the principles of personality-oriented learning; The use of a variety of tasks, for the possibility of free choice when performing them, the use of the methods of mastering the material desired for him. The assimilation of new knowledge, theories, methods and approaches will allow educational organizations to strive to improve, improve the qualifications of teachers and carefully develop the curriculum [3].

Aspects such as technology, methodology, personal approach, creativity are important criteria in the formation and functioning of the educational activity of younger students. In primary school age, cognitive abilities grow especially intensively, this must be taken into account when organizing educational activities. The main goal of pedagogical education of junior schoolchildren is to develop in them such a level of knowledge, abilities and skills that meet the requirements of modern forms of the educational system. Identifying the features of the impact of pedagogical technologies on the activity of cognitive development is the most important at the stage of school education, since this is the basis of psychological and pedagogical training and education. The influence of stressful situations in the process of educational activity can cause obstacles in cognitive activity, which can negatively affect the development of communicative and intellectual abilities, emotional well-being and lead to inhibition of general development. Therefore, it is important at the stages of development and learning of a child to identify the features of cognitive activity in a timely manner to correct the corresponding problems, to select and develop methods and ways to improve cognitive activity and academic success. Based on the fact that the leading activity of the teacher is based on communication, it is important that the teacher has good personal characteristics and communication skills [4].

The teacher is entrusted with a great responsibility in the upbringing of a new personality, the development of which must correspond to modern standards of the educational system and the moral norms of society. So, in the formation of the psychological and pedagogical culture of the school, it is necessary to select the personnel corresponding to a high level of professionalism. But at the same time, it is impossible to assess the merits of the teaching staff solely on professional skills and knowledge. For modern educational institutions, it is important to provide an appropriate psychological and pedagogical teaching culture, which consists not only in choosing an upbringing system, methods and approaches for child development, as well as personal and creative approaches of teachers, in improving the communication competence and personal qualities of a teacher.

The introduction of the accumulation of experience in the methodological activities of the teaching staff into the school's activities will have a positive effect on improving the qualifications of teachers and improving their professional skills. Also, an important aspect in raising the level of the educational system is the self-education of teachers, this is an integral task of the teaching profession. The essence of a teacher's self-education is not just in qualification improvement, but in an individual striving for mastering pedagogical technologies, a culture of communication, improving personal qualities and self-education. The existing standard attitudes in teaching require additional research of the existing approaches, methods and technologies, due to the fact that there is a continuous transformation of society, relationships in it, the way of life and the development of civilization as a whole [5].

References

1. Babansky Yu. K. Intensification of the learning process. - M.: Knowledge, 2017. -- 80 p.
2. Balaev A.A. Active teaching methods. - M.: Pofizdat, 2018. -- 96 p.
3. Bondarevskaya E.V. Theory and practice of personality-oriented education Rostov n / a: Publishing house of the Russian State Pedagogical University, 2015. 352 p.
4. Zaporozhets A.V. 3-12 Selected psychological works: In 2 volumes. 1. Mental development of the child. - M.: Pedagogika, 2016. -- 320 p.
5. Zimnyaya I.A. Pedagogical psychology. - M.: "Logos", 2017. - 384 p.

UDC 82.111

THE NATIONAL SELF-AWARENESS IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

Suad L.A.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Бұл мақалада шетел тілін үйрену барысындағы ұлттық сана-сезімнің рөлі қарастырылады.

В данной статье рассматривается роль национального самосознания в процессе изучения иностранного языка.

National self-consciousness is the awareness of ethnic identity in the inter-ethnic relations and the formation of a certain attitude towards their own and other Nations, that allows to consider the problem of national consciousness of personality

in the framework of the humanitarian paradigm. The structure of the national identity of the individual is represented by the integration of cognitive, affective and activity components.

The Period of early youth is the highest, final stage of formation of national identity and national identity of the individual. The cognitive component of national identity is represented by everyday and everyday knowledge about the peculiarities of their own and other nations. The affective component includes an emotional and evaluative awareness of one's ethnicity and certain national attitudes. The activity component is represented by certain attitudes to international contacts. However, the national identity of the individual can be quite amorphous education.

Learning a foreign language contributes to the actualization and change of the national identity of the individual in early youth in terms of objectification of knowledge, the formation of a positive, tolerant emotional attitude to their own and other Nations, attitudes to interethnic communication and cooperation, clear national self-determination and identification. National identity of a person when learning a foreign language is formed under the influence of psychological mechanisms of objectification-stereotyping of knowledge, national integration-isolation-integration emotional modulation interaction-conformism-counteraction [1].

The cognitive component of national identity in professional and secondary specialized levels of learning a foreign language presents a large amount of prevailing scientific and everyday knowledge about the other nation, identification with another nation or integration (both simultaneously); at the secondary level on average - the paucity of knowledge and the prevalence of commonplace stereotypes in representations of other nations and national identification with their nation.

The affective component of national identity at the professional and General education specialized levels of foreign language teaching is represented by a positive, tolerant attitude to another nation and neutral or negative to one's own nation; at the General secondary level - a positive assessment of one's national identity and a positive attitude to one's own and other Nations.

The activity component of national identity in a professional and specialized secondary levels of foreign language teaching consist in inter-ethnic cooperation and communication, accommodation, education and professional activity in the countries of the target language; at secondary level on average - units of accommodation, education and professional activities in the Republic of Kazakhstan.

At the professional level of teaching a foreign language, the defining component in the structure of national identity is the cognitive component, which is closely related to national self-determination, activity and affective components of national identity: objective knowledge of another nation determines attitudes to interethnic interaction and emotional and evaluative attitude to one's own and another nation.

At the general secondary level, the affective component determines the students ' activity orientation and national self-determination and identification. The cognitive component (knowledge of another nation) forms a separate cluster and is not related to the others.

At the general education specialized level, professional self-determination is still in the process of formation and attitudes are difficult to judge, while the cognitive component and national identification are also more related to the affective component.

The dynamics of national identity in the process of learning a foreign language is determined by the factors of the age of students and the stage (duration) of learning a foreign language. The general dynamics is the actualization of the national consciousness of students and the change of each component of its structure through the action of different psychological mechanisms.

The process of learning a foreign language, especially at the advanced level, actualizes the national consciousness and stimulates the process of national knowledge and self-knowledge of the individual. The result of such cognitive activity is a clear national identification, the predominance of scientific and everyday knowledge about nations, a certain emotional attitude to one's own and another nation, and attitudes to national interaction. The content and hierarchy of components of the structure of national identity depend on the level and stage of foreign language teaching, the age of students.

The dynamics of national identity in early youth is due to a number of psychological and social contradictions. Trends towards globalization and individualization in modern society lead to a crisis of self-consciousness in General and national self-consciousness of the individual in particular, finding its extreme expression in a huge number of inter-ethnic wars, terrorist acts, local conflicts, propaganda of national hatred and aggression, as well as in mass migrations abroad and changes of citizenship. Open borders, state integration policy and international cooperation, the cultivation of Western values, modernization of higher education within the Bologna agreements provide a high level of interest in learning foreign languages in our country, but do not contribute to the development of a sense of patriotism and identification with their nation [2].

Self-consciousness of the individual is the highest property of the human psyche to recognize and evaluate itself, to feel itself as an individual reality, separated from nature. Consciousness and self-awareness of the individual develop in parallel and are closely interrelated, determining the essence, behavior and relationships of a person with other people in the world around them. The structure of self-consciousness represents the unity of three components: cognitive, affective and activity. Self-awareness is formed in the process of socialization, has a number of stable and labile characteristics, situational-role function and has different levels of development, inclusion and functioning (from the simplest to the highly developed). Within the framework of the natural science paradigm, self-consciousness is considered from the position of determinism (conditioned by external, social, or innate, biological, factors) in order to find and build a true theory of self-consciousness using objective scientific research methods. Within the framework of the humanitarian paradigm, consciousness and self-consciousness are considered from the position of indeterminism (as a purely subjective substance, a set of personal meanings and values, the desire for self-actualization) and are studied using

subjective methods. It is the humanitarian paradigm that formed the methodological basis for the empirical study of self-consciousness in our work. National identity is the awareness of one's ethnic identity in the system of interethnic relations and the formation of a certain position in relation to one's own and other Nations. The concept of "national identity" refers to the ethnic group in General and to the individual in particular, functioning respectively at the macro and micro levels.

The structure of the national identity of the individual is the integration of cognitive, affective and activity components. The content of the cognitive component consists of ideas about the features of the culture, environment, lifestyle of one's own and other Nations; knowledge of national interests, needs, values; distinctive features of the national character, behavior in specific situations. The result of national knowledge and self-knowledge is national self-determination and identification. The content of the affective component is an emotional-evaluative attitude to one's own and other Nations (positive, negative, and ambivalent). The activity component includes features of behavior and attitudes to interethnic communication and interaction (cooperation, conformity, avoidance, antagonism) [3].

National identity of the individual is formed in the process of education and training at the early stages of socialization and is determined by the influence of certain socio-cultural, historical, political, religious factors characteristic of this period of national development, the nature and intensity of inter-ethnic relations. National consciousness is characterized by subjectivity, selectivity, has a special energy and dynamism. The level of national identity of an individual varies from a simple idea of their ethnic group to ethnic self-identification.

References

1. Дж. Дьюи. Интерес и усилие в обучении, рус.пер. // Новые пути зарубежной педагогики. Сб. ст. и пер. М., 2015.
2. Бабаков В.Г., Семенов В.М. Национальное сознание и национальная культура: (Методологические пробл.). М., 2016. - 70 с.
3. Гвоздева Е.Н., Логинова Е.Г. Теоритические аспекты воспитания национального самосознания личности в процессе изучения иностранного языка. // Ученые записки Забайкальского государственного университета. 2018г.

UDC 811.111

THE ROLE OF ABBREVIATIONS IN ENGLISH

Sulaimanova S., Sataev R., Saidiganiyev S.
Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Бұл мақалада аббревиатура мәселесі, оның ағылшын тілін дамытудағы рөлі, сондай-ақ қолдану аясы талқыланады.

В данной статье рассматривается вопрос аббревиации, ее роль в развитии английского языка, а так же сферы ее использования.

An abbreviation is a shortened form of a word or groups of words. It can be written in large or small letters and with or without one or more dots, depending on the type of abbreviation.

An abbreviation usually, but not always, consists of letters taken directly from a word or phrase. In a strict analysis of abbreviations, it should not be confused with abbreviations or acronyms, with which they share some semantic and phonetic functions, although all three are designated by the term "abbreviation" in free language. An abbreviation is an abbreviation by any method; an abbreviation is a reduction in size by adding parts. A word is shortened by omitting certain letters or syllables and combining the first and last letters or elements; an abbreviation can be made by omitting certain parts from the inside or by cutting off a part. An abbreviation is an abbreviation, but an abbreviation is not necessarily an abbreviation. However, acronyms are generally considered a subgroup of abbreviations. Abbreviations can be used to give a different context to a particular word, such as "PIN- code".

English has a lot of different abbreviations.

For example: *a. m. (before noon); e. g. (for example); etc. (and so on); ESL (English as a second language); ID (identification); PC (personal computer); U.S. (United States).*

Abbreviations can be found in various tables, various footnotes, lists, orders and invoices, drawings, drawings, etc. - that is, where you need to save space and remain concise. Also, there may be a lot of abbreviations in technical written materials, as sometimes the names are too long or difficult. Some abbreviations can also be used in informal messages (for example, to friends and relatives).

Abbreviations should be uniform, recognizable, and understandable; use only the forms given in the dictionary. A list of abbreviations and their full forms can be provided at the end of the material that uses abbreviations [1].

Abbreviation is a special type of language tool, since long names often make it difficult to understand not only scientific information. Abbreviations are an integral part of scientific texts, giving them lapidary and dynamism. A huge layer of abbreviated vocabulary has emerged as a result of the processes of globalization and internationalization.

Abbreviation is the formation of a noun based on a combination of words whose bases are part of the derived base in truncated form. The abbreviation is synonymous with the original phrase. Creating abbreviations is a method that occupies a special place among other ways of word production. The abbreviation is related to the law of language economy. The democratization of the language has also significantly affected the process of abbreviated words. People tend to simplify the lexical structure of the language. The source of abbreviations are nominal phrases that denote objects and phenomena. Such phrases must meet the following conditions:

- Have a single value.
- Have sufficient frequency.

- Be socially significant and important for those who use these phrases in speech.
- Function in speech, where the need to save time and energy for transmitting information is urgent.

Thus, having considered the main definitions of the concept under consideration, we concluded that an abbreviation is a compound word that consists either of abbreviated initial elements (morphemes) of a particular phrase, or formed by adding the initial letters of words. In the next section of our work, we will look at the main reasons for the appearance and spread of abbreviations in modern English.

The word "abbreviation" means abbreviations, shortenings, or omissions in the letter; the designation of words in the original letters, ligature, or special characters.

An abbreviation is a special form of a word that is intended to create a short analog that has a connection with the original structure (word or phrase).

Abbreviations are formed too quickly and unevenly, and since the general theory of truncation has not yet been developed, there is no established definition for shortening the same phenomenon: all work on abbreviations is adequately covered, taking into account various problems and different understandings of the term.

The most important task of language is the transfer of knowledge, and language signs have a different degree of semiotic depth in the process of communication: from the minimum nearest meaning of the word to a broad cultural and historical background associated with the further meaning of the word. In a particular country, part of the national dictionary, a significant part of the terminological terms in the vocabulary is small [2]. For a large number of specific words and expressions of a language, it is more accurate that the meaning of national cultural factors is expressed in the specific context of the interpretation of secondary factors. The language component of a language in linguistics is the internal form of a language, and a specific language is used as the central representation of the cultural context of the visual field of a language.

The beginning of the formation of the abbreviation of words goes back to antiquity. The abbreviation in its various forms is as old as the written language itself. The term abbreviation came from the Latin language "abbreviio" which means "shorten" it is known that it was the Greeks who first drew attention to the fact that elliptical words can be used as a linguistic means of influencing the addressee of speech. In addition, they distinguished between rhetorical and grammatical ellipsis. Progressive English has developed the abbreviation Xmas-Christmas, which refers to the Greek words Christ-Khristos.

Abbreviations were also used to abbreviate units of measurement. Most bronze coins that were issued before the end of the 3rd century ad have the letters SC on the reverse side of the coin. During the Empire era, several series of precious metal coins were issued with the inscription: EX SC.

Because abbreviated processes reflect the logic inherent in the development of any state language, which tends to the elementary language expression and retention of its informational importance for communication needs, abbreviation initially appeared only as a means of frugality in writing. Much later (in English – in the 16th

century, in Russian - only at the end of the 19th century) abbreviations began to appear first in colloquial speech and only then began to neologism. The language forms a more difficult and developed sign system that has not only an exceptional complexity of structure and a large inventory of symbols (especially named ones), but also an unlimited semantic capability, i.e. the ability to transmit information in a relatively different area of observed or represented precedents. Literally, every information transmitted using non-language symbols has the ability to be transmitted with the support of language symbols, while the reverse was often impossible. Character decoding is implemented both psychologically and linguistically by the method of semantic character matching. Linguistic modeling of feature deployment is performed by a system of language categories, the deployment of which is guided by typological trends of the language [3].

Based on the above, it seems likely to consider the abbreviation as an entity endowed with all the symptoms of a language symbol:

1. It is considered a two-sided formation, since, like any language symbol, it represents a thing as a stable agreement between the sides of the mental content (signified) and the phonemically dissected sound sequence (signifier);
2. With the support of the sensually perceived form of the abbreviation, the implementation of the meaning given to it by society happens;
3. An abbreviation, like any language signal, means and expresses a certain piece of reality.

Representing a language signal, the abbreviation is asymmetric. So, at the level of the system, there is an uneven formation of its elements. For example, some abbreviations have all the chances to work as producing soil for new words of the language, while others are deprived of such a possibility, including in speech. At the organization level, not only one signifier has the ability to own two or more signifieds, for example: GASP-Group Against Smoke and Pollution and Greater Washington Alliance to stop Pollution; PR - public relations and personal rating, but also a certain number of significant people have all the chances to own one signified (US and USA). In the sphere of functioning of abbreviations, language asymmetry can manifest itself in the fact that the speaker uses the same form in speech to convey different meanings [4].

Abbreviation education is considered one of the language symbols, for example, as it is endowed with all its corresponding symptoms and properties; its specificity and originality can still be clarified when considering abbreviated units in relation to other symbols of the language system.

References

1. Onions, C. T. The Shorter Oxford English Dictionary / C. T. Onions. - Oxford: Clarendon, 2014. - 371 p.
2. Lakoff, R. The Language war / R. Lakoff. - London, 2016. – p. 198.
3. Шаповалова, А.П. Аббревиация и акронимия в лингвистике / А.П. Шаповалова. - Ростов н/Д: Феникс, 2018. - 271 с.
4. Ступин, Л.П. Аббревиатуры и проблема их включения в толковые словари / Л.П. Ступин // Вопросы теории и истории языка. - СПб.: Наука, 2017. - 189 с.

A TEACHER AS A FACTOR IN INCREASING MOTIVATION TO LEARN A FOREIGN LANGUAGE

Syrlybayeva E.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Бұл мақалада оқушылардың шет тілін үйренуге деген ынтасын арттыруға және жағымды мотивацияны қалыптастыратын педагогикалық стратегиялар мен тактикаларды таңдауға мұғалімнің әсер ету факторы (сыртқы мотивация) қарастырылған.

В статье рассматривается фактор воздействия преподавателя (внешняя мотивация) на повышение мотивации студентов к изучению иностранного языка и выбор педагогических стратегий и тактик, формирующих положительную мотивацию.

Practical knowledge of a foreign language is an indisputable advantage of any specialist. However, despite this, students of non-linguistic specialties do not consider it as a necessary subject for study, believing that they will not need a foreign language in their professional activities. Learning a foreign language is, without a doubt, difficult and requires some effort to master it. Experience shows that students, in most cases, view languages as a difficult and boring subject. And these are exactly the two points that teachers can influence.

The formation of interest in educational activities depends on the content and organization of the pedagogical conditions of the educational activities of students. But the activity should be organized pedagogically and psychologically so as to constantly evoke and maintain motivation, experience it and manage it. Motivation according to A.N. Leontiev is the "engine of activity" [1]. The motivation, according to Harvard students, is: "If you fall asleep now, then of course you will dream your dream. If you choose to study instead of sleep, then you will make your dream come true. " Students who are not motivated will not learn effectively. They will not remember information, they will be passive, and some of them may even become disorganizers. The best lessons, books and materials in the world will not make students want to learn and be willing to work hard if they are not motivated. It is the pedagogical skill of the teacher and his attitude towards students as socially mature individuals that can form students' persistent interest in the subject and create conditions for the formation of motivation to learn a foreign language.

Conversely, the teacher's understated requirements for students do not allow the development of abilities, independence, responsibility and initiative. According to psychological studies of motivation in teaching a foreign language, the efforts of teachers (external) should be aimed at developing internal motivation of students, which comes from the activity itself and has the greatest incentive force. Without personal motivation of students, the teacher is unable to encourage students to learn the language. The condition for creating external motivation is the creation of a successful situation by the teacher. The student may be motivated by the pleasure of the learning process itself, the desire to communicate with a native speaker. These

students are considered to be the most active in the classroom. It is very important that the teacher encourages such students. The teacher must prove to the students that without knowledge of a foreign language, they will not be able to make a brilliant career in the future and integrate into a single socio-cultural space. In teaching foreign languages in a non-linguistic university, the following components should interact: - the student and how he acquires foreign language knowledge, abilities and skills: what motives encourage him to work; - the teacher and how he teaches, guided by methodological principles, using methods, techniques, means and forms of training; - the subject itself "foreign language" - i.e. linguistic and speech units that should be introduced into the memory of students, and, therefore, the content features for educational motivation should be determined by the following factors:

- the educational system,
- an educational institution,
- organization of the educational process,
- the specifics of the subject,
- subjective characteristics of the teacher.

In order for a teacher to successfully increase motivation, it is necessary to remember that the theory of needs is closely related to the theory of motivation. A. Maslow, a well-known American psychologist, divides all needs into 5 main levels: at the first level there are - physiological, at the second - the need for security, at the third - the need for love and affection, at the fourth - the need for respect, at fifth, the need for self-actualization. A. Maslow's theory was analyzed by R. Kegan, a developmental psychology professor at Harvard. He identified 6 stages of student development. Let us dwell on only three of them: zero, imperial and interpersonal, because only at these three levels does the teacher play an essential role [2].

According to R. Kegan's theory, at the zero stage, individuals operate at the level of sensorimotor reflexes, and, therefore, it is unlikely that students will not stay at this stage for a long time. But it is at this stage that the teacher's personality should become a decisive factor in external motivation. Personal characteristics of the teacher, his methodological literacy, orientation in the specialty that students receive, the teacher's awareness of the goals that students set for themselves, communication skills, openness, empathy, creativity in organizing the educational process, emotional saturation of classes, the system in the presentation of material, the system control and even appearance create the preconditions for increasing motivation to learn a language. In addition, at this stage, acquaintance with students takes place. This is more than just memorizing their names. Students should know that their instructor is interested in them and cares about them and their success. When students feel appreciated, it creates a safe learning environment and motivates them to work, as they want to receive praise and support from someone who, in their opinion, knows and respects them as individuals [3].

At the second stage of needs, which is called imperial, students are motivated by the results of their own activity, its assessment by the teacher. At this stage, it is important for the teacher to support the students. Every student, both advanced and early stage students, should receive an assessment of their performance. This score

should not be just a number, it is a detailed list of how much the student has progressed in relation to his initial level since the beginning of his work on the language at the university. Often, students with a good background learn much less than those who started learning a language from scratch. The teacher must find such techniques so that the strong do not lose interest, and the beginners can get satisfaction from their work. At the third - interpersonal - stage, students are motivated by the desire to increase their authority among fellow members, and they also feel the need for recognition. The teacher at this stage can help to strengthen the authority and increase the student's self-esteem [4].

One encouragement of a novice student can increase motivation for a long period of time, but this is provided that the teacher's personality means something to him, if the student respects him and tries to imitate him. In the hands of a competent teacher, censure can be a tool to increase motivation. There are quite a few students who are very jealous of the positions they have won. In this case, personal motives come to the fore: motives of assessment, success (when students perform work for the sake of assessment, praise), self-affirmation, and well-being. The feeling of pleasure that a person receives from a positive assessment of his actions is the strongest stimulus for internally motivated activity. Knowing well the characteristics of the needs of students and having determined at what level the student is, the teacher has the opportunity to select the appropriate pedagogical means with the help of which the successful development of the student is possible and, according to R. Kegan, the transition of the student from one stage to another, higher [5].

As a result, the formation of internal motivation occurs, which is a necessary condition for successful educational activity. In the structure of motivation, educational motivation occupies a special place. The main task of motivating learning is considered to be such an organization of educational activities that maximizes the disclosure of the potential of the student's personality.

Learning motivation is determined by a number of specific factors: - the characteristics of the student (gender, self-esteem, level of intellectual development); - the characteristics of the teacher and his attitude to teaching activities; - organization of the pedagogical process; - the specifics of the subject (in this case, a foreign language). Considering the phenomenon of motivation, it is necessary to pay attention to the reasons for the decrease in motivation among students of non-linguistic specialties when studying a foreign language.

The first group - the reasons, depending on the teacher, the second - the reasons, depending on the students. The reasons, depending on the teacher, are the wrong selection of educational material, causing overload or underload of the student, a low level of proficiency by the teacher in modern teaching methods, inability to build relationships with students and organize their relationships with each other, lack of a clear system of requirements, personality traits of the teacher. The reasons for the decrease in motivation, depending on the students, can be summarized as follows: - low level of knowledge - poor memory, - lack of formation of motives for learning activities, primarily methods of independent acquisition of knowledge, - sometimes not established relations with the team.

Therefore, the goal of any teacher of a foreign language should be to strive to achieve from students a positive attitude towards learning, enrich it with knowledge, develop memory, teach techniques for independent acquisition of knowledge, and contribute to building relationships in a team [6].

Summing up, we can say that the most important tasks for a teacher of a foreign language in a non-linguistic university are the tasks that form external motivation, i.e. the motivation that does not depend on the student. As a factor in increasing motivation, a teacher should be able to form situations of success, reward for a successfully completed assignment, form students' confidence in their abilities, promote students' awareness of their failures, and also help to find the origins of these failures, promptly bring to the attention of students "authoritarian requirements", under which implies that the teacher sets clear deadlines that are presented to students for completing a particular task, which leads to the development of students' personal responsibility, to carry out mandatory control of knowledge, to organize competition in the classroom (both interpersonal and between subgroups), to have an emotional form of presentation of the material, stimulate students' interest in learning the language, which can be achieved through the content of the lesson, its organization and the combination of various activities in the learning process.

References

1. Хеккаузен Х. Мотивация и деятельности. – М: Просвещение, 2017.
2. Маркова А.К. и др. Мотивация учения и её воспитание у школьников/ Орлов А.Б. Фридман Л.М. – М: Педагогика, 2016.
3. Маслоу А. Мотивация и личность: Пер. с англ. – СПб: Евразия, 2019.
4. Хамедова Т.Н. К проблеме формирования мотивации изучения иностранных языков у студентов неязыковых специальностей, ОГАУ, e-mail rambler.ru.
5. Вернер В. Теория мотивации, Пер с англ. – Журнал образовательной психологии.
6. Kegan R. The evolving self: Problem and process in human development. – Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2018.

UDC 811.255.099

COMMON AMERICAN SLANG. LINGUOCULTUROLOGICAL ASPECT

Tasanbayeva Z.
Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Мақалада тіл мен мәдениеттің арақатынасының әртүрлі мәселелері мен аспектілері белсенді түрде қарастырылып, лингвомәдениеттану тұрғысынан сәтті зерттелуде. Қарастырылып отырған мәселелер бір уақытта екі салаға – тіл мен мәдениетке қатысты. Лингвомәдениеттану-зерттеудің жаңа, жас бағыты, "ғылыми білімнің жаңа парадигмасы»

В статье рассмотрены различные вопросы и аспекты соотношения языка и культуры активно ставятся и успешно исследуются с точки зрения лингвокультурологии. Рассматриваемые вопросы касаются одновременно двух областей – языка и культуры. Лингвокультуроведение – новое, молодое направление исследований, «новая парадигма научного знания»

Linguistics of the last 20-25 years has shifted to the study of written language to the study and analysis of immediate live chat, live natural speech, for "direct oral communication remains the most important sector of the functioning of language" as "the spoken language is in some sense a minimal system of the national language, phylogenetically and ontogenetically primary system, the most important range of public and individual significance»

The statement of an outstanding Russian linguist that "the literary language creates less by itself than it takes what life has created, and language life beats and boils mainly in the spoken language of individual human groups" became a textbook.

All other functional varieties of language use are derived, secondary from the elementary and basic form - the spoken one. The study of spoken language is extremely important because "spoken language is the only true language and the norm for evaluating all other forms of speech"

These provisions are commonly accepted and shared by the researchers of spoken language. Therefore, our work is based on the material of a living natural language - American English /AA/ - in line with linguocultural studies, i.e. the reflection of language in culture and culture in language, and not a literary language, but non-standard vocabulary and phraseology. The fact is that the issue of interaction and mutual influence of language and culture has attracted the attention of many researchers, which cannot be said about a non-standard language (with the exception, perhaps, of the works: Zelvis, 1990; 1992 on the material of invective) [1].

The relevance of the study of the relationship between language and culture as a central issue of linguoculturology is defined as follows: "The study of the interaction of language, which is a translator of cultural information, and culture-the historical memory of the people. The object is located at the "junction" of two fundamental sciences-linguistics and cultural studies ".

Various issues and aspects of the relationship between language and culture are actively raised and successfully investigated from the point of view of linguoculturology.

Natural language is part of the national culture. In turn, along with literary vocabulary, colloquialisms, colloquialisms, etc., slang is an integral part of the lexical and semantic system of the language. This gives us every right and every reason to consider slang a linguistic and cultural phenomenon.

In this case, it is of interest to raise the question itself and the proposed ways to solve it about the interaction of a non-standard language and national culture, and the position that non-standard vocabulary, as well as the rest of the vocabulary of the language, is a linguocultural phenomenon of every developed, living, natural human language.

Language and culture are inextricably, closely linked. These connections are diverse and heterogeneous. Culture is often mute in itself, and in these cases it cannot do without language. The communicative needs of native speakers contribute to the fact that people penetrate the secrets of culture.

Culture lives and develops in a "language shell", but it is not the "shell" that determines the content of culture, but, on the contrary, the content of culture dictates the nature and state of this "shell". Language serves the culture, and does not define her. But the language itself develops depending on the culture."

The relevance of the study is determined by the increasing interaction of different cultures and the lack of development of the problems of mutual contact between language and culture at the level of non-standard vocabulary and phraseology, in our case, general American slang.

The aim of the work is to identify the specificity and cultural content of lexical and phraseological units of general American slang (SLA) and to prove that the SLA units are culturally significant, that they convey cultural information about the United States and have national and cultural specifics.

The set goal defines the research objectives, the main of which are the following: to determine the status of common American slang in modern English, to show that the OAS units are carriers and translators of cultural information through cultural connotations, to show that not only lexical and phraseological slangisms, but also word-forming means of OAS are a way of transmitting cultural information, to show that in the process of contacting AA with other languages, borrowed units in OAS are a reflection of cultural interactions, the result of cross-cultural communication [2].

The main research method used in this paper is the introspective approach, which is based on the idea of the presence of "immanent" national-cultural characteristics regardless of other languages and cultures, as well as the hypothetical-deductive method of research, observation, description, contextual method, elements of component analysis.

The following provisions are submitted for protection:

1. The specific features of the mentality of the American linguocultural community and their content are uniquely reflected in the cultural connotation of lexical and phraseological slangisms, which relate to the basic concepts of linguoculturology and are the carrier of cultural information. Non-standard vocabulary, as well as the main vocabulary of the national language, is a linguocultural phenomenon of every developed, living language, a taxon of the culture of the people, and the original vocabulary and phraseological slangisms are carriers of material and spiritual cultural information about the people-native speakers.

2. The relationship between language and culture is an integral part of the more global aspect of "language and society". Sociolinguistic analysis of the linguistic issues of a multinational society makes it possible to identify the ethnic origins of the social implications of a linguistic and cultural community. The study of general American slang is particularly interesting and promising in linguo-cultural terms due to the fact that American English has branched off from British English, and the specifics of general American slang clearly show its national identity - that is, its national identity. common American slang could only have originated on American soil. The peculiarities of American slang are determined; in particular, by the fact that

it is a product of a multinational society, it absorbs the taxa of national cultures, is enriched and dynamically develops in new conditions.

3. Slang is an integral part of any developed natural language and arises as an inevitable consequence of the codification of the national language. Slang - an integrative component, an integral component of the English language, as the most dynamic formation of the lexical-semantic system of the language very quickly updated, so it is in concentrated form, basic concepts, a kind of linguistic area, which tested a new language elements and then partially digested standard literary language. Slang shows trends in the possible development of the language in the future.

4. Contrary to the prevailing perception, common American slang forms not only one-day words, but also lexical units that have a long language life and history. General slang is not exclusively the language of the social grassroots; it is a component of the spoken language of native American English speakers of various social status, education, professions, a language actively used by the press, fiction. Common American slang has a tangible impact on other variants of the English language.

5. Part of the word-forming means in general American slang is the same for standard and non-standard American English, but there are word-forming elements with their own specifics, characteristic and used only in general slang. However, the innovations that have appeared in slang can acquire the status of standard American English.

6. The analysis of the language material shows that a living national language, both at the standard and non-standard level, cannot be homogeneous, it is a heterogeneous formation, which is reflected, in particular, in the variability of general slang, which is a property of a living language. In turn, the local-temporal marking of the general slang is an inherent property of it. Despite the rather high level of variation of general slang presented in lexicographic works, this does not prevent members of the American linguistic and cultural community from communicating.

The object of the study is the general American slang, its cultural connotation and its cultural function. The scientific novelty of this work is determined by the fact that it was first conducted a detailed complex linguistic and cultural analysis of common American slang operation (transfer of cultural information). This allows us to consider the OAS as an important taxon of the language and culture of the United States.

The theoretical significance of the research lies in the fact that it was first put forward and analyzed the question of the correlation of language and culture in literary and non-standard material dynamically developing American English, it is shown that not only vocabulary and idiomatic slang, but derivational means, both native and borrowed - are carriers of cultural information.

The practical value of the work is determined by the fact that its results can be used in lexicographic practice, as well as in the course of lectures and seminars on lexicology and stylistics of the English language and in the course of translation, in special seminars and special courses in linguoculturology, in writing term papers and theses.

As material for the study was collected various dictionaries of American slang (24 publications), dictionaries of new words in English (17 titles) - published in the twentieth century (see list of dictionaries), dictionaries, fiction of the United States - more than 30,000 pages of the original text; to illustrate the theoretical statements used American literary texts, media and English-English dictionaries.

The main provisions of the dissertation were published in 33 works, including the monograph " General American slang: composition, derivation and function /linguoculturological aspect/", articles and theses, and were approved at scientific international, All-Russian, regional congresses, symposiums and conferences in Perm, Pyatigorsk, Krasnodar, Volgograd. The main provisions and conclusions of this study can be summarized as follows:

The analysis of the vast array of lexical and phraseological units of common American slang in the linguoculturological aspect allows us to confirm the existence of a close relationship between language and culture at the level of non - standard vocabulary and phraseology-as in standard American English. These connections are sometimes less pronounced, but they are nevertheless - implicitly or explicitly - present in Slang units.

General American slang is an integrative component, an integral component of AA, is an unconditional and integral part of the culture of the American linguistic and cultural community, OAS is a taxon of US culture. To analyze the cultural function of slang units, the concept of linguoculturema was used, which combines the actual linguistic and extra-linguistic, cultural content. At the same time, the important role of cultural connotation is repeatedly emphasized, which is the basic concept for linguoculturology, which studies the living communicative processes and the connection of the language expressions used in them with the synchronously acting mentality of the American people [3].

The paper focuses on the place of SLANG in the US cultural system, noting that slang is the main component of the English vernacular, it is understood by most of the US population and is a linguistic and cultural phenomenon, since the basic values of the American people are uniquely refracted and reflected in the SLANG, which is the carrier and translator of a certain fragment of American culture. The study reflects the fact that the stability and long life of some units of American slang indicate the flexibility and resilience of both the OAS and the AA as a whole. The analysis of the SLA once again confirms the position that language and culture are anthropocentric entities, they are in man and serve man, without man they have no meaning [4].

Slang is the breath of life, a constantly updated layer of vocabulary, evidence of the evolution of the lexical composition of AA. This is evidenced by lexicographic sources, lists of new words in various publications, and the active use of slang units in colloquial speech. The active means of OAS development are the internal reserves of its development - these are affixes and semi-affixes, among which are infixes used only in OAS - but not in literary AA, these are bullion words, compound words, conversion, reduction, reduplication, etc.

The paper emphasizes the national-cultural specificity of the slang units of AA and shares the point of view that when it comes to the national character and national specifics, the historical factor should be taken into account, since the national is always diachronic. Thus questioned sufficiently well-established thesis that the words of the slang short-lived that they are ephemeral, etc. If the word lives 100-200-300 or more years, then a better testimony is not required.

Based on the material of the OAS, the issues of the action of analogy and economy in word formation and especially the role of word-forming means in the formation of cultural information of American slangisms are considered. It is noted that the word-forming means of the SLA are national-specific, while the very way of naming everything that relates only to the United States, their culture, is a carrier and translator of cultural information. At the same time, cultural information is in many cases implicitly expressed, it is implicit. Of interest is the verbal packaging of elements of culture and the realities of American linguistic and cultural reality.

Semantic derivation is considered in the work as the main method of adding vocabulary to the general American slang. This is a metaphorical and metonymic transfer of meaning, narrowing and expanding the meaning of words, generalization and concretization, deterioration and improvement of meaning, etc. Numerous examples from American fiction and journalism convincingly demonstrate this. The characteristic use of the secondary nomination indicates the sociality of the language, which is a component of linguistic culture.

Since most of the new meanings of already known words transmit new bits of cultural information about the topic of conversation, each time the decoding of this cultural information depends on the linguistic and cultural competence of the listener: the more extensive it is, the more information he will extract from the linear combination of words heard. The material of the study indicates that the generalization of the lexical meaning of a word through a radial, sequential or mixed way of developing this meaning prevails in the OAS.

Borrowed vocabulary in the OAS is considered as the result of cross-cultural communication; at the same time, lexical and phraseological units of the donor languages bring new cultural taxa of other languages and peoples to the AA. The United States is characterized by the interaction of immigrant languages with English, resulting in internal borrowing due to direct language contacts. As an example, borrowings from Yiddish are taken. As a result of language contacts and cross-cultural communication, OAS accounts for approximately 5 percent of the borrowed units of the total number of slangisms in AA. The specificity of AA contacts is the language situation, which consists of both inter-language and intra-language relations.

The analysis of the material shows that the connection between language and culture is incorporated in the slang unit, its semantics, graphics and phonetics. Due to the fact that one of the tasks of linguoculturology is the explication of the cultural significance of language units, the examples of SLA presented in the work show the functioning of the cultural connotation of slangisms and the culturally significant information transmitted by lexical and phraseological units of slang. This function of

slang units follows from the purpose of the sign itself-to transmit information, since the sign is due to the communicative need of native speakers. Culture, cultural information is invisibly present behind the system of meanings of expressive lexical and phraseological units of the OAS [5].

In the process of transmitting culturally relevant information, CCA units directly affect the mentality of members of the American linguistic and cultural community - the national way of seeing the world and acting in certain circumstances.

The cultural function of the OAS phraseological units is associated with their large axiological, emotional, figurative and expressive load, while the American non-Standard phraseology reflects the cultural and national specifics of the United States. The phraseology of general American slang is not inferior in its variety to the literary phraseology of AA, including FE in its composition corresponding to sentences, cliched slang expressions, etc.

In the SLA, variability is widely represented, which is a property of a living, natural language; this is the locally, temporally and socially marked functioning of SLA units that reflect the territorial and temporal characteristics of people, local habits and customs, i.e. cultural facts, cultural information that is fixed in slang units. The variability of slang units is not a hindrance to the members of the American linguistic and cultural community in their communication.

In the future, it makes sense to develop a scheme of application of the material work in the lexicographical description of the lexical meaning of the slang and culturally significant information of these units, and to analyze the possible ways of describing American language of the person /if at all possible and place custom AA at the same time.

References

1. Averyanova N. E. On the definition of the concept of culturally-colored vocabulary // Language norm and variability. Dnepropetrovsk, 2015.- p. 10-19.
2. Ageeva R. A. Yazyk i etnos [Language and ethnos]. Sat. reviews. M.:
3. Aznaurova E. S. The word as an object of linguistic stylistics:
4. Alekseev A. Ya. Stylistic information of the language sign / / Philologiyanauki, 2016, no. 1. p. 50-55.
5. Amosova N. N. Osnovy angliyskoifraseologii. L.: LSU, 2017. 207 p.

UDC 373.1;37.026

THE ROLE OF COMMUNICATIVE COMPETENCE AS A MEANS OF DEVELOPING COGNITIVE ACTIVITY IN TEACHING ENGLISH

Tillabai S.Z.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Бұл мақалада автор ағылшын тілін оқытудағы коммуникативтік құзыреттіліктің рөлі мен орнын қарастырады. Автор сондай-ақ коммуникативтік құзыреттілікті білім алушының сөйлеу әрекетінің маңызды құрамдас бөлігі ретінде және оның танымдық әрекетін дамыту құралы ретінде зерттейді.

В этой статье автор рассматривает роль и место коммуникативной компетенции в обучении английскому языку. Автор также исследует коммуникативную компетенцию как важную составляющую речевой деятельности обучаемого и следовательно, как средства развития его познавательной деятельности.

The need for language planning arose immediately after independence. Here is how N. A. Nazarbayev describes the situation of the new state at the time of independence in the book "On the threshold of the 21st century": "there Is no diplomatic representation abroad, there are no elementary developments on foreign policy issues, there are no qualified personnel..." [1]

At the present stage of development of society, it has long been obvious that we cannot limit ourselves to the concept of "education" as a process of giving a growing person a mental and spiritual appearance. A complete process of formation and development of the personality, its acceptance of moral norms and mastery of communication is impossible without education, because it also represents a certain process in the form of a set of influences on the formation of personality, which leads to the acquisition of behavioral skills in this society and social norms accepted in it.

Today, considering the patterns of development of the modern community, we come to the conclusion that the core line in this process is the convergence of peoples and languages and the strengthening of their interaction. And this is all the more relevant against the background of economic reforms in our country, which have led to the emancipation of the individual's personality, bound by party dogmas, prohibitions and laws, as well as the search for a person's language identity, which is sometimes accompanied by a lack of tolerance and respect for each other.

All this encourages the educated public to put on the agenda the understanding of such an ambiguous phenomenon as the globalization of the world, which has its own certain contradictions [2].

On the one hand, it is the unification and destruction of narrow nationalism and historical barriers between peoples, on the other - the threat of erasing the ethnic and linguistic identity of peoples, which leads, of course, to the desire to preserve and protect the uniqueness of their own language.

This is why education is currently facing a difficult task of preparing a young person for life in a multi-ethnic and linguistic environment, when it is necessary not only to develop their national language, but also to understand the uniqueness of other languages. Educating young people in the spirit of respect for all peoples and eliminating negative perceptions of people of other nationalities is a task that requires appropriate training of teachers working in the field of education and upbringing of children.

When we talk about educating communication skills, we must admit that this is as long a process as educating other human qualities. In the process of learning different languages, in the process of acquiring communicative competence, both the teacher and the student go through several stages, the relationship between which is quite dialectical and complex.

These stages include tolerance, understanding and acceptance of a foreign language, as well as ways of behavior in problematic communication situations, knowledge of grammar and vocabulary.

The essence of competence is determined by the compliance of the requirements, established criteria and standards in the relevant areas of activity. Competence in language education is often associated with the concept of "communicative competence", which only partially reveals its essence [3].

The role of communication as an environment for the development of each individual is very great. An individual's education develops and grows as the individual interacts with the community's languages. The more diverse and broad the connections of an individual with linguistic culture, the richer the prospects for individual education. And the main role in the organization of these relations for a long time belonged to schools, universities, etc.

They, first of all, took students beyond the boundaries of the linguistics of their territory. However, today the situation has changed dramatically, as communications and computer technologies have clearly expanded the educational opportunities of every person.

Ya. M. Kolker in the work dwells in detail on the following point: "In recent decades, traditional foreign language teaching has been contrasted with communicative and intensive methods."

The term communication should not be understood narrowly, purely pragmatically. It is impossible not to agree with I. L. Bim that "communication is not limited only to establishing social contacts through speech, to mastering the tourist language. This is the introduction of the individual to the spiritual values of other peoples - through personal communication and through reading."

Communicative teaching of foreign languages has an active character, since speech communication is carried out through "speech activity", which, in turn, serves to solve the problems of productive human activity in the conditions of "social interaction" of communicating people. The participants of the communication are trying to solve real and imagined tasks of joint activity with a foreign language [4].

A. A. Leontiev in his work emphasizes: "strictly speaking, speech activity does not exist as such. There is only a system of speech actions included in any activity - entirely theoretical, intellectual, or partially practical."

According to the point of view developed in the monograph by I. A. Winter, "speech activity is a process of active, purposeful, language-mediated and situation-driven communication, interaction of people with each other (with each other)."

Therefore, the author concludes, and the teaching of speech activity in a foreign language should be carried out from the position of formation and independent, determined by the fullness of its characteristics of activity. The peculiarity of the activity type of training is that it is primarily associated with a separate type of speech activity by its purpose and essence, so we find it widely used when it comes to teaching reading, listening, translation, etc. And only in one of the known methods of communication, which tries to cover the teaching of a foreign

language in General, namely in the communicative method of E. I. Passov, we find the main features of the activity type of teaching.

The speech orientation assumes the speech orientation of the exercises, i.e. the degree and measure of their similarity to speech. This, first of all, concerns exercises for the formation of skills and means the use of conditional speech, not language exercises for this purpose, as well as the exclusion of all pseudo-speech exercises in the process of developing speech skills. In other words, all exercises should not be in speaking, but in speaking, when the speaker has a certain speech task and when they are performing a speech effect on the interlocutor.

The problem, therefore, is reduced to the organization of speech, (and not educational) partnerships in educational communication. In fact, communication is taught at all stages of learning the material. But there are a number of things that require special training.

So, for the ability to communicate, a special role is played by: the ability to communicate, roll it and resume; the ability to pursue its strategic line of communication, to realize its tactics of behavior contrary to the policies of the other to communicate; the ability of the account every time a new (new several) speech partners, change roles, or conversion of communication; the ability of the probabilistic forecasting of the behavior of the speech partners, their statements, the outcomes of a given situation. All that has been said above regarding the communicative method of teaching speaking in a foreign language allows us to assert that the subject of training in this case is speech activity. In this method, there is a clear separation of the verbal skills of speaking and suggests exercises to their successive formation. All this, in turn, gives grounds to assert that the communicative method of teaching speaking by E. I. Passov is an active type of teaching foreign languages [5].

In general, the communicative method of teaching speaking as a type of speech activity and a means of communication includes five principles: the principle of speech orientation; the principle of individualization with the leading role of the personal aspect; the principle of functionality; the principle of novelty.

The purpose of teaching foreign languages is not a language system, but a foreign language speech activity, and not in itself, but as a means of intercultural interaction. Language is an element of culture, it functions within a certain culture.

Therefore, we must be familiar with the peculiarities of this culture, the peculiarities of the functioning of language in this culture. We are talking about the need to form a country-specific competence. The subject of speech activity is thought. Language is a means of forming and formulating thought. This leads to methodological conclusions that are essential to the subject of our discussion.

In order to develop the necessary skills and abilities in a particular type of speech activity, as well as linguistic competence at the level defined by the program and standard, active oral practice is necessary for each student of the group. To form a communicative competence outside of the language environment, it is not enough to saturate the lesson with conditional-communicative or communicative exercises that allow solving communicative tasks. It is important to give students the

opportunity to think, to solve any problems that give rise to thought, to discuss possible ways to solve these problems, so that children focus on the content of their statements, so that the focus is on the thought, and the language acts in its direct function - the formation and formulation of these thoughts.

That students perceived the language as a means of intercultural communication, it is necessary not only to acquaint them with cultural issues (which, of course, important), but to find ways of incorporating them in an active dialogue of cultures, so they actually might know the peculiarities of the language in the new culture. Language acquisition is a mutually directed process, for which all the basic laws of communicative activity are valid. At the same time, there is also communication of understanding and experiencing a particular reality, which requires individual perception; and this category of communication determines the formation of an integral personality as a native speaker of their own language and cognize of another. This is why communication is one of the key concepts of linguistic education, in which it is understood as constantly changing value orientations shared by people living here and now. Even theoretically acceptable mastering of the entire set of huge palette of languages by students does not make them subjects of communication, despite the external signs of education.

Language is transmitted not in the process of passive acquisition of ready-made information, but in personal communication, i.e. in communication with a person as a native speaker of a particular language. A person can simultaneously Express a General thought and react to it in a special way peculiar to him. Modern pedagogical reality is such that it is necessary to take into account in education, on the one hand, the communicative factor, on the other - the creation of conditions for learning the language and culture of other peoples. In this regard, the problem of communication education is attracting more and more attention of the national pedagogical community, and the most important aspects of human life - national-language features and linguistic values-have become the focus of attention of teachers.

Linguistic competence as one of the components of foreign language communicative competence.

Communication competence is complex. It is a set of individual competencies that make up the system: speech, language, or linguistic. Since the standard is intended for training, it is advisable to take into account the improvement of educational and cognitive competence when forming it. The set of these competencies will form the starting point for the formation of an educational standard in foreign languages [6].

As for communication competence itself, it was clearly underestimated in the past years. In modern conditions, it would be naive to think that full-fledged communication is possible only on the basis of the ability to operate with language material. From the position of the sociological theory of communication, the process of communication between people is an exchange of information, in which one of them owns some information that is unknown to the other, otherwise meaningful communication does not occur. Information inequality occurs due to the fact that part

of the knowledge of one of the interlocutors is individual that is, obtained as a result of personal experience.

Thus, for a successful act of communication, it is necessary not only to have a common language means for the interlocutors, but also a General amount of knowledge. Such common knowledge for participants of the communication act is background knowledge. As shown in their research by E. M. Vereshchagin and V. G. Kostomarov, four groups of background knowledge can be distinguished [7].

The first group includes universal knowledge, such as concepts such as the sun, wind, trees, and the like.

The second group includes information that is available only to members of a particular ethnic language community. This knowledge was developed by a certain people, and reflects their culture, way of life and customs.

To the third group of knowledge, researchers attributed regional knowledge that is characteristic of the inhabitants of a particular region.

Finally, the researchers assigned professional knowledge and relevant vocabulary to the fourth group. It is obvious that this layer of concepts is not relevant for high school, and therefore can be ignored.

To ensure genuine communication, even within a limited framework, knowledge related to the fourth group of background knowledge is necessary. This is the function of communicative competence.

Methods of communication techniques are used in communication games, in which students solve communicative and cognitive tasks using the means of the foreign language being studied.

Communication games have a high degree of clarity and allow you to activate the language material being studied in speech situations that simulate and simulate the real process of communication.

A communicative game is a learning task that includes language, communication and activity tasks.

The solution of a language problem involves the formation or improvement of speech skills in the process of purposeful use of a given language material in speech activity. The communicative task is to exchange information between the participants of the game in the process of joint activity.

Communicative games, which are based on the admission ranking. This technique involves the distribution of certain items in order of importance, the importance of their preference.

During the game, there is usually a discussion, because there are differences in points of view when ranking information, and students justify their choice in pairs or groups [8].

Thus, mastering a foreign language, and, consequently, elements of the value system of the culture of another nation, we can assume some changes in the behavior of students, at least in the communicative behavior.

A convincing argument for the validity of this thesis is the noticeable changes in speech behavior. As a rule, the style of communication changes, especially for those who are at least briefly in the language environment:

- as a rule, the speed of speech in the native language increases;
-there are characteristic gestures, some looseness, smiling, emotionality, increases the volume of speech, that is, the speech behavior of speakers of the studied languages has a peculiar effect on the students.

References

1. Назарбаев Н.А. Ежегодное послание президента народу Казахстана: Астана, 2018.
2. Колкер Я.М. Практическая методика обучения иностранному языку. - М.: Издательский центр «Академия», 2017. - 389 с.
3. Бим И.Л. Некоторые актуальные проблемы современного обучения иностранным языкам / И.Л. Бим // Иностр. языки в школе. – 2015. – № 4 – С. 5-8.
4. Леонтьев А.А. «Теория речевой деятельности» - М., 2016.
5. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе / И.А. Зимняя. – М.: Просвещение, 2019. – 222 с.
6. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. М., 2015.
7. Иванов Д.А. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий. Учебно-методическое пособие. - М.: АПК и ПРО, 2017. - 101 с.
8. Мильруд Р.П. Компетентность в изучении языка // Иностранные языки в школе. - 2016. - №7. - С. 30-36

UDC 811.111

CHARACTERISTICS OF SUSTAINABLE UNITS IN BUSINESS ENGLISH

Toksanbai M.S.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Мақалада іскерлік қарым-қатынас саласында қолданылатын ағылшын және орыс тілдерінің фразеологиялық бірліктерін зерттеу қарастырылған. Қазіргі әлем тез өзгеріп отырады, бұл қазіргі тілде көрінеді. Мәдени және экономикалық қатынастар әлемнің барлық елдерін біріктіреді. Бизнес халықаралық қатынастардың дамуына үнемі өсіп келе жатқан әсерге ие, ол табиғи түрде бір елдің шеңберінен шығып, осы саладағы халықаралық байланыстардың қажеттілігін тудырады.

В статье рассматриваются исследования фразеологических единиц английского и русского языков, использующихся в сфере бизнес коммуникации. Современный мир быстро меняется, что находит своё актуальное отражение ив языке. Культурные и экономические отношения связывают воедино все страны земли. Бизнес оказывает все возрастающее влияние на развитие международных отношений, что, естественно, выходит за рамки одной страны и приводит к необходимости межнациональных контактов в этой области.

The modern world is changing rapidly, which is reflected in the current language. Cultural and economic relations link together all the countries of the world. Despite the differences in the value orientations of each of the currently existing national communities, there is a tendency to strengthen mutually beneficial relations.

Communication in the field of business, thus, strengthens interethnic relations and, as a result, becomes the most important socio cultural factor of our time. In recent decades, interest in the study of natural languages as projections of the national worldview has sharply increased. In international communication, the issue of mutual understanding is brought to the fore [1]. Differences between languages,

due to differences in cultures, are most noticeable both in vocabulary as a whole and in phraseology as a “mirror of the life of a nation”. The study of phrase logical units (phrase logical units) as linguistic units that most clearly reflects the national characteristics of the culture of a native speaker appears to be important in connection with the desire for an adequate understanding of the mentality of representatives of this nation against the backdrop of developing business contacts. In this work, we studied phrase logical units used in business speech by native English speakers as well as native American speakers; these phrase logical units were compared with similar linguistic means of the Russian language.

The never-fading interest in the study of semantics poses the problem of describing vocabulary as a structurally organizational level of the language and the development of certain methods and principles for the study of the meaning of words. At the present stage of the development of linguistics, the most established opinion about the meaning of a word is considered to be that, according to which the meaning is determined not only by its correlation with the concept of reality, which is expressed with the help of this word, but the meaning of the word depends on the part of the word to which it refers, on its specific logical connections with other words, on the semantic relationship of this word with similar meaning words. This approach to determining the meaning of a word and its description allows us to represent its structure as a set of components of varying degrees of abstraction that are in relation to the hierarchy. Thus, the structure of the meaning of the lexical unit represents the dialectical unity of the multilevel components.

Namely, the categorical meaning, for example, underlies the lexical and grammatical classification of words by parts of speech (i.e., the generalized meaning is superimposed on the specific lexical meaning of the word: for nouns - the value of objectivity, for adjectives - the value of a sign, property, quality, in verbs - the meaning of the process, action, state, etc.); the subcategory component of the word meaning forms a syntagmatic meaning (i.e., numerous valiancy classifications of words are built on the basis of the syntagmatic meaning, in other words, one group of words comes into collocation with other words). The component of its own lexical meaning defines the nominative or proper lexical meaning of a language unit. A comprehensive analysis of the consideration of lexical meaning allows us to consider its dynamics of development vertically (i.e., consider the semantics of this word in all its semantic branches) and horizontally (i.e. its possible connections, logically combined in a linear series). The vocabulary of business English in terms of considering the development of the word in which it is presented above is surprisingly indicative. (One of the most common lexical units of business English is the word advertisement and its single-correlative units are advertising, advert (marked unofficially in British English), advertise and advertiser [2]. All words except advertise (action category) are classified as single-category units. Advertisement - the main nominative value (ONZ) (according to Longman's Dictionary of active learning of English vocabulary) means: announcement, advertisement, and announcement. In other words, information about goods, various

types of services, etc., in order to alert consumers and create demand for these goods, services: to put an advancement in the paper.

Advertising - the main nominative meaning of the word advertising, advertising, publication of announcements: A job in advertising Advert or ad (short for advertisement) TV adverts in between programs. Advertiser - the advertiser, the first meaning of the word, and the secondary meaning - a newspaper with announcements (some dictionaries) combine both meanings in ONZ. Advertise: ONZ - prevent ads, advertise. All lexical units are based on the message archaism. Differentiation is achieved through (semantic components denoting the occupation (as in the word advertising), an action agent in the word advertiser, connotations in the words advert (ad). The advertise verbal unit realizing its objective orientation in combinations to advertise an article, a product becomes transient and at the same time, by the complexity of its nature, can be used as intransitive. Compare: Within 24 hours of shipment of the goods the Sellers are to advertise the Buyers the date of shipment, contract and transport numbers and the number of the Bill of Lading - In this make-up, the predicate unit is marked by transition. It's pity that the intermediates advertise so much.

The analyzed verb unit remains transitive. The advertisement and advertising units, as a rule, have a left-side attribute: advertisement, means of advertisement, newspaper advertising. However, at the syntactic level, in the syntactic construction, they themselves can act as both left-handed and right-handed determinants. For example: advertisement release; advertising expenses. All advertising expenses for the first year are to be refunded. The company blamed an unexpected rise in advertising costs. Named nouns act as definitions on the left. The same lexical units also manifest themselves in the role of a right-handed attribute: means of advertisement: impact of advertising [3].

The lexical unit advertiser implicates both the person and the inanimate agent of the action. Advertisers use services of publicity agencies - the subject of the action is expressed by a person. Different advertisers are on stile to obtain the necessary data on every day goods - the agent is not expressed by a face. The next unit of market analysis also has a wide range: it appears both in the position determined and in the position determining: world market: foreign market - the first positional option and market capacity market demand: market turnover, etc. - the second positional variant. Members of such structures are correlated as being defined and determining. The considered lexical unit in syntactic explication enters into various linear relationships, thus demonstrating a wide range of semantic fields: The market determes what goods in demand.

Market is steady. In the role of the subject of action, this unit expands the range of its lexical-agmshtic variants (LSW) from designating the place of gathering of people for conducting trade operations to the state of affairs in the sales market itself, i.e., the state of the trade itself: The next market is on Tuesday. The market is rather depressed at the moment. As can be seen from the examples, the component of the inanimate agent of action prevails in the hierarchical structure of the leading unit, although the personal executor is undoubtedly implicated, because only people are

the main driving force of trade. Along with the subject of the action, this word can fulfill the function of the object of the action both direct: Don't find a market for his skill, and indirect: Russian dependence on a foreign market is more than vivid. In the function of adverbial, the use of the analyzed unit is not less than the aforementioned object: turn in the market.

There's a great activity in the tea market. Derivatives of a market unit are a marketer; marketing. The expansion of vocabulary on a semantic basis is through the suffixes *er*, *ing*, denoting the actor, agent of action and the activities associated with the market [4]. There are a number of stable units that form derivatives as through suffixes: *sale*; *saleable*; *salesmanship*, and through the prefixes: *insurance*: *underinsurance*: *reinsurance*: *co-insurance*. Katya can be seen from the above examples, in situations of the implementation of a speech act, the structure and significance of a language unit is sometimes preserved, and sometimes undergoes changes, so it is important to know the potential capabilities of units of the language system in the context of speech realizations. The reception of anticipation (foresight) is greatly assisted by the presence of "strong, stable systems" in the lexical unit. By the stability of units, we mean their variable ability to combine in a linear row with other constituents, performing programmed logical-communicative tasks. However, their implementation depends on the mobility of the nuclear seme, on the possibility of vertical development (those on the number of drugs), which is directly proportional to their distribution and explication at the syntactic level, i.e., the potential possibility of their syntax.

For a correct understanding of phraseological units found in the statements of participants in business communication, it is necessary to resort to pragmatic and discursive approaches in their study. In this paper, phraseological units are examined in their contextual context from the point of view of linguistic and extralinguistic factors proper (communication conditions, its chronotope, subject line, characteristics of the communicants themselves and their relationship to each other and to the corresponding communication situation), as well as from the point of view of explicit and implicit contexts. It must be emphasized that the features of the use of phraseological units depend not only on the specific speech situation in which an expression is pronounced, but also on the framework within which functional style this expression is used. In domestic linguistics, scientific and artistic functional styles are contrasted, differing in the functions they perform: communication functions, on the one hand, and impact functions, on the other.

The difference in functions and determines the use of different lexical units by the authors. In business discourse (DD), the functions of communication and influence coexist. The vocabulary of business discourse is mostly neutral. But one cannot but take into account the fact that the speaker's influence function on the interlocutor allows the former to expand the choice of lexical means. To create the desired effect, the speaker can use emotional-evaluative and expressive-figurative means, including idiomatic expressions. Speaking about the written form of business discourse (business letters, contracts, reports and other types of documentation), we consider it possible to assert that it uses incompletely rethought motivated

phraseological units arising from the merger of the meanings of lexical components and which are an expression of a single integral meaning.

These units are phrase stamps, standardized stylistic cliches (Your prompt (early) reply will be appreciated. - We will be grateful for your prompt reply. We look forward to hearing from you soon. - We look forward to hearing from you in the near future.) , as well as stable combinations that have become terms in DD (This principal reason for this fast-food development is to increase cash-flow. - The main reason for the development of a fast-food restaurant is an increase in cash flow [Takis Project]. Imported "Bush legs "are said to sell at 5 Rb less than the factory¹⁷production [5]. They say that imported chicken hams (Bush's legs) are sold for 5 rubles. cheaper than factory products [Takis Project].). In the oral form of business discourse (in negotiations, business telephone calls, sales activities, advertising campaigns of companies, etc.). quite frequent use as unlabelled cliched phrases {Please feel free to contact us any time you need Please contact us at any time, if necessary. Does, that fit in with your objectives? - Does it correspond to your \goals?}, Duck and stylistically marked lexical units,; in .dhda. number of metaphorical, idiomatic expressions. In answering, the question 'How do you make globalization work ?.', Percy Barnevik describes, the 'global glue' that keeps the many different people in ABB together, Answering the question "How do you ensure that globalization yields good results?", Percy Barnevik. describes so. called "global glue", which firmly connects in the company. ABB completely different people [our translation is VP]. So what we tried to.do was flatten the organization, breakdown the vertical wall, so that an organization can learn, and organization can be quick . So, what we tried to do was align the organization, that is, break down the existing wall of vertical (subordinate) relations so that the organization's employees could learn new things and the organization itself would become mobile [our translation is V.P.]) We find a lot of idiomatic and metaphorical expressions in magazine and newspaper articles telling about the business world, the life and work of people belonging to this world, in the really sounding speech of business people. As a confirmation of the work, some examples are taken and analyzed from business documentation, interviews with businessmen and articles (Time magazine, Newsweek).

A distinctive and significant feature of the metaphor is its ability to form and verbalize new concepts in those subsystems of the language where the installation of imagery is not the leading one, including in business discourse. In this capacity, the metaphor can be called conceptual, i.e. creating concepts - verbalized concepts. So, in the field of business English (stock transactions), when verbalizing new concepts, lexical units appeared and were customarily fixed: zoomorphic metaphors: bear ("bear" is a dealer playing on the stock exchange) and bull ("bull" is a dealer on the stock exchange bullish) [6]. Based on these conceptual metaphors, a number of phraseological units arose: bear raid / bear campaign ~ "bear raid": active sale of securities (or goods) of a certain type in order to bring down their prices and subsequent purchase on more favorable terms, bear rumors - alarming rumors (on the stock exchange), bull account broker obligations for securities during the game to

increase (on the stock exchange), bull-bull - maintaining high prices on the stock exchange.

Similar phraseological units are used both in oral business speech and in writing. From the perspective of cognitive linguistics, it is necessary to note the presence of a tendency related to the metaphorization of business speech. In the language of business communication, a number of conceptual metaphors can be noted. So, the understanding of business activity of both an English-speaking and a Russian-speaking businessman is almost identical: both of them use lexical turns of the army or military subjects in the context of doing business, which allows us to conclude that they use the metaphorical model of "war". For example: battle of the brands - competition of existing brands in the market; bury the hatchet - "bury the ax", make peace; (be) under arms - under arms, on alert, etc. This happens due to the fact that in modern business the representative of the other side, as a competitor, is most often associated with an adversary with whom one should always be on guard so that he does not catch by surprise, build a strategy, adhere to certain tactics, etc. In business discourse, there are orientational metaphors related to spatial concepts and relationships. For example: climb to the top of the career ladder - high up the career ladder; be at the very bottom of the career ladder - occupy the lowest position in the service hierarchy. Detailed - , the study of the metaphors of the English and Russian-speaking business discourse seems relevant for further research.

References

1. Пономаренко В.А. Некоторые аспекты обучения студентов ведению деловой корреспонденции на английском языке// Мат-лы научно практической конференции Краснодарского филиала Российского государственного торгово-экономического университета «Экономические и правовые проблемы развития и регулирования рыночных отношений в России». Краснодар: КФРГТЭУ, 2015.-С. 358-361.
2. Пономаренко В.А. Практические рекомендации по обучению ведению -, деловых бесед и переговоров с зарубежными партнерами (на-материале английского языка)// Мат-лы научно-практической конференции Краснодарского филиала Российского государственного торговоэкономического университета «Экономические и правовые проблемы развития и регулирования рыночных отношений в России»,. Краснодар: КФ РГТЭУ, 2015.: - С. 468-472 (в соавт. с Ю.Н.Фоменко).
3. Пономаренко В.А. Семантическая «свобода» использования, у устойчивых сочетаний в деловой лексике английского языка//. Научнотеоретический и практический журнал «Синтез» Кубанского отделения Российского философского общества при РАН. Философия,. Право. Экономика. Краснодар: СинтеЗ, 2019. №2 (3) - С 77-79.
4. Пономаренко В.А. Национальная специфика семантики , фразеологических единиц языка// Научно-теоретический «.практический •., журнал «Синтез» Кубанского отделения Российского философского общества при РАН. Философия. Право. Экономика. Краснодар: СинтеЗ, 2017. 1(4)-С. 62-65.
5. Пономаренко В.А. Фразеологические единицы как зеркало культуры// Лингвистическая организация дискурса: функциональные и содержательные ;-> аспекты: Межвуз. сб. трудов молодых учёных. Вып. 2. —Краснодар: КубГУ, 2015.-С. 154-160.
6. Пономаренко В.А. Дискурс: французская лингвистическая школа// Материалы международной лингвистической конференции «Язык и дискурс в современном мире» (Майкоп, 19-20 мая 2016г.): В 2 ч. Ч. 2 - Майкоп: ИздвоАГУ,, 2016. -С. 121-126.

INFORMATION TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS

Turgynbai A.G.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

В статье рассматривается важность информационных технологий. В современном обучении особую роль ребенку отводят на деятельность по поиску, осознанию и переработке новых знаний. Сегодня учитель не столько учит, сколько руководит самостоятельностью учащихся, организует процесс обучения, а также оказывает нужную помощь и поддержку во всех сферах обучения.

Мақалада ақпараттық технологияның маңыздылығы қарастырылады. Қазіргі оқуда балаға жаңа білімді іздеу, түсіну және өңдеу бойынша іс-шараларға ерекше рөл беріледі. Бүгінгі таңда мұғалім көп нәрсені үйретпейді, өйткені ол оқушылардың бастамасын басқарады, оқу процесін ұйымдастырады, сонымен қатар оқытудың барлық саласында қажетті көмек пен қолдау көрсетеді.

We live in a time when information technology is gradually being combined with the educational process. In modern education, a special role is assigned to the child for the search, awareness and processing of new knowledge.

Today, the teacher does not so much teach as direct the students' self-activity, organizes the learning process, and also provides the necessary help and support in all areas of learning. It is a generally accepted fact that Internet technologies are already an integral part of the information culture of both teachers and students.

The information and educational space is just beginning to fill up. In order to prevent haphazardness and illiteracy, it is necessary that subject teachers with many years of experience make their own contribution to the content of this information resource. Therefore, it is essential for teachers to know what services and for what didactic tasks they can also use in their own educational practice with the use of modern pedagogical technologies [1].

First of all, it is necessary to take into account the possibilities of the Internet in the educational process. The emergence of the Internet in education stimulates the desire of students to learn, expands the individual field of activity of each student and increases the speed of distribution of high-quality material within the lesson. All this is done through e-mail correspondence with students from other countries, the creation and implementation of joint telecommunications projects, the ability to read books in the original, and participation in various competitions and Olympiads. The issue of the inclusion of the Internet in education and, in particular, its use in the teaching of languages, is currently very relevant. This is mainly due to the fact that when using the Internet as a method of teaching a foreign language, it is best to achieve many goals in education and upbringing [2].

The Internet with its huge information and no less impressive didactic capabilities can bring invaluable help:

- in the independent cognitive activity of students;
- in educational activities in the course of distance courses;
- in the educational process in the classroom.

In the case of foreign languages, the Internet provides a unique opportunity to use authentic texts, listen to and communicate with native speakers.

The purpose of the innovative educational environment concept is to meet the social needs and personal goals and motivations of students that are associated with the active integration of our society into the world economic and cultural systems.

In didactic terms, the Internet includes at least two main components: telecommunications and information sources [3].

The most popular types of telecommunications (i.e. communications)-Internet technologies) include e-mail, chat, forum, video and web conferences, etc. Initially, they were founded for real communication between people who are at a distance from each other and only then began to be involved in teaching a foreign language, for educational purposes. Many students and teachers are familiar with most of these types of online communication. In the scientific literature, there are a large number of studies aimed at using various forms of telecommunications in teaching a foreign language. In the publication "Foreign languages at School".

Materials and methodological developments of Russian practical teachers on the use of telecommunications in teaching a foreign language and teaching language courses have been repeatedly published.

Students' work on the Internet includes several types of activities: independent work with information on a specific topic, problem; independent educational activities (in the mode of self-education) to deepen knowledge in a particular area, fill in gaps, prepare for exams, etc.; educational activities under the guidance of a teacher on a distance course.

The Internet is a very powerful information weapon that can be used both for scientific and educational information, and for educational purposes, for the development of spiritual and cultural values among the younger generation [4].

The most of teachers believe that the Internet is an effective means of teaching foreign languages, but its use in the modern educational process is clearly not enough. The use of information and communication technologies will be It is justified and will lead to an increase in the effectiveness of training only if such use meets certain needs of the education system, if training in full without the use of appropriate means of informatization is not feasible or difficult to implement. Of course, every teacher is obliged to attach importance to a number of features in the manner and method of teaching and providing information when teaching in the field of the Internet. Every moment and competent planning of the educational process itself is essential here.

References

1. Самостоятельная работа студентов: метод. рекомендации / сост.: Г.Г. Силласте, Е.Е. Письменная, Н.М. Белгарокова – М., 2013. – 35 с.
2. Самостоятельная работа студентов: метод. указания / сост.: В.М. Кирдяев, Ф.П. Пильгаев, А.П. Лащ – Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 2009. – 35 с.
3. Самохина Н.В. Использование мобильных технологий при обучении английскому языку: развитие традиций и поиск новых методических моделей //Фундаментальные исследования. – 2014. – № 6-3. – С. 37-42.

4. Laouri Y, Eteokleous N. We need an educationally relevant definition of mobile learning. 2005. [Электронный ресурс] – Режим доступа: [www.mlearn.org.za/cd/papers/laouris%20&%20eteokleous.pdf].

UDC 811 111

WORK WITH THE TEXT AS ONE OF THE TYPES OF ACTIVITY IN THE CONTEXT OF PROFESSIONALLY ORIENTED FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Utebayeva A.O.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Мақалада Кәсіби бағытталған оқуды оқыту контекстіндегі іс-әрекеттің бірі ретінде шет тіліндегі мәтіндік материалмен жұмыс қарастырылады. Оқудың әртүрлі түрлері (сканерлеу, еркін оқу, егжей-тегжейлі оқу және нақты ақпаратты оқу) студенттердің болашақ маман ретіндегі кәсіби мансабына қажетті белгілі бір дағдылар мен қабілеттерді сәтті игеруге үлкен мүмкіндіктер ашады. Мақалада сонымен қатар практикалық тапсырмалардың мысалдары келтірілген және мәтінмен жұмыс істеудің әртүрлі кезеңдері сипатталған.

В статье рассматривается работа с иноязычным текстовым материалом как один из видов деятельности при обучении профессионально-ориентированному чтению. Различные виды чтения (просмотровое, ознакомительное, изучающее и поисковое) предоставляют широкие возможности для успешного овладения определенными умениями и навыками, необходимыми для профессиональной деятельности студентов как будущих специалистов. В статье также приводятся примеры тренировочных заданий и описываются разные этапы работы с текстом.

In accordance with the new standards of higher education, university graduates, i.e. future specialists in a particular field of activity, must have specific knowledge, skills and abilities acquired in the course of training. The modern world places high demands on professional activity – you need to be prepared to face the need to read, analyze and translate texts in the specialty of various degrees of complexity, prepare various kinds of presentations and reports. Every day, the opportunity to become a participant in a conference or business negotiations increases, which is directly related to the perception of professionally-oriented vocabulary and the ability to express your point of view on a particular topic. That is why working with a text, its analysis "processing" is represented by many researchers as a significant part of the educational process, the mastery of which is the development of skills associated with all other kinds of speech activity.

At the present stage of the development of the education system, working with information is a particularly important part of the professional activity of any specialist. A high level of information culture, the ability to understand the peculiarities of documentary flows in their field of activity, the ability to navigate in different sources of information, the skills of systematization, interpretation and the ability to exchange information, as well as the knowledge of a foreign language make a specialist more in demand in the labor market [1]. In the process of teaching a foreign language, students receive socially and professionally significant information, and develop skills in using foreign language sources in their future professional

activities. Students, as future specialists, should be prepared for continuous self-education. Taking into account the need to achieve all the goals set, the most effective method of teaching a foreign language is a professionally-oriented approach, which involves the formation of students' specific skills of foreign language communication in professional and scientific fields and situations.

Within the framework of a professionally-oriented approach to teaching foreign languages in higher education, teaching foreign language reading is becoming more and more relevant. Working with text is considered as a basis for studying the specialty in typical situations of professional communication. The specificity of teaching a foreign language in non-linguistic groups is that reading, translating, understanding and analyzing professionally-oriented texts becomes the basis of the learning process. In this sense, it is necessary to take into account the definition that "a text is the result of speaking or writing, the product of speech activity, the main unit of communication that a person uses in the process of speech activity" [2].

Reading is one of the most important ways to get information in the modern world. The entire learning process can be represented as a set of texts with different meanings. Any text, both in the native language and in a foreign language, can be considered in two aspects. According to Yu. M. Lotman, "in the general system of culture, texts perform at least two main functions: adequate transmission of meanings and generation of new meanings" [3].

In the process of reading and comprehending texts in a foreign language, the individual growth of the student occurs. The teacher should try to create conditions in which the priority qualities of each student will be developed: the ability to communicate in the classroom.

to defend their point of view, to find the main thoughts in the text, to formulate their own statements. It becomes obvious that as a result of the successful development and application of communicative reading skills, the student also performs productive actions – such as using the information received in oral or written speech, in everyday or professional communication situations, despite the fact that reading is a receptive activity.

Reading as a type of speech activity allows you to solve various professional tasks facing the future specialist. For effective use of text material, you should master all types of reading. Types of reading can be considered as "a sequence of actions determined by the purpose and characterized by a specific combination of techniques of semantic and perceptual processing of the material perceived visually" [4]. Different classifications of types of reading are based on the communicative goals and objectives of the reader, which determines the degree of completeness and accuracy of understanding the material. These criteria are the basis of the generally accepted classification of types of reading by S. K. Folomkina, which distinguishes viewing, introductory, studying and searching reading [5].

Preview reading is the selective reading of a text in parts for a more detailed introduction to its details and structure. The tasks assigned to the reader are to gain a general understanding of the issues addressed in the text, determine the significance

and importance of the material, and evaluate their knowledge related to these issues. Exercises for the development of this type of reading can include the following:

- 1) Review the text and determine which of the suggested topics it relates to.
- 2) Review the proposed text and try to formulate what it is about.
- 3) Highlight the keywords in the text and assign them to a specific topic, etc.

Introductory reading consists of quickly reading the entire text and extracting the basic information contained in it. Here, the ability to distinguish between the main and secondary information is important. The reader, however, is not given the task of reproducing in any way (orally or in writing) the information obtained from the text. Exercises aimed at developing this type of reading can look like this:

- 1) Read the text and answer the questions.
- 2) Match the keywords to the content of the text (for example, choose a keyword for each paragraph).
- 3) Read the text and analyze the words given after the text. Find the definitions of these words in the text, etc.

Learning reading is the process of understanding all the information contained in the text as completely and accurately as possible, and its critical perception. This type of reading involves having a significant amount of time for attentive and a thoughtful reading of the text and a thorough analysis of its content. Exercises related to this type of reading can be of the following nature:

- 1) Read the text and answer the questions as fully as possible. The questions are structured in such a way that there is a need to return to each paragraph or section.
- 2) Read the text and offer an interpretation of the terms given after the text.
- 3) Formulate a summary of each paragraph in one sentence, etc. Search reading involves quickly finding specific information in the text. As examples of tasks aimed at developing this type of reading, the following can be presented:

- 1) Read the text, select all the dates and relate them to the events.
- 2) Identify the main characters of the text.
- 3) Select all the digital indicators and determine which topic they relate to.

It is obvious that in order to successfully work with various types of text material, a specialist needs to develop skills related to all types of reading, since they are closely interrelated and logically follow from each other. When working with foreign language material, the specialist must, first, be able to view the source and determine whether it corresponds to its topic, whether it contains the necessary information and whether it should be read more carefully. This will help him with the skills of viewing reading.

If the material corresponds to the purpose of the reader, then the specialist should be able to get acquainted with its content – this is an introductory reading. If the necessary information is available, he can go on to read the material more carefully in order to understand and analyze its content. This is learning reading. In some cases, the skills of search reading will allow the specialist to find the necessary information in the material. In the process of implementing a professionally-oriented approach to teaching a foreign language, it is necessary to teach students the algorithm for applying all types of reading in their future professional activities.

An integral part of teaching a foreign language at a professionally oriented level is authentic or adapted texts, formed and grouped according to the thematic principle and serving certain educational purposes. Factors that play an important role in the selection of texts for teaching professionally-oriented reading should be the following:

- professional orientation of the text: the presence in the text of elementary terms and facts that may be useful to students in their professional activities.

- correlation of the degree of complexity of the material and the language level of students. This determines the ability to correctly understand and translate professionally-oriented texts, as well as the ability to make an oral statement on the topic.

- the novelty and relevance of the content of the proposed text, which act as an additional incentive for reading it and learning a foreign language in general.

- authenticity of the text material. Mastering a foreign language sufficiently to read unadapted texts increases the level of motivation of students, as it shows the real use of various language structures and creates opportunities for understanding foreign language culture.

- continuity of the material and content of texts: the famous principle "from simple to complex". The successful formation, consolidation and improvement of speech skills directly depends on the correct organization of the educational material.

- speech orientation of text material: exercises related to the formation and development of speech skills based on texts.

- material of a country-specific and socio-cultural nature, necessary for understanding the realities and culture of the country of the language being studied.

- functional-stylistic and genre correlation of special literature. Guided by the functional approach to the selection of texts, all text materials can be divided into three types:

- 1) texts for the development of various reading strategies (viewing, introductory, learning, search reading);

- 2) texts aimed at developing specific skills and abilities based on the material read;

- 3) educational texts that act as a support for monologue utterance.

The classical model of working with printed text consists of three interrelated stages: the pre-text stage, the text stage, and the post-text stage.

The first stage is characterized by the introduction and familiarization with new lexical material, the use of background knowledge to activate interest in learning new things, and the elimination of semantic and linguistic difficulties. These can be various tasks of a communicative nature: leading questions, determining the content of the text in accordance with its name, etc.

The second stage includes direct acquaintance with the text and the use of new lexical material on its example. The exercises of the second stage are characterized by checking the full understanding of the content of the text in oral form, for example, students are asked to answer questions, complete the task "true-false sentences" ("true-false sentences"), insert the missing words into sentences. Tasks of

a written nature include writing an annotation to the text or its brief content. At this stage, exercises using different types of reading create real conditions for solving various tasks of professional reading. The selection of the main idea of the text or the compilation of its brief content contributes to the formation of an independent statement in oral or written form (prepared or unprepared).

Exercises for structuring information obtained from the text form the skills of independent work of students with various sources of information. Tasks for the development of skills in various types of reading can be quite diverse – extracting factual information, its meaningful processing, the ability to evaluate the facts set out in the text and interpret the information received.

Setting such tasks contributes to the development of students' important skills of comprehending and evaluating information in accordance with the questions posed, develops the habit of applying the knowledge gained in the process of reading in professional activities and making independent conclusions based on the facts set out in the text.

The goal of the third stage is to consolidate speech skills and abilities on the example of training exercises. Here, an important role is played by the development of new lexical material, and sometimes the repetition of grammatical constructions in tasks of an oral or written nature:

- drawing up proposals based on the sample;
- making sentences with certain words from the text;
- compilation of micro-situations with new lexical material;
- transformation of suggested phrases in accordance with a specific task;
- translation of part or all of the text;
- translation of words or sentences from your native language into a foreign language based on the text;
- exercises, the purpose of which is the accumulation of special terminological vocabulary: finding synonyms, antonyms, terminological equivalents.

Post-text tasks are aimed at checking reading comprehension, monitoring the degree of formation of reading skills and the possible use of the information obtained in future professional activities, evaluating the content of text material and correlating the information obtained with one's own experience.

In the methodological literature, the question of teaching speaking on the basis of text material is also quite widely discussed. Many researchers express the opinion about M. A. Nuzhdina emphasizes that "text-based speaking is a prerequisite for the qualitative implementation of situational (untrained) speaking" [6]. The presence of a developed system of tasks based on the communicative approach.

It is an important component of the process of forming the skills of professional foreign language reading. These tasks should reflect as much as possible the real situations of professional activity of future specialists and are a significant factor that forms the communicative competence in reading. Mastering the skills of professionally-oriented reading motivates students to perform a variety of educational activities. Students should be interested in using a foreign language to address professional issues. The tasks that are set when teaching professionally-oriented

reading ensure the formation of appropriate types of speech activity. An example of this type of exercise is a problem-based task that contains a question and instructions about performing certain training activities. Thus, it should be emphasized that the formation of skills of working with text with a professionally-oriented approach to teaching foreign languages in higher education is a necessary factor and consists in the equivalent training of all types of reading. Taking into account the logic of the future specialist's work with a foreign language text, it is considered most appropriate to consistently perform exercises that reflect the relationship of all types of reading. An important success factor in mastering the skills of professionally-oriented reading is the correct selection of text material aimed not only at gaining knowledge in the specialty, but also providing opportunities for the emotional and behavioral development of the student's personality. Carefully structured material that meets all the requirements and selection criteria, increases the level of all types of speech activity, including reading and translating texts in the specialty, and also acts as a motivation for independent study of issues related to the current problems of the future specialty, using various sources of information.

References

1. Куимова М. В., Кобзева Н. А. Иноязычный письменный текст как основа обучения устной профессионально-ориентированной речи студентов лингвистических специальностей // Молодой ученый. – 2016. – № 3. Т. 2. – С. 19-21.
2. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: Издательство ИКАР, 2019. – 448 с.
3. Лотман Ю. М. Культура и текст как генераторы смысла // Кибернетическая лингвистика. – М., 2015. – С. 23-30.
4. Хорошева Н. В., Мясникова О. В. Практика работы с текстами в процессе обучения иностранному языку студентов-нефилологов // Концепт. – 2019. – Спецвыпуск № 08. – ART 14606. – <http://e-concept.ru/2017/14606.htm>.
5. Фоломкина С. К. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе. – М. Высш.шк., 2015. – 255 с.
6. Нуждина М. А. К вопросу управления процессом порождения речевого произведения на основе текста. ИЯШ, 2017, № 2, с. 21-25.

UDC 82

THE USE OF ROLE-PLAYS IN TEACHING SPEAKING IN A FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM

Yelubai U.Y.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Бұл мақалада шетел тілінде сөйлеу дағдысын үйретудегі рөлдік ойындар қарастырылады.

В данной статье рассматривается роль ролевых игр при развитии навыков говорения на уроках иностранного языка.

Before you start teaching speech in action research, you need to understand the basic nature of the speech process itself. This chapter first discusses several definitions of speech suggested by various authors and scholars, as well as describes

the specific features of speech. The chapter also asks, "Why is it important to teach speech?" Trying to answer the question, that is, what is important to teach this skill and why? Then, in the next part of the chapter, the differences between the first and second languages will be discussed, to show that it is important to learn about these differences in order to learn to speak a foreign language. This chapter also discusses the types of speech performances in the classroom and the role of the teacher in speaking. There are also two conceptual concepts that are discussed in the context of speech activity, specificity and specificity. It also describes a number of suggestions for correcting speech errors. Thus, it provides some typical problems that students encounter when speaking.

First of all, it is necessary to look at several definitions of speech. It gives an idea of what specific speech is, how different authors perceive speech, and what is included in that term. In addition, the most definitions for action research are selected.

Speech definitions can be very broad. The English Club website provides a simple definition - "Speech is oral communication". However, the general perception is that although speech is generally accepted as a process, its mechanism is more sophisticated than that of conveying information orally. In addition, the Lingua Links online library states that "speaking is an effective speaking skill. It's more difficult than any other skill, and it's not just about saying the words". As we can see, these definitions are public; however, it is clear from them that communication is a very complex process.

More serious research also supports this complex concept. Many scholars agree that speech is a complex activity. According to Hornby, Cowie & Gymson, "speech is the use of words in a simple voice, saying words, knowing and using language; verbalize one; speech". Chaney and Burk define speech as "the process of creating and dividing meaning using verbal and non-verbal cues in different contexts". Another definition states that "speech is an interactive process of creating meaning, including the creation and reception and processing of information." When discussing speech, Thornbury found that "there is more to speaking than the ability to form grammatically correct sentences and then say them". Harmer somehow expands this view, arguing that "the ability to speak fluently implies not only knowledge of language features, but also information and the processing of 'language' there". Fulcher gives another definition of speech: "Speech is the use of language orally to communicate with others".

In general, all of these definitions imply that speech is related not only to verbal knowledge, but also to other knowledge. Being able to apply this knowledge actually leads to a successful relationship. However, not all authors cover different aspects of speech in the definition. Further in this work we will try to organize the features and components of speech.

Harmer divides speech components into two groups: language features and mental or social processing. The first is related to speech (assimilation, stretching, connected or added sounds), expressive devices (word change, stress, volume, speed of speech, as well as other physical and non-physical means to convey meaning),

vocabulary, etc. grammar (specific general lexical phrases that change depending on functions and context) and the language of agreement. The latter includes language processing (the ability to memorize words and phrases in a syntactically and proportionally consistent sequence), interaction with others (the ability to listen and understand the feelings of other participants, knowledge of queuing) information processing.

Thornbury made another classification: extralinguistic knowledge, such as background knowledge of topic and culture, language knowledge, discourse knowledge, speech activity, and grammar knowledge, is added to speakers' speaking skills, vocabulary and phonology [1].

Brown offers eight characteristics of oral speech: clustering, redundancy, abbreviated forms, changes in performance, speech, delivery speed, stress, rhythm and intonation; interaction. All this is a combination of linguistic and non-linguistic features of speech.

Rubiati reveals five commonly recognized components in the analysis of the speech process: pronunciation (including segmental features - voiced and unvoiced sounds - and the laws of stress and intonation), grammar, vocabulary, fluency (ease and speed of speech) and comprehension (speaking for speech) answer, but also take the initiative). The author added that "by mastering all the factors, people can speak better" [2].

Features of speech are important in the dissertation. As the table above shows, repetition involves not only the ability to pronounce sounds but also other complexities.

It is also worth noting that the nature of writing and speaking affects the teaching of a foreign language. You also need to learn to write in your native language. On the contrary, speech is formed from childhood without direct learning. In the context of general learning, speech, sound, and even grammar can be imitated. It is impossible to imagine writing in the same way. That is, if the goal of a language lesson is to force students to speak, the teacher must offer students many words that they can imitate, and this does not mean that students should only speak from the beginning.

Nowadays, people usually make the same distinction between knowing one language and speaking another. To master a foreign language, all four skills (for example, reading, listening, writing, speaking) must be well developed, the ability to express themselves is an important element of mastering foreign language dominates in the society. For example, many language schools promise to communicate effectively, attract customers and do not memorize the rules from the textbook, many different communication classes or speaking clubs are offered, and schools organize meetings in their native languages to allow students to communicate naturally. Nunan also says that "success is measured in terms of the ability to communicate (in the target language)". Since speech is a key aspect of communication, it is important to have this skill. Regarding the reasons for speaking, Lindsay and Knight say, "We talk for many reasons - to be in a relationship, because we want something, because we want someone to do something, do something for someone, respond to someone,

express our opinion, feelings or opinions about something, the exchange of information, references to past, present or future actions or events, the possibility of something happening, and so on" [3].

Therefore, students are able to express their thoughts, convey information and learn specific patterns of communication that correspond to different social and cultural contexts. In other words, many speech functions are available to students, but only with the help of an educator can they use them correctly, especially in a foreign language. In teaching speech, the teacher helps students not only to create words to exchange information in the target language, but also to explain the socio-cultural and pragmatic features of speaking in a foreign language, that is, to be able to speak this language at a high level. This not only teaches speech but also makes speech very important.

However, teaching speech is the most difficult skill - both students and teachers. Students are often worried that they will not be able to speak a language, even if they spend a lot of time learning it; on the other hand, teachers notice problems that are common when teaching speech - students simply do not say anything or they continue to speak in their native language. According to Bailey and Savage, "speaking a second or foreign language was usually considered the most important of the four skills". There is no doubt that some differences make it difficult to speak the language. Brown believes that the most difficult skills for students to learn to speak are due to the set of characteristics that are characteristic of oral speech: contraction, voice reduction, and electrification; use of slang and idioms; stress, rhythm and intonation; the need to interact with at least one speaker. The last function seems to be the most important.

References

1. Ариян М.А. Ситуативная роль как фактор повышения эффективности обучения устной речи на иностранном языке в средней школе. Автореф. канд. дис. М., 2012г.
2. Арефьева Г.И. Групповая форма работы на уроках английского языка. ИЯ-ИЯШ, 2018г. №3.
3. Колесникова О.А. Ролевые игры в обучении иностранным языкам. ИЯ-ИЯШ 2012 г. №4

UDC 82

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE ENGLISH LANGUAGE

Yermakhan M.N.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Бұл мақалада ағылшын тілінің тарихи даму барысы қарастырылады.

В данной статье рассматривается историческое развитие английского языка.

The historical development of language is a continuous process without sudden breaks or rapid change. The generally accepted, traditional periodization divides English history into three stages: Old English, Middle English, and New English, with boundaries related to specific dates and historical events that affect the language. OE begins with the German occupation of Great Britain (5th century) or the

beginning of writing (7th century) and ends with the Norman conquest (1066), ME begins with the Norman conquest and begins printing (1475), the beginning of modern or new English; The new period lasts to this day. The history of the English language can be divided into seven stages.

The first is a pre-written or historical period, which can be called early Old English, from the West German invasion of Great Britain to the beginning of writing, i.e. from the 5th to the 7th century. This is the period of the tribal dialects of the West German invaders (Angles, Saxons, Jutes and Frisians). Tribal dialects were used for oral speech; There was no written form in English.

The second historical period begins in the 8th century. Until the end of the 11th. The English of that time was called Old English or Anglo-Saxon; it can also be called a written OE. Tribal dialects gradually became local or regional dialects. At the end of the period, the differences between the dialects increased and their relative position changed. OE was a typical OG language with pure German, with little foreign borrowing; he showed phonetic features. As for grammar, OE has a well-developed system of morphological categories, especially nouns and adjectives.

The third period, called Early Middle English, begins after 1066, the year of the Norman conquest and covers the 12th, 13th and 14th centuries. This was the period of the greatest dialectal divisions caused by the feudal system and foreign influences - Scandinavian and French. The dialectal part of modern English is connected with this period of its history. Under Norman, French became the official language in England. Local dialects were used mainly for oral communication and less for writing. Early ME was a period of great change at all levels of language, especially grammar and vocabulary. The English have absorbed two layers of lexical debt: the Scandinavian element in the Northeast and the French element in the speech of the townspeople in the southeast. Phonetic and grammatical changes were rapid, not limited to the written tradition[1].

The fourth period is from the 14th century. Until the end of the 15th century - corresponds to the age of Chaucer. We call it Late or Classical Middle English. It was a period of restoration of the English language to the position of the state and literary language and literary prosperity. The main dialect used in writing and literature was the mixed dialect of London. The phonetic and grammatical structure has undergone and introduced radical changes of the previous period. In the nominal system - in nouns, adjectives, most of the inflections in pronouns fall together. The system of verbs is expanding, as many new analytic forms and verbal phrases are used along with the old simple forms in the process of becoming analytical forms.

The fifth period - the modern New English language - from the time of publication to the age of Shakespeare, ie from 1475. 1660. The first published book in English was published in 1475 by William Caxton. This period is the epoch of two epochs of literary efflorescence: the transition between the ages of Chaucer and Shakespeare. The growth of the vocabulary was a natural manifestation of the development of culture and a wide range of human activities in the new, bourgeois society. Changes in vowel sounds have led to an expansion of phonetic changes, resulting in increased gaps between written and spoken forms of speech. Inventory of

grammatical forms and syntactic structures was practically the same as module E, but their use was different. The large number of grammatical units that appear without any restrictions or regularities gives the impression of a great "freedom of grammatical structure."

The sixth period begins in the middle of the 17th century. until the end of the 18th century. In the history of language it is called the "age of normalization and correction". This century has witnessed the formation of "norms". Norms were established in many dictionaries and grammar books published at that time as rules and recipes for their proper use, and were disseminated through education and writing. The neoclassical period hindered diversity, free choice in pronunciation, vocabulary and grammar. Vocabulary and grammatical structure were limited and standardized. The morphological system, especially the verb system, has taken a more strictly symmetrical pattern. Formation of new oral grammatical categories is completed.

English in the 19th and 20th centuries. The seventh period in English history means late New English or modern English. The language of classical literature was strictly distinguished from local dialects and lower social dialects. Dialects were used in oral communication and usually did not have a literary tradition. 19 - 20s.

The English vocabulary has grown to an unprecedented scale, reflecting the rapid development of technology, science and culture, and many changes in all areas of human activity.

Linguistic changes in phonetics and grammar have been limited to changes in the relative frequency and distribution of language units: some utterances and forms have become obsolete or even obsolete, while other forms have been adopted and adopted in general.

The history of the English language dates back to the 5th century, when the Germanic tribes invaded the British Isles. He had to live in the British Isles for at least fifty thousand years before the German invasion.

The Celts came to Britain in three waves and were immediately in front of the Teutons. The economic and social Celts were a tribal society made up of relatives, kinship groups, clans, and tribes; they engaged in simple farming and traded with the Celtic Gol [2].

Germanic tribes settled in Great Britain in the 5th - 6th centuries. He spoke closely with the tribal dialects of the West German subgroup. Their common origin and separation from other related languages, as well as their joint evolution in the United Kingdom, eventually made them one language, English. OE dialects have certain common features that distinguish them from continental Germanic languages. They also pointed to growing regional divisions. Tribal dialects became local or regional dialects. The following four main OE dialects are distinguished: Kentish, a dialect spoken in the area now known as Kent and Surrey, and White Island. It comes from the languages of the Juts and the Frisians. West Saxon, the main dialect of the Saxon group, is preserved in the south of England, in the south of the Thames and the Bristol Canal, with the exception of Wales and Cornwall. Other Saxon dialects in England did not exist in writing and are unknown to modern scholars. The Mercyan

dialect is derived from the words of the southern corners and is spoken mainly in the Kingdom of Mercia, from the Thames to Humber. Notumbrian, another English dialect, is spoken north of Humber to the Forth River. The boundaries between the dialects were vague and mobile. Dialects do not overlap at all, and dialectal forms flow freely from one dialect to another. During this time the dialects became relatively equal; none of them was the predominant form of speech activity, each was the main type used in a limited area. During the written OE, dialects changed from tribal to regional; they were both oral and written and were no longer equal; The West dominated its neighbors in writing the Saxon dialect.

9th century The political and cultural center moved to Wessex. Culture and education have made great strides here; Not surprisingly, the West Saxon dialect is preserved in more texts than all other OE dialects. 11th c. The written form of the West Saxon dialect has become a typical language of the booklet, serving as a written language for all English-speaking people [3].

The end of the Old English period was the result of the connection of English with the third important Scandinavian language. It is not uncommon in history to see scenes of a nation or people for reasons that are too far away or too difficult to see, that suddenly arise from misunderstanding, that are visible for a while, often bright, playful, and then seen for reasons. It is difficult to determine by subsidizing a relatively small number of activities.

References

1. Nelson W. Francis. "The English Language: an Introduction", Brown University, New York, 2013.
2. Weinreich U. Languages in Contact: Findings and problems. - Mouton, 2018.
3. Thomason S. and Kaufman T. Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics. - University of California Press, 2016.

UDC 373.1.

PRINCIPLES OF TEACHING VOCABULARY

Zhandarova A.S.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Лексика шет тілін оқыту мен үйренуге қажетті маңызды дағдылардың бірі болып табылады. Бұл барлық басқа дағдыларды дамыту үшін негіз болып табылады: оқуды түсіну, есту, сөйлеу, жазу, емле және айтылым

Словарный запас представляет собой один из важнейших навыков, необходимых для преподавания и изучения иностранного языка. Это основа для развития всех остальных навыков: понимания прочитанного, понимания на слух, говорения, письма, орфографии и произношения

The vocabulary, therefore, must be carefully selected in accordance with the principles of selecting linguistic material, the conditions of teaching and learning a foreign language in school. Scientific principles of selecting vocabulary have been worked out. The words selected should be:

- frequently used in the language (the frequency of the word may be determined mathematically by means of statistic data);
- easily combined (nice room, nice girl, nice weather);
- unlimited from the point of view of style (oral, written);
- included in the topics the syllabus sets;
- valuable from the point of view of word-building (use, used, useful, useless, usefully, user, usage).

The first principle, word frequency, is an example of a purely linguistic approach to word selection. It is claimed to be the soundest criterion because it is completely objective. It is derived by counting the number of occurrences of words appearing in representative printed material comprising novels, essay, pays, poems, newspapers, textbooks, and magazines.

Modern tendency is to apply this principle depending on the language activities to be developed. For developing reading skills pupils need “reading vocabulary”, thus various printed texts are analyzed from the point of view of word frequency. For developing speaking skills pupils need “speaking vocabulary”. In this case the material for analysis is the spoken language recorded. The occurrences of words are counted in it and the more frequently used in speaking are selected [1]

The other principles are of didactic value, they serve teaching aims.

The words selected may be grouped under the following the classes (M. West):

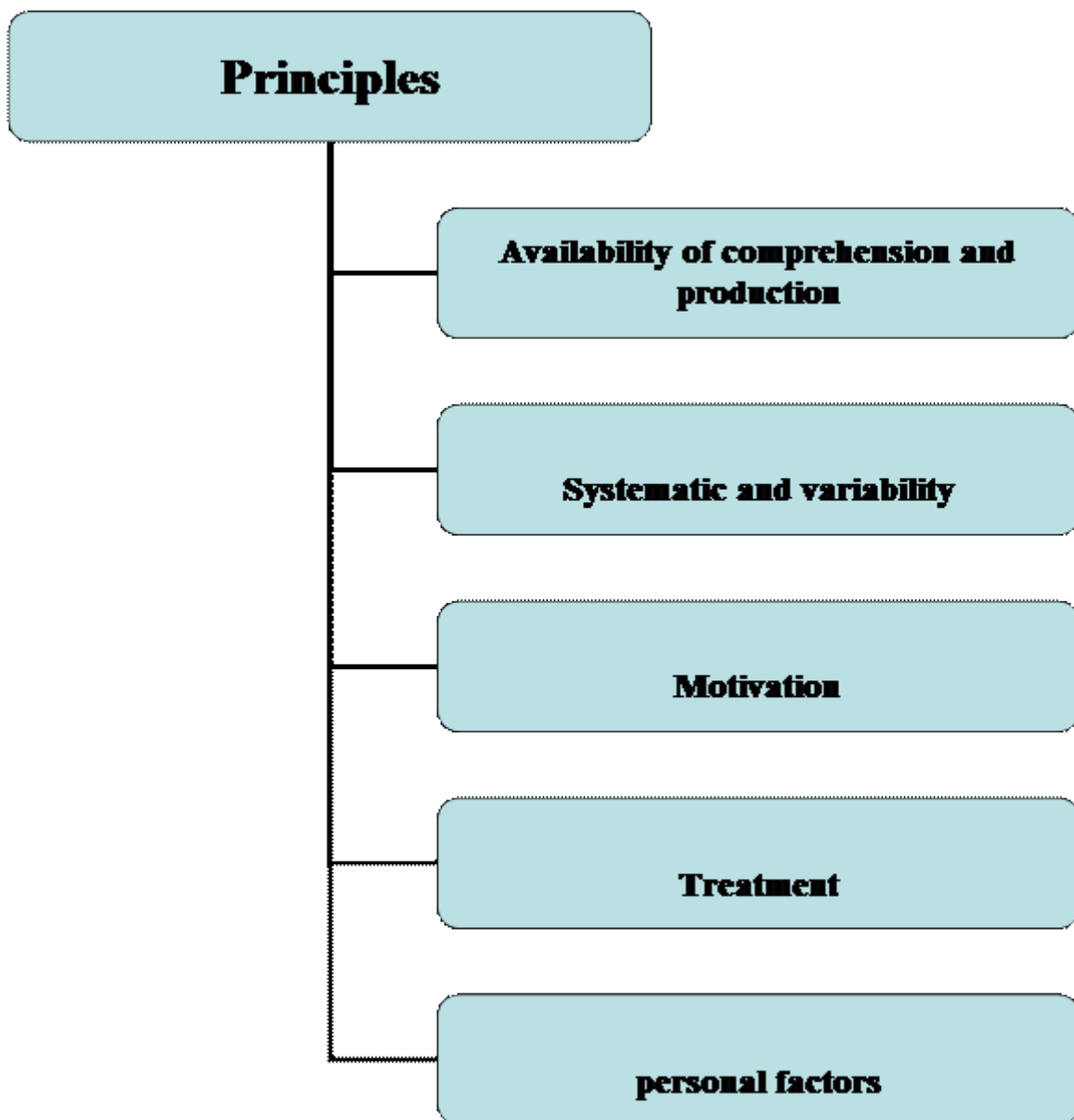
1. Words that we talk with or form (structural) words which make up the form (structure) of the language.
2. Words that we talk about or content words.

In teaching vocabulary for practical needs both structural words and content words are of great importance. That is why they are included in the vocabulary minimum.

H.Douglas Broun in his book "Principles of language learning and teaching" offers lots of psychological and scientific information regarding the principles of teaching. We just do an attempt to choose the appropriate one for vocabulary [2].

The **first principle** in teaching vocabulary is ***the availability of comprehension and production***. "In child language, most observational and research evidence points to the general superiority of comprehension over production: children seem to understand "more" than they actually produce. For instance, a child may understand a sentence with an embedded relative in it (e.g., "The ball that's in the sandbox is red") but not be able to produce one. W.R. Miller gave us a good example of this phenomenon in phonological development: "Recently a three-year-old child told me her name was Litha. I answered Litha?' *No, Litha."Oh, Lisa."Yes, Litha.'" The child clearly perceived the contrast between English s and *th*, even though she could not produce the contrast herself." In teaching it is very important to develop the comprehension competence and production competence as well. However it is necessary to make a distinction between production competence and comprehension competence. A theory of language must include some accounting of the separation of the two type of competence. In fact, linguistic competence no doubt has several mode

or levels, at least as many as four, since speaking, listening, reading, and writing are all separate modes of performance [3].

Picture 1- The main principles in teaching vocabulary

The **second principle** for teaching vocabulary according to H. Douglas Brown is **systematicity and variability**. One of the assumptions of a good deal of current research on child language is the systematicity of the process of acquisition. From pivot grammar to three- and four-word utterances, and to full sentences of almost indeterminate length, children exhibit a remarkable ability to infer the phonological, structural, lexical, and semantic system of language. The teacher realizing this phenomenon of children's acquisition should introduce new vocabulary systematically. But in the midst of all this systematicity, there is an equally remarkable amount of variability in the process of learning. Just as native speakers of a language vacillate between expressions like "It has to be you" and "It must be you," learners also exhibit variation, sometimes within the parameters of acceptable norms,

sometimes not. Some variability in learner language can be explained as the gradual diffusion of incorrect forms of language in emergent and systematic stages of development. First, incorrect forms coexist with correct; then, the incorrect are expunged. Context has also been identified as a source of variation. In classrooms, the type of task can affect variation (picture 1).

The third principle is the creating of *motivation*. Motivation is probably the most frequently used catch-all term for explaining the success or failure of virtually any complex task. It is easy to assume that success in any task is due simply to the fact that someone is "motivated." It is easy in second language learning to claim that a learner will be successful with the proper motivation. Such claims are of course not erroneous, for countless studies and experiments in human learning have shown that motivation is a key to learning and learning vocabulary as well [4].

The fourth principle is error *treatment*. One of the major issues involved in teaching vocabulary is the manner in which teachers deal with student errors. The most useful implication of Vigil and Oiler's model for a theory of error treatment is that cognitive feedback must be optimal in order to be effective. Too much negative cognitive feedback—a barrage of interruptions, corrections, and overt attention to malformations—often leads learners to shut off their attempts at communication. They perceive that so much is wrong with their production that there is little hope to get anything right. On the other hand, too much positive cognitive feedback—willingness of the teacher-hearer to let errors go uncorrected, to indicate understanding when understanding may not have occurred—serves to reinforce the errors of the speaker-learner. The result is the persistence, and perhaps the eventual fossilization, of such errors. The task of the teacher is to discern the optimal tension between positive and negative cognitive feedback: providing enough green lights to encourage continued communication, but not so many that crucial errors go unnoticed, and providing enough red lights to call attention to those crucial errors, but not so many that the learner is discouraged from attempting to speak at all.

The fifth principle involves taking into account personal factors of learners which the teacher usually deals with. Personal factors include:

- the affective domain - emotional side of human behavior;
- self-esteem;
- inhibition - attempts to protect the ego;
- risk-taking;
- anxiety
- empathy

-extraversion - the extent to which a person has a deep-seated need to receive ego enhancement, self-esteem, and a sense of wholeness *from other people* as opposed to receiving that affirmation within oneself;

- introversion - is the extent to which a person derives a sense of wholeness and fulfillment apart from a reflection of this self from other people [5].

These five principles refer to developing the acquisition and may be expanded. Researchers offer another description of teaching principles concerning vocabulary. He proposes them to avoid the difficulties in planning the vocabulary component of a

course. These guiding principles can be applied in a variety of teaching and learning situations.

References

1. Hulstijn, J. and B. Laufer. Incidental vocabulary acquisition in a second language: The construct of task-induced involvement. *Applied Linguistics* 22 (1), 2015
2. H.Douglas Broun Principles of language learning and teaching. *Language Learning* 51, 2018
3. Jiang, N. Semantic transfer and its implications for vocabulary teaching in a second language. *Modern Language Journal*, 88, 2016
4. Krashen, S. We acquire vocabulary and spelling by reading: additional evidence for the input hypothesis. *Modern Language Journal* 73, Retrieved 2019 December, 2004 from JSTOR Language and Literature Collection database.
4. Laufer, B. The lexical plight in second language reading. In J. Coady and T. Huckin, (eds.). *Secondary language vocabulary acquisition*. New York: Cambridge University Press. 2017
5. Robert Lado, (eds.). *Secondary language vocabulary acquisition*. New York: Cambridge University Press. 2016

UDC 373.1.

LISTENING AS A TYPE OF SPEECH ACTIVITY

Zhunis Z.Z.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Соңғы жылдары тыңдау мәселесі әдіскерлердің назарын аударуда. Бұл күрделі процесті зерттеуде байыпты теориялық ізденіс жүргізілуде. Алайда, осы уақытқа дейін оқыту практикасына шығу салыстырмалы түрде аз.

В последние годы проблема аудирования все больше привлекает внимание методистов. Ведется серьезный теоретический поиск в изучении этого сложного процесса. Однако до настоящего времени выход в практику преподавания сравнительно невелик.

Speech activity is an active, purposeful process of transmitting or receiving a message mediated by the language system and conditioned by the communication situation. Activity is a system of creative skills that is aimed at solving various communication problems.

The form of speech is divided into 2 types: oral and written. Also, the types of speech activity differ on the basis of productive / receptive. Accordingly, there are 4 main types of speech activity:

Table1 - Main types of speech activity

Forms	Receptiveview	Productivetype
oralwritten	listeningreading	speaking
written	reading	writing

Oral communication consists of speaking and listening, which in the methodology is called listening. The concepts of "listening" and "listening" are not synonymous. Listening refers only to the acoustic perception of the scale, and listening is the process of perception of sounding speech, in addition to listening,

which also involves hearing, understanding and interpreting the information perceived by ear.

Listening can act as an independent type of speech activity (for example, long-term perception and recognition of reports, lectures, and other oral presentations) or enter into Dialogic communication as its receptive component, i.e., be one of the sides of speaking [1].

Listening is a very complex type of speech activity, since the processes of listening in real communication are irreversible and practically impossible to analyze and fix. What has already been said irrevocably "flies away", new information replaces the old one, there is not enough time to think about the incoming information, and therefore understanding is often not achieved and the communication process can be nullified.

Let's consider the features of listening as a type of speech activity.

Listening is the process of perception and understanding of speech by ear at the time of its origination.

In the educational process, listening acts as a goal and as a means. As a means it can be used as:

1. Methods of organizing the educational process.
2. Ways to introduce language material orally.
3. Means of teaching other types of speech activity.
4. Means of monitoring and consolidating the acquired knowledge, skills and abilities.

To achieve the goal of secondary school education, it is necessary that the graduate understands the foreign language by ear and thus is able to participate in acts of oral communication. But experience shows that the greatest difficulties in foreign language communication people experience is when they perceive and understand speech by ear, that is, when listening. The reason for this is the essence of listening, since it is the only type of speech activity in which nothing depends on the person performing it. Since the subject of the message and the language means are determined by the speaker, the recipient is forced to perceive the message in the form in which it is transmitted to him. The listener is powerless to change anything in the activity performed, to facilitate it, to adapt it to their capabilities, and thereby create favorable conditions for receiving information. Listening, which requires intense mental activity, usually causes rapid fatigue and disconnection of the listener's attention. Unfavorable conditions of activity for the recipient make it difficult to master it.

Since the main goal of training is to prepare the student for speech communication in natural conditions, the learning process will only be purposeful and effective when the student has already encountered difficulties in natural speech and learned to overcome them.

Successful listening depends on listening (to the degree of development of speech hearing, of memory, of its attention, interest, etc.), on the other hand, from the conditions of perception (temporal features, quantity, and form of presentation, duration of sound), and, finally, linguistic features - linguistic, structural and

compositional complexity of voice communications and alignment with the speech experience and knowledge of the students. Let's turn to a more detailed analysis of the factors listed above. Individual - age characteristics of listeners. It is generally believed that listening is associated with objective difficulties that do not depend on the listener.

However, the success of listening depends on the ability of the listener to use probabilistic forecasting, transfer skills developed in their native language to a foreign language. Of great importance are such individual characteristics of the student as his resourcefulness and intelligence, the ability to listen and quickly respond to all kinds of signals of oral communication (pauses, logical accents, rhetorical questions, etc.), the ability to switch from one mental operation to another, quickly enter the subject of the message, etc. These skills are developed in the course of learning many subjects, and in high school students are mostly proficient in the culture of speech, both in terms of its generation and perception. A foreign language should also make a certain contribution to the solution of this important secondary school for general education [2].

The success of the audit depends, in part, from the need to learn anything new, the availability of interest in the topic, from awareness of objective needs to study, etc., i.e. the so-called subjective factors that contribute to installation on cognitive activity.

A well-thought-out organization of the educational process, clarity and logic of presentation, maximum reliance on active mental activity, a variety of teaching methods, clarification of perception tasks allows you to create internal motivation, direct students' attention to points that will help program future practical activities with the perceived material.

Depending on the target setting that precedes listening; perception will be either passive or active. In the latter case, the listener will be able to quickly engage in "search activity", successfully put forward hypotheses, check them and correct them, and better remember the logic and sequence of presentation.

On the nature of perception and memorization of content, the target setting can have both a positive and negative impact, i.e. it can make the perception more accurate or, conversely, erroneous, if the listener, under the influence of the expected, attributes non-existent signs to the perceived phenomena.

The pace of speech depends on the importance of the information contained in the individual parts of the message. More important information is given more slowly, by emphasizing the length of vowels, while secondary information is given more quickly.

The nature of messages also has a certain meaning. It is known, for example, that the emphatically colored reading of a poem takes place at a rather slow pace.

Longer pauses, as experimental tests show, improve probabilistic forecasting and make it possible to fill in gaps in understanding based on the General meaning of the received message. Speech messages must be presented not only by the teacher, but also by special means.

For effective listening training, it is important to correctly decide whether it is appropriate to repeat the same speech message and the duration of its sound. Experiments conducted in the school classroom revealed a very significant dependence of understanding on the number of presentations, especially at the initial stage of training. So, according to some studies, repeated listening to a message improves understanding by 16.5%, the third - by 12.7 % (compared to the second), subsequent listening does not significantly improve speech understanding [3].

Thus, listening is a complex receptive type of speech activity. This process has a number of difficulties associated with the process of listening to speech, memorizing it, its pace, and the nature of its presentation.

References

1. Бим И.Л. О преподавании иностранного языка на современном этапе // ИЯШ, №3, 2015.
2. Браун Дж. Восприятие английской речи на слух. – М., 2017
3. Ваулина Ю.В. Английский язык для студентов дошкольного воспитания. – М., 2019

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖӘНЕ СПОРТ

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ

ОӘЖ 372.016.796

ҰЛТТЫҚ СПОРТ ҚОЗҒАЛЫС ОЙЫНДАРЫ

Алтынбекова Б.С., Сламбекова Ж.Ж.
Шымкент қ., «Мирас» университеті, Қазақстан

В данной статье - мы будем говорить о формировании у детей двигательных навыков в детских национальных спортивно-двигательных играх

In this article, we will talk about the formation of motor skills in children in children's national sports and motor games

Ойын баланың өмірінде маңызды орын алады. Бірақ түрлі ойындардың арасынан шапшаң қимылды ойындарды айрықша бөліп айтуға болады, өйткені оларда барлық ойынға қатысушылар өте белсенді қимыл-қозғалыс әрекеттеріне қатыстырылады. Бұл әрекеттер ойынның ережелері мен ағымына байланысты және балалардың алдына үлкендер немесе олардың өзі қойған белгілі бір шартты мақсатқа жетуге бағытталған. Ауыл және қалада жастар арасында шапшаң қимылды ойындар кең тараған. Ешбір халық мерекелері оларсыз өткен емес.

Халық арасына көп тараған шапшаң қимылды ойындар өздігінен еркін пайда болды, олардың ұзақтығы шектелмеді; ойынның қарапайым ережелері, қимылдарға қойылатын талаптар ойынға қатысушылардың жалпы келісімімен қалыптасты, ойнаушылар әрқашан қай жерде, қашан ойнауды, қайда қашуға болатынын, жүргізушіге қанша адамды ұстап алу керектігін және т.с.с. өздері шешті.

Педагогикалық ойдың дамуына байланысты халықтық ойындардың ішінен тәрбиелік маңызы өте жоғарылары біртіндеп таңдалады. Ұзақ тәжірибенің арқасында олардың мазмұны айқындалып, ережелері қалыптастырылды, арнайы тәрбиелік мақсаттарды көздеген жаңа ойындар жасалды [1].

Мазмұны мен балаларды ұйымдастыруы жағынан ойындардың сан алуандығы олардың ішінен күн мезгіліне, өткізілу шарттарына сай, балалардың жасына қарай, олардың деңгейін ескеріп, сондай-ақ педагогтың алдына қойған мақсаттарына тура келетіндей етіп тандап алуға мүмкіндік береді.

Балалардың денін сауықтыру мен бекіту, қажетті қимылдарға бейімділігін қалыптастыру, балалардың көңіл-күйінің көтеріңкі болуына жағдай жасау, оларды тәртіп пен достық қарым-қатынастарға, өз құрдастарының арасында іс-әрекет жасауға баулу, олардың сөз байлығы мен сөйлеу дағдыларын жетілдіру-

міне, педагогтың саналуан ойындық тапсырмалар арқылы іске асыра алатын тәрбиелік мақсаттары.

Халық ойындарын іс-жүзінде өткізу оларды тереңірек зерттеп, іріктеуді қажет етеді. Халық ойындарына толыққанды сипаттаманы олардың пайда болуын және дамуын зерттеуді оларды этнографиялық зерттеу, педагогикалық бақылау мен пікірлерге сүйене отырып жүргізгенде ғана беруге болады.

Этнографиялық зерттеулер барысында қазақтың ұлттық ойындарының пайда болуы мен дамуына ерекше мән беріледі. Ойындардың мазмұны халықтың өмірі мен тұрмысының өзгеруіне сай ауысып отырды.

Қазақтардың ойындарына өз кезінде Орта Азия халықтарының ойындары әсерін тигізіп отырды, сол сияқты керісінше, кейбір Орта Азия халықтары қазақтардың бірқатар қызықты ойындарын өздеріне бейімдеді.

Сіздердің назарларыңызға ұсынылып отырған қазақтардың ұлттық ойындары жоғары қызығушылыққа ие : бұл дене тәрбиесінің тамаша құралы; олар мазмұны мен сыртқы түрі жағынан да өте саналуан.

Қазақтың ұлттық ойындары командалық және командалық емес деп бөлінеді. Кейбір ойындар спорттың түрлеріне және жергілікті ойындарға дайындық ретінде қолданылуы мүмкін.

Осы жұмыстың негізгі мақсаты-кейбір қазақтың ұлттық ойындарын мектеп оқушыларының дене тәрбиесі бағдарламасында пайдалануға ұсыну.

Осы мақсатқа сай жинақталған ойындардың ішінен төмендегілері таңдап алынды: әуе таяқ, таяқ ойыны, шамаң келсе тартып ал, соқыр теке, айгөлек, тырау, тырналар, ақтерек-көксерек, кісі көтеру, текелер ұрысы, аударыспақ, төртаяқтап тартысу, секіріп ойнау, балтамды тап, затты алып жүгіру, кім алысқа, жалау үшін күрес., т.б.

Ойын - өсіп келе жатқан жас ұрпаққа білім мен педагогикалық тәрбие берудің тарихи қалыптасқан құралы. Арнайы ұйымдастырылған түрлі ойындар жеткіншектер мен жасөспірімдерді еңбекке баулуға жәрдемдеседі.

Қимыл - әрекетке негізделген ойындар дене тәрбиесінің маңызды құралы мен әдісі болып табылады. Ол ешқашан өзінің маңызын жоймайды, тек оның мазмұны мен өткізу тәсілдері ғана өзгеруі мүмкін.

Дене тәрбиесінің педагогикалық іс – тәжірибесінде екі және одан да көп командалар қатысатын эстафеталық ойындар мен жарыстарға ерекше көңіл бөлінеді.

Көпшілік ойындар ұжымдық сипат алады, ойыншылар бір - біріне көмектесіп, команда жеңісі мен ортақ мақсатқа жету жолындағы өзінің жауапкершілігін және қолдаушылардың көмегін сезінеді. Мұның тәрбиелік мәні де аса зор [2].

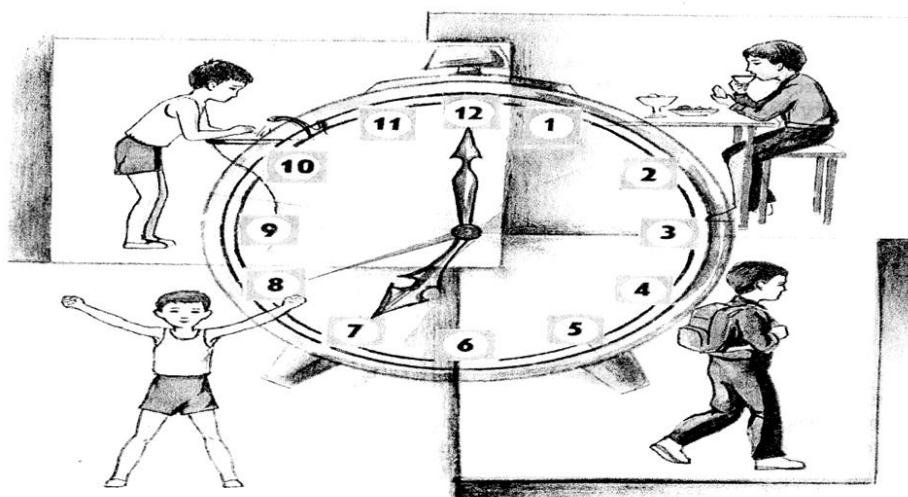
Дене мүшелерінің икемділігін, жылдамдығын, қуат - күшін арттырып, іс - қимылдың өзара үйлесімділігін жетілдіруде, тапқырлық пен зеректікке үйретуде эстафеталық жарыстар мен түрлі ойындардың маңызы арта түседі. Бойындағы бар қуат - күшінді, әрекетінді, техникалық әдіс – тәсілдерді қолдана отырып, жылдам қимылдауға машықтану, яғни шапшаңдық техникасын игеру жаттығудың түпкі мақсаты болып табылады.

Мектеп жасына дейінгі балалардың дене тәрбиесі сабақтарының, жаттығуларының түрлері.

Мектеп жасына дейінгі балалардың дене тәрбиесін дұрыс бағытта қолдану, оның міндеттерін тиімді түрде орындау үшін әр түрлі қозғалыс әрекет түрлерін мақсатты тәртіпте ұйымдастыра білу қажет. Қозғалыс әрекет түрлерінің негізгілері мектепке дейінгі мекемелердегі тәрбиешінің үйдегі ата - аналардың басшылығымен орындалатын күнделікті дене тәрбиесі жаттығулары сабақтары, әр түрлі түрдегі ойындар және өз бетімен орындалатын балалардың қозғалыс әрекеттері.

Дене тәрбиесі сабақтарында қимыл-қозғалыс дағдыларын жүзеге асыру жаттығуларының негізгі түрлері: таңертеңгілік гимнастика, дене тәрбиесі сабақтары, қозғалмалы ойындар, сергектік сәттері, дене мәдениеті мерекелері, өз бетімен дене жаттығуларын орындау [3].

Таңертеңгілік гимнастика. Таңертеңгілік гимнастика бала ағзасын белсендірілуіне, жұмыс қабілеттілігін жоғарылатуға, дұрыс мүсін түзулігін қалыптастыруға бағытталады. Оның амалдары: қарапайым түрдегі жаттығулар, су процедурасы, шынығу, массаж. Таңертеңгілік гимнастиканың ұзақтығы 2-ден 4 жасқа дейінгі балаларға 5 минут, 4-тен 5 жасқа дейінгі балаларға 6-8 минут, 6 жастағы балаларға 8 - 10 минутке созылады. Таңертеңгілік гимнастиканың құрылысы мынандай болуы мүмкін: жүру, жүгіру жаттығулары - қол және иық жаттығулары, кеуде, арқа, іш бұлшық еттеріне арналған жаттығулар, аяқ бұлшық еттеріне арналған жаттығулар, қысқа жүгіру және ағзаны қалпына келтіретін жүру жаттығулары. Таңертеңгілік гимнастика жаттығулары балаларды жалықтырып жібермеуі үшін 7-10 күнде жаттығулар кешеніне 2-3 жаңа жаттығулар кіргізіп отырған дұрыс болады.

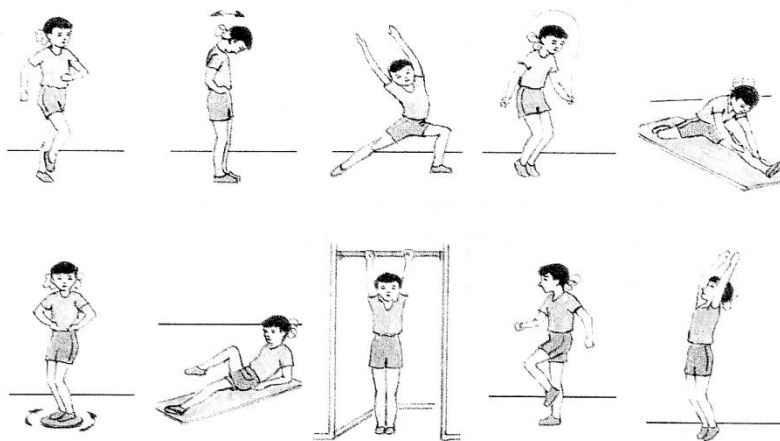
Сурет 1- Таңертең жасалатын қимыл – қозғалыстар

Таңертең жасалатын қимыл - қозғалыстар (сурет 1) күні бойы адамның сергек, көңілді жүруіне үлкен көмегін тигізеді. Сондықтан таңертең ояңанда төсекте жатып, аяқ – қолды созып, денені сергітетін 2-3 жаттығу жасау керек. Сонан соң төсектен тұрып, жуынғаннан кейін міндетті түрде бой жазу

жаттығуларын орындау қажет. Соңынан салқын сумен жуынса, дене сергіп, шынығады.

Сонымен бірге мұндай қимыл - әрекеттер ұйқыны тез ашады. Ағзадағы зат алмасу, тыныс алу жағдайларын жақсартады. Адамның жалпы қабілетін арттырып, дене қажет ететін қимыл - қозғалыстар толық жасалған болып есептеледі. Бір қалыпты өсіп, жан - жақты жетілу үшін таңертең жасалатын қимыл - қозғалыс мөлшері - 250-ден 600-ге дейін болуы қажет [4].

Егер оқушы бұған қоса мектепке дейін жаяу жүріп баратын болса, дене қажет ететін қимыл - қозғалыс мөлшері артығымен жасалады. Мұндайда ол күні бойы сергек жүріп, жақсы өсіп - жетіледі және сабақ үлгерімі де жоғары болады

Сурет 2 - Бой жазу жаттығулары

Таңертеңгі бой жазу жаттығулары. Әр оқушы осы көрсетілген жаттығулардан жыл мезгілдерінің ауысуына қарай өзіне керектілерін іріктеп алып, жеке немесе ата - анасымен бірге 10 минуттай орындауы керек

Жылдың жылы кездерінде бой жазу жаттығуларын далада, таза ауада орындап, суық кездерде терезенің желдеткіші ашылған бөлмеде жасау қажет.

Бой жазу жаттығуларын орындау үшін кейде доп, гантель, шығыршық, секіртпе, таяқша т. б. спорт құралдары қажет болады. Мұндай құралдар жаттығулардың сапалы орындалуына көмегін тигізеді.

Бой жазу жаттығуларын (сурет 2) іріктеп, таңдап алуда мынадай талаптар ескерілуі керек:

- 1) жүру және жүгіру жаттығулары;
- 2) керіліп - созылуға арналған жаттығулар;
- 3) қол, иық бұлшық еттеріне арналған жаттығулар;
- 4) арқа, қарын бұлшық еттеріне арналған жаттығулар;
- 5) күш салып орындалатын жаттығулар;
- 6) секіру жаттығулары;
- 7) бір орында тұрып тыныс (дем) алуға арналған жаттығулар.

Бой жазу жаттығуларын орындағаннан кейін міндетті түрде салқын сумен шайыну керек [5].

Дене шынықтыру пәнінің белгілі бір теоретиктері П.Ф.Лесгафт және В.В.Гориневскийдің дәлелдеуі бойынша жас бүлдіршіндерді тезірек

бұғанасының бекіп ағзасының қалыпты дамуына және оның тез жинақталып, қимыл іс - әрекетті шапшаң орындауда қимылды ойындардың алатын орны ерекше. Сонымен қатар, қимылды ойындар баланың көңілді, өмірге шаттық қуанышпен қарауын және ақыл - ойының дамуына (тапқырлық тез дұрыс шешім қабылдау т.б.) әсер ететін дұрыс фактордың бірі ретінде қарастырылады. Ойын барысындағы іс - қимылды дұрыс саналы түрде балаға жеткізіп, қайталауды бірнеше күн әдетке айналдырғанда бала ағзасындағы зат алмасу, барлық органдар мен дене құрылымындағы жалғасып жатқан нерв жүйесі белсенділігін танытып, қан айналымы жақсарады. Негізінен баланың өсуіне жақсы әсерін тигізетін қимылды ойындар бұл ауада немесе далада ойналатын ойындар. Осы ойындардың арқасында баланың көңіл – күй эмоциясы жоғарылап, оның нерв жүйесін бекітеді.

Қозғалмалы ойынның нәтижесінде бала үйретіп, ойын ережесіне бағынады. Бұл оның жан - жағындағы оқиғаға мән беріп қарауына, төзімді болуына, тәртіпті сақтаушы, немесе оның сатысындағы мидың тежеу функциясының дамуына ол септігін тигізеді.

Балалардың жоғарғы тыныс жолдары тар, олардың шырышты қабаттары лимфа және қан тамырларына өте бай болғандықтан қолайсыз жағдайларда тынысты жедел таратады. Қабырғалардың тегіс орналасуына байланысты тыныс жеңіл және жиі алынады (емшектегі балаларда минутым 35-40 тынық қимылы, 7 жастағы балаларда минутын 26-27 тыныс қимылы жүреді. Одан басқа балаларда дем алу мускулатурасы әлсіз. Өкпе ткані өте нәзік себебі функционалды тұрғыдан ол әлі жетілген жоқ. Баланың кеуде тұсындағы қозғалыс шектеулі. Олардың тыныс алу жүйесіндегі осындай ерекшелікті ескере отырып сәбилерге мұрын арқылы ауа жұтуды үйрету керек. Мұрынның ішкі жағы шырышты қабатпен қапталған қалың қан тамырларымен жабылған.

Мектеп жасына дейінгі балалардың сонымен қатар дем алу мускулатурасын қатайтып, кеуде клеткасының қозғалысын дамытып, тыныс алудың тұрақты ритмін және өкпенің дұрыс жетілуін осы қозғалмалы ойындар арқылы жақсарту жолын ұсынамыз. Келесі, баланың физиологиясын ескере отырып жүрек қан тамырларының жұмысын дамыту өте маңызды фактор. Жүрек-қан тамырлары бала ағзасындағы басқа құрылымдарға қарағанда ертерек функционалды жұмысын атқара бастайды, сондықтан да баланың дүниеге келіп, жарыққа шыққан сәтінде ол жетілген өз қызметін әрі қарай белсенді алып кетеді. Бүлдіршіннің қан тамырлары үлкендерге қарағанда кеңірек болып келеді. Осыған байланысты қан айналымы әлсіз, бірақ оны жүректің жиі соғып, жиырылуы компенсациялайды. Бала жүрегінің соғу ритімі тез бұзылады. Көп жұмыс жүргізуден жүрек тез шаршап, өзгеріске бірден араласып, сіңісіп кете алмайды. Кішкене балалардың жүрек соғуы өте жиі, минутына 140 - 160 рет соғады. Жүректің жиі соғуы бірте - бірте азайып, 7 жасқа келгенде минутына 85-95рет соғады [6].

Мектеп жасына дейінгі балалардың жүрек-қан тамырлары құрылымының ерекшелігін ескере отырып, біріншіден, қозғалмалы ойындарды жүрек бұлшық еттерін қатайтуға, екіншіден, қан тамырларының барлық қабырғасын, оның

ішінде ми қан тамырларын, жүрек қан тамырларын күшейтіп, жиырылу ритми-қасын жақсартып, күнделікті өмірдегі жұмыс жүктемесінен бөлек қосымша жұмысқа қабилеті жететін деңгейге дейін жеткізу керек. Келесі бала физиологиясындағы мән беретін нәрсе қимыл-тірек аппараты. Баланың сүйегі өте әлсіз, оның негізін шеміршек буын тіні құрайды. Оның буыны тез қозғалып арасын жалғап тұрған сүйек майысқақ болып келіп үлкен адам ағзасынан өзгешелігін танытады. Сүйек аппаратының буынының дұрыс дамуы дененің жақсы өсуімен барлық ішкі құрылыстың жетілуін жақсартады. Бұл жерде омыртқа мен табанның дұрыс дамуына жете назар аудару қажет. Бұл омыртқаның қисық немесе еңкіш жетілуі, табанның орны түспей тегіс жазық болуынан ішкі адам құрылымының жұмыс ережесі бұзылады. Жас баланың қиын тірек аппаратындағы өзгешелікке қарай бел омыртқасының дұрыс өсуіне көңіл бөлген жөн. Баланың бұлшық ет құрылымы басқалармен салыстырғанда әлсіз, барлық дене салмағының 23-35%-ын құрайды. Жаңа туған сәбидің бұлшық ет бастамалары әлі дұрыс дамымаған. Оның бұлшық еттері әлсіз жиырылып, ұзақ уақытқа дейін қалпына келмейді. Баланың бұлшық еттерінің суы көп болады да, белок майы аз болып келеді. Жекелеген бұлшық еттер бір қалыпты дамымайды. Осыны ескере отырып мектеп жасына дейінгі балалардың дене аяқ-қол бұлшық еттерін бір қалыпты дамыта (арқа, іш, аяқ, иық, қол, білек, мойын) қозғалмалы ойындар мазмұнын соған сәйкестендіру керек. Бұлшық етті жаттықтырғанда әлсіз жағына қозғалып, еңкейгендегі байланыстыратын аудандарын қатайтуға күш саламыз.

Балалардың қимыл дағдысын қалыптастыру барысында күрделі қозғалысты меңгеру және осы қозғалысқа қатысты әртүрлі қызметпен белсенді жұмыс жасауы артады. Баланың дағдысы 7 жасқа дейін қалыптасып, әрі қарай шыңдалуының негізгі фундаменті қызметін атқарып, өмірде күрделі қимыл іс - әрекетін қиналмай жасап, үлкен спортта да табысқа жетінің алғы шарты қалыптасады. Мектеп жасына дейінгі балалардың қимыл – қозғалыс әрекетін ұлттық ойындар арқылы қалыптастыруда ағзаның жалпы дамуын тездететін қозғалмалы жүру, жүгіру, тепе – теңдікті сақтау, еңбектеу, секіру, лақтыру элементтерін меңгеру қажет. Баланың қозғалыс дағдысын дамытумен қатар дене шынықтыру жаттығу түрлерімен айналысуды жетілдіреміз. Себебі ұлттық ойын барысында еңбектек, жүру, жүгіру, секіру, лақтыруды орындау үшін денесі шынығып, дамығаны дұрыс. Жаттығуларды біртұтас, дара, ойынмен қолданысқа енгіземіз. Баланың күші дамыған сайын, секірудің өлшемі ұзарып, затты лақтыру алыстайды. Ұлттық элементтер негізінде ойналған ойынның күнделікті тұрақты өмірге енуі баланың тез шаршамай шыдамды еңбекке үйренуін және ұзақ қашықтыққа жүріп, жүгіруге төзімділік көрсетуге шыңдайды.

Ойын барысында балалар әртүрлі қимыл жасайды. Тұрады, еңкейеді. қашады, қолмен ұстайды. Бірақ олардың еркін қимылының даму дәрежесі әлі төмен. Олар ұйымдасқан түрде бірінің қолынан бірі ұстап, бір бағытта жүре алмайды. 1,5-2-дегі балалардың қимылды көп қажет ететіндігін ескеріп бұл үшін арнайы жағдай ұйымдастыра отырып, мынаны есте сақтау керек: қимыл-

қозғалыс белсенділігі назар аударғыштықтың қалыптасуына ойыншықтармен біраз уақыт ойнауына бөгет жасамау керек. Балалардың қозғалу талабын қанағаттандыра отырып, олардың іс-әрекетіне қимыл-қозғалыс жаттығуларын енгізуде тұрақты дағдыға айналдырумен қатар дене шынықтырудың элементтерін күннен күдіге күрделендіре береміз.

3-4 жастағы балаларға қимыл-қозғалыс ойындарын дамытуда тұрып, отырып жатып орындайтын жалпы шынықтыру жаттығуларының маңызы зор. Ойындар мен қимыл-қозғалыс әрекеттерінің баланың дамуына мынадай прогрессивті көмегі бар. Үлкендердің көмегінсіз іс-әрекеттерді орындауға белсенді бағыт алуға, тәуелсіз дербестіліктің қарапайым формаларының қалыптасуы балалар арасында жасалатын жаңа қатынас жалғыз ойнаудан, топ болып бірлесіп ойнау ірекетінен өту қалыптасады.

5-6 жастағы балалардың негізгі қозғалыс-қимылдары ойын арқылы шыңдалады. Онда негізгі қимылдар жетілдіріледі жүректілік, ұстамдылық, шыдамдылық секілді қасиеттер қалыптасады. Қозғалыс-қимыл ойындары топтық сипатта болады. Сондықтан олар қимыл-қозғалыспен іс-әрекеттің үйлесімді болуын, белгілі ережелердің орындалуын талап етеді. Ойында баланың ширығын толғануы оның күшін жұмылдырып қимылдарды орындауда жақсы нәтижелерге жетуіне көмектеседі. Басқа жағдайда ойыннан тыс жерде мүмкін ол мұндай нәтижелерге жете алмас та еді. Ойынды әртүрлі жаттығу түрлерімен алмастырып отыру барлық қимылды біркелкі дамытудың маңызды шарты. Бұл жастағы балаларға арнап далада ойнайтын ұлттық ойындар асықпен ойнайтын "Хан талапай", "Көкпар", "Айгөлек" т.б.

Мектепке дейінгі балалардың дене тәрбиесінің негізгі міндеттері - олардың денсаулығын сақтау, нығайту, дене білімін дұрыс дамыту, организмді шынықтыру, қимыл-қозғалыс дағдыларын қалыптастыру.

Бастауыш мектеп бағдарламасында қимыл-қозғалыс ойындары маңызды орын алады. Қимыл - қозғалыс ойындары оқушыларды жан-жақты тәрбиелеудің ең негізгі құралы болып табылады. Қимыл - қозғалыс ойындары арқылы әр түрлі қимыл-қозғалыстарды: жүру, жүгіру, секіру, лақтыру, кедергілерден өту, қарсы шығу, тепе-теңдік сақтау әрекеттері бекітіледі. Дұрыс ұйымдастырылған ойын оқушылардың танымдық зейінін, қабылдауын, дененің сапалық қасиеттері жылдамдығын, күш-қуатын, төзімділігін, икемділігін қалыптастырады; ал ұжымдық ойын түрлерін ұйымдастыру - жолдастыққа, достыққа, өз бетімен әрекет жасауға тәрбиелейді.

Таза ауада ұйымдастырылған ойын маңызды сауықтыру міндеттарін атқарады, ағза жұмыс қызметін жақсартады, сонымен қатар белсенді демалыс құралы ретінде қолданылады.

Оқушылар мектептен, сыныптан тыс уақытында әр түрлі жарыстар өткізуге болады. Бұл жарыс түрлері бағдарламалық дайындықты ұзақ қажет етпейді және оқушылардың қызығушылығын арттырады.

«Көңілді поезд» спорттық жарыс ойыны. Бұл жарыс топтар арасындағы дәстүрден тыс ұйымдастырылатын жарыс түрі. Ойынды өткізу

қатысушылардың санына, жоспар құрлысына, өткізілетін орын жағдайына байланысты.

Ойынға бастауыш сынып оқушылары қатысады. Жарыстың ерекшелігі "аялдамадан" "аялдамаға" дейін әр түрлі қимыл-қозғалыстарды тапсырма ретінде қабылдай отырып нәтижеге жету. Аялдаманың атауы орындалатын қимыл-қозғалыс ойынының мазмұнына байланысты. Жарыс ұзаққа созылмауы керек, әрбір аялдамада жаңа тапсырма ала отырып, барлық ойынға қатысушы тапсырманы бірден орындауы қажет [7].

Тапсырма түрлері қызықты жарыс және балалардың көңіл-күйін көтеретін және жас ерекшелігіне сәйкес келуі керек. Денеге салмақ түсіретін жаттығулар қарапайым жаттығулармен алмастырылып отырылады. Ойын көкалда, футбол, баскетбол алаңдарында өткізіледі. Ойын барысында оқушылар ойынға қатысушы, әділқазы, көмекші, терең және педагогтың көмекшісі қызметін атқарады. Осы аталғандардың барлығы оқушылардың өз білімін көтеруге, шығармашылық деңгейде өз бетімен әрекет етуін қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Болғанбаев М. Қазақтың ұлттық спорт түрлері. Алматы: «Қайнар», 1985.
2. Байдосов Қ.Р., Мұхидинов Е.М., Жылмағанбетов А.А. Қазақша күрес. Алматы, 1987.
3. Тәнекеев М. І.Қ.Адамбеков. Қазақтың ұлттық спорт ойындары. Алматы, 1994.
4. Тәнекеев М. Қазақтың ұлттық спорт түрлері. Алматы, 1991.
5. Рахманқұлов М. Қазақша күрес, Қазақтың ұлттық спорт түрлері. Алматы, ФиС, 1956.
6. Тәнекеев М.. Қажымұқан. Алматы: Білім, 2001.
7. Дьячков В.М.Физическая подготовка спортсмена. М: ФиС 2007

ОӘЖ372.016.796

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНДЕГІ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МҰҒАЛІМІНІҢ РӨЛІ

Аскарова Қ.Б., Иксанова Н.Ф.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматривается роль учителя физической культуры в физическом воспитании младших школьников

This article examines the role of a physical education teacher in the physical education of primary school children

Дене тәрбиесі және спорт - кең педагогикалық кеңістік. Ұлы гректер - философтар Сократ, Платон, Аристотель және басқалар біртұтас, жан - жақты тұлғаны тәрбиелеудегі спорттық іс - әрекеттің ерекше мүмкіндіктеріне назар аударды, олардың еңбектерінде бұрын пайда болған идеал пайда болды-рухани және дене жетілудің үйлесімі.

Дене шынықтыру - бұл қоғамның жалпы мәдениетінің бөлігі, денсаулықты нығайтуға, адамның физикалық қабілеттерін дамытуға және оларды әлеуметтік тәжірибе қажеттіліктеріне сәйкес пайдалануға бағытталған әлеуметтік қызмет салаларының бірі.

Мектеп жағдайында бастауыш мектеп жасындағы балалардың дамуындағы дене тәрбиесінің рөлі зор. Кіші мектеп жасы 7 жастан 10 жасқа дейінгі кезеңді қамтиды. Бастауыш мектеп жасындағы балалар үшін физикалық белсенділіктің жоғары қажеттілігі табиғи болып табылады [1].

Дене тәрбиесі - бұл тәрбиенің бір түрі, оның нақты мазмұны қозғалыстарды оқыту, физикалық қасиеттерді тәрбиелеу, арнайы дене шынықтыру білімін игеру және дене шынықтыру сабақтарына саналы қажеттілікті қалыптастыру болып табылады.

Білім беру міндеттері балаларда қимыл-қозғалысты және дағдыларды қалыптастыруды, физикалық жаттығулардың оның өміріндегі рөлінің физикалық қасиеттерін дамытуды, өз денсаулығын нығайту тәсілдерін қамтиды. Бастауыш мектеп жасындағы балаларда қалыптасқан моторика дағдылары оларды мектепте одан әрі жетілдірудің негізін құрайды және болашақта спортта жоғары нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Алынған білім балаларға саналы және толыққанды жаттығулар жасауға, мектепте және отбасында дене шынықтыру құралдарын өз бетінше қолдануға мүмкіндік береді [2].

Тәрбиелік міндеттер жас балалардың ақыл-ой, адамгершілік, эстетикалық, еңбек қабілеттерін жан-жақты дамытуға, олардың дене шынықтырумен жүйелі шұғылдануға деген қызығушылығы мен қажеттіліктерін қалыптастыруға бағытталған. Мектеп мекемелеріндегі дене тәрбиесі жүйесі балалардың жас және психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып құрылады.

Бастауыш мектеп жасындағы балалардың дене тәрбиесінің негізгі тетігі дене шынықтыру-спорт қызметі болып табылады. Дене шынықтыру-спорттық іс-әрекеттің арқасында бұлшықеттер күшейеді, сүйек, жүйке, тамыр жүйелері күшейеді, ағзаның ауруларға төзімділігі артады, физикалық қабілеттер шыңдалады, моральдық-психологиялық тұрақтылық деңгейі артады. Онда шыдамдылық, табандылық, өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі тәрбиелеу, табандылық пен еңбекқорлық сияқты мінез-құлық белгілері көрінеді. Бастауыш мектеп жасындағы балалардың физикалық белсенділігі мәселелерін қарастыра отырып, олардың күнделікті іс-әрекетінің сипатын ескеру қажет.

Бастауыш мектептегі дене шынықтыру сабақтарының негізгі формасы-жалпы педагогикалық ережелерге, сондай-ақ дене тәрбиесінің әдістемелік ережелеріне сәйкес құрылған дене шынықтыру сабағы және сабақтан тыс спорттық сабақтар.

Бастауыш сынып оқушыларының дене тәрбиесін ұйымдастыру формаларына мыналар жатады:

- дене шынықтыру сабақтары,
- дене шынықтыру-сауықтыру сабақтары,
- таңғы гимнастика,
- сергіту сәті,
- дене жаттығуларымен бірге шынықтыру рәсімдері,
- дене шынықтыру-сауықтыру шаралары.
- күн тәртібінде ашық ойындар, серуендер,

- жеке балалармен және шағын топтармен жеке жұмыс, - оқушылардың әртүрлі дене жаттығуларымен өз бетінше айналысуы,
- мерекелер, денсаулық күндері.

Баланың дене тәрбиесі мен жан-жақты дамуының жалпы міндеттеріне жауап беретін барлық осы формалар өзара байланысты. Олардың әрқайсысының бастауыш мектептің күн режиміндегі орнын анықтайтын өзіндік арнайы міндеттері бар [3].

1. Мектептегі дене тәрбиесінің негізгі міндеттері.
2. Денсаулықты нығайту, дене бітімінің қалыпты дамуына ықпал ету.
3. Қозғалыс (кондициялық және үйлестіру) қабілеттерін дамыту.
4. Өмірлік маңыздықимыл-қозғалысты және дағдыларды үйрету.
5. Дене шынықтыру және спорт саласында қажетті білім алу;
6. спорт.
7. Дене жаттығуларының қажеттіліктері мен дағдыларын тәрбиелеу, оларды демалу, жаттығу, өнімділікті арттыру және денсаулықты нығайту мақсатында саналы түрде қолдану.
8. Адамгершілік және ерік қасиеттерін тәрбиелеуге, психикалық процестер мен жеке қасиеттерді дамытуға ықпал ету.

Дене тәрбиесінің мәселелерін шеше отырып, мұғалім өз қызметін жүйелі дене жаттығуларының қажеттіліктері мен мотивтерін қалыптастыруға, адамгершілік және ерік-жігер қасиеттерін, гуманистік қатынастарды тәрбиелеуге, қарым-қатынас тәжірибесін алуға бағыттауы керек. Мұғалім әр оқушыға дене жаттығулар мен спортқа бірдей қол жетімділікті қамтамасыз етуі керек, оларға бағдарламалды игерудің күрделілігі мен субъективті қиындықтары бойынша әр түрлі деңгейде қамтамасыз етуі керек, баланың дене сапасы ғана емес, сонымен бірге рухани қабілеттерін де ашуға және дамытуға қолайлы жағдай жасауы, өзін-өзі анықтауға көмектесу керек.

Мұғалімнің құзыреттілігі-баланың негізгі құзыреттілік ретінде тұжырымдалған білім беру нәтижелеріне қол жеткізуге болатын осындай дамушы ортаны құру мүмкіндігі, оқушының бейімділігін байқау және оларға сәйкес оның дамуының болжалды бағытын анықтау мүмкіндігі. Әрбір дене шынықтыру сабағы-бұл мұғалім белгілі бір ретпен өткізетін және оқу материалын, өз кезегінде бір-бірімен келісілуі керек нақты тақырыптарды игеруге бағытталған сабақтар жүйесінің буыны. Сонымен қатар, оқу материалының көлемі, студенттердің төзімділігін ескере отырып, мотор қабілеттерін дамыту кезінде жүктемелердің біртіндеп жоғарылау дәрежесі анықталуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1.Лубышева Л.Н. Дене шынықтыру және спорт әлеуметтануы: учеб. пособие. М.: Академия, 2001.240б.
- 2.Смирнов Н.К. Мұғалім мен мектеп жұмысындағы денсаулық сақтайтын білім беру технологиялары. М.: АРКТИ, 2003. 272б.
- 3.Холодов Ж.К., Кузнецов В.С. Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі бойынша практикум: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений физ. культуры. М.: Академия, 2004. 144б.

СПОРТ – БАҚЫТҚА БАСТАР ЖОЛ!

Әбілда Е.М.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

*В данной статье рассматривается вопрос спорт-путь к счастью
Sports-the path to happiness*

«Шынықсаң – шымыр боласың» демекші, дене жаттығуы адам баласына қашанда пайдалы. Күні бойы өзінді сергек сезініп жүрудің де бір тәсілі – спорт. Ғалымдар зерттеуіне сүйенер болсақ, спорт адамды шат-шадыман өмір сүруге де жетелейді екен. Олимпиадалық қозғалыстың белсенді қайраткері Пьер де Кубертен: «О, спорт! Сен – түгел ғаламсың» деп бекер тұжырым жасамағаны анық. Күніне кем дегенде 20 минут дене жаттығуымен шұғылданған адам өзін сергек, көңілді әрі өзіне сенімділігін арттыратыны анықталғаны белгілі [1]. Спорт Қазақ халқының дене тәрбиесіне, оны шынықтыруға, ептілікке, денсаулықты, көңіл-күйді көтеруге арналған осы кездегі дене тәрбиесі мен спорт нышаны ерте заманда-ақ халық кәдесіне жарағандығын кейбір археол. деректер дәлелдейді. 1970 ж. Оңтүстік. Қазақстан облысында б.з.б. 4 - 3 ғ-ларда тоғызқұмалақ тастары табылды. Сол жылы Тараз қ-нан 30 км жерде археологтар тоғызқұмалақ тақтасының тасқа қашап салынған суретін кездестірді. Түрік қағандығы дәуірінде Қазақстан жерінде көптеген қалалар салынып, мәдени орталықтар бой көтерді. Көне Таразда әнші-күйшілер, шабандоздар, садақ тартушылар, балуандар, басқа да күш өнерін көрсетушілер бас қосып отырған. 7 ғ-да Орта Азия мен Қазақстан жерін жаулап алған Араб халифаты ислам дінін уағыздаумен қатар, шахмат ойынының таралуына, оның дамуына айтарлықтай ықпал етті. Сөйтіп, көшпенді деп аталып келген қазақ халқы дене тәрбиесін, оның ішінде спортты дамытуға көңіл бөлгені байқалады.

Ғалымдар АҚШ-тың Пенсильвания университетінің 200-ге жуық студентіне зерттеу жүргізген. Олар күніне 20 минуттан астам уақытын түрлі дене жаттығуларына арнаған. Ал сегіз күннен кейін қатысушылар өздерінің басынан өткеріп жүрген күйлерін жазып тапсырған. Нәтижесінде көбісі ұйқысыздықтан, әлсіздіктен құтылғанын мәлімдеген. Сонымен қатар, дәрігерлер қатысушылардың психикасында оң өзгерістер барын анықтаған. Студенттер болса, жаттығу жұмыстарынан кейін көңіл-күйлерінің көтеріліп, өздерін бақытты сезініп жүргендерін жеткізген [2].

Дене жаттығулары адамның көңіл-күйін ғана көтеріп қоймайды, қанайналым жүйесін жақсартады. Қан қысымы мен жүрек-қан тамырлары ауруларының алдын алады. Спорттың адам өмірінде алатын орны зор екендігін бәріміз білеміз. Спортпен айналысқан адамның денсаулығы мықты, өзі шыдамды болады. «Салауатты өмір сүру дегеніміз – тазалық сақтап, дене тәрбиесі және спортпен шұғылдану.» Салауатты өмір салты дегеніміз — адамның тұрмыстағы күнделікті қалыптасқан дағдысы мен әдеті бойынша еңбек ету, бос уақытын дұрыс пайдалана білу, өзінің рухани және материалдық

қажеттіліктерін қанағаттандырып, саяси және қоғамдық өмірге белсене қатысуы. Салауатты өмір салтын қалыптастыруда дене тәрбиесінің маңызы зор. Біздің ата — бабаларымыз “тәні саудың — жаны сау” — деп бекер айтпаған. Спорттың қай түрімен айналысу адамның қабілетіне байланысты болады. Бұл туралы ұлы ойшыл Ибн Сина да өз шығармаларында айтқан. Ол сондай — ақ спортты мағынасына қарай жеңіл, ауыр, ұзын, қысқа сияқты бірнеше түрге бөлген. Денсаулық пен өмірді дамыту үшін кем дегенде спорттың 33 түрінен жаттығу жасау керектігін айтқан. қазақ халқы ерте кезден баланың ақыл — ойының, дене бітімінің дұрыс қалыптасуына ерекше көңіл бөліп отырған. Бұған дәлел қазақтың спорттық ойындары: асық ату, атқа міну, теңге ілу, бәйгеге шабу, күреске түсу. Қорыта келгенде, академик Н. М. Амосов [3] айтқандай: “Денсаулығың мықты болуы үшін мәнді өз күшің болу қажет, оны еш нәрсемен ауыстыруға болмайды.” Ежелден садақ тарту, бәйге, сайыс, күрес, аударыспақ сияқты спорт түрлерімен айналысқан қазақ халқы басқа да спорт түрлерімен айналысу арқылы өздерінің рухани байлықтарын жетілдіріп, толықтырып отырған. Халық өзіне лайықты деп санаған ұлттық спорт түрлерін, әр түрлі дене жаттығуларын үнемі жетілдіріп келген. Әр рудың, әр жүздің, әрбір хан мен бай-манаптың, болыс-бектің өз балуаны, өз мергені, өз сәйгүлігі болған.

Спорт — адамның рухани әлемі үшін де маңызды. Өйткені, әлсіз әрі қиындыққа көп ретте қарсы тұруға қауқары жетісе бермейтін жандарға мамандар бір ауық спортпен шұғылдануға кеңес береді екен. Күйзеліске ұшыраған сәттерде дене жаттығуларына ден қойсаңыз, жаңа құлшыныс пен тың серпін арқасында ерекше өмір сүруге ұмтыла түсесіз. Бұл да спорттың, дене жаттығуларының бір құдіреті. Спорттың адам өмірі үшін маңызын бұдан ары айта түсудің өзі де артығырақ секілді. Бірақ, алдымен «спортпен шұғылдануға уақыт табылмай жүр» деген сылтаудан құтылған абзал [4]. Ол үшін не істеу керек? Күніне 20 минут дене жаттығуымен айналысуды да ұмыт қалдырып кететін кездеріңіз болмайды емес, болады. Ендеше, дене жаттығуларымен шұғылдануды қалай әдетке айналдыруға болады?

1. Дене жаттығуы кезінде киетін спорттық киімдеріңізді жатар алдында дайындап жатыңыз. Ұмытпас үшін, оятқышыңызды сол киімдердің үстіне қойыңыз. Өйткені, таңертең ояғанда оятқышпен қатар немен айналысатыныңызды да есіңізге түсіретін боласыз. Бастысы, осылайша таңғы жаттығуды әдетке айналдырып алсаңыз ғажап болары сөзсіз.

2. Барлығын аз жаттығудан бастаңыз. Тіпті, аптасына 3 рет 5 минуттан-ақ дене жаттығуларымен шұғылданып жүріңіз. Тапсырма оңай, әрине. Бірақ, бастапқыда өзіңізді қинамауыңыз қажет. Алға ә дегеннен жоғарғы мақсат қоюға талпынбаңыз. Өйткені, өзіңіздің спортпен шұғылдануға деген ерік-жігеріңізді жоғалтып алуыңыз мүмкін.

3. Адам — әлеуметтік жаратылыс. Қарым-қатынассыз өмір сүруді елестету мүмкін емес. Әлбетте отбасыңызбен табиғатқа шығудың, достарыңызбен белгілі бір спорт түрімен шұғылданудың, кейде бір ауық жүгіріп тұруды да әдетке айналдырғанның зияны жоқ.

4. Үйдегі қарапайым шаруаларды жаттығу жұмыстарымен үйлестіріңіз. Мысалы, таймерді 20 минутқа қойып, жұмысыңызды бастаңыз. Қарапайым шаруаларды аса жылдам орындау – жақсы нәтиже береді [5].

5. Жаттығу жұмыстарын жоспарлай біліңіз. Маңызды кездесуіңіз болса, онда ұмытпайсыз, дұрыс па? Ал маңызды шаруаны? Оны да ұмытпайсыз. Сол сияқты дене жаттығуларын да жоспарыңызға енгізіп үйреніңіз. Қажетті жаттығуларды жоспарлай біліңіз.

6. Өзіңізге ұнайтын жаттығуларды таңдап алғанның да маңызы жоғары. Өйткені, алғашында адам өз қалауымен бастаған жаттығулар уақыт өте келе өз жемісін беретін болады.

Күнделікті өмірде спортты сүйетін жандар көп. Әркімнің санасындағы спорт ұғымы – сан алуан. Расында да, көпшілікті ұлты мен жеріне, тілі мен дініне бөлмей өзіне ынтызар етер спорт құдіреті жоғары. Бәріміз білетіндей, «спорт – денсаулық кепілі». Бастысы, талғампаз тәкәппар өнерге шексіз беріліп, адалдық танытсаң берері мол - сиқырлы әлем.

Тағы да ғалымдар зерттеулеріне назар салып көрейік. Адам дене жаттығуларымен айналысқан сәтте оның миында да сан мыңдаған үдерістер орын алады. Ми дене қимылдарының әрекетін күйзеліс ретінде қабылдап, оған қарсы күрес жүргізе бастайды. Ағзадан эндорфин гормоны (қуаныш пен ләззәт алу гормоны) мен пайдалы ақуыздар бөлініп, жүйке жүйелері мен миға тарайды. Сол арқылы адам ойы ұшқыр әрі есте сақтау қабілеті жақсара түсіп, көңіл-күйге әсер етеді екен [6].

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Теория спорта //Учебное пособие. – Под ред. Ф.П.Суслова, Ж.Холодова. – М.,2000.
2. Мамытов А. Теория спорта //Учебное пособие. – Бишкек, 2001. – 253 с.
3. Аманбаев Р.Р. Спорт теориясы мен әдістемесінің жалпы негіздері // Оқу құралы. – Алматы, 2001.
4. Уанбаев Е.Қ., Уанбаева Ф.Ж. Дене мәдени еті және спорттың ілімі мен әдістемесі// Оқу құралы. 2-ші басылым. Өңделіп толықтырылған. - Өскемен: С.Аманжолов атындағы ШҚМУ баспасы, 2009. – 260 б.
5. Турлыханов Д.Б. Уроки летних Олимпийских игр 2000 года в Сиднее (Австралия) и задачи по развитию спорта высших достижений в Республике Казахстан // Теория и методика физической культуры. – 2000. - № 2. - С. 6-11.
6. Легкая атлетика / Н.Г. Озолин, Д.П. Марков. Учебник. – М.: Физкультура и спорт, 1972-672с.

УДК 372.016.796

РЕГУЛЯЦИЯ ДЫХАНИЯ ПРИ МЫШЕЧНОЙ РАБОТЕ

Иксанова Н.Ф., Аскарова К.Б., Юнусова С.Г.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Бұл мақалада бұлшықет жүктемесі кезінде тыныс алуды реттеу мәселесі қарастырылады

This article discusses the issue of regulation of respiration during muscle load

Проблемы оптимизации функционального состояния организма человека в условиях мышечной деятельности остаются ведущей проблемой спортивной физиологии. Эта проблема особенно актуальна в аспектах оценки функциональных возможностей организма спортсменов в процессе адаптации к определенной мышечной деятельности, когда спортивные упражнения должны создаваться для повышения функциональных резервов, их подвижности и повышения работоспособности [1].

Дыхание главнейший источник жизни. Человек может прожить несколько дней без пищи и воды, но самое большое-несколько минут без воздуха. Физические упражнения-влияют на формирование дыхательного аппарата. Дыхание-это единственный процесс, осуществляемый одним организмом и состоящий из трех неразрывных звеньев:

а) газообмен между внешним дыханием, т. е. внешней средой и кровью легочных капилляров;

б) транспортировка газа, осуществляемая системой кровообращения;

в) газообмен между внутренним (тканевым) дыханием, т. е. кровью и клеткой, при котором организм потребляет кислород и выделяет углекислый газ. Основу тканевого дыхания составляют сложные окислительно-восстановительные реакции с выделением энергии, необходимой для жизнедеятельности организма [2].

Рассмотрим проблему влияния физической нагрузки в функцию непрерывной вентиляции легких у спортсменов. Показано, что у спортсменов и лиц без такового наблюдается разнонаправленная реакция дыхательной системы на физическую нагрузку. После физической работы спортсмены теряют значительное увеличение жизненного объема легких и резервного объема дыхания, в то время как у нетренированных людей жизненная емкость легких после физической нагрузки не изменяется, а увеличение резервного объема выдоха сопровождается достаточным уменьшением резервного объема дыхания. После физической нагрузки у спортсменов скорость воздушного потока на уровне большого бронха снижается, что компенсируется увеличением бронхиальной проницаемости на уровне среднего и малого резервного объема легких. Последнее обеспечивается, прежде всего, укреплением дыхательных мышц. Во время тренировки скорость потока воздуха к поверхности без бронхоспастических реакций увеличивается на всех растущих бронхиальных деревьях. У спортсменов и лиц без такового наблюдается мультидисциплинарная реакция дыхательной системы на физическую нагрузку. После физической работы спортсмены теряют значительное увеличение жизненной емкости легких и резервного объема дыхания, в то время как у незастрахованных людей жизненная емкость легких после физической нагрузки не изменяется, а увеличение вспомогательного объема выдоха сопровождается достаточным уменьшением резервного объема дыхания. Очевидно, что у спортсменов высокая эластичность легочной ткани и грудной клетки обеспечивает высокую резервную емкость легких для вентиляции. У тех, у кого таких возможностей нет, реакция дыхательной

системы ограничена. После физической нагрузки спортсменов скорость воздушного потока снижается на уровне крупных бронхов, что компенсируется увеличением бронхиальной проницаемости на уровне средних и мелких бронхов. У нетренированных лиц бронхоспастических реакций при физической нагрузке не выявлено, скорость воздушного потока возрастает на всех уровнях бронхиального дерева (рисунок 1).

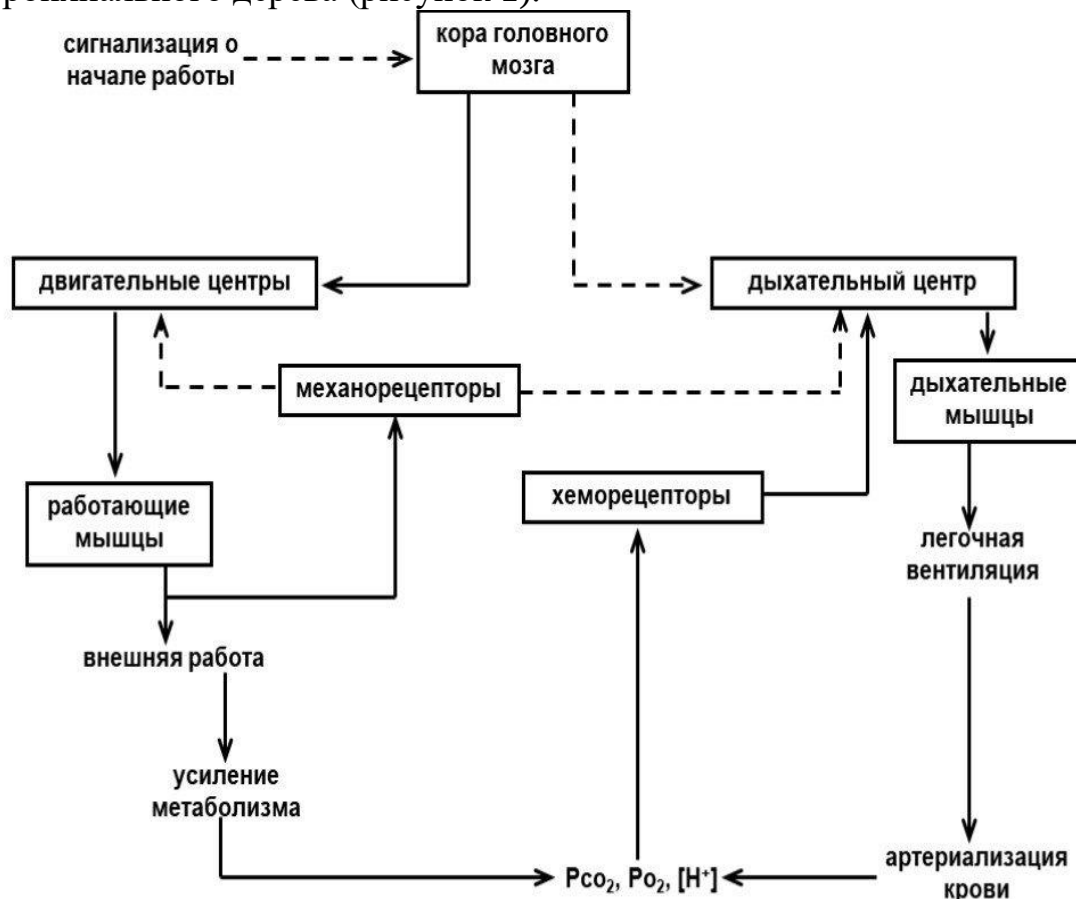

Рисунок 1 - Схема регуляции дыхания при мышечной деятельности

Таким образом, спортивные упражнения в циклических видах спорта представляют собой ряд факторов, некоторые из которых негативно влияют на легочную вентиляцию, ограничивая возможности сердечно-сосудистой и дыхательной систем. Будут модернизированы методы, компенсирующие эти нежелательные отклонения и устраняющие потребность организма в кислороде при физической нагрузке. Учет этих факторов и разработка специальных тренировочных программ, направленных на их оптимизацию, повышает эффективность работы дыхательных систем и, как следствие, рост спортивных результатов [3].

Системная мышечная активность сопровождается увеличением силы дыхательных мышц. Сила дыхательных движений явно возрастает. Формируется рациональный, физически совершенный тип дыхания. Глубокое дыхание, форсированный выдох при интенсивной мышечной работе усиливают легочную и альвеолярную вентиляцию. Содержание желе у спортсменов значительно выше, чем у невыбранных подростков. При регулярной

физической нагрузке способность организма переносить гипоксическое состояние, связанное с мышечной функцией или недостатком кислорода во вдыхаемом воздухе, возрастает. Скорость воздушного потока спортсменов достигает 7-7,5 л / с при вдохе и 5-6 л / с при выдохе. У лиц без него сила дыхания не превышает 5-5. Во время мышечной работы прекращается усиленная вентиляция, усилие, химические изменения, происходящие в органах, – это накопление углекислого газа и неокисленных продуктов обмена, другая - это прожекторная инъекция [4].

Как же правильно дышать при мышечной нагрузке?

Вопрос весьма распространенный и на него нет четкого ответа. Одни авторы советуют дышать через нос, другие-через нос и рот, третьи - через рот. Недостаток кровообращения можно улучшить при правильном дыхании, для этого необходимо овладеть следующим состоянием:

- Дыхательные и дыхательные движения взаимосвязаны, так как объем дыхания зависит от нагрузки на систему кровообращения (при увеличении нагрузки объем дыхания удовлетворительно увеличивается);

- Необходимо дышать с большим напряжением мышц (поднятие тяжестей), так как есть риск сдавливания грудной клетки при большой нагрузке, для первоначального расширения необходимо наполнить легкие воздухом, задержать дыхание и сильно потянуть грудную клетку; при расслаблении издать легкий стон.

Значение дыхательной гимнастики

Дыхательная гимнастика — это определенная последовательность дыхательных упражнений. При ее помощи лечатся заболевания бронхов, легких, а также упрочняется костно-связочная система. Улучшается общее состояние: повышается активность и концентрация, сон становится легким, а физические показатели лучше. При том, что упражнения дыхательной гимнастики можно выполнять по 30 минут в день без особых усилий, эффект чувствуется почти сразу, а видимый результат не заставит себя долго ждать.

Одним из важнейших признаков стабильности спортивных показателей является функциональное состояние систем внешнего дыхания. Влияние физической активности различной интенсивности на организм человека проявляется в основном в сердечно-дыхательной системе, так как эта система обеспечивает адаптацию организма к различным событиям и отражает динамику восстановительных процессов. При изучении циклических игр затрачивается много энергии, а сама работа выполняется с высокой интенсивностью. Эти виды спорта требуют поддержки метаболизма, специализированного питания, особенно на длинных дистанциях [5].

Из всего вышесказанного и осмыслив роль дыхательной системы в нашей жизни можно сделать вывод о ее важности в нашем существовании. От процесса дыхания зависят все процессы жизнедеятельности организма. Болезни дыхательной системы очень опасны и требуют серьезного подхода и по возможности полного выздоровления больного. Запускание таких болезней может привести к тяжелым последствиям вплоть до летального исхода.

Регулярные занятия физической культурой не только улучшают здоровье и функциональное состояние, но и повышают работоспособность и эмоциональный тонус. Однако следует помнить, что самостоятельные занятия физической культурой нельзя проводить без врачебного контроля, и, что ещё более важно, самоконтроля. Все эти данные свидетельствуют о неоценимом положительном влиянии занятий физической культурой на организм человека.

Список использованной литературы

1. Озолина Н. Г. и Маркова Д. П. Легкая атлетика, Учебник для институтов физической культуры 2 изд., М., 2018г.
2. Энциклопедия физической подготовки. – М.: Физкультура и спорт, 1994.
3. Васильева В., Коссовская Э., Степочкина Н. Физиология человека. – М.: Просвещение, 1973.
4. Проблемы физиологии спорта. – М.: Физкультура и спорт, 1960.
5. Вациорский В.М., Алешинский С.Ю., Якунин Н.А. Биохимические основы выносливости. – М.: Физкультура и спорт, 1982.

ӘОЖ 632.399.14

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ-САУЫҚТЫРУ ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ БАҒЫТ-БАҒДАРЛАРЫ

Сапахов М.А.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

*Один из действенных методов оптимизации двигательной дисциплины учащихся
One of the most effective methods of optimizing students' motor discipline*

Білім беру кеңістігінде өзгеріп отыратын беталыстар әлемдегі өзгерістердің жалпы бағыттарын айқындайтыны мәлім және керісінше, бұл бағыттар білім беруде қалыптасып жатқан беталыстар бейнесінің мәні. Әрине, білім беруде болып жатқан өзгерістер ғылыми қабылдау, жалпылауда және жалпы тұрғыдан - оқыту теориялары мен оның негізгі бағыттарында көрініс табады [1].

Бұл өзгерістер қоғам тарапынан да адамның психикалық дамуының негізгі психологиялық принциптерін түсінуін көрсетеді, олар «білім беруді құру» барысында ескерілуі қажет. Осындай принциптердің жүйесіне И.А.Зимняя дамудың шығармашылық сипатын, дамудың әлеуметтік мәдени контекстінің жетекші рөлін; дамудың сензитивтік кезеңдерін; бірлесіп әрекеттесу және қарым-қатынас жасау; жетекші қызмет пен оны ауыстыру заңдылықтары; жақын арада даму зоналарын анықтау; бала дамуының үдеуі; балалық дамудың барлық сатыларын құндылығының мәңгілігі; аффект пен интеллекттің бірлігі (белсенді қызметкер принципі); белгілілік-символикалық құрылымдардың әсер ету рөлі; интериоризация мен экстериоризация және дамудың бірқалыпсыздығы көрсетілген бағыттар мен принциптер дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарын жетілдірудің жаңа бағыттарын анықтауға және оларды саралауға мүмкіндік береді [2].

Қазіргі мектеп бағдарламасы оқушылардың дене тәрбиесіндегі құралдар мен әдістерді таңдауында бастамашылдық пен шығармашылыққа кең мүмкіндіктер туғызып отыр. Алайда, көп жағдайда оның бағдары бұл пәнді берудің дағдылы қағидаларына бағытталған. Әрі мәселе бұл жерде, ең алдымен, дене жаттығуларын қолданатын сенімді де мүлтіксіз әдістерінің жоқтығында болып отыр (В.С. Фомин). Оқушылардың дене дамуы мен даярлығы жөніндегі бірыңғай мемлекеттік бағдарламаның, тек қана қозғалыс белсенділігіне ерекше көңіл аударылған дәстүрлі қолданысы, тиісті сауықтыруды қамтамасыз ете алмайды және бүгінгі күннің әлеуметтік талаптарына толық жауап бермейді.

Оқушылардың қозғалыс тәртібін оңтайландырудың ықпалды әдістерінің бірі есебінде көптеген авторлар дене тәрбиесі бойынша сабақ көлемін, аптасына орташа 3-4 сағатқа дейін ұлғайтуды ұсынады. Кейбір зерттеушілер ондай ұлғайтудың 6-10 сағатқа дейінгі анағұрлым жоғарғы шекарасын ұсынады.

Қозғалыс белсенділігін сабақтан тыс жаттығулар арқылы және ең бірінші кезекте, үй тапсырмаларын белсенді қолдану жолымен арттырудың орындылығы жөніндегі пікір кең орын алған [3].

Алайда көптеген авторлар, оқушылардың қозғалыс белсенділігі көлемінің тар бағытта арттырылуы, сауықтырудың көрнекі нәтижесін алу үшін жеткіліксіз екендігін атап көрсетеді. Мұнымен қоса-қабат, сабақтардағы салмақтың қарқындылығын және олардың қозғалыс тығыздылығын арттыру қажет деп есептейді.

XXІ ғасырдың басында білім берудің жалпы жағдайындағы өзгерістердің беталыстары оны әлемде реформалаудың жалпы принциптерімен дәлме-дәл келді. Бұл принциптердің орта білім беруге сәйкес тұжырымдалғанына қарамастан, білім беру жүйесінің барлық деңгейлеріне, барлық білім беру жүйелеріне таратылады. Бұл келесі негізгі принциптер:

- қоғамның барлық тәрбиелеуші күштері, өсіп келе жатқан ұрпақты тәрбиелеу мақсатында мектеп пен басқа арнайы институттардың бірлігі;

- ізгілендіру - қоғамның ең жоғары әлеуметтік құндылығы ретіндегі әрбір бала тұлғасына көңіл аударуды күшейту, жоғары интеллектуалдық, адамгершіліктік және тәндік қасиеттері бар азаматты қалыптастыруға бағдар беру;

- жіктеу және жекелеу, әрбір оқушының қабілеттілігін толық анықтау және дамытуға дейін жағдайлар жасау; демократияландыру, оқушылар мен педагогтардың белсенділігі, ізденімпаздығы мен шығармашылығын дамыту үшін алғышарттар құру, оқушылар мен мұғалімдердің қызығушылықтарынан туған өзара әрекеттесуі, жұртшылықтың білім беруді басқаруға кеңінен қатысуы. Осы принциптерді жүзеге асыру білім беру жүйесінің өзінің бет бейнесінің, оның мазмұны мен ұйымдастырушылық формасының өзгеруін ұйғарады, ол ұлттық мектепті дамытуда толық көрініс тапты [4].

Бірінші бағыт білім берудің әрбір деңгейін үздіксіз халықтық білім беру жүйесінің құрамдас бөлігі ретінде ұғыну. Бұл беталыс тек қана мектеп пен жоғары оқу орнының арасындағы сабақтастық мәселесін шешуді ұйғарады,

сонымен қатар ол студенттердің кәсіптік дайындығын көтеру міндетін шешуді ескере отырып, жоғары оқу орны мен студенттердің болашақ қызметінің арасындағы сабақтастық проблемасын шешуді ұйғарады. Бұл, өз кезегінде студенттердің оқу іс-әрекеттерінде жағдайларды модельдеу міндетін қойды, ол барып оқытудың жаңа түрі - белгілілік-контексттік оқытуды (А.А.Вербицкий бойынша) қалыптастырудың негізі салынды.

Екінші бағыт - оқытуды индустриаландыру, ол қазіргі замандағы қоғамның интеллектуалдық әрекетін іс жүзінде күшейтуге мүмкіндік береді.

Үшінші бағыт - басымды ақпараттық формалардан мәселелік элементтерді, ғылыми ізденісті, оқушылардың өз бетімен жұмыс істеу қорын кеңінен пайдалануды енгізу арқылы оқытудың белсенді әдістері мен түрлеріне көшу. Басқа сөзбен айтқанда, бұл А.А.Вербицкийдің салыстырмалы түрде айтқаны бойынша, «ұдайы өндіру мектебінен» «түсіну мектебіне», «ойлау мектебіне» көшу беталысы [5].

Төртінші бағыт А.А.Вербицкий бойынша, «оқу-тәрбие беру процесін ұйымдастырудың қатаң тәртіппен бақыланушы алгоритмделген әдістерінен және осы процесті дамытушы, белсендіруші, жылдамдатушы, ойындық әдістеріне ауысудың психологиялық-дидактикалық шарттарын қарастырумен» байланыстырылады.

Бесінші және алтыншы бағыт оқушы мен оқытушының өзара әрекеттесуін ұйымдастыруға қатысты және оқытуды ұжымдық, оқушылардың бірлескен әрекеті ретінде ұйымдастыру қажеттілігін атап өтеді, бұл жерде ерекше назар «оқытушының оқыту әрекетінен студенттің танымдық әрекетіне» ауысады.

Оқытудың қазіргі замандағы бағыттарының барлығы кейбір жалпы негіздемелер тұрғысынан қарастырылына алынады.

1. Мұғалім мен оқушының өзара байланысының өзіндік негіздемесі бойынша тікелей және қашықтан оқыту түрлерін бөлуге болады. Бірінші түріне оқытудың дәстүрлі игеріліп жатқан бағыттары, екіншісіне - қазіргі уақытта құрылып жатқан, арнайы өзара әрекеттесетін техникалық құралдардың көмегі арқылы жүзеге асырылатын «қашықтықтан» оқыту.

2. Саналылық (интуитивизм) принципінің негіздемесі бойынша оқыту тәжірибені игеру сипатына қатысты бөлінеді. Бұл, мысалы баланың туған тілін ішкі түйсікпен меңгеруі, оған Л.С.Выготский «төменнен-жоғары» жол деп анықтама берген (оған 60 жылдардың ортасында Г.К. Лозановтың пайда болған суггестопедиялық бағыты да жатады) және саналылық принципіне негізделген оқыту да жатады [6].

3. Оқытудың саналылық принципіне негізделетін теориясын қарастырғанда, сұраққа жауап беру өте маңызды, себебі ол оқушының оқыту процесінде аңғару объектісі болып табылады. Егер оқушылар тек ережелер мен құралдарды аңғарса, онда бұл оқытудың Н.Ф. Талызина бойынша, былайша айтқанда дәстүрлі, «мәлімет беруші, догматикалық» формасы. Егер бұл белгілі бір ережелерге бағынатын әрекеттердің өзін аңғару болса, онда бұл ой-еңбегі іс-әрекеттерінің қалыптастыру теориясы. Егер бұл іс-әрекеттің бағдарламасын,

алгоритмін аңғару болса, онда бағдарламаланған оқыту, алгоритмдеу теориясы (Н.Ф.Талызина, Л.Н.Ланда). Ал бұл мәселені, міндеттерді шешу үшін қажетті құралдар, тәсілдер, әдістерді талап ететін оқыту деп есептесе, онда бұл проблемалық оқыту (М.И.Махмутов, А.М.Матюшкин, И.Я. Лернер).

4. Білім беру процесінде басқарудың орын алуы негіздемесі бойынша оқыту: а) оған негізделетін (мысалы, дәстүрлі оқыту); б) басқаруды меңгерудің негізгі тетігі ретінде қарастыратын (ой-еңбегі әрекеттерін сатылап қалыптастыру теориясы, бағдарламаландырылған, алгоритмденген оқыту) болып екіге бөлінеді.

5. Оқытудың болашақ қызметпен байланысының негізі бойынша белгілік-контекстік, немесе контекстік оқыту және дәстүрлі контекстен тыс оқыту.

6. Оқытуды ұйымдастыру тәсілінің негізі бойынша оқытудың белсенді түрлері мен әдістерін қамтитын түрі мен дәстүрлі (ақпараттық, мәлімет берушілік) оқыту түрі бөлініп шығады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мажитова Л.Х. Педагогическое основы формирования профессиональных интересов учащейся молодежи: дисс...д.п.н. 13.00.08. – Алматы: АГУ, 2002.-416 с.
2. Доскараев Б.М. Физическое воспитание на территории Казахстана с древнейших времен до возникновения государств раннефеодального типа. – Алматы: Ғылым, 2005. – 193 с.
3. Кун Л. Всеобщая история физической культуры. – М.: Радуга, 2000. – 399 с.
4. Касымбекова С.И. Научно педагогические основы формирования физической культуры учащейся молодежи: дисс. докт.пед. наук:13.00.04 -Алматы, ННПЦФК МОН РК, 2002.–306с,
5. Қазақстан Республикасы президентінің Қазақстан халқына жолдауы Астана, 2004. – Б. 1-2
6. Кабдыкаиров К. Дидактические основы совершенствования математического образования в высшей школе: дисс...докт. пед.наук: 13.00.02 –Алматы: АГУ, 2001.-68 с.

ОӘЖ 372.016.796

БІЛІКТІЛІГІ ЖОҒАРЫ СПОРТШЫЛАРДЫ ДАЯРЛАУ ЖҮЙЕСІ

Сламбекова Ж.Ж., Алтынбекова Б.С.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

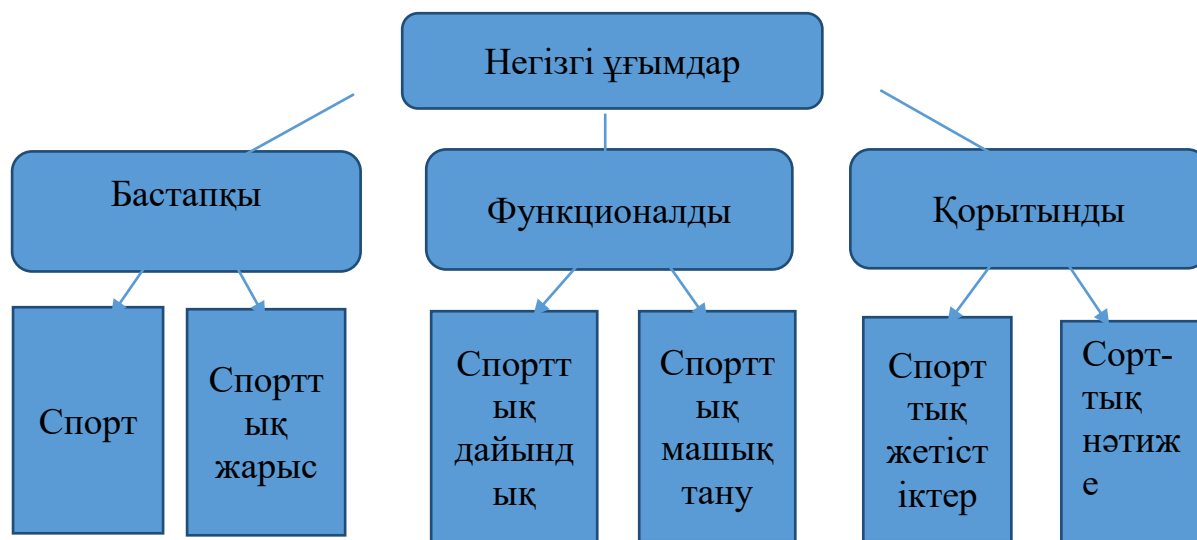
В данной статье рассматривается вопрос системы занятий спортом высшей квалификации

The article examines the system of sports of the highest qualification

Спорт - сайыстық, бәсекелестікте өтетін, спорттық жоғары нәтижеге жетуге ұмтылу жағдайында тарихи жинақталған әлеуметтік қызмет. Спортқа негізінен жарыстық қызмет, оған арнайы дайындық , ерекше қатынас, талап және нәтижеге жету кіреді. Спорт адамды жан-жақты жетілдірудің тиімді құралы ретінде оны рухани және дене дайындығына тәрбиелеудің қозғаушы күші болып саналады. Спорттық жоғары нәтижеге жеткен сайын спортшы тек денесін ғана дамытып қоймай, сонымен қатар адамгершілік, өнегелілік, эстетикалық , ақыл-ой, еңбек, отан сүйгіштік тәрбиелерін де алады. Спорттың адамды тәрбиелеудегі педагогикалық маңызы өте зор. Жоғарғы жетістіктер

спорты – жоғары көрсеткіштерге бағытталған жеңімпаздар, рекордсмендер спорты. Жоғары жетістіктер спорты: әуесқой және кәсіпқой спорт деп бөлінеді. Әуесқой спортшылар бір жерде жұмыс істеп, не оқып жүріп бос уақыттарында спорт түрлерімен айналысатын адамдар. Кәсіпқой спортшыларға спорт түрімен айналысу бір жағынан жетістіктер, жоғары көрсеткіштер көрсету болса, екінші жағынан жұмыс түрі, олар күні бойы жаттығады, сол үшін ақша алады. Спорттық жарыс – спорттық жетістіктерді көрсету, салыстыру және бағалау, спорт саласындағы бәсекені белгілі бір түрде реттеп отыру. Спорттық анықтау, жалпы спорттық шеберлікті жетілдіру, дене шынықтыру мен спортты насихаттау. Жарыс іс-әрекеті – спорттық қызметтің кездейсоқ оқиғасы. Ол спорттың әралуан түрлеріндегі спортшы мүмкіндігінің көрінісін, оған тән ережелер сәйкестігі мен қозғалыс әрекеттері, жарыстық күрес тәсілдері және нәтижелер бағасының мәнін алдын ала ескереді. Бастапқы ұғымдардан келіп спорттық қозғалыс және әрекет ұғымдары туындайды. Спорттық қозғалыс – әлеуметтік қозғалыстың ерекше бір түрі – спорт түрлерін құру, дамыту, сақтау, алмасу және тұтыну жүйелерінің тарихи қозғалысы, жеке адамды қалыптастыру құралдырының бірі. Тарихи спорттық қозғалыстар спорттың төмендегідей көпшілік (халықтық), резервтегі (негізгі), жоғарғы жетістіктер (үлкен), әуесқой және кәсіпқой түрлерін дүниеге әкелді. Спорттық әрекет – адам әрекетінің көп қырлы белсенді жүйесі ретіндегі қимыл-қозғалыс дамуының ең жоғарғы түрі (сурет 1).

Спорттық жарыс – спорттық жетістіктерді көрсету, салыстыру және бағалау, спорт саласындағы бәсекені белгілі бір түрде реттеп отыру. Спортты анықтау, жалпы спорттық шеберлікті жетілдіру, дене шынықтыру мен спортты насихаттау [1].

Сурет 1 - Спорт теориясындағы негізгі ұғымдар

Спорттық дайындық – спортшының машықтануы, оның жарысқа қатысуын қамтитын, машықтану және жарыс жүйесін ғылыми-әдістемелік және материалдық тәсілдік жағынан қамтамасыз ететін, оқу мен спортты, жарыс пен

демалысты үйлестіру үшін қажетті жағдайлар жасайтын көпжақты жүйе. Бұл ұғыммен келіп спорттық дайындық жүйесі және мектебі ұғымдары туындайды.

Спорттық дайындық жүйесі – спортшының спорттық жетістікке жету жолындағы дайындық дәрежесін қамтамасыз ететін, оқу мен спортты, жарыс пен демалысты үйлестіру үшін қажетті жағдайлар жасайтын көп жақты жүйе [2].

Спорттық машықтану жүйесі деп білім, қағидалар, әдістер және спорттық жетістіктер жиынтығы, сонымен бірге машықтану процесстерін ұйымдастыру және басқару әрекеттерін айтады. Спорттық машықтанудың әсерін, нәтижесін, спортшы дайындығының деңгейін анықтағанда «дайындалғандық», «жаттыққандық» және «спорттық қалып» деген ұғымдар қолданылады. Жаттыққандық дегеніміз - жүйелі дене тәрбиесі жаттықтыруларын жасау арқылы спортшы ағзасының берілген жаттықтырудың жүктемесіне қалыптасуы және оның жұмыс қабілеттілігі деңгейінің жоғарлауы. Дайындалғандық – спортшының дене қуаты қасиеттерінің, техникалық шеберлігінің, тактикалық және психологиялық дайындық деңгейлерінің жоғары деңгейге жетуі. «Дайындалғандық» термині осы аталған дайындық жақтарының кез-келгеніне жеке де арнайы мүмкін. Спорттық қалып, спорттық бап - спортшының белгілі бір циклде спорттық жоғары нәтижелер көрсетуге дайын күйі. Қорытынды немесе соңғы ұғымдарға спорттық жетістіктер, спорттық нәтиже және спорттық мамандану жатады [3].

Оқушылар спортқа жан-тәнімен берілуі қажет. Егер оқушы спорт түрін жақсы таңдай білсе және онымен бар ықыласымен айналысса, онда ол сөзсіз жоғары көрсеткіштерге қол жеткізеді. Жаттығушылардың спорт секцияларында тұрақтамауы оқутәрбие жұмысына кері әсерін тигізеді. Сондықтан оқушылардың спорт түрін таңдауына дене тәрбиесі мұғалімі мен жаттықтырушы бағыт сілтеп отыруы, біріге жұмыс істеуі қажет. Спорттағы бағдарлау және іріктеу кезінде баланың өз басының ерекшеліктеріне, қабілеттілігіне, спорт түрінің талаптарына көңіл аударған жөн. Қабілеттілік - баланың өзі таңдап алған спорт түрінің қимыл-әрекеттерін тез және нәтижелі меңгере алуы және сол әрекеттердің оған ұнауы.

Спорттағы дарындылық дегеніміз - бала қабілеттілігінің оның анатомиялық-физиологиялық ерекшеліктерімен үйлесуі. Сол арқылы спорт әрекеттерінің нәтижелі орындалуы. Баланың қабілеттілігін, қызығушылығын, ұмтылысын, спорт түрімен шұғылданғысы келуін ескеріп, сол спорт түріне бағыттау шараларын спорттағы бағдарлау дейміз.

Физиологиялық ерекшеліктер. Физиологиялық ерекшеліктер ағзаның козғалысын ғана емес, вегетативтік (қызметтік) жүйесінің сипаттамасын да көрсетеді. Жүгіру, шаңғы, коньки спорттарын іріктеу кезінде оттегін (ауаны) барынша керек ету деңгейін арнайы аппаратпен тексеру арқылы зерттейміз. Ол деңгей неғұрлым жоғары болса, адамның сол спорт түрлерінен мүмкіндіктері көп болады. Жаттықтыру жасау арқылы ол деңгейді тек 20-30 пайыз ғана көтере алатынын ғалымдарымыз дәлелдеп отыр. Сондықтан, спортқа бейім

табиғи дарынды балаларды іздеу қажет. Адамның қозғалыс мүмкіндіктері жаттығулар арқылы тексеріледі [4].

Психологиялық ерекшеліктер. Оқушылар нерв, жүйке жүйелеріне байланысты мықты және шапшаң психикалы спортшылар деп бөлінеді. Күрделі жағдайларда жүйке жүйелері мықты спортшылар, ал бірқалыпты, ұзақ жұмысты керек ететін спорт түрлерінде шапшаң жүйке жүйелі спортшылар көп жетістіктерге жететіні дәлелденген. Жүйке жүйелерінің күштері қозу процесінің ұзақ сақталуына (яғни қозуды орталық жүйке жүйесінде ұзақ сақтай алу мүмкіншілігі), қозу және тежелу процестерінің теңдігіне байланысты. Жүйке жүйесі шапшаң 15 спортшыларда қозу процесі тежелу процесінен көбірек болғандықтан олар тез шаршайды. Бірақ, кейбір спорт түрлерінің өз типологиялық ерекшеліктері болады.

Спорттық жаттықтырудың негізгі әдістері мен амалдары.

Дене мәдениеті жүйесінің арнайы саласы болғандықтан спорт жаттықтыруларында өзіндік амалдар қолданылады. Ол амалдардың көлемі мен құрамы спорттық жаттықтыру міндеттеріне байланысты болады. Жаттықтырулардың негізгі амалы дене тәрбиесі жаттығулары үш топқа бөлінеді:

1. Жарыс жаттығулары.
2. Арнайы дайындық жаттығулары.
3. Жалпы дайындық жаттығулары.

Жарыс кезінде орындалатын негізгі жаттығуларды жарыс жаттығулары дейміз. Барлық жарыс жаттығулары жарыс ережесіне сәйкес орындалуы керек. Арнайы дайындық жаттығулары спортшыларды жарыс жаттығуларына дайындау үшін қолданылады. Жалпы дайындық жаттығулары спортшының айналысатын спорт түрінің негізгі жаттығуларына көп ұқсамайды, спортшының қимыл-қозғалыс қорын көбейтуге, жалпы жаттыққандығын жоғарлатуға арналады. Дайындық 17 кезеңдеріне байланысты жалпы дайындық және арнайы дайындық жаттығуларының көлемі өзгеріп отырады [5].

Спорт жаттықтыруларының әдістері

Спорт жаттықтырулары дене мәдениеті жүйесінің бір бөлігі болғандықтан спортшы дайындығына бұрын теория бөлімінде оқыған дене тәрбиесі әдістері қолданылады. Бірақ ол әдістер спорттық жаттықтыруларда басқаша түрде, сипатта, жаттықтыру ерекшеліктеріне байланысты, әр түрлі бес үлкен топтарға бөлініп қолданылады. Бірінші топ әдістері қозғалыс әрекеттерінің ерекшеліктеріне байланысты қатаң шектелген жаттығулар, ойын және жарыс жаттығулар әдістері деп бөлінеді. Қатаң шектелген жаттығулар әдістері жаттығуды орындау мазмұны, жүктеме, тынығу аралығының қатаң шектелуіне байланысты, стандартты, ауыспалы, кешенді деп бөлінеді. Стандартты орындау әдісі бірқалыпты, қайталау және стандартты-ағымды әдістер деп үшке бөлінеді. Бірқалыпты орындау әдісі, циклдік жаттығуларды ұзақ уақытқа, тынығу аралығынсыз орындау түрінде қолданылады. Көбінесе циклді спорт түрлерімен жаттығатын спортшыларды дайындауда қолданған жөн. Бұл әдіс ұзақтығымен, толассыздығымен және бір-қалыптылығымен

білінеді (төзімділік қасиетін дамытады). Қайталау әдісі кезінде жаттығулар қатаң шектелген уақыт, толық тынығу аралығы арқылы қайта-қайта орындау түрінде қолданылады. Стандартты-ағымды әдіс кезінде жалпы дамыту жаттығуларын тынығу аралығынсыз, бірінен кейін бірін, ағымды, толқын түрінде орындаймыз. Мысалы, балуандардың дене қыздыру кезіндегі арнайы акробатикалық жаттығуларды бірінің артынан бірі кілемде қайталай орындауы (алдыға аунап, артқа аунап, оң жақ, сол жақ иықпен аунап түсулер т.с.с.). Бірқалыпты-үдемелі әдіс, циклді жаттығуларды бірқалыпты орындап келіп аяққы бөлімінде үдеу түрінде орындалады. Аралық орындау әдісі жаттығуларды сериялы түрде орындау кездерінде қолданылып, тынығу аралықтары қатаң шектелуін керек етеді. Жаттығуларды орындау кезінде тынығу аралықтары бір жағдайларда ұзара түсу, кейбір жағдайларда қысқара түсу, немесе бірқалыпты уақыт аралықтарында қолданылады. Аралас орындау әдісі жаттығуларды орындау қозғалысының, қарқынының өзгере орындалуын талап етеді. Айналма жаттығу әдісі кезінде, шеңбер түрінде орналасқан «станциялардағы» жаттығулар бір уақытта, шеңбер бойымен айналу түрінде орындалады. Бір жаттықтыру сабағында 2-5 рет айналым жасауға болады. Спортшыларды дайындау түрлерінің ерешеліктеріне байланысты спорттық жаттықтыруда мынандай дайындық жақтарын дамыту әдістері қолданылады: - дене қуаты; - техникалық; - тактикалық; - психологиялық; - теориялық. Қозғалыс техникасын жетілдіру үшін жалпы педагогикалық: көрнекі көрсету және сөз қолдану әдістері жаттықтыру сабақтарында кең көлемде пайдаланылады. Спорт жаттықтыруларында қазіргі кезде босаңсыту әдісі де өте көп қолданылады. Ол жоғары қарқынды үлкен жүктемелерден кейін ағзаны тез қалпына келтіруге көмектеседі (монша, массаж, фармакологиялық дәрі-дәрмектер, музыка, гипноз, аутогендік жаттықтырулар т.б.). Спорттық жаттықтырудың қағидалары спорт жаттықтыруының өзіндік ерекшелігі өзіне тән қағидаларын тудырады. Айналысқан спорт түрін терең меңгеру, өз жеке бас мүмкіншіліктерін пайдалана білу, жоғары көрсеткіштерге жету қағидасы. Спорттық жаттықтырулардың сипаты - жүктеменің жоғары деңгейі, жүктеме мен тынығу алмасуының алдыңғы қатарлы жүйесі, циклдіктің айқын білінуі т.с.с. Бұл қағиданың негізгі мақсаты - спортшының санасында жоғары спорттық шеберлікке жету мақсатын қалыптастыру. Біртіндеушілік қағидасы - жүктемені жоғары деңгейге дейін бір-тіндеп өсіру. Даралық қағидасы - спортшының талантына, жеке басы мүмкіндігіне, өзіндік жаттығу техникасын орындау ерекшелігіне байланысты жаттықтыру әдістемесінің өзгеруі. Жүйелілік қағидасы (немесе жаттықтыру процесінің үзіліссіздігі). Спортшының ағзасын жаттықтырып, жақсы спорттық жетістіктерге жеткізу үшін, спорттық жаттықтыру үрдісі бір жылға және көптеген жылдарға арналып құрастырылады. Ғалымдар мен жаттықтырушылар кейінгі кездері жоғары дәрежелі спортшылардың жаттықтыру әдістемесіне көп көңіл бөлуде. Сонда жыл сайын жоғары дәрежелі спортшылардың жаттықтыру әдістемесі өзгеретіндегі, сол арқылы да олар өте жоғары көрсеткіштер көрсететіні анықталады. Спортшы өзінің энергиясын, күшін керек уақытта жинақтап, бір

мақсатқа пайдалануы үшін психологиялық дайындыққа көп көңіл аударуға тиіс. Циклдік қағидасы. Жүйелік және біртіндеушілік қағидалары жаттықтыру циклдерін құрғанда айқын білінеді. Циклдік - дегеніміз белгілі бір уақыт ішіндегі жаттықтыру үрдісі бөлімдерінің аяқталған жиынтығы. Әрбір келесі циклде жаттықтыру кезіндегі жүктеме өсіп отырады. Циклдер: микроциклдер (апталық), мезоциклдер (айлық) және макроциклдер (жылдық) деп бөлінеді. Жүктеме қозғалысының толқындылық қағидасы. Дене қуаты жүктемелері әр түрлі көлемде толқын түрінде өтеді. Олар кіші, орта және үлкен толқындарға бөлінеді. Кіші толқындар - микроциклдегі жүктеме қозғалысының толқын түрінде өзгеру сипаты. Орта толқындар - мезоцикл көлеміндегі жүктеме қозғалысының өзгеру сипаты. Үлкен толқындар - макроцикл кезеңдеріндегі жүктеме қозғалыстарының өзгеру сипаты. Жалпы және арнайы дайындықтардың бірігу қағидасы. Спорт жаттықтыруының негізгі міндеті адам ағзасын жан-жақты дамыту болып табылады. Бұл процесс жалпы және арнайы дайындықтың өзара байланысуы арқылы орындалады.

Спорт жаттықтыруының негізгі жақтары

Спорт жаттықтырулары дене қуаты дайындығы, техникалық, тактикалық, психологиялық және теориялық дайындықтар деген спортшы дайындығының жақтарынан құралады. Дене қуаты дайындығы. Спорттық жаттықтырудағы дене қуаты дайындығы спортшының ағзасының мүшелері мен жүйелерін нығайтуға, олардың қызметтік мүмкіншіліктерін жоғарылатуға, дене қуаты қасиеттерін дамытуға бағытталған. Дене қуаты дайындығы жалпы және арнайы деп бөлінеді. Арнайы дене қуаты дайындығы алдыңғы және негізгі арнайы дайындық деген екі бөлімге бөлінеді. Алдыңғы арнайы дайындық бөлімі негізгі бөлімге фундамент ретінде қаланса, негізгі бөлімі спорт түріне бағытталған қимыл дайындығын кең мөлшерде қамтамасыз етуге қолданылады. Жаттықтыру үрдісінің үлкен циклінде алдымен жалпы дене қуаты дайындығы жүргізіледі. Оның үстіне арнайы дайындық фундамент ретінде қаланады да, оның негізінде жоғарғы деңгейдегі қимыл әрекеті қасиеті дамытылады. Осы дайындықтар баспалдақ, саты ретінде орындалады. Төменгі саты неғұрлым мықты болса, келесі саты соғырлым биік болады, келесі қозғалыс қасиеттерін де сондайлық биік деңгейде дамытуға қол жеткізуге болады. Осы үшсатылы дайындық үрдісі шаңғышылардың, ескекшілердің, конкимен жүгірушілердің, волесипедшілердің, суда жүзушілердің жаттықтырулар циклдерінде анық көрінеді. Ұзақ мерзімге төзімділікті керек ететін циклдік спорт түрлерінің жылдық жаттықтыруында осындай үшсатылық дайындық міндетті түрде орындалуы қажет. Дене қуаты дайындығы дене қуаты қасиеттерін дамыту арқылы орындалады.

Техникалық дайындық. Техникалық дайындық деп жарыс жат-тығуларын орындауды жоғары деңгейде меңгеру үрдісін айтамыз. Оның негізгі міндеті – спорт түріндегі негізгі қозғалысты шеберлікпен меңгеру, дағдылану. Әрбір спорт түрлерінде жаттығу техникасы әр түрлі болып келеді. Мыс. гимнастика, конькимен мәнерлеп сырғанау спорт түр-лерінде жақсы техника қозғалыс әдемілігі және нақтылығымен бағаланады. Төзімділікті керек ететін спорт

түрлерінде техниканы жетілдіру қимыл-қозғалысты тиімді түрде орындауға байланысты. Мыс. жүгіру техникасын дұрыс, экономиялы орындау. Зерттеулер нәтижесінде спортшының жүгіру қарқыны, адым ұзындығы және физиологиялық көрсеткіш-оттегі қолдану мүмкіншілігі араларында өте мәнді байланыс бар екені анықталған. Әрбір спорт түрлерінде жаттығуларды орындаған кезде «эталондық» орындау керек деген көзқарас қалыптасқан. Ол ең жақсы спортшының өз спорт түрінде негізгі жаттығуды орындауы. Спортшы сол көрсетілген жаттығуды орындау техникасын негізге алып, өз ерекшеліктерін ескеріп, жаттығуды орындауы керек. Ол ерекшеліктер: дене құрылысы, дене қуаты дайындығы, физиологиялық, психикалық ж.б. қасиеттер.

Техникалық дайындық кезінде спортшылар мынандай талаптарды орындауы керек:

1. Техника нәтижелілігі - жарыс жаттығу техникасының нәтижелі орындалуы. Мысалы, волейболшының шабуыл соққысы соққан доп, ойын алаңына түсуі, балуанның қарсыласын ұпай санына лақтыруы, боксердің соққысының дәл тиюі.

2. Тиімділігі - биомеханика заңдылықтарына сай тиімді қозғалыс құрылысын орындау.

3. Тұрақтылығы - тұрақты жоғары көрсеткіштер көрсетуге бағытталған қозғалыс техникасын құрастыру.

4. Бейімділігі - спортшының жетілдірілген қозғалыс техникасын барлық жарыс жағдайында орындай алуы.

5. Үнемділігі - энергияны неғұрлым аз жұмсайтын қозғалыс құрылысы [6].

Тактикалық дайындық. Тактикалық дайындық дегеніміз, жарыс кезіндегі жеңіске жету үшін пайдаланылатын әдіс-амалдарды, айла-тәсілдерді қолдана білу өнері. Тактикалық дайындық екі кезеңнен тұрады: - спорттық күресті жүргізу жолдарын өз мүмкіншілігіне, қарсыластарының ерекшеліктеріне, жарыс жағдайларына байланысты жоспарлау; - осы жоспарды спортшының жарыстағы мүмкіншілігіне байланысты амалдар мен жолдар арқылы іске асыру. Тактикалық дайындықты дұрыс іске асыру үшін төмендегідей міндеттерді орындау керек; - қазіргі кездегі өзі айналысып спорт түрінің тактикалық тәсілдер негізін оқу, үйрену, тиімді пайдалана білу; - мықты спортшылардың тактикалық тәжірибесімен танысу; өтетін жарыстың ережелерін, шарттарын, қарсыластарының мүмкіншіліктерін зерттеу (уақыты, жарыс өткізілетін орын т.б.); - жарыстың тактикалық жоспарын жасау; - тактикалық тәсілдерді, оларды орындау жолдарын тәжірибе жүзінде меңгеру; - қарсыласына психологиялық басымдылық көрсете алу шеберлігін қалыптастыру, оны ыңғайсыз жағдайда жарысуға мәжбүр ету; - өткен жарысты талдау, тиімді тактикалық әрекеттерді жетілдіру. Тактикалық дайындық кезінде мынадай әр түрлі жолдар қолданылады: алдын ала жасалған тактикалық жоспарды жаттықтыру сабақтарында, жарыс жағдайына ұқсас жағдайларда қайталау; арнайы кітаптар оқу, әңгіме өткізу; бейне жазумен түсірілген жарыстарды көру, оны жан-жақты талдау.

Психологиялық дайындық. Спортшыға жарыс кезінде, жарыс жаттығуларын орындау кезінде кездесетін психологиялық қиындықтарды жеңуге тәрбиелейтін педагогикалық үрдісті психологиялық дайындық дейміз. Психологиялық дайындық процесі екі бөлімнен тұрады:

1. Жалпы психологиялық дайындық. Ол спортшыны спортпен жүйелі түрде айналысуға, қиыншылықтарды жеңуге, еңбексүйгіш азамат ретінде тәрбие.

2. Арнайы психологиялық дайындық. Жарысқа қатысуға дайындайтын бұл арнайы дайындық - жарыс болар алдындағы кезеңде спортшының спорттық күреске психикалық дайын күйге түсуіне бағытталған. Психикалық дайындыққа батылдық, қайсарлық, ынталылық, табандылық, тәуекелшілік, ұстамдылық секілді жігер-қайрат дайындығы кіреді.

Теориялық дайындық. Теориялық дайындық кезінде спортшыларға дайындық жақтарының заңдылықтарын, олардың әдістемелерін үйретеміз. Теориялық дайындықсыз дайындықтың басқа жақтарын іске асыру мүмкін емес. Спортшы арнайы дәрістерді тындап, спорт туралы жазылған ғылыми әдістемелік, көркем, тарихи әдебиеттерді оқып, кинофильмдер көріп білімін дамытып отырғаны жөн. Спортшыны спорт түрінен дайындау жүйесінде теориялық дайындықтың маңызы ерекше. Спортшы теориялық ақпараттарды көп білген сайын спорттағы жетістіктер тезірек 30 жоғарылайды. Теориялық білім спортшыға спорттық жетістіктерге жылдам жетуге ғана емес, күнделікті өмірде де, маңайындағы адамдарды салауатты өмір салтын насихаттауда да қажет болады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Теория спорта //Учебное пособие. – Под ред. Ф.П.Суслова, Ж.Холодова. – М.,2000.
2. Мамытов А. Теория спорта //Учебное пособие. – Бишкек, 2001. – 253 с.
3. Аманбаев Р.Р. Спорт теориясы мен әдістемесінің жалпы негіздері // Оқу құралы. – Алматы, 2001.
4. Уанбаев Е.Қ., Уанбаева Ф.Ж. Дене мәдени еті және спорттың ілімі мен әдістемесі// Оқу құралы. 2-ші басылым. Өңделіп толықтырылған. - Өскемен: С.Аманжолов атындағы ШҚМУ баспасы, 2009. – 260 б.
5. Турлыханов Д.Б. Уроки летних Олимпийских игр 2000 года в Сиднее (Австралия) и задачи по развитию спорта высших достижений в Республике Казахстан // Теория и методика физической культуры. – 2000. - № 2. - С. 6-11.
6. Легкая атлетика / Н.Г. Озолин, Д.П. Марков. Учебник. – М.: Физкультура и спорт, 1972-672с.

УДК372.016.796

ПЛАНИРОВАНИЕ И УПРАВЛЕНИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНЫХ ЗАНЯТИЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ

Шарафутдинов И.С.
Университет Мирас, г.Шымкент, Казахстан

*Бұл мақалада өздік жұмысты жоспарлау және басқару туралы айтылады.
This article discusses self-study planning and management.*

Управление и планирование занятий физической культурой осуществляется студентами под руководством преподавателя с целью четкого определения последовательности решения задач с целью повышения овладения техникой различных физических упражнений и уровня функциональной подготовленности организма. Физическое воспитание состоит из трех частей каждого самостоятельного упражнения.

Начальная часть (разминка) делится на две части – обычную разминку и специальную. Общая разминка от ходьбы (2-3 мин.), Медленный бег (женщины-6-8 мин., мужчины-8-12 мин.), Общие физические упражнения для всех групп мышц. Начиная с небольших групп мышц руки и плечевого пояса, рекомендуется выполнять физические упражнения, а затем переходить к более крупным мышцам тела и заканчивать упражнениями для ног. После комплекса упражнений на силу и растяжку следует выполнять упражнения на расслабление.

Специальная часть разминки направлена на подготовку определенных групп мышц и опорно-двигательного аппарата к основной части урока и обеспечение нервно-координационного и психологического состояния организма к следующему упражнению основной части урока. В специальной части разминки выполняются основные физические упражнения, имитация, отдельные компоненты специальных подготовительных упражнений и по частям и в целом основные упражнения. При этом учитывается скорость и ритм выполнения следующей задачи. В основе комплекса физических упражнений изучаются спортивные приемы и тактика, проводится тренировка, развиваются физические и волевые качества (скорость, сила, выносливость).

В заключительной части упражнения на расслабление выполняются в сочетании с медленным бегом (3-8 минут), ходьбой (2-6 минут) и глубоким дыханием, что обеспечивает постепенное снижение тренировочной нагрузки и приводит организм в относительно спокойное состояние [1].

Самостоятельное планирование занятий осуществляется студентами под руководством преподавателя для четкого определения последовательности решения задач с целью повышения уровня овладения техникой различных физических упражнений и функциональной подготовленности организма. Плановые документы разрабатываются на основе программы физического воспитания студентов вуза. Самостоятельные занятия целесообразно проводить в течение всего периода долгосрочного планирования обучения, т. е. в течение 5 лет. В зависимости от состояния здоровья, медицинской группы, физического и спортивного-начального уровня технической подготовки, студенты могут планировать достижение различных результатов за годы обучения в вузе. План отражает различные проблемы, стоящие перед студентами, обучающимися в различных медицинских группах.

Организация индивидуальных физических упражнений направлена на достижение такой цели, чтобы студенты всех медицинских групп сохраняли здоровье, поддерживали высокий уровень физических и умственных способностей. Положительный результат на занятиях физической культурой

может быть достигнут только при длительных непрерывных тренировках в зависимости от закономерностей развития организма и особенностей вида деятельности (спорта). При планировании и проведении многолетних занятий за основу берется годовой учебный цикл. При планировании и проведении самостоятельных занятий следует учитывать, что при подготовке и сдаче зачетов и экзаменов студенты несколько снижают интенсивность и объем самостоятельных занятий, в ряде случаев придавая им форму активного отдыха. При долгосрочном планировании самостоятельных тренировочных занятий общая тренировочная нагрузка, изменяющаяся волнами с учетом психического напряжения на тренировках в течение года, должна быть рассчитана на ежегодное увеличение. Только в этом случае происходит укрепление здоровья, повышение уровня физической подготовленности, а у тех, кто занимается спортом - повышение уровня подготовки и результатов игр. Долгосрочное перспективное планирование должно включать увеличение объема, интенсивности и общей тренировочной нагрузки по сравнению с прошлым годом. Например, если первый год самоподготовки начинается с начального уровня подготовки, который традиционно обозначается нулевым знаком, то он должен заканчиваться на уровне 20-30%. Начиная с уровня 20-30% тренировочной нагрузки в следующем году, она проходит на более высоком уровне и заканчивается примерно на 60%. Практический опыт показывает, что во время занятий спортом, например, легкой атлетикой на средние и длинные дистанции, можно пройти путь от новичка до спортсмена 1-й степени во время учебы в университете и добиться лучших результатов. Состояние здоровья при управлении самостоятельными тренировочными занятиями, уровень физической культуры, спорта студентов на каждом этапе учебного времени определяются в соответствии с тренировочным процессом и результатами, которые определяют и совершенствуют различные аспекты занятий для достижения высокой эффективности. Для того чтобы управлять процессом самоподготовки, необходим ряд мер по усилению цели урока. Целью может быть: укрепление здоровья, закаливание организма и улучшение общего самочувствия, повышение уровня физической подготовленности и т. д. Определение индивидуальных особенностей студента-его состояния здоровья, физической и спортивной подготовки, спортивных интересов, пищевого статуса, образования и быта, его волевых и психических качеств и др. Например, если у студента есть отклонения в состоянии здоровья и определена специфическая для него медицинская группа, то его самостоятельные занятия будут направлены на укрепление здоровья и закаливание организма. Для студентов, которые здоровы, но ранее не играли в игры, целью занятия будет повышение уровня физической подготовки.

Разработка и корректировка планов: с учетом индивидуальных особенностей участников в долгосрочной и годовой перспективе, а также динамики показателей здоровья, физической и спортивной подготовки, полученных в течение тренировочного периода, периода и микроцикла подготовки. Определить и изменить содержание, организацию, методы и

условия занятий, применяемое учебное оборудование-необходимо для достижения эффективности всех этих занятий, исходя из результатов самоконтроля и учета учебных занятий. Учет проведенной тренировочной работы позволяет анализировать ход тренировочного процесса, вносить коррективы в учебные планы. Рекомендуется проводить предварительный, текущий и итоговый контроль с записью данных в личный дневник самоконтроля.

Целью предварительной регистрации является запись информации об обучении начального уровня и обучении участников. Эти данные должны включать в себя каждый человек, приступающий к занятиям, чтобы составить план тренировок с учетом индивидуального уровня физической подготовленности.

Текущий отчет позволяет анализировать результативность тренировочных занятий. В ходе тренировочных занятий анализируются: количество тренировочных занятий в неделю, месяц, год, объем и интенсивность тренировочной работы, результаты участия в соревнованиях. Анализ показателей текущего отчета позволяет проверить правильность учебного процесса и внести необходимые коррективы в учебные планы. Окончательный отчет составляется в конце периода или в конце годового цикла учебных занятий. Этот учет включает в себя сбор данных о состоянии здоровья и тренировочных условиях, а также данных о времени, затраченном на тренировки и тренировки в легкоатлетическом беге, лыжном спорте и плавании различной интенсивности с результатами, представленными на спортивных соревнованиях. На основе этого сравнения и анализа курс организуется для следующего годового цикла [2].

В заключение необходимо разобраться в основных принципах самостоятельной работы. Метод самоподготовки направлен на развитие нормальной выносливости и зависит от состояния основных систем организма-сердечно-сосудистой и дыхательной. На данном этапе основной задачей является не нарушать основные принципы физического воспитания: доступность, последовательность, единообразие.

В нашем случае принцип доступности-это умение. Каждый может ходить и бегать. Поэтому они станут основным инструментом самостоятельного обучения. Просто освоите новые виды упражнений, построив свой общий фундамент выносливости.

Принцип регулярности заключается в том, что регулярные занятия влияют больше, чем эпизодические, перерыв в занятиях возвращает вас в исходное положение, и все, чего вы достигли, исчезает. Классные дни и выходные дни должны быть постоянными на начальном этапе смены классов: 2-3 занятия в неделю, но еженедельно.

Принцип градации важен на данном этапе урока. Степень положительных изменений, происходящих в организме под влиянием физических нагрузок, пропорциональна объему и интенсивности нагрузки. Все внимание следует уделять объему нагрузок и стараться не переутомляться. Для планирования и

выполнения объема лучше использовать время, а не время. Во втором случае вы хотите быстрее закончить дистанцию, а запланированная интенсивность возрастает, что может привести к перегрузке. На этом этапе необходимо повысить эффективность работы сердечно-сосудистой и дыхательной систем до уровня, позволяющего использовать на занятиях другое оборудование и методы [3].

В заключение напомним, что для улучшения и поддержания здоровья необходим, прежде всего, здоровый образ жизни, основанный на высокой культуре поведения и высоком уровне двигательной активности.

Список использованной литературы

1. Спортивные журналы « Легкая атлетика».- 2018
2. Пустойт Б. «Физкультура и спорт».- Москва, 2000
3. Лесгафт П.Ф Собранные педагогические сочинения.-Т.2-М ,2017

ӘОЖ 621.379.14

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ КӘСІБИ ДАЙЫНДАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Юсупов М.А, Сапахов М.А.
Мирас университеті, Шымкент қ.,Қазақстан

Формирование у них здорового образа жизни и здоровья в подготовке будущего учителя сегодня

The formation of a healthy lifestyle and health in the preparation of future teachers today

Қазіргі таңда қоғамның салауаттылығы маңызды сипатқа ие. Бүгінгі болашақ мұғалімді дайындауда олардың салауатты өмір сүру мен денсаулық, дене мәдениеттерін өздері игермей тұрып, оларды білімді, білікті маман ретінде қалыптастыру мүмкін емес. Себебі әр болашақ маманның денсаулығы жеке байлық қана емес, ол сондай-ақ халқымыздың білім және экономикалық қуатының өсуі үшін де қажетті шарттарының бірі. Соның ішінде денсаулықтың басты шарты-мәдени орта, салауатты өмір салты [1].

Қазақстан Республикасының «Білім беру» туралы Заңындағы міндеттерді жүзеге асыру мақсатында жоғары оқу орындарындағы педагогикалық процестерге, соның ішінде болашақ мұғалімдерді мектептегі оқу тәрбие жұмыстарына дайындауға айрықша көңіл бөлініп отыр. Болашақ мұғалім ғылымның әр бір саласын өздігінен танып, оны білім арқылы терең түсініп, ғылымға әрқилы талдаулар жасауға толық мүмкіндік алады.

Педагогикалық ғылым мұғалімнің білім мен тәрбие беру жөніндегі қызметін диалектикалық өзара әрекетте және өзара байланысты қарастырады. Сондықтан университеттік білім беру жүйесі студенттерді оқу және тәрбие жұмысына баулып, болашақ мұғалімдер оқулықтар мен жасалған жоспарларға өмір енгізген өзгерістерді өздерінің білімімен игеріп, тәрбиелік міндеттердің теориялық және практикалық маңызға ие бағдарларды жақсы меңгеріп алуды өзінің алына мақсат етіп қоюы қажет.

Педагогика ғылымын дамытуда өз үлесін қосқан, оқытудың негізгі принциптерін жасап, олардың ғылымды игеру жолында атқаратын қызметін, қоғаммен байланысын және мұғалім дайындаудың идеялық негізін жасауда маңызды еңбектер орындалған [2].

Қазіргі дене тәрбиесі мамандарын кәсіби дайындаудың алғы шарттары негізінде институттар мен университеттерде студенттерді педагогтік қызметке баулудың жәй-күйімен, мектептерде істейтін педагогтардың кәсіби шығармашылық іс-тәжірибелерімен, педагогикалық пәндердің жүйесімен, жалпы педагогикалық процестермен және теориялық, практикалық ұғымдармен танысуы қажет. Әрине, ең алдымен педагогикалық іс-әрекеттің негізгі компоненттері, қабілеті, білім, біліктілік, дағды сияқты кәсіби педагогикалық, психологиялық, философиялық тұрғыдан талданып, “кәсіби педагогикалық білім мен біліктілік” ұғымының анықтамасын айқындаумен байланысты.

Қазақстан Республикасында жүргізіліп жатқан әлеуметтік экономикалық өзгерістер және оны тереңдету қажеттілігі Президентіміз Н.Ә. Назарбаевтың “Қазақстан – 2030” бағдарламасында көрсетілген. Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың бұл бағдарламада халыққа білім беру мәселесіне аса көңіл аударуы, білімнің ХХІ ғасырда нағыз капиталға айналатыны айқындалды. Бұл тезис жастардың білімге деген қызығушылығын арттыра түсуі тиіс. Университеттік білім беру жүйесінде білікті әрі сапалы мамандар дайындау еліміздің жарқын болашағы, оның өркендеп дамуы, әлеуметтік жағдайдың жақсаруы болып саналады [3].

Осыған орай, болашақ мамандардың жоғары оқу орындарында оқығанда алатын білімдердің тереңдей түсуі, жеке пәндерді, атап айтқанда педагогикалық пәндерді игерумен қатар, сол пәндерге қатысты курстар мен оның өзара пәнаралық байланысы берік, әрі жүйелі болғаны жөн. Бұл білім алудың ғылымилығы, жүйелілігі, саналылығы және беріктігі сияқты дидактикалық принциптерге сай келеді. Демек, болашақ маман дайындау процесі ғылыми дидактикалық шартының бірі бола алады. Студенттердің мұғалімдік кәсіптік сапасын практиканың тексеретіндігіне шек келтіруге болмайды. Сонымен бірге, кәсіптік сала болашақ мұғалімдердің педагогикалық еңбек дағдылары мен біліктері арқасында шыңдала түседі.

Болашақ мұғалімдерді кәсіби дайындау барысында студенттердің өз мамандығына деген сенімділігі қалыптаса бастайды. Дене тәрбиесінен жоғары білімді маман болуы үшін студенттің кәсіптік шеберлігі мен ерекшелігі болуы керек. Болашақ мұғалімнің дене дайындығы осы компоненттермен жүзеге асады. Білім жүйесінің жыл бойындағы оқу бағдарламасы әр түрлі формада жүргізіледі. Мысалы, іс-тәжірибелік сабақтарда спорттық педагогикалық үлгерім көрініс табады. Дене тәрбиесі қимылды түрлендіру мен дене қабілетін дамыту, студенттерде білімді игеру, кәсіби қабілетті біліумен ерекшеленеді, яғни олар мектептерде кәсіби іс-тәжірибеде болып, өз қабілеттерін шыңдауы керек. Дене тәрбиесі пәнінің оқытылуы педагогикалық салада спорттың белгілі бір түріне үйрету заңдылықтарын жүзеге асыруы болып есептеледі [4].

Дене тәрбиесі пәні білім беру жүйесіндегі белгілі бір оқу пәні болып, дене тәрбиесі саласындағы кәсіптік қызметтің деңгейін анықтайды және де болашақ дене тәрбиесі мамандарының идеялық қалыптасуына өз әсерін тигізеді.

Болашақ мұғалімдерге жаңа ұғымдарды меңгеруге, дене тәрбиесі мақсаттарын іске асыруға бағыт береді. Дене шынықтыру жаттығуларының жүйесі, оқыту әдістеріне - дене тәрбиесінің зерттелу дүниесіне оқытылатын педагогикалық қозғаушы күштер әсер етеді. Болашақ мұғалімді кәсіптік қасиетті қалыптастыруда ұстаз тәлімгердің, оқытушының рөлі орасан зор.

Жоғарғы білім беру жүйесіндегі кәсіби даярлық ең алдымен болашақ маман өзінің оқытатын пәнін үйрететін кәсіби шеберлігін өзі толық игеруі тиіс. Оның теориялық, практикалық қағидалары мен оқыту әдістерін мүлтіксіз білуі керек. Болашақ мұғалім дене тәрбиесі пәнінің негізгі мәнін, ғылыми негізін терең түсініп, қазіргі заман талаптары және оның қажеттілігін, оның басқа ғылымдармен байланысын, қоғамдағы алатын орны, оның өмірмен, практикамен байланысы және өз ағзасы үшін пайдасы сияқты сипаттарын жетік білгені ләзім. Бір сөзбен айтқанда, өз пәнінің ғылыми негізін, пәнге тән негізгі ерекшеліктерін, басқа ғылымдардан айырмашылықтарын игеруі керек.

Жоғарғы білім беру жүйесіндегі болашақ мұғалімді кәсіби дайындаудағы тағы бір шарты – маманның өз білімін басқаға бере білу іскерлігі, дене тәрбиесі пәнінің ең мәнді, маңызды материалдарын өз шәкірттерін игерте білуі, қазіргі жаңа заман талаптарына сай “салауатты өмір салты” бағдарламаларын қолдана отырып, сол бағдарламалық материалдарды толымды жеткізе алуы. Болашақ мұғалім құбылыстарды түсінікті етіп беруде нақтылық жағына көңіл бөлуі, нақтылықтан жалпыға қарай жүру, анализ бен синтез әдісін меңгеру; өзінің айтқандарының дұрыстығын дәлелдей алатындай болуы, оқушылардың пән материалдарын меңгеруіне көмектесу, жаңа материалдарды игеру жолын үйретуі тиіс. Оқушының алған білім, білік дағдыларын өмірде, қажетіне қолдана білуге, білімді даму мен тәрбие көзіне айналдыруды қамтамасыз етуі қажет [5].

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде маманның өзіндік ізденуі, шығармашылықпен жұмыс істеуі маңызды қажеттілікке, өндірістік-техникалық пайдалану істерін ұйымдастырудың белсенді түрлерін ықыласпен жүргізген жағдайда ғана мүмкін болады.

Болашақ педагогтың игеруге тиісті теориялық қағидаларының бірі - баланы жан-жақты білуі шарт, оның жас ерекшеліктеріне сәйкес дамуын, баланың қабылдау мен ойлау ерекшеліктерін, қазіргі кездегі өмір тәжірибесінің көлемі, оның сипаты мен тереңдігін білу, оқыту мен тәрбиелеу процесінде балалардың психикалық және жас ерекшеліктерін еске алу, олардың даму, тәрбиелену және білім алудағы дамуын диагностика арқылы зерттеу, оның нәтижелеріне қарай педагогикалық процестерге тиісінше өзгерістер енгізіп отыру әдістерін меңгеруі қажет. Болашақ маман оқыту саласындағы адам баласы қалыптастырған барлық тәжірибені үйренуі тиіс, олардың ең пайдалы жақтарын, қазіргі заманға үйлесетін әдіс, тәсілдерін білуі тиіс.

Жоғары білім беру жүйесінде болашақ маман есею мектебіне өтеді. Болашақ мұғалімнің нәтижелі білім алуы, кәсіби біліктерді меңгеруі мынадай шарттарға байланысты деуге болады:

- қанағаттану – студенттің кәсіби бағдарлауда маңызды, оның таңдаған мамандығына деген көзқарасын айқындап оқытудың негізгі нәтижесіне ықпал етеді;

- оқу мотивінің қалыптасуы – оқу жүйесі қарым-қатынасында көрініс, оқытудың кәсіби мақсатына жету құралы ретінде, сондай-ақ студенттердің болашақ кәсіби әрекетінде маңызды болып табылатын түрлі оқу пәндеріне көзқарасы арқылы көрінеді;

- белсенділік – нәтижеге жетуге деген ұмтылыс түрінде көрінеді. Кәсіби бағдарлану, оқу мотивтері, танымдық қызығушылық т.б. белсенділіктің ішкі жағдайында пайда болады;

- оқу үлгерімі – жоспарланған нәтижеге жету деңгейінің көрсеткіші ретінде көрінеді. Бұл көрсеткіш педагогикалық бағалау көмегімен анықталып, сандық форма-баға ретінде қойылады. Баға оқу үлгерімі көрсеткіші ретінде көрініс береді.

Кәсіби құзыреттілік, кәсіби бағыттылық, оқу белсенділігі, ақыл-ой дербестігі, ізденімпаздығын, оқу үлгерімін – педагогикалық жүйедегі оқыту тиімділігін бағалаудың ішкі өлшемдеріне жатқызуға болады. Барлық педагогикалық жүйе бір-бірімен өзара байланысты және бір оқу орнының жұмыс нәтижесі екіншісіне ықпал етеді, әсіресе, олардың жұмыстары өзара сабақтастықта болмаған жағдайда нәтижеге жету күрделі бола түседі. Мысалы, жалпы білім беретін мектептің нашар жұмысы жоғары оқу орындарында оқыту жүйесінде проблемалар туындатады, ал олардың нашар жұмысы нәтижесінде біліктілігі төмен дәрежедегі мамандардың шығуына септігін тигізіп, өндіріс тиімділігін төмендетеді, нәтижесінде елдің әлеуметтік-экономикалық дамуы кешеуілдейді [6].

Жоғары оқу орындарында студенттердің кәсіби іс-әрекетін жоспарлау және ұйымдастыру біліктерін қалыптастыру жүйесі болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерін дайындау мақсатында жауап береді. Ол мақсат кәсіби қызмет шеңберінде студенттің жеке кәсіби қабілеттерін ашу, дамыту болашақ мамандықтарына деген жағымды көзқарас қалыптастыру үшін жағдайлар туғызу болып табылады.

Университеттік білім беру жүйесіндегі болашақ мұғалімдерді кәсіби дайындауды жүзеге асыруда белгілі бір кезеңдер болуы қажеттілігіне байланысты негізгі үш кезеңге тоқталып өтеміз: жоспарлау, негізгі, болашақ кәсіпке мамандану.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы президентінің Қазақстан халқына жолдауы Астана, 2004. – Б. 1-2
2. Кабдыкаиров К. Дидактические основы совершенствования математического образования в высшей школе: дисс... докт. пед. наук: 13.00.02 – Алматы: АГУ, 2001. – 68 с.
3. Мажитова Л.Х. Педагогические основы формирования профессиональных интересов учащейся молодежи: дисс... д.п.н. 13.00.08. – Алматы: АГУ, 2002. – 416 с.
4. Доскараев Б.М. Физическое воспитание на территории Казахстана с древнейших времен до возникновения государств раннефеодального типа. – Алматы: Ғылым, 2005. – 193 с.
5. Кун Л. Всеобщая история физической культуры. – М.: Радуга, 2000. – 399 с.
6. Касымбекова С.И. Научно педагогические основы формирования физической культуры учащейся молодежи: дисс. докт. пед. наук: 13.00.04 - Алматы, ННПЦФК МОН РК, 2002. – 306 с.

ДИЗАЙН ЖӘНЕ КӨРКЕМ ЕҢБЕК

ДИЗАЙН И ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ТРУД

УДК 004:378.2:745/749

РАЗВИТИЕ ОБЪЕМНО-ПРОСТРАНСТВЕННОГО МЫШЛЕНИЯ У СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ «ДИЗАЙН» МЕТОДАМИ ИКТ

Алтынбаева А.В., Койбагарова А.Х.

Колледж искусств и дизайна им. А. Кастеева, кафедра «Дизайн»

г. Шымкент, Казахстан

Пәндік-кеңістіктік ортаны қалыптастыру принциптерін және ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен үйлескен дизайн-дизайндағы тұжырымдамалық жобалау әдістерін зерттеу дизайнерлер студенттерінің шығармашылық әлеуетін дамытуға, олардың шығармашылық және кеңістіктік ойлауы мен көзқарасына, сондай-ақ кәсіби мәселелерді шешуге оң әсер етеді.

The study of the principles of shaping the subject-spatial environment and methods of conceptual design in design design in combination with information and communication technologies will have a positive and effective impact on the development of the creative potential of design students, their creative and spatial thinking and vision, as well as solving professional problems.

Образование является стратегической основой развития личности, общества, нации, государства и залогом успешного будущего. Преобразование постиндустриального общества в глобальное информационное, основанное не только на знаниях, но и на компетентности специалистов, значительно актуализировало проблему инновационных подходов к организации образовательных процессов. В результате чего к системе образования в современных условиях выдвигаются весьма высокие требования: она должна готовить специалистов к жизни и деятельности в широком, динамичном, быстро меняющемся мире, где перед человеком постоянно возникают нестандартные задачи, решение которых предполагает наличие умений и навыков строить и анализировать собственные действия.

Необходимость в использовании информационно-коммуникационных технологий обусловлена несколькими основными факторами:

1. Внедрение ИКТ в сферы жизнедеятельности человека ускоряет передачу знаний и накопленного социального опыта, который передается веками от одного человека к другому.

2. ИКТ значительно повышает качество обучения и способствует быстрому освоению необходимых навыков в той или иной сфере жизнедеятельности.

3. ИКТ позволяет человеку быстрее и более успешно адаптироваться к происходящему социальному изменению.

4. ИКТ – это эффективный способ обновления существующих систем в соответствии с требованиями современного общества.

ИКТ предоставляют человеку дополнительные возможности для формирования и развития его информационной компетенции [1].

Сегодня учреждениям образования, независимо от ступени обучения, действительно необходимо отвечать потребностям современного общества, которому нужны люди, владеющие коммуникативными навыками межличностного общения, поведения, этикета, поисковым мышлением, готовые к творческой деятельности.

Использование преподавателями интерактивных методов в процессе обучения способствует преодолению стереотипов в преподавании различных дисциплин, выработке новых подходов к профессиональным ситуациям, развитию творческих, креативных способностей учащихся и студентов.

Компьютерные и интерактивные технологии очень удобны при проведении уроков, как по профессиональным дисциплинам, так и общеобразовательным, а так же позволяют нестандартно вести воспитательную и всесторонне развивающую личность учащегося работу. Они позволяют сделать любой урок интересным, занимательным и познавательным.

В настоящее время, в век информационных технологий и цифровизации общества, социум требует от учебного заведения современных выпускников, способных нестандартно, гибко и своевременно реагировать на изменения, которые происходят в мире. Кроме объёма знаний и представлений об окружающей их действительности, обучающимся необходимо уметь ориентироваться в постоянно возрастающем потоке информации и владеть навыками работы с ней. Именно поэтому внедрение в традиционные уроки информационных коммуникационных технологий актуально в наши дни в качестве учебных методов образовательного процесса. Приоритетной целью развития интеллектуальной деятельности учащихся, студентов становится использование в процессе обучения новых информационных технологий: компьютерных и телекоммуникационных.

Применение информационных коммуникационных технологий в процессе обучения, несомненно, вызывает повышенный интерес и усиливает мотивацию обучения. А современные программные средства компьютерной графики представляют собой весьма эффективный инструмент развития дизайнерского мышления. По мере усложнения технологий исполнения проектов и постоянного совершенствования программного обеспечения требования к уровню знаний дизайнера непрерывно возрастают.

Современный персональный компьютер (ПК) – это в полной мере мультимедийное устройство и современный инструмент проектной деятельности дизайнера. Мультимедиа (multimedia) - это современная компьютерная информационная технология, позволяющая объединить в

компьютерной системе текст, звук, видеоизображение, графическое изображение и анимацию (мультипликацию).

Характерной чертой работы современного архитектора, дизайнера является использование объемного моделирования в качестве совершенного инструмента при реализации проектной идеи[2]. Специализированные компьютерные программы, появившиеся в работе дизайнеров в конце XX века, значительно облегчили труд в этой профессии. В современном проектировании и теории архитектуры важное место занимают аспекты изучения современных алгоритмов формообразования и инновационных методик в сфере проектирования объектов [3]. Что же касается профессиональной подготовки студентов по специальности «Дизайн», то сегодня обучение методам компьютерного объемного моделирования в сочетании с графическим векторным моделированием, и их использование в учебном процессе является обязательным при реализации конкретных учебных заданий, курсовых работ, проектов. В процессе разработки любой формы, модель, макет наглядно разъясняет студенту ряд сложных вопросов в решении формы здания, сооружения, объекта или элемента предметной среды. Результаты процесса графического компьютерного моделирования, в некоторых случаях, бывают более эффективными и наглядными, чем моделирование этих же позиций в форме перспективных графических или аксонометрических построений.

При организации практических работ по дисциплине «Проектирование» компьютер и компьютерные графические редакторы становятся эффективным помощником и основным средством, инструментом визуализации объекта проектирования. Компьютерное трехмерное моделирование способствует развитию пространственного мышления, видения и понимания формы объектов. Использование компьютерных моделей способствует образному мышлению и лучшему усвоению учебного материала. Наблюдения за процессом обучения и многолетний педагогический опыт показывают, что на уроках с использованием ИКТ, даже отстающие учащиеся более активно включаются в образовательный процесс и с интересом выполняют практические задания по объемному моделированию. Использование компьютерных технологий повышается интерес учащихся к урокам и усиливает восприятие и запоминание учебного материала, а так же облегчает его усвоение, воздействуя сразу на несколько информационных рецепторов учащегося.

В образовательной программе по специальности «Дизайн» (по профилю) в колледже искусств и дизайна им. А. Кастеева предусмотрено изучение таких дисциплин как «Компьютерная графика», «Профессиональные компьютерные программы». К курсу этих предметов студенты изучают наиболее распространенные графические редакторы, такие как: Corel DRAW, Adobe Illustrator, Adobe Photoshop, AutoCAD, 3D Studio MAX. Полученные навыки и знание графических программ применяются ими затем в проектировании и других смежных дисциплинах.

Использование ИКТ создает возможности доступа к свежей информации, осуществление «диалога» с источником знаний, экономит время. Сочетание цвета, мультипликации, музыки, звуковой речи, динамических моделей и т.д. расширяет возможности представления учебной информации. Применение интерактивного аппаратно-программного комплекса в обучении позволяет управлять познавательной и творческой деятельностью школьников, в этом случае обучение строится в рамках личностно-ориентированной модели, учитывающей индивидуальные темпы усвоения знаний, умений и навыков, уровень сложностей, интересы, а также даёт возможность многосторонней и комплексной проверки знаний учащихся [4].

В своей профессиональной деятельности преподаватели нашего колледжа на уроках повсеместно используются и другие инструменты ИКТ, помимо графических редакторов это, интерактивные доски в учебных кабинетах, приложение пакета Microsoft Office презентации Power Point, в которых учащиеся выполняют дополнительную визуализацию и презентации своих курсовых работ, творческих проектов, теоретического материала по лекционному курсу. Презентация предъявляет повышенные требования к творческим способностям автора, к его художественному вкусу [4], что создает дополнительные условия для развития этих качеств у учащихся.

Результаты работы показали, что уроки с компьютерной поддержкой помогают учителю в работе, вызывают живой интерес у детей, активизируют их практическую деятельность, а также способствуют формированию компьютерной грамотности [4].

Применение новых информационно-коммуникационных технологий в учебном процессе позволит направить интеллектуальный потенциал учащихся на позитивное развитие. Именно на уроках под руководством преподавателя/учителя учащиеся могут научиться использовать компьютерные технологии для всестороннего развития своего интеллекта, овладеть способами получения информации для решения учебных, а впоследствии и производственных задач, приобрести навыки, которые помогут продолжать образование в течение всей жизни [5].

Исследование принципов формообразования предметно-пространственной среды и методов концептуального проектирования в дизайн-проектировании в сочетании с информационно-коммуникационными технологиями результативно и положительно отразится на развитии творческого потенциала студентов дизайнеров, их креативном и пространственном мышлении и видении, а так же решении профессиональных задач.

Список использованной литературы

1. Ze Student Journal, Информационный портал, <http://zsj.ru/informatsionno-kommunikatsionnyie-tehnologii.html>
2. Ермолаев А. Очерки о реальности профессии архитектор-дизайнер. М. Архитектура-С., 2004

3. Синеокова В.Д. Методики по структуризации объектов проектирования в архитектурной и декоративно-прикладной среде // Научное сообщество студентов: МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: сб. ст. по мат. LXXI междунар. студ. науч.-практ. конф. № 12(71). URL: [https://sibac.info/archive/meghdis/12\(71\).pdf](https://sibac.info/archive/meghdis/12(71).pdf) (дата обращения: 23.11.2019)
4. Арсентьева Т.Н. «Компьютерные и интерактивные технологии», Электронный портал «Мультиурок», 2019 г, <https://multiurok.ru/files/kompiuternye-i-interaktivnye-tekhnologii.html>
5. Эйрих Е.А. «Применение информационно-коммуникационных технологий в учебном процессе — требование международных стандартов», Вестник Инновационного Евразийского университета, Павлодар, 2012 г., <https://articlekz.com/article/13420>

ОӘЖ 7.048

ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ СӘНДІК ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰРАҚ ҚОЛӨНЕРІНІҢ ДАМУЫ

Асилбекова Ж. Ж.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Пэчворк - древний вид казахского национального рукоделия. Важнейшее символическое свойство пэчворк – это скрепление, увеличение семьи, соединение в неразрывное целое представителей разных поколений. Именно поэтому лоскутные изделия воспринимались как непрменный атрибут любого жилья, гарант благополучной и продолжительной жизни.

Patchwork is ancient type of the Kazakh national crafts. The most important property of the symbolic patchwork is a bond, an increase in family connection in the indivisible whole of the representatives of different generations. That is why patchwork products was perceived as an indispensable attribute of any accommodation, the guarantor of a prosperous and long life.

Қазіргі таңда еліміздің дизайн саласында құрақ қолөнерінің қайтадан жаңғыруы өнердің дамуымен тікелей байланысты. Елбасы Н.Ә. Назарбаев халыққа 2050 жолдауында былай делінген: «Біздің келешекке деген бағытымыз халқымыздың потенциалын ашатын жаңа мүмкіндіктерді құрумен тікелей байланысты. ХХІ ғасырдағы дамыған мемлекет – белсенді, білімді және дені сау азаматтар. Ол үшін не істеуіміз керек? Біріншіден, сапалы білім жүйесін құру. Екіншіден, жаңа индустриялар құрумен қатар дәстүрлі базалық салаларды дамытуға серпін беруіміз керек. Жаңа индустриялар қалыптастырудың маңызды шарты инновацияны қолдау және оларды өндіріске тезірек енгізу болып саналады»[1].

ХХІ ғасыр – «*hande made*» (қолөнер) ғасыры деп аталған. Қазіргі кезде қолдан жасалған бұйымдар өте қатты бағаланып жатыр. Өнеркәсіп өндірісінде адамдардың қолдан бұйымдар жасауға ұмтылысы күшейді. Өндірісте арнайы машиналарда жасалған заттар, шеберлердің бар өнерін салып жасаған төл туындысынан алған әсерді алмастыра алмайды. Құрақ құрау техникасын басқа шет елдерде «пэчворк» деп атайды. Құрақтан күнделікті тұрмысқа қажетті заттардан бастап, үстіміздегі киімдерімізге дейін неше түрлі сәнде жасалынып кең қолданылып жатыр. Оған: құрақ көрпелер, жастықшалар, алашалар, ойыншықтар, сулықтар және т.б. Қазіргі сән әлемінде де құрақтан тігілген

заманауи үлгідегі көйлектер, жейделер, шапандар көп сұранысқа ие. Ол біздің ата-бабамыздан келе жатқан қолөнерінің ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып, салт-дәстүріміздің сақталынып келе жатқандығын көрсетеді. Қазір де салтымыздың бірі «қыз ұзату» кезінде қыздың жасауына құрақ көрпелер мен жастықтар апарылады. Құрақ құрауды білмейтін қазақ қызы жоқ шығар. Оны әрбір қыз білуге, үйренуге тиіс. Қазақстанда құрақ құрау техникасын дамыту үшін көптеген іс-шаралар атқарылып жатыр. Соның ішінде осы өнерді өзге елдерге паш ететін көрмелер құрылып, онда отандық шеберлер өз туындыларын халық назарына ұсынуда. Сондай-ақ жыл сайын фестивальдар ұйымдастырылып отырады. Биылғы жылы VI-ші Қазақстандық құрақ өнерінің фестивалі «Восточный базар» болып өтті.

Конкурса қатысқан қатысушылар өз жасаған жұмыстарын көрсетіп жүлделі орындар алды. Оларға қатысқаны үшін мақтау дипломдары марапатталды және ұйым атынан сыйлықтар берілді.

Құрақ құрау (пэчворк, квилт) – бұл қолдан шыққан бағалы тігін бұйымдарымен үй интерьерін сәндеу мен жоғары талғамның көрсеткіші. Бұл эстетикалық стильді әмбебап өнер болып саналады, өйткені оны жасаудың белгілі бір қағидасы жоқ. Сондай-ақ кез-келген интерьерге: тігінді суреттер, панно, жапқыштар, дастархандар және сулықтар тіпті көлемді мүсіндер таңдауға болады. Оларды жасауға тек маталар ғана емес әртүрлі материалдар қолданып, аралас техникасын жасауға болады. Мысалы: ағашқа жіппен былғарыны тартып оның бетіне матадан, теріден немесе ағаш қиындыларынан өрнек беруге болады. Бұл өте сәнді және бағалы. Қазір құрақ құрау дамып оның жаңаша бағыттары мен техникалары пайдалануда. Соның бірі *квилтинг* техникасы [2].

Сурет 1- Құрақ құрау қолөнері

Квилтинг техникасы – қазір дамыған құрақтың бір түрі. Бұл техника мата қиындыларын тігін машинасымен бастырып тігу арқылы жасалады. Кейде әртүрлі маталардың үстінен тігіс түсіру арқылы да орындалады. Тігіс арқылы мата үстіне түрлі жолақтар, суреттер мен өрнектер түсіріледі. Квилтингті арнайы маманына бармай үйренуге болады, бірақ тез үйрену үшін көп жаттығу

қажет [3]. Квилтингті құрақтың күрделенген түрі деп атауымызға болады: мұнда сол сияқты мата элементтері тігіледі, бірақ олар үш немесе одан көп қабаттардан тұруы қажет.

Құрақ сулықтар мен сол секілді ұсақ бұйымдар жасауға қолданылса, квилтинг одан тығыз заттарға, жапқыштарға, тігісті көрпелерге арналған (Сурет 1). Мұндай үш қабатты: ішкі, толықтырғыш төсеме және беттік мата бөліктерінің бірігуін шеберлер «сэндвич» деп атайды. Толықтырғыш төсеме ретінде: мақта, жүн талшығы (түйенің, қойдың), синтепон немесе ватин қолданылады. Квилтингпен тігін машинада жұмыс жасаудың өзіндік ерекшеліктері бар: мата автоматпен емес қолмен жылжытылып отырылады, себебі өрнекті өзіңіз жасайсыз техника емес. Шеберлер мата бетіне суреттер схемасын салуға кеңес бермейді, бірақ квилтингті толық жатықпаған болсаңыз онда білдіртпей сабынмен немесе қарындашпен эскизін салуыңызға болады. Бір жағынан бұл техниканы тігінді тегіс кестелеу деп те атауға болады, керек контурға көлемді сырып жиектеу арқылы форма беріледі және матада суреттер схемалы, бірқалыпты болып шығады.

Құрақ құрау өнерін дамытуды насихаттаудың мақсаты қолөнерді сақтап қалып, дәстүрімізді жалғастыру, кешегі қажеттіліктен туындаған өнерді бүгінгі жастарды тәрбиелеуге пайдалану, өнерге баулып тәрбиелеу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Максимова М., Кузьмина М., Лоскутная мозаика. М.: Эксмо, 2006.
2. Рукавишникова А. С., Соприкина Т. Н. Лоскутное шитье в современном дизайне // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2015.
3. Әкбар қажы М.Ә. Қазақтың ұлттық қолөнері. – Алматы, АБА «Айкос», 2004.

ӘОЖ 72.012:747

КӨРКЕМ ӨНЕРМЕН ИНТЕРЬЕР ДИЗАЙНЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ДАМУЫ

Әбдіманап Ж.С

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Статья направлена на оформление внутренних помещений жилого дома, где искусство и дизайн интерьера были повседневными средами в быту человека. Также предусмотрены дизайн интерьера, традиции, мода, композиция, художественная живопись и предметно - пространственная среда.

The article is aimed at the design of the interior of a residential building, where art and interior design were everyday environments in human life. Interior design, traditions, fashion, composition, art painting and subject - spatial environment are also provided.

Қазақстан интерьерінің заманауи дизайны-жайлылық ұғымы эргономика және көркем жобалау қағидаттарының синтезіне сүйенетін жаңа мәдени орта құрылысының жарқын беттерінің бірі. Дамудың бұл кезеңі орта кеңістіктің жаңа тұжырымдамасымен толық сәйкес келеді.

Қазақстанда сәулет ортасы дизайнының қарқынды дамуы көп жағдайда екі мегаполистің кезекті белсенді урбанизация процесімен байланысты: Астана мен Алматы қоғамдық ғимараттардың интерьерін жобалауда да, көркемдік шешімнің стильдік бағыттарының сан алуандығында да үлкен өзгерістерге әкелді.

Соңғы жүзжылдықтағы Қазақстанның қоғамдық құрылыстарының интерьер дизайнның дамытудың жалпы мәселелері кейінгі кеңестік кезеңге және Тәуелсіздік кезеңіне баса назар аударумен бағытталды. Қоғамдық типтегі ғимараттардың заманауи интерьер дизайнның дамытудың жаһандық тенденциялары да назар аударады.

Дизайн дамуының әр кезеңі интерьер кеңістігін ұйымдастырудың және осы кеңістіктегі өнер синтезінің белгілі бір заңдылықтарымен байланысты. Қазіргі даму жағдайында, сәулет пен интерьер дизайны экспрессивтіліктің жаңа құралдарын іздеу процесінде күрделі проблемалар туындауы мүмкін, атап айтқанда дәстүрлі мәдениетерді жандандыру және сақтау мәселесі. Өркениеттің бүкіл тарихы адамның үнемі жайлылық пен сұлулыққа ұмтылып, айналасында өзіне қолайлы нысанда материалдық және рухани әлем құратындығын дәлелдейді. Егер адамның жасанды тіршілік ету ортасы оның физикалық қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған болса, онда эстетикалық компонент дәстүрлі мәдениетті түсінуге негізделген рухани өмірінің қажеттілігі болып саналады.

Тұрғын үй интерьерінің дизайнының негізгі мәні - адамның сапалы, эстетикалық экспрессивті пәндік-кеңістіктік ортада жайлы және жайлы болуына жағдай жасау. Соңғы онжылдықтарда Ресейде болған өзгерістер ел халқының әлеуметтік қажеттілігінің өсуіне себеп болды. Бүгінгі таңда Ресейде тұрғын үйдің жаңа түрін қалыптастыру бағыттары қарқынды дамып келеді.

Жақында орта кеңістікті әсерлі орындау мәселесі өзекті болды. Бұл мәселенің негізгі аспектілері, біріншіден, адамның өмір сүру ортасын көркемдік түсіну және толтыру қажеттілігі, екіншіден, мәдени дәстүрлерді сақтау. Осыған байланысты қазіргі заманғы инновациялық технологиялар мен адамды қоршаған дәстүрлі заттық - кеңістіктік ортаның үйлесімді өзара байланысын құру өзекті болып табылады. Бұл мәселенің шешімін ғылыми негізделген іздеу тарихи дәуірлердің эволюциялық байланыстары мен дәстүрлердің сабақтастығын білместен мүмкін емес.

Дәстүр өткен тарихи дәуірлердің мәдениетіне қатысты қазіргі заманның көрінісі болып табылады. Бүкіл адамзаттың мәдениетіне негізделген тұрақтылықтың бұл дамуы тұрғын үй интерьерлерінің дизайны мысалында айқын көрінеді. Сонымен қатар, қазіргі заманның сәнді үлгілерін ұстануға міндетті сәтті дизайнер қазіргі заманның өткір сезімін және өткен кезеңнің мәдениетін білуді қажет етеді [1].

Оның позициясын дамытуға және нығайтуға үлес қосқан дизайн теоретиктері мен практиктерін іздеудің арқасында адамның күнделікті өмірінің ортасы ретінде интерьер кеңістігін шешудің міндеттері мен принциптері айқын көрінеді.

Интерьер дизайны-өнердің ерекше түрі. Ғимараттың ішкі кеңістігінің құрамы сәулет - кеңістік, сәндік - көркемдік және дизайн әзірлемелерінің синтезі болып саналады және мұның бәрі қоршаған ортаның жалпы тұжырымдамасына байланысты. Интерьер ортасын жобалау ішкі кеңістіктің барлық құрамдас элементтерін біртұтас тұтастыққа біріктіретін шығармашылық көзқарастың болуын болжайды. Мұндай синтетикалық әдістің күрделілігі мынада:

- бұл, бір жағынан, жеке пластикалық формалардың, ырғақты қатынастардың, текстуралардың, түстердің және т. б. экспрессивтілігін іздеу.

- екінші жағынан, осы кеңістіктегі барлық функционалды процестерді қамтамасыз ету. Мұның бәрі интерьер өнеріндегі суретші-дизайнер шешетін ерекше міндеттер.

Мамандар" тақырып "және" сәулет " интерьерін ажыратады. Біріншісі "қоршаған орта" ұғымына жақын, өйткені қоршаған орта нысанын толтыруға ерекше рөл береді. "Сәулет" интерьерінде сәулет кеңістігінің құрылымы мен типологиясы басым. Интерьер ортасын тақырыптық толтыру, әдетте, эмоционалды климатты қалыптастырады және ортаның стилистикалық және бейнелі мазмұнын анықтауға көмектеседі.

Қоғам дамуының әрбір тарихи кезеңі мәдениеттің, белгілер мен әлеуметтік-мәдени құндылықтардың "призмасы" арқылы қабылданатын алдыңғы интерьер стиліне тән белгілердің ізін қалдырады. Заманауи технологиялардың дамуы интерьер өнері тарихында жаңа сөзге айналған бірқатар дизайнерлік шешімдердің пайда болуына себеп болады. Белгілі бір тарихи жағдайдағы және жаңа әлеуметтік талаптардағы жаңартылған стильдер өнер қоғамның өзгерген өмір салтын көрсетеді. Бұл Құрылыс және әрлеу материалдары технологияларын дамытуға, заманауи материалдық - техникалық және көркемдік - экспрессивті құралдарды, сәулет және интерьер нысандарын құруда жетілдірілген конструктивті тәсілдер мен инновацияларды қолдануға әкеледі. Дизайнерлер мен сәулетшілер семиотикалық кеңістік болып табылатын жаңа көркем - бейнелі шешімдер қабылдай отырып, архетиптік элементтерді енгізе отырып, тұрғын үй интерьерлерінің дизайнында стилистикалық түсіндірулер қабылдайды.

Бірегейлікке ұмтылу, пәндік-кеңістіктік ортаны жаңарту, адам ойыны бізді тұрғын үй интерьерінің дәстүрлі негізіне көбірек әкеледі.

Қазіргі заманғы тұрғын үй интерьерінде алдыңғы стильдердің сәтті сәттері дизайндағы инновациялық технологиялармен, құралдармен және формалармен бірге дизайнда кеңінен қолданылады, ал бірыңғай стиль шешімі өте сирек қолданылады.

Интерьер дизайны-бұл жайлылық пен адамдармен эстетикалық әсерлі қарым-қатынасты қамтамасыз ету үшін бөлменің интерьеріне бағытталған дизайн саласы. Интерьер дизайны көркем және өнеркәсіптік дизайнмен үйлеседі. Дизайнер үй-жайдағы еңбекті ұйымдастыруды орындайды, ірі үй-жайлардағы сұлулықты жақсартады, клиенттердің талаптарына сәйкес мамандандырылған үй-жайлардың (мысалы, дыбыс жазу, киномонтаж,

фотосуреттер; аквапарктер студияларының) безендірілуін әзірлейді. Дизайнер бөлменің орналасуынан, жарықтандырудан, желдету жүйесінен, акустикадан, қабырғаларды безендіруден бастап, жиһазды орналастыруға және навигациялық белгілерді орнатуға дейін интерьерді безендірудің барлық процесін басқарумен айналысады. Интерьер дизайнында сәулет тұрғысынан әртүрлі тарихи дәуірлерде қалыптасқан көптеген стильдер бар. Бір бөлме, мысалы, конференц-зал әр түрлі стильде безендірілуі мүмкін: жоғары технологиялық, роман, модернизм, ренессанс, барокко және т. б. интерьер стильдерінің тізімі сәулет өнеріне қарағанда кеңірек пайдалануда [2].

Көркем ойлар, гобелендер, панельдер, фотосуреттер, мүсін, керамика жинау өнері интерьер коллекцияларын құрайды. Бұл заттар эстетикалық рөл атқарады, адамның өмірін әдемі және толық етеді, сонымен қатар интерьерде ерекше функциялары бар.

Өнердегі интерьер композицияны теңестіреді, кеңістікті қабылдауға әсер етеді. Дизайн жиһазы-бұл өнердің бір бөлігі, сондықтан ол интерьерге қатты әсер етеді.

Көп нәрсе өнердің қалай таңдалғанына және ұсынылуына байланысты.

1. Интерьердегі өнер туындылары-егер адам нағыз білуші болса және оны коллекционер деп атауға болатын болса немесе ол өз бөлмелерін безендіруге өнер түрлерін ұсына алады.

2. Өнерді таңдамас бұрын, айналаңыздағы әлемді бақылау керек. Егер кішкентай ортада заттар тым көп болса, бөлмені безендірудің орнына оны мұражайға айналдыру қаупі бар. Бұл кішкентай бөлмеде кең көлемді өнерді қолдануға болмайды-бастысы әдістерді білу. Бір үлкен сурет бөлменің композициялық және идеялық орталығы бола алады, бүкіл интерьерге түс схемасын бере алады. Егер адамның ойында аз көлемді өнер туындылары көп болса, оларды бір жерде жинауға болады. Суреттер мен гравюралар үлкен мүсіндік пішіндерді дисплей шкафының көмегімен емес, еденнен төбеге дейін арнайы таңдалған қабырға арқылы безендіруге болады.

3. Лайықты фон жасау - өнердің барлық түрлері фонмен бірге жасалады-ол өнерді тани алады, сонымен қатар оған назар аудара алады немесе түсі мен мөлшерін азайта алады. Ішкі интерьер, яғни. төбенің қабырғалары мен ерекшеліктері бөлме қабырғаларға қарама-қайшы болмауы керек, әйтпесе ғимараттың сәулеті өнер туындысына назар аударады.

4. Қоршаған өнердегі ерекше бекіту заттарын, жиһаздарды, рамаларды, картиналарды, коллекцияларды орналастыруға арналған заттарды, сондай-ақ дұрыс таңдалған заттарды елемеуге болмайды. Олар назар аударуға теріс әсер етуі мүмкін. Сондай-ақ, көркем шығарманы жарықтан ажыратудың жақсы тәсілі. Кескіндеме жұмыстарына кедергі келтірмеу үшін шамды суреттен кемінде бір метр қашықтықта орналастыру арқылы безендіруге болады. Бұл жағдайда жарықты тым көп жарықтандырудың қажеті жоқ. Жарықтандыру кезінде көлемді бақылау үшін абай болу керек, өйткені жарықтың түсуі заттарға әсер етуі мүмкін. Мүсіндерден жасалған өнер туындыларын оларды биік заттарға қою арқылы орналастыруға болады.

Әр адам, ең алдымен, өнерді таңдауда өз ойларын басшылыққа ала отырып, көптеген жылдар бойы адамзатты қуанта отырып, дизайн өнерін дамыту болып келеді [3].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Степанская Т. С. Дәстүр мәдени мұрасы Алтай // Іргелі зерттеулер. 2010. № 8.
2. Шимко В. Т. дизайн негіздері және жобалау: оқу құралы. М., 2014.
3. Ефремова О. В. Көркем шешім отандық тұрғын интерьер 1990-2010 жж.: дис. канд. өнертану. спб., 2013.

ӘОЖ 378.5

НАТЮРМОРТ ЖАНР ТҮРЛЕРІ

Бейсембаева Д. П.

«Мирас» Университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В этой статье написано принципах и видах изобразительного искусства и композиции. А также знание структуры натюрмортного рисунка, организация его композиционной роли в общем изображении. Цель жанра натюрморта-выполнение работы как художественно оформленное представление о предмете и предметах, обладающих композиционной, и эстетической ценностью. Поскольку жанр натюрморта-это уникальное изобразительное искусство, позволяющее сочетать вещи с разнообразной дизайнерской структурой, всесторонний поиск направлен на то, чтобы передать качества, которые обеспечивают влияние молодого художника на изобразительное искусство.

In this report, the still life spoke about the laws, types and composition of the rules of fine arts. In addition, knowledge of the structure of the still life drawing, the organization of its compositional role in the overall image. The purpose of the genre of still life is to perform works as an artistic representation of objects and objects of compositional and aesthetic value. Since the genre of still life is a unique fine art, allowing a combination of objects of different design structures, a comprehensive study is aimed at imparting properties that ensure the influence of the young artist on the fine arts.

Натюрморт композициясының ең біріншісі тақырыптың бейнелі және мағыналық ашылуын шешу бойынша бірыңғай элементтердің кейбір санынан, пішін түзудің біртұтастығынан, графикалық натюрморт немесе натюрморт бейнесінде фактуралық шешімнен көрініс табуы тиіс.

- Жарықпен көлеңке мағыналық және формальды жақтарды реттейді. Натюрмортта басты элементтер бейнелеуге арналған заттар және көркем орналасу керек;

- Мұндағы барлық өлі заттар яғни қимылсыз заттардың өзара теңдестірілген композициялық бейнесі. Бейнелеуге қатысты нақты жинақталып орналасқан жақтарының жарық,көлеңкесін суреттеу арқылы орналасуын білдіреді;

- Тұтастық-мазмұны мен форманың бірлігі. Композиция мен стилдің бірлігінде архитектуралық форманы құрудың органикалық болып көрінеді. Пішін жасауға жүйелі тәсілмен анықталады;

- Натюрморт - қоршаған ортадағы бір құрылымға топтастырылған түрлі тұрмыстық заттар мен жеміс-жидектерді, өсімдіктер, тағамдарды бейнелеу

болып табылады. Бейнелеу өнерінің басқа түрлеріне қарағанда натюрморт суретшіден өзі кескіндейтін нәрсені табиғи қалпында, дәл де нәзік жеткізуді талап етеді.

- Оны салу кезінде суретшілер қозғалыссыз заттарды бақылап, зерттей алады. Нәтижесінде көркем туындылар өмірге келеді. Олардың бірінде суретші заттың пішінін, түсін, материалдың сұлулығын бейнелеуді ұсынады. Осыдан кейін заттардың өзі кімге тиесілі екенін айтып тұрғандай.

Осыған байланысты натюрморт жанрын екі топқа бөлуге болады. Біріншісі әдемі, сәнді заттарды бейнелейтін натюрморттар. Мұнда заттар өз сапасын, ерекшелігін көрсетеді. [1].

Жарықпен көлеңке мағыналық және формальды жақтарды реттейді. Натюрмордта басты элементтер бейнелеуге арналған заттар және көркем орналасу керек. Мұндағы барлық өлі заттар яғни қимылсыз заттардың өзара теңдестірілген композициялық бейнесі. Бейнелеуге қатысты нақты жинақталып орналасқан жақтарының жарық, көлеңкесін суреттеу арқылы орналасуын білдіреді. Тұтастық-мазмұны мен форманың бірлігі. Композиция мен стилдің бірлігінде архитектуралық форманы құрудың органикалық болып көрінеді.

Пішін жасауға жүйелі тәсілмен анықталады. Натюрморт - қоршаған ортадағы бір құрылымға топтастырылған түрлі тұрмыстық заттар мен жеміс-жидектерді, өсімдіктер, тағамдарды бейнелеу. Бейнелеу өнерінің басқа түрлеріне қарағанда натюрморт суретшіден өзі кескіндейтін нәрсені табиғи қалпында, дәл де нәзік жеткізуді талап етеді. Оны салу кезінде суретшілер қозғалыссыз заттарды бақылап, зерттей алады. Нәтижесінде көркем туындылар өмірге келеді. Олардың бірінде суретші заттың пішінін, түсін, материалдың сұлулығын бейнелеуді ұсынады. Осыдан кейін заттардың өзі кімге тиесілі екенін айтып тұрғандай [2].

Осыған байланысты натюрморт жанрын екі топқа бөлуге болады. Біріншісі әдемі, сәнді заттарды бейнелейтін натюрморттар. Мұнда заттар өз сапасын, ерекшелігін көрсетеді. Екіншісі заттарды қолданған адамдар жайында сыр шертетін натюрморттар.

Натюрморт салуды суретші оны құрастырудан бастайды. Ол әр түрлі заттарды таңдап салыстырып, солардың ішінде түр және мазмұны жағынан бір - біріне сәйкес заттарды іріктеп алады. Содан кейін суретші натюрморттың композициясын құруға кіріседі. Заттардың орнын қайта - қайта ауыстырып, ең ұтымды нұсқасын іздей отырып, суретші аса тартымды композиция яғни сурет бейнесін табады. Натюрмордтағы заттардың орнын әр-түрлі етіп орналастыруға болады.

Өнердің ең құнды түрінің бірі – бейнелеу өнері. Бұл өнер адамның көркемділік ойлау қабілетін дамытып, қызығушылығын арттырады. Айналамызға өмір көріністерін жазықтықта, әрі кеңістікте бейнелеу арқылы суреттейтін өнер түрі. Бейнелеу өнерінің түрілері:

Кескіндеме.

Графика.

Мүсін.

Сәулет өнері.

Сәндік қолданбалы өнер.

Дизайн өнері.

Кескіндеме өнерінің бастауы натюрморт жанры. Кескіндеме өнерінің портрет, пейзаж, натюрморт т. б. жанрлары бар. Бүгінгі тақырыпта біз натюрморт жанрына тоқталып отырмыз. Натюрморт - жансыз заттар мен әр түрлі бейнеленген көркем сурет құралымен орындалған көркем шығарма болып табылады. Суретші натюрморт арқылы да тұрмыстың ең бір қарапайым көрінісін бейнелеген сурет бейнесін яғни қарапайым заттың қаншалықты сұлу екендігін ашып көрсете алады. Жай нәрсенің өзінен елең еткізер сұлулық таба білу суретшілердің төл мінезі болып табылады.

Кез - келген картина сияқты натюрморт та мерекелік, көңілді немесе көңілсіз бола алады.

Бейнелеудегі, кескіндеу өнері — бейнелеу өнерінің бір саласы, белгілі бір заттың бетіне кенеп, ағаш, қағазға, т.б. бояу арқылы салынатын көркем шығармалар.

Кескіндеме шығармалары кенепке, ағашқа, қағазға, мұқабаға, тасқа, шыныға, әйнекке, металға, т.б. заттарға салынады. Заттың сыр-сипатын, нәрсе мен кеңістіктің қарым-қатынасын, сәуле мен көлеңкенің құлпырымын, қысқасы кең дүниенің барлық жарасымын тауып бейнелеуде кескіндеменің шеберлігіндей шебер жоқ десек қателеспес едік, Кескіндеме туындылары жеке бір тұлғаны, дара көріністі бейнелеп қана қоймай, күрделі сюжетке, сабақты оқиғаларға құрылған шытырман соқтығыстарды да бейнелеп, олардың мәнін ашады [3].

Кескіндеме – тақырып аясы кең, көп жанрда тұрмыс-салт көріністері, соғыс жанры, хайуанаттар тақырыбы, т.б. өнер саласы. Сипатына, бейнелеріне қарай кескіндеме бірнеше топқа бөлінеді: монументті-сәндік кескіндеме қабырға бетіне, үйдің ішкі төбесіне (плафондар), қабырғасына панно, қондырғылы кескіндеме – суреттер, яғни картиналар, сәндік суреттер (театр, кино көріністерін, ондағы киім үлгілерін әсемдейтін суреттер, икона салу, миниатюра, т.б., диорама, панорама да кескіндеме түрлеріне жатады. Сонымен қатар суреттің өңін келтіретін бояулардың түрлері мен оны салу әдістеріне қарай да кескіндеме туындылары жіктеледі.

Сурет түстермен боялуы да мүмкін әдетте бұл акварельмен немесе пастельмен жасалады. Бұл живопись емес, заттардың түстік сипаттамасына жасалған ишара ғана, басты міндет форманы беру болып қала береді. Графикаға гравюралардың барлық түрлеріне жатады, суреттерден айырмашылығы сол, оларды көп дана етіп көбейтуге болады. Гравюралар сондай-ақ ақ-қара және түрлі-түсті болады. Литография ақ-қара және түрлі-түсті болады.

Осы өнердің ең көп тараған түрі – плакат. Оның түрлері өте көп, бірақ олардың ішіндегі ең бастысы – қоғамдық өмірде елеулі роль атқаратын саяси, үгіт плакаты болып табылады. Плакаттың аса маңызды ерекшелігі суреттің қысқаша жазумен мағыналық және композициялық жағынан бірігуі болып табылады.

Сатиралық графика – карикатура да бүгінгі өмірде айтарлықтай роль атқарады. Олармен біз, газетте және журналдарда кездестіріп келеміз.

Натюрморт салу барысында кез-келген адам өз қиялын ұштастырып шабыт беріп, қолына еркіндік беруі керек [4] (сурет 1).

Сурет 1 - Гризайль техникасында орындалған натюрморт

Сурет салу арқылы адам өз сағынышын баса алады және көргісі келген дүниені қолы арқылы жасап, оны шындыққа айналдыра алады. Адамның ойы қаншалықты айқын болса соншалықты еңбегі өнімді болады.

Мен бұл суретіммен көктемге деген сағынышымды, адамдарды көктемнің ыстық жылуы мен хошиісіне бөлегім келді (сурет 2).

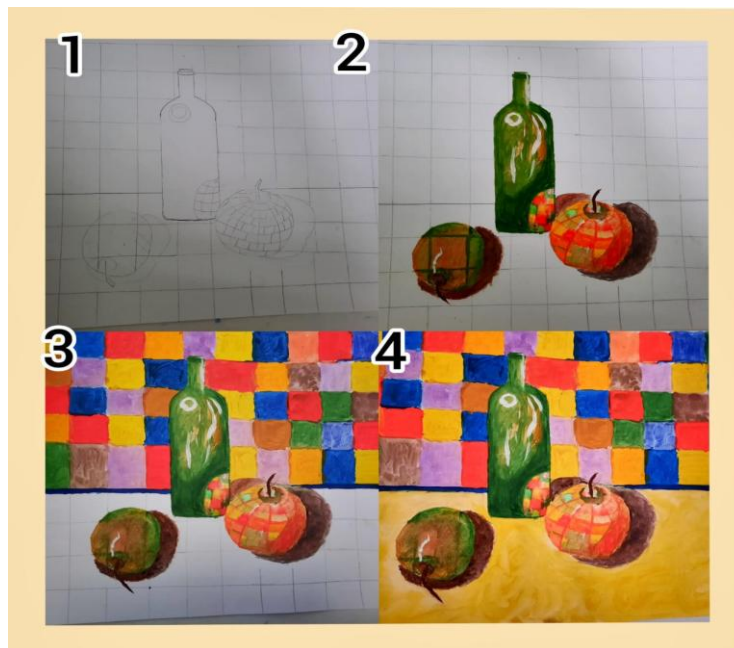

Сурет 2 - Гуашь бояуымен орындалған натюрморт

Натюрморт жанырында жеміс-жидектерді салу үлкен танымалдылыққа ие. Сонымен қатар оларды салу барысында әрбір қыртысын қалт жібермей салу

оның түстерінің өзгеру ерекшеліктерін салу нағыз суретшілердың ғана қолынан келеді (сурет 3).

Сурет 3 - Сәндік кескіндеме

Бұл жұмысты тек жылы түстермен үйлестіріп жасадым. Жеміс-жидектермен құралған натюрморт және артқы фонға осы түстің түсімен қолдану арқылы жұмысты жандандырдым [5] (сурет 4).

Сурет 4 - Акварельде орындалған натюрморт

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ибрайшина Г. К. Основы построения цветовых гармоний: Учебное пособие. — Алматы: КазГАСА, 2010. — 100 с. Илл.
2. Федоров А. А. Правова охорона дизайнерських рішень в Україні: монографія / А. А. Федоров. — Одеса: Бахва, 2015г.

3. Басин Е. Я. Портрет в изобразительном искусстве // Энциклопедия «Кругосвет». Қазақстан Республикасындағы Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Астана. 2010 ж.
4. «Критериалды бағалауды нәтижеге бағыттау» Қ.Ғ. Смағұлова «12 жылдық білім беру». 5. Кожекина Т. Инклюзивное образование, 2016ж.
5. Эрнст Гомбрих. Өнер тарихы. Алматы: Ұлттық аударма бюросы. – 2019 жыл. – 680 бет.

УДК 371.32:47

ВЛИЯНИЕ ШРИФТОВОЙ КОМПОЗИЦИИ КАК ЭЛЕМЕНТ ДЕКОРА НА ЭСТЕТИКУ В СОВРЕМЕННОМ ДИЗАЙНЕ

Бейсенбаева Д.А, Ионова В.В.

Колледж искусств и дизайна им. А.Кастеева, г.Шымкент, Казахстан

Бұл мақалада заманауи дизайндағы декор элементі ретінде қаріп құрамын құру процесі қарастырылады.

This article discusses the process of creating a font composition as a decorative element in modern design.

Данная статья посвящена процессу создания шрифтовой композиции как элемента декора в современном дизайне.

Меняется время, меняются вкусы и следовательно меняется и сам дизайн, но неизменным остается желание человека украшать мир вокруг себя.

Сегодня ни один интерьер не может выглядеть законченным и по-настоящему обжитым без декора, не одна модная вещь не будет запоминающей без стильного преображения в виде шрифтовой композиции.

Теперь подробнее рассмотрим такие понятия как шрифтовая композиция, декор и как создать современный дизайн.

Впрочем, в повседневной жизни понятие шрифтовая композиция сталкиваются многие из нас, ведь шрифтом написан любой текст – в книге, журнале или надпись на модных вещах или на страничке во Всемирной паутине. Понимая, о чем идет речь, можно научиться работать со шрифтами, использовать их ради своей пользы и для украшения пространства. Используя различные технологии и способы можно разнообразить не только пространство, но и одежду и печатную продукцию.

В наше время дизайнер - это, с одной стороны, творческая профессия, которая требует определенных навыков, таких как владение, художественным мастерством, чувство стиля и цвета и т.д. На практике же, дизайн должен выполнять не только эстетические функции. Он является функциональным элементом промышленных структур и должен быть ориентирован, в первую очередь, на достижение организацией высоких прибылей, а во вторую, на потребности различных социальных, национальных, возрастных групп населения.

Способом декорирования пространства может быть не только цвет, орнамент, фактура и текстура, но и шрифт, в котором современные дизайнеры открывают для себя много новых возможностей. Не один уважающий себя

дизайнер, который работает в различных областях, не будет пренебрегать использованием шрифтов в своей работе. Невозможно выпустить книгу или журнал, провести рекламную кампанию или нарисовать этикетку товара, или надпись на одежде без использования шрифта.

Простой обыватель никогда не задумывается, почему плакат, указатель или рекламное сообщение выполнено тем или иным шрифтом. А между тем выбор шрифта, например для написания предупреждающей надписи является очень ответственным делом. Буквы в таком шрифте должны быть четкими и легко распознаваемыми даже на большом расстоянии от надписи. Кроме этого, при подборе шрифта к предупреждающим или запрещающим надписям дизайнер должен не забывать о цветовой гамме. Шрифт и рисунок не должен сливаться, чтобы не затруднить чтение.

Дизайнер подбирает шрифт для надписей на основе своего опыта и художественного вкуса. Опытный специалист знает, какой шрифт нужно использовать без изменений, а какой нужно приспосабливать под общий дизайн и композицию. Обычно без изменений используют шрифты классиков дизайнерского искусства, так называемые «классические шрифты».

Шрифтовые композиции гармоничны и самодостаточны и после даже незначительного изменения не утратят свою красоту и привлекательность. Все зависит от композиции и знания основ дизайна.

Слово «композиция» в переводе с латинского (*compositio*) означает объединение всех элементов формы художественного произведения в органическое целое, выражающее образное, идейно-художественное содержание данного произведения. Скомпоновать шрифтовую композицию надписи — значит сочинить или собрать из отдельных элементов и частей единое целое [1, 32 с.].

Декорирование (*лат. «decoro» — украшать*) — комплекс принципов и методик, целью которых является улучшение эстетических качеств объекта.

Этап декорирования некоторые обыватели считают легким делом. Декор продумывается еще на этапе концепции, когда разрабатывается сам дизайн - проект, так создается будущий образ, который будет гармонично существовать в реальном мире. Но что бы мы все увидели конечный результат понадобится не один день, а иногда и не один месяц упорной работы над эскизами, что бы увидеть законченную дизайнерскую работу.

Шрифт становится элементом декора в современном мире. Шрифту больше не нужно оставаться «невидимым», скромным средством передачи смысла текста. Сегодня шрифт может быть выразительным, забавным, вызывающим, дерзким, а в лучших своих проявлениях — изящным искусством и модным элементом. Шрифтовые композиции в одежде и интерьере приносят неповторимый внешний вид объектам дизайна.

Дизайн укоренен в человеческом бытии, однако процесс его самоопределения связан с теми изменениями в обществе, которое получили название техногенных [2, 24 с.].

Большенство из нас носит или носили майки головные уборы ,сумки с надписями но задумывались мы как все создается?

Современные технологии позволяют экспериментировать и с цветом и фактурой.

Как же это происходит сам процесс нанесения надписей и изображения?

Вот один из способов. Сам процесс называется - трафаретная печать (шелкография) — метод воспроизведения как текстов и надписей, так и изображений (монохромных или цветных) при помощи трафаретной печатной формы, сквозь которую краска проникает на запечатываемый материал. Для изготовления печатной формы может быть использован как сухой плёночный фотослой (капиллярная плёнка), так и жидкая фотоэмульсия, высушиваемая на сетке после нанесения, а также комбинирование этих двух способов. Печать соответствующими красками может проводиться практически по всем материалам — по бумаге, пластику, ПВХ, шёлку, стеклу, керамике, металлам, тканям, коже, резине и т. д. Своё название «шелкография» этот способ получил из-за патента процесса трафаретной печати, выданного в 1907 году под названием англ. Silk screen printing — «печать шёлковым ситом». Считается, что этот способ печати возник в глубокой древности, но современный вид трафаретная печать приобрела в середине 19-го века. Благодаря особенностям технологии шелкография позволяет печатать как на плоских, так и на цилиндрических поверхностях. Сейчас трафаретная печать применяется не только в полиграфии, но и в текстильной, электронной, автомобильной, стекольной, керамической и других отраслях промышленности. Палитры красок характеризуются большим разнообразием. Находят широкое применение специальные краски для самых разнообразных областей. В трафаретном способе для печати иллюстраций находит широкое применение четырёхкрасочная (полноцветная) печать. Применяемые для трафаретной печати аппараты, машины и устройства охватывают как обычные приспособления и установки, используемые в кустарном производстве, так и большие машины для работ в промышленных масштабах.

Для шелкографии практически нет ограничений по габаритам запечатки, этим объясняется востребованность широкоформатной шелкографии, где размеры изображения измеряются метрами, тем самым меняя привычный вид.

С помощью декора можно изменить внешний вид многих вещей.

Незаменимая часть нашей жизни - это изменения. **Дизайн - носитель социальных изменений.** Философия развивающегося дизайна основывается на следующей творческой установке: в современных техносоцумах все больше основных материальных потребностей находит свое удовлетворение; качественная трансформация социальных и индивидуальных предпочтений предсказуема - уже в ближайшем будущем значительное количество экономической энергии общества будет направляться на удовлетворение стремления человека к красоте, престижности, индивидуализации, к товарам, обладающим высокими сенсорными качествами [3]. Технический прогресс имеет прямое отношение к социальному и индивидуальному прогрессу.

Появляются новые потребности, новые проблемы, в связи, с чем человеку требуется индивидуальный подход со стороны дизайнера. Каждый человек уникален, индивидуальная чувствительность человека может определяться различными факторами: возрастом, полом, образованием, родом занятий, и другими личностными качествами.

Дизайнер, по сути, является своеобразным проводником между человеком и искусством.

Список использованной литературы

1. Кирилло А. А. Учителю об изобразительных материалах/Кирилло А. А. – М.: Просвещение, 2013. – 32 с.
2. Гогиева В. П. Дизайн как социокультурный феномен/ Гогиева В. П. // Вестник СевКавГТУ. – 2014.- №2. – с.24
3. Мосорова Н. Н. Философия дизайна: социально-антропологические проблемы/ Мосорова Н. Н. – Екатеринбург.

УДК 682.03

ИССЛЕДОВАНИЕ ПЕРСПЕКТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОЗДАНИИ ЗАСТЕЖЕК В ШВЕЙНОМ ИЗДЕЛИИ

Бородулина Л.Ю, Минигулова М.Р.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Бұл мақалада бұйымға әртүрлі мақсаттар үшін бекіткіштерді түйінмен өңдеуге арналған дәстүрлі және инновациялық технологиялық процестер ұсынылған технологиялық тәртіптің мәселелері баяндалған.

This article reveals the issues of the technological order, which presents traditional and innovative technological processes for the manufacture of node-wise processing of fasteners for various purposes on the product.

Современные швейные изделия изготавливают с застежками различных видов: это петли и пуговицы, тесьма – молния различных технических конструкций застегивания, кнопки, липучки (велкро) и другое чудо нашего времени. Порой застежка, кроме своего основного назначения, может служить отделкой для изделия [1].

При изготовлении застежек применяют различные виды петель: обтачные, обметанные, из вытачного или плетеного шнура, в шве притачной планки, навесные.

Обтачные петли изготавливаются на платьях из костюмных тканей и кожи, и размер петли должен быть больше диаметра пуговицы на 0,2 см, это нужно для того чтобы был свободный вход для пуговицы (рисунок 1).

Рисунок 1 - Обтачные петли

Обметанные петли выполняют на специальном швейном оборудовании или со специализированной лапкой и применяют в настоящее время во всех изделиях. Петли располагают в зависимости от модели изделия в долевом или поперечном направлении. В индивидуальном изготовлении изделия, дизайнер сам определяет, на каком расстоянии расположить пуговицы и петли. А в масс – маркете, их намечают по лекалу с лицевой стороны детали и обметывают нитками в цвет ткани. Концы ниток после обметывания обрезают (рисунок 2).

Рисунок 2 - Обметанные петли

Петли из вытачного шнура изготавливаются следующим образом. Выкраивается полоска шириной 2,0 - 2,5 см из основной ткани под углом 45' (по косой) к нити основы [2]. Полоску складывается лицевой стороной внутрь и стачивается на расстоянии 0,2 - 0,3 см от перегнутого края, затем шов подрезается, излишки удаляются, оставляя припуск 0,2 - 0,3 см и вывертываются на лицевую сторону ручной или трикотажной иглой, получается шнур, который вытягивается под горячим утюгом, и далее из которого образуются петли. Шнур нарезается по размеру петли плюс 1 см, накладывают по намеченным линиям на лицевую сторону застежки и прикрепляется машинной строчкой или 3 - 4 стежками каждый конец петли так, чтобы закрепляющая строчка попала в шов при обработке края застежки (рисунок 3).

Рисунок 3 - Петли из вытачного шнура

Плетеные из нитей петли применяются в изделиях (в соответствии с модельными особенностями) из костюмных и пальтовых тканей. Петли плетут ручным способом по различным техникам, тем самым образуя, шнур разной модификации. Плетеный шнур не нарезают, а петли делают из целого шнура, перегибая его в местах прикрепления [3]. Перегнутые концы петель располагают к обрезающему краю застежки и закрепляют двумя-четырьмя стежками (рисунок 4).

Рисунок 4 - Плетеные из нитей петли

Очень часто в женских и детских изделиях применяют застежку на петли в шве притачной планки (рисунок 5), как правило, такая застежка встречается в изделиях под горло, располагая их вдоль правой полочки. Петли обрабатываются планкой, выкроенной по долевой нити. Один срез планки застрачивается на швейном оборудовании швом вподгибку. Планка накладывается на правую полочку лицевой стороной внутрь, уравниваются срезы полочки и планки, и притачивают, затем намечают место расположения петель. Первую петлю намечают на 1,0 - 1,5 см ниже среза горловины. Размер петель и расстояние между ними устанавливают, согласно модельным особенностям изделия [4].

Обработку застежек тесьмой молнией можно выполнить разными способами, а это зависит от расположения и назначения застежки.

При изготовлении изделий из тонких шелковых тканей такая застежка обрабатывается с предохранительной планкой. Планку длиной, соответствующей длине застежки, и шириной 8 - 10 см выкраивают из основной ткани. Затем планка обрабатывается, складывается вдоль лицевой стороны внутрь и обтачивается швом шириной 0,7 см по верхним и нижним срезам. Планку выправляют на лицевую сторону, выправляются углы, и

приутюживается. Если застежка тесьмой - молнией обрабатывается в боковом шве изделия, то по месту ее расположения шов стачивается разутюживается, предварительно шов дублируется клеевым прокламином [5].

Рисунок 5 - Петли в шве притачной планки

В женских изделиях часто применяют застежки на крючки и кнопки, данные застежки рекомендуется обрабатывать с кромкой или прокладкой для прочности прикрепления крючков и кнопок и предохранения края застежки от растяжения.

Крючки на изделиях из шерстяных и шелковых тканей пришивают вручную. Для этого намечают их расположение на нижней стороне застежки. Ушки крючков вставляют в отверстия и пришивают за ткань и прокладку 9 - 10 стежками за ушки и около изгиба. На нижней стороне застежки соответственно расположению крючков намечают расположение петель. Кнопки на верхней и нижней стороне застежки пришивают вручную 3 - 4 стежками в каждое отверстие.

Список использованной литературы

1. Егорова Р.И.; Монастырская В.П. Шьем вместе: /Р.И.Монастырская – М.;Просвещение, 2018-158 с.
2. Чернякова В.Н. Технология обработки ткани: - М.: Просвещение, 2014 – 236с.:
3. <http://wlooks.ru/yubki/s-zapahom>
4. <http://www.vplate.ru/yubki/fasony>
5. [http:// cutur.ru/publ/garderob/jubki/jubki_s_pugovicami_raznoobrazie_fasonov_i_obrazov](http://cutur.ru/publ/garderob/jubki/jubki_s_pugovicami_raznoobrazie_fasonov_i_obrazov)

УДК 721.012

ДИЗАЙН-ПРОЕКТ РЕКОНСТРУКЦИИ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ВОКЗАЛА АЛМАТЫ-2

Иляев С.Г., Сарсембаева А.А.
Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

Бұл мақалада футуристік сәулет дизайнының бағаты, қарастырылады
This article discusses the value of futuristic architectural design

Объемно-планировочное решение и состав помещений.

Объемно-планировочные решение проектируемого здания вокзала должно соответствовать следующим общим требованиям [1]:

- обеспечивать взаимосогласованную организацию движения пассажиров и посетителей с разделением, главным образом, в больших и крупных вокзалах потоков прибытия и отправления, а также потоков дальних, местных, транзитных и пригородных пассажиров;

- предусматривать расположение операционных помещений и устройств (справочное бюро, билетные и багажные кассы, камеры хранения и др.) приближенно к главным путям движения основных потоков пассажиров;

- предусматривать расположение помещений, предназначенных для ожидания пассажиров, а также предприятий общественного питания и торгово-бытового обслуживания пассажиров приближенно к перрону с отделением соответствующих помещений и зон от главных путей движения пассажиров;

- предусматривать расположение комнат длительного ожидания, в том числе предназначенных для инвалидов, а также комнат матери и ребенка изолированно от наиболее шумных помещений и зон вокзала, возможно даже с устройством для соответствующих категорий пассажиров специальных выходов на перрон;

- обеспечивать удобства эксплуатации для персонала, а также перронных бригад с устройством для них отдельных выходов на перрон.

Помещения вокзалов различного назначения подразделяются на три группы:

- а) пассажирские основного назначения;
- б) дополнительного обслуживания пассажиров;
- в) служебные и вспомогательные.

Пассажирские помещения основного назначения включают вестибюль, кассовый зал, зал ожидания, комнаты для пассажиров с детьми, кассы билетные и багажные, справочное бюро, камеры хранения ручной клади.

Операционные помещения - вестибюли-конкорсы и распределительные залы, кассовые залы, багажные отделения - рекомендуется группировать преимущественно со стороны города. Эти помещения должны иметь достаточный фронт устройств для проведения соответствующих операций, а также удобные взаимосвязи с залами ожидания, привокзальной площадью и перроном. Почтовые отделения с телеграфом, междугородными и внутригородскими телефонами, торговые прилавки и киоски располагаются рядом с основными пассажирскими помещениями.

Высоту этажей зданий вокзалов (от пола до пола вышележащего этажа или условного верха чердачного покрытия) рекомендуется принимать кратной модулю:

300 мм в пределах высот до 3,6 м;

301 мм 600 св. 3,6 м.

Минимальная высота помещений в вокзалах от пола до низа выступающих конструкций перекрытия или покрытия, для пассажирских помещений и залов, в том числе и подземных, рекомендуется не менее - 3,6 м.

Отметка пола помещений у входа в здание выше отметки тротуара перед входом не менее чем на 0,15 м.

Площадь этажа между противопожарными стенами в зависимости от степени огнестойкости и этажности не превышает указанной в таблице 1.

Таблица 1 - Площадь, м² этажа между противопожарными стенами в здании

Степень огнестойкости	Этажность	Площадь, м ² между противопожарными стенами в здании	
		нормируемая	фактическая
II	до 16	6000	928,6

Ширина лестничного марша в общественных зданиях должна быть не менее ширины выхода на лестничную клетку с наиболее населенного этажа, но не менее 1,35 м - для зданий с числом пребывающих в наиболее населенном этаже более 200 человек. Ширина лестничных площадок должна быть не менее ширины марша [2].

Двери. В течение срока службы заполнения дверных проемов, в здании железнодорожного вокзала, получили значительный физический износ. Вследствие этого, при реконструкции, они заменяются на новые.

Спецификация дверей приведена в таблице 2.

Таблица 2 - Спецификация дверей

Марка поз.	Обозначение	Наименование	Размер проема, мм	Кол.
Д1	Серия 1.136.5-19	ДН 24-15К	2385x1518	6
Д2	Серия 1.136.5-19	ДН 21-13ЦП	2085x1274	8
Д3	Серия 1.136-10	ДГ 24-15	2371x1472	4
Д4	Серия 1.136-10	ДГ 21-7	2071x670	27
Д5	Серия 1.136-10	ДГ 21-9	2071x870	41

Перегородки. Выбор новых конструкций и элементов в реконструированном здании железнодорожного вокзала производится в связи с выполнением надстройки мансардного этажа и перепланировки [3].

При выполнении надстройки приоритет отдается облегченным конструкциям с небольшим весом, что позволяет избежать дополнительного усиления существующих несущих конструкций.

Для перегородок между рабочими кабинетами принимаем перегородку типа С111, обеспечивающую индекс звукоизоляции 40 дБ, для перегородок

между гостиничными номерами - типа С112 (рисунок 1.6). Технические характеристики перегородок приведены в таблице 3.

Таблица 3 - Технические характеристики перегородок на металлическом каркасе

Марка	Макс. высота, м	мм	мм	Шаг стоек, мм	Марка элементов каркаса			I _B , дБ
					Направ-го	стоечного	Высота полки, мм	
С 111	3,9	0	2,5	600	ПН 65	ПС 65	65	41
С112	3,3	00	5	600	ПН 50	ПС 50	50	48

Состав основных помещений. Здание состоит из двух этажей. В здании два лестничных пролета, которые являются незадымляемыми. Также перемещение по этажам осуществляется с помощью пандуса и двух эскалаторов. Перемещение по этажам осуществляется с помощью лестниц. Все это полностью обеспечивает эвакуации при полной загрузке здания.

План подземного перехода на отм. -4.000

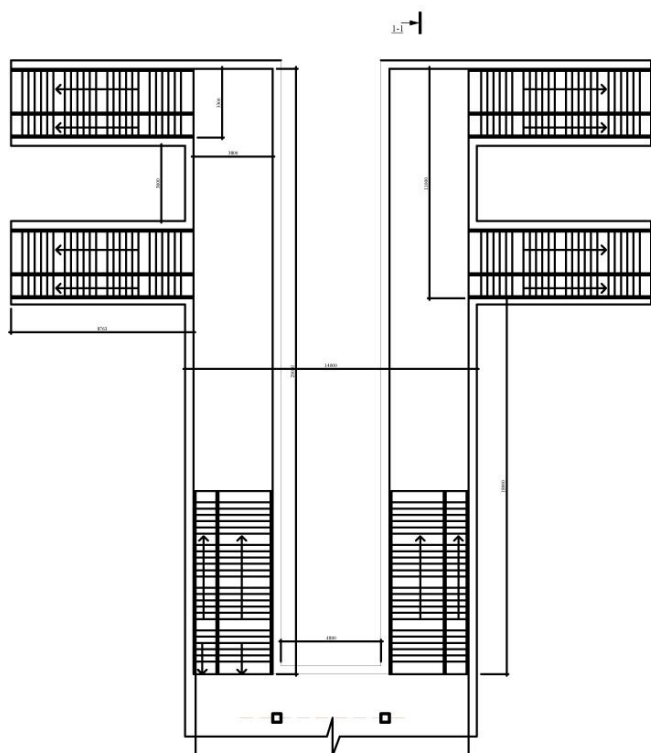

Рисунок 1 - План подземного перехода вокзала на отм. – 4.000

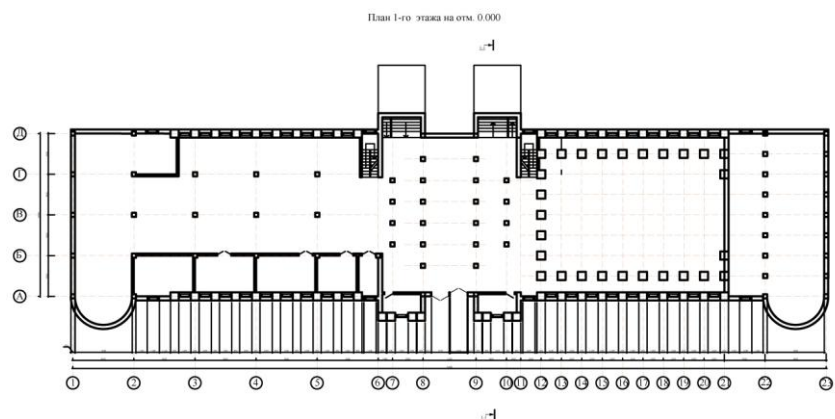

Рисунок 2 - План 1-ого этажа вокзала на отм. 0.000

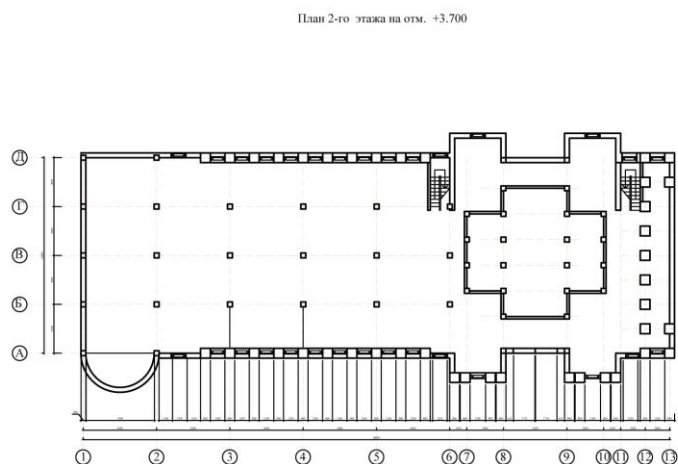

Рисунок 3 - План 2-го этажа вокзала на отм. +3.700

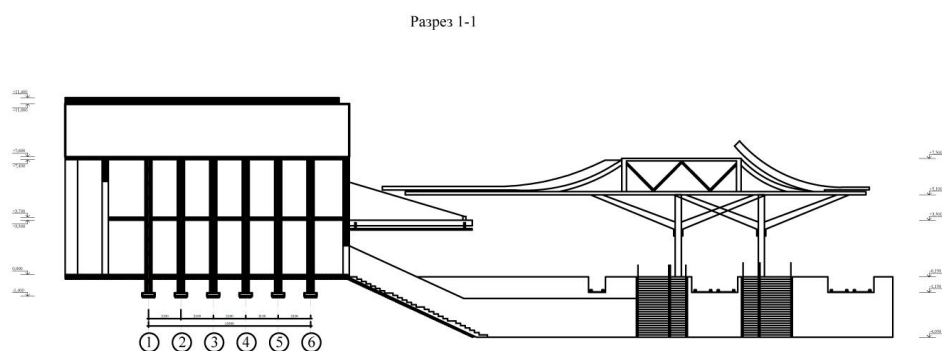

Рисунок 4 - Разрез 1-1

Важная роль в повышении качества пассажирских перевозок и уровня культуры обслуживания пассажиров отводится работе вокзалов.

В последнее время вокзалы становятся многофункциональными комплексами, требующими новых прогрессивных технологических процессов их работы.

Важным этапом дальнейшего совершенствования технологии работы вокзалов является расширение перечня услуг, оказываемых пассажирам. Это требует повышения профессионального уровня подготовки специалистов, умения полного и эффективного использования конечных результатов.

В современных условиях вся рукотворная среда – среда обитания – это объект приложения творческих усилий дизайнера, потому как он непосредственно занимается организацией, упорядочением и гармонизацией пространства во всех его аспектах. А динамика жизни требует постоянного обновления и проектирования новых, прежде не бывших элементов этой среды.

Исходя из этого соображения мною проведена комплексная исследовательская работа, нашедшая отражение в пояснительной записке, которая охватила такие вопросы, как:

- история создания и функционирования вокзала;
- его архитектурно-строительные и функциональные особенности;
- структура организации работы вокзала;
- соответствие современным условиям эксплуатации;
- возможности трансформирования сообразно изменяющимся социальным условиям и т. д.

Основываясь на этих исследовательских данных, я определила для себя те важные моменты, которые для меня должны были стать определяющими при работе над дипломным проектированием.

Работа над дипломом сама по себе дала мне серьезный опыт решения такой проектной задачи, которая имеет важное социальное значение, что привело к пониманию органичности социальных и дизайнерских аспектов нашей работы, обусловленности деятельности дизайнера социальным запросом, функции как фундаментальной основы жизни формы и т. д.

На основе работы над дипломным проектом я пришла к следующим важным (для меня) выводам:

- жизнеспособность объекта и его срок службы напрямую зависит от гибкости дизайн-решения;
- функциональная основа более консервативна; здесь изменения чаще происходят больше наложением или добавлением новых функций.

Список использованной литературы

1. https://studref.com/303320/stroitelstvo/obemno_planirovochnoe_reshenie
2. <http://lestnica-mpl.ru/shirina-lestnichnogo-marsha-v-obshhestvennyh-zdaniyah.html>
3. Михайлов С.М., Михайлова А.С., - М. Введение в дизайн: учеб. для вузов под ред., Казань: “Дизайн-квартал”, 2016. - 288 с.

УДК 74.01

КИІМ ЖИЫНТЫҒЫНЫҢ ЭСКИЗІН ОРЫНДАУДАҒЫ КОМПЬЮТЕРЛІК ГРАФИКАНЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Койланова Г., Иманкулова З.

Ә.Қастеев атындағы өнер және дизайн колледжі, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются компьютерные возможности подачи дизайна костюма в качестве одного из приоритетных направлений проектирования новой модели одежды. Развитие компьютерных технологий позволяет осуществлять процесс разработки модели для визуального представления коллекции средствами компьютерной графики, что помогает развитию индустрии моды и образования в целом.

The article discusses the computer capabilities of the design of a new clothing model. The development of computer technologies provides the process of developing models of a visual collection of computer graphics tools, which helps the development of the fashion industry and education in general.

Тігін өнеркәсібі үшін техникалық жабдықтардың дамуы, компьютерлер мен жаңа ақпараттық технологиялардың өмір мен өндірістің барлық салаларына енуі ақпараттық қоғамның даму деңгейіне сәйкес мамандарға деген сұранысты анықтайды. Дизайн саласында іргелі білім алатын студенттер үшін компьютерлік технологиялар және ақпаратты талдамалық өңдеу саласындағы білім қажет, бұл өзгермелі ортада белсенді шығармашылық пен бейімделуге ықпал етеді.

Дизайнерлік қызметте тілдік бейнелеу ойы үлкен маңызға ие. CorelDraw және PhotoShop графикалық пакеттерінде эскиздерді әзірлеу мен түрлендіру студенттің көркем және конструктивті-технологиялық деңгейін практикалық және нысанды түрде шығаруға, оның өзін өзі бағалауын түсінуге негізделеді. Осы пән бойынша практикалық сабақтар костюмді әр түрлі стильде көркем безендірумен және техникалық эскиздерді орындаумен байланысты. Бұл білім болашақ мамандарға болашақ кәсіби қызметінде қажет болады. Костюмдер дизайнындағы компьютерлік технологиялар «Дизайндағы ақпараттық технологиялар» пәнімен тығыз байланысты. «Сурет», «Кескіндеме», «Перспектива», «Түстану», «Тігін бұйымдарын құрастыру», «Тігін бұйымдарының технологиясы», «Материалтану» пәндері бойынша арнайы білімді қажет етеді.

Біз жоғары технологиялар ғасырында өмір сүрудеміз, олар біздің өмірімізбен тығыз байланысты әрі кез келген қызмет саласында маңызды. Олар дамып, жаңашылданып, қандай да бір жаңа өзгерістерге ұшырап отырады. Олардың біреуі бір кездері графикалық редакторға айналды. 1950 жылдары пайда болған компьютерлік графика белгілі бір практикалық қолданбалары жоқ «таза ғылым» ретінде біраз уақыт өмір сүрді. Сол кездегі кесте «белгісіз аурудың емі», «проблеманы іздеудегі шешім» деп аталды. Компьютерлік графиканың өзіне тән функциялары бар. Бірақ бұл функциялар туралы идеялар өте түсініксіз, біржақты немесе тіпті қате болып шығады.

Қазіргі кезде компьютерлік графика қарапайым жоспарлардан табиғи объектілердің шынайы кескіндеріне дейінгі суреттерге арналған аппараттық және бағдарламалық қамтамасыз ету туралы ғылым ретінде пайда болды.

Бүгінгі күні ол барлық ғылыми және инженерлік пәндерде ақпаратты беру мен қабылдау үшін қолданылады. Бірақ бұл ең алдымен дизайн мен бейнелеу өнерін қолдауға бағытталған: кескіндеме, сурет, декор, көркем және кітап графикасы, мүсін және әрине сән дизайны. Сонымен қатар, оларды

ауыстыру емес, толықтыру және дамыту. Ал «компьютерлік графика» термині нені білдіреді?

Компьютерлік графика деп әдетте компьютердің көмегімен графикалық ақпаратты дайындау, түрлендіру, сақтау және көбейту процестерін автоматтандыру деп түсінеді. Графикалық ақпарат объект модельдеріне және олардың кескіндеріне жатады. Интерактивті компьютерлік графика сонымен қатар кескіндерді дайындау және көбейту үшін компьютерлерді қолдану болып табылады, бірақ сонымен бірге пайдаланушы кескінге оны көбейту кезінде тез өзгертулер енгізуге мүмкіндігі бар. Біз нақты уақыт, диалог режимінде графикамен жұмыс жасау мүмкіндігі туралы айтып отырмыз[1].

Пайдаланушы интерактивті басқару құралдарын пайдаланып кескіннің мазмұнын, оның пішінін, өлшемін және түсін дисплей бетіне түсіруді динамикалық түрде басқаруға мүмкіндігі болған кезде интерактивті графика компьютерлік графиканың маңызды бөлімі болып табылады. Дизайнердің қызметі адамның айналасындағы бүкіл әлемді түрлендіруге және үйлестіруге бағытталған. Дизайнердің қызметі - қоршаған әлемді өзгерту мақсатын алға қоятын жобалық қызмет.

Алдымен өзгеріс дизайнердің қиялында пайда болады, содан кейін ол графикалық тілде немесе макетте жүзеге асырылатын жобада жүзеге асырылады. Бүгінгі таңда графикалық жобалардың көпшілігі компьютерлік нұсқада ұсынылған. Егер костюмдер дизайнындағы компьютерлік графика туралы айтатын болсақ, онда графиканың растрлық және векторлық түрлері ыңғайлы. Оларды пайдалана отырып, сіз компьютерде киімнің жаңа моделін жасаудың бүкіл процесін - эскизден бастап жұмыс құжаттамасына дейін жүргізе аласыз.

Бірақ біз костюмді жобалаудың ең қызықты және креативті кезеңіне тоқталамыз, онсыз одан әрі белсенділік мүмкін болмайды - эскиз жасау кезеңі. Эскиз - бұл өнер туындысының идеясын бекітетін алдын-ала эскиз-дизайнердің ойының бейнесі, бұл болашақ костюмнің ашық тізбектелген бейнесі, сондықтан ол барлық бөлшектерді көрсетуі керек, сонымен ерекшелінуі керек. Мұның бәріне «қолмен» сурет салу арқылы қол жеткізуге болады.

Бірақ әртүрлі графикалық бағдарламалар сызбаларды жаман емес, кейде қолмен салғаннан да жақсы жасауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, киімнің жаппай өндірісінде үнемдеу және уақыт тұрғысынан компьютерде жасалған эскиздер басымырақ. Шынында да, егер біз дайын киімді жобалаумен айналысатын кәсіби дизайнерлердің қызметін қарастыратын болсақ, онда бұл жағдайда эскиз жасау процесі өте қысқа мерзімде жүргізілуі керек.

Әр модель үшін барлық мүмкін түсті шешімдерді әзірлеу, материалдың текстурасын және оның барлық мүмкін нұсқаларын беру қажет. Техникалық сурет туралы ұмытпаңыз, онда кесудің барлық бөлшектері нақты белгіленіп, бұйымның дизайны жақсы оқылуы керек. Енді елестетіп көріңізші, дизайнер қолмен жұмыс істеуге қанша уақыт жұмсайды, оған қанша құрал мен материалдар қажет болады. Қазіргі компьютерлік графика сурет салудың

қолданыстағы әдістерін алмастыра алмайтындығына назар аударайық. Бұл костюмдер дизайны саласындағы көрнекі әрекеттерді жүзеге асырудың нақты түрі. Бұл тәсілдің қағидалары сызбаның жүйелік байланысы және графикалық белгілердің өзара әрекеттестігі сияқты аспектілері мен принциптерін одан әрі кеңейту мен байытуды білдіреді; тілдік ойлаудың, оның ішінде мағыналық және стилистикалық гетерогенді элементтерді дамытудың жаңа жолдарын көрсету; костюм бейнесі әлемінің өзгеруі және визуалды мәдениет деңгейінің жоғарылауы.

Компьютерлік бағдарламалардың мүмкіндіктері адам мүмкіндіктеріне қарағанда әлдеқайда кең. Бір модельдің бір-бірінен қолданылған маталармен және декоративті-функционалды элементтерімен (қалталар, жағалар, манжеттер және т.б.) ерекшеленетін бірқатар модификацияларын жасау қысқа мерзімде орындалуы мүмкін және тек компьютері бар бағдарлама қол жетімді. Сонымен қатар, заманауи технологияларды қолдана отырып, киім үлгісінің эскизін жасау кезінде «қолмен» сурет салудың барлық артықшылықтарын сақтау және компьютерлік графиканың барлық бай мүмкіндіктерін дұрыс қолдану маңызды.

Растрлық графиканы өңдеуге арналған бағдарламалардың кең класында Adobe-дің Photoshop пакеті ерекше орын алады. Шындығында, бүгінде бұл компьютерлік графикада стандарт болып табылады және барлық басқа бағдарламалар онымен үнемі салыстырылады. Corel DRAW, қазіргі Corel Graphics Suite негізін құрайтын графикалық редактор 2002 жылы шығарылды.

Бағдарламаны кез-келген зерттеу қолданушы интерфейсінен басталады. Corel Draw-де ол өте тиімді, эргономикасы жоғары деңгейде салынған. Бұл жалпы графиканы немесе векторлық графиканы зерттеуде жаңадан бастаушыларға арналған алғашқы бағдарламалық құрал ретінде бағдарламаны өте тартымды етеді, сонымен қатар тек бір қызмет түріне бағыттауға көмектеседі.

Сонымен, осы бағдарламалардың бірінде эскизді қалай жасауға болады? Эскиздің негізгі сызықтарын анықтаудың ең дұрыс әдісі - қарындаш эскизін жасау, содан кейін оны компьютерге енгізу. Осы суреттің негізінде сіз әртүрлі киім модельдерінің көптеген эскиздерін жасай аласыз. Ол үшін фигураның бейнесін бір қабатқа, ал киімді екінші қабатқа орналастыру ыңғайлы.

Егер бұл жағдайда жиынтықтың бөліктері де бөлек қабаттарға орналасса, онда сіз сол немесе басқа қабатты сызыққа көрінетін етіп, ансамбльдің әр түрлі нұсқаларын ала аласыз. Әдетте, эскиз элементтерінің контурлық сызықтары жойылады немесе объектінің бояу түсімен толтырылады. Алайда, кейбір жағдайларда бұл контур сызықтары модельде ойластырылған әрлеуді білдіруі мүмкін. Аяқтаудың контурлық сызықтарының түсі мен қалыңдығын өзгерту арқылы сіз қызықты композициялық шешімдер ұсына аласыз[2].

Эскиздік қатарды құру

Киім үлгісінің жиынтығын жасаудағы алгоритм

1. Киім жинағының тақырыбын анықтау
2. Визуальді ақпараттарды жинақтау (сән журналдарынан суреттер, суреттер)

3. Болашақ жиынтықтың силуэтін анықтау
4. Киім жиынтығының түстік гаммасын анықтау
5. Материалдар таңдау
6. Графикалық редакторда жұмыс істеу

Ақпараттарды ізденіс жұмыстары мен дайындық жұмыстарын орындап болған соң, CorelDraw бағдарламасында болашақ киім жиынтығының эскиздерін салу жұмысын бастайды (сурет 1).

Сурет 1

Ұсынылған алгоритмді орындау нәтижесінде дайын киім жиынтығы шығады.

Киімдер жиынтығын АКТ көмегімен жобалау кезінде оның жағымды және жағымсыз жақтары да бар. Жағымды: - барлық киім жиынтығында және әр модельде бөлек композициялық құрылымның өзгергіштігі;- модельдердің пропорциясы мен силуэтін өзгерту мүмкіндігі; - сәндік элементтерді қосу немесе алып тастау мүмкіндігі; - әртүрлі маталар фактурасын қолдану мүмкіндігі. Жағымсыз: - заманауи графикалық редакторлардың құралдары мен фактуралары өте көп (қылқалам, қарындаш, аэрограф және т.б.), экран қағаз бетін толық алмастыра алмайды, бұл ең алдымен қандай да бір ақпаратты жүйелейтін кеңістік. Ұсынылған тәжірибе қосымша білім беру жүйесінде де, кәсіптік білім беру жүйесінде де қолданылады.

CorelDRAW графика өнері, бағдарламасында киім эскиздерімен жұмыс жасау.

Компьютерлік технологиялар жобалау қызметі үшін үлкен маңызға ие. Костюм дизайнындағы компьютерлік технологиялар ең алдымен киім дизайны

үшін компьютерлік дизайн жүйелерінде қолданылады. Қазіргі заманғы САПР жүйелері өлшемдік сипаттамаларға негізделген негізгі құрылымды жобалауға мүмкіндік береді; сызбаны конструктивті модельдеу; бұйым бөлшектерінің үлгілерін безендіру; киімнің бөлшектеріне арналған өрнектерді градациялау; бөлшектердің өрнектерінің макеттерін құру; жобалық-технологиялық құжаттаманы тіркеу; материал шығынын есептеу.

Қазіргі заманғы САПР жүйелерінің көпшілігі техникалық және көркем эскизді жасауға, модель үшін түс схемасын таңдауға және т.с.с. мүмкіндік береді, тіпті Corel Draw, Illustrator және Photoshop стандартты графикалық бағдарламаларын қолдана отырып, дизайнер киім стильдерінің эскиздерін, киім үлгілерінің үлгісі, құрылысы және градациясы, үнемдеу үшін кесуге арналған суреттер. Сондай-ақ, бөлшектер мен бұйымдардың белгілі бір түрлері мен формаларының архивін жасауға болады.

Киімнің жаңа моделін жобалау кезінде дизайнерлер, конструкторлар, технологтар арасында түсінбеушіліктер туындамас үшін оның бейнесін бірнеше интерпретация жасайды: шығармашылық нобай; техникалық сурет. Костюм дизайнерлері, барлық дизайнерлер сияқты, компьютерлік технологиялар мен өзгермелі ортада маманның шығармашылық қабілеті мен бейімделуіне ықпал ететін ақпаратты талдаумен өңдеу әдістерін жетік білуі керек. Костюм дизайнындағы компьютерлік технологиялар - бұл көркемдік-техникалық нобай жасаудан, модель құрылымын құрудан корпоративті символизм мен брендтік жарнаманы дамытуға дейінгі жобалық қызметтің барлық кезеңдеріндегі әмбебап құрал[3].

1. Ермилова Д.Ю., Ермилова В.В., Ляхова Н.Б., Попов С.А. Композиция костюма // Учебное пособие / Москва, 2019. Сер. 58 Бакалавр. Академический курс (3-е изд., испр. и доп).
2. Ермилова В.В. Моделирование и художественное оформление одежды: учеб. пособие для сред. проф. образования / В.В. Ермилова, Д.Ю. Ермилова. М. : Академия : Московские учебники, 2010.
3. Попов С. А. Роль компьютерных технологий в дизайне костюма // Актуальные исследования. 2020. №9 (12). Ч.I. С. 108-111. URL: <https://apni.ru/article/760-rol-kompyuternikh-tekhnologii-v-dizajne-kost>

УДК 682.03

СУВЕНИРНАЯ ПРОДУКЦИЯ КОМПАНИИ МАРИТО – СПОРТ, КАК УЧАСТНИК ФОНДА ЗАЩИТЫ СНЕЖНОГО БАРСА

¹Минигулова М.Р., ²Добровольская В.В.

¹Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

²ЮКУ им. М.Ауезова, г. Шымкент, Казахстан

Бұл мақалада спорттық киім шығару арқылы қоршаған ортаны қорғау мәселелері ашылады. Компания табысының 10% -ы қар барысын қорғау қорына түседі.

This article reveals the issues of environmental protection through the production of sportswear. 10% of the company's profits go to the Snow Leopard Protection Fund.

История сувенирной продукции довольно сложна, и история рекламных сувениров началась в США в 1845 году. Тогда один коммивояжер применил простой, но очень действенный рекламный ход – снабдил свои визитные карточки календарем. Отечественная история довольно спорная в этом плане. С одной стороны, практически весь XX век нашим предпринимателями было не до имиджа [1]. Потому что предпринимателей практически не было. С другой стороны, все же были типично национальные сувениры, например, русские (матрешка, дымковская игрушка), казахские (верблюжонок – акбота, юрта), которые способствовали повышению имиджа компании. Однако называть их в полном смысле «деловыми сувенирами» нельзя. В то же время существовали сувениры с символикой отечественных заводов, фабрик – но и они, по сути, не являются предметом рассмотрения. Цели повысить имидж предприятия в глазах деловых партнеров, клиентов они не ставили – не было нужды, по понятным причинам. Поэтому остановимся на следующем: сувенирная продукция, имеющая своей целью повышение имиджа компании, в СССР была, но в зачаточном состоянии, и практически не развивалась [2].

Сувенирная продукция уже выделилась в отдельную отрасль, и занимает около 10% от объема рекламного рынка в целом. В последние годы в Республике Казахстан наблюдается бурный рост сувенирной продукции, связанной с выходом компаний на новый уровень. В этом бизнесе заняты тысячи людей, работают сотни компаний.

Географическое распределение неравномерно. До 70% сувенирной продукции сконцентрировано в Мегаполисах, и значительная ее часть в Шымкенте. Также необходимо отметить, что около 80% предметов, используемых для сувенирной продукции, производится за пределами РК. Несколько лет назад этот показатель достигал 90%, однако отечественная производственная база начинает наращивать обороты. Тем не менее, для большинства казахстанских компаний в этой сфере основным источником дохода является перепродажа предметов, и нанесение символики [3].

В свою очередь сувенирная продукция подразделяется на категории [4]:

Промо-сувениры.

Наиболее распространенные (ручки, и флажки, брелоки и прочие подарки, которые в огромных количествах раздаются на промоакциях, выставках и прочих местах скопления потенциальных клиентов). Сувениры этой категории дарят, разумеется, не деловым партнерам, а конечным потребителям товаров и услуг компании. Достаточно простые, но, тем не менее, необходимые в повседневном быту вещи. Являются инструментом имиджевой рекламы. Например, ручки с логотипом компании – один из наиболее распространенных сувениров. При выборе промо-сувениров следует обращать внимание на цену (в сторону её снижения), и также на возможность максимально выгодного размещения своего логотипа (рисунок 1).

Бизнес сувениры.

К этой категории относятся сувениры, которые дарят партнерам по бизнесу, собственным сотрудникам – то есть тем, кому необходимо проявить чуточку больше внимания, кого необходимо отделить от обычных клиентов

Three circular images arranged vertically. The top circle shows two people skiing down a snowy slope under a blue sky. The middle circle shows two people in white martial arts uniforms practicing a sparring move. The bottom circle shows a person in a red leotard performing a high, graceful leap or dance move.

Рисунок 3- Спортивная одежда «MARITO - SPORT» г. Шымкент

Выпускаемая продукция компании «MARITO - SPORT»: спортивная одежда зимнего сезона, форма для восточных единоборств, купальники для художественной гимнастики, форма для бокса, футбола, платья для балльных танцев, демисезонная спортивная одежда, спортивные платья, футболки, форма для фитнеса. Практически на всю спортивную одежду наносится логотип снежного барса, который является тотемом компании (рисунок 4).

Также бренд спортивной одежды «MARITO - SPORT» с тотемным ирбисом «Тенгри» выступает в защиту данного вида кошачьего семейства, и главным его приоритетом является поддержание эко – природы и финансирование определенного процента в Фонд Охраны Снежного Барса (рисунок 6).

Рисунок 4- Бренд спортивной одежды «MARITO - SPORT» с тотемным ирбисом «Тенгри»

Рисунок 5- Мягкая игрушка – Ирбис «Тенгри», созданная компанией «MARITO - SPORT»

Рисунок 6- Бренд спортивной одежды «MARITO - SPORT» принял участие в проекте Фонда Леонардо ДиКаприо по защите снежных барсов

Зачем нам защита диких животных, многие задают этот вопрос. Отдавая предпочтение одежде экологических брендов, мы спасаем нашу планету. Покупая эти вещи, мы способствуем развитию технологий, сохраняющих природу и животное многообразие Земли. Вещи из этой категории ничуть не уступают по качеству и комфорту одежде, пошитой по традиционной технологии. Спортивная одежда других брендов намного дороже, но именно компания «MARITO - SPORT» берет на себя ответственность сохранять окружающий, такой хрупкий, мир, и способствует тому, чтобы у наших детей было достойное “наследство”.

Список использованной литературы

1. Ал Гор. Неудобная правда. Глобальное потепление. Как остановить планетарную катастрофу. М., 2014. – 320 с.
2. 3d моделирование конкретного предмета, детали, объекта, М., 2013. – 255 с.
3. Гофман А.Б. Мода и люди. Новая теория моды и модного поведения. М., 2019. – 415 с.
4. Глобальные экологические проблемы на пороге XXI века: Материалы научной конференции, посвященной 85-летию академика А. Л. Яншина. – М.: Наука, 2018. – 345 с.
5. Гофман А.Б. Мода и обычай // Рубеж: альманах социальных исследований. 2012. Вып.3. - 142 с.

ТУРИЗМ ЖӘНЕ ҚОНАҚЖАЙЛЫЛЫҚТЫ БАСҚАРУ

ТУРИЗМ И УПРАВЛЕНИЕ ГОСТЕПРИИМСТВОМ

ОӘЖ 369.1528.2365.

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТУРИЗМДІ ДАМУ ФАКТОРЛАРЫНЫҢ БІРІ РЕТІНДЕ РЕСПУБЛИКАДАҒЫ ҚОНАҚ ҮЙ ҚЫЗМЕТТЕРІНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН САПАСЫНЫҢ ДАМУ ДЕҢГЕЙІН ТАЛДАУ

Байгушева А.Н., Митрошенко Т.С.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В этой статье рассматриваются современное положение и качество развития гостиничных услуг в республике как один из факторов развития туризма в Казахстане.

This article examines the current situation and the quality of development of hotel services in the republic as one of the factors in the development of tourism in Kazakhstan.

Қонақ үй бизнесі қазіргі уақытта әлемдік экономиканың қарқынды дамып келе жатқан секторы болып табылады, ол табыс әкеледі және әлеуметтік және мәдени дамудың негізгі факторларының бірі болып табылады, соның арқасында адамдардың өмір сүру деңгейі мен сапасы артады.

Қонақ үй бизнесі іс жүзінде барлық салалармен байланысты, ол ұлттық және өңірлік деңгейлерде әлеуметтік-экономикалық өсуді ынталандыру құралы болып табылады.

Қонақ үй бизнесі мен туризмнен түсетін табыс кейбір еуропалық елдердің экономикалық әл-ауқатына оң әсерін тигізді. Туризм көптеген артықшылықтарға ие. Біріншіден, туризм экономикаға әсер етеді: бұл индустрия жаһандық экономикадағы кірістер бойынша үшінші орында. Сонымен қатар, туризмдегі табыс басқа салалардағы табыстың өсуімен қатар жүреді: көлік, тұтыну қызметтері, сауда, қоғамдық тамақтану және т.б. Туризм - бұл ұлттық экономиканың дамуын ынталандыратын материалдық және моральдық көздер. Екіншіден, туризм қоршаған ортаға әсер етеді. Ол адамдарды құтқарады және табиғат қорғау шараларын қолдайды. Үшіншіден, туризм білім мен өзін-өзі дамытуға әсер етеді. Ол дүниетанымды кеңейтеді, адамның ақыл-ойына әсер етеді және жан-тәнімен қанағат пен қуанышпен толтырады.

Туризмді қоса алғанда, барлық ұйымдар ашық жүйелер болып табылады, олардың ешқайсысы сыртқы ортамен байланыссыз жұмыс істей алмайды және ұйымның өзі ішкі орта элементтерінен тұрады. Компанияның жетістігі сыртқы және ішкі ортаға тәуелді, олар ұйымның барлық әрекеттерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді немесе шектей алады. Сыртқы орта ұйымды барлық ішкі резервтерін сақтау үшін қажетті ресурстармен қамтамасыз етеді. Компания үнемі сыртқы ортамен алмасып отырады, бұл өз кезегінде наразылық пен

қызметке өз алдына зиян келтірместен тұрақтылыққа қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бірақ сыртқы орта ресурстары өзгермелі. Осы ортада жұмыс істейтін басқа ұйымдар оларды да ала алады. Сондықтан, ұйымның сыртқы ортадан көп ресурстарды ала алмайтын мүмкіндігі бар. Бұл өз мүмкіндіктерін азайтып, ұйымның қызметіне теріс әсер етуі мүмкін. Сондықтан, кәсіпорынның стратегиялық менеджменті болуы маңызды, оның міндеті оның сыртқы ортамен өзара тиімді өзара әрекеттесуін қамтамасыз ету болып табылады, ол өзінің әлеуетін өзінің басты мақсатына жету үшін қажетті деңгейде ұстап тұруға мүмкіндік береді және ұзақ мерзімді перспективада өмір сүруге мүмкіндік береді [1].

Теориялық негіздеу және қонақ үй индустриясының кәсіпорындарының жұмысын жақсарту бойынша шаралар жүйесін әзірлеу.

Жұмыстың маңыздылығы жыл сайын қонақжайлылық индустриясының кәсіпорындарының арасында бәсекелестіктің артуы жағдайында анықталады, туристік қызметтерге деген сұраныстың өзгеруіне бейімделу, белгілі бір әдістерді қолдану арқылы осы қызметтің тиімділігін арттыру және тиімділігін арттыру қажет. Бұл ұзақ мерзімді перспективада жоғары экономикалық көрсеткіштерді және бәсекелестер арасында үздік болуды қалауды қамтамасыз ету үшін қажет.

Барлық осы міндеттерді іске асыру үшін теориялық (жалпыдан нақты, жалпыға дейін, қарапайымдан кешендіге дейін, талдау және синтездеу), эмпирикалық (бақылау, өлшеу, салыстыру және қызметтерді талдау) және математикалық әдістер қолданылды.

Қонақ үй сферасы туризм саласының негізгі әрі құрамдас бөлігі болып табылады. Қазіргі заманғы шарттарға сәйкес ақшаның құйылуының тиімді көзі болып табылады.

Қонақ үй бизнесі бюджетке пайда жағынан көбірек болатын туристік бизнестің бір саласы болып табылады. Қонақ үй индустриясы экономикалық қызмет түрінде қонақ үйде, кемпингте, мотельде, мектеп және студенттер жатақханасында, келушілерге арналған үйлерде қысқа уақытта тұруды ұйымдастырады. Бұл қызметке ресторандық қызметінде қатысы бар. Алайда, туристік индустрияда негізгі орналастыру құралы қонақ үйлер болып табылады. Ол жерде уақытша келушілерге арнайы қызмет, сервис жасалынады. Қонақ үйлер тұрақты жататын орындар саны бойынша ажыратылады.

Қонақ үй бизнесі көптеген жаңа жұмыс орындарын ашу мүмкіндігіне ие, мемлекетке ақшалай жағынан пайдасы көп әрі маңызды көпфункционалды сала болып табылады. Қонақ үй саласындатағы бір ерекше назар аударатын жағдай - шет елдер тарапынан инвесторлардың отандық туризмді дамытуға шақыра алу. Яғни, бұл дегенеміз еліміздегі әр түрлі туристік фирмалар, қонақ үйлер, мейрамханалар шетелдік компаниялармен серіктес болуына мүмкіндіктің бар болуы. Сонымен қатар, әлемдік деңгейде атауы брендке айналған атақты «Radisson SAS Astana», «Rixos» секілді қонақ үйлердің болуы шетел туристерінің арасында Қазақстанның «сыртқы имиджін» қалыптастыруда маңызды рөл атқаратындығын атап өтерлік жайт. Маркетинг және қоғаммен

байланыс бөлімі қонақ үйдің неғұрлым жасырын бөлімшесі болып табылады. Маркетинг бөлімінің негізгі мақсаты мен міндеті қонақ үй өнімі мен қызметін сату болып табылады. Ал қоғаммен байланыс бөлімі қонақ үй өнімі қызметі туралы жағымды, керекті, пайдалы мәліметтерді беру жағын қарастырады.

Қонақ үй дегеніміз ол – белгілі бір уақыт ішінде, басқа жерге бару мақсатымен саяхатқа шығуы, және түнеп шығу үшін белгілі бір стандарттар бойынша құрылған ғимараттар. Негізінен қонақ үйлер мынадай төрт негізгі категорияларға бөлінеді:

- 150 нөмерге дейін;
- 150 нөмерден 300 нөмерге дейін;
- 300 нөмерден 600 нөмерге дейін;
- 600 нөмерден аса.

Туристік қонақ үйлерге қойылатын жалпы талаптар

- материалдық-техникалық жабдықталуы;
- номенклатурасы мен ұсынылған қызметтердің сапасы;
- қызмет көрсету деңгейі.

1. Қонақ үйлерде тиісті жол белгілері орналасқан, автокөлік кіре алатын жолы, жайлы ірі жарықтандырылған алаңы және де автокөліктер үшін қысқа мерзімді автотұрағы болуы тиіс. Кәсіпорынның аты және категориясы көрсетілген тақта ілінуі тиіс.

2. Қонақ үй экологиясы таза және жайлы жерде орналасуы тиіс.

3. Қонақ үйде тұтынушылардың өмір, денсаулық және мүлік қауіпсіздігі қамтамасыз етілуі керек. Ғимаратта төтенше жағдайларда шығатын жол, баспалдақ және қауіпті әрі төтенше жағдайларда қонақтардың еркін бағыталуы үшін белгілі ақпараттық көрсеткіштер орналасуы тиіс.

Өрттен сақтану құралдарымен өрт жайында алдын ала хабар беру жүйесі болуы тиіс.

4. Санитарлық - гигиеналық нормалар мен ережелер қатаң орындалуы тиіс.

5. Электр, газ жүйелері, су құбырлары мен канализация жабдықтары қонақ үйлердің техникалық эксплуатациялық ережесіне сай орнатылу керек және эксплуатациядан өтуі тиіс.

6. Жаңа және ескі қонақ үй жобаларында мүгедектерді қарсы алу және қызмет көрсету жағдайлары қарастырылуы тиіс.

Бұл мақаланың жазылу мақсаты – Қазақстан Республикасының қонақ үй бизнесін басқа дамыған және дамушы елдерінің қонақ үйлерінің және мейрамханалық кешеннің даму деңгейі мен салыстыра отырып, қазіргі әл - ауқатын, жағдайын көрсету, сонымен қатар, еліміздегі қонақ үйлердің қазіргі даму барысындағы кемшіліктеріне назар аудара отырып, алдағы уақыттағы жолдарын көрсету [2].

Қазақстандағы қонақ үй мекемелерінің қызмет көрсету сапасының өз ерекшеліктері бар. Бұл қызмет көрсету саласындағы қызметшілердің кеңес дәуірінен кейінгі қалыптасқан менталитетіне байланысты болып отыр. Аталған қызметшілердің арасында жасы үлкен адамдарға қарағанда жастар көбірек

икемділік танытады. Қазақстандық кәсіпорындарының басқару жүйесінде, өкінішке орай, қонақ үй кешенінің экологиясына әзірге жөнді мән берілмеуде, көптеген басшылар басты назарды өндіріске аударуда. Шетел азаматтары жағынан, әсерісе, 90-жылдары шетел мамандарына Қазақстанның «Алтын Адам», «Ұлы Жібек Жолы», көне Түркістан, Тараз қалалары, Ұлытау, Ордабасы сияқты тарихи жерлер мен мәдени мұраларға қызығушылық пайда бола бастады. Кез-келген турист басқа елге саяхаттап барған жағдайда көптеген мәселелерге тап болуы мүмкін. Оларға мына мәселелерді жатқызуға болады:

- аймақтардағы инфрақұрылымның дамуының төмен көрсеткіші;
- әуежолы, теміржол бағыттарының жиілігінің төмендігі;
- жоғары деңгейдегі сервис қызметіндегі кадрлардың жетіспеушілігі;

шетел қонақтары үшін визаны алу, тіркеу сияқты іс – қағаз мәселелерінің шешілу ұзақтығы. Аталмыш дәл осы мәселелерді қарастырсақ шағын және орта бизнестің туризмнен де басқа салалармен байланысты. Сондықтан, қонақ үй иелері ойын – сауықтық сегменттегі, нотариатты – заңгерлік және т.б. кәсіпорындар мен бизнес – серіктестік орната білу қажет.

Қазіргі таңда елімізде жылдан жылға қонақ үйлердің саны арта түсуде. Деректерге сүйенсек, Қазақстанда қазіргі таңда әртүрлі санаттағы 385 қонақ үй жұмыс істейді. 350 – ірі қалалық жерлерде орналасса, 35 – ауылдық елді мекендерде орналасқан. Оларға бір мезетте 32876 адамды сыйдыруға болады. Соның ішінде Алматыдағы 25 қонақүйде 4950 орын бар. Және де қонақ үйлер қатарына люкс классты қонақ үйлерді жатқызамыз. Мұндай қонақ үйлердің саны елімізде 70 – тен аса.

Әлемдік қонақ үйледі бақылай отырып, тәжірибесіне мән беріп, отандық қонақ үй бизнесін дамытуда бірнеше ұсыныстарды қарастырайық:

- қонақ үй бизнесі саласындағы құқықтық нормалармен экономикалық әдіс - тәсілдерді үнемі жетілдіріп отыру;
- инвестициялық жобаларға салықтық жеңілдіктер ұсыну;
- потенциалды инвесторларға барынша ақпараттық және кеңес беру жұмыстарын ұйымдастыру;
- инвестордың құқықтары мен мүдделерін мемлекеттік кепілдік беру арқылы қорғау;
- инфрақұрылым кешенін дамыту мәселесін қарастыру;
- қонақ үй шаруашылығы саласында электронды жылдамдылық мәселесі алға тартылуы керек.

Қонақ үй бизнесін басқаруда маңызды мәселелердің бірі кадрлар мәселесі болып табылады. Сонымен қатар, үлгілі қонақ үй стратегиялық жоспарлау жүйесінің бар болуымен, басшылықтың қызмет көрсету сапасын өсіруге ұмтылуымен, тұтынушылардың арыздарын қанағаттандыру жүйесін қамтумен сипатталады.

Алғашқы қонақ үйлердің нақты күнін белгілеу мүмкін емес. Бұл индустрияның тарихы ғасырлар тереңіне кетеді. Адамдар саяхаттай бастағаннан кейін тоқтауға болатын орын қажет болды. Ежелгі Грецияда

саяхатшылар орналасқан таверналар жанында Үй-жайлар болған. Бірақ қонақ үй индустриясының басталуы Римде болды.

Дәл осы жерде көпестер мен шенеуніктер сауда мәселелерін шешу үшін жиі барып, елге саяхат жасауға мәжбүр болды. Мұндай қозғалыстардың нәтижесі саяхатшылардың ыңғайлылығы үшін негізінен жол бойында салынған тұрақты аулалар мен қонақ үйлердің дамыған желісі болды. Римде өткізілетін театр қойылымдары да көрермендерді орналастыруға арналған орын-жайларды талап етті. Оларды театрларға жақын жерде салды, өйткені кейде спектакльдер кезінде жаңбыр жауып, көрермендер осы бөлмелерде жасырынуға мәжбүр болды.

Жоғары шендерді орналастыру туралы алдын ала қамалды, ал көпестер мен басқа ресми емес саяхатшылар өздері қамқорлық жасауға мәжбүр болды. Нақты бағасы тұрғын үйге, әрбір саяхатшы договаривался туралы құны иесі. Тұрақты аулалар тиісті жайлылықпен ерекшеленбеді, бірақ демалу үшін өте нашар болды. Олар негізінен ағаштан салынған.

Ортағасырлық Еуропаның алғашқы тұрақты аулалары жеке үйлер болып табылады, өйткені кез-келген саяхатшыны өзіне бекетке ала алады.

Нәтижесінде тұрақты аулаларды ұстау сол уақыт үшін жеке меншік коммерциялық кәсіпорындарға көшті. Тас тек монастырь мен құлыптар салынған. Мұндай бөлмелер тонаушылардан үлкен қорғаныс берді, сондықтан бай адамдар монастырларда тоқтауды жөн көрді. Монастырлар саяхатшылар мен қайырымдылық жасады. Қонақ үйдің бір түрі ретінде елде қолайлы үйлер діни орден тұрды. Шіркеу алғашқы қонақ үй тізбегін (жүйе) құрды деп айтуға болады [3].

1095 жылы басталған және одан кейінгі 200 жылға созылған крест жорықтары қонақ үй ісін жанама түрде дамытып отырды: олар адамдардың жаппай қозғалуына және, демек, әртүрлі орналастыру кәсіпорындарының қарқынды пайда болуына алып келді. Солтүстік Италия крест жорығынан кейінгі қайта өрлеу әсерін сезген бірінші болды. Еуропа мен Шығыс арасындағы сауданы бақылай отырып, Солтүстік итальяндық қалалар белсенді дамыды.

Қонақ үйлерді күтіп-ұстау үлкен гүлденген бизнес болды, "қонақ үй иелерінің одағы" да гүлденген.

Генрих VIII 1539 жылда монастырьға тыйым салуға тырысқан кезде, ол мұны істеуге ниеттенбестен қонақ үй бизнесінің өсуін тоқтатты. Бұл жерде қажыларға олардың жағдайына сәйкес тұрғын үй мен тамақ берілді. Шіркеу жерлері берілген немесе сатылған кезде, шіркеулердің қызметі қонақ үй иелері ретінде жоғалып кетті.

Қонақ үйлердің дамуына ықпал еткен маңызды факторлардың бірі, Ұлттық почта жүйесін орнатқанға дейін иелері хан почтасының қажеттілігін қанағаттандыру үшін ат қораны және жылқыларды ұстауға мәжбүр болды. Ағылшын заңы қонақ үйді Қоғамдық үй етіп жариялады және қонақ үй иелерін саяхатшылардың жағдайына жауапты етті.

Көптеген адамдардың қиялында ескі қонақ үйлер XVIII ғасырда және XIX ғасырдың басында гүлденген карет қонақ үйлер сияқты көрінеді. Ұлыбританиядағы карет дәуірі 1784 жылы Парламент үкіметтік поштаны экипаждарға жеткізуге уәкілеттік берген кезде басталды. Пошта экипаждары ең көп 7 жолаушыны ала алды. Бай саяхатшылар пошта фаэтонында бөгде адамдарсыз бара алады.

Ұлттық пошта жүйесі сол кезде көптеген қонақ үйлермен жабдықталған. Қалалық қонақ үйлер саяхатшылардың, олардың сатып алушыларының әдеттеріне қатты тәуелді болды және олардың табысының көп бөлігі экипаждарға арналған жылқылар болған жағдайда жүрді. 1838 жылы ағылшын парламенті поштаны темір жолмен тасымалдауға рұқсат берді және карет дәуірі аяқталды [4].

Тұрғылықты жерлері саяхатпен тығыз байланысты екеніне назар аудару керек. Мәселен, 1820 жылдың соңында Пенсильвания штаты (АҚШ) мүмкін жағдай бойынша ұзындығы 1200 км арналарға айналғаны туралы бірдеңені әзірлей бастады. Нью-Йорк штаты, сондай-ақ таверналар бар арналардың кең жүйесін әзірледі, кейін олардың бойында қонақ үйлер.

Көптеген американдық ауылдар мен қалалар бүгін отарлық уақыттан сақталған таверналар бар. Көптеген ескі таверн үй иелері, сондай-ақ олардың отбасылары мен қонақтары үшін үлкен үй ретінде салынған.

Қонақ үйлер алғаш рет Францияда пайда болды. Бұл қаланың көркем жерлеріндегі құлыптар болды. Олар тастан тұрғызылып, жайлылығымен ерекшеленді. Мұнда асыл саяхатшылар тоқтады.

1829 жылы Бостонда "Тремонт-Хаус" ашылды. Бұл бірінші қонақ үй, қонақ үй ретінде толығымен безендірілген, соның ішінде шаңсорғыш, қонақтарға арналған бөлменің кілттері және ванна мен дәретхананың әрбір нөмірі. Көптеген жылдар бойы американдық қонақ үйлер үшін стандартты дизайн орнатылды.

Қала Қонақ үйлері әдетте теміржол стансаларының жанында орналасқан, ал темір жолдар курорттық бизнес пен курорттық меншіктің бір бөлігін құрайды [5].

XIX ғасырдың соңында қонақ үй тізбегі қалыптасты. Ол 1870-1907 жж. РИТС отельдерінің тізбегін қалыптастырды, олардың көпшілігі кейіннен Ритс атымен жұмыс істеу үшін лицензияланған.

Статлер-қонақ үй Эльворт Статлердің алғашқы американдық отелі болды. "Буффало Статлер" клиенттерді "бөлмемен және 1,5 доллар үшін ваннамен" қамтамасыз етті.

30-шы жылдары айтарлықтай есімдері қонақ үй ісінде болды Конрад Хилтон (Хилтон Қонақ үйі) және Эрнест Эндерсон (Шератон Қонақ).

Саяхатшыларды орналастырудың түрлі құралдары ортағасырлық Қазақстан аумағында сауда жолдарында орналасқан ірі қалаларда болған. Сонда олар керуен-сарайлар деп аталды. Олар көптеген бай адамдар болды. Керуен-сарайларда тамақ дайындауға, жолсеріктердің тұруына арналған жеке

үй-жайлар, киім-кешек сақтайтын орындар, нан болды. Керуен-сарайдың иелері тоқтаған жолаушыдан белгілі бір төлем алған.

Көшпенді облыстарда (ал бүкіл Қазақстан үлкен көшпенді аумақ болды) қонақ үй шаруашылығы пайда болған жоқ және бұл халықтың менталитетімен байланысты: дәстүр бойынша көшпеншінің қасиетті борышы кез келген жолаушыға қонақжайлылықтың барлық ережелері бойынша тегін баспана беру болып саналды. Көшпенді өзінің қонақтарын неғұрлым Жомарт қабылдайды деп саналды.

Қонақ үй шаруашылығының өсуі оны Ресейге қосылғаннан кейін Қазақстанда қала құрылысының дамуымен ғана байқалды. Ресей моделі бойынша қалаларда тұрақты және қонақ үй аулалары салынды. Қызметтер жинағы аз болды, ал олардың сапасы жақсы болды. 1829 жылдан бастап Бостонда әлемдегі бірінші қонақ үй жұмыс істеп, XIX ғасырдың соңында қонақ үй тізбектері қалыптаса бастады, Қазақстан экономикасы мен мәдениеті артта қалған салыстырмалы түрде тұйық кеңістікке қалды.

Қазан төңкерісінен кейін өндірістік және өндірістік емес салалардың дамуына байланысты қазіргі заманғы келбетіне жақындап келе жатқан қонақ үйлердің құрылысы басталды. 1935 жылы Қарағандыда "Чайка" қонақ үйі салынды. Алматы қаласының аумағында 1937 жылы салынған алғашқы қонақ үй "Есік" қонақ үйі болды. 50-ші жылдардың аяғында 60-шы жылдардың басында қонақ үй ғимараттарының құрылысы басталды. 70-80 жылдары "Алматы", "Қазақстан", "Отырар", "достық" және т. б. жақсартылған үлгідегі қонақ үйлер пайдалануға берілді. Алайда бұл қонақүйлердің барлығы жоспарлы шаруашылық жүргізу жағдайында жұмыс істеді [6].

Нәтижесінде олардың саны жасанды түрде шектелген, олардың арасында бәсекелестік күрес болған жоқ. Бір қонақ үйлер қаржыландыру саласында айтарлықтай артықшылықтарға ие болды, ал басқалары қиын қаржылық жағдайларда жұмыс істеді. Қонақ үй қызметтерінің сұранысы мен ұсынысы оларды есепке алу мен реттеу туралы айтпағанда зерттелмеген. Қонақ үй шаруашылығы жабық экономика жағдайында халықаралық аренаға шықпай және осы саладағы басқа елдердің жетістіктерінен тыс жұмыс істеді. Бұдан басқа, ол дамуды ғылыми қамтамасыз ете алмады және қазір іс жүзінде жоқ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының статистика агентігінің ресми сайты www.stat.gov.kz
2. Мазбаев О., Аубаев Б., Токпанов Е. «Туризм және өлкетану негіздері» – Астана, 2016.
3. Данияров Т.А. «Туризмдегі сервистік қызмет көрсетудің ерекшеліктері мен болашағы» – Түркістан, Тұран, 2015.
4. Биржаков М. Б. «Введение в туризм»/ - СПб: «Изд. дом «Герда», 2017, с. 21-22.
5. Балабанов И. Т., Балабанов А.К. «Экономика туризма»: Учебное пособие. /- М.: «Финансы и статистика», 2017, с.76.
6. Квартальнов В. А., Зорин И. В. «Экономика туризма». /- М.: Финансы и статистика, 2012, с. 120.

ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ ТУРИЗМДІ ДАМУДЫҢ КЕШЕНДІ ОРТАЛЫҒЫ РЕТІНДЕ

¹Байгушева А.Н., ²Демеубаева А.О.

¹Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан,

²М.Сапарбаев Институты, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматривается информация о том, что Туркестанская область как комплексный центр развития туризма.

The article discusses information that the Turkestan region as a complex center for the development of tourism.

Қазақстан - аумағы бұл ежелгі өркениет. Ежелгі заманнан бастап тұрғындар қазақ жерінен тұрмыстық мәдениетті қалыптастырды. Ұлы Жібек жолының қиылысында орналасқан. Қазақстанның оңтүстігінде орналасқан қазіргі Түркістан облысы еліміздің туристік аймақтың басты бесігі болып табылады. Қазіргі Түркістан облысының тарихи ескерткіштер, қорғандар, бекіністер, ежелгі кесенелер, көне қалалардың орныдары кездеседі. Санына келетін болсақ 801 тарихи ескерткіштерге тоқталсақ оның ішінде: 528 археологиялық, 42 тарихи ескерткіштер, 226 сәулет ескерткіштері кездеседі. Туризмнің терең тарихы XVI-XIX ғасырдан Ұлы Жібек жолынан бастау алған. Ұлы Жібек жолының картасы Қазақстанның экономикалық ауданы бойынша, оңтүстігінде орналасқан жол тарабы екені белгілі. Сол ғасырлардан бастап алғашқы ұйымдастырылған сапарлар бастау алды. Атап айтқанға сол дәуірдегі саяхатшылардың себебі осы салалар бойынша бастау алды: қажылық, емдеу, сауда және білім беру. Оңтүстік аймақ қалаларының ішінде Түркістан қаласы ерекше көзге түсері белгілі. Туризм тарихы терең қойнаудан тамыр алып жатыр. Алғашқы ұйымдастырылған қозғалыс сапарлары көне заманнан бастап, XIX ғасырдың басына дейін болды. Бұл сапарлардың көздеген мақсаттары мен мотивтері негізінен сол кездегі күнделікті заттар мен дүниелер қолданысқа қай дәуірден бастау алғаны жайлы түсіндіретін болады. Қажеттіліктер мен мүмкіндіктерге байланысты болған. Нақтырақ айтсақ, қажылық, сауда, емделу және білім мақсаттарында болды. Сапарларға шығуға тек қана қоғамда жоғары дәрежесі бар адамдарда ғана мүмкін болды. Сол кездегі туризмнің ерекше көрінісі элитарлы және өзінділік болды. Туризм саласындағы әйгілі әлемдік ағылшын мамандары былай деп тұжырым жасаған : емделу мақсатындағы сапарлар туризмге бастау болды және алғашқы туристік ұйымдар білім сипатын ала білді [1].

Шынында да бұл кезеңде «аристократтық туризм» деп аталатын туризмнің алда дамуымен сипаттайды. Яғни, бұл кезде шетелдік сапарларға ауқатты адамдардың қолы ғана жеткен.

Бұл жерде Қазақстанның терең архитектураның, сәулет өнерінің монументалды ескерткіштердің, қасиетті орны болып есептеледі.

Түркістан қаласы діни орталықтардың бірі, мұсылман елдері үшін екінші Мекке ретінде маңызды болып есептеледі.

Турист терминіне ең алғашқы анықтаманың бірін Нәсілдер лигасының сандық мәліметі бағытындағы жұмыс жасайтын комитетінің сарапшылары берген (1938ж). Ол халықаралық қолдануға ие, осы уақытқа дейін өзгерістер болмаса бастапқыда сол қалпында. XX ғасырдың ширек және соңғы жылдарында туристік саяхатқа түсініктеме беру жөнінде Маңызды әрі ресми туризм дамыту жолындағы халықаралық ұйымдардың (Дублин, 1951 жылы, Лондон, 1958 жылы), танымал Біріккен Ұлттар Ұйымының Халықаралық туризмнің даму деңгейі және саяхаттаушылар туралы конференциясыда (Рим, 1968 жылы), Дүниежүзілік Туризм Ұйым атаулы конгресінде (Манила, 1987 жылы), туризмнің даму көтерілу мәселесі бойынша жөніндегі парламентарлық конференцияда (Гаага, 1990 жылы), және басқада жиындарда талқыға енді.

Бүгінгі күні халықаралық ірі туристік қолданылған тәжірибеде саяхаттаушылармен белсенді туризмді тұтынушылардың сандық статистикасы жөнінде дүниежүзілік ірі конференцияларда қабылданды. (Оттава, 1992 жылы) тағы қосарлығы Дүниежүзілік Туризм Ұйымдарымен және Біріккен Ұлттар Ұйымының Көрсеткіштер тексеруші комиссиялармен нақтыланған көрсеткіш үлкен тұтынушылықта қолданылып отыр.

Бұл көрсеткіште:

- турист- 24 сағат ішінен 365 күнге яғни 1 жылға дейінгі уақыт аралығында болатын объектіні саяхаттап шығатын, демалатын, тұрақтайтын, жоғарыда айтылған түрлі жерлерде аралау, демалу және өзге де мақсаттарда кемінде бір рет түнеп шығатын жеке тұлға ретінде қарастырылады.

Айтылған, ұсынылған анықтамалар үнемі қозғалыстағы саяхаттаушы туристтердің сол саланың сандық статистикалық сандық жүйесінде толықтай зерттеудің тұрақтаған жері болып көрсетілетін бөлігін анық айтуға, көрсетуге кеңінен мүмкіндік жасайды. Оттава ішкі ірі жиынының нәтижесі құжаттарында және Дүниежүзілік туризм ұйымы техникалық байланыстағы құрал-жабдықтарына келген турист келіп-кетуші реетінде пайдалану ұсынылған болатын. Бұл туристермен саяхаттаушылармен қатар көпшілікке түсіндірме жүргізетін ортақ біркелкі белгілері бар гид немесе экскурсаводтарға тиісті. Айтылған тұлғалардың арасындағы салыстырмалы айырмашылығы бар құбылыстың нәтижесіне қатысты емес дей аламыз, сол себепті қозғалыстағы сапарлар туризм саласының жеке уақиғасы көрсетіледі және туристік ақпараттық статистикаларда толықтай көрсетіледі деп айтылған [2].

Түркістан қаласын дамыту мақсатындағы көркейту басты жоспарлары қаланың құрылыс объектілерінің аумағы. Құбыр тағыда басқа туризмнен бөлек сол елді мекеннің тұрғындарына жағдайды түзету, қала көркемдігін жақсарту бойынша жоспарлар дайындалды.

Негізгі жоспарлардың аймақ деңгейіндегі екі тарапты жолдармен көшелердің қызылды сызықтарын ескере отырып сол жердің бірліктерін қызметтік дұрыс қолдану басты талаптарын көрсетеді.

4түрлі бөлік немесе тип: жұмсақ, орташа деңгейдегі және қатаң типті деңгейдегі басқарумен тәртіпті бақылау белгіленеді. Түркістан облысының қалалар сәулет-құрылысының қызметтерін пайдаға асыру Түркістан аумағын кеңінен пайдалану толықтай қамтамасыз етілудің ресми заңды бөлігі болып табылатыны айқын.

Айтылған типтердің бағыттарына, жасалу жұмыстарына тоқталсақ. Жұмсақ типтегі басқарылатын тәртіптік жұмыс аумақтандыруды көрсету шаһар аумағы және құрылысының пайдалану барысында шешіммен нәтиже қабылдау үшін атқарушымен жергілікті органдардың жауапкершілігі болып саналады. Объектінің жұмыстық белгілерін анықтауда бір-біріне қарама-қарсы келетін шаһар құрылысының қызметін жоспарларға қатаң тыйым салынады. Басты құрылыс шеңберлерінде аумақтарқолданыстағы бірліктердің көрсету, Түркістан шаһарын дамуы-көркейтудің және қала құрылыстарының аумақтандыру, қаланың ережелерін таратуының басты схемаларымен бекітіледі. Біз тарихи Түркістан қаласы маршрутын дамыту үшін «Ортағасырлық Түркістан» қаласының жаңғырғанын, екі-үш көшеден тұратын көне қаланың көрінісін қалпына келтіргенді ұсынып жатырмыз. Ортағасырлық Түркістан қаласының пішіні, көшелері, көшеге төселген тастары, үйлерінің қыштары, дарбазалары ескі үлгіде жасалғаны дұрыс.

Орта ғасырлық базар, керуен сарай, асхана және оның мәзірлері түгелге дерлік орта ғасырлық Түркістанды еске түсіріп тұратындай болса, көшелерінде кітапхана, монша сияқты қоғамдық ұйымдар жасалса құба-құп болып, туристерді тартар еді.

Ежелгі Түркістан қаласын қалпына келтіру арқылы қазақтардың да қала мәдениеті болғанын дәлелдер едік. Қазақстан Еуразия құрлығының дәл ортасында. Қазіргі Қазақстан жерінен Батыс Қытай – Батыс Еуропа автожол дәлізі өтеді. Ежелгі Ұлы- Жібек жолы тек жанданып қана қоймайды, жаңаша жаңғыртылады. Қазақстан туризмінің дамуына осы жолдың да маңызы үлкен болмақ. Шығыстан Батысқа, Батыстан Шығысқа тек тауар ғана тасылмайды, ел көрсем және жер көрсем деген туристер де ағылады. Оңтүстік территориясында туристерді өзіне шақырып тұрған көрікті жерлер жеткіліктә. Мысалы, Түлкібас ауданының көрікті, сулы және нулы жерлері мен Ордабасы ауданы аумағындағы Арыс өзенінің жағалаулары. Темірлан селосындағы бұрынғы «Ауыл» демалыс аймағы орнынан немесе Арыс өзенінің авто дәліз қиылысатын жерінен этноауыл соғу керек сынды [3].

Бірақ, Түркістан облысы – туған өлкем өзгеше. Осы бір өзгешелігімен тек өзіне ғана тән ерекшелігі бар. Оңтүстіктің туризмінің дамуы – заман талабына сай болу керек сынды. Әттең, игере алмай, ұқсаттыра алмай жатқанымыз туризмнің Оңтүстікте дамуына қол байлау болып отырған сынды. Бүгінгі таңда экономикалық әдебиетте класстер деген түсінік бар. Бұл термин нарық қатынасының тірек ұғымдарының бірі. Олай болса, туристік кластер қалыптастыру арқылы ел экономикасына қозғау салып, бюджетке қаржы салуға болады деген сөз. Дамыған елдерде туристік кластер қалыптасқан

және дұрыс жолға қойылып, туристік өнімдер сатуда алға кетіп, бұл саланы дамытқанымыз жөн болар еді.

Туристік қызмет көрсету мен туристік өнімдер сатумен түрлі құрылымдар айналысады. Қызметін сатып ақша табу ұят емес, керісінше көрсеткен қызмет сапалы болса, қызметінді тұтынушы саны жылдан-жылға артады. Бұл – сервистік қызмет саласының жоғары сапалығының жауабы. Туристік кластерді дамытудың бір жолы – қонақ үй бизнесінің дұрыс жолға қойылуы. Облыстың аудандарында үш, төрт жұлдызды қонақ үйлер жоқ. Болғанымен талапқа сай емес, талапқа сай қонақ үйлердің қызметшілерінің урвены жете бермейді. Бізде әзірге туристік қызмет көрсету мәдениеті төмен екені жасырын емес. Қазіргі дүние жүзі бойынша туризм индустриясы қарқынды түрде дамып отыр. Бұл ретте, Елбасы Н.Ә.Назарбаев кеудесі тарихқа тұнған Қазақстанды бүкіләлемге паш ету арқылы халқымыздың салт-дәстүрін, өмірі мен ұлттық мәдениетін насихаттауды жүктейді. Бүгінгі таңда туристік шаруашылықты дамытуға жүйелі түрде ат салысып келе жатқан туристік компаниялар бар. Бірақ, олардың бәсекеге қабілетті болулары, мейлінше республикамыздағы киелі мекендер мен мәдениет ошақтарын туристерге көрсетіп, үгіттеулері қажет.

Біз тарихи Түркістан қаласы мәршрутын дамыту үшін «Ортағасырлық Түркістан» қаласының жаңғырғанын, екі-үш көшеден тұратын көне қаланың көрінісін қалпына келтіргенді ұсынар едік. Ортағасырлық Түркістан қаласының көлемі, көшелері, көшеге төселген тастары, үйлерінің қыштары, дарбазалары ескі үлгіде жасалғаны дұрыс.

Орта ғасырлық базар, керуен сарай, асхана және оның мәзірлері түгелге дерлік орта ғасырлық Түркістанды еске түсіріп тұрса, көшелерінде кітапхана, монша сияқты қоғамдық ұйымдар жасалса құба-құп болып, туристерді тартар еді. Ежелгі Түркістан қаласын қалпына келтіру арқылы қазақтардың да қала мәдениеті болғанын дәлелдер едік. Қазақстан Еуразия құрлығының нақ ортасында. Бүгінгі Қазақстан жерінен Батыс Қытай – Батыс Еуропа автожол дәлізі өтеді. Ежелгі Ұлы Жібек жолы тек жанданып қана қоймайды, жаңаша жаңғырады да. Қазақстан туризмінің дамуына осы жолдың да маңызы үлкен болмақ. Шығыстан Батысқа, Батыстан Шығысқа тек тауар ғана тасылмайды, ел көрсем және жер көрсем деген туристер де ағылады.

Оңтүстік территориясында туристерді өзіне шақырып тұрған көрікті жерлер баршылық. Мысалы, Түлкібас ауданының көрікті, суулы және нулы жерлері мен Ордабасы ауданы аумағындағы Арыс өзенінің жағалаулары. Темірлан селосындағы бұрынғы «Ауыл» демалыс аймағы орнынан немесе Арыс өзенінің авто дәліз қиылысатын жерінен этноауыл соғу керек.

Этноауыл – қазақ халқының қаймағы бұзылмаған XVIII-XIX ғасырлардағы көрінісін көрсетсе. Ауыл көрінісі дәстүрлі қазақ тұрмысының көшірмесі болуы керек. Ауыл болған соң он шақты киіз үйден тұратын, қазақ тұрмысымен таныстыратын нағыз ауыл болғаны жөн. Ат арба, есек арба, түйе жеккен арба және күйме көрініс тапса жеткілікті.

Шеберлер мен зергерлер ауылы, ер-тұрманшылар, саятшылдық көріністері, атбегелік, бие сауу сияқты көріністер көрініп жатса дұрыс болар

еді.«Туған өлкем, қандай көркем!» - деп таңқалып таңдай қағатын жер Оңтүстік. Жыл мезгілдерінің қай мезгілдерінде болмасын дертке дауа, жанға рахат сыйлайтындай мүмкіндігі мол өлке [4].

Еліміздің қай аймағы болмасын кереметімен, қасиетімен ерекшеленеді. Бірақ, Оңтүстігім – туған өлкем өзгеше. Осы бір өзгешелігімен тек өзіне ғана тән ерекшелігі барсынды. Оңтүстіктің туризмінің дамуы – заман талабы. Әттең, игере алмай, ұқсаттыра алмай жатқанымыз туризмнің Оңтүстікте дамуына қол байлау болып отырғаны.Бүгінгі таңда экономикалық әдебиетте кластер деген түсінік бар. Бұл термин нарық қатынасының тірек ұғымдарының бірі. Олай болса, туристік кластер қалыптастыру арқылы ел экономикасына қозғау салып, бюджетке қаржы салуға болады деген сөз. Дамыған елдерде туристік кластер қалыптасқан және дұрыс жолға қойылып, туристік өнімдер сатуда алға кетіп, бұл саланы дамытқаны қай заман.

Туристік қызмет көрсету мен туристік өнімдер сатумен түрлі құрылымдар айналысады. Қызметін сатып ақша табу ұят емес, керісінше көрсеткен қызмет сапалы болса, қызметінді тұтынушы саны жылдан-жылға артады. Бұл – сервистік қызмет саласының жоғары сапалығының нәтижесі. Туристік кластерді дамытудың бір жолы – қонақ үй бизнесінің дұрыс жолға қойылуы. Облыстың аудандарында үш, төрт жұлдызды қонақ үйлер жоқ. Болғанымен талапқа сай емес, талапқа сай қонақ үйлердің қызметшілерінің кәсібилігі жете бермейді.

Бізде әзірге туристік қызмет көрсету мәдениеті төмен екені жасырын емес. Туристерді қабылдау мен қызмет көрсету, шығарып салудың кәсібилік мәдениеті жете бермейді. Бірінші кезекте, түрлі деңгейдегі мамандарды даярлау керек. Әрбір қызметкердің функционалдық міндеттері мен құқығы жоғарғы деңгейде орындалуы және сақталуы керек. Оңтүстік Қазақстанның тарихы мен табиғаты бай. Аймақта емдік туризмді, экотуризмді, тарихи-мәдени туризмді, мінажат туризмін және аңшылық пен балықшылық туризмін дамытуға мүмкіндік мол. Түлкібас, Төле би, Қазығұрт аудандарының рекреациялық және туристік мол ресурстары бар. Оларды игеру басталған десе де, бұл салада жетістіктер барын айтқан жөн. Бір ғана Төле би ауданының көрікті жерлерінде оннан асық демалыс аймақтары, балалар лагерлері мен тау шаңғысы бой көтерген [5].

Ағымдағы жылда бұл жұмыс оң жалғасын табуда. Біздің айтпақ ойымыз мәдени-тарихи туризмі дамыту мәселесі. Әлемдік тарихи ортаға өз үлесімен кірген Отырар мен Түркістан шетелдік туристерді тартуға болатын маршрут. Әрине дәл бүгінгі ежелгі Отырар Түркістанның шетелдік туристерді тартатындай жағдайы жоқ. Бірақ алыс және жақын шетелдерден туристерді тартатындай жағдай жасалса, ежелгі Отырар мен ежелгі Түркістан қалпына келтірілсе онда шетелдік туристерді тарту мәселесі шешімін табар еді. Ұлы Жібек жолы бойындағы, Еуразияның дәл ортасындағы қазақ жерінің, оның ішінде Отырар мен Түркістан ерекше туристік маршрут болары сөзсіз.

Отырар аумағынан табылған құнды мәдігерлердің басын құрап, үлкен мұражай ашу керек. Отырар қаласының орнын Ашық аспан астындағы

мұражай жасау дұрыс шешім болар еді. Ашық аспан астындағы мұражайдың бас жоспарында қонақ үй, мейрамхана, дүкендер, автотұрақ коммерциялық нысандар негізінде мемлекетпен әлеуметтік әріптестік негізінде құрылып жатса құба-құп.

Қазіргі Түркістан облысының жағдайын талдауға келетін болсақ, салыстырмалы түрде өзге өңірлерден ішкі туризмі қарқынды дамып келе жатқан және көш бастап келген аймақ ретінде қарастыра аламыз. Себебі жылдың қай мезгілін алсақта мұнда туристік орындар бар. Тек қана көне қалалар немесе зиярат орындарымен ғана емес таулы аймақтар, тау шатқалдары, шаңғы аймақтары, басқа да демалыс аймақтар, су қоймалар, мұражайлар, кітапханалар, этно аймақтар, көрме галереяларында кездестіре аламыз. Ең басты қосар дүние, әлем бойынша туризмнің дамуы және жағдайы, оны талдаудың негізгі бөліктерінің бірі- қонақ үйлер болып табылады. Қазіргі таңда Түркістан қаласында емес облыс бойынша түрлі қонақ үйлер, шағын хостелдер де жұмыс жасайды. Тіпті әлемдік стандартқа сай қонақ үйлерді кездестіруге болады. Ондағы қызмет сапасының өсуі, сервистің дамуы, тәжірбиелер күнделікті дамып келеді деп айта аламыз. Республиканың үлкен мегополистерде ғана емес халықаралық дәрежедегі қонақ үйлердің Rixos желісі бар екені мәлім, және осы атаумен ауқымды ғимарат қазіргі таңда Түркістан қаласында бой көтеріп жатыр. Бұл туризм саласына деген жаңа лекгі және үлкен толқынысты көрсетеді. Тағы айта кетерлік дүниелердің бірі, мұнда Халықаралық қазақ-түрік университеті орналасқан, қазақстандық емес шет елдік студенттерде білім алуда. Бұл бөліктіде туризмнің даму пунктеріне жатқыза аламыз. Түркістан облысы қазіргі таңда тек Қазақстандық емес халықаралық туризм аймағы боларына дәлелі. Түркістан қаласын түрлендірудің түрлі іс-шаралар жоспары да бекітіліп әлі де туризм саласына үлескер ретінде жалғасын табуда. Сервистің бір бөлігі ретінде музей, театр, спорттық объектілер, көрмедегі қызмет түрлеріде кіреді. Мұндағы транспорт түрлерінде бөліп қарастыра аламыз, яғни тұтынушының талабына сай ортақ көлік (автобус, микроавтобус, жеңіл көліктер) немесе жеке жалдамалы транспорт түрлерінде қарастыруға болады. Алдағы уақытта облыстың такси қызметтері туристерге қызмет жасау үшін радиобайланыстық құрылғы орнатылуы жоспарлануда [6].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы 5 қазандағы 2018 ж.
2. Мемлекет Басшысының 2017 жылғы 12 сәуірдегі "Болашаққа көзқарас: рухани жаңғыру" мақаласы
3. Мемлекет басшысының "Ұлы даланың жеті қыры" 21 қараша 2018ж.
4. Ұлт жоспары-Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың Бес институционалды реформасын жүзеге асыру бойынша 100 нақты қадам
5. Кузнецов С. А. Большой толковый словарь русского языка. - Бірінші басылым: СПб.: Norint, 1998. 2014 ж. авторлық басылымда жарияланады-1534
6. Абжанов Х. отандық ғалымдар объектінің сакралдығын анықтау үшін бірқатар критерийлерді белгіледі. - Егемен Қазақстан, 19 мамыр 2017 ж.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ ВНЕДРЕНИЯ АВТОМАТИЗАЦИИ В УПРАВЛЕНИИ ГОСТИНИЧНЫМ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Джанаби Д.Р., Шотаева К.Е.
Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Мақалада қонақ үй кәсіпорнын басқару процесіне автоматтандыруды енгізудің тиімділігі туралы теориялық зерттеу жүргізілді, қонақ үй индустриясындағы қолданыстағы автоматтандырылған басқару жүйелері талданды.

Summary. The article presents a theoretical study of the effectiveness of the introduction of automation in the management process of a hotel enterprise, analyzes the existing automated management systems in the hotel industry.

Применение в отельном бизнесе информационных технологий во многом позволяет максимально эффективно улучшить функционирование ряда важнейших процессов жизнедеятельности любой гостиницы, причем автоматизация за достаточно короткое время позволяет улучшить не только все этапы работы с гостем, но и многие сферы хозяйственной деятельности гостиничного предприятия. Целый ряд преимуществ автоматизированного управления отелем позволяет говорить о данных системах как об одном из основных факторов репутации и престижа отеля.

Любой современный отель является сложным набором функциональных единиц, даже если не учитывать неточные услуги, успех предприятия на рынке зависит от координации его работы. С одной стороны, повышается эффективность работы персонала с ростом продаж и повышением конкуренции с другой стороны. В решении этой проблемы важна комплексная автоматизация гостиниц, достигаемая за счет внедрения и использования автоматизированной системы управления гостиницами (АСУ) или Property Management System (PMS). Основной функцией таких систем является предоставление информации о состоянии количества комнат, трудоустройстве (бронировании) каждого конкретного номера, что позволит в будущем планировать или заказать продажу комнат и контролировать деятельность объекта размещения. Кроме того, АСУ может устранять или уменьшать так называемые ошибки, которые называются человеческим фактором, вызывающим нежелательные неудобства и материальные затраты [1].

Прежде всего, при рассмотрении вопросов автоматизации экономической деятельности объектов размещения, необходимо понимать принципы создания и механизмы функционирования типового гостиничного бизнеса.

Таким образом, гостиница представляет собой имущественный комплекс (здание, часть здания, оборудование и другое имущество), предназначенный для предоставления услуг размещения. Определяемый как средство коллективного размещения, отель объединяет количество номеров от требуемого уровня, установленного законодательством (в Казахстане это 10

номеров), и количество в зависимости от типа и целей конкретного предприятия.

Организационная структура средств размещения состоит из набора служб и отделов, которые можно разделить на две группы:

- системы фронт-офиса -обеспечивающие взаимодействие с клиентами;
- системы бэк-офиса, обслуживающего бизнес-процессы в гостинице;
- а также приложений для предоставления в номерах развлекательных и коммуникационных сервисов.

Функция первой службы - напрямую общаться с гостями и предоставлять им оперативное обслуживание. В англоязычной версии эта группа называется «front-office». Можно получить представление о структуре данной части организационной структуры отеля, проследовав мысленно за гостем отеля. Так, для полного представления, рассмотрим отель высокого класса.

Первая точка контакта - это сотрудник гаража, который отвечает за парковку и консервацию автомобиля в отеле. Затем эстафету забирает носильщик (обычно выполняющий чисто декоративные функции) и посыльный в холле. Гость регистрируется у портье, идентифицирует свое бронирование (если есть), заполняет карточку гостя (подробнее об этом позже), получает и оплачивает номер.

Чистота и тишина поддерживаются службой горничных и дежурных на этажах. Цепочка небольшая, но поскольку первые эффекты являются наиболее важными, их невозможно исправить, очень важно координировать. Необходимо заранее знать о прибытии гостя, чтобы иметь свободную и полностью подготовленную и работающую квартиру. Процедура идентификации и регистрации должна быть быстрой и безошибочной. Упрощение и ускорение этого процесса является основной функцией отеля АСУ.

Несколько иная ситуация имеет место в группе отделов, работа которых посвящена функционированию внутренних механизмов предприятия, а именно: отделе маркетинга, бухгалтерии (финансовый отдел), администрации. Именно сюда стекается большая часть информации, где она систематизируется, анализируется и экстраполируется. Это так называемый back-office, средства размещения [2].

Учитывая поток информации (в частности, ее получение, хранение, обработка, анализ и отображение является основой обязанности), мы выделяем следующие звенья в цепочке:

- запрос с информацией о бронировании, имя гостя и координаты, время бронирования и параметры, его ID, поиск номера, который удовлетворяет спрос, резервировать его;
- прибытие клиента, идентификация, регистрация в качестве гостя (ряд данных запрашивается от имени клиента до его места жительства и места работы - последний необходим для поиска должников и установления контактов с постоянными клиентами);
- регулярный сервисный контроль (сбор, доставка прессы, завтрак и т. д.);

- проживание, услуги, депозиты и т. д, информация об оплате - баланс гостевого счета;

- уведомление об истечении срока пребывания и порядке выдачи и расчета или продлении срока оказания услуг по размещению.

Этот список не является исчерпывающим, но небольшая (до 50 номеров) гостиница предлагает основные функции системы, достаточные для успешной работы.

К основным направлениям работы гостиничного предприятия, автоматизация которых реализуется за счет АСУ относятся:

- обслуживание гостей;
- взаимодействие персонала;
- сбор и анализ текущей информации;
- управление номерным фондом.

На рисунке 1 отражены основные направления автоматизации гостиничного бизнеса.

Рисунок 1- Направления информатизации и автоматизации гостиничного бизнеса

Особенность небольшого типа размещения заключается в том, что весь комплекс является частым и сводит к минимуму количество услуг, предлагаемых небольшому количеству гостей. Список дополнительных услуг не существует вообще или ограничен несколькими пунктами в зависимости от специализации предприятия. В первую очередь это отели бюджетного класса, мотели, ночлег и завтрак, туристическое размещение, горные отели и т. д.

Большое внимание уделяется контролю за номерным фондом, поэтому требования к автоматизации такого отеля намного ниже, чем для отеля с полным сервисом. АСУ такого отеля представляет собой простую компьютерную базу данных с набором фильтров для отображения информации и инструментов для ее изменения. Функции системы часто ограничиваются мониторингом и резервированием текущего статуса номерного фонда. При

желании любой компетентный сотрудник может установить такую АСУ и успешно использовать ее.

Простые АСУ, изготовленные вручную или по индивидуальному заказу, могут верно обслуживать отель в течение многих лет, если нет планов по расширению запасов или подключению к сетям отелей или глобальным системам бронирования. В этом случае лучшим решением будет немедленно положиться на профессиональный продукт [3].

Глобальные системы бронирования. Концепция компьютерной системы резервирования (КСБ) впервые появилась в 60-е годы в Европе и США. В те годы Гражданская авиация была на стадии активного развития. Технология телефонного бронирования мест через туристские агентства и «бумажная» технология управления объемом проживания в авиакомпаниях не справились с ростом пассажиропотока, что привело к необходимости автоматизации вида услуг.

Первая КСБ была создана частными авиакомпаниями и предназначена только для обслуживания потребностей своих туристских агентов. Спустя некоторое время этот подход был установлен в активно действующих туристских агентствах, с одной стороны, несколько терминалов КСБ, принадлежащих различным авиакомпаниям, с другой стороны, авиакомпании вынуждены тратить много денег на технологическое развитие КСБ. Логическим решением в этом случае стали совместные усилия авиакомпаний в развитии и продвижении КСБ на рынке. Результатом этой интеграции стало появление четырех глобальных систем резервирования (Global Distribution System - GDS).

В 1980-е гг. системы компьютерного бронирования стали внедряться европейскими авиакомпаниями. В 1987 г. в Европе были созданы два консорциума: «Galileo» и «Amadeus». В XX в. возникают Интернет системы бронирования (IDS), также имеющих название альтернативные систем бронирования (ADS). В это же время начинается активное использование онлайн бронирования через Интернет. В 2000-ых гг. началось развитие мобильных технологий бронирования и резервирования [4].

Системы бронирования подразделяются на:

- Всемирные компьютерные системы бронирования, которые принадлежат авиакомпаниям (Galileo, Amadeus, Sabre, Worldspan).
- Компьютерные системы бронирования, которые принадлежат самостоятельным консорциумам (UTELL, SRS, FIDELIO).

Очень часто гостиницы следуют по пути создания своих индивидуальных систем бронирования. Но это направление, сыгравший свою установленную роль в решении трудностей большинства гостиниц, в перспективном плане оказался очень малоэффективным. Формировать и даже нормально поддерживать деятельность заказных системы на фоне выросших цен стало очень экономически убыточно. Кроме того, существовало несколько очень серьезных причин что бы подойти к этому вопросу автоматизации очень серьезно, то есть со стороны применения стандартных продуктов:

- стандартная система собирает в себе весь положительный опыт эксплуатации во многих гостиницах. Ее введение может потребовать определенных изменений в технологии деятельности гостиницы, но это все равно даст весьма положительный эффект в перспективе;

- стандартную систему в обязательном порядке поддерживает производитель - основной программист увольняется и компания находится в одиночку со своими проблемами;

- стандартная система развивается вместе с развитием рыночных и информационных технологий - существует возможность усовершенствования АСУ при необходимости путем перехода к использованию новой версии программного обеспечения (стоимость намного ниже, чем первоначальная покупка);

- некоторые задачи автоматизации настолько сложны, что их не могут решить одни гостиницы. Это, например, касается дистанционного бронирования мест туроператорами, не имеющими прямых соглашений о сотрудничестве.

Использовать интернет для предоставления возможности дистанционного пользования гостиницами без покупки программного обеспечения, но заключение договора аренды становится совершенно новым направлением. Это снижает расходы отеля чтобы купить АСУ, и поможет решить проблемы по обслуживанию и обновлению системы. Однако такая модель нарушает информационную безопасность в рамках распространения вирусов и хакерских атак в Интернете. Кроме того, любые технические неполадки в системе связи при хранении информации на удаленном сервере приводят к полной остановке работы отеля.

Почти у всех западных поставщики используют версия PMS для удаленного использования. Эти системы разработаны на основе SQL (Standart Query Language) с использованием Интернет-технологий ASP (Application Server Provider) и «клиент-сервер».

Некоторые жалобы связаны с недостаточным охватом функций менеджеров. В лучшем случае система выполняет часть работы менеджеров низкого и среднего уровней. Автоматизация высшего менеджмента необходимо интегрировать в систему специального программного обеспечения, т. е. в систему, так называемую системой бизнес-аналитики.

Виды глобальных систем бронирования.

AMADEUS - ведущая Глобальная Распределительная Система, обеспечивающая в режиме реального времени доступ к ресурсам провайдеров туристических услуг (авиакомпаний, гостиниц, компаний по прокату автомобилей, страховых компаний и т.д.) и распределение этих ресурсов среди туристических агентств 139 стран мира.

Можно использовать одну из трех версий:

Standard. Эта версия продукта обладает стандартизированной конфигурацией, но вместе с тем осуществляет все функции которые связанные с бронированием разных видов услуг.

Plus. Эта версия продукта может поменять ряд параметров, в соответствии с пожеланиями. К таким параметрам относятся любые графические элементы интерфейса (например, логотип агентства), а также функциональные параметры (например, доступ к конфиденциальным тарифам). Эта версия предлагаемого продукта дает возможность отразить на web-site особенности агентства.

Custom. Эта версия продукта дает возможность разработать web-site с учетом требований, добавить отдельные модули.

На сегодняшний день Amadeus предлагает своим клиентам возможность в реальном времени бронировать билеты на рейсы более 500 авиакомпаний и просматривать расписание рейсов более 780 авиакомпаний во всем мире. Amadeus предлагает своим клиентам доступ более чем к 18000 офисов 52 компаний по прокату автомобилей во всем мире. Amadeus предлагает наличие номеров по их типу, расценкам, начиная от самых низких, заканчивая самыми высокими, предоставляя полную о них информацию. Кроме того, гарантирует подтвержденное бронирование, неизменность цены, по которой забронирован номер, и его реализацию по специальным расценкам агентства для более 51 тысячи гостиниц. Среди них такие, как гостиницы цепочек, например: «Мариот», «Вестерн Хотелз», «Шератон» и отдельные самостоятельные гостиницы [5].

На некоторых рынках предлагается бронирование железнодорожных перевозок, а также паромов, круизов. Путешественник, пришедший в турагентство, где стоит Amadeus, может получить полный пакет услуг, включающий: авиаперелет, гостиницу, прокат автомобиля.

GALILEO. Система Galileo это огромный комплекс встроенных подсистем, каждая из которых предназначена для выполнения задачи получения полной информации и обеспечения простого доступа к ресурсам 527 авиакомпаний, 202 гостиничных цепочек, прокату автомобилей в 14500 городах, а также для бронирования круизов, туров, билетов в театры и просмотра сведений о тарифах, погоде, визах, прививках, кредитных картах и многое другое.

Системой Galileo уже пользуются в 38 тысячах агентствах Европы, Америки, Азии и Африки, так как рабочее место, оборудованное системой Galileo, обеспечивает возможность использования широкого спектра подсистем Galileo (Applications), пакетов специальных прикладных программ автоматизации трудоемких операций на базе современной операционной системы WINDOWS.

Турфирмам, заинтересованным в продвижении своих услуг через Интернет, Galileo предлагает размещение информации на популярном за рубежом интернет-сайте бронирования <http://www.travelgalileo.com/>. Данные о компании заносятся на сайт в соответствии с географической привязкой к регионам ее деятельности [6].

WORLDSPAN входит в четверку ведущих в мире глобальных систем бронирования. На сегодняшний день система Worldspan позволяет для 18,5 тыс.

агентств по всему миру бронировать 492 авиакомпания, 45 компаний по аренде автомобилей, представляющих услуги примерно в 15854 точках мира, 25 туристических операторов и 191 гостиничную компанию, представляющих приблизительно 45 тысяч гостиниц.

Worldspan считается самой молодой компьютерной системой бронирования, однако, корни системы уходят очень глубоко:

Еще одной интересной новинкой Worldspan, анонсированной компанией в нынешнем году, стала возможность интерактивного обучения пользования системой по нескольким базовым курсам «Авиатарифы», «Отели», «Прокат автомобилей» на сайте worldspan.com.

SABRE. Система бронирования SABRE входит в четвёрку ведущих глобальных систем бронирования.

В настоящее время Sabre используется более чем 40 тысяч агентств в 108 странах мира. Наиболее значительное распространение система получила в США. В Sabre представлены для бронирования 420 авиакомпаний, более 40 тысяч отелей и 50 фирм по прокату автомобилей.

На сегодняшний день пользователям предлагаются для установки следующие варианты системы: Planet Sabre, Turbo Sabre и Sabre Net Platform. Sabre была первой среди GDS, внедрившей в начале 90-х годов простой и наглядный графический интерфейс и экранные шаблонные формы вместо традиционной терминальной версии. К числу подобных дружественных программных продуктов в первую очередь относится система Planet Sabre (интегрирована с Интернет). Turbo Sabre - мощная платформа, позволяющая агентствам создавать свою собственную среду, удобную для работы и поддерживающую множество дополнительных средств - программу «конфиденциальные тарифы», пользовательские базы данных, электронную почту, связь с Интернетом. Net Platform - система бронирования в сети Интернет, рассчитанная на использование малыми и средними агентствами [7].

FIDELIO – продукт немецкой фирмы Fidelio, которая является производителем автоматизированных систем для гостинично-ресторанного бизнеса. Главный офис находится в Мюнхене.

Фирма Fidelio является производителем таких систем, как Fidelio FO (Fidelio Front Office), Fidelio F&B (Fidelio Food & Beverage) и Fidelio ENG. Система Fidelio является составной частью глобальных компьютерных систем бронирования, таких, как AMADEUS, SABRE, GALILEO, WORLDSPAN, таким образом, все гостиницы, представленные в Fidelio, автоматически загружаются в эти глобальные компьютерные системы бронирования.

Компьютерная система Fidelio является одной из самых популярных систем для гостиничного хозяйства. Она установлена в таких гостиницах как Balchug Kempinsky, Sherraton, Holiday Inn, Marriott, Золотое кольцо и другие.

Аппаратные требования не очень высоки – вполне достаточно иметь компьютеры с процессорами 486 с частотой 120 МГц и оперативной памятью от 16 Мб.

Стоимость системы зависит от количества номеров в гостинице и от набора модулей системы. В сумму входит установка, настройка, поддержка системы, обучение пользователей.

Но нашему мнению, из всех вышеперечисленных всемирных систем бронирования самой привлекательной для нашего рынка считается система бронирования Amadeus. Несмотря на то, что Amadeus работает на рынке услуг очень немного, она зарекомендовала себя как очень перспективная и надежная система бронирования.

Успех бизнеса большинства современных отраслей экономики напрямую зависит от скорости передачи и обмена информацией, от ее актуальности, своевременности получения. Успешное развитие гостиничной индустрии предполагает широкое использование новейших информационных технологий, как в области введения новых гостиничных услуг, так и в их продвижении на рынок услуг [8]. Совершенно очевидно, что внедрение информационных технологий становится неотъемлемым условием повышения конкурентоспособности предприятия, а также способствует улучшению качества обслуживания.

Список использованной литературы

1. Жданова Т.С. Менеджмент в индустрии гостеприимства / Т.С. Жданова, Д.Л. Бикташева, Л.П. Гиевая. – М.: Инфра-М, 2014.
2. Карпенков С.Х. Современные средства информационных технологий: Учеб. Пособие / С.Х. Карпенков. – М. КНОРУС, 2009.
3. Сафонова Л.В. Социальные технологии в сфере сервиса и туризма / Л.В. Сафонова. – М.: Академия, 2012.
4. Байлик С.И. Гостиничное хозяйство. Проблемы, перспективы, сертификация / С.И. Байлик – К.: Дакор, 2014.
5. Синаторов С.В. Информационные технологии / С.В. Синаторов, О.В. Пикулик, Н.В. Боченина. – М.: Инфра-М, 2015.
6. Скорбенко С.В. Бронирование и продвижение отелей окончательно «уходит» в Интернет [Электронный ресурс] / С.В. Скорбенко. – Режим доступа: http://tourlib.net/statti_tourism/skorbenko6.htm. – Дата обращения 17.04.2018.
7. Чудновский А.Д. Информационные технологии в туризме: учебное пособие / А.Д. Чудновский. – М.: КНОРУС, 2014.
8. Порочкина Ю.Е. Особенности качества гостиничной услуги / Ю.Е. Порочкина, Т.П. Иванова // Современные исследования социальных проблем. – 2014.

ӘОЖ 338.484.2

ҚОНАҚ ҮЙ БИЗНЕСІНДЕ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУДІҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ЕНГІЗУ

Есиркепова С.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В условиях высокой конкурентности гостиницы вкладывают больше усилий для того, чтобы оставаться высокоэффективными и конкурентоспособными. С целью преуспеть над конкурентами необходимо разрабатывать и внедрять новые технологии по обслуживаний клиентов. Таким образом, инновации имеют большую значимость и обеспечивает

гостиничному бизнесу преимущество над конкурентами. В данной статье определены основные новые технологии применяемые в настоящее время в гостиничном бизнесе. Оценены возможности использования мобильных приложений как новая технология и одного их наиболее развивающийся цифровых каналов гостиницы для коммуникации с гостем. В период исследования выполнен анализ показаний применения мобильных технологий, определены тенденции, которые уже начали вводиться гостиницами в области цифровых мобильных технологий.

In a highly competitive environment, hotels invest more effort to remain highly efficient and competitive. In order to succeed over the competition, it is necessary to develop and implement new technologies for customer service. Thus, innovation is of great importance and provides the hotel business with an advantage over its competitors. This article identifies the main new technologies currently used in the hotel business. The possibilities of using mobile applications as a new technology and one of the most developing digital channels of the hotel for communication with the guest are evaluated. During the study period, the analysis of the indications of the use of mobile technologies was carried out, the trends that have already begun to be introduced by hotels in the field of digital mobile technologies were identified.

Қоғамдық өмірдің барлық салаларына әсер еткен ғылыми-техникалық прогрестің қазіргі дәуірінде қонақ үй бизнесіндегі инновациялар мен жаңа технологиялар ерекше орын алады. Өйткені, оларды қолдану қонақ үйлер мен отельдердің өз клиенттері үшін жоғары бәсекеге қабілетті күресіне әсер етеді.

Қонақ үй индустриясындағы жетекші мамандарға міндеттер қойылады, олардың ішінде ең бастысы - мүмкіндігінше көп тұрақты клиенттерді тарту және осы қызметтерден пайда алу. Жаңа технологияларды қолданбау арқылы осындай міндеттерге қол жеткізу мүмкін емес, сондықтан қонақ үй бизнесінде жаңа қызмет көрсету технологияларын енгізу және пайдалану өте өзекті мәселе болып табылады, өйткені бұл клиенттерге қызмет көрсету сапасын және тұтастай алғанда қонақ үйлердің тиімділігін арттыруға көмектеседі.

Бүгінгі таңда қонақ үй бизнесінің инновациялық қызметі 2 саладағы қызметке негізделген [1]:

1. Тұтынушыларға қызмет көрсетудің материалдық-техникалық жағдайларын қамтамасыз ету саласы.

2. Клиенттерге көрсетілетін қызметтер ассортиментін ұлғайту саласы.

Көптеген заманауи қонақ үйлер мен отельдер өз қызметтерінің тартымдылығын арттыру және клиенттердің көз алдында қосымша пайда табу үшін белгілі бір қонақ үй клиенттерінің адалдығын арттыратын қосымша өнімдерді енгізеді. Олардың арасында:

– жаңа коммуникациялық және ақпараттық ресурстармен жабдықталған бизнес-орталық пен конференц-залдардың қызметтері;

– банкет залдарының қызметтері;

– емдеу-сауықтыру кешендердің қызметтері;

– авиабилеттерді, кинотеатрларға, театрларға, концерттерге билеттер сату;

– экскурсия жүргізу.

Мысалы, соңғы жылдары белгілі батыстық брендтік желілердің қонақ үйлерінде "әр қонаққа инклюзивті қызмет көрсету" енгізілді және сәтті

қолданылып келеді, ол нөмірлерде клиенттің қалауын есте сақтаудың белгілі бір жүйелері (ол тыңдаған музыка; жайлы микроклимат және жарықтандырудың жарықтығы; ванна бөлмесіндегі судың және бөлмедегі ауаның температурасы) орнатылады деп болжайды [2]. Тәжірибе көрсеткендей, бұл жаңалық клиенттердің адалдығын және олардың қызметке қанағаттануын арттыруға мүмкіндік береді.

Клиенттермен өзара әрекеттесу технологиясы - бұл қонақтың өмірлік циклінің әр кезеңінде қолданылатын қонақтарға бағытталған технологиялар мен қосымшалар. Олар клиенттерді тарту және қызмет көрсету, қызмет көрсету сапасын жақсарту, адалдықты қамтамасыз ету және табысты, нарықтық үлесті және айрықша белгілерді арттыру үшін қолданылады. Дүние жүзіндегі қонақ үй компаниялары мобильді бағдарламалық жасақтаманы әзірлеу және енгізу үшін мақсатты стратегияларды құру қажеттілігін көбірек сезіп жатыр [3].

Сандық технологияларды қолдану мәселесі қонақ үйлердің алдында ұзақ уақыт орын алып жатыр. Қазіргі уақытта оларды мобильді шешімде қолдану қажеттілігі артып келеді. Яғни, қонақ үйге келген қонақ көбінесе өзімен бірге компьютерге ие болмайды, ал смартфонды пайдалану мүмкіндігі смартфонды қолдануға бейімделу қажеттілігінен туындайды.

Hotel News Now [4] мәліметтері бойынша, мобильді технологияны қолдану қазіргі уақытта қонақ үй бизнесінің ең танымал тенденцияларының бірі болып табылады. Себебі, олар саяхатты жекелендіруге көмектеседі, бұл саяхатшыларға баға шегінде және өз қалауы бойынша сатып алуға мүмкіндік береді.

Сонымен, Marriott қонақ үй корпорациясы 2014 жылдың бірінші жартысында бүкіл әлемдегі қонақ үйлерінде ұялы телефон арқылы балама тіркеуді бастады. Қалай болғанда да, Marriott Points компаниясының тұрақты клиенттеріне арналған бағдарлама қатысушылары мұндай артықшылықты пайдалана алады. Саяхатшыларға тіркеуден бір күн бұрын сағат 16:00-ден бастап Marriott мобильді қосымшасы арқылы тіркелу жеткілікті. Қонақ үйге келгеннен кейін Marriott Points бағдарламасына қатысушыға алдын ала тағайындалған тіркеу бағанасынан кілт-карточканы алу қажет [5].

Қонақ үй бизнесіндегі мобильді қызметтер қонақтарға үздіксіз және қиындықсыз қызмет көрсету үшін маңызды бола түсуде. Мобильді төлем және кілтсіз бөлмеге кіру - бұл көптеген қонақ үйлер мен мейрамханалар қонақтардың қонақ үйде болуын жеңілдету үшін жасай алатын екі жақсарту.

Сонымен қатар, мобильді кілттердің көмегімен (бөлмеге кілтсіз кіру) қонақтар ұялы телефондарынан жай ғана тіркеле алады. Сондай-ақ, олар бөлмеде қызмет көрсетуді тексеруге немесе тапсырыс беруге, премиум фильмдер сатып алуға, пікірлер қалдыруға және тіпті қонақ үйдегі мейрамханада үстел брондауға мүмкіндік алады. Ең бастысы, мобильді кілттер жұмысты жақсарту және қонақтарға қызмет көрсетуді жақсарту үшін таңдалуы мүмкін баға жетпес мобильді деректерді жеткізе алады.

Зерттеулер көрсеткендей, кілтсіз бөлмеге кіру қызметі қонақтардың қанағаттанушылығын бағалауға тікелей әсер етеді, сонымен қатар қонақтарды қонақ үй қосымшасын жүктеуге итермелейтін бірнеше ұсыныстардың бірі

болып табылады. Бұл қонақтарға қызмет көрсету сапасына бірден әсер ететін керемет ұзақ мерзімді инвестиция.

Қонақ үй қонақтарының талғамы өзгереді. Қонақтар өздерінің қауіпсіздігін құрбан етпестен ыңғайлылықты қалайды. Олар өз шарттары бойынша жеке тәжірибені қалайды – және егер қонақ үй бұл үміттерді қанағаттандыра алмаса, олар көбінесе басқа брендті іздейді. Кілтсіз бөлмеге кіру технологиясы ыңғайлылық пен қауіпсіздікті бейнелейді, ол 2022 жылға қарай бұл салада жиі кездесетін болады. Mobile Key сервисінің хабарлауынша, қонақ үй қонақтарының 46% - ы бөлмеге кілтсіз кіру технологиясы қонақ үй қызметінің міндетті атрибуты деп санайды. Шын мәнінде, саяхатшылардың шамамен 2/3 бөлігі смартфонын нөмірдің кілті ретінде пайдалануды таңдаған кезде, кілтсіз бөлмеге кіру қонақтың әсерінің күтілетін бөлігі болады. Осы уақытқа дейін қонақтардың жартысына жуығы мобильді кілттерді өздерінің адалдығының маңызды функциясы ретінде қарастырады және оларды қонақ үйлерді таңдауда шешуші рөл атқаратын фактор ретінде пайдаланады, ал қонақ үйлердің тек 16% - ы оларды қазіргі уақытта ұсынады. Қонақ үй қонақтарының 49% - ы тұрғылықты жерді таңдау негізінен қонақ үйдің қонақтарға қызмет көрсетудің алдыңғы қатарлы технологияларын қолданумен байланысты екенін айтады, олардың тізіміне бөлмеге кілтсіз кіру қызметі кіреді [6].

Мобильді құрылғы арқылы алдын-ала тапсырыс берілген қонақтарға арналған жүйелер кейбір Hyatt қонақ үйлерінде орнатылған. Қонақ өзіне-өзі қызмет көрсету терминалына барып, өз атын немесе бронь нөмірін теруі керек, содан кейін ол электронды кілтті алады. Алайда, қонақтардың пікірінше, жүйе әлі де "шикі" - ол әрдайым дұрыс фамилияны таба алмайды, бірақ растау нөмірі бойынша адамды тапқаннан кейін ол тіркеу орнына жақындауды сұрайды. Чикагалық қонақ үй алыптарының желісінде әр түрлі кластағы 549 қонақ үй бар - Hyatt Kiosk Check In даму әлеуеті үлкен [7].

Мобильді кілттер қонақ үйлерге қашықтан тіркеуді ұсынуға, сонымен қатар қауіпсіз кілтті қонақ бөлмесіне келгенге дейін тікелей жіберуге мүмкіндік береді, бұл саяхатшылар назар аударатын ең көп кездесетін шағымдардың бірі-қабылдау орнында кезекке тұру қажеттілігін болдырмайды. Шын мәнінде, қонақтар қабылдау үстеліндегі кезектерден қорқады, сондықтан қарапайым бес минуттық күту қонақтардың орташа қанағаттанушылығының 50%-ға төмендеуіне алып келеді.

Сонымен, ғылыми-техникалық прогрестің қазіргі дәуірінде кез-келген қонақтар бәсекеге қабілетті және жоғары тиімді болып қалуы үшін менеджерлер мен қонақ үйлер кадрлық, қаржылық және ақпараттық-техникалық әлеуетті ескере отырып, өз клиенттеріне қызмет көрсетудің жаңа технологияларын әзірлеп, енгізуі керек. Өйткені, дәл инновациялар жоғары еңбек өнімділігіне ғана емес, сонымен қатар жоғары табыс деңгейіне де ықпал ете алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Амирова З. Б. Инфраструктура туризма и гостеприимства: учебное пособие / З.Б. Амирова. – М.: Альтаир-МГАВТ, 2014 г. – 85 с.

2. Боголюбова С. А. Эколого-экономическая оценка рекреационных ресурсов: учебное пособие / С. А. Боголюбова. – М.: Академия, 2009. – 256 с.
3. Вульфович, Ю.В. Роль мобильного обучения в оптимизации преподавания иностранных языков [Текст] /Ю.В.Вульфович// Известия ВГПУ.–2014.–№6 (91).
4. Tech trends that will shape hospitality. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.hotelnewsnow.com/Articles/23128/5-tech-trends-that-will-shape-hospitality>.
5. Официальный сайт гостиничной корпорации Marriott. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.marriott.com/loyalty/member-benefits.mi>
6. Hotel Technology Trends: Mobile Key. [Электронный ресурс]. URL: <https://openkey.co/2018/06/04/hotel-technology-trends-mobile-key-infographic>
7. Официальный сайт гостиничной корпорации Hyatt. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.hyatt.com/en-US/home/>

УДК 338

УЧАСТИЕ ГОСУДАРСТВА В ФУНКЦИОНИРОВАНИИ ТУРИСТСКОЙ ОТРАСЛИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Калкабаев А.М.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада мемлекеттің қазіргі кезеңдегі туризм саласын дамытуға қатысу мәселелері қарастырылады. Сондай-ақ, пандемия жағдайында туризм саласының жай-күйі мен туризмнің жай-күйі туралы статистикалық деректер келтіріледі. туризмді дамыту жағдайын жақсарту және оны мемлекеттік қолдау бойынша ұсыныстар берілді.

The article deals with the issues of state participation in the development of the tourism industry at the present stage. Statistics on the state of the tourism sector and the state of tourism in the context of the pandemic are also provided. recommendations for improving the state of tourism development and its state support are given.

Главными принципами государственного регулирования в Республике Казахстан туристской деятельности считаются:

- 1) организация благоприятных условий для создания и развития туристической деятельности;
- 2) установление и помощь для наиболее важных направлений туристской деятельности;
- 3) организацию представления информации о Республике Казахстан как о благоприятной и безопасной для туризма стране;
- 4) создание и обеспечение личной безопасности, защиты всех прав туристов и туристских организаций и их объединений в стране, а также защита их интересов и имущества.

Главными направлениями государственного регулирования сферы туризма являются:

- 1) предоставление прав гражданам на полноценный отдых, полную свободу их передвижения в сфере туристской деятельности;
- 2) защита и охрана окружающей среды;
- 3) обеспечение хороших условий для всех видов деятельности, которые направлены на воспитание, индивидуальное образование и оздоровление туристов;

4) формирование сферы туризма, которая полностью обеспечивает все потребности граждан при совершении ими путешествий;

5) организацию новых рабочих мест, повышение доходов страны и людей нашей Республики за счет формирования и развития туристской индустрии;

6) организацию и развитие международных туристских связей.

Главными приоритетами государственного регулирования индустрии туризма являются:

1) формирование сферы туризма как высокорентабельной отрасли экономики страны;

2) подсчет государственных интересов, охрана природного и историко-культурного наследия страны при использовании туристских ресурсов;

3) организацию льготных условий для создания туристской и экскурсионной работы среди детей, подростков, молодежи, инвалидов и малообеспеченных слоев населения;

4) организацию отличных и благоприятных условий для инвестирования туристской деятельности в стране;

5) оказание помощи в развитии туристских фирм которые занимаются въездным и внутренним туризмом на все территории страны;

6) формирование экономически эффективной системы туристической индустрии для покрытия всех внутренних и международных потребностей туризма.

Государственное регулирование сферы туризма выполняется с помощью:

1) установления политики государства по развитию сферы туризма, инвестиций в туризм;

2) принятия нормативных законных правовых актов, которые направлены на усовершенствование отношений в туристской сфере;

3) лицензирования туристской индустрии, стандартизации в сфере туристской деятельности в соответствии с принятым законом о лицензировании;

4) выделения бюджетных финансовых средств на создание и осуществление государственных программ формирования туризма на основании бюджетного законодательства;

5) помощи кадровому обеспечению сферы туризма;

6) оказания содействия казахстанских туристов, туроператоров и турагентов в разных международных программах по туризму;

7) помощь в продвижении на внутреннем и мировом туристских рынках отечественного туристического продукта;

8) предоставление рационального и эффективного применения, учета и охраны туристских ресурсов страны.

Компоненты которые входят в систему государственного регулирования формирования туристической индустрии включают в себя следующее:

– субъекты регулирования;

– государственные органы и общественные организации;

- создание целой государственной политики регулирования формирования сферы туризма;
- пути государственного регулирования;

Инструменты государственного регулирования

Число дней нахождения туристов из Казахстана в странах СНГ в среднем составляет 6 дней, в странах дальнего зарубежья – 7 дней.

В последнее время стала заметной тенденция уменьшения числа туристов, которые едут в шоп-туры, особенно в Китай, Пакистан и Иран. Сильно уменьшилось число казахстанских туристов в СУАР, КНР. Так же меньше стало число туристов, которые выезжают в коммерческие туры, в Германию, Южную Корею, Турцию, Объединенные Арабские Эмираты.

В это же время увеличен интерес к туристическим турам познавательного характера, сильно увеличилось число туристов из Казахстана в страны Юго-Восточной Азии, Австрию, Чехию, Францию, Италию, Канаду, Испанию и другие государства. Становится больше процесс пере направленности деятельности туристических фирм на формирование маршрутов научного и познавательного характера, с отдыхом, лечением и т.п. В крупных фирмах созданы отделы индивидуального туризма.

Туристы-резиденты выбирают воздушный транспорт – 74,4%. На междугородних автобусах переезжают 14,8% туристов, на железнодорожном транспорте – 9,9% туристов и прочими сухопутными средствами – 0,9% туристов.

В ходе последующего развития рыночных отношений можно планировать на поступательное повышение спроса туристов из Казахстана на заграничные поездки, основной целью которых будет отдых, развлечения и удовлетворения своих профессиональных интересов. Этому будут содействовать такие факторы, как большой отложенный спрос, после отмены ограничений на выезд за границу, повышение платежеспособной категорий населения, причем 10% жителей республики относят к лицам с высоким уровнем дохода. Перемена структуры потребления населения Казахстана в сторону непродовольственных товаров и услуг, переориентация граждан с внутреннего рынка туризма на внешний из-за сильной дороговизны казахстанских курортов и увеличения транспортных расходов, использование заграничных поездок для удовлетворения материальных и бытовых проблем людей, увеличение деловых контактов и сотрудничества по линии новейших коммерческих структур. Все эти особенности характерны для выездного туристского рынка.

Внутренний туризм. В последнее время сохраняется тенденция повышения численности туристов внутреннего направления.

Объем внутреннего туризма в Казахстане, по данным Комитета по статистике Республики Казахстан, за семь лет (с 2013 по 2019 год) показатели выросли почти вдвое: если в январе-сентябре 2013 года было обслужено 2,7 млн человек, то в нынешнем году – 5,1 млн. За год объем обслуженных посетителей вырос на 9,8% [1].

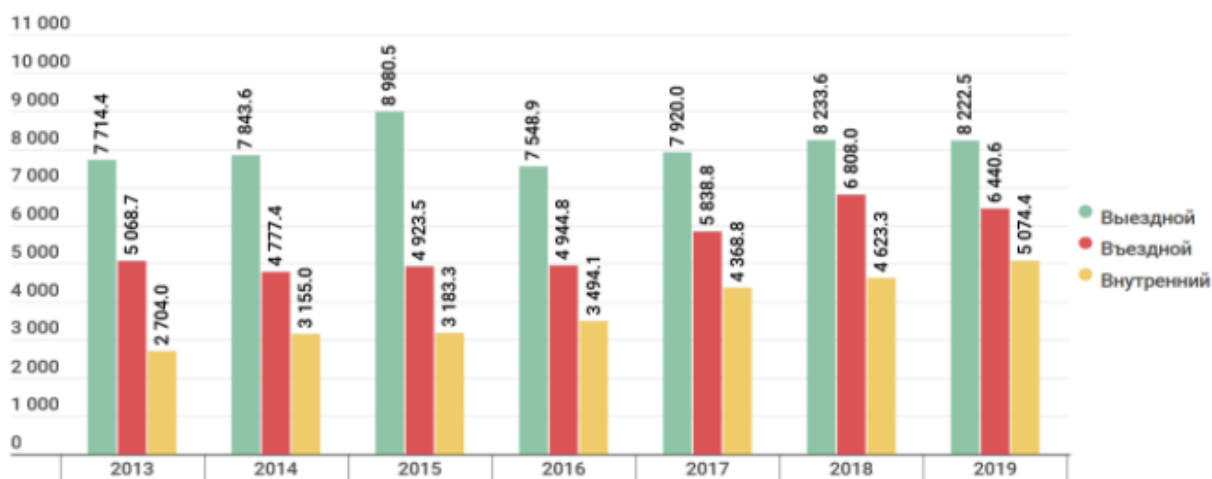

Рисунок 1 - Количество обслуженных посетителей по типам туризма по итогам января-сентября (тыс. чел)

Главным центром притяжения остается Алматы: за девять месяцев местные места размещения приняли 984,7 тысячи человек. То есть каждый пятый турист в Казахстане выбирает местом своего пребывания южный мегаполис. Интересно, что столица идет только на третьем месте – тут услугами разного рода отелей воспользовалось 654,1 тыс. человек. У Алматинской области – почти на 80 тысяч человек больше. Меньше всего клиентов в Кызылординской области – 54,6 тыс. человек [1].

Рисунок 2 - Количество обслуженных посетителей в январе-сентябре 2019 года (тыс. чел)

Понятно, что потенциал для дальнейшего роста внутреннего туризма огромен. В первую очередь потому, что рост благосостояния людей позволяет им думать не только о приобретении дома и машины, но и об отдыхе.

Хотя доля желающих отдохнуть за рубежом еще значительна, но масштабная первая волна погони за экзотикой, захлестнувшая казахстанских туристов, в целом схлынула. Люди увидели, что такое отдых за рубежом и поняли, что такие условия вполне реально создать и внутри страны. Очень быстро в Казахстане стала расти сфера обслуживания туристов. Буквально за два года были восстановлены и построены новые объекты для туристов. Увидев, что и в Казахстане можно получить соответствующий затратам сервис, клиенты туристских компаний предпочитают не ездить куда-то далеко за рубеж, а отдохнуть внутри страны.

Стоит сказать, что ситуация с пандемией COVID-19 сильно ударила по туризму во всем мире. Если в первом квартале 2020 года глобальные показатели въездного туризма уступали данным предыдущего года всего на 28,6%, то уже во втором квартале, когда по всему миру вводились самые жесткие карантинные ограничения вплоть до полного локдауна, мировой поток интуристов сократился сразу в 18,4 раза (а в РК в этот же период — в 16,7 раза). В целом за 2020 год, согласно статистике Всемирной туристской организации, мировой поток иностранных туристов уменьшился в 3,8 раза. Такие данные приводит energyprom.kz. [2].

В связи со сложившейся ситуацией внутренний туризм Казахстана также оказался в 2020 году в минусе (на 60,3%, до 3,1 млн человек).

В ситуации серьезного урона общемировой туристической отрасли в Казахстане для поддержки сферы создан Ресурсный центр Qazakhstan Travel and Tourism Council [2]. Данная организация призвана сопровождать инновационные программы в сфере туризма в соответствии с современными требованиями экономики регионов и страны в целом. Сконцентрированные в центре инновационные технологии будут способствовать взаимодействию с другими участниками и заинтересованными сторонами в области развития туризма, что позволит добиться максимального эффекта при минимизации инвестиций.

Привлечение инвестиций и туристов становится важной стратегией развития туризма Казахстана. Это полностью оправдано тем фактом, что ежегодно количество отдыхающих иностранных туристов увеличивается на 15 – 30 %.

У нашего государства есть большая возможность прогрессировать экономику страны за счет индустрии туризма, как это происходит в развитых зарубежных странах всего мира. В настоящее время в Казахстане наносится огромный ущерб самой природе, историческим и культурным памятникам, инфраструктуре регионов. В результате этого со стороны государства должно быть оказана всесторонняя помощь и внимания для организации туристическими фирмами активного развития туризма в нашей стране.

Благодаря помощи государственных и негосударственных фондов нужно быстро формировать социальный туризм для не сильно обеспеченных граждан страны. Тогда бы у туристических агентства была бы возможность реализовывать путевки для учащихся школ и студентам, а так же и

пенсионерам. Восстановление и возобновление социальных льгот, хорошие условия кредитования банками могли бы дать хороший толчок для развития туризма в стране. На основании этого туристические фирмы могли бы привлечь огромный приток новых клиентов и путешественников в нашей стране.

Немаловажным вопросом является формирование спортивного туризма. В советское время очень популярными были спортивные виды отдыха, и в настоящее время есть такие места, которые можно было бы предложить любителям спортивного отдыха. Для развития спортивного туризма надо всеми способами поднимать его статус, проводить работу по подготовке высококвалифицированных кадров, а туристическим агентствам страны реализовывать такие туры.

Также необходимо разработать стратегию маркетинга, основанием которого должен стать культурный туризм по Великому Шелковому пути. Туристические агентства страны начнут предлагать эколого–приключенческие путешествия.

Слабая поддержка индустрии туризма со стороны государства, составление законодательной базы для туризма в основном выездного направления, сильно оказывают влияние на деятельность туристических фирм и тормозят развитие туризма внутри страны.

Кадровый вопрос является самой проблемой в сфере развития туризма государства. Все туристические агентства в Казахстане очень сильно нуждаются в квалифицированных работниках. В настоящее время в стране существует небольшое количество учреждений по профессиональной подготовке кадров в сфере туризма.

В Республике Казахстане имеется богатый потенциал для развития туризма. Может быть, уже в ближайшее время туристы со всего мира будут путешествовать по нашей уникальной, богатой природными ресурсами стране.

Список использованной литературы

1. <https://inbusiness.kz/ru/news/v-kazahstane-podros-vnutrennij-turizm>
2. <https://kapital.kz/economic>

УДК 378

ПРИМЕНЕНИЕ МАРКЕТИНГОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИНДУСТРИИ ТУРИЗМА КАЗАХСТАНА

¹Митрошенко Т.С., ²Дуйсембекова Г.Р.

¹Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

²Южно-Казахстанский университет имени М.Ауэзова, г. Шымкент, Казахстан

Мақалада келу туризмін дамытудағы Қазақстан үшін негізгі стратегиялық бағыт ретінде оң туристік имиджді қалыптастыру және қолдау мәселелері, ішкі туризмнің бай тәжірибесі мен заманауи маркетингтік технологияларды пайдалана отырып, Қазақстанның жаңа туристік бағыт ретіндегі имиджін құру қажеттілігі мәселелері қарастырылады.

The article deals with the formation and support of a positive tourist image as the main

strategic direction for Kazakhstan in the development of inbound tourism, the need to create the image of Kazakhstan as a new tourist route, using the rich experience of domestic tourism and modern marketing technologies.

В настоящее время маркетинг в туристской деятельности в основном заключается в изучении возможности привлечения отечественных туристов к зарубежным туристским маршрутам и их последующей реализации. Вопросы изучения имеющихся возможностей для развития внутреннего и въездного туризма в Казахстане остаются вне должности проработки и внимания. В связи с этим было бы целесообразным:

- разработать единую маркетинговую стратегию продвижения восточно- казахстанского туристского продукта в других регионах Казахстана и за его пределами;
- регулярно проводить маркетинговые исследования туристского рынка Восточного Казахстана, что позволит разработать и своевременно корректировать региональную маркетинговую стратегию в части сбалансированного развития внутреннего, въездного и выездного туризма в регионе.

Для реализации современной маркетинговой стратегии и продвижения туристского продукта региона на национальном и международном рынках необходимо решить комплекс задач:

- разработка рекламной стратегии по продвижению туристского продукта края в Казахстане и за рубежом с определением этапов ее реализации. В этих целях важно использовать участие во внутренних и международных туристских выставках - ярмарках, а также презентациях туристического потенциала края за рубежом с обязательным представлением продуманной информации и качественной рекламной продукции о туристском потенциале и возможностях Туркестанской области;
- разработка и реализация цикла теле- и радио- рекламно - информационных программ, а также проведение регулярных рекламно-информационных кампаний в специализированных печатных отечественных и зарубежных средствах массовой информации, в целях популяризации въездного и внутреннего туризма;
- издание цветных каталогов, буклетов, плакатов, карт и иной рекламно-информационной печатной продукции;
- расширение спектра предлагаемой информации по туризму для размещения в сети "Интернет" на WEB - сайте Туркестанской области, а также создание серии специализированных сайтов по видам и различным направлениям туризма (экологический, внутренний, въездной и т.д.).

Но прежде всего усилия маркетологов должны быть направлены на позиционирование Казахстана на мировом рынке туризма через создание и продвижение туристического имиджа государства как отправной точки маркетинга в сфере позиционирования Казахстана, как нового туристского направления. При этом необходимо использовать подход Всемирной туристской организации, понимая под имиджем страны «совокупность

эмоциональных и рациональных представлений, вытекающих из сопоставления всех признаков страны, собственного опыта и слухов, влияющих на создание определенного образа» [1].

Начиная создание туристского имиджа страны следует придерживаться определенных методологических принципов, среди которых следует выделить следующие:

1. Туристский имидж отражает не только природные или историко-культурные памятники, он также формируется в рамках определенной социальной группы, которая вследствие имиджирования распространяет свое влияние.

2. Иначе, имидж страны в основном зависит от его восприятия собственными гражданами. И поэтому, имидж государства должен быть определенным, распространенным и понятным.

3. Туристский имидж страны во многом зависит от того, какие материальные и духовные ценности она экспортирует.

4. При всем разнообразии характеристик страны, что существенно затрудняет процесс имиджирования, каждое государство имеет свой стержневой (ядерный) или базовый образ. Он является основой, которая обеспечивает имиджевую репрезентацию страны. При условии удачного определения такого базового образа, он предусматривает дальнейшее отделение и продуцирование вторичных и поддерживающих образов.

5. Процесс создания имиджа должен быть активным и целенаправленным. Это допускает актуализацию желательных и важных для восприятия целевой аудиторией отличий государства и "затушевание" таких его характеристик, которые имеют негативную окраску.

6. Центральное место в туристском имидже страны в условиях глобализации должны занимать символы, которые отвечают за его индивидуализацию, уникальность. В данном случае основное задание будет состоять в переводе индивидуальных региональных символов на язык общепринятых значений, чтобы сделать имидж понятным для целевой аудитории.

7. Важным методологическим императивом туристского имиджа страны должны стать романтические и героические интенции его прошлого и современности. Регион должен гордиться своими достижениями в разных сферах жизнедеятельности [2].

Учитывая вышеизложенное, вклад туристского имиджа государства в формирование его конкурентоспособности определяется его свойством активизации внутреннего потенциала территории, причем не только материального, но и культурного. Превращение его в важный имиджевый ресурс, обеспечивающий общее восприятие страны и ее долгосрочную конкурентоспособность.

Одним из главных факторов их вовлечения в страну является создание имиджа Казахстана как туристского центра, открытого в безопасный мир для туристов, обладающего уникальным потенциалом. Только широкая имиджевая

некоммерческая рекламная кампания туристских возможностей Казахстана, направленная на основные направления внешних и внутренних туристских рынков и носящая постоянный характер, создаст полезную составляющую всего туристского сектора Казахстана въездного и внутреннего туризма. Кроме того, это не частный бизнес, а только государственная задача.

На необходимость реализации этой задачи указывается в законе от РК "О туристской деятельности в Республике Казахстан". Механизмами продвижения Казахстана как туристской дестинации на внутреннем и международном туристских рынках являются следующие мероприятия, реализуемые государством и ориентированные как на потребителей, так и на туристическую отрасль. К ним следует отнести:

- участие в крупнейших международных туристических и иных выставках единым казахстанским национальным стендом с привлечением органов исполнительной власти;

- поддержка и консолидация профильной выставочной деятельности в Республике Казахстан с целью создания на отечественном туристском рынке одной из крупнейших мировых туристических выставок;

- некоммерческое рекламное продвижение казахстанского туристского продукта на направляющих зарубежных и внутреннем рынках с целью увеличения въездного и внутреннего туристского потока и создания благоприятного имиджа Казахстана;

- подготовка некоммерческой рекламно-информационной печатной и иной продукции для распространения ее на крупнейших международных туристических выставках;

- проведение иных акций, например, информационная поддержка фестивалей и событийных мероприятий, проводимых в стране, презентации новых казахстанских туристских направлений за рубежом, организация инфотуров для зарубежных и отечественных СМИ, проведение крупных международных конференций, симпозиумов, конгрессов и других мероприятий на базе двустороннего и многостороннего международного сотрудничества, а также сотрудничества с крупнейшими межправительственными организациями.

В рамках формирования туристского имиджа Казахстана и продвижения национальных туристских продуктов на мировой рынок туристских услуг Министерством туризма и спорта разработана концепция имиджевой стратегии, согласно которой могут осуществляться следующие мероприятия:

- разработка туристского бренда для работы на международных рынках, а также интернет-маркетинг, включая размещение информации посредством поискового маркетинга (SEM), баннеров на специализированных вебсайтах, мобильной рекламы, продвижения инструментов Веб (Web) 2.0, а также создание специализированной онлайн-платформы, отражающей все туристские предложения по Казахстану и предоставляющей функции онлайн-бронирования;

- открытие туристских офисов в Казахстане на основных рынках. Первый шаг-открытие еще одного представительства для России, Гонконга и

Западной Европы, в перспективе охват азиатского рынка, а также увеличение количества представительств в Европе;

- стимулирование участия казахстанских туристских компаний к продвижению своих турпродуктов на международном рынке, в том числе за счет частичного субсидирования участия в международных туристских выставках;

- организация выездных мероприятий, в том числе ознакомительных туров по Казахстану для представителей средств массовой информации и зарубежных профессионалов индустрии туризма с целью информирования и продвижения туристских продуктов Казахстана [3].

Не стоит забывать и об отечественной выставке «KITF», которая теперь в календаре международных мероприятий ЮНВТО и вносит весомый вклад в установление партнерских связей между всеми участниками туристского рынка. В 2009 году участие в этой туристской выставке приняли 450 компаний из 32 стран мира.

Проведение информационных туров для представителей зарубежных средств массовой информации является одним из доступных и эффективных средств продвижения национального туристского продукта на мировом туристическом рынке.

Нужно отметить, что, несмотря на достаточно приличный объем проделанной работы в сфере создания благоприятного туристского имиджа Казахстана на мировой арене, все же актуальной остается проблема плохой узнаваемости нашей страны в мире (рисунок 1).

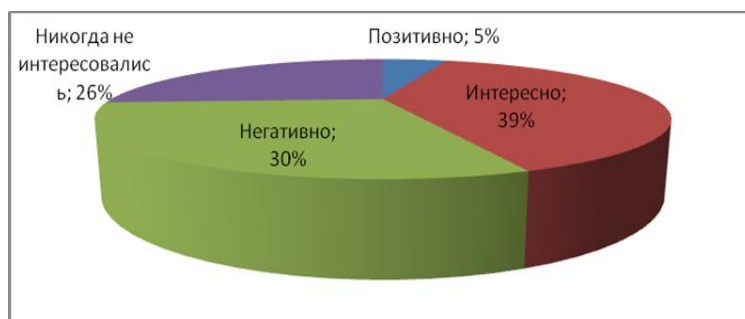

Рисунок 1 - Ассоциации с именем «Казахстан»

По данным исследования «IPK International» [2] только у 5% опрошенных вызывает положительные ассоциации название "Казахстан", 39% респондентов проявили интерес. При этом 30% опрошенных связывают Казахстан с негативным взглядом, а 26% - Казахстан никогда не проявил интереса. 58% опрошенных имеют представление о Казахстане в мире. В азиатском регионе Казахстан самый лучший показатель в Японии-79%. Это, конечно, связано с высоким уровнем делового сотрудничества между нашими странами, и в результате японское население хорошо осведомлено о нашей стране.

В Европе лучше всех о Казахстане осведомлены жители Великобритании. Это также является закономерным фактом, поскольку в Великобритании

проживает самая многочисленная в Европе казахская диаспора, которая насчитывает около пяти тысяч человек (рисунок 2) [2].

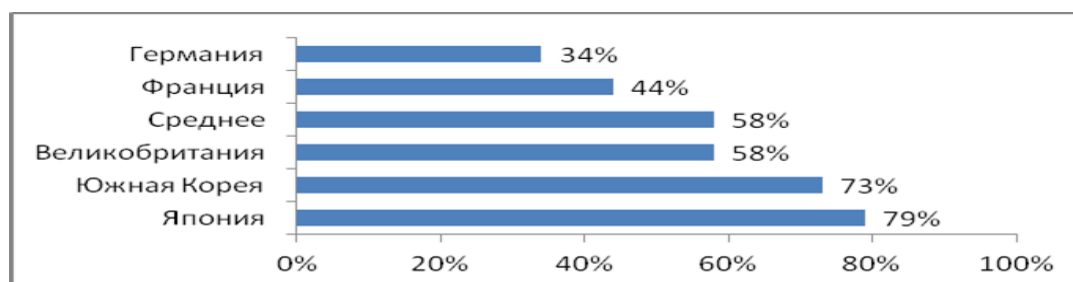

Рисунок 2 - Знания о Казахстане в Европе и Азии

Рассматривая имидж Казахстана на мировом туристском рынке можно сделать вывод, что позиционирование нашей страны, как привлекательного туристского направления недостаточно развито и имеет слабые результаты.

В среднем в мире 42% опрошенных респондентов имеют представление об имидже Казахстана.

Высокое признание Казахстана, конечно же, в Азии. Так, японцы из зарубежных стран Азии хорошо знают Казахстан-75% опрошенных. В Европе дела с имиджем Казахстана намного хуже. Так лучший результат узнаваемости нашей страны показали англичане - 41% участвовавших в опросе (рисунок 3) [3].

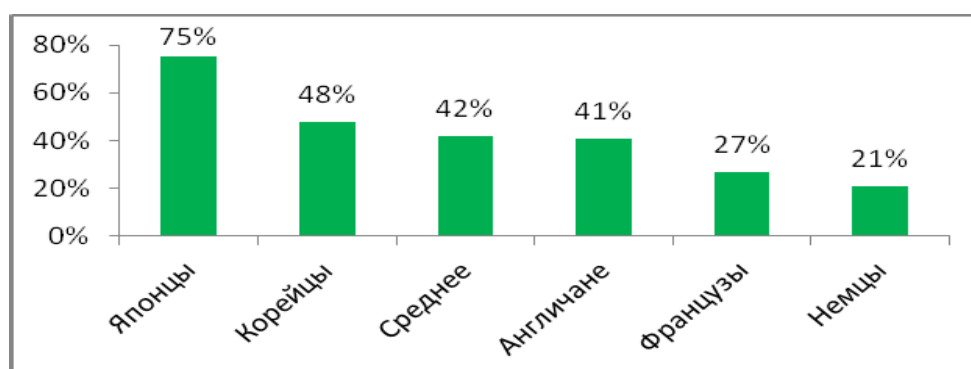

Рисунок 3 - Узнавание Казахстана в Европе и Азии

Все развитые страны поощряют развитие туризма. Для этих целей создаются бренды государств и изучаются их имидж. Такая тактика оправдывает себя полностью, так как в этом случае продвигается не только название конкретного курорта, но и страна в целом, что выгодно не только для привлечения туристов, но и для международных инвесторов.

Так, Испания представлена ярко красным солнцем и пляшущими буквами, составляющими имя страны ESPANA [4]. У Румынии "лицо" немного оригинальнее. Бренд этой страны объединяет все те достопримечательности, которыми богата страна: горы, море и солнце.

В Казахстане тоже есть горы, море, солнце и много-много исторических мест с монументами, памятниками, мавзолеями. Всю совокупность туристских ресурсов нашей страны необходимо объединить при создании образа нового

туристского направления в таком богатом на ресурсы, но мало посещаемом туристами регионе мира, как Центральная Азия [4].

Для создания положительного, узнаваемого, притягивающего имиджа Казахстана необходимо выполнить следующие мероприятия:

- создать собственный, характерный облик предлагаемого национального туристского продукта, подчеркивая его уникальность и особую привлекательность;
- провести сегментацию рынка, определить характеристики предпочтительного клиента такие как национальность, возраст, образование, доход, социальное семейное положение и т.д.;
- определить набор туристических услуг и товаров, который способен удовлетворить потребности туриста и обеспечить максимальный доход для страны;
- оформить туристический продукт, определить ценовую политику, каналы реализации;
- разработать суверенный слоган для придания единого стиля туристскому продукту;
- разработать красочный и неповторимый логотип Казахстана, который стал бы «лицом» страны;
- активно участвовать в крупнейших международных туристических и иных выставках единым казахстанским национальным стендом;
- выстроить при дипломатических миссиях Казахстана сеть официальных представительств Республики Казахстан по туризму за рубежом, которые должны обеспечивать связь с туристической индустрией этих стран, со средствами массовой информации, другими участниками туристского процесса;
- проводить перманентную агрессивную рекламную информационную кампанию как на внутреннем, так и на внешнем рынках.

Таким образом, маркетинговые исследования охватывают период изучения и анализа мирового и внутреннего туристского рынка и его инфраструктуры, этап определения группы потенциальных потребителей туристского продукта, период формирования конкретного вида национального туристского продукта, период его продвижения на рынке туристских услуг.

Последний этап, этап продвижения туристского продукта на внутреннем и особенно внешнем рынках, тесно связан с формированием эффективного имиджа Казахстана и его туристических брендов как нового и привлекательного туристического направления на мировом рынке.

При формировании имиджа используются такие инструменты, как слоганы, визуальные символы, а также события и действия. Практически все мировые страны с грамотной стратегией развития туризма разрабатывают суверенные слоганы, которые отражают специфику страны и создают некий туристический бренд страны. К примеру: Malaysia. Truly Asia, Uniquely Singapore. Как правило, имиджмейкеры вырабатывают слоган для придания единого стиля туристского предложения определенной страны и, в случае успеха, эта формула используется постоянно. В качестве примеров можно

привести: Санкт-Петербург – город белых ночей, Ганновер – город международных ярмарок [5].

Наглядные символы являются важным инструментом туристского маркетинга, а характерные виды туристских маршрутов навсегда останутся в памяти людей туристического направления. Наиболее известные визуальные символы включают в себя Биг-Бен в Лондоне, Эйфелевую башню в Париже и Судалочку в Копенгагене. Эти символы отображаются в официальных документах, брошюрах, рекламных щитах, изображениях, значках и т. д.

У Казахстана достаточно много объектов, способных стать визуальными символами программы продвижения отечественного турпродукта на мировые рынки: Байтерек, мавзолей Кожы Ахмета Яссауи, космодром Байконур. Необходимо пояснить, что этот монумент был построен по инициативе президента Нурсултана Назарбаева, как символ переноса столицы из Алма-Аты в Акмолу в 1997 году. Значимость «Байтерека», как символа нового этапа в жизни казахского народа, подчеркивается художественной композицией «Аялы алакан» (каз. Аялы алақан – «заботливые руки»), с оттиском правой руки президента, расположенной на высоте 97 метров, что символизирует собой 1997 год – год провозглашения Астаны новой столицей государства и соответственно новую точку отсчета в истории страны.

«Байтерек» своим расположением и композиционным строением выражает космогонические представления древних кочевников, по преданиям которых на стыке миров протекает Мировая река. На её берегу возвышается Дерево жизни – Байтерек (каз. Бәйтерек – «тополь», также «опора, защитник»), корнями удерживающее землю, а кроной подпирающее небо. Корни этого дерева, соответственно, находятся в подземном мире, само дерево, его ствол – земном, а крона – в небесном [6].

В свою очередь мавзолей Ходжи Ахмеда Ясауи (каз. Қожа Ахмет Ясауи кесенесі) это мавзолей на могиле поэта и проповедника Ходжи Ахмеда Ясауи, расположенный в городе Туркестане в Туркестанской области Казахстана. Является центральным объектом на территории историко-культурного музея-заповедника «Азрет-султан» [6].

Отметим, что из трех перечисленных визуальных символов, только космодром Байконур не нуждается в пояснении, остальные символы неизвестны за пределами Казахстана.

Формирование имиджа широко используется в событиях и действиях, успешно реализованное событие может навсегда создать государственный бренд и имидж. События могут быть смелыми, но они могут повлиять на аудиторию со временем. Казахстан обладает достаточными ресурсами для проведения различных культурных, спортивных и развлекательных мероприятий. Необходимо систематизировать эти мероприятия, рекламировать их в мировых СМИ, чтобы создать привлекательный имидж Казахстана, независимо от того, в какой сфере они проводятся.

В настоящее время разработан официальный туристский сайт www.visitkazakhstan.kz, полностью соответствующий международным

стандартам и представляющий Казахстан в качестве нового туристского направления. На сайте полно представлены достопримечательности, туры, гостиницы с онлайн бронированием, постоянно обновляемая лента событий и новостей всех регионов страны. Навигация на сайте ведется на трех языках: государственном, русском и английском.

Подводя итоги, отметим, что инновации в сфере туризма направлены на создание нового туристского продукта или изменение существующего туристского продукта и сегодня развиваются по следующим направлениям: внедрение организационных инноваций внедрение маркетинговых инноваций, внедрение периодических информационных изданий, использование новых туристских ресурсов. Сформулированы принципы инновационного развития туризма. Информационно-коммутационные технологии являются стратегическим направлением инновационной деятельности в сфере туризма, а также конкретизируются во внутреннем управлении объектами туристской индустрии.

Список использованной литературы

1. Информационные технологии в туризме: учебно-методическое пособие / сост. А. В. Кизим, Астрахатъ, 2010. – 146 с.
2. Балабанов И. Т., Балабанов А.К. «Экономика туризма»: Учебное пособие. / - М.: «Финансы и статистика», 2017, с.76.
3. Проблемы развития туризма в Республике Казахстан на современном этапе. <http://works.doklad.ru/view/A1ZtFWzWtUc/10.html>
4. Квартальнов В. А., Зорин И. В. «Экономика туризма». /- М.: Финансы и статистика, 2012, с. 120.
5. Биржаков М. Б. «Введение в туризм» / - СПб: «Изд. дом «Герда», 2017
6. Байтерек (монумент). [http://ru.wikipedia.org/wiki/Байтерек_\(монумент\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Байтерек_(монумент))

УДК 338.48

АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАЗВИТИЯ РЫНКА ТУРИСТСКИХ УСЛУГ

Митрошенко Т.С., Байгушева А.Н.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада экономикалық тиімділік ұғымы, оның ішінде туризмді дамытудың тиімділігі қарастырылған. Туристік қызметтер нарығын дамытудың тиімділігіне әсер ететін факторларға талдау жүргізілді.

The article considers the concept of economic efficiency, including the effectiveness of tourism development. The analysis of the factors influencing the effectiveness of the development of the tourist services market is carried out.

Оценка эффективности функционирования любой сферы или отрасли экономики в первую очередь определяется выбранной методологией, включающей систему показателей, принципов и методов их оценки.

Экономическая эффективность - отношение между результатами деятельности или эффекта в стоимостном выражении с затратами различного

рода ресурсов (финансовых, материальных, трудовых, информационных) для его достижения, например, показатели рентабельности [1].

Эффективность туризма означает получение экономического результата:

- от организации туризма;
- туристского обслуживания;
- производственно-обслуживающего процесса туристского

предприятия. Экономическая эффективность развития туризма характеризуется системой показателей (рисунок 1).

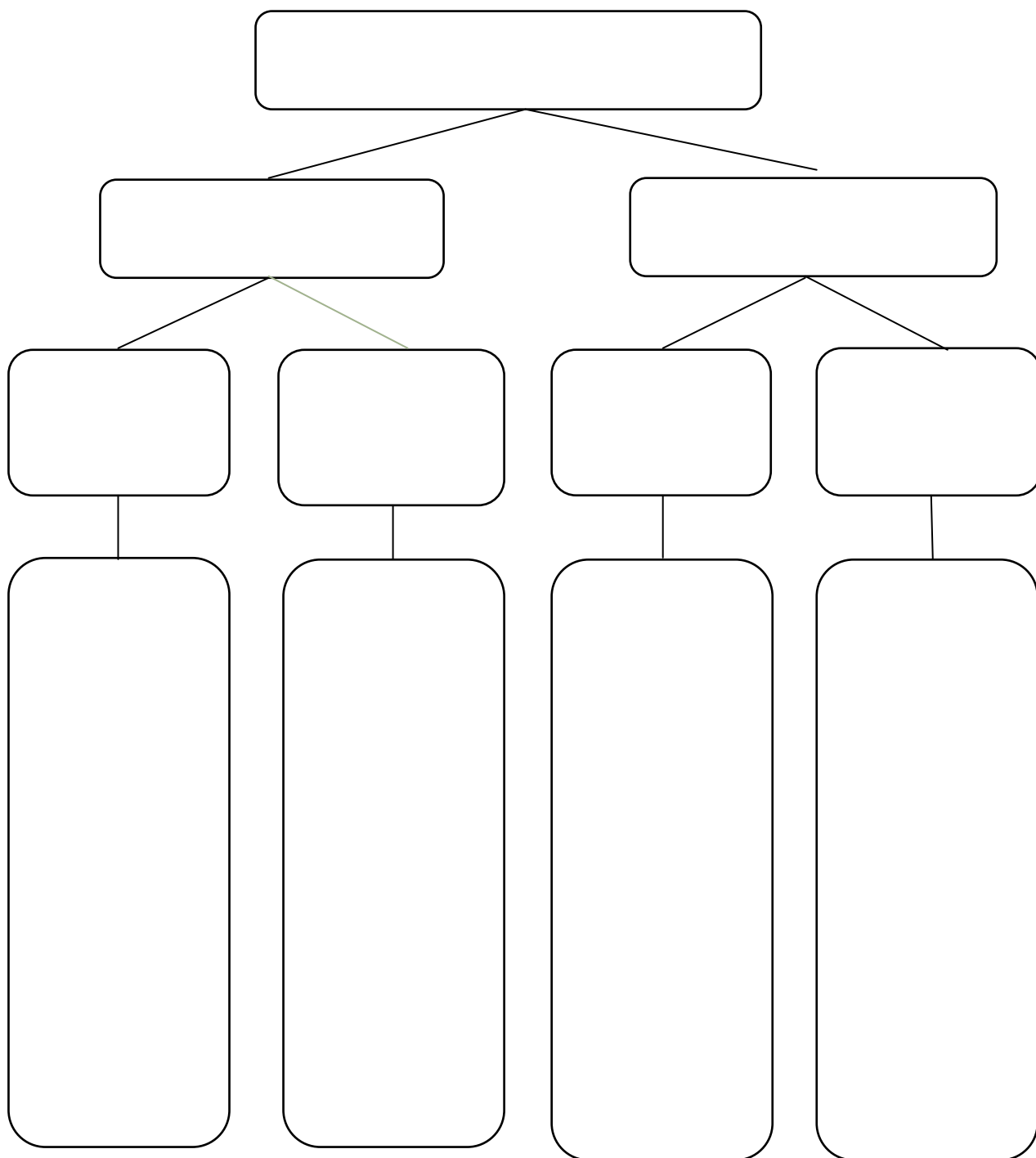

Рисунок 1 - Показатели экономической эффективности развития туризма

Использование рассмотренных показателей базируется на системном подходе. Основой системного подхода является соблюдение принципов системности. К системным принципам относятся: принцип развития, принцип подчиненности цели, принцип измерения, принцип единства, принцип связности.

Принцип развития предполагает, что изменение туристской дестинации в ходе повышения эффективности туристской деятельности будет носить положительный, благоприятный характер (как известно, изменения могут быть отрицательными, неблагоприятными, приводящими к ухудшению существующего положения, что не позволяет говорить о развитии).

Принцип конечной цели предполагает определение абсолютного приоритета конечной (глобальной) цели.

В предпринимательской деятельности (деятельности конкретных предприятий сферы рекреации и туризма) конечной целью является преимущественно получение прибыли, в то же время повышение эффективности туристской деятельности в туристской дестинации имеет несколько другие приоритеты. Так, повышение эффективности должно быть ориентировано на обеспечение не только экономических, но и социальных (в том числе экологических) аспектов устойчивого развития туристской дестинации [2].

Подчиненность цели повышения эффективности туристской деятельности туристской дестинации общим целям ее устойчивого развития соответствует системному принципу измерения.

Принцип единства ориентирован на совместное рассмотрение системы как целого, так и совокупности элементов. Принцип единства по отношению к повышению эффективности туристской деятельности подразумевает рассмотрение не только достигнутых уровней эффективности в конкретный период, но и анализ ее составляющих.

Принцип связности предполагает рассмотрение любой части совместно с ее окружением, т.е. проведение процедуры выявления связей между элементами системы и выявление связей с окружающей средой. При эффективности туристской деятельности необходимо рассматривать изменение эффективности не обособленно, а во взаимосвязи с динамикой ее составляющих и во взаимодействии с окружающей средой.

Перечисленные принципы системного подхода позволяют лучше увидеть существенные стороны проблемы повышения эффективности туристской деятельности, а также учесть весь комплекс взаимосвязей, обеспечить системность используемых мероприятий в аспекте обеспечения устойчивого развития туристской дестинации.

Эффективность рынка туристских услуг зависит от влияющих на него факторов, которые можно разделить на две группы: стимулирующие и лимитирующие (рисунок 2).

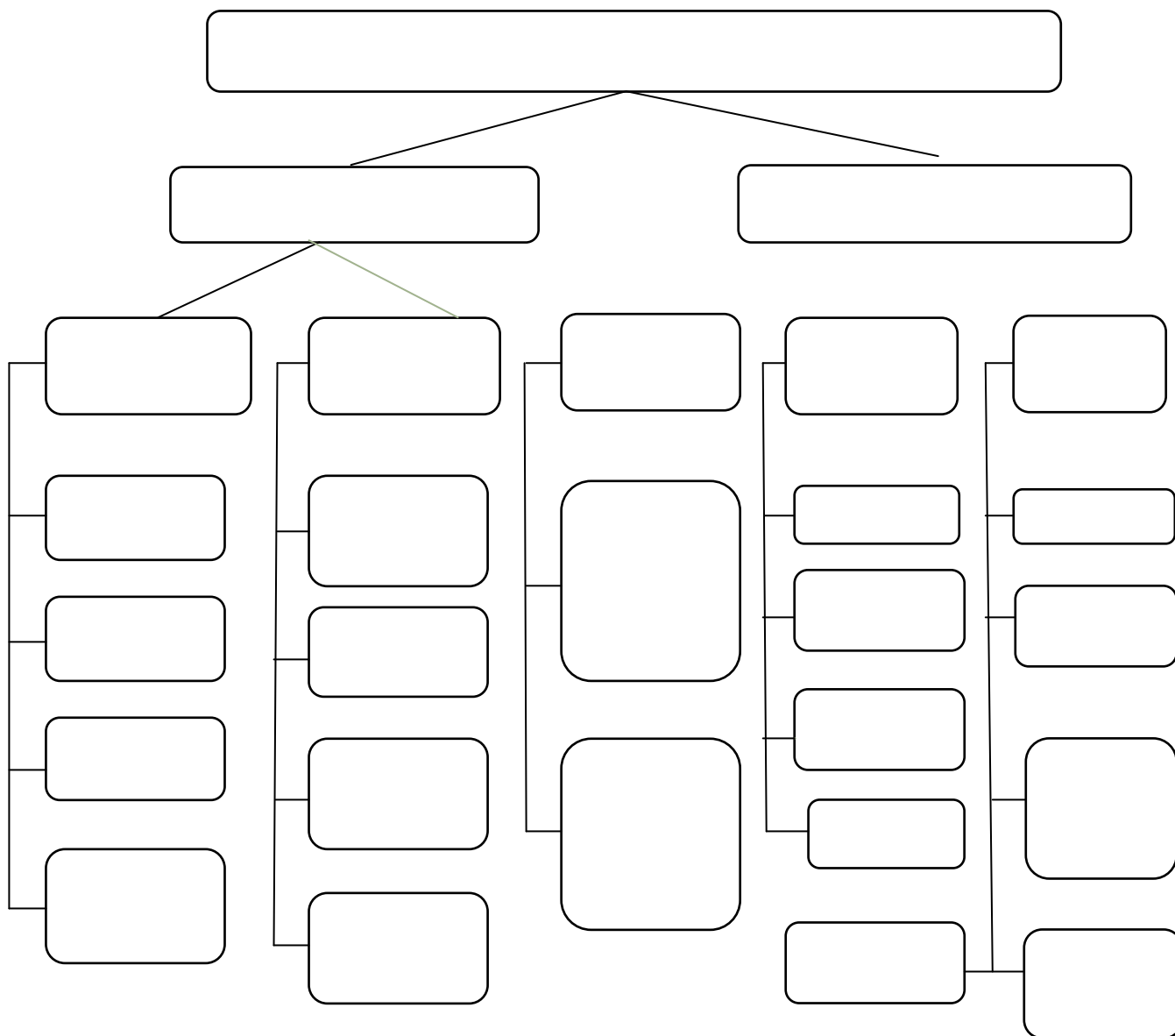

Рисунок 2 - Факторы, оказывающие влияние на рынок туристских услуг

Стимулирующие факторы включают демографические, экономические и социальные.

К демографическим факторам относятся: рост населения мира, процесс урбанизации, приводящий к концентрации населения, формирование стереотипа подвижного образа жизни, отсутствие языкового барьера.

Рост населения в мире, повышение уровня образования, стремление в получении новых знаний и впечатлений приводят к увеличению спроса на туристские услуги. Урбанизация и стереотип подвижного образа жизни привели к тому, что жители крупных городов остро чувствуют необходимость в смене обстановки для восстановления физических и духовных сил [3].

Для развития рынка туристских услуг большое значение имеют экономические факторы, связанные с развитием мировой экономики, в которой наблюдается устойчивая тенденция к увеличению производства услуг по

сравнению с производством товаров и, как следствие, увеличение доли потребления этих услуг. К экономическим факторам также относятся ускорение научно-технического прогресса во всех отраслях, рост доходов населения, развитие туристской инфраструктуры, новые формы приема и обслуживания туристов. Разработка современных компьютерных технологий привела к появлению новых направлений обслуживания, развитию инфраструктуры туристского рынка в сети Интернет (системы бронирования билетов и мест проживания).

Социальные факторы – это факторы, связанные с условиями жизни и деятельности человека. Прямое воздействие на развитие международного туризма оказывает увеличение продолжительности оплачиваемого отпуска, в том числе тенденция деления отпуска на две части.

Лимитирующие факторы можно разделить на глобальные и локальные. К глобальным факторам относятся сезонность, политическая обстановка, экономическая ситуация и природные условия.

Одной из ключевых особенностей туристского рынка является сезонность туристского спроса и предложения. Помимо сезонности, к лимитирующим факторам развития туристского рынка относятся также внутренняя политика государства, международные отношения между странами, военные конфликты и террористические акты. Политические факторы оказывают влияние на развитие туристской отрасли, как отдельного государства, так и в глобальном масштабе.

К экономическим факторам, лимитирующим эффективное развитие туристского рынка, относится уровень развития экономики страны. Чем лучше она развита, тем лучше развиты внутренний и международный туризм, потому что в стране имеется хорошо развитая материально-техническая база, а также высок уровень благосостояния населения.

Влияние природных факторов связано с различными природными отклонениями. К ним относятся наводнения, цунами, землетрясения, ураганы, смерчи и т.п. Природные факторы оказывают негативное влияние не только на состояние туристской инфраструктуры, но и ухудшают экологическую ситуацию в регионе.

К локальным факторам можно отнести ограничения со стороны туристского спроса и предложения (эти факторы значительно обусловлены экономической ситуацией в регионе и развитием туристской инфраструктуры); экологические ограничения (ограничения по шумам, по антропогенному воздействию на природную среду и др.); ограничения во времени; ограничения из-за недостатка знаний (недостаток информации о регионе оказывает существенное влияние на сокращение спроса на турпоездки в этот регион) [4].

В Казахстане разработан ряд документов, нацеленных на эффективную реализацию мероприятий в сфере туризма, достижению целевых индикаторов его развития. Среди них – Государственная программа развития туристской отрасли Республики Казахстан на 2019-2025 годы, а также Концепция развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2023 года.

Таким образом, анализ перечисленных факторов подталкивает к выводу что туризм интенсивнее развивается там, где стабильны экономическая и политическая ситуация, а также многообразна социально-культурная (а впоследствии и туристская) инфраструктура.

Список использованной литературы

1. Жолдасбеков А.А. «Научно-педагогические основы реализации концепции развития туризма в Казахстане»: монография. / - Алматы, Гылым, 2014, с. 37-38.
2. Нурпеисова Г. «Туризм не только отдых, но и отрасль экономики» / - Алматы, Гылым, 2015, с. 204-205.
3. Сенин В. С. «Организация международного туризма» / - М: Финансы и статистика, 2013, с.47-48.
4. Пузакова Е.П., Честникова В.А. «Международный туристический бизнес»./ - М.: «Экспертное бюро-М», 2013, с.176.

УДК 371.233

БЛАГОТВОРНОЕ ВЛИЯНИЕ ПЕШИХ ПОХОДОВ И ЭКСКУРСИЙ НА ОРГАНИЗМ ЧЕЛОВЕКА

Саниева З.Р.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Бұл мақалада жаяу серуендеудің адам ағзасына тигізетін әсері туралы айтылады. Туризм мен жаяу туризмнің белсенді түрлеріне анықтама берілген. Жастар туризмін дамытудың және жас және жас ұрпақты салауатты өмір салтына тартудың маңыздылығы атап өтілді.

This article discusses the beneficial effects of hiking on the human body. The definition of active types of tourism and hiking is given. The importance of the development of youth tourism and the involvement of the younger and young generation in a healthy lifestyle were noted.

Человеческий организм – многофункциональная взаимосвязанная и непрерывная работа всех органов в целом. Как отдельно взятый элемент природы, так и процесс взаимодействия многих элементов, он постоянно нуждается в защите, отдыхе и восстановлении. Пренебрежение, в первую очередь, физиологическими и естественными потребностями, а далее и второстепенными, такими как психо-эмоциональные и духовные, ведет к быстрому старению и его износу. Поэтому, рациональное использование рабочего времени и времени для отдыха крайне важно и необходимо для нормальной и эффективной жизнедеятельности человека.

Современный мир человека с его технологиями, информатизацией и постоянно меняющимися информационными и энергетическими потоками зачастую пагубно влияет на нервную, кровеносную, опорно-двигательную системы работы человеческого организма. И многим из нас, как ни странно это осознавать, сегодня не хватает движения и отдыха на живой природе.

В связи с этим, существует необходимость развивать и культивировать у молодого поколения здоровый и активный образ жизни, спорт, активный туризм и пешие прогулки.

Активными называют такие виды туристских путешествий, которые характеризуются способами передвижения по маршруту собственными физическими усилиями туриста. К активному туризму относится большинство видов спортивных туристских путешествий: пеших, лыжных, горных, водных велосипедных и т. д.

Широкомасштабное использование активных путешествий в туристской индустрии Казахстана имеет как глобальное, так и региональное значение. Следует иметь в виду, что из всего объема ресурсы составляют основную часть. В свою очередь большую часть природных туристско-рекреационных ресурсов можно использовать в экономических целях только через культивирование активных туристских путешествий. И в этом состоит региональное значение активного туризма в туристской индустрии Казахстана [1].

Конечно, опираясь на здоровье и возможности каждого участника активного или спортивного путешествия, нельзя говорить о стопроцентной вовлеченности населения в активный образ жизни, но культивировать его среди детей и молодежи возможно. Для этого, лучше всего использовать рекреационные и учебные походы.

Рекреационный поход обычно планируется к живописному району с неустойчивыми переходами, с отдыхом у целебных источников, на берегах рек, озер и т. п. Т. е. он не сложен в преодолении препятствий и расстояния и имеет больше оздоровительный, нежели спортивный и соревновательный характер.

Учебные походы строятся по специальному графику для проведения практических занятий на определенном рельефе. Они несут в себе как рекреационную, так и познавательную функцию, а также приспособляют их участников к ориентированию в живой среде.

Поход – это путешествие организованной группы учащейся и студенческой молодежи или взрослых туристов с использованием активных форм передвижения по определенному маршруту, во время прохождения которого возможно преодоление естественных препятствий: перевалов, порогов, пещер и т. д. разных категорий и степеней сложности. *Туристский поход*, как правило, преследует несколько целей, в которых доминирующая цель обуславливает туристский маршрут, длительность путешествия, способ передвижения, тип временного жилья и другие условия. В свою очередь цель и условия путешествия определяются материальными возможностями, состоянием здоровья, возрастом и культурным уровнем, а также материально-технической базой группы.

Поход имеет немаловажную эстетическую и воспитательную ценность. В походе проявляется умение преодолевать трудности, люди учатся коллективизму и взаимопомощи, в них возрастает дисциплинированность и упорность. Поход особенно ценен, поскольку очень часто в походе люди раскрываются совсем с другой стороны, чем в школе или на работе. Поход позволяет глубже понять натуру человека, наладить отношения .

Если же говорить об экономической эффективности активных видов туризма в целом по Казахстану, то следует отметить, что чисто пешие походы практикуются редко и фактически совсем не практикуются лыжные и велосипедные походы. Однако менеджерам туристских фирм необходимо иметь понятие об этих видах туризма, особенностях их организации проведения, как минимум, по двум соображениям.

Во-первых, туристско-рекреационных ресурсов для культивирования пешеходного, лыжного и велосипедного туризма в республике достаточно, и перспективы их развития для работы с иностранными клиентами очевидны. Во-вторых, все эти три вида туризма использовались прежде и могут использоваться в настоящем для оздоровления наших граждан. И, кроме того, пешеходный и лыжный туризм – это виды, через которые можно осуществлять тренировочный процесс бригад сопровождения в межсезонье. Под пешеходным туризмом подразумевается совокупность всех походов, совершаемых пешком [2].

Пешеходный туризм всегда был самым распространенным видом из всех активных путешествий. И совершать такие походы можно по большей части сухопутья нашей республики.

Однако классическими районами пеших путешествий по Казахстану считаются Западный Тянь-Шань, высокогорная часть Алтая, пустынные и полупустынные районы Азии, а также ряд низкогорных районов. На крайнем юго-западе Павлодарской области в зоне максимальных высот Центрально-Казахстанского мелкосопочника располагается низкогорный Баянаульский массив. Абсолютные высоты здесь изменяются от 500 до 1050, поэтому для организации горных походов данная местность не пригодна. Но для пеших походов она наиболее пригодна.

Популярны для пешеходного туризма среднегорные и низкогорные хребты Северо-Западного Алтая. Хорошие тропы по долинам рек, удобно расположенные населенные пункты дают возможность организовать интересные пешеходные маршруты 1-2 категории сложности. Оптимальные сроки организации пешеходных походов в этом районе – с 15 мая по 15 октября. Весьма интересен в этот период пешеходный маршрут по южному Алтаю на озеро Маркаколь. Специфическими в пешеходном туризме являются походы по пустыням и полупустыням.

Оптимальным по срокам проведения пешеходных походов по Западному Тянь-Шаню является период с 1 мая по 31 октября; по Алтаю – с 15 мая по 15 сентября; по пустынным и полупустынным районам Казахстана – с 1 октября по 31 мая.

Основными естественными препятствиями в пешеходных маршрутах являются крутые склоны, лесные заросли и завалы, заболоченные участки, водные преграды.

Основные требования к режиму походного дня в пешеходном путешествии сводятся к следующему:

- 1) на каждый час приходится 50 мин движения и 10 мин отдыха;

- 2) на первую половину дня приходится две трети дневного перехода;
- 3) ранний выход на маршрут – ранняя остановка на ночлег;
- 4) в середине дня – часовой отдых и горячий обед;
- 5) движение со средней скоростью 3,5 – 4,5 км/час;
- 6) равнение на темп слабейшего члена команды;
- 7) направляющий и замыкающий походной колонны – самые опытные туристы [3].

Пешеходные экскурсии и путешествия занимают неотъемлемую часть в общей организации активных путешествий и в развитии активных видов туризма в стране.

Говоря об этом актуальном и важном направлении в политике развития внутреннего туризма, следует также отметить необходимость поддержания, развития и массового вовлечения детей и подростков в туристско-краеведческую работу. Детско-юношеский туризм должен стать основным мотивирующим фактором развития внутреннего туризма с использованием активных туристских походов и пеших экскурсий.

Программа развития детско-юношеского туризма в Республике Казахстан до 2016 года рассматривала детско-юношеский туризм как фактор развития внутреннего туризма и воспитания туристской культуры. Но до сих пор мы не видим всей этой массовости и вовлеченности молодого поколения в активный образ жизни и в туристскую культуру. Хотя занятия различными видами активного туризма с детских лет способствуют воспринимать идеологию туризма и гостеприимства как общегосударственную идею, при реализации которой возможно реальное развитие отечественного туризма с минимальными последствиями для ущерба природы.

Польза развития детско-юношеского туризма велика. Детско-юношеский туризм, являясь активным видом туризма, а также уникальным средством воспитания личности способствует:

- ✓ воспитанию гражданственности и патриотизма;
- ✓ формированию всесторонне развитой и физически здоровой личности;
- ✓ приобщению подрастающего поколения к здоровому образу жизни через общение с природой, альтернативой наркотикам и вредным привычкам, воспитанию воли и духовности;
- ✓ практическому познанию родного края, знакомству с памятниками истории и культуры, с окружающей природой;
- ✓ организации активного досуга, летнего отдыха учащихся;
- ✓ формированию экологической культуры;
- ✓ привитию навыков трудовой, общественной деятельности, поисковой и исследовательской работы;
- ✓ профессиональной ориентации, социальной адаптации [4].

Поэтому, развитие активных видов туризма путём широкого вовлечения подрастающего поколения – немаловажная цель в общем становлении здоровья молодых граждан страны.

В данной связи, активные пешие походы и экскурсии являются лучшей альтернативой самоизоляции и неподвижному образу жизни. Соблюдение норм гигиены и здоровое функционирование организма укрепляет иммунитет и поддерживает общий тонус сердечнососудистой и мышечной системы.

Пешеходный туризм является самым распространённым и несложным видом активного туризма, за исключением тех людей, кто не может много ходить по состоянию здоровья. Он характеризуется простотой подготовки, проведения и организации полноценного отдыха.

Поэтому, говоря о влиянии пеших походов и экскурсий на организм человека, следует остановиться на некоторых опасениях при их проведении.

Во-первых, необходимо помнить о минимальной физической подготовке. Следует начинать с малых нагрузок и пеших прогулок по городу, прежде чем выбираться в горы и в поля.

Во-вторых, необходимо на время отказаться от привычных комфортных условий и связи.

В-третьих, следует помнить, что пешие прогулки и походы имеют зависимость от погодных условий. Если вы выезжаете на природу, обязательно имейте сменную одежду и обувь.

Тем не менее, благотворное влияние пешеходного туризма на организм человека *заключается в следующем.*

(1) Потеря веса. Ходьба является отличным средством для похудения. Она требует больших затрат калорий. А если при вас еще и имеется груз в виде рюкзака или иного снаряжения, то вскоре вы приобретете стройное и здоровое тело.

(2) Выносливость и сила. Преодолевая различные препятствия при длительной ходьбе в виде оврагов, возвышенностей или неровных мест, вы максимально укрепляете свой организм, как при беге или хождении в фитнес-зал.

(3) Профилактика сердечно-сосудистых заболеваний. Из-за усиления кровообращения нормализуется уровень холестерина в крови, тонизируются и расширяются сосуды, уменьшается кровяное давление, клетки и ткани организма насыщаются кислородом.

(4) Профилактика гиподинамии. Гиподинамия – это недостаточная мышечная деятельность, снижение силы сокращения мышц, которые являются следствием малоподвижного образа жизни.

(5) Психо-эмоциональная разгрузка. Звуки живой природы, шум ветра, журчание воды и ручьев, пение птиц, любование полевыми цветами – все это помогает морально отдохнуть, собраться с мыслями и принять в нужный момент верное решение [5].

Решая проблемы развития общества, подрастающего поколения и активного образа жизни населения страны в целом, существует необходимость массового вовлечения и адаптации различных слоев общества к понятию отдыха и туризма. Человек, который нормально не отдыхает, рано или поздно, истощает свой организм как физически, так и морально, душевно, духовно.

Поэтому активные виды туризма, а в частности, пешеходные экскурсии, походы и прогулки являются достойной альтернативой профилактики, оздоровления и развития не только подрастающего поколения, но и зрелых людей и пенсионеров.

Список использованной литературы

1. Вуколов В. Н. Основы техники и тактика активных видов туризма. – Алматы: Ун-т Туран, 1999.
2. Мануйленко Э. В. Пешеходный туризм как средство формирования здорового образа жизни студента / Э. В. Мануйленко, Д. А. Мушкетов // Спорт и туризм: администрирование и развитие: материалы МНПК. Калининград: БФУ им. И. Канта, 2017.
3. Вуколов В. Н. По северному Тянь-Шаню: Горные туристские маршруты по Заилийскому Алатау и Кунгей Алатау. – М.: Профиздат, 1991.
4. Саниева З. Р. Развитие детско-юношеского туризма как вклад в развитие подрастающего поколения // Возможности развития туризма Сибирского региона и сопредельных территорий. Сборник научных статей по результатам 12 МНПК с международным участием. Томск, 2012.
5. Даянова М. А. Спортивный туризм на современном этапе / М. А. Даянова, Е. И. Коробейникова, О. В. Лахина // Наука-2020. - 2018.

ОӘЖ 334

ҚОНАҚ ҮЙ ИНДУСТРИЯСЫНДАҒЫ МАРКЕТИНГТІҢ СОҢҒЫ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Сарсебаева А.М., лектор, Искакова Н.Қ.,

Таңсықбаева А.А. МІЖМБ -17-11

Алматы технологиялық университеті, Алматы қ., Қазақстан

В этой статье рассматривается тот факт, что гостиничный маркетинг играет важную роль в привлечении заказов и оптимизации доходов. Большая часть маркетинговых сообщений-это то, как клиенты узнают об отеле, а также как они понимают ценность и уникальное торговое предложение. Чтобы оптимизировать маркетинг, необходимо быть в курсе последних тенденций.

This article examines the fact that hotel marketing plays an important role in attracting orders and optimizing revenue. A big part of the marketing messages is how customers learn about the hotel, as well as how they understand the value and unique shopping offer. To optimize marketing, you need to be aware of the latest trends.

Қонақ үй маркетингі тапсырыстарды тартуда және кірістерді оңтайландыруда маңызды рөл атқарады. Маркетингтік хабарламалардың көп бөлігі-бұл клиенттер қонақ үй туралы қалай біледі, сонымен қатар құндылықтары мен бірегей сауда ұсынысын қалай түсінеді. Маркетингті оңтайландыру үшін соңғы тенденциялардан хабардар болуы керек.

Алайда, қонақ үй маркетингінің тенденциялары COVID-тің өршуі нәтижесінде де өзгерді. Бұл мақалада қонақ үй маркетингіндегі жалпы тенденциялар туралы да, коронавирус әсер етуі туралы да біле аламыз.

Қонақ үй маркетингі-бұл қонақүйлердің өз бизнесін алға жылжыту және клиенттерге жағымды әсер ету үшін қолданатын әртүрлі маркетингтік

стратегиялары мен әдістерін білдіретін жалпылама термин. Бұл қонақ үйді мүмкіндігінше көп қонақтарды тарту үшін мүмкіндігінше тартымды ету туралы.

Цифрлық дәуірде қонақ үй маркетингі интернетте де, жеке де жүреді, ал қонақ үй брендтері веб-сайт трафигі, әлеуметтік медиа, электрондық пошта және басқа да көптеген арналар арқылы өздерінің қатысуын барынша арттыруы керек.

Қонақ үй және қонақ үй индустриясында бәсекелестік жеке қонақ үйлерде кездесетін ең үлкен проблемалардың бірі болып табылады. Қонақ үй маркетингі өте маңызды, өйткені қонақ үйлер өздерінің жылжымайтын мүліктерін жылжытуға, оның ерекшеліктерін атап көрсетуге, оны бәсекелестерден ерекшелеуге және сол жерде болудың артықшылықтарын белгілеуге мүмкіндік береді [1].

Сайып келгенде, қонақ үй маркетингінің соңғы тенденцияларын ұстану және маркетинг арқылы клиенттерді тарту қонақ үй иелеріне өздері жасайтын брондау санын және олар әкелетін кірісті көбейтуге көмектеседі.

Қазіргі таңда COVID-тің өршуі қонақ үй индустриясына қатты әсер етті, өйткені қонақ үйлер жаңа заңнамалық талаптармен, клиенттердің әдеттері мен мінез-құлқымен, саяхаттың жаһандық шектеулерімен және экономикалық салдарымен күресуге мәжбүр болды.

Қонақ үй маркетингіндегі ең үлкен тенденциялардың бірі маркетингтік мазмұнында және қонақтармен қарым-қатынаста қауіпсіздік пен гигиена шараларын атап өту қажеттілігінің артуымен байланысты. Саяхатшыларға COVID қаупі туралы және олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін кез келген қадамдар жасайтындығына сенімді болуы керек.

Қазіргі қонақ үй индустриясының тенденцияларына сәйкес бірнеше бөліктерге бөліп қарастыруға болады. Мысалы, клиенттерге қызмет көрсетуді бірнеше жолмен жақсарты алады, клиенттерге керемет қызмет көрсету, қонақ үй бөлмелерінде ерекше мүмкіндіктер ұсыну және қонақтарға керемет қызмет көрсету. Тәжірибе бойынша маркетингтік күш-жігерге назар аудара отырып, қонақ үйлер адамдардың алдымен қонақ үйлерде болу себептерін қолдана алады.

Чат-боттар арқылы қызмет көрсету сапасы мен қонақтардың қанағаттануын жақсарту.

Клиенттерге онлайн режимінде клиенттерге қызмет көрсету туралы үлкен үміт күтіп, сұрақтарға тез жауап күтеді, және бұл жерде чатботтар үлкен мәнге ие болуы мүмкін. Чатботты жалпы сұрақтарға жауап беру, маркетингтің негізгі хабарламаларын алға жылжыту, тікелей тапсырыстарды көбейту және тіпті тапсырыс арқылы клиенттерді бағыттау үшін орнатуға болады [2].

Чат-боттармен байланысты кейбір негізгі артықшылықтарға қызметкерлер қол жетімді болмаған кезде де клиенттерге жауап беру мүмкіндігі, сонымен қатар тілді автоматты түрде анықтау және бірнеше тілде сөйлесу мүмкіндігі кіреді. Чат-боттар клиенттің бүкіл саяхаты барысында, соның ішінде кейінгі жұмыс кезеңінде қонақтармен қарым-қатынасты жалғастыра алады.

Клиенттермен қарым-қатынас қазіргі заманғы қонақ үй маркетингінің негізгі бөлігін құрайды, ал жасанды интеллект мұнда маңызды рөл атқара алады. Мысалы, жасанды интеллект чат-боттары-бұл баяу жауап беру уақытын жоя отырып, тәулігіне 24 сағаттық қонақ үй сайттарында тікелей сөйлесу мүмкіндіктері арқылы клиенттерге жылдам жауап берудің ең жақсы тәсілдерінің бірі [3].

Алайда, қонақ үй секторында жасанды интеллектті қолдану одан да көп. Мысалы, қонақ үйлерге маркетингтік жекелендіруге көмектесу арқылы клиенттерді тиімді бөлуге көмектеседі. Сондай-ақ, ол деректерді талдауды тездетуі мүмкін, ал басқаратын клиенттерге қызмет көрсету роботтарын қонақүйлерде орналастыруға болады.

Әсер ету маркетингі дегеніміз - интернетте айтарлықтай қатысатын адамдарға жүгіну және маркетингтік хабарламаларды белгілі бір аудиторияға жеткізу үшін олардың әсерін пайдалану тәжірибесі. Әсер етушілерде белгілі бір демографиялық топтан тұратын белгілі бір аудитория болады, ал олардың аудиториялары өз көзқарастарын құрметтеуге бейім.

Әсер ету маркетингі әйгілі жарнаманың қалай жұмыс істейтініне ұқсас, өйткені аудитория бизнеске немесе брендке олар сенетін немесе таңданатын басқа саламен байланысты. Қонақ үйлер әсер етушілермен бейне мазмұнын, әлеуметтік медиа жазбаларын, жазбаша мазмұнды немесе онлайн-маркетингтің басқа түрлерін жасау үшін бірлесіп жұмыс істей алады.

Жеке маркетингтің идеясы-жеке пайдаланушыларға көбірек бағытталған жарнамалық мазмұнды ұсыну. Бұл көбінесе пайдаланушы деректерін жинауға байланысты әдіс және жеке маркетингтің басты артықшылығы-тұтынушылар көретін жарнамалық мазмұн жеке адамдар үшін де маңызды [4].

Жеке маркетинг әр түрлі формада болуы мүмкін, соның ішінде Интернет арқылы ұсынылатын ақылды өнім ұсыныстары немесе жеке электрондық пошта маркетингтік науқандары. Мазмұнды жеке байланыс деректерін алу арқылы бейімдеуге болады, бірақ сонымен бірге веб-шолулар мен әлеуметтік медиа белсенділігіне негізделген нақты пайдаланушыларға бағытталған болуы мүмкін.

Қорытындылай келе, қонақ үй индустриясы өте бәсекеге қабілетті, сондықтан қонақ үй маркетингі өте маңызды. Осы мақалада көрсетілген қонақ үй маркетингінің бірнеше тенденцияларын қолдана отырып, қонақ үйлер тапсырыс берушілерге маркетингтік хабарламалардың кең спектрін қолдана отырып, брондауды қамтамасыз ету және кіріс мақсаттарына жету мүмкіндігін барынша арттыра алады.

Маркетинг бизнеске тапсырыстар мен кірістерді барынша арттыруға көмектесуде шешуші рөл атқарады. Бұл қонақ үй бизнесінде жұмыс істейтіндер өздерінің бірегей сауда ұсыныстары мен бренд құндылықтарын беру арқылы әлеуетті клиенттерге жүгінудің негізгі тәсілі.

Пайдалынған әдебиеттер тізімі

1. Смыкова М.Р., Устенова О.Ж. Маркетинг индустрии гостеприимства, учебное пособие, - Алматы, - 2016, - 240 с.

2. Жақсыбергенов А.Г., Жангуттина Г.О., Есайдар Ү.С., Сарсебаева А.М.«Қонақжайлылықты ұйымдастыру сферасындағы қызметкерлер құрамын басқару»: Оқу құралы // Алматы, АТУ 2014.- 204б.
3. <https://www.revfine.com/hotel-marketing/>
4. <https://bbooster.online/stati/restorannyj-biznes-i-koronavirus.html>

ФИЛОЛОГИЯ

1	Абдуллина Ж.А. ЖАЗУДЫҢ НЕГІЗГІ СТИЛЬДЕРІ: РЕСМИ ЖӘНЕ АУЫЗЕКІ ФРАНЦУЗ ТІЛІ.....	3
2	Абилхайров Н.З. НАУЧНОЕ НАСЛЕДИЕ А.БАЙТУРСЫНОВА.....	7
3	Абралиева Б.Қ. ЛАТЫН ӘЛПБИІНЕ КӨШУДІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	10
4	Айдарбекова А.С. ВЫБОРОЧНЫЙ ДИКТАНТ НА ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА.....	13
5	Алаудин О.А. ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЛИНГВОМӘДЕНИ АСПЕКТІСІ.....	15
6	Алиева Г.А. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНЫХ СРЕДСТВ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА.....	19
7	Алимжанова Ф.Б. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НАВЫКОВ И УМЕНИЙ УСТНОЙ ИНОЯЗЫЧНОЙ РЕЧИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ.....	22
8	Әлиакбар Б.И. АФФИКСАЦИЯ КАК ОСНОВНОЙ СПОСОБ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.....	28
9	Жакипова А. С. ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ РЕСМИ ІС-ҚАҒАЗДАРЫ СТИЛІНІҢ ЛЕКСИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІГІ.....	32
10	Кемелова Г.М. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ПРАКТИКЕ СОВРЕМЕННОГО ПРЕПОДАВАТЕЛЯ.....	37
11	Кистаубаева Д.М. ОБУЧЕНИЕ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ.....	41
12	Костин В.И. ПОЛИЯЗЫЧИЕ, КАК ОСНОВА УСПЕВАЕМОСТИ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ.....	45
13	Курбанов А.Г. Д. АМАНТАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ.....	51
14	Сейтқазиева С.Е., Тағашбаева Л.А. ШЕТ ТІЛІ САБАҒЫНДА ҚАРЫМ- ҚАТЫНАСТЫҢ ИНТЕРАКТИВТІ ФОРМАСЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАН МҰҒАЛІМІ.....	53
15	Тажибаева Ж.Ш. РУССКИЙ ЯЗЫК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ.....	59
16	Усербаева М.А. КӨМЕКШІ ЕТІСТІКТЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ, ТІЛДЕГІ ОРНЫ ЗЕРТТЕЛУІ.....	62
17	Үсенбаева С.С. ШӘКӘРІМ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚАҒИДАЛАРЫ.....	67

18	Худайбергенов Е.Ж. ХӘКІМ АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ДІН МӘСЕЛЕСІ	75
19	Шойманова М.Б. АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ОРЫС ТІЛДЕРІНДЕ АЛҒЫС БІЛДІРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	81
20	Юланова Д. Э. ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ.....	84
21	Abdullina D., Yefremova N. METHODS OF TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS.....	87
22	Abduraimova I.Z. PERSONAL-ORIENTED TECHNOLOGIES IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE.....	91
23	Abduzhabbarov N.K. THE APPLICATION OF DIFFERENTIATED INSTRUCTION AND STUDENT-CENTERED APPROACH IN THE ENGLISH LANGUAGE TEACHING AT PRIMARY SCHOOL.....	94
24	Abshukyr K.Z. ORGANIZATION OF INTERACTIVE READING OF TEXTS OF LINGUISTIC AND CULTURAL CONTENT.....	98
25	Aidamkhan G.B. FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS OF A NON-LINGUISTIC UNIVERSITY BASED ON THE AUDIOLINGUAL METHOD.....	101
26	Akimbek A.B. BASIC REQUIREMENTS FOR A FOREIGN LANGUAGE LESSON.....	106
27	Arysbek M.D. ETYMOLOGICAL ASPECT OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE ENGLISH WORD-STOCK.....	112
28	Baimusayeva K.N. LEXICAL-SEMANTIC VARIANTS OF WORDS.....	119
29	Baisalbayeva A.Y. METHODS AND TECHNIQUES FOR TEACHING ENGLISH TO MILITARY SCHOOL CHILDREN AND PRIMARY SCHOOL CHILDREN.....	124
30	Bekturgan U.Y. THE ROLE OF READING IN THE FORMATION OF COMMUNICATION SKILLS.....	126
31	Boranbai B.K. AMERICAN AND BRITISH ENGLISH LEXICAL DIFFERENCES.....	130
32	Ibaidulla G.Z. THE POTENTIAL OF PERSONALIZATION IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING.....	133
33	Kabdosh A.K. THE ETYMOLOGICAL ASPECT OF THE FIELD OF WORD-FORMATION IN ENGLISH ADJECTIVES.....	137
34	Kadirov Z.O. TRANSLATION OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL TERMS.....	140
35	Kakenova G.M. THEORETICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITY IN THE CLASSROOM OF ENGLISH.....	144
36	Kaldarova A.Y. CONCEPT OF "SLANG AND JARGON".....	148

37	Kaldybai Z.B. WAYS OF FORMATION OF EUPHEMISMS IN THE ENGLISH LANGUAGE.....	152
38	Kalmatayeva G. IMPROVEMENT OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF A HIGHER SCHOOL LECTURER AS DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL RESOURCES OF THE HIGHER EDUCATION INSTITUTION.....	156
39	Kanalbek A.E. DIFFICULTIES IN TRANSLATING NEOLOGISMS (BASED ON THE MATERIAL OF ECONOMIC VOCABULARY).....	160
40	Kapriylova A.S. LINGUISTIC COMMUNICATION STYLES IN THE CONTEXT OF EDUCATIONAL DISCOURSE.....	163
41	Komekbayeva L. METHODS AND TECHNIQUES FOR TEACHING ENGLISH TO MILITARY SCHOOL CHILDREN AND PRIMARY SCHOOL CHILDREN.....	169
42	Kuantai Z.Y. FORMATION OF THE INTERCULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS THROUGH TEACHING COMMUNICATIVE FORMS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION.....	172
43	Kudaibergen N.K. LINGUO-CULTUROLOGICAL ASPECTS OF ENGLISH SPEAKING NAMES OF MUSICAL BANDS.....	175
44	Kudasova G.A. FEATURES OF SUFFIX WORD FORMATION OF PERSON NAMES IN COMPARISON LANGUAGES.....	179
45	Kurmanai A.B. FEATURES OF THE SEMANTICS OF EUPHEMISMS IN THE ENGLISH LANGUAGE (ON THE EXAMPLE OF BUSINESS COMMUNICATION).....	182
46	Kushaliyeva (Kermanshayeva) Z.Z. CHILD SUPPORT TECHNOLOGY IN PRIMARY SCHOOL.....	187
47	Mamadaliyeva Y. FEATURES OF TEACHING ENGLISH TO YOUNG LEARNERS.....	191
48	Meirbekov B.L. USING THE INTERPRETATION OF A LITERARY TEXT AS A MEANS OF IMPROVING FOREIGN LANGUAGE SPEECH AT THE SENIOR STAGE OF TRAINING.....	196
49	Moldabek M.A. ENGLISH CATEGORICAL PASSIVE CONSTRUCTIONS IN SYNCHRONY AND DIACHRONY.....	205
50	Mutaliyeva S.K. TOPONYMS AS A LINGUISTIC PHENOMENON.....	208
51	Myrzabai N.M. TYPES OF SEMANTIC DERIVATION.....	211
52	Myrzakulova A.A. THE ROLE AND PLACE OF HOMONYMS IN ENGLISH.....	215
53	Omurbay A.K. ENGLISH PHRASEOLOGISMS IN COMPARISON WITH RUSSIANS.....	218

54	Ospanova Z.D. THE INVESTIGATION OF LINGUISTIC AND CULTURAL STUDIES IN TEACHING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE.....	221
55	Oteubai A.S. INFLUENCE OF THE NATIVE LANGUAGE AND ITS FUNCTIONS IN THE FOREIGN LANGUAGE LESSON.....	224
56	Pushko N.A. CONSONANT PHONEMES IN ENGLISH AND THEIR CLASSIFICATION.....	227
57	Rakhymzhan A.S. COMPARATIVE ANALYSIS OF RUSSIAN AND ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS.....	233
58	Sabit D.M. LINGUISTIC AND PRAGMATIC COMMUNICATION STYLES IN THE CONTEXT OF EDUCATIONAL DISCOURSE IN THE ENGLISH-SPEAKING ENVIRONMENT.....	237
59	Saulenbek G.N. THE GENRE "AN EMPLOYMENT ANNOUNCEMENT" AS AN OBJECT OF THE HISTORICAL DISCURSOLOGY STUDY.....	240
60	Seil L.S. CHILD SUPPORT TECHNOLOGY IN PRIMARY SCHOOL.....	243
61	Suad L.A. THE NATIONAL SELF-AWARENESS IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE.....	246
62	Sulaimanova S., Sataev R., Saidiganiyev S. THE ROLE OF ABBREVIATIONS IN ENGLISH.....	249
63	Syrlybayeva E. A TEACHER AS A FACTOR IN INCREASING MOTIVATION TO LEARN A FOREIGN LANGUAGE.....	253
64	Tasanbayeva Z. COMMON AMERICAN SLANG. LINGUOCULTUROLOGICAL ASPECT.....	256
65	Tillabai S.Z. THE ROLE OF COMMUNICATIVE COMPETENCE AS A MEANS OF DEVELOPING COGNITIVE ACTIVITY IN TEACHING ENGLISH.....	262
66	Toksanbai M.S. CHARACTERISTICS OF SUSTAINABLE UNITS IN BUSINESS ENGLISH.....	268
67	Turgynbai A.G. INFORMATION TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS.....	274
68	Utebayeva A.O. WORK WITH THE TEXT AS ONE OF THE TYPES OF ACTIVITY IN THE CONTEXT OF PROFESSIONALLY ORIENTED FOREIGN LANGUAGE TEACHING.....	276
69	Yelubai U.Y. THE USE OF ROLE-PLAYS IN TEACHING SPEAKING IN A FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM.....	281
70	Yermakhan M.N. HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE ENGLISH LANGUAGE.....	284
71	Zhandarova A.S. PRINCIPLES OF TEACHING VOCABULARY.....	287

72	Zhunis Z.Z. LISTENING AS A TYPE OF SPEECH ACTIVITY.....	291

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖӘНЕ СПОРТ

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ

1	Алтынбекова Б.С., Сламбекова Ж.Ж. ҰЛТТЫҚ СПОРТ ҚОЗҒАЛЫС ОЙЫНДАРЫ.....	295
2	Аскарова Қ.Б., Иксанова Н.Ф. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНДЕГІ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МҰҒАЛІМІНІҢ РӨЛІ.....	302
3	Әбілда Е.М. СПОРТ – БАҚЫТҚА БАСТАР ЖОЛ!.....	305
4	Иксанова Н.Ф., Аскарова К.Б., Юнусова С.Г. РЕГУЛЯЦИЯ ДЫХАНИЯ ПРИ МЫШЕЧНОЙ РАБОТЕ.....	307
5	Сапахов М.А. ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ-САУЫҚТЫРУ ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ БАҒЫТ-БАҒДАРЛАРЫ.....	311
6	Сламбекова Ж.Ж., Алтынбекова Б.С. БІЛІКТІЛІГІ ЖОҒАРЫ СПОРТШЫЛАРДЫ ДАЯРЛАУ ЖҮЙЕСІ.....	314
7	Шарафутдинов И.С. ПЛАНИРОВАНИЕ И УПРАВЛЕНИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНЫХ ЗАНЯТИЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ.....	321
8	Юсупов М.А., Сапахов М.А. БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ КӘСІБИ ДАЙЫНДАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	325

ДИЗАЙН ЖӘНЕ КӨРКЕМ ЕҢБЕК

ДИЗАЙН И ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ТРУД

1	Алтынбаева А.В., Койбагарова А.Х. РАЗВИТИЕ ОБЪЕМНО-ПРОСТРАНСТВЕННОГО МЫШЛЕНИЯ У СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ «ДИЗАЙН» МЕТОДАМИ ИКТ.....	329
2	Асилбекова Ж. Ж. ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ СӘНДІК ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰРАҚ ҚОЛӨНЕРІНІҢ ДАМУЫ.....	333
3	Әбдіманап Ж.С КӨРКЕМ ӨНЕРМЕН ИНТЕРЬЕР ДИЗАЙНЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ДАМУЫ.....	335
4	Бейсембаева Д. П. НАТЮРМОРТ ЖАНР ТҮРЛЕРІ.....	339
5	Бейсенбаева Д.А, Ионова В.В. ВЛИЯНИЕ ШРИФТОВОЙ КОМПОЗИЦИИ КАК ЭЛЕМЕНТ ДЕКОРА НА ЭСТЕТИКУ В СОВРЕМЕННОМ ДИЗАЙНЕ.....	344
6	Бородулина Л.Ю, Минигулова М.Р. ИССЛЕДОВАНИЕ ПЕРСПЕКТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОЗДАНИИ ЗАСТЕЖЕК В ШВЕЙНОМ ИЗДЕЛИИ.....	347

7	Иляев С.Г., Сарсембаева А.А. ДИЗАЙН-ПРОЕКТ РЕКОНСТРУКЦИИ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ВОКЗАЛА АЛМАТЫ-2.....	350
8	Койланова Г., Иманкулова З. КИИМ ЖИЫНТЫҒЫНЫҢ ЭСКИЗІН ОРЫНДАУДАҒЫ КОМПЬЮТЕРЛІК ГРАФИКАНЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ.....	355
9	Минигулова М.Р., Добровольская В.В. СУВЕНИРНАЯ ПРОДУКЦИЯ КОМПАНИИ МАРИТО – СПОРТ, КАК УЧАСТНИК ФОНДА ЗАЩИТЫ СНЕЖНОГО БАРСА.....	360

ТУРИЗМ ЖӘНЕ ҚОНАҚЖАЙЛЫЛЫҚТЫ БАСҚАРУ

ТУРИЗМ И УПРАВЛЕНИЕ ГОСТЕПРИИМСТВОМ

1	Байгушева А.Н., Митрошенко Т.С. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТУРИЗМДІ ДАМУ ФАКТОРЛАРЫНЫҢ БІРІ РЕТІНДЕ РЕСПУБЛИКАДАҒЫ ҚОНАҚ ҮЙ ҚЫЗМЕТТЕРІНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН САПАСЫНЫҢ ДАМУ ДЕҢГЕЙІН ТАЛДАУ.....	365
2	Байгушева А.Н., Демеубаева А.О. ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ ТУРИЗМДІ ДАМУДЫҢ КЕШЕНДІ ОРТАЛЫҒЫ РЕТІНДЕ.....	372
3	Джанаби Д.Р., Шотаева К.Е. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ ВНЕДРЕНИЯ АВТОМАТИЗАЦИИ В УПРАВЛЕНИИ ГОСТИНИЧНЫМ ПРЕДПРИЯТИЕМ.....	378
4	Есиркепова С.С. ҚОНАҚ ҮЙ БИЗНЕСІНДЕ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУДІҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ЕНГІЗУ.....	385
5	Калкабаев А.М. УЧАСТИЕ ГОСУДАРСТВА В ФУНКЦИОНИРОВАНИИ ТУРИСТСКОЙ ОТРАСЛИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ.....	389
6	Митрошенко Т.С., Дуйсембекова Г.Р. ПРИМЕНЕНИЕ МАРКЕТИНГОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИНДУСТРИИ ТУРИЗМА КАЗАХСТАНА.....	394
7	Митрошенко Т.С., Байгушева А.Н. АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАЗВИТИЯ РЫНКА ТУРИСТСКИХ УСЛУГ.....	402
8	Саниева З.Р. БЛАГОТВОРНОЕ ВЛИЯНИЕ ПЕШИХ ПОХОДОВ И ЭКСКУРСИЙ НА ОРГАНИЗМ ЧЕЛОВЕКА.....	407
9	Сарсебаева А.М., Искакова Н.Қ., Таңсықбаева А.А. ҚОНАҚ ҮЙ ИНДУСТРИЯСЫНДАҒЫ МАРКЕТИНГТІҢ СОҢҒЫ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ.....	412

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2021»

*атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ*

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции

«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2021»

III ТОМ

Оргкомитет не несет ответственности за материалы, не содержащие научной новизны или оформленные с нарушением грамматики.

Подготовка оригинал-макета: З.А. Есеркепова

Подписано в печать 22.04.2021г. Формат бумаги А4.

Бумага типографская. Тираж 100 экз.

Типография «Әлем». Заказ 2221

г. Шымкент, ул. Иляева, 7

+ 7 702 331 44 37, +7 776 331 44 37

Email: alembaspasy@mail.ru